

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATINDA KADIKÖY
(1872-2000) (Hikaye, Roman ve Anı Kitapları)

DOKTORA TEZİ

HALUK ÖNER

İSTANBUL 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**YENİ TÜRK EDEBİYATINDA KADIKÖY
(1872-2000) (Hikaye, Roman ve Anı Kitapları)**

DOKTORA TEZİ

HALUK ÖNER

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. HARUN DUMAN

İSTANBUL 2013

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Haluk ÖNER'in "Yeni Türk Edebiyatında Kadıköy (1872 - 2000) (Hikaye, Roman ve Anı Kitapları)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Harun DUMAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Süleyman BEYOĞLU
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

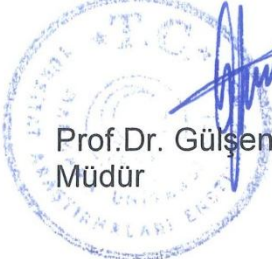
Üye : Prof.Dr. Enver TÖRE
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç.Dr. Baki ASILTÜRK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç.Dr. Rahim TARIM
Üniversitesi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...01/07/2013 tarih ve 2013/12-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖN SÖZ	III
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1. Psikolojik Açıdan İnsan-Mekân-Sanat	2
2. Sosyolojik Açıdan İnsan-Mekân-Sanat	5
I. BÖLÜM: KADIKÖY'ÜN KISA TARİHİ VE SEMTLERİ.....	10
1. Kadıköy'ün Kısa Tarihi	10
A. Kuruluşundan Bizans Dönemine Kadar Kadıköy	11
B. Bizans Hâkimiyetinde Kadıköy	12
C. Osmanlı Hâkimiyetinde Kadıköy.....	14
D. Cumhuriyet'ten Günümüze Kadıköy	16
2. Kadıköy'ün Semtleri	17
II. BÖLÜM: ANA TÜRLERDE KADIKÖY.....	28
1. Hikâyelerde Kadıköy.....	28
A. Kadıköy'ün Çekirdek Olayda İşleyen Hikâyeler	28
B. Kadıköy'ü Çerçeve Olayda İşleyen Hikâyeler.....	59
C. Kadıköy'ün Bir Motif Olarak İşlendiği Hikâyeler	66
2. Romanlarda Kadıköy.....	74
A. Kadıköy'ü Çekirdek Olayda İşleyen Romanlar	74
B. Kadıköy'ü Çerçeve Olayda İşleyen Romanlar.....	110
C. Kadıköy'ün Bir Motif Olarak İşlendiği Romanlar	136
3. Şiirlerde Kadıköy	149
III. BÖLÜM: ARA TÜRLERDE KADIKÖY	175
1. Anı Eserlerinde Kadıköy	175
A. Başlangıçtan 1940'a Kadarki Anı Eserlerinde Kadıköy.....	175
B. 1940'tan Günümüze Kadarki Anı Eserlerinde Kadıköy.....	210
C. Kadıköy'de Yaşayan Diğer Edebiyatçılar	233
2. Denemelerde Kadıköy	238

3. Gezilerde Kadıköy	286
SONUÇ	293
BİBLİYOGRAFYA.....	302
FOTOĞRAFLAR	316
ÖZGEÇMİŞ.....	333
EKLER	334

ÖN SÖZ

Toplumların, bireylerin kendilerini sanatsal açıdan ifade etme biçimlerinden biri olan edebiyat ile kimlik ve kültür birikimlerinin, yaşadığı değişimlerin somut yansıma alanlarından biri olan mekânın tarihsel sürecin başından beri yollarının kesişmesi kaçınılmazdır. Bu kesişmenin doğurduğu sonuçlar pek çok araştırmanın hatta kuramın konusu olmuştur. Bu nedenle kendiliğinden oluşan edebiyat ve mekân birlikteliğini konu alan araştırmaların varlığı ve son dönemlerde çokluğu şaşırtıcı değildir.

‘Edebiyat-Mekân’ ilişkisini ele aldığımız araştırmamıza mekân ve konu olarak Kadıköy’ü seçtik. Kadıköy’ün tarihi, edebiyatçılarımıza ilham veren güzellikleri ve Kadıköy’ün değişen sosyolojik yapısının edebi eserlere yansımaları araştırmamızın temelini oluşturmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmamıza kavramsal zemin teşkil etmesi açısından önemli gördüğümüz mekân kavramı ile sanat ve insan arasındaki ilişkiye yer verdik.

Birinci bölümde Kadıköy’ün kısa tarihini inceledik. Bu bölümde ayrıca edebi eserlerde ele alınan Kadıköy semtlerinin anlatılan dönemdeki yapısının ve edebi eserlerdeki karşılığının daha iyi anlaşılması için semtlerin kısa tarihini de araştırmamıza dâhil ettik. Kadıköy’ün ve semtlerinin kısa tarihini incelediğimiz bu bölümde tarih kitaplarının yanı sıra deneme ve anı kitaplarından da yararlandık. Bu nedenle Afif Yesari’nin *İstanbul Hatırası*, Hicran Göze’nin *Kadıköylü Yıllarım*, Adnan Giz’in *Bir Zamanlar Kadıköy* gibi eserleri birinci bölümün kaynakçasında yer almaktadır.

İkinci bölüm edebi eserlerin incelendiği bölümdür. Edebi eserlerin incelenmesinde tür kavramının içerdiği farklılıkları göz önünde tuttuğumuz için öncelikle tür ayrımına gittik. Edebiyat türlerinin barındırdığı ima gücü, kurgusal yapı ve yaratıcılığı ön plana çıkaran özellikleri bizi ana türlerin roman, hikâye, şiir ve tiyatro; ara türlerin de gezi, deneme ve anı olduğu sonucuna götürdü. Ana tür olarak görülen roman, hikâye ve tiyatronun belirgin özelliği olan kurgusal yapı, şiirlerdeki öznellik, zaman zaman karşımıza çıkan imgesel anlatım dahası bu türlerin ortaya çıkmasındaki en önemli faktörün yaratıcılık olması bu metinleri ana tür olarak değerlendirebilmemizi

sağladı. Anı, gezi ve denemelerdeki gerçeklik payı ve yaratıcılık unsurunun ön planda olmadığı bir metin yapısı bizim bu türleri ara tür olarak nitelendirmemizi sağlayan en önemli faktörler oldu. Prof Dr. Harun Duman, 2006 yılında Boğaziçi Üniversitesinde düzenlenen ‘Tarih Edebiyat İlişkileri Sempozyumu’ndaki *Bireylerin Tarihi: Anı Türü Üzerine Bir Değerlendirme* adlı bildirisinde anı türüyle ilgili şunları söyler: “Anıların türsel özellikleri açıkça belirlenmemiştir. Bunun başlıca sebebi, anıların diğer edebi türlerle olan sıkı etkileşimidir. Örneğin; nutuklar, mektuplar, bazı romanlar, gezi yazıları, hatta araştırma niteliğindeki eserler bile anı türü içine alınabilirler. Bu özelliklerden yola çıkarak anıları ‘ara tür edebi metinler’ şeklinde değerlendirmek mümkündür.” Anılarla ilgili bu özellikler gezi ve deneme türleri için de geçerli olduğunu düşündüğümüzden ara tür ayrımı yaptık. Türlerin içeriğinden yola çıkarak yaptığımız bu tasnif bizi çıkaracağımız sonuçlara daha kolay götüreceği için böyle bir ayrıma gittik. Roman ve hikâyelerin tasnifinde de temel dayanak noktamız Kadıköy’ün bu eserlerin odağındaki yerinin ne kadar olduğudur. Kadıköy’ün roman ve hikâyelerin kurgusunda çekirdek, çerçeve ya da motif olarak yer alması tasnifimizin de temelini oluşturmuştur. Kadıköy’ün geçirdiği değişimlerin roman ve hikâyelere yansıma sürecini takip edebilmek için eserlerin ilk baskı tarihlerini göz önüne alarak kronolojik bir sıra takip ettik. anı sıra roman ve hikâyelerde mekân algısının daha iyi anlaşılması, kurgusal yapıdaki yerine bağlı olduğu için eserlerin kurgusundan da kısaca bahsettik. Ancak incelediğimiz romanların özetlerini –tezimizin ana konusundan uzaklaşmamak amacıyla- çalışmamızın sonunda ek kısmında verdik. Başta hikâyeler olmak üzere roman dışında incelediğimiz eserlerin özetini bütünlüğü bozmamak adına incelemenin içinde vermeyi uygun bulduk.

Bir diğer ana tür olan şiirlerin alt başlıklarını oluşturmak kronoloji ya da tematik açıdan mümkün olmadığı için ikinci bölümün üçüncü başlığının tasnifi yapılmamıştır. Bir diğer ana tür olan tiyatro eserlerinin tezimizin içeriğini tamamlaması bakımından çalışmaya dâhil edilmesi beklenebilir. Ancak tiyatro türündeki eserleri tezimize almayışımızın nedeni bu türdeki mekân kavramının sahne ve dekor bağlamında daha önemli olması, geniş çerçevede ele alınabilecek mekân algısının diğer türlerdeki gibi tiyatrodaki yer edinmeyişiştir. Tezimizin odağında yer alan Kadıköy, mekân adı olduğu için tiyatro eserlerinde ve oyunlarında Kadıköy’ün topyekûn bir mekân olarak kullanılması mümkün değildir. Kadıköy’ün muhtelif yerlerini mekân tutan piyesler de genellikle iç mekânlarda geçmektedir. Tiyatro eserlerinde mekândan ziyade aksiyon ve

düşünce ön planda olduğundan bu aksiyon ve düşüncelerin içerisinde öne çıkarılan bir mekân olarak Kadıköy pek görülmemektedir. Cevat Fehmi Başkut'un Kadıköy İskelesi adlı oyununda bile ancak üçüncü perde Kadıköy Vapur İskelesi'nde cereyan eder. Prof. Dr. Enver Töre konuyla ilgili 27 Mayıs 2013 tarihinde kendisiyle yaptığımız söyleşide Kadıköy'ün daha ziyade tiyatro faaliyetlerinin yapıldığı mekân olarak öne çıktığını Kadıköy'de yer alan bazı kapalı ve açık mekânların hem tuluat tiyatromuza hem müzikal tiyatromuza hem de dramatik oyunlarımıza hizmet eden önemli bir ilçe olduğunu ileri sürmüştür. Hatta Kadıköy 'bilad-ı selase'nin bir parçası olarak Osmanlı Dram Kumpanyasının da gösteriler düzenlediği bir mekân olarak bilinmektedir. Üçüncü bölümde yer alan anılar başlığı altında da sanatçıların doğum tarihinin esas alındığı bir kronoloji takip ettik. Üçüncü bölümde ele aldığımız ara türlerden deneme ve gezilerde kronoloji dikkate alınmış olsa da bu metinlerin bazılarında anlatım düzleminde zaman algısının kaybolması kronolojinin değişmesine neden olduğu için tür ayrımıyla yetindik.

İncelediğimiz eserlerin sonuna Kadıköy'ün ön plana çıkan unsurlarının daha net bir biçimde görülebilmesi için birer tablo ekledik. Kadıköy'ü ön plana çıkaran ayrıntılara rastlanmadığı için bazı eserlerin incelemesinden sonra tablo yapmayı uygun bulmadık.

Sonuç bölümünde Kadıköy'ün tarih boyunca yaşadığı değişimleri de dikkate alarak edebi eserlerde ele alınış biçimi hakkında genel değerlendirmeler yaptık. Bu değerlendirmelerin ortaya çıkardığı sonuçlar araştırmamızın giriş bölümünde yer alan mekâna kavramsal bakışlarla ilişkisi bağlamında da ele alınmıştır.

Bu araştırmada oluşturulan metot ve yapılan tasnifte Prof Dr. Harun Duman'ın *Balkanlara Veda* isimli çalışması ile editörlüğünü Gülden Sağol Yüksekaya'nın yaptığı *Türk Dili* kitabı örnek alınmıştır. Bu araştırmanın başından itibaren bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, anlayışlı davranan ve benden hiçbir yardımı esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Harun Duman'a teşekkür ederim.

Çalışma boyunca yaşadığım bütün güçlükleri atlatmamda bana yardım eden, anlayışlı davranan ve varlığı ile çalışmamı kolaylaştıran eşim Yrd. Doç. Dr. Ferhunde Küçükşen Öner'e, dostlarım Dr. Fatih Özdemir, Dr. Hasan Sungur, Dr. Sevda Gülakan Kaman, Fatih Polat, Yard. Doç. Dr. Emel Koşar, Selda Uygur, Sezgin Gök, Güler Aslan Sungur, Janset Gürbüz ve Meral Bayburtlu'ya da teşekkür ederim.

ÖZET

Yeni Türk Edebiyatında Kadıköy ismini taşıyan bu incelemede içeriğinde Kadıköy ya da semtleri bulunan, Kadıköy’le ilgili değinmeler olan roman, hikâye, anı, deneme, gezi ve şiirler ele alınmıştır. Yeni Türk Edebiyatının başlangıç tarihi olarak kabul edilen 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadarki süreçte edebiyatçılarımızın Kadıköy’ü ele alma nedenleri ve Kadıköy üzerine ürettikleri imajların tespiti araştırmamızın temelini oluşturmaktadır.

Tanzimat döneminden itibaren edebi eserlerde yer almaya başlayan Kadıköy, yaşanan ya da edebi eserde anlatılan dönemlerin izlerini taşımıştır. Kadıköy’ün 19. yüzyıldaki toplumsal ve doğal yapısı edebi eserlere gerçekçi bir bakış açısıyla yansımıştır. *Sergüzeşt* romanında tasvir edilen köşk o dönemlerde Moda’da farklı mimari yapıdaki köşklere birinin gerçekçi bir temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadıköy’ün az konutlu, sayı bakımından azınlıkların çoğunlukta olduğu sosyal ve sayfiye yeri oluşu, mesire yerlerinin bolluğu gibi doğal yapısını ve bu yapıdaki değişimleri kronolojik bir okumayla edebi eserlerden de takip etmek mümkündür.

Gözlenen bu gerçekçi yaklaşımı Tanzimat’tan Cumhuriyete uzanan süreçte Kadıköy’ün ele alındığı eserlerde de görmek mümkündür. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde 1930lu yıllardan sonra yaşanmaya başlanan değişim, 1960lı yıllara gelindiğinde ivme kazanmış, Kadıköy’ün sosyal ve doğal yapısı büyük ölçüde değişmiştir. Bu değişimin yansımaları edebi eserlerde karşılık bulmuş, geriye dönüşler daha sık yapılmaya başlanmıştır. Kurgusal yapı roman ve hikâyelerde, yazarın kendisinin ve gerçeklik payının azımsanmayacağı anı ve denemelerde, öznellik ve imgesel bir anlatım barındıran şiirlerde görülen geriye dönüşler geçmiş özeleme duygusu ve nostalji kavramıyla birlikte çözümlenir hale gelmiştir.

Cumhuriyet sonrası yazılan edebi eserlerde tek bakış açısı geriye dönüş ve geçmiş özeleme üzerine temellendirilmemiştir. Yanı sıra Kadıköy, ait hissedilen, İstanbul’un bir parçası olarak görülen ya da görülmeyen, sanatçıların birbirleriyle ilişkisine içten bir boyut kazandıran bazen de tarihsel sürecin başından beri kent olma kimliğini taşıyan bir mekân olarak ele alınmıştır.

ABSTRACT

In this review article named “Kadıköy in New Turkish Literature,” novels, stories, memoirs, essays, and poems, the content of which includes Kadıköy or its neighborhoods, or in which there are references to Kadıköy, are analyzed.

Our writers’ reasons for writing about Kadıköy since the second half of the 19th Century, which is considered as the beginning of New Turkish Literature, and the detection of the public opinion for Kadıköy constitute the basis of our research. . Kadıköy, which has appeared in literary works since Tanzimat Period, bears the traces of actual life, or the period that is described in the literary work. Kadıköy’s social and natural structure in 19th Century is reflected to literary works with a realistic point-of-view. In those times, the villa that is described in the novel “Sergüzeşt,” is a realistic representation of one of the architecturally various villas in Moda. It is also possible to follow Kadıköy’s natural structure through literary works by reading chronologically; it has less housing and more promenades and summer houses, where most of the people are minorities. This realistic approach can also be seen in works about Kadıköy written in the time between Tanzimat Period and the Republic Period. In the Republic Period, the change that started after 1930s, speeded up in 1960s, and affected greatly Kadıköy’s social and natural structure. The reflections of this change appeared in literary works, and flashbacks started to be done more frequently. In fictional novels and stories, the flashbacks, which are seen in poems with a subjective and imaginative narration, and in personal and realistic memories and essays, became solvable with the concepts of longing for the past and nostalgia.

In the literary works written after the Republic Period, the single point-of-view was not based solely on flashbacks, nostalgia and longing for the past. Moreover, Kadıköy is analyzed as a place, to which some feel like they belong, which is sometimes seen as a part of İstanbul, and sometimes not, which adds a sincere dimension to artists’ relationships with each other , and which can be considered as a city since the beginning of the historical process.

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Belvü Gazinosu	316
Fotoğraf 2: Fenerbahçe Plajı.....	317
Fotoğraf 3: Bostancı Plajı	317
Fotoğraf 4: Suadiye Plajı	318
Fotoğraf 5: Neveser Vapuru	318
Fotoğraf 6: Ferah Vapuru	319
Fotoğraf 7: Moda Plajı.....	319
Fotoğraf 8: Mühürdar Senti	320
Fotoğraf 9: Kalamış Sahili.....	320
Fotoğraf 10: Moda Senti.....	321
Fotoğraf 11: Kadıköy Köşklerinden Biri.....	321
Fotoğraf 12: Fenerbahçe Parkı:	322
Fotoğraf 13: Göztepe Senti.....	322
Fotoğraf 14: Haydarpaşa Garı.....	323
Fotoğraf 15: Bağdat Caddesi	323
Fotoğraf 16:Kadıköy Rıhtım İskelesi.....	324
Fotoğraf 17:Kurbağalıdere.....	324
Fotoğraf 18: Koço Restaurant.....	325
Fotoğraf 19: Kadıköy Bomonti.....	326
Fotoğraf 20: Kadıköy Rıhtımı.....	326
Fotoğraf 21: Fenerbahçe Senti.....	327
Fotoğraf 22: Bostancı Camii Ve Civarı.....	327
Fotoğraf 23: Moda İskelesi	328
Fotoğraf 24:Altıyol.....	328
Fotoğraf 25:Altıyol.....	329
Fotoğraf 26:Suadiye	329
Fotoğraf 27:Kadıköy Çarşısı.....	330
Fotoğraf 28:Haldun Taner'in Moda'daki büstü	330
Fotoğraf 29:Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Mühürdar'daki evi	331
Fotoğraf 30:Kadıköy Cemal Süreya Sokak	332

GİRİŞ

Yaşanılan mekânlar, edebi eserlere nasıl yansıyor, eserlerde yeniden nasıl bir hayat buluyor? Çalışmamızda bu soruları Kadıköy'ü merkeze alarak cevaplandırmaya çalışacağız. Tezimizin asıl amacı, Kadıköy'ün tarihi ve kültürel bağlamda edebiyatçılar tarafından kaleme alınan eserlerde yeniden hayat bulduğunu ortaya çıkarabilmektir. Ancak bunu yapmadan önce mekân-insan ve sanat arasındaki ilgiyi kısaca değerlendirmek ve tezimizi bu temele dayandırmak yararlı olacaktır.

Algıladığımız, barındığımız her yer, mekân mıdır? Değilse, neler bir yeri mekâna dönüştürür? Sanatçıların mekânı algılayışında hangi sosyolojik ve psikolojik oluşumlar vardır? Bu soruların yanıtları verildiğinde mekân kavramı ile ilgili genellemelere varılabilir.

Mekân, insanın içtenlik değerlerini inceleyebilmek için ayrıcalıklı bir konudur. Mekâna özgü bütün değerler derinlikli incelendiğinde dağınık ya da toplu biçimde 'insan'ı ortaya çıkaran psikolojik değerler de bulunmuş olur. "Yaşanılan bölge, çevre, ev" insan ruhunun ya da bir edebi metnin çözümleme aracı olarak ele alınabilir.

Mekân, insanın iç dünyasını ve yetiştği kültürü birebir yansıtan önemli bir yaşama alanıdır. Bu açıdan psikolojik ve sosyolojik çözümlemeler için verimli bir deney sahası işlevi görür. İnsanlar herhangi bir mekândayken kimliklerini gösteren özellikleri de açığa çıkarmış olurlar. Mekân bir toplumun kültüründe kimlik kartı gibidir. Bu açılardan baktığımızda mekân Bachelard'ın dediği gibi "cansız bir dam altı" ya da "içinde yaşanılan geometrik mekânı aşar" ve bir "ruh durumu" haline gelir. Psikolojik ve Sosyolojik açılardan, mekânı, insanın yaşayışının çözümleme aracı olarak kullandığımızda ortaya çıkan sonuçlara sanatçı örneklerinden yola çıkarak değinmek sanat-yaşam ilişkisine bakışın da bir örneği olacaktır.

1. Psikolojik Açıdan İnsan-Mekân-Sanat

Mekânlar, insan ruhunun çözümleme aracı olarak görülebilir. İnsan psikolojisi daha geniş anlamda insan ruhuna, gündelik yaşamın mekâna bağlı olarak yansıyan pratikleri, sosyolojik açıdan sınıf farklılığını yansıtmakla birlikte yaşanan zamanın rasyonalitesini de verir. Gündelik yaşamda zaten yer alan ayrıntılar, mekâna bağlı bir okumayla yeniden değerlendirilebilir. Böylece sanat eseri ile yaşanan zamanın gerçeklikleri arasında da bağ kurulabilir.

İnsanlar, mekânları kaplumbağaların evlerini sırtında taşıması gibi zihinlerinde taşır. Mağara insanından modern insana değin mekân, bir sığınaktır. İlk insan için yabani tehlikelerden korunduğu bir barınak, kent insanı için karmaşadan sıyrılıp kendine zaman ayırdığı bir sığınak... Mekân kavramı, çocukluğumuzun ilk ülkesi, bağımsızlığımızı ilan ettiğimiz ilk alanlardandır. Mekân bizim için ilk gerçek kozmostur.

Mekânlar hafızamızdır. Kökü geçmişte olan yaşamlarımızı yani geçmişimizi sıkıştırılmış olarak bir arada tutar. Hiçbir anımızı yaşadığımız mekân olmadan aklımızda tutamayız. Yani zihinsel bir süreçtir, mekânlar, hafızadır. “İnsanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biri”dir.¹ Anlattığımız bir anıyı zihninizde canlandırırken anının geçtiği mekândan ayrı düşünmek mümkün değildir.

Mekânın insan ruhu üzerindeki derin etkisine Walter Benjamin de değinmiştir: “İç mekân, bireyin yalnızca evreni değil, aynı zamanda mahfazasıdır. Bir mekânda yaşamak, orada izler bırakmak demektir.”²

Masallar bile eve dönüş olmuşsa mutlu sonla biter... Aranıp da bir türlü bulunamayan Kaf Dağı ulaşılmazlığın sembolüdür. Kaf Dağı’nı aramaya giden yaşadığı mekândan uzaklaştıkça bilinmezliğe doğru gider. Bilinmezliğe doğru gittikçe tehlikeler artar. İnsan yaşadığı mekândan uzaklaştığı için, aidiyetini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

İnsan doğduğu andan itibaren büyümeyle birlikte genişlemeyi de yaşar. İnsanın ilk mekânı anne karnıdır. İlk mekânla birlikte insanda aidiyet düşüncesi de belirmeye başlar. Anne karnından ışıklı dünyaya atılan ilk adım mekânsal genişlemenin de ilk

¹ Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası* (Çev. Aykut Derman) İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1996, s.35.

² Walter Benjamin, *Pasajlar* (Çev. Ahmet Cemalettin) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.98.

adımıdır. Anne, baba ve evle tanışma. Büyüdükçe mekânı da genişler insanın. İnsanlar ölürken de kendilerine, sonsuz zamanın ve sınırsız mekânın kapılarını açacak bir dünyaya inanırlar.

Mekân kavramını sadece içinde yaşanan dış gerçeklik olarak algılamamız yanlıştır. Mekân aynı zamanda aile, mahalle, okul, yurt, dünya kısacası; insanın kendini ait hissettiği her yer anlamında algılanmalıdır.

İnsanların içinde huzur buldukları mekânların tarihini yazmaya kalkışırsak, mağaralardan başlamamız gerekir. Bir kere sığınacağı, huzur bulacağı mekânı düzenlemeye başlayan insan elbette durmamıştır. “İki duvarı örebilen insan dört duvarı da örebilirdi. Böylece, mağaralarda, hazır kaya çatıları altında değil, açık havada kurulmuş ilk evler belirdi.³” Ve insan hiçbir zaman en büyük sığınağını düzenlemeden, güzelleştirmeden edememiştir. Günümüzün çok katlı gökdelenlerine, villalarına kadar yaşanan mekânlar, gerek insanların ihtiyaçları gerekse ruh durumlarına bağlı olarak sürekli değişmiştir ve değişmeye devam etmektedir.

Shakespeare “Bütün dünya bir sahnedir. Ve bütün adamlar ve kadınlar sadece birer oyuncudur. Hepsinin girişleri ve çıkışları vardır...”der. Bu sözler modern dünyada bireyin algılayışı bakımından bir mekân olarak ‘kent’ kavramının anlamlandırılmasına ışık tutacak niteliktedir.

John Urry, modern yaşamın algılanışında kentsel mekânların önemine dikkati çeker ve kent hayatının insan ruhuna etkilerini anlatır: “Simmel’e göre kent kişiliği çekingen, mesafeli ve bıkkındır. Ayrıca kent bireylere farklı tür bir kişisel özgürlük sağlamaktadır. Küçük ölçekli toplum ile karşılaştırıldığında modern kent, bireylere ve onların kendilerine özgü iç ve dış gelişimlerine ortam sağlar. Son derece geniş ilişkiler yayılımı içinde yerleştirilen bireylerin benzersiz gelişimlerine izin veren, büyük kentin mekânsal biçimidir.⁴”

Mekânlar insanın bilinçaltında yatanları gösteren birer tanık olarak da düşünülebilir. Bachelard özel anlamda ev genel anlamda mekân kavramını “iki temel bağıntı”dan (çatı ve mahzen) yola çıkarak çözümlemeye çalışır:

“1- Ev, dikey bir varlık olarak düşünülür. Aşağıdan yukarı yükselir. Dikeyliği yönünde farklılaşır. Dikeylik bilincimize seslenen kavramlardan biridir;

³ M.İlin- E.Segal, *İnsan Nasıl İnsan Oldu*, (Çeviren: Ahmet Zekerye) İstanbul: Say Yayınları, 2009, s.41.

⁴ John Urry, *Mekânları Tüketmek* (Çev. Rahmi G. Ögdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s.20-21.

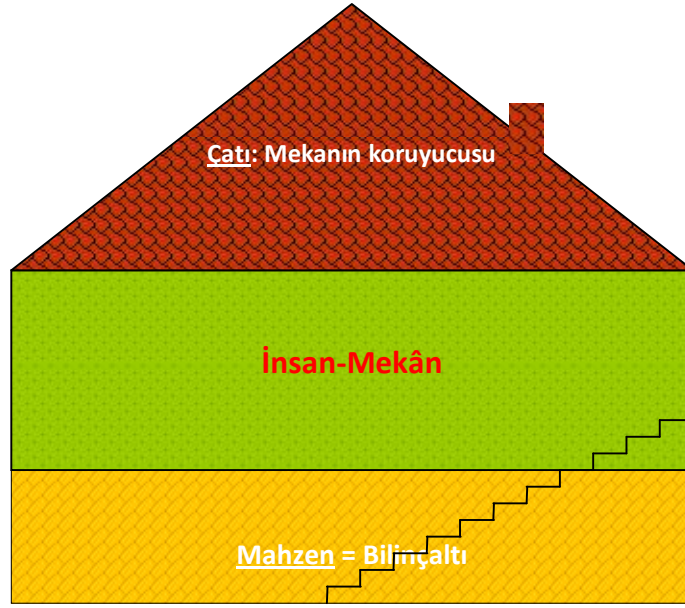
2- Ev, yoğunlaşmış bir varlık olarak düşünülür. Odaklanma bilincimize seslenir... Dikeylik, mahzen ile tavan arasının birer kutup oluşturmasıyla ortaya çıkar... Çatı, varlık nedenini ilk bakışta ortaya koyar: Yağmurda ıslanmaktan, güneşte yanmaktan korkan insanın üstünü örter. Coğrafyacılara bize çatı eğiminin her ülkede iklimi gösteren en güvenli göstergelerden biri olduğunu sürekli yineler. Çatının eğimli oluşunun nedenini ‘anlarız.’ Düşü de düşünüyü usa yatkın olarak kurar; ona göre sivri çatı bulutları deler. Tüm düşünceler çatıya doğru açıklık kazanır.⁵”

“Mahzene gelince, evin bu bölümünün de kuşkusuz kararlı yanları vardır. Bu bölümü, taşıdığı kullanışlılık özelliklerini sıralayarak ussallaştırırız. Ne var ki, mahzen öncelikle, evin karanlık varlığıdır... Mahzeni düşlerken derinliklerin usdışılığıyla uzlaşıyoruz.⁶”

C. G. Jung da mahzenle tavan arasının ikili imgesinden, evin içinde hâkim olan korkuları çözümlmek için faydalanır. Jung bilinçaltı ile bilinç dışı korkularını mekânsal benzetmeyle anlatmaya çalışır. Jung’a göre tavan arası bilinçdışını, dışa yönelik korkuları temsil eder. Mahzen de bilinçaltındaki korkuların sembolüdür. İnsanlar tavan arasından gelen seslerden daha çok rahatsız olurlar. Çünkü insan, dışa dönük, bilinç dışına ait korkuları yaşar. Oysa gelen sesler mahzenden tavan arasına gelmiştir. Fare sesinin insanı korkutan sesler olduğu benzetmesinden yola çıkarsak: tavan arasından gelen fare sesine karşı duyarlılık gösteren insan farenin tavan arasına mahzenden çıktığını dolayısıyla bilinç dışındaki korkuların kaynağının bilinçaltındakiler olduğunu fark edemez.

⁵ Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1996, s.15-16.

⁶ Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*, s.16.

2. Sosyolojik Açıdan İnsan-Mekân-Sanat

İnsan, sanat ve mekân arasındaki ilgi sosyolojik açıdan incelendiğinde bazen insanın kendi eliyle oluşturduğu bazen de kendiliğinden meydana gelen sosyolojik yapının mekânların oluşumu ve algılanma biçimini doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkilediği söylenebilir. Sosyolojik açıdan bakıldığında mekân kavramı evden coğrafyaya doğru genişler. “Doğal ortamın birleşenleri ile insan arasındaki karşılıklı etkileşim coğrafyanın temel meselelerinden birisidir. Doğal ortamın birleşenleri arasında yer alan iklim şartları ile insan arasındaki ilişki bölge insanının yaşamını etkilediği gibi duyuş tarzında da bazı özel yapılanmalara neden olmaktadır. Denizin insana sunduğu koşullar ile dağlık alanların sunduğu koşullar farklılaşırken bu bölgelerde yaşayan insanların düşünme biçimi, söz varlığı, duyuş tarzı da farklılıklar göstermektedir. Nietzsche’nin kitaplarını yazarken Avrupa’da sık sık yer değiştirmesi ve ideal iklim koşullarını araması evrenin fiziki yapısı ve doğa koşullarının insanın zihin yapısı ve duyarlılığının üzerindeki etkilerini vurgulaması bakımından önemlidir... Uygarlıkların gerçeklerinin esas bölümü onların coğrafi yerleşimlerinin zorlama veya avantajları doğrultusunda gelişmektedir.”⁷

Aynı şekilde yaşanan coğrafyadaki iklimler de mekânlar üzerinde etkilidir ki bu, coğrafya-insan ilişkisinin bir başka boyutudur. Bu boyutu Türkiye içinde de örneklendirebiliriz:

⁷ Emel Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, 3F Yayınevi, İstanbul: 2006, s.12–13.

Doğu-Batı, Oryantalizm-Oksidantalizm, Tanzimat'tan bugüne yaşanan Batılılaşma macerası hatta bugün Avrupa Birliği'ne girme çabaları, entelektüellerimizin uzun zamandan beri üzerinde durduğu bir meseledir. Doğu-Batı ayrımı temelde zihniyet meselesine bağlı olarak yapılır. Ancak bu ayrımında coğrafya, dolaylı olarak mekân farklılığının da bir payı olduğu gerçeği de inkâr edilemez. Mekânsal ayrılık –biz buna iklimle birlikte coğrafi ayrılık da diyebiliriz- doğu ve batı bölgelerinde yaşayan insanların yaşama şartlarını belirlerken onların düşünce biçimleri üzerinde de etkin bir rol oynar... Halide Edip Adıvar'ın edebiyat-coğrafya ilişkisine yaptığı aşağıdaki vurgu daha geniş bir perspektifte bakıldığında mekânın toplum yaşantısındaki önemine de yapılmış bir vurgudur: “Dağ, ova, yayla deniz kenarı, çöl vesaire gibi başka tabiat içinde yetişen insanların kendilerine mahsus hususiyetleri oluyor ve bunlar edebiyatlarında daima sayılacak tesirler bırakıyor. Kuruluk yahut rutubet, sıcak yahut soğuk, güneşli yahut sisli iklimlerde büyüyen ruhları başka başka tesirlere maruz oluyor... Bundan dolayı bütün dünya edebiyatında hatta en küçüğünde bile içinde doğup büyüdüğü yerin damgası vardır.”⁸

İnsanların, toplumların inanışları mekânların özellikle kutsal yapıların biçimlerinin oluşumunda çok etkili olmuştur. Buna en güzel örnek Romanesk ve Gotik dönem mimari yapılarıdır. Roman üslubunda yapılmış mimari yapıların, kiliselerin en büyük özelliği sağlam, güçlü ve kütsel görünümleridir. Buna karşın Gotik mimaride ise kiliseler alabildiğine yüksek, sivri bir biçimde yukarıya doğru yükselen yapılardır. E.H. Gombrich buna dayanarak Roman üslubunda yapılan kiliselere Yeryüzü Kilisesi, Gotik üslup da yapılan kiliselere ise Göksel Kilise isimlerini vermiştir. Bunu da o dönem insanların inançlarıyla ilişkilendirerek şöyle açıklar: “Putataparlık göreneğinden daha yeni koparılmış köylülerin ve savaşıkanların topraklarında, Kilise yönetiminin kurulan taştan bu güçlü ve gösterişli kütleler, Yeryüzü Kilisesi kavramını, başka bir deyişle ahir vakit günü geldiğinde zafer şafağının doğması için, karanlıkların güçleriyle savaşıma görevinin yeryüzünde Kiliseye düştüğü kavramını dile getirir gibidir.”⁹

Buna göre XII. yüzyıl Ortaçağ Avrupa'sında kiliseler, karanlık güçlere karşı dünyayı korumak görevini üstlenmektedirler ve bu yüzden düşmanlara karşı; sağlam, güçlü, karanlık ve korkutucu görünmek zorundadırlar. XIII. yüzyıl Ortaçağ Hristiyanlık

⁸ Emel Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, s.15.

⁹ E.H. Gombrich, (Çev. Bedrettin Cömert), *Sanatın Öyküsü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, s.126.

düşüncesinde ise göksellik, yani Tanrı'ya yakın olma O'na ulaşma isteği egemendir. Bunun için Gotik Katedraller olabildiğince yüksek, sivri inşa edilmiş, gökyüzüne daha yakın olma isteği ile de bütün duvarları vitray camlı, ışıltılı ve alabildiğine süslü, görkemli yapılmıştır. Bu katedraller, "...kutsal Kudüs'ün sözünü (Yahya'nın Vahyi,21) duyan inançlılara değişik bir dünya düşüncesi veriyordu...

Ağır, dünyasal veya sıradan ne varsa yok edilmişti. Bütün bu güzelliğin iç gözlemine kendini bırakan kişi, maddenin yasaları içine giremeyen bir dünyanın gizlerini anlamaya kendini daha yakın duyumsayabilirdi.¹⁰

Mekânların dini inanışlara göre düzenlenmesine Bizans kiliselerinin içine yapılmış resimleri, mozaikleri, ikonaları da somut birer örnektir. Bir Bizans kilisesinin duvarlarındaki resimlere bakarak bütün bir İncili okumak mümkündür. İncili bölüm bölüm resimleyerek, okuma yazma bilmeyen Hristiyanların da İsa'yı ve yaşamını anlamasını aynı dini coşku içine girmesini sağlamışlardır. Bu resimler belirli kurallara ve sıraya göre yapılmışlardır. Örneğin apsisteki resmin konusu, ya da kubbedeki resmin konusu bellidir ve bütün kiliselerde aynı kurallar uygulanır.

Mekânlar, yaşanan zamanı dondurarak geleceğe taşır. Bu nedenle toplumsal değişme ve gelişmeleri yansıtan birer örnektirler. Bu özellikleri ile mekânlar toplumsal süreçleri yansıtan birer medeniyet aktarıcısı rolü de üstlenirler. Sosyolog, tarihçi, ressam ya da romancı insanı belli bir zamanın yaşayan ve yaşatan unsuru olarak ele alırken onu, içinde yaşadığı mekânla birlikte anlatır. Resim ve fotoğraf sanatının malzemesi olarak İstanbul örneğine baktığımızda yaşanan her dönemin sanata yansımada mekânın rolünü de görebiliriz.

Edebiyatçılarımız da insanı belirli bir zamanın parçası olarak ele alırken mekâna değinmişlerdir. Örneğin Abdülhak Şinasi Hisar: "Hemen her bina, içinde yetiştiği tarihin bir paçasıdır. Tıpkı durmuş bir saat gibi içinde kaldığı zamanı gösterir. Onda ancak bir geçmiş zamanın kalbi bulunur"¹¹ sözleriyle zaman-mekân birlikteliğine vurgu yapar.

Mekânı belirli bir toplumsal durum ya da zamanın örneklendiği alan olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu durumun sanat alanına yansıyan en belirgin örneği *Kiralık Konak* romanıdır. Mekân "Konağın Osmanlı İmparatorluk düzeninin ürünü olması gibi, ona her açıdan zıt olan apartmanın da İmparatorluk'un yıkılış süreci

¹⁰ Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, s.126.

¹¹ Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, Bağlam Yayınları, İstanbul: 1997, s.167.

içinde ortaya çıkması, zaman ile mekân arasındaki bu etkileşimin en çarpıcı örneğidir. Konak nasıl imparatorluk zamanının temsil ettiği değerleri üreten ve yaşatan bir mekân ise, apartman da Türk toplumundaki batılılaşma hareketinin bir sonucudur ve batılı bir hayat tarzını üretir.¹² Konak ve apartmanın birer iç mekân olarak taşıdığı temsiliyet yalnızca yukarıdaki bilgilerle sınırlı değildir. Yanı sıra nesilleri ve nesiller arasındaki farkları da sembolize eder: “Konak eski nesli temsil ederken, apartman da, Seniha merkezinde, yozlaşan genç nesli temsil etmektedir.”¹³

Osmanlı Mahallesi ve evleri de din kaynaklı bir mimari zihniyetin uzantısıdır. “Çoğunlukla aynı mahallede aynı dinden, etnik kökenden ya da mezhepten olan yaşardı... Birbirine komşu ailelerin çoğu akrabaydı. Mahalle sakinleri mahallerine giren çıkanı denetlemeye çalışırlardı. Bu yüzden arabaların geçmesine olanak veren genişçe sokakların sayısı oldukça azdı. Hatta karışıklık dönemlerinde bazı kentlerde birbirinden duvarla ayrılmış mahalleler de görülmüştü. Pek çok çıkmaz sokak vardı ve bunların çoğundan herkes geçemezdi.”¹⁴

Jean Baudrillard’ın Simülakr Kuramı’ndan yola çıkarak özelde Amerika’yı ve Amerika’daki mekânları genelde postmodern çağı yaşayan dünyanın algılanışından da bahsetmek gerekir. Simülasyon Kuramı’na göre dünya gerçekliği artık ikinci elden yaşamaktadır. İnsanlar postmodern zamanın getirdiği konforlarla yaşamak, güzellik, insani değerler vb... kendilerine ait her türlü dış olguyu ve insani duyguyu ikinci elden yaşamaktadırlar. Örneğin Fransa’daki bir doğa harikasının fotoğrafına bakarak etkilenmektedirler. Bilgiye ulaşmanın bu kadar kolay olduğu bu zamanda insan bireyci yaşamayı da bir erdem olarak görmektedir. Baudrillard, Amerika’daki Disneyland’ın tam da Simulark düzene uygun bir örnek olduğu düşüncesinden yola çıkar. Disneyland insanların gerçek olmayan yapmacık oluşumlarda farkına varmadan ne kadar eğlendiğini anlatır. Bu değişimi görmek için Amerika’ya kadar uzanmaya gerek yoktur. Türkiye’de de bu değişimin yansımalarını alışveriş-eğlence merkezlerinde, vitrinlerde görmek mümkündür. “Vitrin; Eşitlendiğimiz Yer: Artık ‘eğlence merkezleri’ olarak da tasarlanan Akmerkez gibi mekanlar, rengarenk vitrinleri, yiyecek dükkanları, hatta oyun alanları ile her yaştan ve her sınıftan insanı bir araya getiriyor, onlara bir ‘eşitlenmişlik’

¹² Handan İnci Elçi, *Roman ve Mekân-Türk Romanında Ev-*, Arma Yayınları, İstanbul: 2003, s.19.

¹³ Harun Duman, *Kimlik Bunalımındaki Kadın İmajı: Seniha Örneği*, Dergâh Edebiyat, Sanat Kültür Dergisi, nr.92, İstanbul: Ekim 1997, s.15-18

¹⁴ Suraiya Faruqi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam-Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2000, s.165-166.

duygusu veriyor. Sunulan malları ve hizmetleri satın almasa bile ‘seyrediyor’ herkes...¹⁵”

Mekân kavramının sosyolojik, psikolojik açılardan insan ve toplumu anlama sürecinde önemli bir kavram haline dönüşmesi bu kavramın temelde insan ve toplumu anlatan edebi eserler için de önemli olduğu anlamına gelir. Mekân, edebi eserlerde insanın sınıfsal durumunu, ruh halini, toplum içindeki konumunu anlamamıza yardımcı olan önemli bir göstergedir. Mekânların edebi eserlerde işaret ettiği çok yönlü göndermeler vardır. Mekânlar edebi eserlerde kimi zaman sosyolojik değişimin yansıma alanı, bazen insanın ruh durumunu anlatmaya yarayan somut bir çevre, kimi zaman da geçmişe duyulan özlemin ve geçmişin bir daha geri getirilemeyeceği gerçeğinin birer göstergesi olabilir.

Türk Edebiyatında hemen bütün türlerde bütün yönleriyle anlatılan ana mekân İstanbul’dur. İstanbul edebi eserlerde çok yönlü kimlikleriyle karşımıza çıkar. Britannica ansiklopedisinin 11. Basımında İstanbul hakkında yazılanlar şehrin çok kültürlü yapısına vurgu yapar. İstanbul’un toplumsal yapısı ile ilgili bu tespit edebi eserlerdeki çok kültürlü yapının da açıklaması gibidir: “Şehrin nüfusu, farklı ırklardan, çeşitli milliyetlerden, değişik dillerden, birbirlerinden kolayca ayrılabilen kılıklardan ve çatışma içindeki inançlardan oluşan şaşırtıcı bir mozaik görünüm sunuyor. Bu hiç kuşkusuz şehrin insan manzarası denebilecek yanını benzersiz biçimde ilginç kılıyor. Ama, katıksız bir toplumsal kaynaşmayı, ortak bir toplumsal hayatın gelişmesini de olanaksız kılıyor.”¹⁶

Kadıköy İstanbul’un anlatıldığı ya da İstanbul’da geçen eserler arasında önemli bir yere sahiptir. Kadıköy yukarıda bahsettiğimiz edebiyat-mekân ilişkisinin bütün boyutlarını gösteren kimi zaman karakterlerin de önüne çıkan bir İstanbul semti olarak edebi eserlerde yer alır.

¹⁵ Ahmet Oktay *Postmodernist Tahayyüle İtirazlar*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2000, s.250.

¹⁶ Çağlar Keyder (Derleyen), *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s.8.

I. BÖLÜM

KADIKÖY'ÜN KISA TARİHİ VE SEMTLERİ

1. Kadıköy'ün Kısa Tarihi

Kuruluşu İstanbul'un kuruluşundan 17 yıl öncesine dayanan Kadıköy'ün bugüne kadar M.Ö 675 olarak kabul edilen kuruluş tarihi son yıllarda ortaya çıkarılan kalıntılarla daha eskilere gitmektedir. Bugünkü adıyla Fikirtepe ve Kurbağalıdere'de M.Ö 1500–3000 yılları arasında insanların yaşadığına dair kalıntılar bulunmuştur. Bunlar taştan, camdan, topraktan yapılmış eserlerdir. 1942–1952 yılları arasında Söğütluçeşme Caddesi ve Gazhane'de yapılan kazılarda bronz çağına ait eserler de bulunmuştur. Fikirtepe dolayında bulunan eserler çekiç olarak kullanılan taşlar, inci taneleri, firuze taşı, tunçtan yapılmış ok ucu, balık iğnesi ve diğer çeşit iğnelerdir. Fikirtepe'den sonraki ilk yerleşim alanı bugünkü Moda Burnu ile Yoğurtçu arasında kalan yerde kurulan Halkedon (Bakır ülkesi) olmuştur. Moda Burnu'nda çıkarılan kalıntılar ise topraktan yapılmış kandiller, üzerinde boyalı nakışları olan vazolar, öküz heykeli, sakallı erkek başı ve Kalkedon kitabesini ihtiva eden tunç bir levhadan ibarettir. Bu şehirden günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır.

Kadıköy'ün kuruluşu ve adı ile ilgili yaygın efsaneler içinde yaygın olanı Megaralı göçmenlerinin yolculuğu ile ilgili olandır. Bu efsaneye göre, Yunanistan'ın Megara kentinden gelen Koressa'nın oğlu, genç Byzas, yandaşlarıyla birlikte, bölgedeki baskılardan kurtulmak, yeni bir kent kurmak ve özgürlüğünü ilan etmek için yola çıkar. Yerleşeceği yeri belirlemek için kâhinlere danışır. Delphi kentindeki kâhin, ona yerleşeceği yeri: "Kentini kuracağın yer, körler ülkesinin tam karşısında olacak." Biçiminde tarif eder. Bunu aramak için İstanbul'a gelen Byzas, dinlendiği Sarayburnu kıyısında, Kadıköy sahiline bakar ve "böyle güzel bir yer dururken, tam karşıda ve korumasız bir yerde kent kuranlar, ancak kör olabilirler" diye düşünerek Kadıköy'ün karşısına yerleşir. Bu nedenle Kadıköy'e körler ülkesi anlamına gelen Khalkedonia adı

verilir. Temelleri Sarayburnu sırtlarında istanbul'a da kurucusunun adı olan "Byzas'ın kenti" anlamında "Byzantion" denir

Son yüzyıla gelinceye kadar, temiz havası, lodosu, limanı ve sayfiye yeri olma özellikleri ile tanınan Kadıköy'ün kuruluşuna dair efsaneler bu bölgenin tarihte belirli aralıklarla önem kazandığını göstermektedir. Bizans döneminde Özellikle Fenerbahçe'de yaptırılan sarayla önem kazanan Kadıköy, Bizans'ın son dönemlerinden İstanbul'un fethine kadar unutulmaya yüz tutmuştur. Fetih'ten sonra Kadıköy'de şehirleşme konusunda hareketlilik görülsede Üsküdar'ın hızlı ilerleyişi karşısında daha çok sayfiye yeri olarak kullanılmış, insanların temiz hava almak için geldikleri mesire yerleri ile tanınmıştır. Azınlıkların fetihten sonra da yerleşim merkezi olarak kullandığı, terk etmediği Kadıköy, Cumhuriyet devrinde hızlı bir gelişim göstermiştir. 1930 yılında ilçe olan Kadıköy rihtim ve çevresindeki bütün semtleriyle insanların ikamet etmek için tercih ettiği yerlerin başında gelmiştir.

Kadıköy bugüne kadar çeşitli isimlerle anılmıştır. Harhadon, Harhedon, Khalkedonia, Khalkerdon, Kalkedonya, Halkidona vb. Milattan önceki isimlerin çoğu birbirine benzemektedir ve bu isimlerin genellikle iki anlamı vardır: Körler ülkesi veya bakır ülkesi. Niyazi Banoğlu'nun bu konuda farklı bir yaklaşımı vardır: "Kadıköy'ün ilk ismi Kalkedonya'dır... Şehre verilen Kalkedonya isminin şehir manasına gelen karkidon'dan geldiği söylenmektedir. Diğer rivayete göre bu isim, burada bakır madeni çıktığı için verilmiştir."¹⁷ Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra bugünkü adına çok yakın söyleyişleri olan isimlerle anılmıştır: Kadı Köyü, kadı Kövü, Kadıköy vb. Osmanlı hâkimiyetinden sonra bu isimlerle anılmasının sebebi de fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet'in önemini yitirmiş olan bu bölgeyi arpalık olarak İstanbul'un ilk kadısına vermiş olmasıdır.

A. Kuruluşundan Bizans Dönemine Kadar Kadıköy

Kaynaklara göre Kadıköy'e ilk yerleşen topluluğun kim olduğu konusunda iki farklı görüş vardır. Bunlardan birincisine göre Kadıköy'e yerleşen ilk topluluk Megaralılardır. Diğer görüş de Kadıköy'e yerleşen ilk topluluğun Fenikeliler olduğunu söyler. M.Ö 1000 yılları civarında Moda Burnuna yerleşen ve burayı bir ticaret merkezi haline getiren Fenikeliler daha öncesinde Fikirtepe'de de Harhadon adıyla anılan bir ticaret kolonisi daha oluşturmuştur. Bu dönemde Kuşdili Deresi bir haliç şeklindedir ve

¹⁷ Niyazi Banoğlu, Ahmet, *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*, İstanbul: Selis Kitaplar, 2008.

kıyı çizgisi de bugüne göre hala çok içeride, Fikirtepe- Hasanpaşa arasında bir bölgededir. Daha sonra bu ilk yerleşmenin karşısında Moda Burnu ile Yoğurtçu arasında Halkedon (Bakır Ülkesi) adıyla ikinci bir yerleşme daha oluşur. Fenikeliler buraya “Yenişehir” anlamına gelen “Chalkedon” adını vermişlerdir. Kimi kaynaklar Halkedon’un Harhadon’un devamı niteliğinde bir Fenike yerleşmesi olduğunu belirtirken, bazı kaynaklar da buranın bir Grek kolonisi olarak kurulduğunu ifade etmektedirler. Halkedon deniz kıyısında ve dönemin önemli bir su yolu üzerinde kurulmuş olmasına karşın tarımsal kaynakları ağır basan bir yerleşme alanı olmuştur. M.Ö 680’de Trakya üzerinden gelen kolonizatörlerin yerleştiği Halkedon bu tarihten sonra büyüyerek Moda Burnu’na yayılır. Halkedon kısa sürede Kocaeli yarımadası üzerinden Gebze’ye kadar uzanan bir devletin de merkezi haline gelir. Yeni kolonizatörlerle birlikte Halkedon’un kültürel karakteri de önemli ölçüde değişikliğe uğramış ve Fenikelilere özgü Doğulu özellikler büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Fenikeliler veya Megaralılar tarafından bir ticaret merkezi olarak kullanılan Kadıköy, İstanbul’a Anadolu tarafından girmek isteyen devletlerin ilk olarak kuşattıkları yer olmuştur.

Fenikelilerden sonra bugünkü Bahariye, Moda, Mühürdar civarına yerleşen Akalar, İstanbul Boğazı’ndan Gebze’ye kadar uzanan coğrafyada Khalkedon devletini kurmuştur. İstanbul Boğazı’na hâkim bir ticaret merkezi haline gelen Khalkedon devleti Moda’ya ticaret için gelen gemilerden vergi almıştır ve kendi parasını bastırmıştır. Khalkedon Devleti M.Ö 7. yüzyılda Bizantion Devleti’nin kurulmasından sonra önemini yitirmeye başlar. M.Ö 6. Yüzyılda pers hâkimiyetine giren Kadıköy, sonraları kısa bir süreliğine Delos Birliğinin¹⁸ üyesi olur. Bitinya ve Pontus Krallığı’nın idaresine geçer. M.Ö 74 yılından M.S 1453 yılına kadar da Bizans hâkimiyetinde kalır.

B. Bizans Hâkimiyetinde Kadıköy

M.Ö 74 yılında Bizans hâkimiyetine geçtikten sonra Kadıköy’ün tarihi ile İstanbul’un tarihi iç içedir. Kadıköy, İstanbul’u almak ve Bizans’ı çökertmek için yapılan bütün kuşatma ve savaşlardan etkilenmiştir. Kadıköy, Bizans hâkimiyetinin başlangıcında gözde bir yerleşim yeri olarak görülmemiştir. 17 Eylül 1324’te Üsküdar-Kadıköy arasında bir bölgede Costandinus ile IV. Licinius arasında deniz ve karada gerçekleşen savaştan Costandinus kuvvetleri galip gelir. Costandinus Sezar olarak

¹⁸ M.Ö 478 yılında Yunan kent devletlerinin önderliğinde oluşturulan siyasi ve askeri konfederasyon olarak bilinir.

Kadıköy'e girer. Costandinus Bizans'ın başkent merkezini Marmara ve Haliç kıyılarına taşır. Rivayete göre bunun sebebi Kadıköy'e yerleşme hazırlıkları yapılırken iki kartal işçilerin elinden halatları alıp haliç kıyılarına uçarlar. Bunun üzerine Costandinus şehrin merkezini Haliç'e kaydırır. Konstantinapolis ismi de bu olaydan sonra verilir. Şehrin merkezi Haliç kıyılarına taşınırken Kadıköy'de bulunan surlar yıktırarak surların taşları Bozdoğan Kemerî'nin inşasında kullanılır. Bu taşlardan arta kalanlar da Kanuni Sultan Süleyman döneminde Süleymaniye ve Mihrimah Sultan Camilerinin inşasında kullanılır.

M.S 258 yılında Karadeniz tarafından gelen Got akınlarında yağmalanan Kadıköy, M.S 3. Ve 4. Yüzyılları arasında imparator Dioklitianos döneminde Bizans hâkimiyetindeki en parlak günlerini yaşamıştır. Kadıköy 451 yılında piskoposluk merkezi olur. Bu tarihte 630 din adamının bir araya geldiği 4. Evrensel Kilise Konseyi toplantısı burada yapılır.

Kadıköy 1453 yılına kadar Persler, İskitler, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler'in istilasına uğramıştır. 1080'de kısa süreliğine Selçuklu Sultanı Kutalmış'ın idaresine giren Kadıköy, 1203'te Haçlı Seferleri sırasında Venedik kuvvetlerinin üssü olarak kullanılır.

Kadıköy, Osmanlılar tarafından ilk defa Orhan Gazi tarafından kuşatılır. 1352 ve 1353'teki Osmanlı kuşatmalarında Kadıköy ve çevresi büyük ölçüde Osmanlı hâkimiyetine girer. Bu süre içerisinde Kadıköy'e yerleştirilen savaşçı din adamları bazı Kadıköy ve çevresindeki semtlere de adını verir: Gözcü Baba, Sara Gazi, Eren Baba, Kartal Baba... Kadıköy sonraları Yıldırım Beyazıd ve I. Mehmet tarafından da kuşatılmıştır.

Bizans hâkimiyeti boyunca ticari önemini kaybeden, kentsel karakteristiğini yitiren Kadıköy bir tarım alanı ve sayfiye yeri haline gelmeye başlar. Özellikle Fenerbahçe ve çevresi Bizans döneminde bir sayfiye yeri haline gelmiştir. M.S. 485 yılında Bizans imparatoru Justinianos'un eşi Theodora için Fenerbahçe'de yaptırdığı sarayla birlikte önem kazanmış olsa da tarih boyunca uğradığı istilalar ve kuşatmalar nedeniyle Kadıköy mimari açıdan gelişmemiş ve yüzyıllar boyunca bir kent haline dönüşmemiştir.

Bizans döneminde yaptırılan, ticari, dini ve mimari açıdan önemli olan hipodrom, Fenerbahçe Sarayı (Justinianos Sarayı), Ayia Eufemia ve Ayia Yeoryios kiliseleri bugüne ulaşmamıştır.

C. Osmanlı Hâkimiyetinde Kadıköy

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, Halkedon'a kadı olarak Hızır Bey'i atamıştır. Zamanla buraya Müslüman Türkler tarafından Kadı'nın Köyü denmiştir. Kadıköy'ün Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonraki ilk yerleşim yeri bugünkü Osmanağa Camii'nin bulunduğu yer ve çevresidir. 100 hanelik yerleşimi ile bir köyü andıran Kadıköy'ün gelişmesi için oldukça uzun zaman geçmesi gerekecektir. Fetih'ten sonra tarım ve balıkçılıkla uğraşan Rumların yaşamaya devam ettiği Kadıköy'de Türk nüfusunda bir yoğunlaşma uzun bir süre görülmez. Bunun önemli nedenlerinden biri Üsküdar'ın önemli bir İslam yerleşim merkezi olarak hızla gelişmesidir.

Kadıköy ve çevresi 18. Yüzyıla kadar Bizans döneminde olduğu gibi üst düzey yöneticilerin ve zengin Rumların rağbet ettiği bir sayfiye ve mesire yeri olarak görülür. Haydarpaşa, Kuşdili, Çamlıca, Acıbadem ve Fenerbahçe çoğunlukla mesire yeri olarak değerlendirilirken Bostancı ve çevresi tarım alanı olarak kullanılmıştır. Bugünkü rıhtımdan Bostancı'ya kadar uzanan sahil boyunca köşk, sahilsaray ve bahçeler sıkça görülmektedir.

16. Yüzyılda III. Murat tarafından bölgedeki Türk nüfusunun artması için girişimler yapılmıştır. 18. Yüzyılda özellikle Lale Devri'nde Kadıköy'ün sahil kısımlarında Rum nüfus varlığını devam ettirirken iç kesimlerde (Merdivenköy, Göztepe, Erenköy, İçerenköy) tarımla uğraşan Türk nüfusun arttığı gözlenir. Aynı yüzyılda mesire yerlerinin sayısı da artar ve Moda, Kalamış, Yoğurtçu, Fenerbahçe civarlarında çoğunluğu Rum işletmecilere ait olan eğlence yerlerinin de arttığı görülür. Bu yüzyılda bir taraftan Türk nüfusu yoğunlaşırken diğer taraftan Ermeni topluluğu da buraya yerleşmeye başlar.

18. Yüzyıl ve sonrasında Haydarpaşa'da atlı birliklere eğitim veren bir birliğin kurulması, bugünkü Yel değirmeni semtine adını veren ve şehrin un ihtiyacını karşılayan dört adet yeldeğirmeninin açılması, (1774–1789) Haydarpaşa'dann Acıbadem'e doğru uzanan düzlükte bağ ve bostanların yaygınlaşması, bugüne kadar

varlığını devam ettiren çeşitli cami ve çeşmelerin yapılması Kadıköy'ü biraz daha önemli bir yerleşim yeri haline getirir.

19. Yüzyıl, Kadıköy askeri hareketlerin ve faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı yüzyıldır. Kırım Savaşı sırasında İngiliz birlikleri ordugâhlarını Haydarpaşa'da kurmuş, 1838'de Fenerbahçe'de oldukça geniş bir alan atış talim sahası olarak kullanılmaya başlamıştır. Aynı yüzyılda yaşanan iki gelişme Kadıköy'ün ilerlemesinde önemli rol oynamıştır. Bunlardan birincisi Haydarpaşa-İzmit Demiryolu'nun açılması ve Haydarpaşa tren garının inşasıdır. Diğer gelişme de 1857'den itibaren başlayan ve bugüne kadar düzenli bir şekilde yürütülen vapur seferleridir. Demir ve deniz yoluyla ulaşmanın daha kolay hale geldiği Kadıköy 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayfiye yeri olmaktan çıkmış daimi yerleşimlerin oluşmaya başladığı bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Yönetici kesimin rağbet ettiği bir yer olması Kadıköy'ün gelişimini hızlandırır, kamu hizmetlerinden önemi paylar almaya başlayan Kadıköy'de yönetici kesimin yaşadığı köşk ve konakların çevrelerinde mahalleler oluşmaya başlar. Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy, Sahrayıcedit, Zühtüpaşa mahalleleri bu gelişmelerin sonucunda oluşmaya başlar.

Kadıköy 20. Yüzyılın başlarında Birinci Dünya Savaşı'ndan önce orta ve üst gelir durumuna sahip gruplarının yaşadığı bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Yeldeğirmeni ve Hasanpaşa orta gelir gruplarının yaşadığı semtlerdir. Buna karşılık Bahariye, Moda, Kalamış gibi semtler üst gelir grubunun yaşadığı yerler olmuştur.

1885 yılında Kuzguncuk'taki bir yangından sonra Yeldeğirmeni'ne yerleşen Museviler bu semtte Kadıköy'ün ilk apartmanlarını yapmaya başlar. Bu gelişmeyle birlikte Kadıköy'de apartmanlaşma oranı artmaya başlar. Kadıköy'ün mimari yapısını değiştiren önemli etkenlerden biri de yangınlardır. 1856'dan 1922'ye kadar 11 büyük yangın geçiren Kadıköy'de toplam 1000'e yakın bina yanmıştır. Şehirleşme konusunda hızla büyüyen Kadıköy 1894'te şehir suyuna, 1924'te de elektrik şebekesine kavuşur.

I. Dünya Savaşı öncesinde Kadıköy bir taraftan önemli bir sayfiye yeri olma özelliğini korurken diğer taraftan sürekli yerleşimin, vapur ve deniz seferlerinin hızla arttığı bir mekân konumundadır.

Savaştan sonra Kadıköy, Haydarpaşa, Moda ve Kuşdili arasındaki bölgenin merkez olduğu ve bu bölgede nüfusun yoğunlaştığı görülür. Bununla beraber İbrahimağa, Kalamış, Erenköy, Suadiye, Bahariye, Söğütluçeşme gibi semtlerde de

nüfus artışı gözlenmiştir. Savaş sonrası yıllarda nüfus artışı ile birlikte dikkat edilmesi gereken bir nokta da bu bölgelerdeki köşk ve konakların -apartmanlaşmadan önce- Kadıköy'ün mimari yapısını belirgin bir şekilde ortaya koymuş olmalarıdır.

Cumhuriyet öncesinde Kadıköy, kozmopolit yapısıyla nüfusu sürekli artış gösteren gelişmiş bir merkez olmuştur. Cumhuriyet öncesi nüfus sayımlarında dikkati çeken önemli husus Kadıköy'deki azınlık oranının İstanbul'un pek çok semtine göre yüksek olmasıdır. Nüfus sayımlarında ortaya çıkan tabloya göre Fransız azınlıklar Moda'da, Rum azınlıklar Moda ve çevresine, Ermeni azınlıklar çoğunlukla Bahariye ve Altıyol çevresine, Musevi azınlıklar da Yeldeğirmeni'ne yerleşmişlerdir.

D. Cumhuriyet'ten Günümüze Kadıköy

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kadıköy'deki yaşam biçimi ve mimari yapı Osmanlı döneminin devamı gibidir. Kadıköy mekânsal yapısı ve kozmopolit sosyal dokusu ile hem sayfiye yeri hem de kalıcı yerleşim alanı olarak kullanılır. Üst düzey gelir seviyesine sahip insanların yaşadığı bir yerleşim birimidir. Bununla birlikte Cumhuriyet sonrasında ülke genelinde yaşanan mekânsal ve toplumsal değişimler Kadıköy'ün de yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. 1950'li yıllara kadar Osmanlı dönemindeki konumunu koruyan Kadıköy bu tarihten sonra hızlı bir değişim süreci yaşayarak bugüne kadar gelmiştir.

23 Mart 1930 yılında ilçe olan Kadıköy'de 1930'lu yıllarda iki bucağı vardır: Erenköy ve Kızıltoprak. Bu yıllarda kuzeyde Yeldeğirmeni'nden güneyde Moda'ya kadar uzanan alan bütünüyle dolmuştur. 1929'da başlayan ve bu tarihten sonra güzergâhını genişleterek gelişen tramvay yolları da Kadıköy'deki gündelik yaşamın hızlanmasına ve yerleşik bir şehir yaşamının oluşmasına katkıda bulunur. İstanbul yaşamına Rusların tanıttığı plaj ve denize girme alışkanlığı Kadıköy'ün de yaşamını değiştirmeye başlar. Kadıköy, Moda, Fenerbahçe, Caddebostan ve Suadiye sahillerinde plajlar oluşturulur. Plajların artması ile birlikte plajlara yakın alanlarda köşk ve bahçeli müstakil evlerin de sayısı artar. 1980'li yıllara kadar plajlar varlığını devam ettirir. Ancak bu yıllarda deniz kirliliğinin artması Kadıköy'ün karakteristik bir özelliği olan plaj kültürünü de sona erdirir.

1950'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin genelinde yaşanan toplumsal ve mimari değişimler Kadıköy'ü de etkiler. Bu değişimlerden en önemlisi apartmanlaşmanın artmasıdır. Köşk ve bahçeli müstakil evlerin yapılması ile yerleşim alanları belirlenen

Kadıköy’de bu yapılar yıkılmaya başlar. Yıkılan bu yapıların yerine apartmanlar yapılır. Kadıköy’ün merkezinde apartmanlaşma artarken çevresindeki boş alanlarda da gecekondulaşma başlar. Fikirtepe gecekondulaşmanın başladığı yerdir. Apartman ve gecekonduların sayılarının artması ile birlikte Kadıköy’deki toplumsal yapı da değişmeye başlar. Üst gelir gruplarının ve azınlıkların çoğunlukta olduğu Kadıköy’e orta ve alt gelir gruplarından insanlar da yerleşmeye başlar. Azınlık nüfusu 6–7 Eylül olaylarından sonra hızlı bir şekilde azalmaya başlar. 1960’tan sonra yol yapımı ve yol genişletme çalışmaları da Kadıköy’ün mimari yapısını değiştiren önemli etkenlerdendir.

Kadıköy günümüzde nüfus yoğunluğu, ekonomik ve mimari yapısıyla İstanbul’un Anadolu yakasında önemli bir merkezdir. Üretim oranı düşük olsa da hizmet ve ticaret sektöründe öncü yerleşim birimlerinden biridir. Alt, orta ve üst gelir gruplarının yaşadığı, azınlıkların varlığını devam ettirdiği, tarihi ve modern binaları ile İstanbul’un önemli merkezlerinden biridir.

Kadıköy, tarih boyunca zaman zaman önemini yitirmiş olsa da tarih öncesi çağlardan bugüne kadar mekansal ve toplumsal anlamda kent kültürünün geçirdiği değişimlerin somutlaştığı bir prototip olma özelliğini korumuştur. Her ne kadar sahip olduğu mesire yerleri ve sayfiye mekânları ile kırsal alanların bol olduğu bir yer gibi görünmüş olsa da kent yaşamını örnekleyen önemli bir mekândır.

2. Kadıköy’ün Semtleri

Moda, bugünkü Devriye Sokağı’nın kuşattığı küçük burun üzerine kurulmuştur. Konum olarak Yoğurtçu Parkı ile Kadıköy arasında kalır.

Kadıköy’de ilk yerleşim Moda Burnu’nda olmuştur. Moda Burnu’nda yerleşim M.Ö 685’lere dayanır. Ondan önce de Megaralılar ve Fenikeliler Moda’ya yerleşmişlerdir. Moda Kadıköy’ün kurulduğu İlkçağ öncesi dönemlerde önemli bir ticaret limanıdır. Bizans döneminde Fenerbahçe’de imparator sarayının yapılması ile önemini kaybetmeye başlayan Moda, Osmanlı döneminde zengin Levantenlerin yazlıklarının bulunduğu bir semt olmuştur. Osmanlının son dönemlerine doğru Moda Çayırı Kadıköy halkına mesire yeri olmuştur. 1870’li yıllara kadar avlanma yeri olarak da kullanılan Moda Çayırı’ndan bugüne yalnızca tenis kortu ve Moda Çay Bahçesi açık alan olarak kalmıştır. Ceride-i Havadis Gazetesi’nin yayın hayatına başlamasına neden olan Çörçil Vakası da Moda Çayırı’nda meydana gelmiştir. Moda Cumhuriyet dönemine kadar sayfiye ve mesire yeri olarak kullanılmıştır ve daha çok azınlıkların

yaşadığı bir semt olarak kalmıştır. Halkının çoğunluğu azınlıklardan oluştuğu için semtin tek camii *Moda Camii*'dir. *Moda Camii* de diğer ibadethanelere göre çok geç inşa edilmiştir. Bu nedenle Yahya Kemal'in "Ezansız Semtler"den biri olarak nitelendirdiği Moda ile Bahariye arasında *Ayia Trias Rum Ortodoks Kilisesi*, Yusuf Kamil Paşa Sokağı'nda bir *İngiliz Şapeli*, Cem Sokağı'nda Fransız Katolik *L'Assomption Kilisesi* ve *Manastırı* gibi pek çok azınlık ibadethanesi vardır.

Moda semtine bugünkü ününü kazandıran şık görünümlü evleri olmuştur. Bitişik nizamlı, cumbalı evlerinin yanında Batı tarzında yapılmış bahçe içinde, çoğu iki katlı, villa tipi evleri Boğaziçi yalılarından, konaklardan, Adalardaki köşklere oldukça farklı bir mimari görünüme sahip olmuştur. Villalar genellikle sahibinin bireysel zevkini yansıtsa da bir arada ortak bir güzellik sergileyerek Moda'ya ününü kazandıran önemli bir etmen olmuşlardır.

Bu güzel Moda evlerinin birçoğu değişik yıllarda gerçekleşen büyük yangınlar sonucunda yok olmuştur. Fakat Moda'nın kendine has görünümünü en çok etkileyen etmen ise apartmanlaşmadır. 1960'larda villa sahipleri, gelir arttırmak için apartmanlaşmaya izin verme yolunu tercih etmişlerdir.

Eski Moda evlerinden bugüne, burundaki *Frederici Evi*, çıkmazdaki *Cimcoz Evi*, cadde üstündeki *Sarıca Köşkü* ve birkaç bina daha kalmıştır.

Geçtiğimiz yüzyıla kadar Moda halkını Rum ve Ermeni vatandaşlar oluşturmuştur. Deniz kenarında, yeşillikler içinde, Kadıköy'e çok yakın yazlık bir semt olarak görülmesi sebebiyle yavaş yavaş İstanbul'un zengin kesiminden insanlar da Moda'ya yerleşmiştir. Böylece Moda, 20. yüzyılın başlarında İstanbul en seçkin ve zengin semtlerinden biri olmuştur. Günümüzde bazı özelliklerini kaybetmesine rağmen hala İstanbul'un seçkin semtlerinden biridir.

Moda'da eskiden "*Sekizinci İlk Mektep*" adı ile bilinen "*Moda İlkokulu*" halen Kadıköy'ün en nitelikli okullarındandır. Bunun yanında "*Kadıköy Kız Lisesi*", "*Kadıköy Kız Sanat Enstitüsü*" ve birkaç azınlık okulu bulunmaktadır.

Denizle ilişkisi yoğun bir semt olan Moda, "*Moda Plajı*" ve "*Moda İskeleyi*" ile de dikkat çekmektedir. Eskiden "*Moda Deniz Hamamı*" olarak da bilinen *Moda Plajı*, İstanbul'un, tarihi geçen yüzyılın sonlarına kadar uzanan en eski plajlarındandır. Plajın ve iskelenin yanında iki kayıkhanede tekneler durur ve sandallar kiraya verilirdi. Moda zenginleri ise denize girmek, yelkenlilerle deniz sporları yapmak için "*Moda Deniz*

Kulübü’nü tercih etmişlerdir. *Moda Deniz Kulübü* ve *Moda İskelesi*’nin üstü yaz akşamları canlı müzik yapılan Kadıköy’ün gençleri tarafından tercih edilen popüler bir mekân haline gelmiştir.

Mühürdar Bahçesi, *Küçük Moda Gazinosu* ve *Koço* semtin belli başlı içkili lokalleri olmuş ve pek çok edebi eserde tasvir edilmiştir. Günümüzde *Mühürdar Bahçesi* ortadan kalkmış, *Küçük Moda Gazinosu* ve *Bomonti Bahçesi* de oldukça değişmişlerdir. *Koço*, içinde bulunan küçük ayazması ile el değiştirmesine rağmen faaliyetine devam etmektedir.

Moda Çarşısı da içindeki küçük dükkânlarla oldukça renkli bir görünüme sahiptir. Pastacı İstardi, berber Kozma, antikacı Acem, manav Abdullah, meyhaneci Gramatikos gibi dükkânlar tarihe karışmıştır. Fakat *Sıhhat Eczanesi*, *Meraklı Boyacı*, *Argiri*, *Bulgar mezeciler* gibi kurumlaşmış dükkânlar faaliyetlerine devam etmektedirler.

Zengin bir semt olan eski Moda, içinde orta ve yoksul kesimi de barındıran, yeşili bol, herkesin birbirini tanıdığı seçkin bir semt olmuştur. Artan nüfus ve değişen insan ilişkileri ve değişen görünümüne rağmen kendine has bazı özelliklerini koruyan elit bir semttir.

Suadiye, Bostancı, Kozyatağı, Caddebostan ve Erenköy arasında bir semttir. Semtin geçmişinin Bizans’a kadar uzandığı bilinmektedir. Bizans imparatorlarının Anadolu’ya yaptığı seferlerden dönerken ağırlandığı yer olan Suadiye, 1700’lü yıllarda kaçakçıların ve hırsızların saklandığı ağaçlıklı ve boş arazi olarak bilinir. Suadiye olmadan önceki adının “Domuzdamı” olduğu rivayet edilir. Osmanlı döneminde Anadolu’ya giden ticaret kervanları Suadiye’den geçmektedir. Ancak 18. Yüzyılın sonlarına kadar yalnızca bir geçiş güzergâhı olarak kullanıldığı bilinir. 1888’de Haydarpaşa-İzmit demir ağının duraklarından biri olan Suadiye bu tarihten sonra yerleşime açılmış ve gelişmeye başlamıştır. Sarayın kontrolünden uzak bir yerde yaşamak isteyen devlet adamlarının bu bölgeye köşkler yaptırmaya başlamasıyla gelişimi hızlanan Suadiye, 20. Yüzyılın başlarına kadar Erenköy’üne bağlı bir mahalledir. Maliye nazırı Reşat Paşa’nın yapımı 14 yıl¹⁹ süren köşkün bitmesiyle birlikte gözde bir yer haline gelmiştir. Reşat Paşa’nın yaptırdığı köşkün için atla dolaşılacak kadar büyüktür. Bu köşkün dışında Sadi Bey Köşkü, Ragıp Paşa köşkü, Mr.

¹⁹ Köşkün yapımının ne kadar sürdüğüne dair bilgiler kaynaklarda farklılık gösterir. İstanbul Ansiklopedisi köşkün 14 yılda yapıldığı bilgisini verirken Cüneyt Altunç’un “Suadiye” kitabında 4 yıl sürdüğü bilgisi verilir.

Tucker Köşkü Suadiye'nin yerleşim birimi olmasını hızlandıran ve herkesçe bilinen yapılardır.

1908 yılında semte bir muhtarlık kurulur ve Suadiye Mahallesi olarak bir yerleşim birimi haline gelir. Semt adını Maliye nazırı Reşat Paşa tarafından ölen kızı Suad adına yaptırdığı camiden alır. Bazı kaynaklar da Suad Hanım'ın ölmeden önce vasiyeti olduğu için bu caminin yapıldığını yazar. O dönemde bugünkü Suadiye tren istasyonundan deniz görünür. Kadıköy'e ulaşım uzun bir süre yalnızca trenle yapılır. Ancak sonraları Suadiye Vapur iskelesi de kullanılır.

Suadiye'nin fiziksel ve sosyal yapısını değiştiren en önemli gelişme 1929 yılında Suadiye Plajı'nın açılmasıdır. Suadiye Plajı, burada yeni bir yaşam tarzının yerleşmesi anlamına gelir. Uzun müddet seçkin ailelerin kullandığı sayfiye yeri olma özelliğini korur. Atatürk'ün de sık uğradığı bu plaj ve plajla birlikte yerleşen yaşam biçimi edebi eserlerde -özellikle roman ve anılarda- Suadiye ile ilgili en belirgin özellik biçimindedir.

Suadiye'de sosyal yaşamı hareketlendiren bir diğer önemli yapı da Çınardibi Aile Bahçesidir. İsmail Dümbüllü gibi önemli tiyatrocuları ağırlayan bu bahçenin yerinde şimdi cami bulunmaktadır.

Suadiye, 1970'li yılların başından itibaren 5 katlı apartmanlara imar izninin çıkmasıyla sahil semti olma özelliğini yitirmeye başlar. Daimi oturlan bir semt haline gelir. Sahil şeridinin doldurulup yol yapılmasıyla da Kadıköy'deki şehir yaşamıyla bütünleşen bugünkü Suadiye semti oluşur.

Kadıköy İskelesi'nin kuzeyinde yer alan *Yeldeğirmeni* Halitağa Caddesi'nden sola dönünce başlar. Adını Osmanlı döneminde saraya un üreten yeldeğirmeninin bu bölgede bulunmasından almıştır. Osmanlı ordusunun yaya sınıfı semtin güneyinde atış talimi yaptığı için Talimhane adıyla da anılmıştır. 1870'lere kadar bağların bulunduğu, mesire yeri olarak kullanılan Yeldeğirmeni'nde bağlar arasında birkaç köşkten başka ev yoktur. I. Abdülhamit döneminden itibaren sayıları artmaya köşkler zamanla bu bölgede mahalleler oluşturmaya başlar.

1885 yılında Kuzguncuk'ta çıkan yangından sonra Musevilerin yerleşmesinden sonra nüfusu artan ve sosyal yapısı değişen Yeldeğirmeni, 1960'lı yıllara kadar yapısını değiştirmemiştir. 6-7 Eylül olaylarından sonra azınlıkların terk etmeye başladığı

Yeldeğirmeni bugün alt ve orta gelir gruplarına mensup insanların yaşadığı yokuşlarıyla bilinen bir semttir.

Yeldeğirmeni semtinin belirgin özelliklerinden biri de Kadıköy'deki ilk apartmanların yapıldığı yer olmasıdır. Apartmanlaşmanın başladığı 19. Yüzyılda Taksim ve Beyoğlu'ndaki apartmanlardan farklı olarak kendine has bir üslupla yapılan bu apartmanların bir kısmı varlığını bugün de sürdürmektedir.

Köşklerin ve ilk apartman örneklerinin sırasıyla kaybolmaya başladığı Yeldeğirmeni bugün kendine özgü karakterini kaybetmiş ve Kadıköy'ün ticaret merkezlerinden biri olmuştur.

1562 yılına kadar Kalamış yöresinin bir bölgesi olarak bilinen *Fenerbahçe* adını bu tarihten sonra batı ucuna yapılan fener kulesinden alır. Milattan önce 7. yüzyılda Kalamış koyunun doğusunda mezarlık bölgesi olarak bilinen Fenerbahçe'de Tanrıça Hera adına yapılmış bir tapınak da vardır. Bu nedenle semt tarih öncesi dönemlerde 'Hieria' adıyla anılır. Bizans döneminde imparator I. İustinianos'un eşi Teodora için yaptırdığı sarayla bilinen Fenerbahçesi yazlık sarayların yapıldığı bir sayfiye mekânı olarak kullanılmıştır. Osmanlı döneminde de mesire yeri olarak kullanılan semt badem, şeftali, kocayemiş ve defne ağaçları ile kaplıdır. 16. Yüzyılda Mimar Sinan'ın Fener Bağçesi Sarayı'nı yaptırmadan sonra Osmanlı mimarisi ile tanışır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Fenerbahçe için: "Cümle dilberan ve uşşaaan-ın sadıkan'ın deniz melekleri gibi yüzdüğü bir körfez içre beyaz kumsallı bir beldedir"²⁰ ifadelerini kullanır. 18. yüzyıla kadar mesire yeri olma özelliğini koruyan semt bu asırda askeri talimlerin yapıldığı yer olarak kullanılır. 19. yüzyılda evler ve insanlardan arındırılmış doğal güzelliğini koruyan bir semt olan Fenerbahçe, bu yüzyılın ortalarında Levantenlerin burayı keşfetmesiyle yeniden canlanmaya başlar. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Alman Levantenlerin yazlık olarak kullanmaya başladıkları semt 1872 yılında demiryolunun açılmasıyla eski canlılığını kazanır. Bu dönemlerde 'Fenariki' adıyla anılan semt, 1910'da Kalamış koyuna yapılan küçük iskeleye vapur seferlerinin başlamasıyla daha çok hareketlenir.

1920'li yıllardan sonra Beyaz Rusların akınına uğrayan Fenerbahçe'nin bu tarihten sonra eğlence yeri olarak da anıldığı söylenebilir. Edebi eserlerde de kendisine

²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Cilt, 2003, s.45.

sıkça yer bulmuş Belvü Oteli-Gazinosu (1900-1974) eğlence mekânlarının en tanınmışıdır.

1936'da açılan plaj, yelken kulüpleri, 1970'lere kadar semti canlı kalmasında etkili olmuşsa da bu tarihten sonra çok katlı apartmanların yapılması, hızlı nüfus artışı gibi nedenlerle eski canlılığını ve sayfiye yeri olma özelliğini yitirmiştir.

Fenerbahçe, edebi eserlere daha çok mesire yeri olma özelliği ile girmiştir. *Araba Sevdası* (1899) romanıyla edebi eserlerde anlatılan bir mekân olan semt, Papazın Bağı'na yapılan mesire yerleri, Kalamış'a bağlanan yolu ve kadınlarla erkeklerin uzaktan da olsa iletişim kurabildikleri bir mekân olarak tasvir edilmiştir.

Küçük Çamlıca'nın güneybatısında yer alan *Acıbadem*, bir yerleşim alanı olarak 17. Yüzyılın başından itibaren görünür. Rivayete göre 8. yüzyılda Battal Gazi'nin oturduğu ve uzun süre Bizans'ı gözetlediği yerdir. Kızlarağası Mısırlı Osman Ağa'nın sahibi olduğu Acıbadem, 1630 yılında IV. Murad tarafından kamulaştırılır. 19. yüzyılda III. Selim'in mülkiyetine geçer. Geniş çayırların, bahçe ve bağların, korulukların arasında saray mensuplarının, üst düzey Osmanlı bürokratlarının yaşadığı bir yer olan Acıbadem temiz havasıyla akciğer rahatsızlığı olanlara tavsiye edilen bir mesire, sayfiye yeri olmuştur. Günümüzde de nüfus yoğunluğu her geçen gün artsa da temiz havasıyla yaşamak için tercih edilen yerleşim birimlerinden biridir.

Kadıköy'ün diğer semtleri gibi Acıbadem de Tanzimat ve Servet-i Fünun birlikte edebi eserlerde işlenmeye başlanmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında bazı edebiyatçıların çalışma ve buluşma yerlerinden biri olmuştur. Ahmed Rasim'in pek çok eserini Acıbadem'e bağlı Örnekbağı'nda yazdığı bilinir. Özdemir Asaf da 1950'lerde Acıbadem'de yaşayan sanatçılardandır.

Milattan önceki devirlerde bir takım Trak kabilelerinin²¹ yaşadığına dair bilgiler olsa da tarih öncesi çağlarda tarım arazisi ve konaklama yeri olarak kullanılan *Göztepe*²² Bizans döneminde de bir yerleşim alanı olarak kullanılmaz. 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Göztepe ve çevresindeki alanlar bağlık ve tarıma elverişli topraklar olarak değerlendirilmiştir. Kadıköy'e vapur seferlerinin başlatılması ve demiryolunun işler

²¹ Trakya'da yaşayan kabilelere verilen ad.

²² Bir kanıya göre Osmanlı ile Bizans arasında yapılan antlaşma sonucunda Göztepe'de bulunan bir saray Osmanlılara bırakılır. (1329) Osmanlı bu sarayı Ahi tekkesi yapar. Bu tekkeye yerleştirilen dervişler Osmanlı'ya Bizans hakkında bilgi aktarır. Bu nedenle dervişlere 'gözcü babalar' denir. Göztepe ismi de buradan gelir.

hale gelmesiyle (1873) İstanbul ailelerinin sayfiye mekânı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Göztepe'nin bir yerleşim yeri haline gelmesinde Tütüncü Mehmet Efendi'nin payı büyüktür. Pek çok kaynakta Göztepe'nin kurucusu olarak geçen Tütüncü Mehmet Efendi bugünkü Bağdat Caddesinden tren istasyonuna kadarki alanı satın alıp küçük parselle ayırarak Osmanlı bürokratlarına ve varlıklı kişilere satar. Bu alanlara kısa zamanda sayfiye köşkleri ve konaklar yaptırılır. 1950'li yıllarda İstanbul'da başlayan çarpık kentleşme ve apartmanlaşma hareketinin mağdurlarından biri olan Göztepe hızlı bir şekilde değişime uğrar ve bugünkü halini alır.

Göztepe semti, edebi eserlerde hem bir sayfiye yeri olma özelliği ile hem de çarpık kentleşmeye maruz kalmış bir mekân olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra pek çok edebiyatçının yaşadığı, deneme ve anılarında anlattığı bir mekân olarak da karşımıza çıkar. Refik Halit Karay, Nazım Hikmet Ran, Hasan Ali Yücel, Necip Fazıl Kısakürek, Haldun Taner, Kemal Tahir, Reşat Ekrem Koçu, Cemil Meriç, Hıfısı Veldet Velidedeoğlu, Vedat Günyol, Mehmet Seyda, A. Kadir, Asım Beziçi, Şükran Kurdakul, Cemal Süreya, Fakir Baykurt, Çetin Altan, Ahmet Altan gibi pek çok sanatçı Göztepe'de yaşamış ve gerek anılarında, gerek kurgusal eserlerinde gerekse denemelerinde Göztepe'den bahsetmişlerdir.

Cumhuriyet sonra edebi eserlerde karşımıza çıkan *Bostancı*'nın tarih öncesi devirlerde bir yerleşim yeri olarak kullanıldığına dair bir ipucu yoktur. Bizans döneminde Poleatikon adıyla bilinen semt, nüfusun yoğun olduğu bir yerleşim yeri değildir. İmparatorların Anadolu seferlerinden dönüşlerinde karşılandıkları yerdir. Osmanlı döneminde İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan ana yol Bostancı'dan geçmektedir. Semt adını içindeki bostanlardan değil İstanbul'a giriş izni olarak gösterilmesi gereken 'mürur' belgelerini kontrol eden 'bostancı' adı verilen görevlilerden alır: "Elinde mürur tezkiresi bulunmayan İstanbul'a adım atamaz. Mürur tezkireleri İstanbul'a gelenler tarafından, geldikleri yerden, kendi vilayetlerinden alınacaktır. Tezkirelerde gelenlerin bir iş takibi için mi yoksa Asakir-i Mansure'ye asker yazılmak için geldikleri kesinlikle belirtilmiş olacaktır... Rumeli'den gelenlerin mürur tezkirelerine Küçükçekmece'deki karakolda Anadolu'dan gelenlerinkine de Bostancı Köprüsü'ndeki karakolda bakılacaktır."²³

²³ Ural, A. Ali, "*Bostancı Bahane*", İstanbul: Heyamola Yayınları, 2010, s.43.

Bostancı, Osmanlı döneminde de yerleşim yoğun olduğu semtlerden biri değildir. 1651 yılında meydana bir Celali ayaklanmasında esir alınan kırk kişi ‘Bostancıbaşı Derbendi Köprüsü’nde asılmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru demiryolunun Bostancı’dan geçmesi, Suadiye’de plajın açılması, iskelenin kurulması semtin çehresini değiştirmiş ve buradaki yerleşim alanları artmıştır. 1960lı yıllara kadar çok sayıda iki katlı köşklerin bulunduğu Bostancı bu tarihten sonra hızla apartmanlaşmaya başlamış ve bugünkü şeklini almıştır.

Bostancı’nın bugünkü sınırları içinde yer alan pek çok edebi esere konu olmuş *Bağdat Caddesi* de (Şaşkınbakkal) 1934’e kadar İzmit güzergâhında geçilen bir yol olarak kayıtlara geçmiştir. Bu tarihten sonra tramvay hattının döşenmesi ile tamamen değişmiş ve bugünkü şeklini alma yolunda ilk adımları atmıştır. Suadiye plajına giden toprak bir yol iken asfaltlanan, her iki tarafına ağaçlar dikilen cadde Kadıköy’ün en gözde semti olmaya başlamıştır. Bugün Anadolu yakasında gece eğlencelerinin merkezi olarak kabul edilen Bağdat Caddesi Kadıköy’ün hızlı gelişme gösteren semtlerinden biridir.

Bağdat Caddesinin her iki yanına düşen kısımlar *Çiftehavuzlar* olarak adlandırılmıştır. Bu semtin tarihi eskilere gitmez. Semtin adını Kadıköy’ün mesire yerlerinden biri olarak kullanıldığı dönemlerde meşhur olan çifte havuzlu köşklere aldığını bilinmektedir.

Bostancı ve Bostancı’ya bağlı semtler anı, roman ve hikâye türündeki edebi eserlerde –bilhassa Cumhuriyet sonrası- geçmektedir. Eserlerde eğlence merkezi veya kalabalıktan kaçmak için ideal bir dinlenme yeri olarak anlatılmaktadır.

Tarihi M.Ö 7. Yüzyıla uzanan *Kalamış* Fenikelilerin kurduğu Halkedon Vadisi’nin mezarlığı olarak kullanılmıştır. Bizans döneminde sayfiye yeri olarak kullanılan Kalamış Osmanlının hâkimiyet yıllarında Kanuni Sultan Süleyman döneminde fark edilen Kalamış yine sayfiye yeri olarak kullanılmıştır. Kalamış adına ilk defa 1562 yılına ait bir fermanda ‘kelemeç’ biçimiyle rastlanmıştır. Bu adın verilme nedeni o yıllarda Kalamış’ın sazlıkların, kamışlıkların bulunduğu bir alan olmasıdır. Evliya Çelebi 17. Yüzyılda Kalamış’ın ‘deniz melikeleri gibi Âdem meleklerinin’ yüzdüğü bir yer olduğunu yazar. Kalamış’ın dinlendirici bir sayfiye yeri olarak fark edilmesi 19. Yüzyıla rastlar. Bu yüzyılda Erenköy, Suadiye, Göztepe gibi semtlere göre daha çok tercih edilen Kalamış, vapur seferlerinin düzenlenmesiyle kalabalıklaşmıştır.

1950’li yıllardan sonra Bağdat Caddesi’nin her iki tarafına apartmanların yapılmaya başlanmasından Kalamış semti de etkilenmiş ve yerleşik hayatın merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Edebi eserlerde de sayfiye ve dinlenme yeri olarak anlatılan Kalamış aynı zamanda pek çok edebiyatçı ve düşünürün yaşadığı yer olarak da bilinir. Ömer Seyfettin, Sabri Ülgener, İkinci Yeni şairleri gibi yazın dünyasının içinde yer alan pek çok isim Kalamış’ta yaşamıştır.

Bazı kaynaklarda daha eski tarihlere dayandırılrsa da *Erenköy* semtinin tarihi 14. Yüzyılda Orhan Gazi’nin İstanbul’un bugünkü sınırlarına düzenlediği akınlarla başlar. Orhan Gazi’nin 1331’de Bizanslıları mağlup ettiği bir savaştan sonra bugünkü İstanbul’un Anadolu yakasına yerleştirdiği isimlerden biri de Eren Baba’dır. Eren Baba bugünkü Erenköy ve Mervenköy civarına yerleştirildiği için semtin adı Erenköy’dür. 1465 yılındaki tapu kayıtlarındaki bulgulara göre bu bölge Erenköy adıyla bilinir. 18. Yüzyıla kadar nüfusun kalabalık olmadığı genellikle Rumların sayfiye yeri olarak kullanılan Erenköy 19. Yüzyıldan itibaren Kadıköy’ün diğer semtleri gibi seçkin kesimlerin yazlık yeri olarak kullanılmaya başlar. Erenköy, Cumhuriyet’in ilk yıllarında (1934) Kadıköy’ün Göztepe, Suadiye gibi yedi mahallesini içine alan geniş bir alana verilen isimdir. Semtin bugünkü sınırları 1974 yılında belirlenmiştir. 1960lı yıllarda ‘başlayan çarpık kentleşme ve apartmanlaşmadan en çok etkilenen semtlerden biri de Erenköy’dür.

Erenköy edebi eserlerde sosyolojik değişimin yansıma alanı olarak takip edilebilecek, ruhunu kaybeden bir yerleşim yeri olarak mutlu hatırlamalarla anılacak bir mekân kimliği ile yer almaktadır. Orhan Pamuk anılarında, Melih Cevdet *Aylaklar* romanında, Füzûzan hikâyelerinde bu değişimin getirdiği olumsuzluklardan bahseder. Erenköy kimi zaman da Yahya Kemal’in ‘Erenköyü’nde Bahar’ şiirinde olduğu gibi bu değişimin tamamen uzağında bir aşkı hatırlatan, İstanbul’un ruhunu somutlaştıran bir mekân olarak da geçer.²⁴

Konut yerleşiminin bulunmadığı, Anadolu Yakası’nın son tren istasyonu olan *Haydarpaşa*’nın isminin nereden geldiği konusunda birkaç rivayet vardır. II. Selim

²⁴ Erenköyü’nde Bahar: Cânân aramızda bir adındı,/Şîrin gibi hüsn ü âna unvan,/Bir sahile hem şerefti hem şân,/Çok kerre hayâlimizde cânân/Bir şi’ri hatırlatan kadındı. Doğmuştu içimde tâ derinden/Yıldızları mâvi bir semânın/Hazziyla harâb idim edânın,/Hâlâ mütehayyilim sadânın/Gönlümde kalan akislerinden. Mevsim iyi, kâinât iyiydi/Yıldızlar o yanda, biz bu yanda/Hulyâ gibi hoş geçen zamanda/Sandım ki güzelliğin cihanda/Bir saltanatın güzelliği idi./ İstanbul’un öyledir bahârı;/Bir aşk oluverdi âşinâlık../Aylarca hayâl içinde kaldık;/Zannınca Erenköyü’nde artık/Görmez felek öyle bir bahârı.

zamanında vezirliğe yükselen Hadım Haydar Paşa'nın bu bölgede bahçesi olduğu için Haydarpaşa adını aldığı rivayetinin yanı sıra III: Selim'in vezirlerinden Haydar Paşa'nın burada bir kışla yaptırdığı için bu adı aldığına dair rivayet de yaygındır. Bizans döneminde aziz patriklerin toplandıkları yerlerden biri olan Haydarpaşa 19. yüzyıla kadar çayırıyla bilinen insanların sık gitmediği mesire yerlerinden biridir. Bunun yanı sıra Anadolu'ya sefere gidecek Osmanlı ordusunun toplanma ve talim yapma yeridir. Haydarpaşa ile Acıbadem arasındaki bağ ve bahçeler de verem hastalarına şifa olduğuna inanıldığı için önemli görülür. 1873 yılına kadar bazı Osmanlı şehzadelerinin sünnet düğününün yapıldığı yer olan Haydarpaşa bu tarihte Haydarpaşa-İzmit demiryolunun inşasıyla birlikte hızlı bir değişim gösterir. Gar binasının da yapılmasıyla bir yerleşim yeri olmadığı halde bir taraftan İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı olurken diğer taraftan Doğu'dan İstanbul'a gelişin sembolü haline dönüşür. Garla birlikte yapılan binaların artması Haydarpaşa Çayırı'nın daralmasına neden olur. 1922 yılında çıkan bir yangınla 100'den fazla binanın yandığı Haydarpaşa'dan bugüne İngiliz Mezarlığı, Haydarpaşa Gar Binası, bugün Marmara Üniversitesi binası olarak kullanılan 1903'te yapılmış bina ve Haydarpaşa Eğitim ve Araştırma Hastanesi binası kalmıştır.

Haydarpaşa edebi eserlerde İstanbul'a gelmenin, İstanbul'dan ayrılmanın sembolü haline gelmiştir. Roman, deneme ve anılarda Haydarpaşa genel olarak bir uğrak yeri ya da durak olarak anlatılır. Kurguya etki eden, anılarda uzunca anlatılan ana mekân olarak görünmez.

Bizans ve Osmanlı dönemlerinde bir sayfiye yeri olarak kullanılan Kadıköy'e, ilk *vapur* seferleri 1846 yılında, Fevaid-i Osmaniyye İdaresi tarafından yapılmaya başlanmıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren (1857) düzenli vapur seferleri yapılmaya başlanmıştır. O yıllarda deniz seferleri Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefain İdaresi tarafından yapılmaktadır. Haydarpaşa, Moda, Kalamış, Caddebostan, Suadiye, Bostancı gibi Kadıköy iskelelerine yapılan vapur seferlerini Seyr-i Sefain İdaresi düzenlemektedir. Sonraki yıllarda Şirket-i Hayriye'nin idaresine geçen vapur seferleri günümüzde de iskele sayısı azalsa da Kadıköy ile Avrupa Yakası arasındaki ulaşımın en kestirme yollarından biridir.

Vapur seferlerinin düzenli olarak yapılması ve İstanbul'dan Anadolu'ya giden demiryolu işletmesinin de 1908 yılında hizmete girmesiyle sayfiye yeri olmaktan sürekli ikamet edilen bir mekân halini almaya başlayan Kadıköy'e sefer yapan vapurların adları Kadıköy halkı tarafından bilinir ve canlı birer varlık gibi düşünülür.

Üsküdar, Tarabya, Şihap, Süreyya, Neveser, Kalamış, Kadıköy, Burgaz, Moda, Heybeliada, Halas, Basra, Bağdat, Halep, Fenerbahçe, Haydarpaşa gibi isimlerin verildiği bu vapurlar hakkında gazetelerde haber yapılmıştır. 1920’de Kalamış seferlerinin iptal edilişi, bozulan ve eskiyen vapurlar, gazetelerde halka duyurulan haberlerden bazılarıdır. Ahmet Rasim, Basiretçi Ali gibi gazeteciler de Kadıköy’deki gündelik hayatın önemli bir parçası haline gelmiş vapurla ilgili gazete yazıları yazmıştır.

Kadıköy’e Avrupa yakasından gelen vapurların (bu vapurların, Erenköy, Bostancı, Suadiye gibi doğrudan Kadıköy semtlerine ait isimleri de vardır) edebi eserlere konu olduğunu söyleyebiliriz. Ahmet Haşim’in hatırlarında görüldüğü gibi insana kendini evine gelmiş kadar rahat hissedilen, bir komşuya misafirlğe gitmiş gibi hissettiren, Ziya Osman Saba’nın *Neveser* hikâyesinde olduğu gibi hayatın akışını gösteren bir mekân gibidir. Bu nedenle Kadıköy ve semtleri incelenirken Kadıköy’ün kimliğini oluşturan mekânlardan biri de Kadıköy vapurları olarak düşünülmüştür.

II. BÖLÜM

ANA TÜRLERDE KADIKÖY

1. Hikâyelerde Kadıköy

Kadıköy özellikle Cumhuriyet döneminden sonra yazılan hikâyelerde mekân olarak geçmektedir. Bu hikâyelerin bir kısmında çekirdek vak’ada, bir kısmında ise çerçeve vak’ada veya bir motif mekân olarak işlendiği karşımıza çıkar. Bu nedenle Kadıköy’ü konu alan hikâyeleri bu üç temel ayırım altında, eserlerin yayın tarihlerini göz önüne alarak incelemek yararlı olacaktır.

A. Kadıköy’ün Çekirdek Olayda İşleyen Hikâyeler

Kadıköy, hikâye türündeki eserlerde çekirdek olayda Cumhuriyet döneminden itibaren anlatılmaya başlanır. Bu başlık altında incelenen eserlerde hikâye türünün yapısına uygun biçimde ayrıntılı olarak tasvir edilmese de kurgunun odağında yer alan bir mekân olarak karşımıza çıkar. Bu bölümde Kadıköy’ü çekirdek olayda işleyen hikâyelere değineceğiz.

Eserleri kendi hayatından izler taşıyan Ziya Osman Saba (1910-1957), hikâye ve şiirlerinde ev, sokak ve mahalleleriyle İstanbul’u anlatır. Hikâyelerinin kurgusal yapısı, merak unsurunun ön planda olduğu bir yapıdan çok durağan, tasvirlerin yoğunlukta olduğu anlatılardır. Ziya Osman Saba, ilk baskısı 1952 yılında yapılan ancak çoğunlukla 1940lı yılları anlatan *Neveser*²⁵ adlı hikâyesinde uzun yıllar Fenerbahçe, Kalamış, Bostancı gibi iskelelerde ulaşım amaçlı kullanılan Neveser adlı vapurun hikâyesini anlatır.²⁶ İşgal ve Milli Mücadele yılları, Cumhuriyet’in ilanı, harf inkılâbı gibi siyasi ve

²⁵ Ziya Osman Saba, *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi Değişen İstanbul*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1992.

²⁶ Neveser adlı vapur, 1890 yılında hizmete girmiş, Çanakkale Savaşı sırasında cepheye asker taşıyan vapurlardan biri olmuştur. Hayri Kaptan’ın anılarında bir kez batma tehlikesi geçirdiği belirtilir. (Tutel Eser, Şirket-i Hayriye, İletişim Yayınları, İstanbul 2008) Çanakkale Savaşı’ndan sonra Karadeniz’den yiyecek taşıyan vapurun taşımacılık hizmetinden çekilişini Eser Tutel anlatır: “1930 yılında su aldığından ötürü Neveser’i seferden alıp Kınalıada’da iskele vazifesi görmek üzere eski iskelenin önüne bağlamışlar. 25 Şubat sabahı iskeleye inen Kınalıadalılar bir de ne görsünler? Bu garip iskelenin yerinde yeller esmiyor mu! Rafa Durumu derhal etrafa bildirmişler. Araştırmışlar, taramışlar koskoca Neveser’i bulamamışlar. Neden sonra vapurun, halatının kendiliğinden çözülerek bir süre Marmara açıklarında kendi başına sürüklendikten sonra, Heybeliada’nın kuytu

sosyal alanda değişimlerin yaşandığı yılları Neveser vapurunda yaptığı yolculuklarda izleyen yazar bu değişimlerin İstanbul'a ve topluma yansıma biçimleri, toplumun bu değişimleri karşılama biçimleri hakkında da ipuçları verir.

Yazar, Neveser'le okumayı yeni öğrendiği zamanlarda tanışmıştır. Şehre ait bir nesne olan vapurla Kadıköy, kendi hayatı ve toplumsal hayat arasında kurduğu ilgi kısa olmasına rağmen bu hikâyede çarpıcı bir şekilde anlatır. Yazar Neveser vapuruyla tanışmasını şöyle dile getirir:

“Şimdi Neveser diyorum ama onu ilk defa Feneryolu'na taşındığımız bir bahar, uzun Kalamış iskelesine yanaşmış, yolcularını beklerken gördüğüm gün, burnuna Arap harfleriyle yazılmış ismini –nev ile eser biraz bitişik mi neydi?- Nevasir diye okumuştum.”²⁷

Hikâye boyunca vapurun ayrıntılı tasvirini yapan yazar, geçirdiği değişimleri de anlatır. Neveser'le yaptığı yolculuklarda çocukluğuna döner. Neveser, hızlı ve zamanla yarışan yaşam telaşının aksine –insani değerleri koruyarak- hizmet vermeye devam etmektedir:

“Bir sabah, beyaz yağlı boya tavanında güneş vurmuş bir deniz parçasını titrer, ürperir bulduğum alt salonunu bırakamıyor, orada, çocukluğumun yalı tavanlarını anarak... incecik burnumuzun denize değivermesiyle suların ikiye bölünüşünün doyum olmaz seyrine dalıyordum.”(s.61-62)

Kadıköy'den İstanbul tarafına geçen anlatıcı yazar değiştikçe yaşadığı mekânlarla Kadıköy ve semtlerinde yaşayan insanlar da değişmiştir. Bu değişime rağmen yazar için mutlu hatırlamaların, çocukluk yıllarına dönüşün iki hafıza mekânı vardır. Bunlardan birincisi Feneryolu diğeri de Neveser vapurudur:

“Benim onu unutmadığım gibi, o da beni unutmamış vapura, çocukluğumun, gençliğimin, Feneryolu'nda oturduğumuz zamanların, üşüyüp soğuk almamdan o kadar korkan anneannemin sağ olduğu günlerin, başka devirlerin, başka âlemlerin vapuru Neveser'e son defa bineceğim.” (s.66)

bir kıyısına yaslandığını görmüşler. Tabii vapuru hemen çekerek yine eski yerine, bu sefer sımsıkı bağlamışlar. (Eser Tutel, *Eski Kadıköy Vapurları*, Tarih ve Toplum Dergisi, Ağustos 1995, s.49)

Yazarın “O artık mizah mecmualarında karikatür mevzuu olmaya başlamıştı bile” (s.65) demesinin altında bu olayın izleri olabilir.

²⁷ Ziya Osman Saba, *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi Değişen İstanbul*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1992 s.60 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Neveser, bu hikâyede mekâna ait bir parça olarak karşımıza çıkar. Özellikle Kadıköy’de oturup İstanbul yakasına geçmek isteyen insanların kullandığı bir araçtır. Ancak yazar bu araca olduğundan farklı anlamlar yükler. Vapur, gerek Kadıköy, gerekse İstanbul’daki değişime bir tanıklık eder gibidir. Yazar vapurla birlikte iskeleleri dolaşırken işgal yılları, harf inkılâbı gibi yaşanan sosyal değişimlere de vapurun içinden tanık olur:

“Bir sabah Moda burnunu dönünce, İstanbul limanına dostluk ziyaretleri yapmaya yeni yeni başlamış yabancı harp gemilerinden biriyle karşılaşılıyordu. Bir sabah orta salonun aynalarında her zamanki yüzüm, başımda bir mektep kasketiyle görünüyordu, şapka kanunu çıkmış oluyordu. Aylar geçiyor, bir gün vapurumun burnuna adını –artık her türlü yanlış okumayı önleyerekten- Latin harfleriyle yazıyorlar ve yeni NEVESER yine eski nisan sabahlarına benzer bir nisan sabahı, yine eski haziran öğlelerini andıran bir haziran öğlesi, yine eski eylül akşamlarından farksız durgun bir eylül akşamı beni Kalamış’tan Köprü’ye, Köprü’den Kalamış’a götürüp getirmekte eskisi gibi devam ediyordu.” (s.62)

Neveser vapuruyla kurduğu ilişki, yazarın bu vapura yüklediği anlam vapurun bir ulaşım aracı olarak kullanılmasından ötedir. İç dünyasının, çevresinin (mekânın) ve toplumun yaşadığı değişimlerin en yakın ve sessiz tanığı Neveser’dir.

Kadıköy’de yaşayanlar için iskelelere yanaşan, İstanbul’a götüren ya da Kadıköy’e getiren vapurlar ve bunların adları önemlidir. Yazar Kadıköylülerin bu merakını bir akrabasının dilinden anlatır. Evine yapılan ziyaretlerde misafirlerine sorduğu ilk sorulardan biri ‘Kalamış’la mı geldiniz?’ olur.

Neveser hikayesinde Kadıköy’ün semtlerinden Kalamış’ın, Moda’nın, Bostancı’nın, Suadiye’nin fiziksel olarak değişimini, burada yaşayan ya da yolculuk eden insanların farklılaştığını izlemek ve bu farklılaşmaya nostaljik tarafla bakmak mümkündür:

“...kah durgun bir yaz sabahına bürünmüş uzun Kalamış iskelesini, kah pembe bulutlu bir akşam içindeki Suadiye iskelesini, kaç yıl vakit vakit pat patlarıyla akislendirdiği bütün o kıyıları anmadan edemeyerek... kışların yağmurları, karları altında bekleyecek.” (s.67)

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Vapur	▪ Neveser	▪ Sosyal hayattaki değişimlerin gözlemlendiği mekan
▪ İskele	▪ Kalamış	▪ Kadıköy'ün ulaşım merkezi
▪ Semtler	▪ Moda ▪ Suadiye ▪ Kalamış ▪ Bostancı	▪ Nostalji duygusunu öne çıkaran mekânlar

Ziya Osman Saba'nın *O Mahalle*²⁸ adlı hikâyesinde anlatıcı yazarın evlilik hazırlıkları yaparken nişanlısıyla tesadüfen bulduğu ve 'ömrünün bir parçasını' geçirdiği ev ve mahalle anlatılır. Evlendikten sonra -samimi ilişkiler kurduğu komşuları, sokak satıcıları, sokak lambalarıyla- mutlu bir hayatın tadını çıkarır. İlk çocuğunun dünyaya geldiği, komşuluk ilişkilerinin paylaşım ve iyi niyetle yürütüldüğü 'O Mahalle' ve ev evlilikle mutlu bir hayatın kapılarını açan anlatıcı yazarın mutluluğunu tamamlayan unsurlardan biridir. Anlatıcı yazar ve ailesi kira kanunun değişmesiyle evden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Kiraya karşılayamayacağı oranda zam yapan ev sahibesi ile eşinin küslüğü o mahalleden buruk ayrılmalarına neden olmuştur.

O Mahalle hikâyesinde Kadıköy veya Kadıköy'ün herhangi bir semtinde geçtiğine dair ipucu yoktur. Ancak "Misaki Milli Sokağı No: 37"²⁹ adlı şiirle bu hikâye birlikte düşünülmelidir. Çünkü Ziya Osman Saba bu şiirde anlattıklarını *O Mahalle* hikâyesinde ayrıntılı bir şekilde anlatır demek yanlış olmayacaktır.³⁰ *O Mahalle*, şiirde anlatılanların bir hikâyesi gibidir. Hikâyede, yazarın evlilik hazırlıkları yaparken nişanlısıyla tesadüf sonucunda bulduğu ve 'ömrünün bir parçasını' geçirdiği ev ve

²⁸ Ziya Osman Saba,, *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi Değişen İstanbul*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1992

²⁹ Bu sokak Saba'nın uzun yıllar oturduğu bugünkü Rıhtım Caddesi'yle Yeldeğirmeni arasında kalan sokaklardan biridir.

³⁰ "Misaki Milli Sokağı No:37" şiiri Ziya Osman Saba'nın hikâye ve şiirlerinde anlattığı mütevazı hayat biçiminden haz alan, evinde, yaşadığı mahallede ailesiyle birlikte mutlu bir hayat sürmeyi tercih eden, hırslarından arınmış 'küçük insanın küçük hayatı'nı özetler gibidir: Ah, şimdi hatıralar mahallesinde/Misakımilli sokak No.37/Orası bütün evler, bütün ömür içinde./Mesut olduğumuz evdi./Talihin bir gün karşımıza çıkardığı./Elele döşediğimiz bir çift küçük odası./Ne diyeyim bilmem ki./Gönül sarayı, aşk yuvası... /Akşamlar iner "kaymak yoğurt"çularla/Kaldırımlar benim için gölgelenirdi./Saatler ilerler bozacılarla./Derken bir komşu seslenirdi./Pencerelerimizden biri komşu arsaya bakar./Ötekinin önünde bir havagazı feneri./Rüzgârla açılıp kapanırdı ışığı./Geceleri.../O geceler, doğan günler orada./Kaderlerin en güzelini ördü./Misakımilli sokağı No.37./Çocuğum orada dünyayı gördü./Misakımilli sokağı! Senin/Esen rüzgâr, yağan karını sevdim./Camın önüne her oturuşta seyrettiğim./Arnavut kaldırımlarını sevdim./Bir çocukluk oyunu mu oynadık orada?/Sen gelin olmuşsun, ben güvey./Sen öyle güzel; ben daha genç./Yepyeni, taptazeydi her şey./Ne zaman o sokağa yolum düşse şimdi./Ayaklarım geri geri gider./Evler cansızdır elbet, insanlar vefasız./Komşumuz başkalarına komşuluk eder./Yabancı perdeler aşılımış penceresi./Bir vakitler içinde çocuğumun oturduğu./-Yeni kiracılar evlatsız besbelli-/Şimdi birkaç saksının durduğu./Söz birliği etmiş şimdi saksılar, perdeler./Elektrik lambasıyla değiştirilen fener./O sokağa ne zaman yolum düşse, bir ses:/Günler geçti, geçti, geçti...

mahalle anlatılır. Evlendikten sonra -samimi ilişkiler kurduğu komşuları, sokak satıcıları, sokak lambalarıyla- mutlu bir hayatın tadını çıkarır:

“Yine denizin bol balık verdiği günler, mahalleye ilk ayak attığımız akşam gibi akşamlar oluyor, bahara doğru yoğurt bollanıp ucuzluyor, bütün sokaklar bu sefer de yoğurtçu sesleriyle çın çın ötüyor, hava kararırken, pencereimin altından, bütün gün bağırmaktan sesleri kısılmış, yine de bağırıma çalışan ve acı acı seslenen yoğurtçular geçiyordu.” (s.82)

Akşamlar iner "kaymak yoğurt"çularla dizesi hikâye ile şiirin örtüştüğü noktalardan biridir. Yazarın ilk çocuğu da bu evde dünyaya gelmiştir. Yazar kira kanunun değişmesiyle birlikte evden ayrılmak zorunda kalmıştır. Kiraya karşılayamayacağı oranda zam yapan ev sahibesi ile eşinin küslüğü o mahalleden buruk ayrılımlarına neden olmuştur.³¹

Ziya Osman Saba, bu hikâyesinde Kadıköy’de bir mahalle hayatını mutlu hatırlamalarla anlatırken bir zamanlar buradaki gündelik hayatın izlerine dair ipuçları da vermiştir. Kadıköy’de gündelik hayat kira fiyatlarının artmasıyla değişmiş, Kadıköy –en azından *O Mahalle-* orta ve alt gelir guruplarının yaşadığı bir yer olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bu değişim Kadıköy’ün gündelik hayatını, bu hayatın içindeki insan profillerini de farklılaştırmıştır. Hikâyede yazarın hatırladıkları, değişimden önceki Kadıköy’dür. Bu nedenle mahalleden her geçişinde mahalleye bakmak istemeyen yazar hayatının mutlu yıllarını burada geçirmiştir:

“Hayat yolculuğumuzda, şu eve, şu mahalleye de kısacık ömrümüzden yıllar, kendimizden, içimizden bir şeyler bırakarak geçmiştik.” (s.90)

Yazar mazi özlemi içindedir. Bu özlem ömrünün en güzel yıllarını olarak gördüğü gençlik yıllarıdır. Bu yıllarda yaşadığı ve çok benimsediği, hatta sevdiği mahalleden maddi nedenlerden dolayı ayrılması onun için hüznün verici olmuştur. Kadıköy’ün yerleşim olarak değişen sosyo-ekonomik çehresi, diğer insanlar gibi yazarı da etkiler, bu mahalleden ayrılmak zorunda bırakır.

Aslında bu hikayenin arka planında Kadıköy’deki değişimi ve bireysel olarak Z. Osman Saba’nın bundan nasıl etkilendiği görülmektedir. Bilindiği gibi bu yıllar yalnızca Kadıköy’ün değil bütün İstanbul’un değişim sürecine girdiği bir dönemdir. Anadolu’dan yapılan göçler, imar durumundaki değişim, Kadıköy’ün tarihten taşıdığı çehresini ve kimliğini temelden değiştirir. Yıllarca aynı ev, aynı sokak, aynı mahallede, aynı semtte oturan insanlar adeta

³¹ “*Evler cansızdır elbet, insanlar vefasız*” Bu kanun değişikliğinden sonra kiraya yazarın karşılayamayacağı oranda zam yapan ev sahibesine bir gönderme olabilir.

köklerinden ayrılır gibi buraları terk etmek zorunda kalırlar. Yıllarca süren savaşlar gibi ekonomik koşulların dayattığı bir iç göç yaşanır. Değişen sokaklar, caddeler, mahalleler yeni hayatları beraberinde getirir. Özellikle küçük evlerin yıkılıp yerine dikilen devasa apartmanlar, ekonomik imkânları yeteri olamayan insanların yalnızca uzaktan bakabildiği yapılar olarak karşımıza çıkar. Ziya Osman'ın hikâyesinde anlattığı gibi pek çok insan içlerinden bir şeyleri mazide bırakarak bu yerlerden ayrılır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Sokak	▪ Misaki Milli Sokağı No: 37	▪ Orta halli insanların mutluluğunun ve sağlıklı insan ilişkilerinin mekânı,
▪ Mahalle	▪ Yeldeğirmeni	▪ Giderek zorlaşan yaşam koşulları
▪ Evler	▪ Eski Kadıköy evleri	▪ Yeni imar durumlarına direnemeyip eski sosyal işlevleri yitirmenin sembolü

Ziya Osman Saba'nın *Değişen İstanbul*³² kitabında yer alan hikâyelerde Kadıköy ana mekân olarak geçmese de çocukluk ve gençliğine dair hatırladığı İstanbul manzaralarının birer parçası olarak kendisine yer bulur. *Misafirlikler* hikâyesinde de çocukluk ve gençliğine dair hatırladığı İstanbul manzaralarını, İstanbul'un çeşitli semtlerine çocukluğunda yaptığı ziyaretleri anlatır. Akrabalarına yaptığı ziyaretlerden hatırladığı İstanbul semtleri, değişime uğramış, samimiyet ve canlılığını yitirmiştir.

İstanbul'un çeşitli semtlerine çocukluğunda yaptığı ziyaretleri anlatırken Çiftehavuzlar, Kızıltoprak, Haydarpaşa gibi Kadıköy semtlerinden bahseder.³³

Çocukluğunda İstanbul tarafından Kadıköy'e halasını ziyarete gelişlerini anlatırken Haydarpaşa'dan Çiftehavuzlar'a kadar yaptıkları yolculuğu anlatır. Hikâyede anlatılan Kadıköy mahalleleri kendilerine has özellikleri ya da doğal güzellikleri ile anlatılmıştır. Haydarpaşa, yazarın çocukluğunda trenlerin kalktığı yer olması yönüyle hatırda kalmıştır:

“Haydarpaşa'ya geçtiysek –a.. işte- oyuncak trenlerimin sahibisi, ama öyle şimdikiler kadar uzun değil, birkaç büyük vagonlu, ama öyle şimdikiler gibi dolu değil, تنها ve kibar yolculu...” (s.104)

³² Ziya Osman Saba, *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi Değişen İstanbul*, İstanbul: Varlık Yayınları 1992 s.60

³³ Ziya Osman Saba, *Yaz Gezintileri* adlı hikâyesinde de Çamlıca'yı anlatırken Feneryolu ve Fenerbahçe plajından kısaca bahseder.

Kızıltoprak ve Çiftehavuzlar’a trenle yapılan seyahatte sakinliği, doğal güzelliği ile dikkat çeken köşkler akılda kalmıştır. Yazarın “tenha ve kibar yolculu” diyerek iki üç kelimeyle yaptığı tasvir oldukça ilgi çekici ve düşündürücüdür. 1930-40’lı yılların İstanbul’unda Kadıköy ve çevresi bir sayfiye mekânı gibidir. İnsanlar kibarlıkları ve nezaketleri ile tanınır, bilinir. Kadıköy, adeta bir okul gibi bu insanları çocukluğundan beri eğitir ve kendi standartlarına uygun bir seviyeye yükseltir. Osmanlı döneminin zengin ve aristokrat ailelerinin yaptırdığı köşkler, eski Kadıköy’ün alamet-i farikalarındandır. Bu köşkların bahçelerindeki ağaçlar, çiçekler, tabiat güzellikleri buraları yalnızca yaşanılan mekan olmaktan çıkarıp güzel zaman geçirilen ve estetik zevke hitap eden bir yapıya dönüştürür. Z. Osman, Kızıltoprak’ta bir köşkün bahçesinde gördüğü “zürafayı” şöyle tasvir eder:

“Kızıltoprak istasyonundan sonra bütün dikkat kesilirdim. Çünkü, sık çamlar arasından uzun, beyaz boynunu bana kaç kere uzatmış o zürafa, bir zamanlar, Kızıltoprak istasyonundan sonraki bir köşkün bahçesindeydi.”
(s.104)

Çiftehavuzlar’a Kadıköy üzerinden gidilecekse iskeleden arabaya binilir ve uzun bir araba gezintisiyle ‘hala’nın evine varılır. Yolculuk sırasında ‘ahşap ve harap’ Kuşdili köprüsünden geçildikten sonra “iki yanında namazgah ve çeşmeler” bulunan Bağdat Caddesi’nden Çiftehavuzlar’a varılır. Yazar bu semti hem çevre tasvirleriyle hem de günlük yaşantısıyla ayrıntılı olarak anlatır:

“Böyle çeşitli yollardan vardığımız Çiftehavuzlar, bu yolların çeşitli hazlarından sonra artık, benim için, pancurları kapalı odalarda, cibinikli yataklarda, ağustos böceklerin dinleye dinleye uyunmuş öğle uykularından kalkılmakla başlayan, yel değirmenlerinin kendi âlemlerinde birbirlerine baka baka, arasına değişen rüzgâra uyarak başlarını sağa sola çevire çevire, bütün gün mırıl mırıl döne döne kuyularından çekip havuzlarında biriktirdikleri suların bağlara bahçelere, sıvanmış paçalı, yalın ayak bahçıvanlar tarafından pay edildiği, hafif su sesli, toprak kokulu ince bir serinliğin etrafa yayılıp bütün gün sıcaktan bunalmış hanımların da başlarında bol başörtüler, üzerlerinde ipek, işlemeli gene bol maşlahlarla ‘biraz hava almaya’ hazırlandıkları akşam üstlerinde, ‘hala’nın, ta çocukluğundan beri yanındaki sevgili hizmetçisine; ‘Şayeste, Ziya’yı da kırmızı balıklara götür’ demesiyle gittiğimiz, şimdi havuzlarının biri toprakla

dolu, tek kalan havuzu da kupkuru, o zamanki sahici Çiftehavuzlar, o havuzların sularında seyrine daldığımız kırmızı balıklardı.” (s.105)

Ziya Osman’ın bu paragrafta vurguladığı özellikler dikkat çekicidir. Yazar mekâna ait özelliklerin yanı sıra yaşantıya ait özellik ve farklılıkları da öne çıkarır. Çiftehavuzlar merkezli bu özellikleri şöyle tablolatabiliriz:

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Pancurları kapalı odalar ▪ Cibinikli yataklar ▪ Yel değirmenleri ▪ Kuyular ▪ Havuzlar ▪ Bağlar ▪ Bahçeler	▪ Yalın ayak bahçıvanlar ▪ Sıcaktan bunalmış başörtülü hanımlar	▪ Ağustos böceklerin dinleye dinleye uyumuş öğle uykularından kalkılmakla başlayan (insanlar) ▪ Sıcaktan bunalmış hanımların da başlarında bol başörtüler, üzerlerinde ipek, işlemeli gene bol maşlahlarla ‘biraz hava almaya’ hazırlandıkları akşam üstlerinde, ▪ O havuzların sularında seyrine daldığımız kırmızı balıklar
▪ Semtler	▪ Çiftehavuzlar ▪ Kızıltoprak ▪ Haydarpaşa	▪ Kendine has özelliklerinin önemli bölümü doğal güzelliklerinden gelmedir, çocukluktaki saf duygularla her açıdan paralellik gösterirler
▪ Tren hattı	▪ Haydarpaşa-Çiftehavuzlar arası	▪ Sakinliğin hissedildiği, mimari güzelliğin ve doğal güzelliğin en iyi gözlemlendiği mekan
▪ Köşkler	▪ Kızıltoprak ▪ Çiftehavuzlar	▪ Estetik zevkin ve nezaketin en üst düzeyde temsil edildiği mekanlardır, nostalji duygusunun oluşumuna yardım eder

Dikkat edilirse yazarın yaptığı tasvirlerde mazinin güzelliklerini öne çıkaran iyimser bir bakış açısına sahip olduğu görülür. Gençliğiyle birlikte bu mazi değişmiş, çifte havuzlara adını veren ve içinde kırmızı balıkların oynadığı havuzlar toprakla dolmuştur. O havuzların berrak sularında seyredilen balıklar nasıl toprak altında kalmışsa, yazarın çocukluğunu yaşadığı Kadıköy’de toprak altına itilmiş ve mazinin unutulmuşluğuna terk edilmiştir.

Ziya Osman Saba çocukluğunun Kadıköy'ünü anlatırken satır aralarında Kadıköy'ün eski halinin ve ruhunun değiştiğini de söyler. Haydarpaşa'da birkaç vagonlu ve kibar yolcuların bindiği tren, Kızıltoprak'ta çam ağaçları arasında seyre daldığı köşkler, Çiftehavuzlar'da içinde kırmızı balıklar olan havuzlar şimdi birer hatırlamadan ibarettir. Bu güzellikler bir daha yaşanmayacak ve tadılmayacaktır. Bu durum mekandaki olumsuz değişilerin insanı nasıl etkilediğinin bir kanıtı gibidir.

Z. Osman'dan başka Kenan Hulusi Koray (1906-1943), *Güneş Balıkları*³⁴ hikâyesinde tatillerini Moda Plajı'nda geçirmek isteyen bir gurup çocuğun anlatıcı yazarın yardımıyla kendilerine yer yapma uğraşısını anlatır. Beş altı kişilik bir çocuk gurubu anlatıcı yazardan Moda Plajı'nda yaz tatilini geçirmek için yapmayı istedikleri yer konusunda anlatıcı yazardan yardım ister. Anlatıcı yazar çocukların bu isteğini geri çevirmez ve çocuklarla plajda yer yapma işini kabul eder. Çocuklar arasında -babasını deniz kazasında kaybetmiş- lider görünümlü Kaya yazarın dikkatini çeker. Yer yapma çalışmaları sırasında planlamayı hep Kaya yapar. Yazar ve çocuklar, yerlerini bitirmek üzereyken bir gece çıkan fırtına bütün emeklerini boşa çıkarır. Buna rağmen çocukların moralini bozmak istemeyen yazar, açılış yapmak için çocukları çağırır. Ancak Kaya açılışa gelmez. Çünkü babasından kalan iki varil benzini yaptıkları yer için kullanmak üzere denize götüren Kaya fırtınaya yakalanıp hayatını kaybetmiştir. Hikâyenin sonunda Yazar Kaya'nın akıbetini çocuklara söylemeden açılış merasimi hazırlıklarına devam etmektedir.

Güneş Balıkları hikayesinde ana mekan Kadıköy'ün en karakteristik bölgelerinden biri olan Moda'dır. Hikâyede Moda'nın ele alınış biçiminden yola çıkılarak elde edilebilecek en somut yargı bir zamanlar Moda Plajı'nda denize girilebildiğinin anlaşılmasıdır. Mekân olarak Moda, hikâyede gündelik hayatın herkesin (hikâye karakterlerinin) alıştığı biçimde devam ettiği, bütün plajlarının ve vapur seferlerinin ezbere bilindiği küçük ve sosyal bir mekân olarak belirir. Hikâyenin karakterleri, Moda'nın küçüklüğünü ve sosyal yapısının gerçekliğini karşılayacak tutarlılıkta, birbirlerini tanımaktadır. Moda'nın sosyal yapısı gereği –dar ve samimi bir sosyal ortam- insanlar birbirlerini tanımaktadır.

Hikâyede Moda sahillerinin yaz ayları dışında kalan zaman dilimlerindeki sakinliği de tasvir edilmiştir:

³⁴ Kenan Hulusi Koray, *Kenan Hulusi Koray'dan Hikâyeler*, (Hazırlayan: İnci Enginün), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Sakin bir hava idi. Bir Salı günü idi. Küçük koyda denize yeni indirilmiş birkaç sandal vardı. Birkaç yelkeni inik kotra bir tenezzüh yapabilmek için bir Pazar gününü bekliyordu. Sular masmaviydi ve deniz hamamının tahta direkleri henüz tamir olunuyordu.” (s.92)

Daha çok zengin ailelerin yaşadığı Moda’nın arka sokaklarında oturan orta halli aileler günün farklı saatlerinde Moda sahillerine iner, henüz yapılmakta olan plajın inşaatını seyrederek. Bu insan kalabalığının merak ettiği değişim aynı zaman da Moda’nın da çehresini değiştirecek bir imar faaliyetidir. O yıllarda evlerinde yapacak iş bulamayan veya eğlence imkanları kısıtlı olanlar için sahildeki bu yapılanmayı takip etmek adeta gündelik hayatın vaz geçilmez bir parçasına dönüşür:

“Moda’nın orta halli aileleri günün muhtelif zamanlarında set üzerini istila eder ve plajın inşasına bakarlardı. Hele akşam üzerleri küçük Moda gazinosunun içine giremeyen satıcılar plajın üst başında toplanmayı itiyat edinmişlerdi ve içerlerindeki bir muhallebici; küçük plaj annelerinin en sevdiği şeydi.” (s.94)

Hikâyede Kadıköy’ün sosyal ve eğlence hayatında yıllar boyunca yer edinmiş, bugün bazıları kapalı olsa da herkes tarafından duyulmuş ya da görülmüş mekânlarının adları da geçmektedir. Küçük Moda Gazinosu, İngiliz Kulübü, Belvü Otelı aynı zamanda Moda’nın yabancılaşmış ve farklılaşmış yüzünü göstermektedir. Günümüzde olduğu gibi Moda, daha çok kalbürüstü azınlıkların yaşadığı bir bölgedir. Bu bölge içinde oluşan sosyal mekânlar söz konusu insanların yaşam tarzlarına uygun gelişmiştir. Bir grup insanın zevkini doyasıya yaşadığı bu mekânlar, başka bir grup için yalnızca seyredilecek ve bakılacak manzara gibidir. Moda, deniziyle, doğal güzellikleriyle bu manzaranın fonunu oluşturur:

“Sabahtı; daha kotralar bile uyanmamış olacaktı! Her şeyi, kotraları; Küçük Moda gazinosunu, İngiliz kulübünün raftını, beton iskeleleri, denizi, Belvü otelini, ağaç ve yapraklarını marşlarımızla biz uyandıracaktık.” (s.95)

Güneş Balıkları hikâyesinde ana mekân olarak anlatılan Moda gündelik hayatın bir parçası olarak ele alınmakla kalmaz, sıcak ilişkilerin kurulduğu, herkesin birbirini tanıdığı sosyal ortamıyla da karşımıza çıkar. Adeta küçük bir kasaba ya da köyü andıran bu sosyal ortam İstanbul’da Moda’nın o yıllarda ruhunu koruyan, kimliğini kaybetmemiş semtlerden biri olduğunu da gösterir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Plaj	▪ Moda Plajı ve gazinosu	▪ Temiz bir denize sahip olduğu imajı, yaz ayları dışında sakindir, seyirlik manzaralara ev sahipliği yapar
▪ Gazinolar	▪ Belvü ▪ Küçük Moda Gazinosu ▪ İngiliz Kulübü	▪ Moda'nın sokaktaki yaşamdan farklı yönlerini temsil ederler
▪ Semt	▪ Moda	▪ Samimi ilişkilerin küçük mekanıdır

*Şahane Bir Tuvalet*³⁵ hikâyesi, anılarında anlattıkları ile birlikte düşünülmesi gereken otobiyografik unsurlar barındıran bir Selim İleri hikâyesidir. Çocukluk döneminde annesi ile arasındaki ilişkiyi annesinin iki yakın arkadaşını da hikâyeye dâhil ederek hatırlayan anlatıcı Jüliyet Hanım'ın giydiği tuvalet, annesinin özel günlerde kullandığı çanta gibi nesneler yardımıyla çocukluğunu yeniden yaşar gibidir. Kadıköy Şifa'da yaşayan Nezihe Hanım, Adalar'da yaşayan Jüliyet Hanım ve anlatıcının annesi yakın arkadaşdır. Anlatıcı çocukluğunda bir düğün daveti ile annesinin yanına gelen Jüliyet Hanım ve arada annesiyle ziyaretine gittikleri Nezihe Hanım'dan etkilenmiştir, onların bir araya geldiği zamanı ayrıntılarıyla hatırlamaktadır. Bu hatırlamalar zaman zaman annesi ile olan sessiz ve derin bağı da dile getirmesini sağlamıştır.

Hikâyede anlatıcının hatırladığı çocukluk yıllarının ana mekânı Kadıköy'ün Şifa, Kalamış, Moda ve Bahariye semtleridir. Başta annesi olmak üzere hafızasındaki insanlarla bu semtlerde gezinir ve semtler olayları, insanları hatırlaması için en büyük yardımcısı olur. Annesiyle Nezihe Hanım'a yaptıkları ev ziyaretleri, Jüliyet Hanım'ın da katılımıyla gidilen düğün bahsi geçen semtlerin yardımıyla hatırlanır. Bahariye'de oturan anlatıcı annesiyle birlikte Nezihe Hanım'ın Şifa'daki evini ziyarete giderken Şifa'dan bahseder:

“Şifa, Kadıköy'ünden ayrı bir yer gibiydi. Bahariye'den çıkıp oraya yürürdük. Şifa denize uzanınca çıkmaz sokak olurdu. Birkaç sakız ağacı. Dik kayalıklardan denize inilir miydi, unutmuşum.” (s.17)

³⁵ Selim İleri, *Fotoğrafi Sana Gönderiyorum*, İstanbul: Everest Yayınları, 2006 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Moda Deniz Kulübü ve plajıyla bilinen Moda semti annesiyle ilgili hatıralarla birlikte anlatılır:

“Moda Deniz Kulübü, neşeli, uçarı karanfilleri, hoppa şebboyları, gururlu kuzgun kılıçlarını, süsenleri, zambakları, Şifa, Kadıköy’ü, Bahariye Caddesi, rüzgargülü, sakız ağacı, genç kadınla çocuğun denizi görünceye kadar yürüyüşleri izliyor...” (s.30)

Anlatıcı hikâyede Ziya Osman Saba’nın *Neveser* hikâyesi ve Safiye Erol’un *Kadıköy’ün Romanı* adlı romanıyla metinlerarası ilişki kurar. Bu anlatılarla kurulan metinlerarası ilişkinin temelinde yaşamlar kadar metinler arasında da bağ kurabilecek kadar güçlü etkileri olan Kadıköy mekânları vardır. Ziya Osman Saba’nın *Neveser*’ine göndermede bulunan anlatıcı hikâyesi yazılmış vapurdan bahseder:

“Çocuk görüyordu, rüzgârgülü, fıstık ağacı, sakız ağacı, yelkeni beyaz yelkenli, peyzaj gibi duran Kalamış, Kalamış’a çocuğun görmediği, Neveser adlı bir vapur karışıyor, Neveser vapuru çoktan yazılmış bir hikâyede geçiyordu. Henüz okumamıştı Neveser’i... Neveser’in Kalamış’ı da: Orada şair, hiç değişmeyeceğini sanarak, dileyerek, kaleme getirdiği denizi berrak, içinde balıklar, telaşlı telaşlı, oradan oraya gidip geldikleri durgun bir koy tasvir eder, uzun iskeleye şaşar, gazinoda oturanların vapuru seyredişlerini görür, Neveser’le kimselerin kuramayacağı bir dostluk kurar.” (s.19)

Anlatıcının sonradan okuduğu Safiye Erol’un *Kadıköy’ün Romanı* adlı kitabın kapağındaki plaj Moda Plajı’dır:

“Plaj –Büyükada değil- roman kapağındaydı. Şifa’ya giden yokuştan, Frerler Mektebinden söz açan roman. Arkada Moda plajı, tahta, bembeyaz boyalı kabinler, denizde kotra, mayolu, boneli su perisi genç kadın denize atlıyor, yine yelkeni beyaz bir yelkenli.” (s.26)

Şahane Bir Tuvalet hikâyesi Kadıköy’ün merkeze alınarak anlatıldığı Kadıköy’de geçen diğer metinlerin yardımıyla çocukluğuna dönen anlatıcının annesi ile ilişkisinin hatırlandığı mekân olarak da görünür.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Şifa ▪ Kalamış ▪ Moda	▪ Eski günleri hatırlatan mekânlar
▪ Sokaklar	▪ Bahariye-Şifa arası	▪ Ağaçları, çiçekleri ve evleriyle mutluluk veren peyzajlar oluşturan mekândır
▪ Plaj	▪ Moda Plajı	▪ Eğlencenin ve rahat hayatın merkezidir

Fotoğrafi Sana Gönderiyorum kitabında yer alan *Perisiz Evler*³⁶ hikâyesi, Selim İleri'nin hayatıyla paralellikler kurularak okunması gereken hikâyelerden biridir. Hikâyede anlatıcı yazar, çocukluğunda yaşadığı evleri anlatır. Evlerden, evlerdeki insan ve nesnelerden, evlerin bulunduğu semtlerden bahseder. Evler anlatıcının hafızasında yalnızca yaşadığı yer olarak kalmamış onun hayal dünyasının birer parçası haline gelmiştir. Öyle ki anlatıcı, yaşadığı her evin bir mevsimi ifade ettiğini düşünür. *Perisiz Evler* hikâyesi anlatıcının sanatçı kimliğini kazanmasında ve anlatılan zamandaki ruh halinin oluşumunda etkili olan evleri, bağlı oldukları dış mekânlarla birlikte anlatır. Anlatıcının resim, müzik, edebiyat gibi sanat dallarına karşı hassasiyeti çocukluk yıllarında yaşadığı bu mekânlarla başlar. Anlatıcı yazarken bazen kendisiyle ve yazdıklarıyla hesaplaşma içine girer.

Anlatıcı yazarın yazma anına ilham veren, şimdi ile geçmiş arasında mekânlar aracılığıyla kurulan köprüdür. Kadıköy bu köprünün önemli ayaklarından biridir. Anlatıcının çocukluğunda yaşadığı evlerden biri Kadıköy Bahariye'dedir:

“Birkaç ev. İlki, doğduğum ev, Kadıköyü'ndeydi: Bahariye Caddesi, Geren Apartmanı. 1'yla yazılan eski apartmanlardan. İyice puslu, bulanık anılar ortasında.” (s.85)

Her evin bir mevsimi olduğunu düşünen anlatıcıya göre Bahariye'deki bu evin mevsimi yazdır. Hayal dünyasının oluşmasında Ahmet Hamdi Tanpınar, Proust gibi yazarların yanı sıra Bahariye'deki ev, içindeki eşyalar ve balkonundan görünen manzara da etkilidir:

“Bahariye Caddesi, doğduğum Geren Apartmanı, Rum Kilisesi, caddesinin ortasından geçen tramvay, evimizin radyosu bir işe yarar sanıyordum. Kel Asım Paşa'nın köşkü, köşkün bahçesi, bahçedeki havuz,

³⁶ Selim İleri, *Fotoğrafi Sana Gönderiyorum*, İstanbul: Everest Yayınları, 2006.

havuzun kenarındaki taştan Pamuk Prenses ve cüceleri... Kadıköyü Çarşısı'nı, balıkçıların kırmızı tablalarını, kırmızı tablolardaki büyük incir yapraklarını biriktiriyordum.” (s.87-88)

Gördükleri ve yaşadıklarını hafızasında biriktiren anlatıcı bunları edebi bir metin haline getirmeye çalışır; ancak bu girişiminde kendini başarılı bulmaz, yazdıklarından tatmin olmaz:

“Köşkü, bahçeyi, taştan Pamuk Prenses’i, taştan cüceleri, Soir de Paris şişelerini yazmayı denedim. Kaç kez. Bir ikisi yayımlandı. Oysa hiçbir Kadıköyü değildi.” (s.88)

Anlatıcının güzel sanatlardan resim ve müzikle tanışması Bahariye’deki evde yaşadığı yıllara denk gelir. Evde kimsenin çalmadığı ancak anlatıcının hayal dünyasında yerini almış piyano onun müzikle tanışmasını sağlar:

“Beni ben yapanları anlatmak isterdim. Piyano beni ben yapanlardandı; flüt değil.”(s.95)

Fenerbahçe semtine ailecek yaptıkları gezi sırasında görüp etkilendiği renkler de anlatıcının resim hassasiyetinin temellerini atar:

“Anlatılacak resmi Fenerbahçe’ye gittiğimiz günlerde görüyordum. Bazan plaj, bazan deniz feneri. Çitlerle çevrili bir yoldan gidiyorduk. Yol, birbirine komşu bahçelerin ortasından geçirdi. Sonra plajla birlikte kayalıklar. Kayalıkların kaya rengini keşfediyordum. Renkler! Renkleri keşfediyordum. Kumun rengini. Kumun birçok rengi olduğunu.” (s.97)

Perisiz Evler hikâyesi anlatıcının sanatçı kimliğini kazanmasında ve anlatılan zamandaki ruh halinin oluşumunda etkili olan evleri, bağlı oldukları dış mekânlarla birlikte anlatır. Anlatıcının resim, müzik, edebiyat gibi sanat dallarına karşı hassasiyeti çocukluk yıllarında yaşadığı bu mekânlarla başlar. Anlatıcı, yazarken bazen kendisiyle ve yazdıklarıyla hesaplaşma içine girer. Yazdıklarıyla girdiği hesaplaşmanın nesnelerinden biri de Kadıköy’dür.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları

▪ Evler ▪ Köşkler	▪ Bahariye Caddesindeki Geren Apartmanı ▪ Kel Asım Paşa’nın Köşkü	▪ Sanatçıya ilham veren manzaralara sahip mekanlardır, apartman dairesi yaz mevsimi imajıyla birleşir
▪ Semtler	▪ Bahariye ▪ Fenerbahçe	▪ Seslerin ve renklerin en canlı halleriyle keşfedildiği mekânlardır

Füruzan'ın *Sevda Dolu Bir Yaz*³⁷ adlı eseri çocukluğa dair hatırlamalar üzerine kurulmuş ve otobiyografik unsurlar barındıran hikâyelerden oluşmaktadır. Hikâyenin ana karakteri -ailenin kabul etmediği bir ilişkinin meyvesi olan çocuk- Erenköy-Kozyatağı'nda evin hizmetçisiyle küçük kızı arası bir konumda –bazen dışlanarak bazen kabullenilerek- yaşar. Bunun nedeni evin hizmetçiliğini yapan annesi ile evin oğlu olan babasının yaşadığı yasak ilişkinin meyvesi olmasıdır. Ev halkının kabullenmek istemese de bakmak zorunda hissettiği kız çocuğuyla yalnızca özel günlerde kendisine kıyafet alınırken ilgilenilir. Anlatıcı yazar yaşadıklarından yıllar sonra çocukken köşkün olduğu sokağa gelir ama köşkün yerinde olmadığını görür. Yalnızca bahçe kapısı ayakta duran geri kalan kısmı yıkılan köşkün yerine apartman yapılacaktır.

Sevda Dolu Yaz hikâyesinde mekân genelde Kadıköy'de özelde Erenköy semti ve civarındır.

Hikâyenin ana karakteri, ailenin kabul etmediği bir ilişkinin meyvesi olan çocuk Erenköy-Kozyatağı'nda evin hizmetçisiyle küçük kızı arası bir konumda –bazen dışlanarak bazen kabullenilerek- yaşar. Çocuk doğmadan önce evin hizmetçiliğini yapan annesi ile evin oğlu olan babasının yaşadığı yerlerden biri de Kadıköy'dedir. Aile kışları Şişli'de yazları ise Güllü Köşk'te geçirir. Bu köşkün Moda'da olduğuna dair somut izler olmasa da yapılan tasvirler bu köşkün Moda'da olduğuna dair ipuçları verir:

“Adalar yönünden mimoza kokuları esirdi... Bir gün büyüdüğümde, yeşilliklerin üstünden yürüyerek vapura binmeden İstanbul'a varırım, diye düşünürdüm.” (s.9)

Başta babaannesi olmak üzere ev halkının onaylamadığı hizmetçi kız ile evin oğlu arasındaki ilişkinin boyutları konuşulurken Kadıköy'de yaşamaya da vurgu yapılır. Babaannenin hizmetçi kız hakkında düşünceleri Kadıköy'de çıkan dedikoyla bağlantılıdır:

“Üstelik kız da değilmiş. O yaz ortaya çıkmadan önce, Yeldeğirmeni'nde bir muhasebeciyle düşüp kalktığını ise bütün Kadıköy biliyor.”(s.19)
Aristokrat aile Kadıköy'de cemiyet hayatının içinde kendini göstermekte ve tanınmaktadır: “Sizin bahçenin sihri ne hakikaten doyulmuyor efendim.

³⁷ Füruzan, *Sevda Dolu Bir Yaz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Yarın akşam acaba Moda kulübüne bir uzansak mı, ne dersiniz? Diye sorarlardı.”(s.24)

Oğlunu, istediği ve onayladığı ailenin kızıyla evlendirdiği için neşeli olan babaanne çocuğu alışveriş için Kadıköy’e gönderir:

“Seni Teslime Hanım’la Kadıköy çarşısına alışveriş’e göndereceğim... Kadıköy çarşısı o yıllar bayram yeri idi. Yine de öyledir ama o zamanlar bambaşka idi. Park gibi sulanmış yağmur yemiş kır gibi kokuluydu.”(s.28)

Babaanne de artık yaşadığı yerin kendilerine uygun olmadığını düşünerek ayrılır:

“buralar epeydir bize göre olmaktan çıktı. Bir vakit dışarıda olacağım. Yaz için Ada’da bir şeyler seçiliyor, beğenilen alınacak... O gün Güllü Köşk’ten çıkınca, Kozyatağı’nı Erenköy’ü yaşlı gözlerle yürüdüm tren istasyonuna kadar.”(s.37)

Anlatıcı yazar yaşadıklarından yıllar sonra Erenköy’e köşkün olduğu sokağa gelir ama köşkün yerinde olmadığını görür.

“Köşkü bulamıyordum. Yeniden yeniden aynı yollara giriyordum. Acıdan, şaşkınlıktandır diyerek, sokağı ana caddeye açılan yönünden üç dört kez dolandım. Köşeden çıkan bir atlı sucu bana bakarak ‘nereyi arıyorsun kızım’ diye sorduğunda anlattım. ‘Buralara epeydir gelmemişsin belli’ dedi. ‘Bahçe kapısını da tanımadın mı? Henüz sökmediler. İçinde Köşk yok artık, haklısın. Bahara doğru yıkım bitti. Bahçe duvarı kapatıyor boşluğu’... Güllü Köşk’ün ağaçtan uygulamalarla süslü pirinçten tokmaklı meşe bahçe kapısına yaslanıp durdum, dinlendim. O zamanlar yine daha tenhaydı buralar. Şimdiki gibi dakika başı adam geçmezdi. Demek orta kat balkonunu bile kıyıp yıkmışlardı. Hayret... Bak geçtiğimiz sokak var ya, o sokaktı işte. Girildiğinde nasıl da her yan gül kokardı. Gündelik dikişe çağırınların apartmanları şimdi bizim köşkün yerinde. Göreceksin, bu bahçelere bahçe denmez. Fakat kendime sık sık ‘esintisi de değişmemiştir ki...’ diyorum.”(s.39)

Sevda Dolu Bir Yaz hikâyesinde Kadıköy farklı açılardan anlatılır. Kadıköy, bir insan hayatının geçtiği süre içerisinde tanınmayacak kadar değişim geçirir. Anlatıcı yazar çocukluğunun geçtiği Erenköy ve buradaki köşkü yıllar sonra görmeye gittiğinde yerinde bulamaz. Çocukluğunda İstanbul’un Anadolu Yakası’ndaki sayfiye yerlerinden biri olan Erenköy, yaşadığı hızlı değişimle bu özelliğini kaybetmiştir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Erenköy-Kozyatağı	▪ Sessiz-sakin mekânlar
▪ Köşkler	▪ Güllü Köşk	▪ Yaz aylarının geçirildiği bir mekandır, Mimari değişime dayanamamanın sembolüdür,
▪ Çarşı	▪ Kadıköy Çarşı	▪ Neşeli bir bayram yeridir, dedikoduların da yapıldığı bir mekândır

Sevda Dolu Bir Yaz kitabında yer alan ve Kadıköy'ü Çekirdek olayda işleyen hikâyelerden biri de yine otobiyografik unsurlar barındıran ve çocukluğa dair hatırlamalarla kurgulanan *Birinci Yaz Şarkıları* adlı hikâyedir. Anlatıcı yazar, çoğu zaman uzaklara giden çarkçıbaşı babası, annesi, küçük teyzesi, anneannesi, dedesi ve dayısı ile birlikte yaşar. Hatırladığı ilk yaz, okula başlayacağı yazdır. Hayatında önemli bir yeri olan ve önceleri Kadıköy'de yaşayan anneanne, dede ve teyzesi dayısının geçirdiği psikolojik rahatsızlık yüzünden Bakırköy'e taşınmışlardır. Babasını bekleyerek geçirdiği çocukluğuna dair hatırladıkları, kurduğu hayaller, evi ve mahallesiyse birleşmiştir. Bu nedenle ev ve mahallesini ayrıntılı olarak tasvir eder.

Anlatıcı yazarın hatırladığı ilk yaz, Kadıköy'de okula başlayacağı yazdır. Hayatında önemli bir yeri olan ve önceleri Kadıköy'de yaşayan anneanne, dede ve teyzesi dayısının geçirdiği rahatsızlık yüzünden Bakırköy'e taşınmışlardır.

Babasını bekleyerek geçirdiği çocukluğuna dair hatırladıkları evi ve mahallesiyse birleşmiştir. Bu nedenle ev ve mahallesini ayrıntılı olarak tasvir eder:

“Arkadaki üç ağaçlı, yer yer kurumaya yüz tutmuş asmalı, ateş allı, erguvan pembeli, turunculu, sakız akı, kendinden benekli bol sardunyalı bahçesiyle bir dikdörtgen kesimindeki evimiz sokak açılımına yerleşmişti. İki buçuk katlı, yarı kâgir, onarımı geciktiğinden kullanılmaya kapatılmış bahçeye bakan çatı arası balkonlu bir evdi. Yazları bile değişmeyen serinliği içindeki loş mutfak, annemin titizliği ile donanmış bir sabun kokusuyla çarpardı oraya girene... Ağaçtaki yerimden mahallemizin seslerini, renklerini toparlamaya başladım. Her iki yanımızdan uzanan bahçeleriyle evler birbirinin eşiydi. Onlara sıra evler deniyordu. Sıcak her görüntüyü eliyor, titreyen bir tülle sarmalıyordu. Komşulardaki açık radyodan gelen öğle haberleri spikerinin sesi ağaç dallarına, çiçeklere, su sızdıran tulumbalara, üstünde tünediğim yaban incirinin tüten kokusuna ulaşana dek sözcükler anlamlarını yitiyordu. Sonra ortak uykularındaki evleri tedirgin

etmeyen, terlik tıkırtıları, bebeğini uyutan bir annenin ninnisi, “Ya hak” diye esnemesini bitiren yaşlı bir emeklinin sesi yansıyor dışarı.”(s.47)

Anlatıcı yazarın Bakırköy’de yaşayan akrabaları için İstanbul’un Avrupa yakasından Kadıköy’e gelmek oldukça zordur. Çocuk dedesi ve babaannesinin neden gelmediğini sorar, teyze aradaki mesafenin uzaklığını bahane eder:

“Hem işleri çok biriciğim. Burası nerenin yolu. Kolay değil. Tren, vapur, tramvay. İşleri çok çok...”(s.49)

Yaşadığı mekân zihninde belirgin bir yere sahip olduğu için anlatıcı yazar, zaman zaman yaptığı benzetmelerde Kadıköy’den yararlanır:

“Bazı akşamlar annemle İstanbul’da olan babamı karşılamak için Kadıköy Vapur İskelesi’nde beklerken ikinci mevkiden çıkan erlerin giydiğine benzer boz renkte bir pelerindi bu.”(s.50)

Birinci Yaz Şarkıları, hikâyesinde Kadıköy, kimliğini ve kişiliğini geçmişinde bulan, çocukluğunu unutamayan bir karakterin hatırladıklarının mekânı olarak karşımıza çıkar.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Ev	▪ Kadıköy	▪ Mutlu çocukluk yıllarının bahçeli, balkonlu mekânı
▪ Bahçe	▪ Kadıköy’deki evin bahçesi	▪ Her türlü ağacı ve çiçeğiyle doğal ve güzel bir mekân
▪ Mahalle	▪ Kadıköy’deki evin bulunduğu mahalle	▪ Evleri ve komşularıyla huzur veren bir mekân

Cahit Kayra’nın *Kadıköy Rüzgarları*³⁸ (1997) isimli kitabında yer alan hikâyeler Cehti Bey isimli hikaye kahramanının İstanbul ve özellikle de Kadıköy’deki gözlemlerinden oluşmaktadır. Cehti Bey bu hikâyelerde Kadıköy’ün insanlarını, esnaflarını, eski Kadıköylüleri ve eski Kadıköy’ü bir mahalle sakini olarak gözlemlemiştir. Bütün hikâyeler Kadıköy’de geçmesine rağmen Kadıköy çoğu zaman arka planda kalmış insanlar arası ilişkiler ön plana çıkmıştır. Yine de bu kitaptaki hikâyeler bütünlüklü okunduğu zaman hem birbirleriyle olan ilişkileri saptanır hem de yirminci yüzyılın çeşitli dönemlerinde Kadıköy’de yaşanan hayatlarla ilgili fikir sahibi olunabilir.

³⁸ Cahit Kayra, *Kadıköy Rüzgarları*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

İlk hikâye *Kadınlar Parfüm Kokmalı* (s.9) ismini taşımaktadır. Bu hikâye *Kadıköy Rüzgarları* kitabında Kadıköy'ün özellikle de Moda'nın belirleyici bir mekan olarak öne çıktığı en önemli hikayedir. Hikâyenin kahramanı Şadi Bey emekli bir büyükelçidir. Ailesi çok eskilerden Moda'ya yerleşmiştir. O da emekli olunca Moda'ya yerleşmiştir. Şadi Bey çeşitli prensipleri olan, inatçı bir kişidir. Hikâyenin ismi de onun kadınların mutlaka güzel parfüm kokması gerektiği düşüncesinden gelmektedir. İlk kuralı Moda'da yaşamaktır. Çünkü ona göre İstanbul'da yalnız Moda'da yaşanabilir. Moda'daki küçük meydanda çiçekli bahçeli, iki katlı, Kalamış Koyu manzaralı güzel bir köşkü vardır. Burada sonbahar rüzgârlarının ferahlığını ve mehtaplı geceleri çok sevmektedir.

Şadi Bey, Moda meydanındaki güzel evinde sık sık toplantılar yapar, mahalle komşularıyla sohbetler eder. Hikâyede özellikle mimarinin değişmesinden yola çıkılarak tüm Moda yaşamının olumsuz yönde nasıl değiştiği ele alınmıştır. Politikacıların “olağanüstü kalkınma” dedikleri bir dönem gelir ve o bahçeli evler müteahhitlere devredilir. Mahalleli genellikle memur emeklisi ya da yeni memurlardır. Bunların o güzel evlerinin yıkılması hikâyede şöyle dile getirilmiştir.

“Girişimciler önce yavaş yavaş, sonra hızlanarak daha sonra azgın bir atılımla yıkıp yapma işini sürdürdüler ve iki katlı, bahçeli, bahçelerinde kameriyeler, nar çiçekleri, mor salkımlar ve sedir ağaçları olan köşkler yıkıldı; yerlerine altışar yedişer katlı apartmanlar dikildi. Apartmanlara kaloriferler konuldu. Kamyonlar kömür taşıdı birbiri ardına. Bacalardan kalın, kalın dumanlar tütmeye başladı.”(s.13)

Modalıların hayatını değiştiren tüm bu gelişmelerden ilk başta kimse şikâyetçi olmaz. Apartmanlar yapıldıkça eski köşk sahipleri kira gelirleri almaya başlayarak maddi durumlarını iyileştirirler. Ev içi dekorasyonu da bu zenginleşmeyle birlikte değişir. Moda sosyetesinin yaşam modeli değişir. Hikâyede eski romantik Moda'nın yerine daha gürültülü bir Moda'nın geldiği belirtilmiştir. Güzel manzaralar, ılık rüzgârlar, durgun, yumuşak ortam yerine Moda'da gürültü başlamıştır.

Bütün bu değişime direnen tek kişi Şadi Bey'dir. Çiçekli bahçesinde, sarmaşıklı evinde yaşamayı sürdürür. Şadi Bey'in evi Moda Meydanı'ndaki tek yeşil alan olarak kaldığından mahallelinin park ihtiyacını da karşılamaktadır. Mahallede yeni iş alanları da görülmeye başlar. Bakkal, manav, çiçekçi, aşevi ve taksi durağı açılır. Ancak bunlar

mahalleye dışarıdan gelmiş, genelde görgüsüz ve kötü kişilerdir. Mahalleli büyüklerinin görmediği bilmediği bir lüks içinde yaşamaya başlamıştır.

Apartman yapılmayan tek arsa Şadi Bey'in arsası kalmıştır. Nihayet bir gün Şadi Bey tekliflere dayanamaz, çünkü arsasının değeri çok artmıştır. Altı katlı apartmanın üstten üç katını Şadi Bey'e verirler. Şadi Bey

“rantla mücadele edilmiyor... Kırk yıl yabancı ülkelerde, en yüksek maaşla ve dövizle para aldım... Böyle parayı ömrümde görmedim.” (s.15)

diyerek içinde bulunduğu durumu özetler.

Şadi Bey'in bahçesi bozulmuş, ağaçları kesilmiştir. Ancak o teras katında kendine yeni bir bahçe yapar. Alttaki iki katı ise kiraya verir. Tüm mahalleyi terasının açılışına davet eder. Davetin ortasında alt kattan dumanlar ve et kokuları yükselerek bütün terası kaplar. Şadi Bey kendisinden habersiz açılan bu lokantaya sinirlenir ancak polisin de rüşvet alarak esnafı tutması çabalarını sonuçsuz bırakır. Şadi Bey o çok sevdiği parfüm kokuları yerine yeni yaşam tarzının sembolü ızgara kokuları arasında kalmıştır. Hikaye Moda'daki bu yaşam tarzı değişikliğini nostaljik bir dille ve eskiyi temsil eden Şadi Bey karakteriyle dile getirmiştir. Kadıköy ve özelde ise Moda kimliğini yitirmiş, değişimlere direnemeyen mekânlar olarak karşımıza ele alınmıştır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Gerçek İstanbul'u her yönüyle temsil eden mekândır
▪ Evler	▪ Moda ve Kalamış'taki evler	▪ Eski ve yeni evler(apartmanlar) taşıdıkları ruh bakımından karşılaştırılır, yeni evler ruhsuzdur
▪ Tabiat, ▪ İklim	▪ Moda civarı	▪ Önce güzel manzaraların ve yumuşak bir iklimin sembolü, değişimden sonra gürültünün mekânıdır
▪ Meydan	▪ Moda Meydanı	▪ Tek yeşil alan olarak kalan ve etrafını görgüsüz esnaf istila ettiği mekân

Eski Sevdalar (s.19) isimli hikâyede Modalı iki gencin bitmeyen aşkı işlenmiştir. Burada mekândan çok kişilerin ilginçlikleri üzerinde durulmuştur. Hikâye kahramanı Suzan Moda'daki Servanis fotoğrafhanesinde çalışmaktadır. Yorgi Paçuras, Suzan'ı

istemmiş ancak Suzan'ı Dimitri isimli bir başka Modalı ile evlendirmişlerdir. Ancak Suzan ve Yorgi aşkı uzaktan uzağa ölümlerine kadar devam etmiştir. Moda dar, dolambaçlı ve parke döşemeli sokaklarıyla bunun gibi aşklara mekân olmuştur. Anlatıcı kişi eski Moda Caddesini, Stasuli, Servanis, Laz Mustafa, meyhaneci Perikli, manav Hıraç, koltukçu Taki Rıza gibi geçmişin önemli mekânlarını özlemle anar. Bu isimler bize Moda'nın sakin, hoşgörülü, çok kültürlü eski yaşamını da göstermektedir. Anlatıcı kişi bu sembol isimlerden bazılarını en son altmışlı yıllarda gördüğünü belirtir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Sonsuz ve umutsuz saf aşkların çok kültürlü mekânıdır.
▪ Sokaklar	▪ Moda'nın eski sokakları	▪ Dar, dolambaçlı sokaklar aşkların yaşandığı yerdir.
▪ Esnaf	▪ Moda	▪ Her ırktan çeşitli meslekleri yapanlar hoşgörü içinde yaşar, nostalji duygusu uyandırır.

Burada Merhum Ömer Seyfettin Yatıyor (s.84) isimli hikâyede eski Kadıköy üstüne kitaplar okuyup onların etkisinde kalan ve Kadıköyle ilgili düşler gören bir hikâye kişisi ele alınmıştır. Hikâye kişisi Haluk Şahsuvaroğlu'nun, Sermet Muhtar Alus'un, Müfit Bey'in, Adnan Giz'in Kadıköy üzerine yazdığı kitapları okur ve onların anlattıkları yerlerde düşsel gezintilere çıkar. Kendini o günün kıyafetleriyle Kalamış iskelesinde görür. İçi manralı vişneçürüğü renginde bir fes takmış, kumrugöğsü rengi bir gömlek giymiştir. Beyaz yakalığı ve leylek rengi kravatı vardır. Kısaca bütün kıyafeti eski İstanbul beyefendilerine özgüdür. Karşılaştığı bir kişiyle Fikirtepe isminin nereden geldiği üzerine konuşur. Etrafta köşkların bahçesini düzenleyen kişilerle konuşur ve buraların sahiplerinin isimlerini öğrenir. Hikâyede eski Kadıköy köşklarının sahiplerinin isimleri verilmiştir. Şimdiki Fenerbahçe stadyumunun olduğu yerde İngilizlerin kriket oynadığını görür. Papazın Bahçesi adı verilen bu yerdeki Union Klübünün bir gece yandığını hatırlar. Daha sonra Kadıköy'deki Telli Baba, Mahmut Baba Türbesi gibi yerlerin yanından geçer. Küçük mezarlıkta şu anda orada olmayan Ömer Seyfettin'in mezarını görür. Ömer Seyfettin hikâyede Kadıköy'ün sembol bir kişiliği olarak gösterilmiştir. Anlatıcı kişi Kapalı Tiyatro, Siroşkin Sineması, Çukur Bostan Sineması gibi Kadıköy'ün önemli yapılarını hatırlar. Yoğurtçu Parkı'ndan geçerken Süreyya Sinemasını ve bu parkı yaptıran Süreyya Paşa'yı düşünür.

Yolculuğunda Celile Hanım'ın ve Nazım Hikmet'in köşkünün önünden geçer. Tüm bu kişiler çağrışım yoluyla genel özellikleriyle anılırlar. Hikâyede daha başka Kadıköylüler de özlemle anılmıştır. Hepsi Kadıköy'ün güzel günlerini temsil eden renkli, orijinal şahsiyetler olarak değerlendirilir. Anlatıcı kişi en son Sultan Mustafa Camiinin önünde bulur kendini. Sultan Mustafa Yeni Cami gibi büyük bir cami yaptırmak istemiş ancak mimar parayı yiyince bu küçük camiyi yaptırmıştır. Kavak İskelesi ve Selimiye Kışlası Kadıköy'ün manzarasını tamamlayan mekânlar olarak karşımıza çıkar. Hikâyedeki düşsel gezinti sembolik bir anlam taşımaktadır. Kadıköy'ün eski insanları, eski mekânları tüm güzellikleriyle artık sadece düşlerde varolabilmektedir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
Kadıköy hakkında araştıma yapan yazarlar	- Haluk Şahsuvaroğlu - Sermet Muhtar Alus - Müfit Bey (Ekdal) - Adnan Giz	Ortak yönleri geçmişi özlemle anlatmalarındır
İskele	Kalamış	Eski İstanbul'un nezaketini temsil eder
Eğlence Yerleri	- Union Kulübü - Kapalı Tiyatro - Siroşkin Sineması - Çukur Bostan Sineması - Süreyya Sineması	Kadıköy'ün kültürel zenginliği ve modernliğini simgelerler
Mezarlıklar, Camiler, Tekkeler	- Telli Baba - Mahmut Baba Türbesi - Sultan Mustafa Camii - Küçük Mezarlık	Kadıköy'ün manevi yönünü oluşturan mekânlar
Diğer Kamusal Alanlar	- Kavak İskelesi - Selimiye Kışlası	Kadıköy peyzajının en önemli parçaları olan mekânlar

Meraklı Melahat, Aznif, Tabancalı Şeref ve Ötekiler (s.97) isimli hikâyede bir önceki hikâyedeki düşsel yolculuk devam etmektedir. Anlatıcı kişi düşünde yine Kalamış'ta görür kendini. Vasil'in meyhanesi isimli mekândadır. Burası şimdiki Kalamış Yelken Kulübü'dür. Her yer boştur. Kadıköy yönündeki bostanlar buraya kadar uzanmaktadır. Fenerbahçe'nin yanındaki Rus Kilisesi üzerinde durulan bir diğer mekândır. Buranın tarihçesi kısaca anlatılır. Burası Rus işgalinde yapılmış daha sonra Rumlara geçmiştir. Daha sonra Fenerbahçe mesiresinin işletilmesi ve buradaki önemli meyhaneler (Todori, Belvü gibi) anılmıştır. Hikâyede özlem dolu bir dille buralarda yaşamış gerçek kişilerle ilgili anekdotlara değinilmiştir. *Kadıköy Rüzgârları* kitabının

son bölümündeki *Moda’da Bir Karga* isimli hikâyede ise Kadıköy’e ve Moda’ya sadece hikâyenin isminde değinilmiştir.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Kalamış	▪ Özlemle anılan mekânlara sahiptir
▪ Eğlence yerleri	▪ Vasil’in meyhanesi ▪ Kalamış Yelken Kulübü ▪ Fenerbahçe mesiresi ▪ Todor ve Belvü Meyhaneleri	▪ Canlı ve güzel yaşamlara ev sahipliği yapmıştır
▪ Dini mekânlar	▪ Rus Kilisesi	▪ Kalamış tarihinin sembollerindendir

İstanbul’un güzelliklerinin ve birbirinden farklı topluluklarını bünyesinde barındıran kozmopolitliğinin yanında arka sokaklarını, çirkinliklerini, daha geri kalmış semtlerini ve bu semtlerde suçla birlikte yaşayan insanların konu edinen, on altı ayrı semtte geçen on altı hikâyenin yer aldığı *Kara İstanbul* adlı hikaye kitabında Kadıköy’de geçen hikâyelerden biri Müge İplikçi’nin *El*³⁹ adlı hikâyesidir. Hikâyede Kadıköy Moda dolmuşuna binen dalgın bir adamın gerçekle kurmaca arasında gidip gelen düşünceleri kurgulanmıştır. Yolculuk boyunca sokak ve caddeleri gördükçe küçük bir kızın başından geçen tecavüz olayını hatırlayan adamın dalgınlığının ve üzüntüsünün nedeni küçük çocuğun kendi kızı olmasıdır.

El hikâyesi, dalgın ve üzgün bir adamın Moda dolmuşlarından birine binip Kadıköy sahilinden Moda’nın bittiği yere kadar mekânla iç içe geçen bir öldürme ve tecavüz olayını gözünde canlandığı bir kurguya sahiptir. Öldürülen, dalgın adamın kızıdır. Adam Moda dolmuşuna binip geçtiği yerlere dalgın dalgın bakarken kendini kızının yerine koymaktadır. Zaman zaman da kızı Nazlı 12 yaşındayken onunla birlikte Moda’ya gidişini hatırlamaktadır. Hikâye bu hatırlama ile başlar:

“O cumartesi Kadıköy İskelesi’nde buluşup Moda dolmuşlarına yürürken evliliğin aşk mı yoksa para için mi olduğunu sordu bana”(s.229)

Hikâyenin bundan sonraki kısımlarında adamın kızıyla yürürken ve sonrasında dolmuşla Moda’ya çıktığı zamana dair hatırlamaları ve duyguları mekân izlenimleri ile bir arada anlatılır. Hafızanın mekânla birlikte işlediği cümleler sıkça karşımıza çıkar. Hatırlamaya ve duyguların ifade edilmesine yardımcı olan mekân Kadıköy sahilinden

³⁹ Müge İplikçi, *El*, (Editörler: Mustafa Ziyalan, Amy Spangler), *Kara İstanbul*, İstanbul: Everest Yayınları, 2008(Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Moda'ya kadarki dolmuş güzergâhıdır. Yazar, bu güzergâhı da adamın kızıyla birlikte olduğu zamanları hatırlarken dile getirir:

“Ekose pilili eteği, üzerindeki kırmızı pelüşle hala gülümsüyordu Nazlı. Moda'ya doğru sallanıp giderken dolmuş zamanlar geçti. Önce sahil yolunu izledi dolmuş, sonra içeriye, Moda sapağına saptı. Nazlı'nın eli elimde öylece bekledim.”(s.230)

Adam, kızı Nazlı'yı babaannesine götürdüğü gün dolmuşla Moda'ya çıkarken mutluluğunu dile getirdiği anda Moda Caddesi onun bu mutluluğuna şahitlik eder gibidir:

“Yanımdasın Nazlı, ne güzel dedim birdenbire. O sırada çiçekçinin ve oyuncakçının önünden geçmiş Moda Caddesi üzerinde ilerliyordu dolmuş.”(s.231)

Nazlı için Moda ‘güzel bir düş’ gibidir:

“O sene kış doğru dürüst gelmek bilmiyordu. Ya da Moda yüzündendi bu. Moda hep güzel bir düştü ve hep aynı güzellikte kalacaktı hayalinde, bunu hep böyle bilmek istiyordu kız.”(s.232)

Moda'nın Nazlı tarafından bir düş kadar güzel algılanması onun başına gelecek olayları daha trajik bir hale getirecektir. Moda, olayın daha üzüntü verici bir hale gelmesi için seçilmiş gibidir. Çünkü tecavüz ve cinayet için beklenmedik bir yerdir.

Adam, kızıyla yaptığı yolculuğu Kadıköy Kız Lisesi ve Moda Caddesi ile hatırlamaya devam ederken kızının tecavüze uğrayıp öldürüldüğü zamanı canlandırmaya geçiş olur. Bu canlandırmada Nazlı dolmuşta yalnızdır ve yanında onu rahatsız eden bir el hissetmektedir. Bu rahatsızlık dile getirilirken de Kadıköy-Moda hattındaki mekânlardan bahsedilir: “Marmara Denizi'nin kıyısını kesen ikinci sapaktan sapacaktı dolmuş. El yavaşça kayacaktı biraz daha. On iki yaşındaki sağ bacağından aşağılara doğru inen yabancı bir el, dolmuş Moda'ya doğru çıkarken, köhne Karakol durağını geride bırakırken iyice terleyecekti.”(s.233) Bir taraftan yaşanan kötü olayın nasıl adım adım gerçekleştirildiği anlatılırken diğer taraftan Moda semtinin herkesçe bilinen yerlerinden de bahsedilmektedir:

“Kadıköy Kız Lisesi'nin cadde üzerindeki devasa demir kapısı, Kolombo kebabçısı, Ali Dondurmacısı, tepedeki cılızlaşmış ağaçların yavaş yavaş yanmaya başlayan sokak lambalarına yaslanması. Derken çatallanan yol...

Modanın dolmuşla bittiği yerdeyse kışın erken akşamlarının müjdesi vardı.”(s.234)

Nazlı’nın ‘Ümraniye sığı’ndan kaçarken yaşadığı gerilim ve tereddüt anlatılırken Moda’nın herkes tarafından bilinen yerlerinden bahsedilir:

“Az önce gördüğü tanığı olarak verdikleri ifadelere göre sırf bu yüzden eve, Kemal’in çay bahçesinin oraya değil de Koço’dan aşağıya, merdivenlere doğru koşacaktı kız. Eski kayıkların yeni kayıklara karıştığı, kumların çakıl taşlarına döndüğü yoldan düşe kalka ilerleyecekti.” (s.235)

Hikâyenin genelde Kadıköy’e özelde Moda semtine bakışı alışılmışın dışında bir olayla gerçekleşir. Moda genellikle sakin ve medeni bir yaşam biçiminin mekânı olarak bilinirken bu hikâyede bir tecavüz ve öldürme olayının sahnesi olmuştur. Bu farklı bakış açısı Moda’da oturan babaannenin de şaşırmasına neden olmuştur:

“Kızın bulunmasından üç saat sonra babaannesini olduğu söylenen yaşlı kadın gözyaşları içerisinde sayıklıyor, Moda’nın ortasında da oluyorsa bu artık bittik diyor ve bu sözler onun söylediği son mantıklı sözler oluyordu.”(s.237)

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Karmaşık duygular uyandıran bir mekândır
▪ Sokak ▪ Cadde,	▪ Moda Caddesi ▪ Kadıköy Kız Lisesi ▪ Kadıköy-Moda arası	▪ Kötü olayların yaşanabildiği gerilimli mekânlardır
▪ Ticari yerler	▪ Kolombo Kebapçısı ▪ Ali Dondurmacısı ▪ Koço ▪ Kemal’in Çay Bahçesi	▪ Moda’nın sembolleri

Kara İstanbul kitabında Kadıköy’de geçen ikinci hikâye Behçet Çelik’in yazdığı *Çok Tanıdık Çok Bildik*⁴⁰ adlı hikâyedir. Oldukça kısa bir olay kurgusu etrafında şekillenen hikâye Kadıköy’ün Göztepe ve Fikirtepe semtlerinde geçmektedir. Eşinden ya da sevgilisinden ayrılan bir adam evde durup anılara boğulmak istemediği için geceleri dışarı çıkmaktadır. İşten döndükten sonra sıkılıp dolaşmaya çıktığı bir gece yarısında hırsızlık yapan bir çocuğu far eder. Arabanın alarmı çalınca kaçmaya başlayan

⁴⁰ Behçet Çelik, *Çok Tanıdık Çok Bildik* (Editörler: Mustafa Ziyalan, Amy Spangler), *Kara İstanbul*, İstanbul: Everest Yayınları, 2008 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

çocuğun arkasından koşar. Koşarken yorulduğunu, aslında yakalamak için koşmadığını düşünse de çocuğun arkasından gitmeye devam eder. Çocuk bir duvarken atlarken düşer ve yüzünü yaralar. Bir an tereddüt eden adam acil servisi arar ve çocukla birlikte hastaneye gider. Hastanede çocuğun iyi olduğundan emin olduktan sonra gitmek ister; ancak polis tahkikat yapmaktadır. Kendisine sorulan sorulara farklı cevaplar vererek çocuğu ele vermez.

Çok Tanıdık Çok Bildik hikâyesinde olayın geçtiği mekân Göztepe semtinin minibüs yoluyla ayrılan iki yakasındaki sokaklardır. Fikirtepe'nin karşı tarafında oturan hikâye kişisi geceleri dolaşmaya çıkmakta ve yolun karşı tarafına (Fikirtepe'ye) geçmektedir. Hikâyede aynı semtte yolun iki tarafı arasındaki (Fikirtepe ile Göztepe) ekonomik ve kentsel görünüm farkını dile getirir. Bu fark anlatıcı-yazar tarafından açıkça dile getirildiği gibi yapılan sokak betimlemelerinde de hissettirilir. Anlatıcı-yazarın yaşadığı apartman ve sokak ekonomik açıdan rahat bir konumda olan insanların yaşadığı bir yerdir:

“Sitenin park yeri de oto galerisi gibi. Gıcır gıcır arabaların yanında bizimki melul mahzun duruyor.”(s.162)

Fikirtepe civarında yaşayan ve arabasının teybini çaldıran bir arkadaşına söylediği sözler de yolun karşı tarafının güvenilir olmadığını gösterir:

“Ona kaç kez, ‘Bizimki bir siteden ev tut’ dedim, ‘sokaklar tekin değil’. Onca para verdiğin arabayı bırakma sokaklara.” (s.163)

Satır aralarında dile getirilen bu farkların açıkça dile getirildiği bölümler de vardır:

“Daha sakın o taraflar. Şu minibüs caddesi bir sınır; yolun sağ tarafına hayat bu saate bile devam ediyor. Sol tarafısa uykuda. Sağ tarafta on katlı, on beş katlı apartmanlar, sol tarafta en kabadayısı dört-beş, çoğu iki katlı, tek katlı evler... Caddede sokak lambaları daha mı sık, daha mı ışıltılı? Buralar zifiri karanlık caddeden sonra. Belki de vitrinlerdeki lambalardır ışıltının nedeni; burada- kimse sokağa çıkmadığına göre ışığa ne gerek var demiş olmalı buranın esnafı.””(s.163)

Bu cümleler yalnızca Fikirtepe ile Göztepe arasındaki kentsel görünüm farkını göstermez. Bunun yanında iki semt arasındaki fiziksel yakınlığa rağmen ekonomik koşulları arasındaki uçurumu da dile getirir.

Hikâyede aynı anlatıcı-yazar, Fikirtepe'deki binaların neden şimdiye kadar Göztepe'deki binalar gibi çok katlı yapılmadığını da düşünür:

“Hayret, bunca senedir müteahhitler buraları neden deşmediler? Cadde tarafında on katlı binaları bile yıkıp yenisini dikmeye başladılar. Buralar da iyi para eder aslında. Ya yeterli kat izni yoktur, ya parseller küçüktür, hisselidir. Neyse ne artık.”(s.163) Bu düşünceler çarpık kentleşmenin yapılış biçimine ve verdiği tahribata da eleştiridir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Göztepe ▪ Fikirtepe	▪ Sınıf farklılıklarının belirginleştiği mekânlar
▪ Evler ▪ Sokaklar	▪ Göztepe ▪ Fikirtepe	▪ Güvenli ve güvensiz mekânlara Kadıköy ev sahipliği yapmaktadır
▪ Çevre	▪ Göztepe-Fikirtepe	▪ Çarpık şehirleşme ve düzenli şehirleşme Kadıköy'de yan yana gözlemlenir

Hikâyelerinde İstanbul'u anlatan, imge dolu hikâyelerinde şiirsel bir dil kullanan Jale Sencak kısa hikâyenin gerektirdiği yoğunluğu ve buna bağlı anlamı yakalamıştır. *Tanrı Kent ve Yitik Şarkılar*⁴¹ adlı eserinde kurgudan çok üsluba önem vermiştir. Yaşanan değişimle birlikte geçmişin değişmesinin eleştirisi kadar yeniliklerin tam anlamıyla yerleşmemesi de eleştirilmektedir. *Tanrı Kent ve Yitik Şarkılar*⁴² adlı kitapta yer alan *Yeldeğirmeni* adlı hikâyesinde İstanbul'un bir parçası olarak Yeldeğirmeni semtinde yaşanan değişim ele alınır. Sayısı oldukça azalmış azınlıkların temsilcisi gibi kalan Salomon'un Yeldeğirmeni'nde bir terzi dükkânı vardır. Yazar, zamanla çarpık kentleşmeye yenik düşen yaşama alanlarını Terzi Salomon'un gözünden anlatır. Şehir düzeni, mahalle, mahalleli olma, esnaf olma, kimliklerin renkliliği, insani değerlere saygı gibi temel değerler, değişen evler ve taşınan insanlarla yok olmak üzeredir. Yaşanan değişimin adeta tek şahidi olan Salomon'un fark edilmeyen bu Yeldeğirmeni sokağında ölümü bekler gibi hali vardır. Hikâyede Yeldeğirmeni'nde yaşanan değişime ayak uydurmakta direnen belki bu değişimi en doğru biçimde geçiren bir evden ve evi restore eden çiftten de bahsedilir.

⁴¹ Jale Sencak, *Tanrı Kent ve Yitik Şarkılar*, İstanbul: Turkuvaz Yayınları, 2009 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

⁴² Jale Sencak, *Tanrı Kent ve Yitik Şarkılar*, Turkuvaz Yayınları, İstanbul 2009 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Sayısı oldukça azalmış azınlıkların temsilcisi gibi kalan Salomon'un Yeldeğirmeni'nde bir terzi dükkânı vardır:

“Yüz yıllık ikiz taş evlerin yeni sahiplerini beklediği, şımartılmış kedilerin gene de yıkıntılar arasında dolaşan sıçanları beklediği, geceleri denize yakaran usanık kadınların azıcık insafı müşteriler beklediği, Duatepe'nin kaybolmuş bir şiirin dönüp gelmesini beklediği, betonlarla ve sayısız işyeriyle kuşatılmış sokakların biraz esinti beklediği, belki Tuğçe'nin Korhan'ı beklediği Yeldeğirmeni'nde, kimsesizliğin, anlamaktan yorgun olmanın, hiçbir şey beklememenin rengini kuşanmış bir terzi dükkânı.”
(s.101)

Yazar, Yeldeğirmeni'nde değişen zamanla çarpık kentleşmeye yenik düşen yaşama alanlarını bir Yahudi Terzi Salomon'un gözünden anlatır. Şehir düzeni, mahalle, mahalleli olma, esnaf olma, kimliklerin renkliliği, insani değerlere saygı gibi temel değerler, değişen evler ve taşınan insanlarla yok olmak üzeredir. Buna şahit olan terzi Solomon adeta hayata ve insanlara küsmüştür. Salomon'un bu küskünlüğünü dün-bugün karşılaştırmalarıyla anlamak mümkündür:

“Yel değirmeni,
Her Allah'ın günü martı sağanağı, dalga sesi,
vapur düdüğü...
hafif yokuşlar, Havra'nın önünü süpüren Salomon,
İkinci sınıf kirli oteller, çökmüş kâgirler,
Sıvaları dökülmüş satılık eski evler,
yok olmaya yüz tutmuş canım ahşaplar,
yenilenmiş olanları, Villa Çeşme, Villa Delal Mira,
konaklar,/ yeni boyanmış Aziziye Hamamı,
Fransız Mektebi, alman Mektebi, kimsesiz
çocukları yetiştirme yurdu,
yağmur,
yıkıntılar arasında aranan kedi,
kediler,
yaşlı kadının kirli minderlerde uyuttuğu kediler,

nedense kapısına mühür vurulmuş satranç müzesi,
Çiçek Kız Yurdu, Lale Apartmanı,
Ladyetlord Giyim, Foto Kudret, Dostlar Kıraathanesi,
bir kapıya tebeşirle nakşedilmiş
Tuğçe+Korhan
bir gönül meselesi olmalı,
15 numara eczacı Yasef Şumnu'nun evi,
kızının o evde intihar ettiği...
sessizlik, yağmur, ıslak zemin taşları, küf kokusu
geçmiş zaman ve şimdiki zaman iç içe
rıhtımın hemen üstünde.(s.95)

Salomon'un gözünden yazarın dilinden Yeldeğirmeni semtinin anlatıldığı hikâyede mekândaki değişimin insan ruhuna etkisi de anlatılmıştır. Yıllar boyunca değişen insanları ve çarpık binalaşmasıyla karamsar bir mekân haline gelmiş Yeldeğirmeni bu değişime tanık olmuş Salomon'un ruh haline de yansımıştır:

“Salomon için pek parlak bir yer değil artık Yeldeğirmeni...
Yeldeğirmeni ölü bir yer, evlerin içini bilmiyorum, kaç yaşıdayım bilmiyorum... Yeldeğirmeni Sokağı'nda artık hiçbir şey diktirilemeyen, her şeyin sustuğu bir terzi dükkânı, ölü bir mekân. Terzi Salomon mekânın bekçisi...” (s.97)

Salomon'un hayatı aslında geçmişte devam etmektedir. Bu semt hakkında düşündükleri yaşanan değişimden öncesine ait herkesin iç içe yaşadığı, herkesin birbirinden haberdar olduğu dönemlere aittir:

“Hep böyle sessiz midir bu sokak? Levi ailesinin apartmanları... Kedileri minderlerde uyutan yaşlı kadın... Yasef Şumnu'nun kızı niçin intihar etmiştir. Trafo'nun bahçesinde sokağın genç çocukları bazı geceler esrar çekmektedir, bazı geceler başıboş köpekler keser yollarını, eskiler Erenköy'e Moda'ya taşınınca, bin dokuz yüz ellilerden sonra göç dalgasıyla doğunun şehirlerinden Yeldeğirmeni'ne gelinmiştir. Karadeniz'den de hayli göç almıştır bu yaka.” (s.97)

Yaşanan değişimin adeta tek şahidi olan Salomon'un fark edilmeyen bu Yeldeğirmeni sokağında ölümü bekler gibi hali vardır:

“Öte yanda Kadıköy rıhtımında telaşla koşturanlar bir kez olsun yukarılara vurup bu sokaklara değmemişlerdir. Ne kaybolanın farkındadırlar ne yerine gelenin. Çarpık bir değişime teslim olmuştur şehir. Salomon'sa hepsine tanık, Eşrefoğlu Sokağı hepsine tanık... İzzettin Sokağı adet edinmiştir, yüzü hep mendireğe dönüktür, açıktan gelen tankerleri gözler her Allah'ın günü, hepsine birer öykü biçer, ben kimseye bir şey biçmiyorum hanidir.(s.97)...

Salomon'un yaşadığı sokaktan başka Yeldeğirmeni'nde bulunan sokaklar da şiirsel bir dille tasvir edilmiştir:

“İzzettin Sokağı lodosa bakıyor, Başakçı Sokağı, Süngertaşı Sokağı her Allahın günü rıhtımın koynuna giriyor... Uzun Hafız Sokağı, Viktorya'nın genç kızlığını saklıyor mu hala...” (s.98)

Yazar hikâyesinde Ziya Osman Saba'nın Yeldeğirmeni'nde yaşadığı ve hikâye ve şiirlerinde anlattığı sokağa da göndermede bulunur:

“Misakı Milli gökyüzüyle konuşuyor mu, bilmiyorum, evim bir sokak aşağıda gidemiyorum... Duatepe Sokak kendine bakıyor, yalnız kendine...” (s.98)

Yeldeğirmeni'nde yaşanan değişime ayak uydurmakta direnen belki bu değişimi en doğru biçimde geçiren bir evden ve evi restore eden çiftten de bahsedilir. Salomon'un değişime karşı tepkisi bu insanlara yaklaşmasını da engellemektedir:

“Sahi onlardan neden çekiniyor terzi Salomon? 1900'lerde inşa edilmiş, her oturanın ne eksik ne fazla, tam otuz yıl yaşadığı, sonra farklı nedenlerle ayrıldığı, kapısında JŞ armalı, bir intihara mekân 15 numaralı kâgirin yeni sahipleri, Yeldeğirmeni tutkunlarından mimar Nebahi Kaya ve eşi Mehmet Kaya, o eski, berbat haldeki evi, kentli bilinci, büyük bir incelik ve özenle, tarihi dokusuna olabildiğince dokunmadan yaşanası kılmışlar. Neden bir türlü yarenlik edemiyorlar, neden onlara ırak duruyor yaşlı terzi, anlamış değiller.(s.99)

Hikayesini terzi Salomon'un gözünden anlatan yazar hikayenin sonlarına doğru terzi Salomon'la aynı duyguları paylaştığını belli eder ve kendi duygularını da metnin içine katar:

“Nizamı Cedit Sokağı bana bakıyor, kederli/ Ben Nemlizade Saokağı’na bakıyorum.../ Mücadele Apartmanı Mücadele Apartmanı’ydı, Tayyareci Hasan hakiki Tayyareci Hasan’dı...Recaizade buruk. Devriyeler geliyor geceleri çocukları dağıtıyor./ Yok,artık burası Yeldeğirmeni değil...” (s.100-101)

Değişen Yeldeğirmeni, yazarın kendisine de aynı heyecanı yaşatmamaktadır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semtler ▪ Sokak	▪ Yeldeğirmeni ▪ Başakçı Sokağı ▪ Süngertaşı Sokağı ▪ Duatepe Sokak v.b.	▪ Her alanda kötüye gidişin, çarpıklıkların mekânı
▪ İnsanlar	▪ Özellikle Yahudi azınlık	▪ Semtler gibi yaşlı ve yalnızlar
▪ Evler	▪ Yeldeğirmeni	▪ Değişimin en çok hissedildiği mekânlardır

Hande Ögüt’ün hazırladığı *Kadın Öykülerinde İstanbul*⁴³ adlı kitap kadın yazarların İstanbul üzerine yazmış oldukları hikâyelerin derlemesinden oluşur. Yirmi dokuz hikâyeden oluşan derlemede Gül İperoglu’nun yazdığı *Ağaç* adlı hikâye Bostancı’da bir mahallede geçmektedir. Anlatıcı yazar çiçek kokusundan bahçelerdeki ağaçlara kadar bütün güzel ve doğal izlerin kaybolduğu Bostancı’da çocukluğundan yaşlılığına kadar yaşama tanıklık eden çınar ağacının kesilmesinin verdiği üzüntüyü ve bu üzüntünün beraberinde getirdiği Bostancı anılarını anlatır.

Kaldırım yapıldığı için kökleri sıkışan çınar ağacı mahallelilerin talebi doğrultusunda görevlilerce kesilmiştir. Ağaç kesilirken yaptıkları işe yoğunlaşan görevliler, deniz manzarasını göremezler:

“Ve başlarını boşu boşuna denizi seyretmek üzere yukarı uzatmaya çalışmış olmalıydılar, artık o suratsız binaların örttüğü denizi görmelerinin olanaksızlaştığını bilmeksizin.” (s.172)

Deniz manzarasını göremeyen işçiler Bostancı’nın güzelliklerini dikkatsizce yok eden insanları temsil eder gibidir. Bostancı’da ‘birkaç bahçenin sığabildiği caddeler, Bostancı’nın sayfiye olduğu kaygısız zamanlar, semtin mutena’ olarak tanımlandığı günler geride kalmıştır. Anlatıcı yazar Bostancı’nın sayfiye yeri olarak kullanıldığı

⁴³ Hande Ögüt (Hazırlayan) *Kadın Öykülerinde İstanbul*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2009 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

zamanlarda burada yaşamaktadır. Boğaziçi Köprüsü açıldıktan sonra sürekli bir yerleşim yeri haline gelen Bostancı'nın bu değişimine üniversiteye giderken, evlendikten sonra da tanıklık etmiştir. Anlatıcı yazar bu değişimi şehir insanının değişimiyle paralellik kurarak dile getirir:

“kentın dokusundaki dönüşümler, sakinlerinin dönüşümlerine eşlik etmişti sessizce...” (s.174)

Anlatıcı yazara göre mekânın değişmesi şehir insanının kaybettiği değerlere bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Ağaç hikâyesinde anlatıcı yazar Bostancı'nın anılarındaki halini ‘ölmek üzere olan birinin gözünün önünden geçen yaşam şeridi’ gibi olduğunu ve güzel günlerin tanıklarının da birer birer kaybedildiğini söyler:

“Şimdi yerinde yeller bile esmeyen, yalnızca blok blok apartmanların yükseldiği ve kendisinin de barındığı bu yer mi bir zamanlar bunca güzelliği karşılamış olan? Tanıkları bir bir azalan, tükenen...” (s.176)

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Mahalle ▪ Semt	▪ Bostancı	▪ Sakinliğin kaybolduğu mekândır
▪ Bahçeler ▪ Sayfiye mekânları	▪ Bostancı’daki eski sayfiye yerleri v.b.	▪ Birer birer kaybolmaktadır
▪ Ulaşım	▪ Boğaziçi Köprüsü	▪ Kadıköy’ün sakin semtlerinin kalabalıklaşmasına neden olmuştur.

B. Kadıköy’ü Çerçeve Olayda İşleyen Hikâyeler

Çerçeve olayda işlenen hikâyelerde de romanlarda olduğu gibi Kadıköy’ün kurgusal yapının içinde odağa yerleştirilmiş mekân olarak anlatılmadığını söylemek mümkündür.

Kendisi de Kadıköy’de yaşamış olan Haldun Taner (1915-1986) hikâyelerine mekân olarak zaman zaman Kadıköy’ü seçer. Tiyatro eserleri de kaleme almış olan yazar mekân kullanımını, mekânın karakterler üzerindeki etkisini göz ardı etmeden yazmıştır. Haldun Taner, *Yağlı Kapı*⁴⁴ (1945) isimli hikâyede işçilerin sorunları, avarelik ve arkadaşlık gibi temaları ele almıştır. İşçi Rıza ve arkadaşları Kadıköy’de yeni yapılan

⁴⁴ Haldun Taner, “Yağlı Kapı”, *Kızıl Saçlı Amazon, Bütün Hikayeleri I*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.26.

asfalt yolda taş kıran işçilerdir. Hikâyede Kadıköy’ün günlük yaşamıyla ilgili bazı gözlemlere yer verilmiştir. Akşam olunca beyaz elbiseli dadılar çocukları gezmeye çıkarır. Bisikletli genç kızlar ve erkekler “piyasaya” çıkarlar. Rıza bu akşam gezintilerinden birinde atından düşen Sümbüllü Köşk’ün hanımefendisine yardım eder – bir Ermeni eczacı aracılığıyla-ve daha sonra onu köşte işe alırlar. Rıza bahçıvan yamaklığına bir türlü alışamaz ve eski arkadaşlarını özler. Sümbüllü Köşk tam bir israf ve gösteriş mekânıdır. Rıza tüm bu rahat hayata ve lüks yaşama rağmen eski başıboş ve mutlu hayatını özlemektedir ve bir gün konaktaki işi bırakır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Sokaklar	▪ Kadıköy	▪ Neşeli, eğlenceli insanların mekânı
▪ Köşk	▪ Sümbüllü Köşk	▪ Gösteriş ve israfın mekânı
▪ İş alanları	▪ Kadıköy yollarının asfaltlanması, bahçıvanlık	▪ Modern ulaşımın gelişmesinin ve düzenli bahçelerin mekânıdır.

Haldun Taner’in *Sebati Bey’in İstanbul Seferi*⁴⁵(1948) hikâyesinde emekli Sebati Bey’in çiçek sevgisi konu edinilmiştir. Sebati Bey, Maltepe’de tek başına yaşamaktadır. Yaptığı tek iş çiçekleriyle ilgilenmektir. Sebati Bey, kalabalıktan kaçır, yalnızlığı sever, insanların yerine çiçekleri tercih etmektedir. Hikâyede Kadıköy, Sebati Bey’in yaptığı zorunlu bir İstanbul yolculuğu sırasında kullandığı güzergâhlardan biridir. Bir gün Japon gülü tohumu almak için İstanbul’a inmesi gerekir. Maltepe’den trene binerek Haydarpaşa’ya gelir. Yol manzarası dikkatini çeker. Telgraf direklerini ve sarı tarlaları izler. Hikâyede Kadıköy güzergâh özelliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Sebati Bey, etraftaki bayraklardan 6 Ekim olduğunu anlar. Haydarpaşa’dan vapurla karşıya geçer. Vapurda gördüğü kalabalıkla ve insan manzaralarıyla ilgilenir. Vapurdaki kalabalıktan, insanların pisliklerinden ve görgüsüzlüklerinden rahatsız olur. Kadıköy vapuru İstanbul’un karmaşasını ve kalabalığını temsil eden bir semboldür. Sebati Bey şöyle düşünür:

“Dünya bu mu, hayat bu mu? Bunlar da akılları sıra yaşıyorlar mı? Bu adamlar ne yaparlar? Sabah giderler akşam gelirler. Öğleyn ayaküstü bir şeyler atıştırırlar. Koş bre koş... Niye? Beş-on kuruş fazla kazanmak için. Kazanıp da ne yapacaklar. Sinemaya kumara verecekler... Yirminci asır medeniyeti dedikleri bu mu?”(s.76)

⁴⁵ Haldun Taner, “*Sebati Bey’in İstanbul Seferi*”, *Kızıl Saçlı Amazon, Bütün Hikayeleri 1*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.73.

Geri dönüşte de Haydarpaşa’da trenin kalabalığına tesadüf eder. Burada birisiyle çarpışır ve aldığı çiçek tohumları yere dökülür. İnsanların kabalığı ve anlayışsızlığı onu kahreder.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Maltepe	▪ Çiçekçilik için ve münzevi hayata için uygun, sakin bir mekân
▪ Ulaşım-güzergâh	▪ Haydarpaşa-Maltepe	▪ Etrafta fazla yapılaşma yoktur, doğa ön plandadır
▪ Vapur	▪ Kadıköy-Eminönü	▪ Kaba insanların ve karmaşanın mekânıdır.

*İşgüzar Bir Polis*⁴⁶(1946) hikâyesinde Kadıköy ve semtleri bir uğrak yeri olarak ele alınmıştır. Kolluk kuvvetlerinin kendilerine verilen yetkiyi kullanma ve insanların hayatına müdahale etme konusundaki abartılı tavırları anlatılırken Kadıköy ve semtleri mekân olarak kullanılır. Necmi Uyanık adlı polisin evlilik dışı ilişkiye tanık olduğu yer Caddebostan sokaklarıdır. Evlilik dışı ilişkide aldatıldığını öğrenen müfettiş evinden ayrılıp Mühürdar’daki ablasının evine gider. Hikâyede Kadıköy’ün zengin semtlerindeki hırsızlık olayları, çeşitli ahlaksızlıklar ve zengin mahallelerin özel hayatları ele alınmıştır. Hikâyenin bütününde mekân tasvirleri geniş olarak yer almadığı için Kadıköy ve semtleri de hikâyede geniş bir açıdan ele alınmaz.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Caddebostan	▪ Yaşadışı işlerin, ahlaksızlıkların mekanıdır

*Made in USA*⁴⁷(1950) hikâyesinde İstanbul’daki Amerikan askerleriyle onlara hayran olan Türk kızlarının ilişkileri ele alınmıştır. Bu ilişkiler genellikle Kadıköy’deki mekânlarda geçmektedir. Moda’da denize girerler. Kendini Amerikalı olarak tanıtan uyanık bir genç Moda’da bir pansiyonda kalmaktadır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Eğlence merkezidir
▪ Pansiyon	▪ Moda	▪ Yabancıların uğrak yeridir

⁴⁶ Haldun Taner, “İşgüzar Bir Polis”, *Kızıl Saçlı Amazon, Bütün Hikayeleri 1*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.78,

⁴⁷ Haldun Taner, “Made in USA”, *Kızıl Saçlı Amazon, Bütün Hikayeleri 1*, İstanbul: Bilgi Yay., 6.Baskı, 2006, s.107

Eller⁴⁸(1950) hikâyesi Kadıköy vapurunda geçmektedir. Hikâyenin kahramanı ellerden karakter yorumu yapmaktadır. Vapurda da karşısındaki ellere bakarak çeşitli yorumlarda bulunur. Zihnini gereksiz yere oyalayan bu özelliğinden sıkılır ve vapurda başını kaldırmadan kitap okumaya başlar. Bir gün Kadıköy vapurunda gördüğü eller ona yeminini bozdurur. Güzel bir temmuz sabahı Kadıköy'den kalkan 9.50 vapurunda dışarıda oturmaktadır. Beyaz eldivenli bir kadın elinin denize bir kâğıt attığını gören kahraman bu elin sahibini merak eder. Hikâyede Kadıköy vapuru tesadüflere ve karşılaşmalara zemin hazırlayan bir mekân olarak ele alınmıştır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Vapur	▪ Kadıköy	▪ Her sınıftan insanın karşılaşma mekânı

*Bir Motorda Dört Kişi*⁴⁹ (1948) hikâyesinde Adalar'a doğru hareket eden motorun kalkış yeri Moda İskelesidir. *8'den 9'a Kadar*⁵⁰ (1951)'de ise Haydarpaşa Lisesi ve Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin civarında geçer. Saatin sekiz olduğu lisenin saatinin vurmasından anlaşılır. *Dürbün*⁵¹ (1956) hikâyesi de Kadıköy'de geçer. Hicabi Bey meraklı bir adamdır. Dürbünüyle denizi ve Kadıköy'ü izleyerek Kadıköy'ün sınırlarına hâkim olmuştur. Hikâyede Acıbadem'den Çamlıca'ya, Fenerbahçe'den Moda iskelesine ve Deniz kulübüne kadar dört bir tarafın dürbünle gözlendiği belirtilir. Özellikle denizdeki yatlarda ve kulüplerde gördüğü erkeklerle ve kızlarla ilgili çeşitli yorumlar yapar Hicabi Bey. Hicabi Bey, gözlemleriyle bir nişanın bozulmasına sebep olur. Bu olayın duyulması üzerine Kalamış'tan denize açılanlar ve lüfere çıkanlar azalır. Bunlar Hicabi Bey'in izleyemediği Mühürdar'ı ya da Dalyan'ı tercih ederler. Hikâye Kadıköylülere gizli işlerinin Hicabi Bey tarafından takip edildiği nasihatiyle sona erer. Hikâyede sakin ve sıradan görünen Kadıköy hayatının özellikle kadın-erkek ilişkilerinde gizlilikler barındırdığını anlatmaktadır. *Eczanenin Akşam Müşterileri*⁵² (1952) hikâyesinde mahallenin saygın kişilerinin bulunduğu eczane Kadıköy'dedir.

⁴⁸ Haldun Taner, "Eller", *Kızıl Saçlı Amazon, Bütün Hikayeleri 1*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.122.

⁴⁹ Haldun Taner, "Bir Motorda Dört Kişi", *Kızıl Saçlı Amazon, Bütün Hikayeleri 1*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.140.

⁵⁰ Haldun Taner, "8'den 9'a Kadar", *Kızıl Saçlı Amazon, Bütün Hikayeleri 1*, İstanbul: Bilgi Yay., s.26, 2006.

⁵¹ Haldun Taner, "Dürbün", *Kızıl Saçlı Amazon, Bütün Hikayeleri 1*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.185.

⁵² Haldun Taner, "Dürbün", *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu, Bütün Hikayeleri 2*, İstanbul: Bilgi Yay., 2007, s.82.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Kadıköy'ün merkezi
▪ Eğlence Yerleri	▪ Moda Yat Kulübü ve çevresi	▪ Gizli ilişkilerin mekânı

1952 yılında yazılan *Fasarya*⁵³ hikâyesinde Kadıköy'deki futbol sevgisi, futbol-hayat ilişkisi ve Fasarya Kazım'ın hayatı ve gözlemleri ele alınmıştır. Hikâyede Kadıköy'ün sosyal yaşamı, iş ve eğlence hayatı canlı bir şekilde yansıtılmıştır. Fasarya, Feyzullah kahvesinde çıraktır. Yıldırımspor isimli semt takımında sürekli yedektir. Biri sakatlanınca Fasarya'ya gün doğar. Ancak takımın yenilgisine sebep olur. Ayrıca Fasarya Kadıköy'de sürekli iş değiştirmektedir. Dalyan'da balıkçılık, Kalamış'ta sandalcılık, Suadiye “otobozlarında bilatçılık” Validebağı Prevariantoryumu'nda bahçıvanlık, Caddebostan Gazinosu'nda garsonluk yapar. Hikâyede Fasarya Kazım'ın merkezinde olduğu çeşitli insan manzaraları ele alınmıştır. Mekânın insanlar üzerindeki etkisine ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ İş alanları	▪ Kalamış ▪ Suadiye otobüsleri ▪ Caddebostan Gazinosu ▪ Dalyan'da Balıkçılık v.b.	▪ Kadıköy iş imkânı çok olan bir mekândır.
▪ Eğlence Yerleri	▪ Kahvehaneler ve futbol sahaları	▪ Sosyalleşmenin yoğun olduğu mekânlardır

*Onikiye Bir Var*⁵⁴(1953) hikâyesinde Kadıköy Belediyesi'nin önündeki saat ve Kadıköy vapurunda kahramanın zamanla ilgili düşünceleri dile getirilmiştir. *Ayak*⁵⁵(1954) isimli hikâyede hikayenin kahramanı Kadıköy'deki hayatını şu sözlerle dile getirir: “Kalamış'ta Sait Paşa Sokağı'nda oturuyorum. Bir de bahçemiz var küçük. Zerzevata hiç para vermiyoruz. Salarım biraları kuyuya, atarız şezlongları bahçeye, veryansın eder, eski günleri anarız.” Sanatsever bir doktorun ele alındığı hikâyede Kadıköy'le ilgili başka bir değerlendirme yer almamaktadır.

*Yalıda Sabah*⁵⁶ hikâyesinde mekân tamamen Kadıköy'dür. Semt ismi verilmemiştir ama Moda olduğunu anladığımız mekân hikâyenin ana kahramanıdır.

⁵³ Haldun Taner, “Fasarya”, *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu, Bütün Hikayeleri 2*, İstanbul: Bilgi Yay., 2007, s.92.

⁵⁴ Haldun Taner, “Onikiye Bir Var”, *Onikiye Bir Var/Sancho'nun Sabah Yürüyüşü, Bütün Hikayeleri 3*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.19.

⁵⁵ Haldun Taner, “Ayak”, *Onikiye Bir Var/Sancho'nun Sabah Yürüyüşü, Bütün Hikayeleri 3*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.32.

⁵⁶ Haldun Taner, “Yalıda Sabah”, *Yalıda Sabah, Bütün Hikayeleri 4*, İstanbul: Bilgi Yay., 2006, s.17.

Anlatıcı kişi sabah erkenden kalkar ve Kadıköy sahilinin güzelliğıyle, denizle ve kuşlarla baş başa kalır. Anlatıcı Bağdat Kapı Kethüdası Veliyüddin Paşa'nın yıkılan konağının yerine yapılmış apartmanın üçüncü katından Kadıköy'ü izlemektedir. Gördükleri ona yaşama sevinci verir. Hikâyede gözlemin ön plana çıkması ve Kadıköy'ün günlük yaşamının anlatılması bakımından *Dürbün* hikâyesine benzemektedir. Güneşin doğuşu, öğrencilerin ve çalışanların sabah telaşı, güneşin aydınlattığı manzarada Sultanahmet taraflara kadar geniş bir manzaranın izlenmesi ve Kadıköy'ün sabahını oluşturan buna benzer ayrıntılar tasvir edilmiştir. Anlatıcı her sabah tekrarladığı Kadıköy sabahlarını izleme ve onun bir parçası olma ritüelini “kırk-elli dakikalık krallık” olarak tanımlar. Hikâyede bu güzelliklerin temel sebebi deniz ve güneş olarak öne çıkarılmıştır. Anlatıcı kişi en son sahile iner. Burası ona alçakgönüllülüğü, sadeliğı, insan ve doğa sevgisini anımsatır. Hikâyede Kadıköy peyzajı yaşama sevincini ve insani değerleri canlı tutan bir mekân olarak ele alınmıştır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Doğal güzelliklerin ve huzurun mekânıdır
▪ Evler	▪ Bağdat Kapı Kethüdası Veliyüddin Paşa'nın Konağı-yerine yapılan apartman	▪ Huzur ve yaşama sevinci veren manzaraların izlendiğı mekândır

Haldun Taner hikâyelerinde mekânlar ayrıntılı olarak tasvir edilmese de mekân tercihleri karakterlerin sosyal statüsüne, psikolojik durumuna uygun bir gerçekliktir. Bu hikâyelerde Kadıköy, orta ve üst gelir gurubundaki insanların yaşadığı, kent yaşamındaki tutarsızlıkların örneklenebileceğı bir mekân olarak karşımıza çıkar.

Buket Uzuner'in (1955-) dört hikâyeden oluşan *Şairler Şehri*⁵⁷ kitabının *Ninenin Ninnisi* adlı hikâyesinde yaşı ilerlemiş Albert ile Nevbahar'ın Hanım'ın ilişkisi anlatılmaktadır. Lise yıllarında iki genç âşık iken Nevbahar Hanım zorla bir diş hekimi ile evlendirilir. Bir kızı olur, kocasını kaybettikten sonra da kızının yanına Hollanda'ya yerleşir. Albert de İsviçre'ye giderek orada 28 yıl yaşar, kendisine bir aile kurar. 28 yıl sonra Moda'daki evine döner, hatıralarıyla birlikte Nevbahar Hanım'ı unutmayarak yalnız yaşamaya başlar. Yıllar sonra Nevbahar Hanım'ın geri döndüğünü öğrenince hiç unutmadığı aşkı alevlenir. Onunla iletişim kurmaya çalışsa da başarılı olamaz. Bu duruma çok üzüldüğü için bir akşam Nevbahar Hanım'ın evine gider ve onunla

⁵⁷ Buket Uzuner, *Şairler Şehri*, İstanbul: Everest Yayınları, 2004 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

yüzleşmek ister. Ancak Nevbahar Hanım'ın ve onu Albert'ten saklamaya çalışan Necile Hanım'ın soğuk tavırları ile hayal kırıklığına uğrar. Sabah Nevbahar Hanım'ın kendini astığı haberini alınca yıkılır. Daha sonradan Necile Hanım'dan aldığı mektuptan gerçeği öğrenir. Hollanda'daki bir trafik kazasında kızını ve damadını kaybeden Nevbahar Hanım bu travmayı atlatamamıştır. Hikâyede anlatılan olaylar Moda semtinde geçmektedir. Albert Bey ve Nevbahar Hanım'ın okul yılları Moda'da geçmiştir. Nevbahar Hanım bütün hayatı boyunca insanlarla iyi geçinen, herkes tarafından sevilen ve bütün Modalılar tarafından tanınan biridir:

“ Nevbahar Hanım neşesi, enerjisi ve iyimserliğiyle çevresindekileri çabucak rengârenk bir canlılığa boyayan, ünü mahallenin dışına taşmış bir mitti. Son yarım yüzyılda Moda'da doğmuş herkes mutlaka onu tanırdı.”(s.65) Nevbahar Hanım Avrupa'dan döndükten sonra da Moda'da onu tanıyan herkes onun için bir şeyler yapmak istemiştir. Yaşamına son verdiğinde de Modalılar Moda Camii'ni doldurur: “Moda Camii, şimdiye dek hiç böyle kalabalık bir cenaze topluluğuna tanık olmamıştı. Her yaştan, her dinden herkes oradaydı ve çok üzgündü. Trafik saatlerce tıkanı, Moda'da dükkânlar kapandı, yaşam durdu.” (s.100)

Hikâyede Moda, karakterlerinin psikolojisini tamamlayan manzarasıyla da geçmektedir. Nevbahar Hanım'ın geri döndüğünü Chopin dinlerken öğrenen Albert Moda manzarasını fark eder. Pencereden görülen Moda görüntüsü, aldığı güzel haber ve dinlendirici müziği tamamlayan bir manzaradır:

“Başını hafifçe doğrultunca, biraz önce keyif çattığı koltuğun önündeki pencereden aşağıya uzanan Moda'nın sonbahar rengindeki denizini seçti. Ayağa kalktı. Artık anlamsız bir düdük sesiyle inleyen telefonu kapattı.” (s.64–65)

Nevbahar Hanım'ın geri döndüğünü öğrendikten sonra sevinen Albert, bir anda Moda İskelesi'ne baktığını fark eder:

“Kendini gülümser biçimde Nevbahar Hanım'a atıp tutarken ayımsadığında, Moda iskelesine yaz artığı birkaç duyguyu toplamak umuduyla uğraşan ahşap bir yelkenli tekneyi pencereden izliyor, yeniden Chopin'i dinliyordu.” (s.69)

Albert'in köpeği Mitos, Nevbahar Hanım döndükten sonra kendisiyle eskisi kadar ilgilenmeyen Albert'in ilgisi çekmek, üzüntüsünü anlatmak için Moda manzarasına bakar:

“Önceleri sessiz kalsa da yüreği burkuluyor, derin iç çekmeleri işe yaramayınca, pencereden Moda koyuna bakarak ağlamaya benzer seslerle ilgi çekmeye uğraşüyor, bazen işi azıtıp, alt kattaki komşuları rahatsız edecek denli uluyordu.” (s.80)

Nevbahar Hanım ve Albert Bey arasındaki aşkın başlamasında ve yıllar sonra ikisi tarafından hatırlanmasında bir mekân olarak Moda'nın da etkisi vardır. Moda'da aynı okula giden iki karakter, aşklarını Moda'da yaşarlar. Bir azınlık olarak, yaşadığı yerde Albert'le yabancılığını hissettirmeden konuşan tek kişi Nevbahar Hanım'dır. Yıllar sonra dönüp birbirlerini gördükleri yer de Moda'dır.

Hikâyenin bazı bölümlerinde Moda ile özdeşleşmiş pek çok yer de anlatılmaktadır. Moda'nın dar, ağaçlıklı yolları, Dondurmacı Ali, çay bahçeleri ve tenis kortlarının yanındaki çocuk bahçesi Moda denildiğinde akla gelen yerlerdendir.

Ninenin Ninnisi hikâyesinde yazar Moda'da azınlıklarla yerli halkın bir arada yaşayışını, Moda'da yaşama biçimini, Moda manzarasını dile getirmektedir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Ölümsüz aşkların mekânıdır
▪ İnançlar- yaşam tarzları	▪ Moda	▪ Bir arada yaşama kültürünün mekânıdır
▪ Eğlence Yerleri	▪ Dondurmacı Ali, çay bahçeleri, tenis kortlarının v.b.	▪ Günlük hayatın canlı olduğu bir mekândır

C. Kadıköy'ün Bir Motif Olarak İşlendiği Hikâyeler

Kadıköy'ün bir motif olarak ele alındığı hikâyelerde de romanlarda olduğu gibi bir güzergâh ya da kurgunun içinde ayrıntılı olmayan tasvirlerle yer alır.

Tanzimat Dönemi hikayelerinde Kadıköy'ün bir motif mekan olarak ele alınışına rastlayamadık. Servet-i Fünun döneminde ise Kadıköy'e dair izlere Doç Dr. Rahim Tarım'ın dönemin önemli nesir yazarlarından biri olan Mehmed Rauf'un hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmada verdiği bilgilere göre yazarın iki hikâyesinde rastladığımızı söyleyebiliriz: “Mehmed Rauf'un ‘Şüphe’ ve ‘Eyup Yolunda’ adlı hikâyelerinde

Kadıköy zikredilmekte, ‘Uzaktan’da ise ilk defa ada vapurunda birbirini gören çift tanıştıktan sonra Anadolu yakasında bir köşke yerleşirler. Ada vapuru, Kadıköy’e bağlı, önemli bir mekândır.”⁵⁸

Milli edebiyat ve Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Kadıköy’ün hikâyelerde çekirdek ve çerçeve olayla birlikte bir motif olarak da ele alındığını görürüz. Kadıköy’ü bir motif olarak ele alan ilk yazarlardan biri Kenan Hulusi Koray’dır.

Kenan Hulusi Koray’ın (1906-1943) *Zorla Hastalık*⁵⁹ hikâyesinin başında “Hikâyeci Ömer Seyfeddin’in hayatına dair hakiki bir vak’a” epigrafi yer alır. Hikâyeden çok bir anekdotu aktaran üslupla yazılmıştır. Yazara göre hikâyeleri ile yaşayışı arasında sıkı ilişkiler bulunan, hikâyeden romana geçmeyi düşündüğü otuzlu yaşlarında hayatını kaybeden Ömer Seyfeddin, hastalıktan çok korkar. Bu korkusunu bilen arkadaşı Hakkı Süha ona bir şaka tertip eder. Ömer Seyfeddin Kabataş-Kadıköy vapurundan indikten sonra Mühürdar’a giderken belirli aralıklarla ona rastlayan dört arkadaşı Ömer Seyfeddin’e renginin sarardığını söyler, hasta olup olmadığını sorar. Sorulara ‘demir gibiyim’ diye cevap veren Ömer Seyfeddin evhamlanır. Mühürdar’da gazinonun önüne gelen Ömer Seyfeddin artık kendini hasta hissetmektedir. Midesinin ve başının ağrıdığını söyler ve gazinodaki herkesi başına toplar. Evine gider, Ali Canip yanına gelip bunun bir şaka olduğunu söylese de Ömer Seyfeddin, başından ve midesinden şikâyet etmeye devam eder.

Hikâyede ana mekân Kadıköy İskelesi ve Mühürdar’dır. Ancak bu mekânlar karakterlerin ruh durumunu tasvir etmeye yardım eden, Kadıköy’deki sosyolojik değişimi yansıtan, ön planda görünen birer mekân değillerdir. İskele ve Mühürdar yalnızca bir anı anlatılırken hatırlamaya yardımcı olan hafıza mekânı olarak görünür. Ancak hikâyenin bir bölümünde akşamüstü saatlerinde Mühürdar’ın görünüşü tasvir edilir:

“Ömer, Mühürdar’ın kapısında biraz durdu ve içeriye girip girmemekte tereddüt etti. Başucunda bir kuş ötüyordu, deniz, günün büyük sıcağı altında terlemiş bir buz gibi, ötede beride parıl parıl yanıyor, Mühürdar’ın asırlık ağaçlarının bir tarafında, gece serinliğinden nasılsa kalmış bir meltem duyuluyordu.” (s.52)

⁵⁸ Rahim Tarım, *Mehmed Rauf Hayatı ve Hikayeleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Akçağ Yayınları, 200, s.221

⁵⁹ Kenan Hulusi KorayKenan Hulusi Koray’dan *Hikâyeler*, (İnci Enginün Haz.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Bu tasvirin dışında Kadıköy ve semtleri belirgin özellikleriyle karşımıza çıkmaz.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ İskele	▪ Kadıköy İskelesi	▪ Zorunlu güzergâhtır.
▪ Mahalle	▪ Mühürdar	▪ Ömer Seyfettin'i hatırlatan mekândır

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1955 yılında ilk baskısı yapılan *Yaz Yağmuru* adlı kitabına alınan *Acıbadem'deki Köşk*⁶⁰ hikâyesi anlatıcı kahramanın annesinin dayısı olan Sani Bey'in 'mesut olmak çaresini bilen' hayat tarzını, ilginç buluşlarını ve buluşlardan çok metodolojiye verdiği önemi ironik bir dille anlatır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın karakter yaratmadaki başarısının da estetik örneklerinden biridir. Hikâye bir zaman çarkçı yüzbaşılığı yapan Sani Bey'in yaşamına odaklanır. Topladığı nesne ve aletlerle sürekli yenilikler deneyen, herkesin bilip kullandığı eşyaları farklı gidiş yollarıyla yeniden yapan bir mucittir. At arabasını, bisikleti yeniden ele alarak ve bisikletten çıkardığı parçalarla yeniden yapan Sani Bey bu uğraşını büyük bir icat gibi görmektedir. Mucitlik konusunda sınır tanımayan bir hevese sahip olan Sani Bey 'gusulhane' için yaptığı sıcak su tesisatının kazanının patlamasıyla hayatını kaybeder.

Hikâyede ağaçları, sakinliği ve nezih yaşama ortamıyla Acıbadem'in dış mekan olarak özelliklerine rastlamak mümkün değildir. Acıbadem ağırlıklı olarak köşkle birlikte zikredilir. Dışarıdan bakıldığında Acıbadem'deki diğerleri gibi görünen bu köşk içyapısıyla farklılık gösterir:

“Dışardan yaşıtı olan İkinci Hamid devri köşklerinden hiç fark edilmeyen bu zarif köşke adım atmaz garabetler birbiri peşinde sıralanırdı.”(s-95)

Hırsızdan korkan Sani Bey'in her katın merdivenini evin ayrı bir yönüne yaptırmıştır. Bu haliyle köşk anlatıcının çocuk 'muhayyilesinde' yer edinmiştir:

“O yıllarda bu evde misafir kaldığımız vakitler ben onun bol aynalı, ağır koyu perdeleri yarı inik, eşyası bir saray müşiri kadar yaldızlı ve kordonlu odalarında çocuk muhayyilemi bir sarhoşluk gibi saran ilk korku ürpertilerini, o her şeyin kendiliğinden bir masal olduğu anları tatmıştım.”
(s-96)

Bununla beraber Acıbadem'in o dönem İstanbul'unda bir sayfiye yeri olarak kullanıldığına dair izler de bulmak mümkündür:

⁶⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Hikâyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Birdenbire eski İstanbul sayfiyelerinin o kasvetli havası evden kaybolmuştu.” (s.193)

Acıbadem’deki Köşk hikâyesinde Acıbadem semti, mahalleleri, evleri ya da ağaçlarıyla tasvir edilen bir mekân değildir. Ancak hikâyenin anlatıcı ve okuyucunun hafızasında yer edinmesi Acıbadem isminin zikredilmesiyle olur. Hikâyenin metin bağlamında akılda kalmasını sağlayan ismi Belki de Kadıköy ve semtlerine dair en önemli izdir.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Acıbadem	▪ Köşk yaşamının yoğun olduğu bir sayfiye mekânıdır
▪ Evler, Köşk	▪ Acıbadem’deki ev ve köşkler	▪ Zarif, gösterişli ama garip bir mekândır

İstanbul hikâyecisi olarak bilinen Sait Faik Abasıyanık’ın (1906–1954) *Sonu*⁶¹ hikâyesinde İstanbul’dan bir süreliğine ayrılan anlatıcı yazar, arkadaşı Ahmet’e (köpekli adama) kart atar. Bir süre sonra ondan bir mektup alır. Köpekli adam mektubunda buhran içinde olduğunu, kendini İstanbul sokaklarına bıraktığını, aylakça gezdiğini anlatır. Sinemaya, halk lokantasına gider, amaçsızca dolaşır ve kendini Kadıköy İskelesi’nde bir ‘kanepe’ye atar. Oturduğu kanepede insanları seyrederek. Yeşim Özdemir, yazarın insanları seyretmek için Kadıköy İskelesi’ni seçmesinin sebebini iskelenin kalabalık olmasıyla ilişkilendirir:

“Kadıköy ve Üsküdar iskeleleri Sait Faik’in çoğu zaman vapura binmek için değil, bir yerlere yetişme telaşı içinde koşturan büyük şehir insanlarını gözlemlemek için vakit geçirdiği mekânlardır. Sait Faik gibi yalnız bir adamın kalabalık mekânlara ilgi duyusu sadece gözlem yapma isteğinden kaynaklanmaz. İnsanları çok seven yazar, onları seyrederken içini acıtan yalnızlığını unuttur gibi olur. Kadıköy iskelesinde bir kanepeye oturan yazar, meraklı gözlerle geleni geçeni inceler.⁶²” Kadıköy İskelesi’nde oturduğu kanepede insanları seyrederek, gelip geçenlerden tanıdık olanları tanımazlıktan gelerek kendini aylaklığın verdiği özgürlüğe bırakır: “Sonra Kadıköy İskelesi’ne yorgun argın varıp oradaki kanepelerde uzun zaman oturdum. Ahbaplar geçti. Onlar beni görmemezlikten geleceklerine ben görmemezlikten geldim. Yine cıgaramı yaktım. Selam verirlerse aldım.

⁶¹ Sait Faik Abasıyanık, *Havada Bulut*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

⁶² Yeşim Özdemir, *Sait Faik’in İstanbul’u*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008.

Vermezlerse sallamadım. Baktım durdum insanların yüzüne. Hani hikâye yazmak, onlara dair düşünmek için sanma! Sevmek için. Yüzlerine bakarak sevmek için.” (s-88)

Özensiz kıyafetinden cesaret alarak kendisinden sigara isteyen sokak çocuğuna sigara verir. Kanepede otururken iskelede günlük yaşamın parçası sayılabilecek bir durum da gerçekleşir. ‘Ayaklar’ diye bağırarak asfaltı temizleyen Cüce Kenan geldiğinde herkes alışılmış bir refleksle ayağını kaldırır ve Kenan asfaltı yıkar.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ İskele	▪ Kadıköy İskelesi	▪ Başiboş gezmelerin, gözlemlerin ve aylaklığın mekânıdır

Kadıköy’ün mesire yerlerinden biri olarak bilinen Haydarpaşa 1906 yılında inşa edilen gar binasının açılmasından sonra bu binayla anılmıştır. Gar binası edebi eserlerde de Haydarpaşa semtinden daha çok anlatılmıştır. İstanbul’a gelişin, yeni umutların başladığı ya da umutların bittiği, ayrılıkların görüldüğü yer olarak karşımıza çıkar. Sait Faik’in *Haydarpaşa*⁶³ adlı hikâyesinde gar, bu algılardan farklı olarak biraz daha soyutlanarak ‘yolculuk yapan insanlar’ın halleriyle anlatılmıştır. Kadıköy İskelesi’nde bekleyen anlatıcı yazar, tanımadığı bir adamın Haydarpaşa’ya giden vapuru kendisine sormasıyla başka yere gitmekten vazgeçer, adam ve ailesiyle Haydarpaşa Garı’na gider. Adam anlatıcı yazarın Haydarpaşa’dan nereye gideceğini sorar. Adama Adapazarı cevabını verse de yazarın iç konuşması onun Haydarpaşa’ya gitme nedenini okuyucuya gösterir: “Hım, ben nereye gideceğim? Haydarpaşa’da gişelerin önünden bilet alanları, bekleme yerinde düşünenleri, istasyon lokantasında içenleri ve kalkacak treni görmeye gidiyorum desem mi?” (s.82) Aileyi Adapazarı trenine yerleştirdikten sonra gardaki insanları, trenleri gözlemleyen anlatıcı yazar, bir an kendisinin de bir trende yolculuk yaptığını düşünür. Burun buruna geldiği bir yolcuyla yer değiştirdiğini, onun yerine geçtiğini hayal eden yazar, kendini Haydarpaşa’da inip Sirkeci’ye oradan da Beyoğlu’na geçen Kayserili bir fabrika memuru gibi hayal eder. Kurduğu bu hayalden vazgeçerek garın bekleme salonuna geçer. İnsanları gözlemler, ‘sessiz sedasız, göz kapakları yorgun ve kırmızı insanlar’ görür. Kadıköy vapurunun geldiğini görür ve Kadıköy’e geçmek için vapura doğru ilerler. Dönüp bir kez daha gara doğru bakar ve gördüğü manzarayı anlatır:

⁶³ Sait Faik Abasıyanık, *Açık Hava Oteli*, İstanbul: Bilgi Yayınları, 1999.

“Kocaman kapılarından önünde kırmızı yeşil fenerli, birbirini kesen demiryollu, düdüklü, trenli, meraklı, düşünceli, perişan, aceleci, birbirini bulmaya çalışan bir âlem vardı.” (s.83)

Kadıköy’e dönerken kendini yolculuk yapmış gibi yorgun ve yaşlı hisseder.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Gar	▪ Haydarpaşa	▪ İnsanların gözlemlenip hayallerin kurulduğu mekan

Sait Faik’in eserlerinde Kadıköy ve semtleri birinci derecede önemli ve kurgusal yapıyı etkileyecek biçimde ele alınmaz. *Öyle Bir Hikâye*⁶⁴ adlı hikâyesinde anlatıcı yazarın arkadaşı Panco, Çilek Sokak’ta oturmaktadır. Hikâyede sokağın nerede olduğu ya da ayrıntılı bir tasviri yoktur. Hilmi Yavuz bu sokağın Kadıköy’ün Kuşdili semtinde olduğunu bildirir: “Sait Faik, *Öyle Bir Hikâye*’sinde Panco’nun ‘Çilek isimli bir sokakta’ oturduğunu söyler. *Çilek Sokağı*’nı arıyordum İstanbul’da. Sonunda buluyordum *Çilek Sokağı*’nı, Kuşdili’ndeydi.”⁶⁵

*Kumpanya*⁶⁶ hikâyesinde ana karakterler Halit ve Saffet’tir. Karakterler Üsküdar’a gelirler. Üsküdar’ın İstanbul’dan (Avrupa yakası) uzak kendine has ve değişmemiş yaşam biçimini anlatırlar.

Bu hikâyede Kadıköy ayrıntılı olarak yoktur. Hikâyenin ana karakterleri Halit ve Saffet Üsküdar’a gelirler. Üsküdar’ın İstanbul’dan (Avrupa yakası) uzak kendine has ve değişmemiş yaşam biçimini anlatırken Kadıköy’den de bahsederler:

“Vallahi öyle. Mesela Kadıköylüde de Kadıköylüyüm diyen bir taraf vardır ama, ne olsa Beyoğlu tarafı, İstanbul tarafı insanıdır.” (s.42)

Bu cümlelerde anlatıcı yazara göre, Üsküdar, İstanbul’dan çok Anadolu’nun bir parçasıyken, Kadıköy’ü ve Kadıköylü Üsküdar’a göre İstanbul’a daha yakındır.

Bilge Karasu’nun (1930-1995) 1970 yılında yayımlanmış ikinci eseri olan “*Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*”⁶⁷, 1971 yılında “*Sait Faik Hikâye Ödülü*”nü almıştır. Eser, iki ana bölümden oluşmaktadır. Eserle aynı adı taşıyan birinci bölüm “Ada” ve “Tepe” adlı iki alt bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise “Dutlar” adını taşımaktadır.

⁶⁴ Sait Faik Abasıyanık, *Alemdağ’da Var Bir Yılan*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

⁶⁵ Hilmi Yavuz, *Kendime, İstanbul’a, Kadınlara Dair...*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1997.

⁶⁶ Sait Faik Abasıyanık, *Kumpanya*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

⁶⁷ Bilge Karasu, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, İstanbul: Metis Yayınları, 1991 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

İlk öykü “Ada”nın ana teması “kaçış” üzerine kurulmuştur. Öykünün başkahramanı Bizanslı bir keşiş olan Andronikos’tur. Bizans İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul’da yaşamaktadır ve İmparator’un siyasi bazı nedenler dolayısıyla, İmparatorluğun dini inanış biçiminde yaptığı bazı değişikliklerden rahatsız olup şehirden kaçmaktadır. Dönem olarak “726-842 İkonaklazma(Resim-kırıcılık)” dönemine işaret ettiğini anladığımız dönemde, İmparator ibadet yerleri ve manastırlardaki bütün dini resimlerin yok edilmesini emretmiştir. Bunun sonucunda ülkede büyük bir hızla sanatsal-dinsel yıkım başlamıştır. İşte keşiş Andronikos’a da bu büyük değişiklik dinsel açıdan çok ters gelmektedir. Bu sebeple imparatorluğu terk ederek tek başına ıssız bir adaya kaçır ve burada, inancını, kendini, düşüncelerini, yaşamını sorgular.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Kadıköy- Halkedon	▪ Bizans döneminde de ulaşım ağının merkezindedir

İkinci öykü “Tepe”nin başkarakteri ise Andronikos gibi aynı manastırda yaşayan bir keşiş olan İoakim’dir. İoakim, yetmiş yaşında olmasına rağmen elinde bir değnekle her akşam Aventinus’un eteğine tırmanmaktadır. O da bu tırmanışlar sırasında geçmişten o ana kadar olan yaşamını, başına gelen olayları düşünmektedir.

Bu öyküde de İoakim’in kaçış öyküsü işlenmektedir. İoakim’in öyküsünde Andronikos imparatorun dine getirdiği yenilikler karşında boyun eğmeyip cezaya çarptırılır. Bu yaşadıkları çok anlamsız gelince açlık grevine girer ve sonunda ölür. İoakim de aslında manastırdan kaçmak için daha önce çok fırsatı olmasına karşın, kaçmaya Andronikos’un öldüğü gün karar verir. Roma’ya gider ve başpapazdan eski inancını devam ettirebileceği bir tapınak ister ve o tapınakta otuz yıl yaşar. O sıralarda ise imparatorun artık yeni yasaları gevşettiği hatta ortadan kaldıracağı söylentileri dolaşır. İoakim ise artık çok yorgun olduğunu ve ne zaman öleceğini düşünürken öykü biter.

Son bölümün tek öyküsü olan “Dutlar” ise 1960lı yıllarda geçmektedir. Giulia Pozzi’nin başından geçenler, oldukça karmaşık bir olay örgüsü içinde başka bir anlatıcı tarafından anlatılmaktadır. Giulia Pozzi, anlatıcının piyano hocasıdır. Anlatıcı, postaneye giderken yoldaki dut ağaçlarından tırtıllar üzerine düşmektedir. Anlatıcı her postaneye gidişinde üzerine düşen tırtılları tiksinierek temizler. Daha sonra yoldaki

ağaçların temizlendiğini, yaprakların tırtıllar tarafından yendiğini görür. Bir ay sonra ise aynı yolda dut ağaçlarının yeniden yapraklandığını görünce çok şaşırır.

Eserde Kadıköy ve semtleri ele alınmış biçimiyle bir motif olmaktan öteye geçememiştir. Bizans döneminin Kadıköy'üne sadece kitabın birinci bölümünün ilk öyküsü olan “Ada”da rastlamaktayız. Andronikos, Bizans döneminde “Halkedon” yani “Körler Ülkesi” olarak adlandırılan Kadıköy'ü, adaya kaçarken uğrak yeri olarak kullanmıştır:

“Onun için, önce Galata'ya geçerek, torbasına doldurduklarını satın almış, oradaki gemicilerden biriyle anlaşarak Halkedon'a geçmiştir. Kendisini Halkedon'a bırakıp, Nikomedeia'ya mal götürmek üzere yoluna devam eden kayıkta, kendisini tanıyabilecek tek bir kişi vardı...” (s-22)

Andronikos, Halkedon'dan bir at ediniş yoluna devam etmek istemektedir:

“Alacağını Galata'dan aldıktan sonra kendisini Halkedon'a dek götürecek bir tekne bulması güç olmazdı. Halkedon'da, kendisine bir at verecek bir köylü elbette çıkardı...” (s.41)“Kendisini bir gün önce Halkedon'a geçiren yelkenliyi tanıyor birden Andronikos. Şehirde neler olup bittiğini bu teknedekiler de bilmiyor daha, diye düşünüyor. Neler olacağını bütün şehir halkı, gerçi, iki günden beri biliyordu. Ama inanç değişikliğinin yarlığıyla daha bildirilmemiş olması vardı ya... Herkes, her şeyden habersiz görünüyordu. Andronikos, ancak Halkedon'a geçeceği halde, Halkedon'a birinin, keşiş de olsa, geçmesinde en ufak bir aykırılık, bir gariplik olmadığı, olamayacağı halde, gemi kaptanına birtakım masallar uydurup anlatmak gerekseyişini duyduğu için, bu masalları tutup anlattığı için, utanmış, yerin dibine geçmişti.” (s.54)

Bizans döneminde, o dönemdeki adıyla anlatılan Kadıköy, ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Ancak dönem Kadıköy de dâhil İstanbul'da Kadıköy'e ulaşımın tekne veya kayık benzeri bir deniz taşıtıyla yapılabilmesi gibi izlere bağlı olarak eserin geçtiği döneme uygun bir yaşam biçiminin anlatıldığı söylenebilir.

2. Romanlarda Kadıköy

A. Kadıköy'ü Çekirdek Olayda İşleyen Romanlar

Kadıköy'ün çekirdek olayda işlendiği ve ayrıntılı olarak tasvir edildiği bazen kahramanlar kadar ön planda olduğu roman ve hikâyelere Tanzimat, Servet-i Fünun ve Milli edebiyat dönemlerinde sık rastlanmaz. Kadıköy daha çok Cumhuriyet döneminden sonra yazılan eserlerin çekirdek olaylarında anlatılmaya başlanır. Bu durum Kadıköy'ün 1931 yılında Üsküdar'dan ayrılıp ilçe konumuna gelmesine, sürekli bir yerleşim yeri olarak görülmesine ve şehirleşmenin Kadıköy'de yerleşik bir sosyolojik durum biçimine dönüşmesine bağlanabilir. Kadıköy'ün roman ve hikâyelerde çekirdek olayda ilk defa yer alışı 1938 yılındadır.

Edebiyat tarihinin öncü kadın yazarlarından biri olan Safiye Erol'un (1915-2002) ilk baskısı 1938 yılında yapılan *Kadıköyü'nün Romanı*⁶⁸ adlı eserinde ana mekân olarak tasvir edilen semt, karakterler, olay ve zamanın bir aradalığını tamamlayan dinamik ve canlı bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Bunların yanı sıra karakterlerin değişiminin, aralarındaki duygusal ilişkilerin tam olarak anlaşılması için gerekli asli unsur görevini üstlenir. Kadıköy etrafında şekillenen olay örgüsü ve karakter tahlilleri romanın çözümlenmesinde de mekânı öncelikli unsur haline getirmektedir.

Kadıköy'ün 1930lu yıllardaki gündelik hayatı, azınlıkların sayısı ve hayat tarzları hakkında birtakım sosyolojik çıkarımlar romandan yapılabilir. Romanda bu meselelerle ilgili somut ipuçları vermesinin yanı sıra karakterlerin birbiriyle olan ilişkilerinin ana mekânı Kadıköy'dür. Onları bir araya getiren, birbirinden uzaklaştıran, âşık eden ve ayıran, kısacası kurgunun şekillenmesinde önemli rolü olan bir karakter gibidir. Romanın asli kadın karakteri olan ve Kadıköy'de 'yeleli kız' diye tanınır. Romanda Bedriye'ye olan aşkı ile tanınan Necdet'le Bedriye'nin yakınlaşmasında Kadıköy'de komşu olmalarının etkisi büyüktür. Necdet, Bedriye'yi yıllar sonra Şifa'daki Frerler Mektebi'nin önünde görür:

“Şifa'dan Yoğurtçu'ya inen yokuşun başında, Frerler mektebi önünde karşılaştılar. Necdet, bir hançer, kabzasına kadar kalbine saplanmış gibi sarardı...” (s.22)

⁶⁸ Safiye Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2003 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Karşılaşma anının yarattığı atmosfer Necdet'in hissettiği ani duygu mekânla birlikte tasvir edilmiştir. Dolayısıyla aşk atmosferinin içinde 'Şifa'dan Yoğurtçu'ya inen yokuşun başı' da yer almaktadır. Romanın ilerleyen sayfalarında kendisini derinden yaralayan bu aşkı daha kuvvetli duygularla yaşayan Necdet'in iç dünyasındaki bu yoğunluk, Kadıköy ve semtleriyle birlikte yoğrulmuş gibidir.

Necdet'le Bedriye karşılaştıktan sonra birlikte yürürken yağan yağmur yüzünden Bedriye'nin ıslanmasına izin vermeyen Necdet, -Yoğurtçu'dan Şifa'ya kadar- paltosunu Bedriye'ye verir. İlişkilerinde başlangıç olarak görülebilecek bu olaydan sonra Necdet, aşk hissi ve bir kadın olarak Bedriye'ye karşı beliren erkeklik güdülerini onu gördüğü yerlerle birlikte hatırlar:

“İşte, Süreyya Paşa salonlarında, dansta, Moda deniz banyolarında yüzmekte görüp de tenasübünü öptüğü bacaklar şimdi eline teslimdi.” (s.26)

Kurgusunun odağına aşkı yerleştiren yazar, aşkların yaşanma ve hatırlanma biçimlerini mekânla bütünleştirmiştir. Hatırlamalarla ilerleyen romanın kurgusundaki her gelişme, kahramanların ruhunda yaşadığı her değişim Kadıköy caddeleri, plajları, sokakları, salonları ya da rıhtımında gerçekleşir.

Necdet, Kadıköy'den ayrılmaya karar verdiği zaman çocukluğuna ve Bedriye'ye dair bütün hatıralarının Kadıköy'de geçtiğinin farkına varır:

“Şu Kadıköy'ün bir karış toprağı yoktu ki hatıralardan hali olsun. Ümitsiz aşkı bu muhitin her tarafına sinmişti... Vaktiyle bisiklet öğrendiği talimhane meydanını, futbol oynadığı Kuşdili çayırını, köşk bahçelerinden diğer oğlanlarla birlikte yemişler, çiçekler aşırıldığı Kızıltoprak, Çiftelhavuzlar civarını ziyaret etti.” (s.211-212)

Karşılık bulamayan aşkına, yaşadığı yeri terk ederek tepki veren Necdet'in hatırladıkları aşk duygusunu da aşan bir geçmişe özlem duygusuyla birleşir. Aşk acısını çocukluğunda yaşadığı mekândan ayrılmanın verdiği hüznle birleştirir.

Bedriye ve yaşadıklarından sonra kadınlara bakışı değişen Burhan, Fenerbahçe deniz banyolarında tanışır. Necdet'in kendisine karşı hissettiklerinin benzerini Burhan'a karşı hisseden Bedriye, Burhan'ın duyarsızlığının verdiği üzüntüden kurtulmak için Kadıköy'den kaçır:

“Bedriye, Kadıköy'den, daha doğrusu Burhan'dan kaçmıştı.” (s.116)

Necdet'in yaşadığı duyguları yani bozguna uğramış bir aşkın ruh halini yaşayan Bedriye'de çareyi bu aşkın filizlendiği ve adeta bu aşkla bütünleştirdiği Kadıköy'den uzaklaşmakta bulur. Kadıköy bu iki genç arasında bir buluşma ve ayrılma noktası rolünü üstlenir.

Necdet'e olan aşkına karşılık bulamayan ve Mükerrerem'le nişanlanan Nesrin içindeki boşluğu bir türlü dolduramaz ve intihar şüpheleri uyandıran bir araba kazasıyla ölür. Kaza günümüzde de yoğun trafiği ile tanınan Bağdat Caddesi'nde gerçekleşir:

“Nesrin orta süratle İbrahimağa'ya inmiş. Haydarpaşa Çayırı'nı geçmiş. Ayrılıkçeşmesi yanından mezarlık arasından Acıbadem yoluna çıkmış. Kurbağalı'ya sapmış. Kızıltoprak'tan Bağdat Caddesi'ne sürmüş. Yolda her görenin gözüne çarpıyormuş. Sekiz silindirli bir lüks otomobili kullanan genç, güzel bir kız... Bağdat Caddesi'nde makineye en fazla süratini vermiş. Gören bir arabacı, şimşek gibi çaktı geçti, diyordu. Sonra...” (s.125)

Nesrin'in ölüme gittiği anların dile getirildiği cümlelerde yaşadığı aşka karşılık bulamayan bir kadının hayatına son vermek konusunda gösterdiği cesaretin yanı sıra bütün bir Kadıköy hayatının varlığından da bahsedilebilir. Haydarpaşa, Ayrılık Çeşmesi, Bağdat Caddesi gibi Kadıköy mekânları da hızlı bir geçişle anlatılmıştır. Necdet ve Bedriye gibi Kadıköy'den uzaklaşmayı tercih etmeyen Nesrin, semtin mekânlarında attığı hızlı turun sonunda bu aşkın başladığı ve büyüdüğü yerde başka bir yönüyle kaçış olarak görülebilecek ölümü tercih eder.

Yazar romandaki aşk üçgenlerinin karmaşıklığını eleştirirken de Kadıköy ortamını ihmal etmez:

“İşe bak hele: Nesrin Necdet'i seviyor, Necdet Bedriye'yi, Bedriye sizi, siz belki hiç kimseyi... A... Adeta müptezel bir roman mevzuu... Üstadım bunlar yiyip içip, Moda'da Kalamış'ta güneşlenip denizlenip, bir yandan gıda bir yandan tabiatla beslenerek azıyorlar.” (s.106)

Aşk üçgenlerinin oluşumunda karakterlerin birbirleri kadar Kadıköy'den de vazgeçememelerinin etkisi vardır. Moda Plajı, Kalamış Sahili, Yoğurtçu Parkı ve Kurbağalıdere gibi Kadıköy'ün en güzel yerlerinde yaşananlar, aşk üçgenlerinin oluşumunda ve daha çetrefilli bir yapıya bürünmesinde de etkindir.

Karmaşık aşk ilişkilerinin içinden çıkamayan karakterler dağılmaya başlar. Bu dağılma -gençlerin bir arada olduğu zamanlar gibi- Kadıköy’de yaşayanların diline düşer:

“Kadıköy’de ‘Yediler’ adıyla anılmaya başlayan arkadaşlar grubuna nazar değmişti. Bunlar, bütün bir bahar ve bütün bir yaz coşkun neşeleriyle ortalığı velveleye verdikten sonra parti parti ayrıldılar. Yazık yazık, köyün tadı tuzu, köyün yaraşığı gitti... İşte öyle bir hayhuy ki Kadıköy gibi pişkin bir muhite bile parmak ısırttı.” (s.119-120)

Burada ilişkileri bozulan ve dağılan karakterlerin Kadıköy’de yarattığı etki kadar yazarın Kadıköy’deki sosyal hayatı gözler önüne sermesi de önemlidir. Romanın bütününde semti kurgunun en önemli parçası haline getiren ve aşkların tanıklığını yaptıran yazar, burada Kadıköy insanlarının bu gençlere, onların aşk ilişkilerine ve romanın bir diğer kahramanı Kadıköy’e nasıl baktığını göstermiş olur. İnsanların diğer kahramanlar gibi Kadıköy’ü de ‘pişkin’ olarak görmesi mekânla kahramanlar arasındaki kopmaz bağın da bir göstergesidir.

Romanın erkek karakterlerinin birlikte içki içtikleri Mühürdar’daki Mardik Meyhanesi de onları bir araya getiren Kadıköy mekânlarından biridir:

“Mardik’in meyhanesi enteresan bir yerdi. Alelade bir gazino odasından arka tarafa geçilince orada kış bahçesinden bozma bir küçük salon vardır. Orta yerde saksılarla süslü havuzuyla biraz şam evlerini hatırlatır.” (s.159)

Bu meyhaneye gelmeyen ve içmek için İstanbul’a geçen Mükerrerem buraya gelmeyerek karakterindeki farklılığı da göstermiş olur.

Safiye Erol’un eserleri üzerine yayımlanmamış bir yüksek lisans tezi hazırlayan Yasemin Sürmeli Savcan, romandaki Kadıköy mekânlarının öznel ve nesnel anlayışlarla tasvir edildiğini belirtirken, Mükerrerem’in Acıbadem’deki evinin nesnel tasvirle anlatıldığını belirtir:

“Roman kahramanlarından Mükerrerem’in babası Abdülhamit zamanında nâzırdır. Mükerrerem’in köşkünde yapılan teyze kızının düğününde köşkün tanıtımı yapılır. Ve bu tanıtım da nesnel ve işlevseldir. Çünkü bir paşanın ihtişamını yansıtmak, evinin ihtişamının anlatılmasıyla mümkündür. Dört katlı bu köşk, Abdülhamit zamanında yapılmış, saray gibi bir bina; bahçesi, korusu, bağı, her şeyi mükemmel. İçerisi ağır halılarla, sedefli Şam işi

mobilyalar, oyma abanoz tahtalar, Çin küpleri, avizeler, yedi iklim, dört bucaktan toplanmış antikalarla tıklım tıklım döşeli.” (s. 37-39)⁶⁹

Romanda aşk ilişkilerinin içinde olmaktan kaçınan Orhan, düşüncelerini uygulama konusunda tembel olan ve tembelliğini de aylaklığına bağlayan bir karakterdir. Ona göre aylaklığında ve düşüncelerini hayata geçirememesindeki etkenlerden biri de Kadıköy’de yaşamasıdır:

“Bahar olur; Kadıköy’de leylaklar, güller açar, mest olurum, çalışamam. Yaz olur; denizlerin ebedi bir martısı gibi sudan ayrılmam. Eylülde balığa çıkarım, piyese, romana vakit kalmaz. Teşrinlerde avlanırım eh... Kaldı kanunlar, şubat, mart. O zaman da her gün bir dostta demlenir, giderim.” (s 32)

Aylak ve tembel bir karakter olmasının ardındaki nedenleri bulmak yerine kişiliğine uygun bir biçimde kendine bahaneler üreten Orhan’ın ilk sığınağı Kadıköy olmuştur. Her mevsim farklı ve zaman alan oyalanmalar için her türlü imkânı sunan Kadıköy bu tembelliğin en büyük sebebidir.

Orhan romanda kendisi de dâhil bütün karakterlere Kadıköy’de yaşadıklarını ve burada yaşamının bir şans olduğunu hatırlatır:

“Şu Kadıköy ne acayip yerdir. Pek hususi bir rengi var. Bir defa güzeller memleketidir. Necdet Rüştü’nün⁷⁰ dediği gibi ‘bilmem suyundan mı, yoksa havasından mı, güzel kızlar yetişir, maşallah kırk bir kere!’ Hiçbir semtte bu kadar güzeli bir arada göremezsiniz. Kadıköy fakat yalnız güzel değil pek çok da antikalar yetiştirir. Nevi şahsına münhasır ne kadar insan varsa hep bu toprağın mahsulü, hep bizim köylü. Bakınız: Fahri, Hayri, Ziya, Adnan, şu gördüğünüz Burhan, ben... Ya Kadıköy’ün meşhur hanımları, hangi birisini söyleyeyim.” (s 48)

Necdet, aşkına karşılık bulamadığı ve Bedriye’nin Burhan’la evlenmeyi seçmesi üzerine bir süre Kadıköy’den uzaklaştığında Orhan onu semte dönmesi için ikna ederken burada yaşamının ayrıcalığını anlatır. Kadıköy’den sonra hiçbir yerin kendisine cazip gelemeyeceğinden bahseder:

⁶⁹ Sürmeli Yasemin Savcan, *Safiye Erol’un Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, 2005, s.153

⁷⁰ Necdet Rüştü Efe, şiir, manzum öykü ve bir dönem Akbaba ve Karikatür gibi mizah dergilerinde taşlamalar yazan, çocuk şiirleriyle tanınmış sanatçıdır.

“Halt etmişsin. Bir Kadıköylü köyünden uzak yaşarsa hayra alamet değildir... Kadıköy’ün daha köprü iskelesine ayak bassan kendi evinin avlusuna girmiş olursun. Lodos havalarda gıcır gıcır sallanan o külüstür iskelede yurdun başlar. Sağdaki gazeteci, soldaki tütüncü bile ahabıdır. Paran olmazsa sana veresiye verirler. Vapura gelince, bir komşu salonundan farkı var mı, Allah aşkına söyle... Kadıköy vapuru artık vapur filan değildir. O, muayyen misafirlere mahsus bir gazino, bir kulüp, öyle bir şeydir... Bir taraftan çımacılar, çikalım beyler, çikalım, diye nazikâne dehlizen bu Kadıköy denilen muazzam tarikatın mensupları oluk oluk dört tarafa dağılır. İskeleye ayak basınca adeta başka bir hava ile karşılaşırın.” (s.249)

Bu cümlelerde Kadıköy’ün kahramanların ve yazarın gözünde duygusal bir bağ kurulan canlı bir varlık gibi algılandı görülür. Kadıköy’de uzaklaşmanın hayra alamet olmaması Kadıköy’ün bir ev gibi sıcak ve güvenilir bir yer olarak benimsenmesi söz konusudur. Ev sıcaklığı ve güvenirliliği veren bu mekân kahramanların geçmişinden, alışkanlıklarından, kendilerini ait hissettikleri yerden uzak düşünememesinden kaynaklanır. Necdet’in abartmakla suçladığı Orhan düşüncesinde ısrarcıdır:

“Amenna, dedi. Vatan, evet, her karış toprağı muazzez, her semti mukaddes olan vatan. Fakat... İlle de Kadıköy, ah Kadıköy!.. Yazık, yazık sana. Bizi yan çize çize bizim huyumuzu unutmuşsun. Bilmez gibi söylüyorsun, Necdet. Sen ha, dediğin gün yirmi tane Kadıköylü alesta hazırdır.” (s.250, 251)

Orhan, Necdet’i aidiyet hissine vurgu yapıp Kadıköy’e bir ruh kazandırarak ikna eder. Ait olma hissi kent kimliği ile varlığını koruyan Kadıköy’e kent olmanın dışında ayrı bir ruh ya da kimlik de kazandırır. Kadıköy, bütün karakterleri birbirinden ayıracak kadar kent, bu karakterlerin unutamayacağı kadar da küçük ve ruhun olan bir mekândır. Necdet de Kadıköy’den uzak kalmayı sürgün olarak görür:

“Necdet bütün bir sene Kadıköy’den tamamiyle uzak yaşadıktan sonra menfayı kafi gördü.” (s.241) Moda’da bir dükkân işleten ve herkesin tanıdığı

Baha’nın sözleri de Kadıköy’e ait yaşayan bu karakterlerin burayı benimsediğini gösterir:

“... ve yaşadığımız yer, dünyanın cennetidir.” (s.66)

Necdet’in uzağında kaldığı için kendini sürgünde hissetmesi ve Baha’nın Kadıköy’ü dünyanın cenneti olarak görmesi Kadıköy’ün romandaki önemini bir kat

daha artırır. Necdet'in aşkından da büyük bir bağlılık hissettiği Kadıköy, onun yaşamını oluşturan bütünün en önemli parçasıdır. Çocukluğu, aşk tecrübesi, arkadaşları, dostlukları kendisini oluşturan her parça bir bütün olarak tamamlandığında ortaya 1930lu yıllardaki Kadıköy resmi çıkmaktadır.

Kadıköy birbirine benzemeyen karakterlerin yaşamaktan mutlu oldukları, onları bir araya getiren ana mekândır. 'Nesrin'in Anketi' başlıklı bölümde romandaki karakterlerin bir araya gelerek yaptıkları kayak gezintisi bu düşüncemizi özetler niteliktedir. Karakter yapıları farklı olan yedi genç bir kayıkta Kadıköy gezintisi yaparken onları birbirine bağlayan en önemli karakter Kadıköy'dür:

“Şimdi Kuşdili'nde halkın alakasını çeken iki şey vardı: Biri saz, diğeri bu yedi gencin sandalı. Beyazlar giymiş, göğsü, bağı açık, saçları tatlı rüzgârda savrulan yedi coşkun genç, hepsi yakışıklı, hepsi zarif ve çılgın. Velvele ile köpürüp etrafa serpilen neşeleri ortalıkta bir taze bahar yarattı.”
(s.61)

Farklı dünyaların insanı olan Burhan ve Bedriye'yi bir araya getiren, Necdet'i Bedriye'ye âşık eden, Necdet ve Bedriye'nin aşktan kaçmak için ayrıldıkları, Nesrin'in aşkına karşılık bulamayanca intihara benzeyen ölümünün gerçekleştiği mekândır. Romanın 'Kadıköy, Şifa, Kadıköy'ne Veda' gibi adlardan oluşan bölümleri roman içerisinde Kadıköy'ün bir mekân olarak ele alınmaktan öte bir öneme sahip olduğunu gösteren işaretlerdendir. Romanın 'Kadıköy' başlıklı bölümü Necdet Rüştü'den alıntılanan “Cennetlikmiş bu köye ismini veren kadı” epigrafiyle başlar.

Necdet'in Bedriye'ye âşık olmadan önce yaşadığı gönül maceraları anlatılırken 1930lu yıllarda Kadıköy'ün gündelik hayatının ve Kadıköy'deki azınlıkların durumu hakkında ayrıntılar verilmiş olur:

“Necdet'in Moda'da tanıdığı bazı Rum ve İtalyan kızlarıyla ufak tefek maceraları olmuştu: Sandal Safaları, deniz şakaları; mehtaplı kırlarda çiçekli loş korularda masumane randevular...” (s 23)

Selim İleri'nin “bana Kadıköy'ü öğreten roman”⁷¹ dediği romanın bütün cümlelerinde satır aralarında varlığını hissettiren ana karakter gibidir. Kahramanların gündelik hayatlarında, aşklarında, ayrılıklarında Kadıköy vardır. Necdet'in Bedriye'ye, Bedriye'nin Burhan'a duyduğu aşkın heyecanına Kadıköy sokakları, evleri, semtleri

⁷¹ Selim İleri, *Defterimde Safiye Erol*, Zaman Gazetesi, 27.02.2010.

tanıklık eder. Romanda anlatılan bütün yaşantıların içinde yer alan Kadıköy’den o kadar sık bahsedilmiştir ki okuyucuda yaşananların başka bir mekânda gerçekleşmeyeceği düşüncesi uyanır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Parklar	▪ Yoğurtçu Parkı	▪ Aşkın başladığı yer ve arkadaşlık ilişkilerinin mekânıdır.
▪ Salonlar	▪ Süreyya Sineması	▪ Aşk acısının hatırlamalarla yaşandığı mekân
▪ Plajlar	▪ Moda ▪ Fenerbahçe ▪ Kalamış Plajları	▪ Romandaki yedi gencin birlikte eğlendiği ve aşkların başladığı mekânlar
▪ Meyhane-Gazino-Lokantalar	▪ Mardik’in Methanesi ▪ Koço	▪ Eğlence yeme içme hayatıyla birlikte paylaşımların yaşandığı yerlerdir.
▪ Köşkler	▪ Acıbadem’deki Köşk	▪ Saltanat zenginliğinin ve ihtişamının göstergesi olarak ön plana çıkar
▪ Mevsimler	▪ Bahar	▪ Kadıköy, çiçeklerin açtığı, havanın latif esintileriyle güzelleştirdiği bir mekândır.
▪ Vapur	▪ Kadıköy Vapuru	▪ Kadıköy’deki gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılabilceği gibi Safiye Erol romanında Kadıköy’ü karakterlerinin oluşumunda etkin olan ana unsurlardan biri olarak tasvir ederken zaman zaman bu yaklaşımında ötesine geçerek Kadıköy’ü bağımsız bir karakter gibi tasvir eder. Sema Uğurcan bir araştırmasında bu düşüncemizi destekleyecek tespitler yapar:

“Bu romanın asıl kahramanının Kadıköy semti olduğunu söyleyebilirim. Kadıköy mesire yerleri, av yerleri, lokanta ve plajları, rıhtımı, piyasa alanları, sinema tiyatroları, köşklere villaları, düğünleri, güneşi, gurubu, mehtabı ile esere girer. İstanbul’un yerleşme tarihinde yeni sayılacak bu semt dinlenmenin, eğlenmenin, spor yapmanın, bedeni ve ruhu beslemenin mekanı olarak kahramanların gençlik dönemine şahit olur. Gençlerin birbirine âşık olmalarında Kadıköy’ün güzel dekorunun etkisi vardır.”⁷²

⁷² Sema Uğurcan, *Edebiyatımız II Yazarlar Meseleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s.361

Safiye Erol'un Kadıköy'ü çekirdek olayda anlattığı romanlardan biri de *Ülker Fırtınası* romanıdır. İlk baskısı 1946 yılında yapılan *Ülker Fırtınası*⁷³ romanı, Safiye Erol'un toplum tarafından kabul edilmeyen bir aşk ilişkisini anlattığı, yer yer mistik unsurlarla dolu romanıdır. İstanbul'da geçen ve kurgusunda otobiyografik öğeler de barındıran romanda asıl hikâye Nuran ile Sermet'in yaşadığı sıra dışı aşktır. Bunun yanında Nuran ve Sermet'in çevresindeki karakterlerin de tahlilleri ve onların başından geçenler anlatılmıştır.

Romanda 1933 yılı İstanbul'u ve burada yaşayan seçkin tabakanın yaşam tarzları anlatılır. Selim İleri roman için:

“Ülker Fırtınası, İstanbul pitoreskinde, alaturka mûsikînin başına gelenler konusunda yazılmış en önemli romanlardan. Reşat Nuri'nin Son Sığınak'ı, Nâhid Sırrı'nın 'Yıldız Olmak Kolay mı?''sı başka başka perspektiflerden yaklaşır. Peyâmi Safâ'nın çok sevdiğim Fâtih-Harbiye'si, yer yer, ne diye saklamak, 'ideolojik'tir. Ülker Fırtınası'ysa Huzur'la ölçülmeli.” der.⁷⁴

Kadıköy'ün Romanı'nda ruhu olan ve kahramanlar arasındaki ilişkinin ana mekânı ve kahramanların kimliklerini oluşturan ana unsur olarak görülen Kadıköy'ün bu bağıntılardan bağımsız olarak görülebileceği bir başka nokta da Kadıköy'ün kent kimliği ile İstanbul'dan bağımsız bir mekân olarak anlatılmasıdır:

“Romanda, bütün kahramanlar Kadıköy'ün farklı semtlerinde yaşar. Bu durum romanda Kadıköy'ü ilçe olmaktan çıkarır, onu başlı başına bir kent gibi algılamamızı sağlar. Kadıköylülük sıfatıyla, Kadıköylülere ait farklı bir yaşam biçimiyle, Kadıköy'ün kendine has sosyal yaşamıyla burası, İstanbul'un diğer semtlerine benzemeyen, İstanbul'dan ayrı, adeta başlı başına bir şehir olur.”⁷⁵

İlk baskısı 1946 yılında yapılan *Ülker Fırtınası*⁷⁶ romanında Kadıköy, seçkin ve alt tabaka insanlarını bünyesinde barındıran çok katmanlı sosyal yapısı, anlatılan olaylara tanıklık eden semtleri ve 1930lu yıllarda İstanbul'da gündelik yaşamın ayrıntılarını veren mekân olması bakımından önemlidir. ‘İnsanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biri olarak’ görülen mekânların önemi bu romanda Kadıköy'de yaşanan olaylarla somutlaşmıştır. Romanda anlatılan hikâyenin

⁷³ Safiye Erol, *Ülker Fırtınası*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2001 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

⁷⁴ Selim İleri, *Defterimde Safiye Erol*, Zaman Gazetesi, 27 Şubat 2010.

⁷⁵ Ayşe Özge Pelister, *Safiye Erol'un Romanlarında Sosyal Hayat*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.285

⁷⁶ Safiye Erol, *Ülker Fırtınası*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2001 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

büyük bir bölümü Kadıköy sınırları içinde geçer. Yaşanan bütün olaylara Moda, Feneryolu, Suadiye, Kalamış, Göztepe semtleri tanıklık etmiştir.

Romandaki karakterlerden Dilruba Hanım ve Numan Bey, kışları Şişli’de bir konakta, yazları Suadiye’de bir köşkte geçirmektedir. Bu durum Kadıköy’ün 1930’lu yıllarda da sayfiye yeri olarak kullanıldığını göstermektedir. Yazın gelmesiyle birlikte çocukları Turan ve Selçuk’la yeğenleri Nuran’ın gelmesini bekleyen Dilruba Hanım, Suadiye’deki köşkü çocuklara göre düzenlemenin planlarını yapar:

“Yalnız Suadiye’deki sayfiye ehemmiyetli bir değişiklik ister. Çocuklara tek banyo yetmiyor... Bahçeyi düzeltmeli, bağı tımar ettirmeli.” (s.10)

Bu cümleler 1930’lu yıllarda Suadiye taraflarında evden çok bağ ve bahçe alanlarının olduğunu göstermektedir. Suadiye’de var olan bağ ve bahçe alanları Feneryolu semtinde de vardır. Nuran’ın köşkü de bu güzellikler içinde bir yerdedir:

“Nuran’ın Feneryolu’nda bol ağaçlı bir meyva bahçesi ortasında harapça küçük bir köşkü ve ayda doksan lira kadar iradı vardı.” (s.36)

1930lu yıllarda Kadıköy’ün demografik yapısı hakkında da ipuçları veren bu cümleler Kadıköy imajının uzun bir süre sakın, nezih ve dinlendirici sıfatlarıyla tamamlandığına işaret eder. Kadıköy bu sosyal yapısıyla uzun süre gelir düzeyi yüksek ailelerin dinlenmek, İstanbul’dan kaçmak için yaz aylarında geldiği yerlerden biridir.

Nuran ve Sermet’in aşkı, Kanlıca’da başladıktan sonra Kadıköy’de alevlenir ve bundan sonra yaşanan bütün gelişmeler Feneryolu, Mühürdar, Kalamış, Moda gibi semtlerdedir.

Nuran ve Sermet’in aşk ilişkilerinde yaşadığı iniş ve çıkışlara, tereddütlere Kadıköy’ün semtleri şahitlik eder. Barıştıkları zaman mutlu bir şekilde dolaştıkları yerler Kadıköy semtleridir:

“O geceden sonra gene eskisi gibi her gün buluşmaya başladılar. Sermet öğleüzeri geliyordu. Hava güzel olursa Suadiye, Göztepe, İçerenköy taraflarında dolaşıyorlardı. Mevsim artık son damlalarını harcıyordu. Çürümüş yapraklar, ıslak toprakların hamuruna karışıyor.” (s.98)

Yaşanan aşkın çürüyen yapraklar, ıslak topraklarla bütünleşmesi bu doğal güzelliklerin Kadıköy’de olmasıyla ilişkilidir. Kalamış’ın durgun ve güzel

manzarasının, dargın olmadıkları bir zaman ölümsüzlük duygusunu hissetmelerinde tamamlayıcı bir işlevi vardır:

“_ Biz ölmeyeceğiz değil mi, Sermet? Sümbülî bir havada, Kalamış’taki çardaklı kahvede oturuyorlardı. İri ve seyrek taneli bir yağmur düşmeye başladığından etrafta kimseler yoktu. Ufukta rüzgârsız kalmış bir yelkenli, oraya mihlanmış bir hayal gibi görünüyordu. Manzara, menekşemsi mavi bir su içinde hafifçe sallanan bir rüya peyzajını andırıyordu.” (s.177)

Romanda yaşanan olayların gidişatını değiştiren bütün tesadüfler Kadıköy’de olmuştur. Dargın oldukları bir dönemde her şeyini kaybettiğini düşünüp alkolle teselli bulmaya çalışan Sermet’in Nuran’la tekrar barışmasını sağlayan tesadüf Numan Bey’i Kadıköy vapurunda görmesidir. Numan Bey’i gördükten sonra Nuran’a onunla mesaj yollayan Sermet Nuran’la barışmayı başarmıştır.

Nuran’ın on üç yaşında bir çocuğun söylediklerinden çıkardığı ders de Mühürdar’daki tesadüfle gerçekleşir. Sermet’in yaşadığı evi ve ailesini merak eden Nuran onun evine giderken Sermet’in büyük oğlu Seymen’le karşılaşır:

“Yemeğe gittiği akşam Sakızağacı’ndan Mühürdar’a kıvranırken yolda Seymen’le buluştu. Birlikte yürümeye başladılar... Şimdi Rızapaşa Karakol sokağından geçiyorlardı. Ortalık hafif kararmıştı.” (s.102)

Nuran’ın farklı duyguları hissetmeye başlayacağını önceden sezdirenen bu cümleler, onun yaşayacağı değişimde Kadıköy’ün de rolü olduğunu da sezdirmektedir. Nuran yol boyunca Seymen’le konuşur. Seymen’in sorduğu her soru ve kurduğu her cümle onu utandırır.

Nuran’ın Sermet’in karısı Müzeyyen’le Altıyol’da karşılaşması, Sermet’in Müzeyyen’den ayrılmak üzere iken Mühürdar’da ev eşyalarını görmesi gibi tesadüfler hem romanın kurgusunu etkilemesi hem de Kadıköy’de geçmeleri bakımından önemlidir.

Sermet’in, karısı Müzeyyen’le olan ilişkisini bitirememesinin en önemli nedeni dağınık ve sorumsuzca bir hayatı yaşama isteğidir. Çünkü Müzeyyen, hiçbir zaman Sermet’ten bir eş ya da babanın üstlenmesi gereken sorumlulukları yerine getirmesini beklememiştir. Nuran’la olan ilişkisinde Sermet’i bağlayan nedenler ise rahatlık, temiz ve düzenli bir hayattır. Ancak Sermet her iki yaşam biçimine de istikrarlı bir şekilde ayak uyduramamaktadır. Bu nedenle sürekli bir tereddüt yaşamaktadır. Sermet’in

yaşadığı bu tereddütler Mühürdar ile Feneryolu arasında yaşadığı gidiş gelişlerle anlatılır:

“Nuran’ı seveli daha intizamlı bir hayata girdi. Ömrü, Feneryolu ile Mühürdar’da geçiyor.” (s.101)

Feneryolu ile Mühürdar arasında gidip gelmesi Nuran’ın fiziksel olarak bu yerlere gidip gelmesi anlamında değerlendirilmemelidir. Feneryolu kendine ait bir yaşam oluşturduğu, güçlü bir kadın olarak yaşamına devam ettiği, kendine ait zevkler biriktiren Nuran’ı temsil ederken Mühürdar bütün bunları kaybetme pahasına aşka tutunduğu arka sokak olarak düşünülmelidir.

Nuran, zamanla gözünde büyüttüğünü fark ettiği Sermet’i eskisi kadar sevmediğini anlar. Nuran’ın bunu anlamasında Sermet’in yaşadığı yerin de etkisi vardır:

“Sermet’i hakiki muhitinde görmek istemişti. Mühürdar’daki evde Müzeyyen’in kocası Sermet, çalgılı meyhanede udi Sermet.” (s.122)

Sermet’in Müzeyyen’den ayrılmak üzere iken Mühürdar’da yaşadığı tesadüf onu bu kararından döndürür. Rıhtım’dan Mühürdar’a doğru yürürken evinin eşyalarını bir yük arabasında gören ve bu duruma çok üzülen Sermet ayrılmaktan vazgeçer:

“Caddeden bir yük arabası geçiyordu. Sermet gözleri büyüyerek baktı. Kendi evinin eşyası taşınıyordu. Eski konsolu, çocukların beyaz karyolarını tanıdı... Evet unutmuştu. Müzeyyen demek bugün taşınıyordu... Henüz dönebilirdi; ah! Çok şükür, henüz son adım atılmamıştı.” (s.66–67)

Nuran aşkının bittiğini en azından kalbinde ve kafasında eskisi kadar yer edinmediğini Sermet’le gezdiği Göztepe’deki sokakların birinden tek başına geçtiği zaman anlar:

“Altı ay evvel Göztepe’de işim düştü. O civarda benim için en mukaddes hatıralarla dolu bir sokak vardır. Sermet’le yaz geceleri birbirimizden ayrılmazdan evvel hep oradan geçerdik. Eski günleri zihnimde canlandırmak hevesine kapıldım ve saptım. Fakat aynı zamanda eski bir madrigal bestesini toparlamakla meşguldüm. Kendime geldiğim zaman Kızıltoprak’ta idim. Mukaddes yoldan geçmiş ve fark etmemiştim... Göztepe hadisesi bana son ibrettir.” (s.219–220)

Nuran, hafızasında hep mekânla birlikte yer edinen aşk hatıralarını unuttuğu için kendini daha iyi hissetmektedir. Sermet'ten bağımsız geçemeyeceğini, hatırlamamak için geçmediği sokaktan onu düşünmeden geçince bağımlı olduğu ve kurtulmak istediği bu aşka karşı da zafer kazandığını düşünür.

Yaşanan olayların şahidi ya da geçtiği yer olmasının dışında 1933, 1934 yılı Kadıköy'ünde denizin ve semtlerin mevsimlere göre görünümü de tasvir edilir. Örneğin eylül ayında Moda ve Fenerbahçe sahillerinin güzelliği anlatılır:

“Artık eylül girdi. Bütün yaz moda koyunu, fener açıklarını karıştırıp deşen azgın rüzgâr... Şimdi tam denize girilecek zamandır. Sular mavi atlas gibi düzgün yumuşak. Ne rüzgâr ver ne çarpıntı.” (s.53)

Sermet'in Mühürdar'a doğru yürürken gördüğü deniz manzarası ve İstanbul tarafının güzelliği de tasvir edilir:

“Sümbül bir günde Sermet, Zaharof'un iskelesinden Mühürdar tarafına yürüyordu. ... Meyillice olan yolu pek hızlı yürüdüğü için biraz durdu, denize İstanbul tarafına baktı; manzara, lacivert üzerine kabartma işlenmiş bir harita gibiydi. Yarım kuşbakışı perspektif içinde Haydarpaşa dalgakıranı, Selimiye, ta öteden liman... Kat kat açılan, iç içe zenginleşen, değişiklik peyda eden bir panorama.” (s.65–66)

Kadıköy'ün deniz gören semtlerinden bir panorama biçiminde tasvir edilen deniz, Kadıköy yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır. Haydarpaşa ve Selimiye'yi gören bu manzara varlığı ve görünürlüğüyle hızlı yürüyen Sermet'i durdurmuş ona farklı duygular hissettirmiştir. Bu cümleler Kadıköy'ün edebi eserlerde yalnızca sosyal yapısıyla değil doğal güzellikleriyle de anlatıldığının bir göstergesidir. Romanda kadıköy'ün bu güzelliklerinin ihmal edilmediğini gösteren bir başka tasvir de akşam vakti Mühürdar sahilinin anlatıldığı cümlelerdir:

“Mühürdar sahilinde ne temiz, ne berrak bir gece... Karanlığa rağmen İstanbul'un silueti seçiliyor. Gökyüzünü benek benek yıldızlar kaplamış.” (s.111)

Bu cümlelerde Kadıköy'ün doğal güzelliklerinin yanı sıra bu güzelliklerin uyandırdığı hisler de anlatılır

Ülker Fırtınası romanında Kadıköy'ün semtleri arasında görülen ekonomik farklar da dikkat çekmektedir. Mühürdar'daki Sermet ile Suadiye'deki Nuran arasındaki

en önemli uçurumlardan biri ekonomik düzeylerindeki farklılıktır. Bunu ikisinin yaşadığı semtler ve evlerde belirgin biçimde görmek mümkündür. Suadiye'deki köşkün masrafları ile Mühürdar'daki evin kirası arasında oldukça önemli farklar vardır. Dilruba Hanım Suadiye'deki köşkün giderleri için kabataslak bir hesap yaparken ve Mühürdar'daki evin kirasından bahsedilirken aradaki fark ortaya çıkar:

“Dilruba Hanım'ın derdi başından aşıyor. Önünde elektrik ve su faturaları; bir aylık sarfiyat seksen lira tutmuş. Tabii bahçe sulanıyor, tenis kortu sulanıyor, evdeki gençler her daim duş altında.” (s.44) Buna karşılık Mühürdar'daki evin kirası kırk liradır: “Fakat onların da geçimlerini biraz daraltmaları lazım. Mühürdar'daki evin kirası kırk liradır. Oradan çıkacaklar. İstanbul tarafında daha ucuz bir yere taşınacaklar.” (s.54)

Numan Bey öldükten sonra maddi zorluklar yaşayan Dilruba Hanım'ın Şişli'deki konak veya Suadiye'deki köşkten birini satması gerekmektedir. Bu konuda tercihi çocukları Turan ve Selçuk'a bırakır. Çocuklar, daha rahat yaşayabilecekleri Suadiye köşkünün kalmasını isterler:

“Onlara lazım olan bağı, bahçesi, tenis kortu ile daha az şatafatlı, küçük; fakat medeni hayata daha elverişli olan köşktü.” (s.54)

Turan ve Selçuk'un ‘medeni hayata elverişli’ bu köşte dolayısıyla Suadiye’de yaşamayı tercih etmeleri Kadıköy’ün ileriki yıllarda sayfiye yeri olarak kullanılan bir mekân olmaktan çıkıp sürekli bir yerleşim yeri olmasına da işaret eder. Turan ve Selçuk gibi pek çok birey ya da aile Suadiye, Göztepe, Erenköy, Bostancı gibi semtlerde sürekli yaşamayı tercih etmişlerdir.

Ülker Fırtınası romanında ana mekân olarak kullanılan Kadıköy, bu özelliğinin yanı sıra kurgusal (fictiv) yapının ilerlemesi ve çözüme kavuşmasında etkin unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Romandaki çatışma unsuru olan Nuran ve Sermet arasındaki aşk ilişkisi, bu ilişkinin sosyo-kültürel boyutları dahası Nuran ve Sermet arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıklar anlatılırken Kadıköy’ün her kesimden insanı bünyesinde barındıran çok kültürlü yapısından yararlanılmıştır. Mühürdar’da alt gelir Fenerbahçe ve Suadiye’de üst gelir gruplarının yaşıyor olması Kadıköy’ün adeta tek başına bir kent kimliğine sahip olduğunun göstergesidir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Sayfiye ve Dinlenme Yerleri	▪ Suadiye ▪ Fenerbahçe	▪ Yaz aylarında yaşanan ve sakinliği ile dikkat çeken mekânlardır.
▪ Köşkler	▪ Suadiye ve Fenerbahçe'deki Köşkler	▪ Bol ağaçlı meyve bahçeleri ve denize yakınlığı ile tasvir edilen mekânlardır.
▪ Semtler	▪ Mühürdar ▪ Suadiye ▪ Göztepe ▪ İçerenköy	▪ Karakterlerin aşklarını yaşadığı yerler olmasının yanı sıra sosyal ve ekonomik statülerini gösteren mekanlar olarak da dikkat çeker.
▪ Mevsimler	▪ Sonbahar	▪ Çürüyen yapraklarıyla tasvir edilen mevsim aynı zamanda karakterlerin yaşadığı aşk ilişkisinde ne kadar yıprandıklarını da gösterir.
▪ Sahiller	▪ Moda ▪ Fenerbahçe ▪ Kalamış Sahilleri ve Kadıköy Rıhtımı	▪ Aşkın yaşandığı ve bittikten sonra hatırlandığı mekânlardır.

İlk baskısı 1963 yılında yapılan Peride Celal'in (1916-) *Gecenin Ucunda*⁷⁷ isimli eseri bir aşk romanı olmasına rağmen içinde başka göndermeleri de barındırmaktadır. Romanda özellikle 1960'ların Ankara ve İstanbul'undaki sosyal hayat gözler önüne serilmiştir. Toplumsal sınıflar arasındaki yaşam farkları, burjuva eleştirisi ve kadının toplum içindeki konumu romanın merkezindeki sorunlardır.

Romanın kahramanı otuz üç yaşında, avukatlığa yeni başlamış bir kadın olan Macide'dir. Macide dar gelirli bir ailenin kızı olarak İstanbul'da büyümüştür. Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Ankara'da çalışmaya başlar. Çok özlediği İstanbul'a kısa bir tatil için gelirken trende zengin iş adamlarından Ahmet Işık ile tanışır. Kısa sürede ilişkileri ciddi bir boyut kazanır. Ahmet Işık'ın ağabeyi Kazım Işık, evli olmasına rağmen Macide'ye âşık olur ve eşinden boşanarak ikna ettiği Macide'yle evlenir. Ancak Macide aradığı mutluluğu bir türlü bulamaz ve hamile olduğu halde Ankara'ya, annesinin yanına dönerek boşanma davası açar. Romanda hızlıca özetlediğimiz bu olaylar Macide'nin hatıraları şeklinde zaman sırası takip edilmeden anlatılmıştır.

⁷⁷ Peride Celal, *Gecenin Ucunda*, İstanbul: Can Yayınları, 1996 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Gecenin Ucunda romanında Kadıköy iki farklı yönüyle karşımıza çıkar. Bu iki yön ortaya çıkarken Macide'nin anılarının etkisi ve onun bakış açısı önemlidir. Birinci yön geçim sıkıntısı içindeki insanların yaşadığı Kadıköy mahallesinin varlığıdır. Macide, Fatih'te geçirdiği ilk çocukluk yıllarından sonra ailesiyle Kadıköy'e, bir Ermeni mahallesine taşınır. Babası az kazanan bir avukat, annesi ise dönemin zengin paşalarından birinin kızıdır. Ailesi Macide'yi yaptığı evlilikten dolayı reddetmiştir. Bir gün annesi Macide'ye Şişli'de gençlik yıllarında kaldığı apartmanı gösterir. Macide, Kadıköy'deki evlerinden büyük görünen bu apartmanı değil de Kadıköy'deki yoksul evlerini tercih ettiğini söyler (s.9). Kadıköy'deki evleri çamurlu, karanlık bir yan sokaktadır. Tehlikeli çukurlarla dolu, bakımsız, şişman Ermeni kadınların balkonlarda yemek pişirip çamaşır astığı eğri büğrü bir çıkmazdır burası. Sokaktaki evler birbirlerine yaslanmıştır ve hepsi birbirine benzemektedir. Çöpler kapı önlerini doldurmuştur ve Ermeni dudular sokaklardan gelip geçeni izlemektedir. Bu sokağın bir başka özelliği de köpeklerin çokluğudur. Macide, köpeği Tintin'i bu sokakta bulup sahiplenmiştir(s.11).

Macide'nin babasının sağlığı bozulunca varlıklı bir akrabalarının kira almadığı Kızıltoprak'taki eve taşınırlar. Bu ev cadde üzerindedir ve bahçelidir. Otlar, ağaçlar içinde bakımsız, şirin bir bahçesi vardır. Macide burada Erenköy Lisesi'ne başlar. Kızıltoprak yıllarından Macide'nin aklında kalan en önemli şey babasının hastalığı ve yoksulluktur. Ama Macide Kızıltoprak'taki evin bahçesinde yalnız geçirdiği günleri zor zamanlarda yaşadığı mutlu anların arasında sayar. Bahçe serin ve dinlendiricidir. Kapısının önünde bir hanımeli vardır ve duvar boylarında taflanlar bulunmaktadır. Kısacası kuyusu, çeşit çeşit çiçekleri ve ağaçlarıyla Macide için bir huzur kaynağıdır bahçeler. Macide, en yakın arkadaşı Handan ile de Erenköy Lisesi'nde tanışmıştır. Macide, Ankara'da yaşadığı yıllarda İstanbul'u çok özler. Özlediği yerlerin başında ise Moda'yı sayar(s.20)

Okulu bitirince Ankara'da çalışmaya başlayan Macide, beş yıl sonra İstanbul özlemine dindirmek için yola çıktığında trende Ahmet Işık ile tanışır. Bu ilişkinin gelişmesiyle Kadıköy'ün, Macide'nin çocukluğundaki yoksul yaşamına benzemeyen zengin yönü karşımıza çıkar. Macide, bir süre sonra bu zengin ailenin Çiftehavuzlar'daki "Villa Işık" denilen evlerine gider. Uçsuz bucaksız bahçesi, görkemli ağaçları ve kırmızı sivri damı dikkati çeken ilk özellikleridir. Buradaki her şey soyluluğu ve zenginliği öne çıkaracak şekilde düzenlenmiştir. Işık ailesi en çok bu

köşkleriyle övünür. Dışarısı restore edilmiş içi ise tamamen modern eşyalarla döşenmiş bir köşktür burası. İtalya'dan özel olarak getirtilen bir bahçıvan bahçedeki güzelliğin devamını sağlar. Romanda Villa Işık ve onun etrafında şekillenen yaşam tarzı şöyle anlatılmıştır:

“...Çiftehavuzlar, Adalar, Modalar... Çam ağaçları, büyük bahçe, Tuberosalar. Rıhtımda yabancı dilde ayıp şakalar yapan, fındır fındır gülen, ekmek kabuğu gibi yanmış taze kadınlar. Siyah havvyarla pembe şampanya içilen kulüpler. Ateşler yakılıp kuzular çevrilen, çifte orkestraların şenlendirdiği bahçeler. Parmaklıklara yapışan meraklı genç yüzler... Bahçıvan, kapıcı, garson döller... Plajın önünde satıcılar, kaçışan kalabalık. Radyosu ardına kadar açık, yayaları çil yavrusu gibi dağıtan uçak gibi uzun parlak Amerikan arabaları. Arsız kahkahalar, Yusuf Efendi'nin beyaz eldivenleri, Kristal küçük şamdanlarda yanan mumlar, parlayan bardaklar, Tuberosaların donuk, beyaz salkım salkım başları...(s.169)

Çiftehavuzlar'daki “Villa Işık” adeta İstanbul sosyetesinin toplanma yeridir. Burada görkemli davetler verilir. Köşkün sahilindeki plaj ve buradaki eğlenceler zenginleri bir araya getiren bir mekân olarak karşımıza çıkar. Macide, Kazım Işık'ın zorlamasıyla sürat motoruna binerek sahilinden İstanbul'un Anadolu yakasını dolaşır. Suadiye, Bostancı, Kartal, Pendik ve Adaları denizden gezerler. Macide kıyıların güzelliğinden, denize kadar inen yemyeşil bahçelerden ve köşklerin kulelerinden çok hoşlanır. Kazım Işık ve Macide'nin ilişkisinin gelişmesinde de Villa Işık'ın bahçesi önemli bir mekân özelliği taşır. Kazım Işık bahçede özenle yetiştirdiği çiçekleri, sıcak memleketlerden getirdiği ağaçları özenle tanıtır Macide'ye. Anlatıcı yazar Tuberosa isimli çiçeği sık sık tasvir ederek bu büyük bahçenin güzelliğini öne çıkarır. Ayrıca Kalamış, Moda ve Bebek önlerinde motorda bağırarak dolaşmayı severler ve böylece köşkün sahilinde bekleyen Kazım Işık'ın eşinden uzaklaşırlar.

Gecenin Ucunda romanında Kadıköy, Kızıltoprak'taki köşkte otların arasına uzanıp gelecek güzel günleri hayal eden Macide ile Villa Işık'ta, gösterişli bir yaşam içinde mutlu olamayan ve yozlaşmış burjuvalar içinde huzursuz olan Macide'nin hayatındaki iki önemli dönemde etkili bir mekân olarak romandaki yerini almıştır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Mahalleler-Evler	▪ Ermeni Mahallesindeki ve Kızıltoprakta'ki ev ▪ Çiftehavuzlar'daki villa	▪ Ermeni kadınların balkonlarda yemek pişirip çamaşır astığı mahalle, yıkık görüntüsüne rağmen bahçesinin güzelliği ile Kızıltoprak'taki ev, yozlaşmış burjuvazinin yaşadığı mekân olması bakımından Çiftehavuzlar'daki villa karakterlerin ekonomik düzeylerini göstermesinin yanı sıra Kadıköy'ün çok kültürlü yapısına da işaret eder.
▪ Eğitim Kurumları	▪ Erenköy Lisesi	▪ Romanda ayrıntılı olarak ele alınmasa da Kadıköy'de oluşan yaşam geleneğini ortaya çıkaran yapılardan birinin de okullar olduğunu ve bu okulların köklü yapısını gösterir.

İlk basımı 1965 yılında yapılan *Aylaklar*⁷⁸, Osmanlı ve Meşrutiyet'ten Cumhuriyet dönemine geçiş sancılarını, değişimin toplum ve bireyler üzerindeki etkilerini kaybolan mekânlar ve değerler bağlamında ele alan bir romandır. Leman Hanım ve onun yarattığı aristokrat düzenin gölgesinde Erenköy'deki konakta lüks içinde yaşayan ve üretime hiçbir katkıda bulunmadan yaşayan bu insanlar, Leman Hanım'ın mirasının tükenmesi, Şükrü Paşa Konağı'nın yerine bir apartman yapılması ile dağılırlar.

Aylaklar romanı bir aile çerçevesinde Kadıköy yaşamının yakın tarihimiz içindeki gelişmelerini ortaya koymaktadır. Osmanlı paşalarının yaşadığı bir semt olan ve köşkları ile bilinen Erenköy, çarpık kentleşme nedeniyle 'ruhunu kaybeden' semtler arasına girmiştir. *Aylaklar* romanı konaktan apartmana geçişin hikâyesini de anlatmaktadır. Kadıköy, Erenköy, Moda, Kalamış ve Suadiye, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemini görmüş bu konakta yaşanan nesil çatışmasına konak ve apartman hayatı ile birlikte tanıklık etmiştir.

Roman, vapurla Kadıköy'e geçen karakterlerin Kadıköy Çarşısı'na uğrayarak Erenköy'e gelişlerinin anlatılmasıyla başlar. Kadıköy vapurunda Kız Kulesi,

⁷⁸ Melih Cevdet Anday, *Aylaklar*, İstanbul: Adam Yayınları, 2002 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Haydarpaşa'yı izleyen karakterler, indikten sonra Kadıköy Çarşısı'ndan geçerek Erenköy'e gelirler.

“Böylece otomobile binip çarşıya yollandılar. Dünder Bey'i balıkçıların önünde buldular...”(s.14)

Erenköy'deki konağın yapılma fikri II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır. Üçüncü evliliğini yapan Şükrü Paşa'ya hediye olarak Anadolu Yakası'nda bir köşk yaptırmasını emreden Abdülhamit'in yapılmasına vesile olduğu bu köşkün mimarisi bir gün padişah tarafından ziyaret edileceği ümidine göre planlanmıştır.

Erenköy'deki konak (romanın bazı yerlerinde köşk olarak geçer), eskimişliği, çökmeye yüz tutmuş görünüşü ile bir taraftan dış dünyadan kopuk yaşayan bireylerin iç dünyasına eşlik ederken diğer taraftan devrini tamamlamış bir dönemin de sembolü gibidir. Abdülhamit devrinden kalan bu köşk, Cumhuriyet döneminin yenilikleri karşısında tutunamamıştır:

“Artık çökmeye yüz tutmuş bir konaktı bu. Mutfağın, ahçı, uşak odalarının ve büyük bir taşlığın bulunduğu zemin kat taşı, onun üstü ahşaptı. Dışarıdan bakıldığında bu konakta hala oturulduğuna inanılmazdı. Dam saçakları sarkmış, pancurların çoğu kırık, bağdadi yer yer kopmuş, dökülmüştü...”(s.23)

Eskimişliğine rağmen 'aylaklar'ı ayakta tutan, paşalık neslinin dış dünyadan kopuk insanların yaşamının odak noktası bu konaktır. Nişan, düğün, konuk ağırlama, davetler hep burada yapılmaktadır.

Bir devrin kapandığını gösteren tek mekân Şükrü Paşa Konağı değildir. Kadıköy'ün nezih semtlerinde yaşayan birçok paşanın sonu da bu konak gibidir.

“Eski Başkâtip Taha Paşa'nın, elinde bir torba kömür taşıyarak sokaklardan geçtiğini görenler olmuştu; bu adamın Caddebostan'daki büyük konağı tahta parçasına satılmıştı.”(s.53)

Erenköy'deki köşk, hiçbir işi olmayan roman karakterleri için adeta bir sığınak olmuştur. Girişimlerinde, davalarında ve amaçlarında başarılı olamayanların yaşadığı Şükrü Paşa Konağı, bu insanların hazıra kondukları bir nimet gibidir. 'Davut Bey'in gençlik arkadaşı' Dünder Bey İkinci Meşrutiyetçilerin arasına katıldıktan sonra onların diktatörlük kurma amacında olduklarını düşünerek onlardan ayrılmıştır ve sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden döndükten sonra konakta yaşamaya başlamıştır:

“... Davut Bey, Leman Hanımın Erenköy’deki köşkünde hiç istifini bozmadan eski yaşayışını sürdürürken Dünder’ı da yanına almıştı.”(s.17)

Muammer’in arkadaşı olan Şükrü de Ayla ile Muammer’in evlendiği gün konağa yerleşip oradan ayrılmamıştır.

Romanda bahsedilen bütün mekânlar Kadıköy’dedir. Ağırlıklı olarak Erenköy ve buradaki konakta geçen romanda yaşanan mekân değişiklikleri de Kadıköy içinde olmuştur. Muammer, ilkokulu Kızıltoprak’ta, liseyi Saint Joseph’te bitirmiştir. Muammer’le Şükrü’nün ziyaret ettikleri ve Muammer’in Ayla ile tanıştığı bunalımlı gençlerin bir araya geldikleri ev de Kalamış’tadır.

“Kalamış’ta bir apartmanın çatı katına çıktılar. Burası kimin eviydi? Muammer bunu sordu...”(s.99)

Muammer’in Ayla ile Kalamış’taki evde tanışıp bir süre dolaştıktan sonra tek başına gittiği meyhane de Kadıköy’dedir:

“Caddede birbirlerinden ayrıldılar. Muammer hemen ve yollanmadı; Kadıköy’e indi, orada, bir meyhanede adamakıllı içti, sarhoş oldu.”(s.105)

Romanda konak yaşamından apartman yaşamına geçişin getirdiği zorlukların ve çarpık kentleşmenin izlerini de bulmaktayız. Borçları nedeniyle zor günler geçiren Şükrü Paşa Konağı’nın davetsiz misafiri olan yeni ev sahibi, tavırlarıyla kentleşmenin çarpıklığını ortaya koyan düşüncesiz ve kaba biridir:

“- Yıkma niyetinde misiniz? diye sordu.

_elbet canım... yerine bir apartman yapacağım... Kat kat satarım...

Moda’daki inşaat bitti, işçiler kaç gündür bekliyor, onlara da yazık”(s.168)

Kadıköy’ün mimari yapısı incelendiğinde Moda, Erenköy, Suadiye, Fenerbahçe, Kalamış gibi pek çok semtin konakları, köşkleri, mesire yerleri ile tanınan ve tercih edilen mekânlar olduğu görülmektedir. 1960’lardan sonra yaşanan değişim ile birlikte bu semtlerde hızlı bir şekilde apartmanlaşmaya geçilir. *Aylaklar* romanında da bu hızlı değişimin izlerini görmek mümkündür. Değişim insanların yer değiştirmesi biçiminde değil yaşadığı yerin değişmesi biçiminde olmuştur. Başka bir açıdan bakıldığında da Kadıköy’deki değişim kırsal alanların kentleşmesi biçiminde olmamıştır. Konak ve köşkleriyle(yatay ilişkileri) ile zaten var olan şehir hayatının apartmanlaşmaya geçiş biçiminde (dikey ilişkiler) değişmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu değişimin insan

ruhu üzerindeki etkilerini de görmek mümkündür. Konak yıkılırken Muammer'ın düşündükleri onun bu değişimi hüzünlenerek de olsa kabullendiğini göstermektedir:

“Sökülen tahtalar bahçenin tozlu yollarına gürültülerle düşüyordu. Şükrü Paşanın, Leman hanımın, Davut Beyin, annemin, teyzemin ve benim anılarımız siliniyordu. Böylece bir çağ kapanıyordu. Bu arsada yeni bir apartman yükselecekti birkaç ay sonra, bize çok vahşi, çok soğuk görünecek bir apartman. Bu apartmana aileler gelip yerleşecekler çocuk yapacaklar, o çocuklar büyüyecek ve yeni anıların beşiği olacak burası. Demek elli yılda bir evler, kuşaklar ve anılar değişiyor. Her şey yeni baştan başlıyor. Herkese kendi anıları önemli geliyor. Oysa dışardan bakıldığında hiçbirinin ötekine üstünlüğü yok, hepsi de kendi açısından güzel, eşsiz ve yerine konulmaz anılar. Yaşamak böylece al baştan mı ediyor? Hayır, değişerek sürdürüyor kendisini.”(s.216)

Aylaklar romanı Kadıköy özelı İstanbul ve ülke genelinde mekân değişikliğinin birey ve toplum yaşamına etkilerini bir aile yaşantısı üzerinden gözler önüne sermektedir. Mekânın önce bozulması sonrasında değişmesi kendi hayatlarında önce bocalayan sonra dağılan ‘aylakların’ yaşamına benzemektedir.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Köşkler ▪ Konaklar	▪ Şükrü Paşa Konağı ▪ Caddebostan’daki büyük konak	▪ Bu konaklar nesil çatışmasının yaşandığı ana mekânlar olmasının yanı sıra saltanatın Cumhuriyete taşınması sonrasında yaşadığı hızlı çöküşü örnekler
▪ Eğitim Kurumları	▪ Kızıltoprak’taki ilkokul ▪ Saint Joseph Lisesi	▪ Okullar, Kadıköy’ün sürekli bir yerleşim yeri biçimine dönüşmesinde katkısı olan kurumlardandır. Romanda bahsedilen okullar da bu köklü yapısıyla burada yerleşik bir yaşam biçimi olduğunu gösterir.
▪ Apartmanlar	▪ Erenköy’deki Apartmanlar	▪ Kadıköy’de yaşanan fiziksel ve toplumsal değişimi fotoğraflayan, bireyler üzerindeki etkisini ortaya koyan yapılardır.
▪ Pazar-çarşı	▪ Kadıköy Çarşısı	▪ Romanın ilk sayfalarında tasvir edilen Kadıköy Çarşısı buradaki hayatın canlılığını göstermektedir.

1919 yılında İstanbul’da doğan, üniversite eğitimi yurt dışında gören (İngiltere ve Fransa) Türk edebiyatında üzerinde çok durulmamış yazarlardan biri olan Feyyaz Kayacan (1919-1993) üç dilde (İngilizce, Fransızca ve Türkçe) verdiği eserleri, şiir ve hikâyeyi birbirine yaklaştıran dili, imgesel üslubu ile İkinci Yeni topluluğunun ‘öyküdeki karşılığı’ olarak bilinir.

Çocuktaki Bahçe romanında mekân, metnin anlaşılması için ana unsur olarak kullanılmıştır. Anlatıcı karakterin iç dünyası ve romanda oluşturulan atmosferin çocuklukla bahçe arasında kurulan imgesel bağların anlaşılmasıyla ortaya çıkması, içeri-dışarı sorunsalı odağına yerleştirilmiş bir altmetnin romanın anlaşılmasını kolaylaştırması mekân kullanımını bu romanın odağına yerleştirmiştir. Romanda içerideki (ev) ve dışarıdaki (sokak) mekânlar Kadıköy’dedir. Anlatıcı karakter Feyzi’nin yaşadığı Rıfkı Paşa Köşkü ve kendini özgür hissettiği Talimhane Meydanı, gezdiği yerler Kadıköy sokakları ya da mahalleleridir. Romandaki mekânlar pencere, duvar, kapı, tavan arası, ev, bahçe, sokak, Talimhane Meydanı biçiminde içten dışa doğru sıralanabilir. Bu roman özelinde pencere, duvar, kapı ve tavan arası gibi nesne ve ev bölümlerini de mekân olarak kabul etmek gerekir. Ev anlatıcının bilinçaltının (çocukluğunun) ve iç dünyasındaki karamsarlığın mahzenidir. Feyzi, “Evin Tanımlanması” bölümünde Yeldeğirmeni’nde Talimhane Meydanı’na bakan Rıfkı Paşa Köşkünün manzarasının bütün İstanbul’a hâkim olan güzelliğinden bahseder:

“Kadıköy, Üsküdar, Çamlıca, Fenerbahçe, Şifa, Kalamış, Mühürdar, Acıbadem ayaklarınızın altında. Karşıda İstanbul, Sarayburnu’ndan Köprü’ye doğru kıvrılmakta. Vapurlar geçmekte sulu boya resimler gibi. Dumanları burnunda vapurlar. Üsküdar’da yangın yok, Üsküdar’dan duman almıyor gemiler. Yalnızca yolcu.” (s.24)

Çocuk dünyasında etkilendiği mekânlardan biri de Yeldeğirmeni’ndeki köşkün bahçesidir. Anlatıcı yazar bahçeyi “Sürgün yatağı, Yeldeğirmeni Caddesi’nin girmedığı” bir yer olarak tanımlar.

Nilüfer İlhan ‘Feyyaz Kayacan’ın *Çocuktaki Bahçe* Romanında Ev ve Sokak Karşıtlığı ya da İçerdekiler ve Dışardakiler⁷⁹ adlı makalesinde içeriği sembolize eden ‘ev’den ‘dışarı’ya geçişin eşiği olarak tanımladığı ‘bahçe’ metaforunun romanda geçişi

⁷⁹ Turkish Studies, Nilüfer İlhan ‘Feyyaz Kayacan’ın *Çocuktaki Bahçe* Romanında Ev ve Sokak Karşıtlığı ya da İçerdekiler ve Dışardakiler’ International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3, Summer 2011, s.903-928.

sağlamak yerine engelleyen bir mekân olduğunu belirtir. Anlatıcı yazar da bahçenin özgürlüğüne giden yol için bir engel biçimine dönüştürüldüğünü anlatır:

“Ben Feyzi en okunaklı adımlarımla toprağımı aramaya geldim. Toprağım bahçede idi. Bahçe çocukluğumda. Çocukluğum ise bugüne dek izimi bırakmayan karabasanların parmaklarına asılı.” (s.15)

Sokağa çıktığında dış dünyanın farkına varan ve kendini özgür hisseden anlatıcı karakter, bu özgürlüğü bir şeyler öğrendiği için de hisseder. Dışarı çıktığında gözlem yaptığı ve hayatı tanıdığı yerler Kadıköy semtleridir:

“Çakal eriğinin tuzla yenildiğini, oturma odasındaki pencerenin altından geçen SOKAK ÇOCUKLARINDAN duymuştum. Onlar, sokağın olduğu kadar eriğin de tadını çıkarmasını biliyorlardı. Sıfır numara tıraşlı kafalarıyla bayır turpuna benzeyen çocuklar. Yalın ayaklarıyla kaldırım taşlarının sıcaklığını toplayarak Kadıköy İskelesi’nde balık tutmaya, Haydarpaşa Garı’nın karşısındaki dalga-kıranın göklerden düşmüşse benzeyen kayalar yığını dibinden pavurya çıkartmaya, gafil avladıkları bahçelerde ceviz ya da dut araklamaya koşarlardı.”⁸⁰

Anlatıcı karakterin gezip gözlem yapmaktan hoşlandığı Talimhane Meydanı çok uluslu yapısıyla dikkat çeker. Kadıköy’ün çeşitli milletlerden oluşan çok kültürlü yapısına da işaret eder:

“Ulan be azınlıkların inhisarında mı kalacak Talimhane Meydanı? Oldu olacak Yahudiler de gelsin, Arnavutlar da gelsin. Onlar da takım kurup getirsinler taraftarlarını. Bu kadarıyla niçin iktifa edeceklermiş! Arnavut-Ermeni, Rum-Yahudi, Yahudi-Arnavut muhtelif takımlar teşkil etsinler. Türkler de boy göstereyin. Yel değirmeni Milli Takımı, Haydarpaşa, Kurbağlıdere, Çamlıca beynelminel takımları da girsin maçlara” (s.54)

Romanda anlatılan mekânların anlatıcı karakterin psikolojisini doğrudan etkileyen bir oluşumla anlatılması ile Kadıköy’de yer alması arasında doğrudan bir bağ kurulamaz. Kadıköy sayfiye yeri olması, Anadolu Yakası’nda yer alması, yaşamaktan memnuniyet duyulan bir yer olması gibi özellikleriyle romanın içinde yer almaz. Rıfkı Paşa Köşkü’nün tasviri yapılırken denizi gören bir ev olması özelliğinin dışında ‘Kadıköy’ kimliği ile karşımıza çıkmaz. Selim İleri, hem bir yazar olarak hem de

⁸⁰ Feyyaz Kayacan, *Çocuktaki Bahçe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.73.

Kadıköy’de yaşamış bir birey olarak roman hakkında yaptığı değerlendirmesinde mekânın Kadıköy olmasına vurgu yapar ve buradaki olumsuz değişimden yakınır:

“Peki ya köşk? Göçen bir köşk artık, kaşşamış, bahçesi bakımsız, balkonları çöktü çökecek, koptu kopacaklar diye bakıyor balkonlara Feyzi, çiviler paslanmış; "biraz rüzgâr esse kart kantocular örneği, şingirdiyor balkonlar, gıcırtılı göbeklerini hoplatıyorlar." Dünkü güzelliği sönüp gitmiş bir köşk. Artık masal cadılarını andırıyor. (Kadıköyü’nde böylesi köşkların, ahşap evlerin en son günlerini bilirim. Birer birer yıkılıp apartman oldular. Bahçelerinin -uçsuz bucaksız bahçelerdi- kılıç artığı ağaçları bugün hâlâ Kadıköyü’nün yeşertisi.)”⁸¹

Çocuktaki Bahçe romanında ele alınan içeri dışarı sorunsalı, bilinçaltının imgesel bir yaklaşımla dile getirilmesi bunlardan da öte romandaki anlatıcı karakterin bu sorunsallarla karşı karşıya kalması ile Kadıköy’ün kimliği arasında doğrudan bir bağ kurulamasa da bu sorunsalın yaşanmasının nedenleri arasında Kadıköy’ün kent kimliğine sahip bir mekân olmasının payı vardır. Çünkü sokak ya da mahallede büyümesine izin verilmeyen anlatıcı karakterin ev ve bahçeye hapsolmuş çocukluğu ve bu etkiden kurtulamamış psikolojisi kentte yaşamının doğurduğu bir sonuçtur. Kadıköy, bu romanda kent yaşamının ya da kentte yaşamının doğurduğu psikolojik ve bireysel sonuçları ortaya koyan bir mekân örneğidir.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Köşk	▪ Rıfıkı Paşa Köşkü	▪ Kadıköy’ün bugün kaybolan mimarisinden bir örnektir. ▪ Ana karakterin kendisini hapiste hissettiği kapalı bir mekân
▪ Meydan	▪ Talimhane Meydanı	▪ Kadıköy’ün çok kültürlü-uluslu yapısını gösteren bir mekândır. ▪ Ana karakterin ‘içeri’den (evden) ‘dışarı’ya (sokağa) çıkıp kendisini özgür hissettiği dış mekândır.

⁸¹ Selim İleri, *Kayıp Bir Romanın İzinde*, Zaman Gazetesi, 10 Mayıs 2008.

Tarık Buğra'nın, (1918-1994) ilk baskısı 1989 yılında yapılan *Dünyanın En Pis Sokağı*⁸², Bir Anadolu kasabasında başlayan, İstanbul'a gelmiş olmanın sembolik mekânı olan Haydarpaşa'da geçen, Yeldeğirmeni, Moda, Mühürdar gibi toplumsal sınıf farklılıklarını gösteren hemen bütün Kadıköy semtlerinde dolaşp ortaya 1976-1978li yıllar Türkiye'si ve Kadıköy'ünün bir fotoğrafını koyan romanlardan biridir.

Bir Anadolu kasabasından İstanbul'a geldiğinde Kadıköy'de bir otele yerleşen Yılmaz arkadaşı Fazıl'la Kadıköy'de yazar şair takımının buluştuğu bir içki sofrasında bir araya gelir.

“... bizim Kadıköy'lü şüera ve üdebanın rakı günüdür bugün. Oraya gideriz., tanıştırrım seni onlarla. Aralarında beğendiklerin de olur. Tamam mı?”(s. 43)

Eserde Yılmaz sık sık Kadıköy'de dolaşır. Bu gezintilerinden biri Mühürdar'dan Moda'yadır. Topkapı, Ayasofya, Sultanahmet manzaralı bir çay bahçesinde oturan Yılmaz, İstanbul'a dair güzel düşüncelere dalar:

“Artık o da, bu tabiat incisinde iki büyük uygarlığa başkentlik eden ve iki büyük uygarlıktan beslenen bu üniversiteler, tiyatrolar, basım kuruluşları şehrinde yaşayacaktı.”(s.44) Ancak oturduğu masa ve içtiği çay kısa zamanda düşüncelerini değiştirir: “Gözü oturduğu masaya kaymıştı, irkildi: Pisti; kurum ve toz bürümüşü masayı. Suntasından parçalar kopmuştu. Garsonun getirdiği çay da ona göreydi: ılık, kokusuz, ot tadında ve bardağı iyi yıkanmamış!... Şimdi ise, önündeki pis masaya bakıyor ve rıhtım ile Moda arasındaki bazı görüntüleri de hatırlayarak, İstanbul'u, rüyada, en uzun ve hoş rüyada yaşamak bir yana, kirletenlerle, pisletenlerle, çirkinleştirenlerle, dolu bir şehir olarak düşünüyordu. Karşısında artık, adaları ile eşsiz Marmara ve o enfes siluet yoktu. İçi kapkaraydı.”(s.44-45)

Kaldığı otele döndüğünde Kadıköy'ün İstanbul'u gören bir başka manzarasına dalar:

“Böylece, hem o eşsiz silueti, hem de Rıhtım Caddesi'ni ve iskeleyi görebiliyordu. Sağ geride ise Haydarpaşa Garı ve dalgakıran vardı. Kadıköy İskelesi'ne onbeş dakikada bir gemi yanaşıyor, o zaman da ortalık kalabalıklaşıyordu. Bu kalabalıkların birinde olacaktı Fazıl, yuvalarına gidip gelen bir tümen karıncadan bir karınca gibi!”(s.45)

⁸² Tarık Buğra, *Dünyanın En Pis Sokağı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Daha önce belirttiğimiz gibi Kadıköy’le özdeşleşmiş hemen her semtte dolaşan Yılmaz’ın kalabalık Rıhtım Meydanı’ndan bindiği vapur da Kadıköy mekânlarından biridir. Kadıköy vapurları pek çok edebi eserde karşımıza çıktığı gibi insanın şehir silüetini seyredemediği, kendisini yalnız hissedemediği ve İstanbul’da olduğunu hatırlayabildiği mekanların başında gelir:

“Kadıköy vapurunun güvertesindedir. Yalnızdır orada. Bu da ayrı bir güzellik: Işık çalabilir, türkü mırıldanabilir. Ama salon kapısı açılıp kapanıyor.”(s.70)

Eserde tasvir edilen Kadıköy semtlerinden biri de Bahariye’dir. Yazarın Bahariye tasviri Kadıköy kimliğini ön plana çıkaran tasvirler üzerine kuruludur. Caddesiyle bilinen Bahariye semtinin o dönemlerdeki görünüşü ayrıntılı olarak tasvir edilir:

“Solda büyük bir benzin istasyonu, sağda küçük bahçesi sarmaşıklı, asmalı bir meyhane. Caddeyi bırakıp da bu ikisinin arasından baktınız mı, tam karşınızda bir minare göreceksiniz; sokağa çok uzakta olmayan bir cami vardır. Cami’de bu sokağa yabancı, bu sokağın bilmediği insanlar günde beş vakit, Allah’a şükür eder ve yalvarır.” (s.72)

Esere adını veren sokak da yukarıda tasvir edilen yere yakındır:

“Minareye doğru yürüdünüz mü, Yılmaz’ın daha sonraları takacağı adıyla, Dünya’nın En Pis Sokağı’na girdiniz demektir. Sağda, sırasıyla, bir berber, bir pantoloncu, bir otomobil ve kamyon lastikleri bayii, Türkiye Jokey Kulübü’nün at yarışları için müşterek bahis, yani kumar oynattığı şubesi, bir mini meyhane, sonra bir mini meyhane daha, sonra bir kolej –bir okul-, onun ötesinde üst katları otel, otelin lobisinden çevrilme bir kahvehane daha.”(s.73)

Sokağın bu yanı, 1976 ve 78’lerin parasıyla, milyarlık bir iş hanı yapımı için, yıllardan beri tahta perde ile çevrili duran, bir futbol sahası kadar geniş bir arsa ile son bulur. Sokağın bu konumu hem Kadıköy’ün hem de Yılmaz’ın çift kutuplu yapısını gözler önüne seren bir sembol gibidir. Sosyal yapı itibariyle zengin semtlerle arka sokaklar arasında bulunan bu sokak Kadıköy’ün her sosyal tabakadan insanı barındıran sosyolojik yapısını göstermekle birlikte bir Anadolu kasabasından gelip İstanbul’a yerleşen Yılmaz’ın arada kalmışlığına da işaret eder.

Sokağın karşı tarafında, diğerlerine göre lüks sayılabilecek üç içkili lokanta, beş kahve bir miniden de mini ayak meyhanesi, bir kunduracı, bir berber, bir jokey kulübü ganyan bayii vardır.

Bu bayii ile karşısındaki içkili lokantanın arasından Dünya'nın En Pis Sokağı'nı Rıhtım Caddesi'ne bağlayan pasaja girilir.

Otelden ayrılıp 'Bahariye'ye çıkan sokaklardan birinde, küçük, ama nefis görüntülere açık bir çatı katına' yerleşen Yılmaz buradaki gündelik yaşama alışmış ve pek de farkına varmadan Elif'in(kahvehanenin) gediklileri arasına karışmıştır.

Yılmaz, bir taraftan sokağın müdavimlerinden biri olur diğer taraftan sokaktaki hayatı bütün çirkinlikleriyle görür.

“Yılmaz artık ünlü bir profesörün adını taşıyan bu sokağa Dünya'nın En Pis Sokağı demeye başlamıştı. Sokak gerçekten de akıl almayacak kadar pisti. Meyhanelerin, lokantaların, kahvelerin ve üç tekerlekli arabalarında köfte, kokoreç, mısır, ciğer satıcılarının, hiç bir vakit düzenli bir şekilde alınmayan çöpleri, artıkları öteye beriye saçılır, kokar. İki bir tıkanan kanalizasyon taşkınları kaldırım kıyılarına yayılır. Bir de yağmur yağmaya görsün; sokak boydan boya ve yağmuruna göre, ayak bileklerine kadar ulaşan, zaman zaman da kaldırımlara yayılarak bir gölcük olur, iki yakayı birbirinden ayırır... Oysa sokağın çık değil, doksan, doksan beş metre ötelinde, İstanbul'a veya Adalar'a giden vapurların iskelesi, Dünya'nın en güzel kıyısı, Mühürdar veya beride, eli yüzü düzgün, temiz lokantalar, kahvehaneler ve Belediye ile kaymakamlık vardır. Bambaşka bir dünya vardır.”(s.81-82)

Yılmaz, bu sokağın insanları ile önceden çalıştığı kasabanın insanları arasında benzerlik görür. Bu sokak, İstanbul'un Anadolu'ya benzeyen tarafıdır. Romanın ilerleyen bölümlerinde bu sokağa 'düşen' insanların hikâyeleri de anlatılır.

Yılmaz'ın evinin bu sokakla bir ilgisi yoktur. Kalamış Koyu'nu gören güzel bir manzarası vardır.

Romanda yer alan Kadıköy semtlerinden biri de Şifa'dır. Kafası karışık ve kararsız olan Yılmaz, Şifa'ya gider. Girdiği lokantada Parmakçocuk ve anti feminist kadını görür:

“Sarsılmıştı. Anlamıştı çünkü; Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Ahmet Hamdi! bir mezarlık ziyareti idi bu.”(s.124).

Romanda 1980li yıllara giden Türkiye’de yaşanan siyasal çatışma ve uyuşmazlığın izleri de yaşanan mekân olan Bahariye bağlamında anlatılır:

“Bahariye’nin ağlarında bir grup, yukarılarda bir başka grup, geceleri; *toplumun bunca sorunları dururken* diye ve birbirlerini öldürmek için silahla atış talimi yapıyordu.”(s.133)

Romanda Kadıköy’ün gündelik hayatından manzaralar da tasvir edilir. Yılmaz’ın gözünden yağmurlu bir Kadıköy günü de tasvir edilir:

“İskele meydanında gölcükler oluşmuştu... Yılmaz geçtiği İskele Meydanı’ndan sonra, Pasifik’te kaybolmuş bir adaya düşmüş gibi hissetti kendini... Sokak bir ırmak olmuştu. Yağmur deli bir lodosla –Elif’inkiler başta- karşıdaki binaların duvarlarını ve camlarını kırbaçlıyordu.” (s.144-145)

Dünyanın En Pis Sokağı romanında Kadıköy, çevresindeki ayrıntılara dikkat eden Yılmaz karakterinin gözlemleriyle yaşanan dönemin izleri de unutulmadan ayrıntılı olarak anlatılır. Romanın değerlendirmesi yapılırken Yeldeğirmeni ve Mühürdar’dan Bahariye, Şifa ve Moda’ya uzanan bir çevrede sınıf farklılıklarını gösteren en büyük işaretlerden birinin mekan olduğu sonucuna da varılabilir. Dünyanın en pis sokağı ile bütün bir İstanbul manzarasını gören çay bahçesinin yer aldığı Moda semtleri Kadıköy’dedir. Türkiye’deki sınıf farklılığının fotoğraflandığı küçük bir kare olarak görebileceğimiz Kadıköy aynı özelliği ile kent kimliği taşıyan bir mekân olarak da görülebilir. Kadıköy, arka sokakları ve nezih mekânlarıyla kent olma özelliğini bünyesinde barındırmaktadır.

Dünyanın En Pis Sokağı romanında dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta da Kadıköy’ün ait olduğu coğrafyayı netleştirmeyen bir anlatı ile karşı karşıya olduğumuz tespitidir. Moda’daki çay bahçesinde, otel odasının penceresinde Ayasofya, Sultanahmet gibi İstanbul silüetinin en önemli parçalarını gördüğü için İstanbul’un bir parçası olarak görülebilecek Kadıköy, dünyanın en pis sokağında yaşayanların Yılmaz’ın gözüyle anlatıldığı bölümlerde Anadolu’nun bir parçası olarak görülür. Çünkü Yılmaz bu sokaktaki insanlarla geldiği Anadolu kasabasında yaşayanlar arasında benzerlikler kurar.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Otel	▪ Ana karakterin İstanbul'a geldiğinde yerleştiği Rıhtım'daki otel	▪ Gördüğü Kadıköy ve İstanbul manzarasıyla ana karakterin ve okurların İstanbul'u ve Kadıköy'ü tanıması için oldukça uygun bir mekândır
Semtler	▪ Şifa ▪ Mühürdar ▪ Bahariye ▪ Moda ▪ Rıhtım ▪ Kadıköy Vapuru	▪ İstanbul silüetini gösteren manzaraları barındıran semtler ana karaktere İstanbul'da yaşadığı hissini uyandırır. ▪ Cadde ve sokaklarıyla, lokanta ve kahveleriyle, manzaralarıyla Kadıköy kimliğini ön plana çıkaran mekânlardır.
▪ Sahil	▪ Kalamış Sahili	▪ Romanda Kadıköy'ün güzelliğini ve nezih bir yer olduğunu belgeleyen asli unsurlardan biridir.
▪ Sokak	▪ Dünyanın En Pis Sokağı	▪ Sosyal yapı itibarıyla zengin semtlerle arka sokaklar arasında bulunan bu sokak Kadıköy'ün her sosyal tabakadan insanı barındıran sosyolojik yapısını göstermekle birlikte bir Anadolu kasabasından gelip İstanbul'a yerleşen Yılmaz'ın arada kalmışlığına da işaret eder.
▪ Çay Bahçesi	▪ Moda Çay Bahçesi	▪ Ana karakterin yalnız kalabildiği, düşünebildiği, İstanbul'u gören manzarasıyla kendini rahat hissettiği yerlerden biridir.

Selim İleri'nin *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*⁸³ romanında mekân kavramı, -geri gelmeyeceği bilinse de- geçmiş düşüncesiyle birleşen, hatırlamanın, yeniden yaşamının çıkış noktasıdır. Çocukluk yıllarına dair hatırlamaların iç ve dış mekânlarla birleşerek yarattığı atmosfer, anlatıcı yazarın üslup ve kurgusunun merkezinde yer almaktadır. Kadıköy, romanda metinde yaratılan atmosferin oluşumunda etkin rol oynayan ana mekânlardan biridir. Romanın kahramanlarından biri

⁸³ Selim İleri, *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*, İstanbul: Can Yayınları, İkinci Baskı, 1991 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

de İstanbul'un semtleri ve özellikle de Kadıköy'dür. Özellikle "Komşularımızın Semtinde" ve "Kadıköy'nün Hanımları" bölümlerinde bu semtin İstanbul kimliği için taşıdığı önem ve kaybolan değerleri ele alınmıştır. Bir çocuğun bakış açısıyla Kadıköy'ün sakinleri, teyzeleri, amcaları, sıradan insanları, azınlıkları, sanatçıları anlatılmaktadır. Derin hüznler ve hayal kırıklıkları romanın genelindeki gibi Kadıköy'ün ele alındığı bölümlerde de karşımıza çıkmaktadır.

Romanın başında anlatıcı kişinin çocukluğunda ailesiyle birlikte Kadıköy'den Cihangir'e taşındığını öğreniriz. Otobiyografik özelliklerin ağır bastığı bu romanda, Kadıköy'den Cihangir'e taşınmak herkesin gözünde sınıf atlamakla bir tutulur. Kadıköy'deki eski komşuların ziyaretleri anlatıcıya Kadıköy'de geçirdiği güzel günleri hatırlatır.

Bu yoğun özlem “Kadıköy'nün Hanımları” (s.86) bölümünde iyice belirginleşir. Anlatıcı söze Kadıköy'ü diğer semtlerden ayıran doğal güzellikleriyle başlar:

“Fener burnunda güneşin kanlı batışını seyredelermiş. Günbatımlarına o zamanlar güneşin kanlı batışı demek adeta edebi bir cümle, edebi bir ifadeyle konuşmak sayılırmış. Kadıköy'ün bahçelerinden, sahillerinden söz açılırken işte böyle güneşler, Küçük Çamlıca korusunda bülbüller sabaha kadar dem çekermiş”.(s.86)

Anlatıcıda bu güzelliklerden sadece bazı izlekler, bölük pörçük anımsamalar kalmıştır. Kadıköy'ün güzellikleri şimdi çoğu yaşlanmış eski tanıdıklarla birlikte yavaş yavaş ortadan kaybolmakta ve sadece edebiyatta yaşamaktadır. Mavi Köşk, Papazın Bağı, Çamlıca, buralardaki bülbüller ve çiçekler adeta bir masal âlemi oluşturmuşlardır. Kadıköy'de yaşamının bir masal âleminin tam ortasında yaşamakla eş değer olduğunu belirten şu sözler, 1930 yılların Kadıköy'ünün sosyal hayatını da gözler önüne sermektedir:

“Kâh Fener burnunda güneşin batışını seyreliyorduk. Kâh Kurbağalıdere'den sandalla açılıyorduk. Kâh Süreyyapaşa salonlarından içeriye giriyorduk. Köy bu anlatışla pek büyüyerek, Kalamış, Belvü, Şifa adlarıyla daldan dala atlanılarak, uçsuz bucaksız bir ülke sanılıyordu...Kadıköy'ün sakinleri, böylece, pastoral manzaralarının bitmediğini, tükenmediğini söylemek istiyorlar.”(s.88)

Ancak anlatıcıya göre şimdiki Kadıköy, eskilerde yaşayan akrabaların harap köşkların müştemilatlarına sığındığı, macuncuların sokaklardan geçmediğı ve hanımellerinin, çarkıfeleklerin, mor salkımların eskisi gibi açmadığı bir yerdir.

Kadıköy'ün değışen yüzü Kadıköy'ün eski sakinlerinden Pembe Hanım'ın gözünden şöyle dile getirilir:

“Haydarpaşa mendireğinin yeşil, Kadıköy'ü iskelesinin kırmızı fenerler yakmaya koyuluşuna şaşmıştı: Bu yeşil ve kırmızı ışıklı fenerler yeni zamanların...değışen zamanın köydeki alamet-i farikaları sayılmıştı. Kadıköyü'nün –yaşlı hanımların bakış açısından- değışen zamana, yeniliklere ilişkin gizli bir tarihçesi söz konusuydu.”(s.91)

Moda'da teniz tutkusunun başlaması ve bu sayede Türk erkeklerin Ermeni ve Rum kızlarla gönül maceraları yaşamaları, Fenerbahçe ve Moda deniz banyolarındaki serbestlik, erkekli-kadınli eğlencelerin başlaması, Kadıköy gençlerindeki futbol hastalığı, geçmiş yaz gecelerindeki musiki şölenleri, havai fişek gösterileri, Şifa'daki içkili gazinonun yaz eğlenceleri, Moda'da “piyasaya çıkmalar”, Süreyyapaşa salonlarındaki konserler, Opera Sinemasındaki filmler, evlerde törensel bir edayla yapılan yemekler, reçeller, kış hazırlıkları romanda eski Kadıköy'ün simgeleri, 1930'lu -40'lı yılların sembolleri olarak nostaljik bir tonla ele alınmışlardır. Anlatıcının gençliklerinden tanıdığı çoğı şimdi ölmüş ya da huzur evinde kalan eski Kadıköylü genç kızlar tüm dünya modasını, filmlerden gördükleri kıyafetleri sergilemişlerdir. Kadıköy'ün eski köşkları, konakları bir zamanlar saf, kendine özgü ve asil bir yaşamın merkezi olmuştur. Selim İleri, kendisinin de bir dönemine şahit olduğı, kendisinden bir önceki nesilden dinlediğı masalsı Kadıköy yaşamını anı-roman tarzında ele almıştır. Romanda Kadıköy'ün kültürel ve doğal güzelliklerinin, eski sakinlerinin mutluluklarının çok gerilerde kaldığı ve bunların artık sadece romanlarda yaşadığı fikri öne çıkmaktadır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Bahçeler ▪ Sahiller	▪ Şifa, Moda ve Bahariye'deki bahçe ve sahiller	▪ 'güneşin kanlı batışı' nın seyredildiği huzur veren mekânlardır.
▪ Köşkler ▪ Bağlar	▪ Mavi Köşk ▪ Papazın Bağı	▪ Bülbüllerin öttüğü, çiçeklerin açtığı, 'Kadıköy' de yaşamının bir masal aleminin tam ortasında yaşamakla eş değer' olduğunu gösterir.
▪ Çiçekler	▪ Hanımelleri, çarkıfelekler ▪ Mor salkımlar	▪ Kadıköy'ün doğal ve burada yaşamının güzelliğini tamamlayan estetik unsurlardır.
▪ Sahiller-plajlar	▪ Moda ▪ Fenerbahçe	▪ Gönül maceralarının yaşandığı, Türk, Ermeni ve Rum uluslarının bir araya geldiği birleştirici yerlerdir.
▪ Salonlar ▪ Sinemalar	▪ Süreyya Operası ▪ Konser salonları	▪ Kadıköy'deki eğlence ve kültür yaşamının canlılığını gösteren mekânlardır.

İlk baskısı 2003 yılında yapılan *Ford Mach 1*⁸⁴ romanında Kadıköy, tamamlanmamış kurgunun ön plana çıkan karakterlerinden biridir. Romanda ruhu olan, canlı birer varlık gibi anlatılan Ford Mach 1 marka araba gibi nesneler, Bağdat Caddesi gibi mekanlar vardır. Anlatıcının oluşturmak istediği atmosferin odağında animizm'e benzeyen bu yaklaşım yer almaktadır.

Anlatıda mekân, bir karakter kadar ön plandadır. Anlatının en önemli figürü olan Ford Mach marka araba Bağdat Caddesi'nin önemli figürlerindendir. Bu caddeyle bütünleşmiş gibidir. Anlatıcının, arabanın nerelerde gezdiği hep bilinir, hissedilir:

“Bağdat Caddesi'ne çıktılar/Caddenin sahipleri/zorlu bir düşman/Demirden bir ordu/Gittikçe büyüyen kocaman bir yay çizerek ilerlediler.” (s.21)

Anlatıcı kurgunun pek çok yerinde arabaya verdiği ruhu mekânlara da yansıtır ve Bağdat Caddesi'ni, Erenköy'ü canlı bir varlık gibi anlatır:

“CANAVAR MACH 1/ ADIM AT İSTERSEN KIYMET VER/ MACH 1 BENİ İFADE EDER/ OTOMOBİL OLDUĞUMU/ BURADAKİ

⁸⁴ Sevim Burak, *Ford Mach 1*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

BAGDAT CADDESİ'NDEKİ/ HAYATIMI ANLATIR/ ESİR
OLDUĞUMU/ SON ŞAHLANIŞIMI/ SON GENÇLİĞİMİ/ İFADE EDER”
(s.23)

Anlatıcı yazar mekânı (Kadıköy ve semtlerini) anlatım ve kurgu planının merkezine yerleştirmiştir. Anlattıkları (Ford Mach 1, apartmanlaşma, sokaklar vb.) mekânın özelliklerine göre şekillendiği için Kadıköy’ü bu romanda yalnızca bir mekân olarak değerlendirmek yanlış olur. Romanın ve anlatıcının dünyasına girebilmek Bağdat Caddesini, Erenköy’ü ve buralarda meydana gelen değişimi anlamakla mümkündür.

Anlatıcı yazarla karakterlerin iç içe geçtiği bazen de aynılaştığı bölümlerde Kadıköy’deki güzel bahçeli köşklerin apartmanlaşmaya yenik düşmüş olmasının getirdiği üzüntü dile getirilir. Bu değişim anlatıcıya göre gerçekleşmesi uzun yıllar süren işgal gibidir. Erenköy ve civarının sakin ve huzurlu zamanlarını hatırlayanlar, sokakların çıktığı caddelerde kaybolacak kadar değişim görürler. Yürümek için çıkamayacakları adreslerin değiştiği bir Erenköy’le karşılaşılacaktır:

“Ben eski bir Erenköylüyüm –Bahçemde güllerim var- Öyle görünüyor ki bugünlerde bir kıyım olacak (Ağaç gül kıyımı)... -Sokağa çıkacak olacaksınız yürümek için değil ancak bir iki adım atacaksınız hayretle – Adresler değişmiş- Postacılar başka, kendi adresinizi bulamayacaksınız.” (s-34)

Romanda mekân ile hafıza arasındaki doğal bağların koparılması da eleştirilir. Bütün anılarını mekânla birlikte hatırlayan insanlar yaşadıkları semtlere ya da evlere de ruh verirler, bu yerlerle bütünleşirler. Ancak bu mekânların apartmanlaşma ile birlikte tek tipleştirilmesi insanın geçmişine yabancılaşmasına bazen de geçmişi unutmaya yol açar:

“İşte bu ev, çok sevdiğim, anam, babam benim için tavaf edilecek kadar mukaddes ve ben hala bu evin bekçisiyim –Tabii hatırlarımda... Çünkü o ev öldürüldü, apartman oldu...” (s-34)

Anlatılan bu değişimin bir insanın yaşadığı süre içinde çok hızlı gerçekleşmesi beraberinde üzüntü ve tedirginliği getirir:

“İşte ben yazıma başladığım zaman Bağdat Caddesi’nde gül bahçemde oturuyordum –Ama Bağdat Caddesi yıkıldı- Cadde boyunca dev inşaatlar yapıldı- Apartmanlar gökdelenler yükseldi- İnşaat kulüpleri Bostancı’ya doğru ilerledi- Benim evim Erenköy Tramvay durağındaydı- Ama tramvay

kalmış- Tramvay rayları da sökülmüş olduğu için evim tramvay durağında değil artık.” (s- 36)

Bu değişimin nedenleri üzerinde de duran anlatıcı yaşananların sorumlusu olarak bir zihniyetin değiştiğini gösteren insanlar olarak müteahhitleri gösterir:

“Evlerin kapısını çalıyorlar- Evleri, çam ağaçlarını, çiçekleri istiyorlar- Öyle zorbalık şeklinde değil tabii- Pazarlık şeklinde- Yavaş yavaş konuşarak, anlaşılarak.” (s.48)

Eskiden gündelik hayatın bir parçası olan bazı uygulamalar şimdilerde nostaljinin birer küçük parçası, para kazanılan birer nesnesi haline gelmişlerdir:

“Eskiden kalan bir faytona dolmuşlar ‘onları da gördüm’ bir cadde turu 100 TL (Faytonları da Bağdat Caddesi’nden kaldırdılar) Atları boyamışlar tekerleklerle çata pat asmışlar atın kafasında fes külahlar ne de yakışmış ata!” (s.46)

Anlatının bazı bölümlerinde Kadıköy’deki gündelik hayat parçaları da tasvir edilir:

“ya... ya... ya... şa... şa... şa... tramvay... tramvay... çok yaşa olacak ve aynı tramvay yeşil kırmızı Fenerbahçe-Kadıköy – Kadıköy-Bostancı olacak ve Fenerbahçe-Kadıköy Kalamış’ta Todori Meyhanesi’nin önünde duracak en eski meyhanecileri karıları ve çocukları ile beraber alkolik şairleri, yazarları ve insanları çoluk çocukları ile beraber ve meyhane duvarlarında asılı tarihi fotoğrafları alıp son vapura doğru yürüyecekti.” (s.65)

Erenköy ve Bağdat Caddesi civarındaki sokakların neredeyse tamamının adı geçer:

“Kaç Mach 1/ Bağdat Caddesi’nden/ Gece/ Gündüz/ Kantarcı/ Erenköy/ Caddebostan/ Göztepe/ Çiftelavuzlar/ Yeni Yol Sokak/ Döne/ Döne/ Sümer Sokak/ Beyaz Akasya/ Ogün Sokak/ Yeşil Çeşme Sokak/ Gelengöl/ Papatyalı Sokak/ Mahur Sokak/ Ahmet Mithat Efendi Kavşağı/ Kaç/ Mach 1/ Kaç/ Erguvan Sokak/ Dr. Faruk Ayanoğlu Sokak/ Koru Yolu/ Sağda Ömer Paşa Caddesi/ Kaç...” (s.111)

Anlatıcının karışık zihin yapısının getirdiği kaybolmuşluk hissi mekânla birleşir:

“(Bağdat Caddesi) buraya nasıl geldiğimi düşünmeye başlamışım –yabancı bir araba sesiyle (binlerce araba akıyormuş bir tarafa) yarı çıplak sakallı, vahşi çocukların arasında bulmuşum kendimi... oturduğum ev, eşyalar üstümdeki

elbiselerim aynı kalmakla beraber bu yabancı kentte (Erenköy nerdeyse kent olmuş) ben de kendime yabancılaşmışım...” (s.123)

Ford Mach 1 romanında Kadıköy, anlatının içinde zaman zaman ruh kazanan canlı ve olumsuz anlamda değiştirilen bir karakter olarak anlatılmaktadır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Mahalleler-semtler	▪ Erenköy ▪ Çiftehavuzlar ▪ Göztepe	▪ Kurgunun oluşumunda bir karakter kadar ön plandadırlar. ▪ Köklü mekânlarda yaşanan olumsuz değişimi ve bu değişimin insan ruhu üzerindeki etkisini gösterirler.
▪ Meyhane-lokantalar	▪ Todori meyhanesi	▪ Kadıköy’de değişmeye başlayan gündelik yaşamın özlenen mekânlarından biri olarak anılır.
▪ Caddeler ▪ Sokaklar	▪ Bağdat Caddesi ▪ Ömerpaşa Caddesi ▪ Erguvan Sokak ▪ Mahur Sokak ▪ Ogün Sokak,	▪ Romanda ayrıntılı olarak anlatılan sokak ve caddeler kurgunun da ilerlemesinde öncü rolü üstlenirler. ▪ Yaşanan fiziksel değişimi somut olarak belgelemektedirler.

*Geçmiş Suadiye’de Aşk*⁸⁵ isimli otobiyografik romanda Cumhuriyet sonrasında önemli bir sayfiye yeri haline gelen Suadiye, aşkların yaşandığı ve Kadıköy’ün sayfiye özelliğini göstermesi bakımından ele alınır.

İstanbul ve İstanbullu için Cumhuriyet sonrası modernleşme düşüncesinde Suadiye’nin önemi büyüktür.

“Modern döneme ait bir semt olmakla birlikte günümüzdeki gibi uydu-kentler gibi projeye dayalı, imar edilmiş, uydurulmuş bir “yaşam alanı” kimliği yoktur Suadiye’nin. Bir şehrin doğal genişlemesinin ve gelişmesinin belki de en son örneklerinden biridir.”⁸⁶

⁸⁵ Deniz Kurbanzade, *Geçmiş Suadiye’de Aşk*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2007 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

⁸⁶ Cnn.turk.com.

Roman, Suadiye Plajı, Suadiye Otelı, Kulüp Reşat gibi Suadiye'nin önemli mekânlarında geçmektedir. Suadiye Otelı ve Kulüp Reşat romanın başkarakteri Yıldız'ın(Deniz Kurbanzade) ailesine aittir. "Ailesine ait *Suadiye Otelı* ile *Kulüp Reşat*'ın çevrelediği plaja indi. Çok özel bir konumu olan bu geniş tesis yıllar evvel büyük babası tarafından yaptırılmıştı. Büyük babası o zamanlar Türkiye'nin en varlıklı kişileri arasındaydı. Akıllı ve modern biriydi. Öngöruları tartışılmazdı. Nitekim tesisler de hâlihazırdaki işletmecisi Reşat ile birlikte çok hoş bir havaya bürünmüş ve gece hayatının en popüler mekânı haline gelmişti. Zaten *Suadiye Plajı* da genelde herkesin birbirini tanıdığı, muayyen insanların girebildiği özel bir kulüp havasını taşıyordu."⁸⁷ Romanın ana mekânları Suadiye Otelı, Kulüp Reşat ve Suadiye Plaj Yolu'dur. Yıldız'ın büyükbabası zamanında Suadiye Otelı'nin bulunduğu arsaların sahile kadar olan büyük bir kısmını almış ve sonradan buraya otel, gece kulübü, gazino ve plaj kompleksi yapınca bu sokak Suadiye Plaj Yolu adını almıştır.

"*Suadiye Plaj Yolu*, Kadıköy'de, sayfiye yeri olarak moda olacak bu bölgedeki modern hayatı 40-50 yıl ileriye taşımıştı."(s.18)

Doğma büyüme Suadiyeli olan Yıldız'ın hayatı *Suadiye Plaj Yolu*'nun bir arka sokağında bulunan köşkte yaşayan Tebriz kökenli bir ailenin oğlu olan Darius'la karşılaşmasıyla tamamen değişir. Yıldız henüz on dört yaşındayken ilk göz göze gelişleri ve on yedi yaşında da ortak arkadaş gruplarıyla Suadiye'nin seçkin mekânlarında karşılaşmalarla aşklarının temelleri atılmış olur. Kulüp Reşat, birbirlerine âşık iki gencin aşklarının ilk filizlendiği ve büyüdüğü en önemli mekânlardandır. Kulüp, plajın hemen üstünde, Suadiye Otelı'nin yanında Yıldız'ın ailesinin işlettiği, Yıldız'ın erkek kardeşi Rüzgâr ve arkadaş gruplarının mini golf oynamaya, bir şeyler içmeye gittikleri bir nezih bir mekândır. Suadiye Otelı, Kulüp Reşat, Suadiye Plajı, Suadiye Plaj Yolu ve Bağdat Caddesi romanın ana mekânlarını oluşturmaktadır. Bunun yanında Kadıköy ve civar semtleri de romanın kurgusu içinde geçmektedir.

Romanda Kadıköy'ün o zamanın diğer seçkin semtleri ve mekânları da yer almaktadır.

"Rüzgar çabucak, akşama işi olduğunu, kız arkadaşını *Şaşkınbakkal*'daki yazlık *Çınar Sineması*'na götüreceğine söz verdiğini söyleyiverdi... Her zamanki antrenman üçgeninde değil açığa doğu yüzdü. *Bostancı Feneri*'ni yarılarmıştı." (s.24)

⁸⁷ Deniz Kurbanzade, *Geçmiş Suadiye'de Aşkta*, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2007, s.16.

Bu kitap, anı roman özelliği gösterdiği için yazarın kendi yaşantısından yola çıkılarak anlatılmıştır. Bu nedenle Kadıköy ve civar semtleri yazarının yaşadığı sosyal ortamın yansımaları biçiminde ele alınmıştır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Suadiye	▪ Cumhuriyet sonrası modernleşme sürecinde önemli bir mekân olarak yansıtılır.
▪ Oteller, Kulüpler	▪ Suadiye Oteli ▪ Kulüp Reşat	▪ Bir taraftan Kadıköy'ün yerleşik bir mekân haline gelmeye başladığını gösterirken diğer taraftan insan ilişkilerinin samimiyetini gözler önüne serer.
▪ Plajlar, Sahiller	▪ Suadiye Plajı	▪ Sakinliği ve doğal güzellikleriyle Kadıköy'ün sayfiye yeri olma özelliğini sürdürdüğünü gösterir.

B. Kadıköy'ü Çerçeve Olayda İşleyen Romanlar

Kadıköy, bazı roman ve hikâyelerde anlatılan olayın geçtiği ana mekân olmasa da karakterlerin sıkça uğradığı ya da yazarların tasvirlerle anlattığı yerlerden biridir.

Kadıköy'ü çerçeve olayda işleyen romanların ilki Sami Paşazade Sezai'nin (1839-1936) Türk edebiyatının realist çizgide yazılan ilk örneklerinden biri olan *Sergüzeşt*⁸⁸ (1888) romanıdır. Üslup ve kurgusunda romanda geçen mekânların birinci derecede önemi yoktur. Esaret ve Batılılaşma sorunsalları üzerinde duran yazar için mekânlar bu sorunsallara vurgu yapabilmek için tasvir edilen birer dekor niteliği taşımaktadır. Romanda İstanbul, Kafkasya, Mısır gibi geniş coğrafi alanlara yayılan bir mekân kullanımı söz konusudur. Kadıköy, bu mekânlar içerisinde ana karakterler arasındaki aşk ilişkisinin başladığı ve sonlandırıldığı yerdir. Buna rağmen romanda Kadıköy'ün dış mekânlarının tasvirlerine rastlanmaz. Daha çok Asaf Paşa'nın Moda'daki köşkü tasvir edilir. Deniz manzaralı ve Avrupai zevkle döşenmiş bu köşkün bahçesi de içinde Moda'da sık rastlanmayan ağaçlar ve heykellerle süslenmiştir:

“Mısır'da birçok memuriyette bulunarak müddet-i medide ikamet ve kesb-i servet eden pederi şimdi Moda Burnu taraflarında bezl-i nükud ile

⁸⁸ Sami Paşazade Sezai, *Sergüzeşt*, İstanbul: Enderun Yayınları, 1997 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

inşa ettirdiği Avrupa kari binasının deniz cihetindeki nezaretine mukabil kara tarafında çınar, kestane, zeytin gibi insanı düşündüren ve istiğrak içindeki hayale semayı laciverdiyi gösteren yüksek ağaçlar güneşin zıyasını dalgalandırarak saye-i medid ve letafetlerini hiçbir tarafla irtibatı olmayan bahçeye ruhun aradığı bir sükun ve asayiş ilka ederdi.” (s.34)

Köşkün içi “Afrika, Hindistan ve Anadolu’dan” getirtilmiş eşyalarla döşenmiştir.

Celal Bey ve ailesinin ‘Fener’e’ (Fenerbahçe) gittiği günün akşamında uyuyamayan Celal Bey’in gözünden Moda’dan görünen deniz ve adalar manzarası da tasvir edilir:

“Rutubet-i leylu ile Marmara’nın üzerine inen sesler şafağın aksiyle bir reng-i al kesb ederek havaya doğru uçtukça Marmara’nın rakid suları üzerinde abide gibi görünen adalar -enamil-i gülgüne-nüma-yı seher kaldırdığı cihetle birer alihe-i Yunani gibi nurani surette zuhur ediyordu.” (s.50)

Sergüzeşt romanında Kadıköy karşımıza doğal ya da sosyal yapısıyla çıkmaz. Asaf Paşa’nın Moda’daki köşkü deniz manzarası ve Avrupa tarzında hazırlanmış iç yapısıyla tasvir edilir. Bu görkemli köşkün Moda’da olması o dönemlerde bu semtin üst tabaka insanların yaşadığı bir yer olarak kullanıldığına dair ipucu verir.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Moda ▪ Fenerbahçe	▪ Deniz ve Adalar’ı gören manzaraları ile seçkin kesimin yaşadığı ve gezdiği mekânlardır.
▪ Köşk	▪ Asaf Paşa Köşkü	▪ Avrupai zevkle döşenen köşk 1800lü yılların ikinci yarısında Moda’daki yapıların çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Edebiyat tarihinin üretken yazarlarından biri olan Ahmet Midhat Efendi (1844-1912) ikinci adı *Roman İçinde Roman* olan *Ahmet Metin ve Şirzad* (1891) romanında yarattığı ideal bir tipin becerileri sayesinde farklı coğrafyalara doğru genişleyen bir mekân kullanımını tercih eder. Selçuklu devrinde yaşamış Şirzad adlı bir Türk asilzadesinin izlerini aramak üzere Sicilya’ya giden Ahmet Metin, bu asilzadenin yaşamıyla ilgili ayrıntıların izini sürerken Monreal, Palermo gibi Avrupa kentlerini de

gezmiş olur. Geniş bir coğrafyanın anlatıldığı bu romanda Kadıköy İstanbul'un yüzü Avrupa'ya dönük semtlerinden biri olarak görünürken azınlıkların yaşadığı önemli bir İstanbul mekânı olarak da anlatılır.

Ahmet Metin, Şirzad'ın izini sürebilmek için bir kotra yaptırır. Ahmet Metin'in yaptırdığı kotrayı görmeye gelenler arasında varlığını Kadıköy'de devam ettiren İngilizlere ait kotra kulübünün üyeleri de vardır:

“Malumdur ki Kadıköy'ünde İngilizlerin ufacık bir sandal ve kotra kulüpleri vardır... azası her defa ziyarete geldiklerinde Ahmed Metin'in gerek maharetine ve gerek ziyaretçiler hakkındaki nezaket ve tefhimatına parmak ısırırlar.”⁸⁹

Ahmet Metin'in yaptırdığı kotra Ayvansaray'dan yola çıkar ve Sarayburnu'ndan dolaşp Kadıköy'e gelir. Fenerbahçe'den içeriye girerek Kalamış önüne demirler: “O akşam ‘Kadıköylü İngilizlerden’ biri Ahmet metin ve kotra mürettebatını Kalamış'ta yeni açılan bir lokantaya yemeğe davet eder. Yemekte İngilizlerin teklifsiz tavırları ve hizmetçilerinin giyim kuşamı Ahmet Metin'in dikkatini çeker. Kotra'ya hizmet etmesi için aldığı bir Rum kızına yemekteki hizmetçi izlenimlerini aktarır:

“Şimdi beni dinle kızım! Kadıköy'ündeki İngilizlerin hanelerinde öyle hizmetçiler gördüm ki bilmeyenlerin madam zannedecekleri kadar güzel giyinmişlerdir. Biz artık validemin hanesinde değiliz. Hizmetçileri bile muhteşem giyinen memleketlere gidiyoruz.” (s.115)

Ahmet Midhat Kadıköy'ü, eserlerinde ana mekân olarak kullanmasa da İstanbul'un Beyoğlu gibi Avrupalılaştan⁹⁰ ya da Adalar gibi daha çok azınlıkların yaşadığı ve yerli olmaktan çok Batılı görünen semtlerinden biri olarak gösterir.

⁸⁹ Mehmet Doğanay, *Ahmet Midhat Efendi'nin İstanbul'u*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008 s.115.

⁹⁰ İlk baskısı 1882 yılında yapılan *Acayib-i Âlem* romanında bir İngiliz seyyaha: “Avrupa'dan ilk çıkıp da İstanbul'a gelenler güya bir barbaristan içine giriyorlarmış gibi bir his ile gelirler. Fakat İstanbul'a geldikleri anda kendilerini Beyoğlu veya Büyükdere veya Adalar ve Kadıköy gibi yalnız namları esami şarkıyyeden ibaret birer Avrupa beldesi içinde bulundukları halde asıl Osmanlıları pencereleri önünden gelip geçerken görüp bunlar hakkındaki malumatı dahi yine hep Avrupalı lisanından işitirler.” (Ahmed Midhat Efendi, *Acayib-i Âlem*, Ankara: Atatürk Türk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s.406) sözlerini söyleterek Kadıköy'ü Beyoğlu gibi Avrupalılaştan semtlerden biri olarak gösterir.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Kulüp	▪ Kalamış'ta İngilizlere ait Kotra Kulübü	▪ Bir taraftan Kadıköy'deki seçkin yaşam biçimini ve Kadıköy'ün Beyoğlu gibi Avrupalılaştırmış semtlerden biri olduğunu gösterirken diğer taraftan buradaki azınlık sayısının çokluğuna ve çok kültürlülüğüne işaret eder.
▪ Semt-Sahil	▪ Kalamış	▪ Doğal güzelliği ve yat limanı ile yalnızca Kadıköy'ün değil İstanbul'un gelişmiş yerlerinden biri olarak görünür.

Recaizade Mahmut Ekrem'in (1847-1914) Tanzimat döneminde yaşanan zihniyet değişiminin, savurganlığın ve yanlış Batılılaşmanın anlatıldığı *Araba Sevdası*⁹¹ romanı İstanbul'da Boğaz'ın karşı yakası Çamlıca'da geçer. Romanda mekânlar genellikle başta Bihruz Bey olmak üzere karakterlerin hayata bakış açısını göstermeye yardımcı bir unsur olarak da düşünülebilir.

Araba Sevdası romanında Kadıköy çerçeve olayda işlenen mekânlardan biridir. Kadıköy roman kurgusu içinde Bihruz'un âşık olduğu kadını aradığı mekân olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında Kadıköy, Kadıköy vapuru, Fenerbahçe, Kuşdili faytonuyla gezmeyi neredeyse bir yaşam biçimine dönüştürmüş Bihruz Bey'in gezindiği mesire yerlerinden ya da Çamlıca'ya geçmek için kullandığı güzergâhlardan biridir.

Kadıköy, romanda mesire yerleriyle “burjuva” kesiminin uğradığı mekânların başında gelmektedir.

Bihruz Bey'in alafranga yaşam biçiminin ortaya koyulduğu birinci kısımda yaz aylarını geçirdiği yerlerden birinin de Kadıköy olduğu anlatılır.

“Bihruz Bey yazın da otuz, otuz beş derece sıcak günlerde Çamlıca'da, Haydarpaşa, Fenerbahçesi yollarında yine o hevesle en kızgın güneşin altında haşım haşım haşlanır ve fakat bu azabı kendisine en büyük zevk addederdi.”(s.11)

“Burjuva” kesiminin uğrak yerlerinden biri olan Kadıköy, Bihruz Bey'in değerlendirmesine göre daha çok orta halli, kaba tabiatlı insanlara hitap eden bir yerdir.

⁹¹ Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Kadıköy’de arkadaşı ile gezinirken gördüğü bir “*lando*” üzerine konuşulanlar Bihruz Bey’in Kadıköy hakkındaki düşüncelerini de ortaya koyar. Oldukça lüks “” anlamına gelen landoyu Kadıköy’de gören BihruzBey

“Kadıköyü gibi burjuva kartiyede bu derece şık bir ekipaj bulunsun!.. Ne münasebet”(s.16)

diyerek şaşkınlığını dile getirir.

“Landoyu Kadıköyüne yakıştıramıyordu. Çünkü pek alafranga beylerle ihtilat sayesinde peyda etmiş olduğu bazı garaib-i efkâr cümlesinde olmak üzere Bihruz Bey İstanbul ile mülhikatındaki mevaki ve mahallatı –birincisi kendisi gibi *nobles* erbab-ı asalet ve itibardan olan *sivilise* kibara ikincisi *burjuva* sınıfına yani efkar-ı medeniyeden o kadar behresi olmayan kaba tabiatlı, orta halli halka, üçüncüsü esnaf takımına mahsus olmak üzere –üç sınıfa ayırmış ve Kadıköyünü birinciye geçirmek lazım gelirken her nasılsa ikinci sınıfa idhal etmiş idi.”(s.17-18)

Bihruz Bey’in alafrangalığını romanın hemen her sayfasında görmek mümkündür. Bihruz Bey’in alafrangalığını gösteren sahnelerden biri de Kadıköy vapurunda geçer.

“... Eldivenlerini giydi. Bastonunu aldı. Aşağıya indi. Arabasına kuruldu. Kadıköyüne doğru lüzumu kadar süratle inerek yirmi dakikada iskeleye vasil oldu. Arabadan inerken akşam üzeri dokuzda orada bulunmasını, *koşeye* badettenbih kendisini vapura girdi. Güvertede munasip bir yer buldu, oturdu...”(s.118)

Kıyafetleri, eline aldığı Fransızca gazete ile dikkatleri üzerine çeken Bihruz Bey, aslında okuduğu gazeteden hiçbir şey anlamamaktadır:

“Vapur iskeleden ayrılır ayrılmaz bey efendi gazeteyi açtı. Baş taraftan kemal-i dikkatle mütalaaya ibtidar ettiyse de *artik dö fon*’dan bir şey anlayamıyor, fakat anlar gibi davranıyordu.”(s.119)

Keşfi Bey, Periveş’i tanıdığı ve onun “bizim köy” dediği Kadıköy’de yaşadığı yalanını söylerken Kadıköy vapurunda yaşanan bir tesadüften ilham almıştır. Vapurdan çıkarken yanlışlıkla “feracesinin eteğine bastığı” ve “pardon” diyerek geçtiği Periveş’i çamlıca’da gördüğünde tanıyamamıştır. Buna rağmen Periveş’i tanıdığı ve onun Kadıköy’de yaşadığı yalanını söyleyebilmiştir. ...

“Şu kadar ki bağından çıkıp yalnızca Fener’e gelirken, yol üzerindeki Bastiyano lokantasına uğramış ve orada bağ komşularından tesadüf ettiği birkaç gencin Fenerbahçesinde akşam taamı etmek üzere karar verdiklerini işitmiş olduğundan, bunların elbette akşama doğru Fener’de görüneceklerini bittahmin o zahiri gerçek yalanını da öyle mahirane bir surette uydurmuştu... Salisen Periveş hanım’ın tifoya tutulup vefat ettiğini, ailesinin Kızıltoprak’ta kira ile bir köşkte bulunduklarını kendi hemşiresinin gidip hanımla görüştüğünü söylemesi de koca başlı ve elli ayaklı bir yalandı.”(s.153–154)

Bihruz Bey’in Periveş’i gördükten sonra derin bir melankoli içine girdiği bölümlerin bazıları (8. ve 9. bölümler) Kadıköy’ün semtlerinde geçer. Arkadaşının söylediği yalanlar yüzünden Periveş’i Kadıköy’de aramaya başlayan Bihruz bey’in melankolisini Fenerbahçe’nin çayırıları ve Kalamış’ın deniz kenarı coğrafi özellikleri ile tamamlamaktadır.

“O gün günlerden pazardı; cetvel-i esfar mucibince en evvel uğranılacak; yer Fenerbahçesi olduğundan Bihruz Bey doğruca oraya giderek Marmara’ya nazır büyük ağaçların altında arabasını durdurdu ve Kalamış cihetinden bir *londonun* zuhur edebileceği noktaya nasb-ı nazar-ı intizar ederek düşünmeye başladı... Latif poyrazın ianesiyle denizde biri biri ardınca yuvarlanan ufak ufak dalgaların sahile karib ve müteferrik kayalara gelip çarpmasından husule gelen hafif ve samia-nevaz çağıltı, cesim, meşe ve dişbudak ağaçlarının ihtizaz-ı ağsan ve evrakından peyda olan vahşetngiz uğultu ve hışıltyla birleşince bir ahengi garip vücuda getiriyor, bu ageng-i garip ise hab-alude hisleri uyandırmak, gizli dertleri aşıkaretmek, mahrum-ı didar kalmış gözleri ağlatmak, mağlub-ı sevda olmuş yürekleri inletmek için talip ve heveskar arıyordu.”(s.140)

Bu mekânlar Bihruz Bey’in melankolisine eşlik ederken Kadıköy’ün o dönemdeki durumu hakkında da ipuçları vermektedir.

Bunların dışında Kadıköy mekân olarak merkezi bir yer biçiminde anlatılmaz. Bihruz Bey’in İstanbul’a geçerken ya da Çamlıca’ya giderken kullandığı güzergâhlardan biri olarak romanın pek çok yerinde karşımıza çıkar.

Araba Sevdası romanında Kadıköy, çekirdek olayda anlatılan bir mekân olarak yer almasa da Bihruz Bey’in batılılaşma algısını gösterdiği, kendini komik durumlara düşürdüğü bir sahne olarak ele alınmıştır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Mesire Yerleri	▪ Haydarpaşa Çayırı ▪ Fenerbahçe	▪ Kadıköy'ün doğal güzelliklerine ve yarattığı sosyal ortama vurgu yapan mekânlardır.
▪ Vapur	▪ Kadıköy vapuru	▪ Kurgunun ilerlemesi ve Anadolu Yakası'nda gündelik yaşamın bir parçası olması bakımından anlatılmıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864–1944) eserlerinde sosyal problemleri, İstanbul'un gündelik yaşamını, bâtıl inançları, yanlış batılılaşmanın toplum hayatında yarattığı sarsıntıları başarılı bir şekilde tasvir eder.

“Servet-i Fünuncularla çağdaş olmasına rağmen onlara katılmayan, üstadı saydığı Ahmed Midhat efendi gibi popüler roman tarzında eserler veren Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın amacı halkı eğitmektir. Hüseyin Rahmi bu doğrultuda kaleme aldığı realist ve natüralist muhtevalı eserlerinde İstanbul hayatını canlı tablolar halinde sergilerken toplumun gülünç yönlerini de yansıtır.”⁹²

Hüseyin Rahmi Gürpınar ilk baskısı 1902 yılında yapılan *Nimetşinas*⁹³ adlı eserinde aşk, aile içi ilişkiler, toplumda kadının rolü ve ahlaki değerler gibi temalara değinmektedir.

Kadıköy ve civarının ayrıntılı tasvirleri yer almasa da ana karakter Neriman'ın mutlulukla hatırladığı, bir aile faciasına yol açmamak için sığındığı yer olarak görünür. Neriman ve annesi Hayriye Hanım'ın hizmetçilik yaptığı ilk konak Kadıköy'dedir. Neriman bu konakta hizmetçiden çok evin ikinci kızı gibi rahat ve mutlu yaşamaktadır. Ancak Nevber'in ölümü ile konaktan ve Kadıköy'den ayrılmak zorunda kalırlar. Aksaray'da Talat Hanım ve ailesinin yaşadığı konağa yerleşirler. Nihat Bey'in Neriman'a âşık olduktan sonraki dengesiz davranışları Neriman ve Hayriye Hanım'ın huzurunu bozar. Neriman ve annesi bir aile faciasına yol açmamak için Kadıköy'deki konağa geri dönerler.

Nimetşinas romanında Kadıköy ve semtlerinden çok Kadıköy vapurunda yapılan bir yolculuk canlı tasvirlerle anlatılmıştır. Vapura binen insanlar, İstanbul'un bütün sosyal tabakalarının buluştuğu bir toplum fotoğrafı gibidir:

⁹² Emel Koşar, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Batıl İnançlar*, İstanbul: Piya Art Yayıncılık, 2008

⁹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Nimetşinas*, İstanbul: Atlas Kitabevi, 1965 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Mevsim şubat. Hava hafif bir lodos. Beşi çeyrek geçe postasını yapmaya hazırlanan (Ferah⁹⁴) vapuru Kadıköyü iskelesinden bağını çözmeye acele eder gibi hafif hafif sallanıyor. Vapurun bacasının tüttüğünü, hele düdüğü öttüğünü, sallandığını uzaktan işiten, gören yolcularda –ha gitti, gidiyor- gibi bir telaş. Koşan koşana... Bilet kulübesinin önünde hanım, madam, kokona, polişe... Bey, efendi, mösyö, esnaf, köylü gibi çeşitli bir kalabalık...” (s.7)

Kadıköy vapuru farklı sosyal tabakadan insanları buluşturan bir yapıya sahip olmasının yanı sıra Kadıköy ve İstanbul’un farklı etnik gruplarını da bir araya getiren mekân olarak dikkati çeker:

“Sözün çeşitlisi. Türkçe, Rumca, Ermenice, Fransızca... Her dilin incesi kabası, terbiyelisi, terbiyesizi, düzgünü doğrusu, değişigi bozuk şivelisi...” (s.7)

Yazarın hareketli tablolar halinde çektiği bu fotoğraf 20. Yüzyılın başında özelde Kadıköy, genelde İstanbul’un toplumsal yapısına bakılmış gerçekçi bir bakış açısidir. Kadıköy vapuruna yetişme telaşıyla acele eden, biletini bir an önce almak için izdihama neden olan, demir parmaklıklılar açıldıktan sonra vapura hücum eden insanlar bu bakış açısıyla anlatılmıştır:

“İskele memurunun bu çabuklaştırması üzerine düdük de ötünce bilet kulübesinin önünde biriken halk, parmaklıklı kapıya doğru saldırır. Bu insan sağanağı, o uzun iskelenin üzerinden birbirini iterek koşuşurlar. Onlar çekilip orası aralanır aralanmaz arkadan cimnastik adım yürüyen birkaç yolcu döküntüsü de gelir geçer.” (s.8)

Kadıköy vapurunu tasvir eden ya da vapurdan bahseden edebi eserlerin çoğunda vapurun mevkilerinden bahsedilir. (birinci mevkii, ikinci mevkii gibi) Hüseyin Rahmi’nin verdiği ayrıntılarda daha gerçekçi bir bakış açısı vardır ve vapurun kadın-erkek taraflarının farklı olduğu görülür:

“Ayol, kadınlar tarafına nereden gidilecek? Tersim döndü. Bir türlü sağımı solumu bulamıyorum.” (s. 9)

Kadıköy’de gündelik yaşayışa dair başka bir ayrıntı da lodosdur. Kadıköy’ün coğrafi yapısından dolayı sık karşılaşılan lodos rüzgârı baş ağrıtmaktadır:

⁹⁴ 1898–1915 yılları arasında Şirket-i Hayriye’nin şehir içi hatlarında çalıştırılan bir vapur. Ferah vapuru yolcular arasında o günkü şartlarda konforlu ve hızlı oluşu ile bilinir.(Eser Tutel, *İstanbul’un Unutulmayan Gemileri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005)

“Vapur, lodostan yavaş yavaş sallanıyordu. Hasna Hanım alnını avucuna dayadı. Lodostan etkilendiğini gösterircesine bir süre gözlerini süzdü, durdu...”

(s11)

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Konak	▪ Neriman ve Hayriye Hanım’ın hizmetçilik yaptığı konak	▪ Kadıköy’deki yaşam tarzını ve zenginliği gösterir. ▪ Roman kurgusunda bir yönüyle çatışma unsurlarından kaçışın, rahatlamanın mekânıdır.
▪ Vapur	▪ Ferah Vapuru	▪ Kadıköy’e giderken rastlanabilecek en konforlu ulaşım aracıdır. ▪ İstanbul ile Kadıköy arasındaki en kuvvetli ve çabuk ulaşım aracı vapurlardır. ▪ İstanbul’un toplumsal yapısına içeriden ve gerçekçi bir bakış için seçilmiş önemli bir mekândır.
▪ Rüzgâr	▪ Lodos rüzgârı	▪ Kadıköy’de yaşamının ve Kadıköy’e gelmiş olmanın göstergelerinden biridir.

İlk baskısı 1922 yılında yapılan ve Türk edebiyatının en çok okunan romanlarından biri olan *Çalıkuşu*⁹⁵ romanında “aşk, kaçış, öğretmenlik, fedakârlık, Anadolu iç içedir.”⁹⁶ Roman ağırlıklı olarak olayların akışını anlatan bir üslupla yazıldığı için romanda ayrıntılı mekân tasvirlerine rastlanmaz. Kurgu içerisinde yazarın ana mekân olarak belirlediği bir mekânın varlığından da söz edilemez. Ana karakter Feride’nin öğretmenlik yaptığı Anadolu köyleri ya da kasabaları romanın kurgusundaki ana unsurlardan ya da üslubun şekillenmesindeki önemli etkenlerden biri değildir. Romanın bütününe bakıldığında yerel yerleşim alanlarının yerine Anadolu’nun ana mekân olduğu söylenebilir. Kadıköy Kozyatağı, Feride’nin anne babasını kaybettikten ve Sör okulunda eğitim görürken hafta sonları gittiği, Kamran’a âşık olduğu Besime teyzesinin köşkünün bulunduğu mekândır.

⁹⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayıncılık, 1962 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

⁹⁶ Baki Asiltürk, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Hastalık*, İstanbul: İkaros Yayınları, 2009, s.47.

“Yaz tatillerimi Besime Teyzemin Kozyatağı’ndaki köşkünde geçirirdim.” (s.24)

Romanda Besime teyzenin Kozyatağı’ndaki köşk ayrıntılı olarak tasvir edilmez. Feride, kiraz zamanı köşke gitmeyi çok sevdiğini anlatırken köşkü ve bahçesini de tasvir eder:

“Tatiller içinde en sevdiğim Paskalya yortusu idi. Bu iki haftayı geçirmek için Kozyatağı’na gittiğim zaman kirazlar yetişmiş büyük bahçenin caddeye bakan yüzünü baştan başa kaplıyan kiraz ağaçları yemişlerle donanmış bulunurdu.” (s.29)

Köşke gitmeye başladığı zamanlarda Feride’yi köşke bağlayan ana etken teyzesinin sevgisidir. Bu sevginin etkisi dışında onu Kozyatağı’na gitmeye iten bir neden yoktur. Ancak Kamran’a âşık olduktan sonraki süreçte Kozyatağı onun kararsızlığının, aşkının heyecanının ve gururunun mekanı olmuştur.

Feride Kamran’ın başka bir kadınla ilişkisi olduğunu öğrendiği akşam köşkü terk eder ve kararsız bir şekilde تنها İçerenköy sokaklarında yürür:

“İstasyona giden caddeyi tehlikeli bularak aradaki İçerenköy yollarına sarmıştım. Karanlık gittikçe artıyordu.” (s.113)

Aklına akrabalarından birinin evinde sütünelik yapmış olan yaşlı kadın gelir ve onun evine doğru yönelir. Sütünelinin evi de o günkü şartlarda ürkütücü derecede تنها olan Sahrayıcedit semtindedir:

“Çaresiz yaya olarak Sahrayıcedit yolunu tuttum... Gece vakti ıssız kır yollarında, tek başına dolaşan bir kadından kim şüpe etmezdi? Bereket versin ortalıkta in cin yoktu.” (s.114)

Kadıköy ve civarı romanda ayrıntılı olarak yer almasa da Feride ile Kamran arasındaki aşkı temsil eden yer olarak karşımıza çıkar. Feride yaz tatillerini geçirdiği Kozyatağı’na Kamran’a âşık olduktan sonra heyecanla gelmeye başlar. Aldatıldığını öğrendikten sonra buradan uzaklaşmak için Anadolu’da öğretmenlik yapmaya başlar. Uzun sürmese de ilişkiler açısından yoğun geçen Anadolu macerasından döndüğünde geldiği yer Kozyatağı’ndaki köşktür. Kamran’la aşkının canlandığı yer de köşkün bahçesidir:

“Kamran’ın gözlerinde on sene evvelki bir akşamın hayali uyanıyordu. Kozyatağı’ndaki köşkün dış kapısı önünde yine böyle omuzlarına kendi

küçük lacivert paltosunu koyan kısa etekli, siyah önlüklü, minimini mektep kızını, onun mor mürekkeple lekeli küçük parmaklarını gördü...” (s.368)

Çalıkuşu romanında Kadıköy edebi eserlerde sıkça karşımıza çıkan bilindik özellikleriyle tasvir edilmez. Romanda Kadıköy’ün Kozyatağı semti iki aşğın anılarını biriktirdiği, uzun bir ayrılıktan sonra birbirine kavuştuğu yer olarak görünür. Ancak aşk ilişkisindeki bu önemi romandaki diğer mekânlar gibi Kadıköy’ün de ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmesini sağlamamıştır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Kozyatağı ▪ İçerenköy ▪ Sahrayı Cedit	▪ Yerleşmenin ve şehirleşmenin bitmediği, akşamları karanlık ve ıssız sokaklarıyla ürkütücü mekânlardır.
▪ Köşk	▪ Kozyatağı’ndaki Köşk	▪ Caddeye bakan bahçesi ve meyve ağaçlarının bolluğu ile tasvir edilir. ▪ Aşkın alevlendiği, söndüğü ve yeniden başladığı sembol mekân olarak da düşünülebilir.

Peyami Safa’nın (1899-1961) ilk baskısı 1925 yılında yapılan *Canan*⁹⁷ romanında ana mekân İstanbul’dur. Aşk ve evlilik dışı ilişkinin temel sorunsal olarak ele alındığı romanda mekânlar genellikle Lami Bey’in evliliği ile aşkı arasında yaşadığı kararsızlıkların sembolüdür. Evliyken Vaniköy’de oturan Lami Bey, evlilik dışı ilişkisini Kadıköy’de yaşar. Pişman olduktan sonra döndüğü yer Vaniköy’dür.

Canan romanında Kadıköy, ev içi ve çevre tasvirlerinin yanında karakterlerin insanlara ve çevreye bakış açılarını temsil eden bir gösterge olarak da ele alınır. Vaniköy’de karısı Bedia ve onun ailesiyle yaşayan Lami Bey, bu hayat tarzının içinde kendini sıkışmış hisseder. Canan’la evlendikten sonra yaşadığı Kalamış onun için yeni bir hayatın kapılarının açılması anlamına da gelir. Canan’ın kendisini aldatması ve öldürülmesinden sonra Kalamış’tan Vaniköy’e dönen Lami Bey için Kalamış pişmanlığın ve sahte hayat tarzlarının bir temsilidir.

Bedia, birkaç günden beri evine gelmeyen Lami Bey’i bulmak için Kadıköy tarafına geçtiğinde iskeleden bir arabaya biner. Kadıköy’den Kalamış’a gidene kadar

⁹⁷ Peyami Safa, *Canan*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

etrafını seyreden Bedia'nın gözüyle bir çevre tasviri yapılır ve anlatılan güzelliklerin birkaç yıl içinde kaybolacağı öngörüsünde bulunulur:

“Araba güzel yollardan geçiyor. Bedia buralarını çok sever, buraları Kadıköyü'nün sınırsız şehir hayatından uzak, تنها, ama yine medeni yerleridir. Güneşli, az insanlı, tozlu bir yol. Küçük büyük bahçeler içinde zarif binalar. Bazılarında belli ki saltanat sürülmüş: Bahçede uşaklar için ayrı daireler, araba ahırları, şimdi harabolmuş tarhlar, emekle yetiştirilmiş ağaçlar... ne yazık buraları da, birkaç sene sonra ya tamamıyla zengin hristiyanların eline geçecek, yahut, Boğaziçi'nin Anadolu tarafı gibi harabeye dönecek. (s.21)

Aslında anlatıcının görüşlerini dile getirdiği bu cümleler İstanbul genelinde azınlıkların o yıllarda ulaştığı ekonomik seviyeyi göstermesinin yanı sıra Kadıköy'ün de gelir düzeyi yüksek insanların yaşadığı bir yer olduğuna işaret eder.

Canan'ın Lami Bey'le evlenmek için yaptığı küçük oyunlardan biri de Kadıköy'deki sosyal yapı hakkında ipucu verir. Canan Lami Bey'e Kadıköy'de dul bir kadın olarak yaşamasının güçlüklerini anlatarak onu evliliğe doğru çekmek ister:

“Bir genç kadın, Kadıköyü'nde uzun zaman dul kalmamalı. Hakkımda dedikodu yapılmamasını istediğim için, pek çabuk evlenmek isterim.” (s.45)

Canan'ın annesi olduğunu iddia eden Çerkez kadın da Lami Bey'e Canan hakkında duyduğu dedikoduları anlatırken Kadıköyü'nün küçük ve namuslu kadınların yaşamadığı bir yer olduğunu söyler:

“Hele Kadıköyü'nü düşününüz, öyle bir semt ki, ya ihtiyarlardan başka namuslu bir kadın orada oturamıyor, yahut her tazenin aleyhinde mutlaka dedikodu çıkarılıyor.” (s.141)

Canan'la Lami arasında başlayan aşkın mekânı Kadıköy'dür:

“FENERBAHÇE'DE, Canan'la bir gezinti yapabilmek için, Lami Kalamış'a erken gitti.” (s.82)

Canan'la, arkadaşı Selim'le Kalamış ve Fenerbahçe civarında gezinen Lami Bey için bu mekânlar Vaniköy'deki sıkıcı ve tekdüze hayattan kurtuluş anlamına da gelmektedir:

“Fenerbahçe'ye kadar yürümüşlerdi. Birlikte birkaç kere, sabahı, öğleyi, akşamı, geceyi, ışığı ve karanlığı, denizi ve kıyıları, ufku adaları, İstanbul'u,

civarın insanlarını seyrettikleri bu yerde, Lami, birdenbire hafızasına yığılan dostluk hatıralarının verdiği zaafı, bitik ve tıkanık söyledi:” (s-211-212)

Canan’la evlendikten sonra Kalamış’ta yaşayan Lami Bey’in Canan’la ilişkilerinin bozulmasındaki ilk etken de Canan’ın Kalamış’taki evi beğenmemesidir. Canan Lami Bey’e daha rahat ve lüks bir hayat istediğini Kalamış’taki evi küçümseyerek anlatmaya çalışır:

“Bu küçük odada oturulur mu? Ben saraylara alıştım. Eğer Şakir Bey’in köşküne yakın olmasaydı, buraya gelmezdim.” (s.136)

Canan’ın öldürüldüğü gece cinayetten sonra Kalamış’ta yaşananlar da anlatılır:

“Bu vak’a, o gece Kalamış’ı uykusuz bıraktı; çerkes kadının ortadan kayboluşu, aranan hiçbir yerde bulunmaması, gece yarısı Fenerbahçe’den Kadıköy’ne kadar keskin düdükleme gürültüsü zabıta faaliyeti, şüphelenilen evlerin bahçelerinde araştırmalar, tahkikat için bazı komşuların merkeze çağrılmaları, bir cinayet etrafındaki umumi dehşeti birkaç misli arttırmıştı.” (s.227)

Canan romanında Kadıköy karakterlerin hayatlarındaki değişimi somutlaştıran bir mekân olmasının yanı sıra ahlaki açıdan çöküş yaşayanların yaşadığı bir mekân olarak da ele alınır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Kalamış	▪ ‘Kadıköy’ün sınırsız şehir hayatından uzak, tenha bir ortama güneşli, az insanlı, tozlu bir yola, küçük büyük bahçeler içinde zarif binalara’ sahip olduğunu gösteren ve anlatıcı tarafından ‘medeni’ olarak nitelenen mekândır.
▪ Mesire Yeri	▪ Fenerbahçe	▪ ‘Sabahın, öğlenin, akşamın, gecenin, ışığın ve karanlığın, denizin ve kıyıların, ufkun adaların, İstanbul’un, civarının insanlarının seyredilebildiği mekândır.
▪ Ev	▪ Kalamış’taki ev	▪ Kalamış’taki köşkerin yanında küçüklüğü ve sıkışıklığı ile beğenilmeyen bir mekândır.

*Dokuzuncu Hariciye Koşu*⁹⁸ (1930) romanının dış mekânı İstanbul'dur. Roman boyunca olayların yaşandığı üç ana mekân vardır. Bu mekânlar, genç hastanın İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde annesiyle beraber oturduğu ev, uzak akrabaları olan emekli bir Paşa'nın Erenköy'deki köşkü ve hasta çocuğun dizindeki hastalığın tedavisi için gidip geldiği ve ameliyat olduğu hastanedir.

Romanın olay örgüsü büyük ölçüde kapalı mekânlarda geçer. Bunun nedeni bir türlü iyileşmeyen gencin meçhul hastalıktan kaynaklanan karamsar, ümitsiz ve mutsuz ruh halidir. Yazar mekânı, hasta gencin iç dünyasındaki değişimler doğrultusunda yansıtır. Çocuğun dizindeki hastalık, ruhsal durumunu da olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Romanda okuduğumuz dış dünya, yıllardır hastane köşelerinde perişan olan, iyileşme umuduyla türlü acılara katlanan henüz on beş yaşındaki bir gencin gözüyle yansıtılır. Erenköy ve Erenköy'deki köşk'te geçirdiği günler hasta gencin ruhsal durumuna göre hem güzel hem de üzücüdür.

Nüzhet'in kendisinden uzaklaştığını hisseden yazar, karamsarlığa kapılır. Yazarın bu karamsarlığına Erenköy eşlik eder:

“Odaya Erenköy akşamları doluyordu. Her şeyin uzaklaştığı saat. Güneş ve renkler çekiliyor. Odada madeni eşyanın donuk parıltısı. Her şeyde bir iç çekilişi, bir sönme, bir hafifleme var. En katı cisimler bile eriyor ve Erenköy bayılıyor.” (s.81)

Çektiği acı ve ağrılarla üzerine melankoli çöken yazar Erenköy'ün yaz sıcaklığını da ruh durumuna uygun tasvir eder:

“Bir gün, yukarı sofa balkonunda oturuyor, bağlara bakıyordum. Haziran. Öğle vakti. Erenköy yanıyor. Erenköy terliyor. Dizlerimi güneşe uzattım. (Benim doktorun tavsiyesi) Taze ve canlı yeşilini kaybeden bütün tabiatta ilkbaharın uzaklaştığını görüyorum.” (s.85)

Erenköy'e yazın gelişi yazarın kendini mutlu ve heyecanlı hissettiği bir zamanda yakıcılığını kaybedip ılık bir esintiyle kendini gösterebilmektedir. Yazarın (hasta gencin) köşkün bahçesinde Nüzhet'le baş başa oturduğu akşam köşk ve Erenköy adeta onun heyecanına eşlik etmektedir:

“Havuz başındaki demir kanepeye oturduk. Başımızın ucunda, ta uzaklara kadar sıralanarak ötüşen ağustosböcekleri, bütün Erenköyü'nü uzun

⁹⁸ Peyami Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koşu*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1984 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

bir ses zinciriyle çeviriyordu. Sıcak bir rüzgâr. Sanki ilkbahardan yaza geçilen mevsim çizgisinin üstündeyiz, etrafımızda gizli bir coşkunluk var.”
(s.26)

Hasta gencin romanın değişiyorum başlıklı bölümünde gencin iyileşme temayülü göstermesinin başlıca etmeni olarak Erenköy ve köşk ortamı olduğunu söyler:

“Bak bugün maşallah benzinde kan var. Erenköy sana iki günde yaradı.”
(s.69)

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanında Erenköy diğer eserlerde rastlanan köşklere, bağları ve huzur verici taraflarıyla kurgunun içinde kendine ayrı bir yer edinen mekân olarak görünmemektedir. Daha çok ana karakterin ruh durumunu tamamlayan bir genişliğe sahip ikincil bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Erenköy	▪ ‘Taze ve canlı yeşilini kaybeden tabiatta ilkbahardan uzaklaşıldığının’ görüldüğü, sıcak havanın boğucu etkisinin hissedilebildiği bir mekândır.
▪ Köşk	▪ Erenköy’deki köşk	▪ Odalarına ‘Erenköy akşamlarının’ dolduğu havuzu, bahçesi ve تنها çevresiyle anlatılır

İlk baskısı 1932 yılında yapılan *Roman*⁹⁹ adlı eserde ana mekân İstanbul’dur. Eserde İstanbul ve Kadıköy manzaralarının anlatıldığı bölümlere rastlamak, 1930’lu yıllarda Bostancı ve Erenköy’ün coğrafi ve toplumsal yapısı hakkında bilgiler edinmek mümkündür.

Anlatıcı yaz tatilini Bostancı kıyıları ile Erenköy’de geçirmektedir. O yıllarda Bostancı sahili yaz tatillerini geçirmek için İstanbul’un uygun sayfiyelerinden biridir. Erenköy, Bostancı gibi apartmanlaşmanın başlamadığı bakir bir coğrafyaya sahiptir:

“Sonra mayoyu bırakıp kır esvabı giydim. Ön ve arka Erenköy’ün ot bürümüş yolları üstünde dolaşarak, karnımın yağın eritmeye çalışıyordum... Erenköy yollarına ne kadar ter döktüğümü bilemezsiniz. Dağa, tepeye, düze

⁹⁹ Falih Rıfkı Atay, *Roman*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1952 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

çıktım; fakat bir türlü uğursuz plaj terazisinin 90'ı ile 91'i arasından çıkamadım.” (s. 8-9)

Anlatıcı bir tellalla satılık arsa ve evleri dolaşırken Bostancı ve Erenköy'ün tarihi dokusu, köşkleri ve konakları hakkında bilgi verir:

“Buyurunuz, dedi; vezirlerden Hüseyin Paşa'nın köşkü. Daha yeni boyattılar. Yirmi üç odalı köşk, iki selamlık; ayrı ayrı kiraya verebilirsiniz; bir koca bostan; yanınızdaki komşu daha geçen sene 500 liralık meyva ve zerzevat sattı, 5 dönüm bağ, bir kütük üç okka kadar üzüm verebilir; bilmem ama, en iyi şarap da bu üzümden olurmuş, bütün bahçeye su borusu döşenmiştir, isterseniz kendi kuyunuzun suyu, isterseniz terkos... Ya şu çamlara bakınız, biri bin lira değer, köşkün ikinci katı Adalar'a kadar alıyor” (s.29)

Anlatıcı, Erenköy özelinde toplumun nabzını Erenköy Vatan Kulübü'nde tutar. Bu kulübün müdavimlerinin her biri cumhuriyet rejimini kendine göre yorumlayan farklı bakış açılarına ve yaşam tarzlarına sahiptir. Cumhuriyet rejimini savunan ve yeni nesille anlaşılamayan Şeyh Veysel Efendi, “vatanperverce kazanç palavrasının” mucidi Avukat Şakir bu müdavimlerdendir.

Eserde İstanbul Ankara karşılaştırması yapan anlatıcı, bu karşılaştırmayı son yıllara kadar İstanbul'a ayak basmış olmanın sembolü haline gelmiş Haydarpaşa Garı'na geldiği anda yapar:

“Ankaralılar Haydarpaşa istasyonunda yalnız iki sıra polis, bir tabur mektep çocuğu, bir düzüne de melon şapka buldukları zaman İstanbul'u تنها zannetmesinler... Sanki İstanbul'u bırakmışlar. Haydarpaşa ekspresine Ankara'nın bir tarafını halka ile ilıştirmek mümkün olsa, koca şehrin, bir çığ yuvarlana yuvarlana, Marmara üstüne kurulup adalaşacağına şüphe mi edersiniz?” (s.53-54)

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Sahil semtleri	▪ Erenköy ▪ Bostancı	▪ Ot bürümüş yollarlı, bakirliği ve sakinliği ile tasvir edilir.
▪ Mevsim	▪ Yaz	▪ İnsanı terleten sıcağı vardır. Bu mevsimde insanlar Bostancı ve Erenköy'ü sayfiye olarak kullanır.
▪ Köşk	▪ Hüseyin Paşa Köşkü	▪ “Üç odalı, iki selamlıklı, koca bir bostana, beş dönüm bağı, çam ağaçları ve Adalar manzarası” ile tasvir edilir.
▪ Kulüp	▪ Erenköy Vatan Kulübü	▪ Müdavimlerinden her birinin Cumhuriyeti kendine göre yorumladığı bir mekândır.
▪ Gar	▪ Haydarpaşa Garı	▪ Artık kalabalıklaşmaya başlayan sosyal yapısı ile anlatılır.

Refik Halid Karay (1888-1965) merak unsurunun ön planda olduğu *Bu Bizim Hayatımız*¹⁰⁰ romanında kurgusunu kahramanına İstanbul'un semtlerini dolaştırarak oluşturur. Romanın kahramanı Şemsi Arar'ın bu gezintileri aynı zamanda romanın kurgusunda genişlemeyi de sağlar. Bu genişleme romandaki merak unsurunu artıran etkenlerden biridir. Şemsi Arar üstlendiği görevi yerine getirmek için İstanbul'un Boğaziçi, Salacak, Doğancılar, Eyüp, Maçka, Beyazıt gibi pek çok semtini dolaşır. Onun dolaştığı yerler arasında Kadıköy semtleri de vardır.

Trenle Eskişehir'e gitmek için uğradığı Haydarpaşa'dan bahseden Şemsi Arar Haydarpaşa trenindeki yolcuların -hayatın sıradanlığına bir delilmiş gibi- aynı kişiler olduğunu anlatır:

“Savaştan önce Avrupa’da bulunup büyük garların şaşırtıcı faaliyetine ve daimi koşuşma halindeki kalabalığına alışanlar için Haydarpaşa-Ankara ekspresinin kalkacağı saat hiç de hareketli sayılmaz. Hatta ışısızdır da... Adeta orta sınıf bir şehir istasyonunun manzarasını andırır. Fakat asıl tenhalık hissi veren; trene binenlerin hemen her zamanki insanlardan ibaret oluşudur.” (s.65)

¹⁰⁰ Refik Halid Karay, *Bu Bizim Hayatımız*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2003 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

İstanbul’u dolaşırken dolaştığı yerler hakkında düşüncelerini söyleyen Şemsi Arar Harem-Salacak seferlerini yapan küçük bir vapura bindiğinde bu sefer hattını Kadıköy-Haydarpaşa hattı ile karşılaştırır:

“Bir kere mesafe kısadır; sonra bu vapurlar Marmara enginine açılacakmışçasına İstanbul’dan uzaklaşırken birdenbire burun kırarlar ve Kadıköy-Haydarpaşa yolcularının yakından seyredemedikleri şirin bir sahili sürünürcesine takibe başlarlar.” (s.27)

Roman kurgusunda önemli bir yeri olmayan Lebip Bey (Mazlum Sami’nin arkadaşı) ‘Bağdat yolu çeşmeleri’ adıyla bir proje gerçekleştirmeyi düşünmektedir. Bu nedenle İstanbul’daki bütün çeşme ve sebiller hakkında ayrıntılı bilgisi vardır. Selami ve Ayrılık çeşmeleri hakkında Lebip Bey’in verdiği bilgi bu çeşmelerin tarihini öğrenmek bakımından önemlidir:

“_Bağdat Caddesi’ndeki Selami Çeşmesi eski bir eser midir? Mimari kıymeti yoksa da suyu gürdür; karşısında bir de namazgah vardır. İnşa tarihi 1090, yani 1679... Selami Ali Efendi yaptırmıştır. Ayrılık çeşmesinden sonra bu cadde üzerindeki üçüncü çeşmedir.” (s.204)

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Gar	▪ Haydarpaşa Garı	▪ ‘Orta sınıf bir şehir istasyonu manzarasını’ andıran görünümüyle anlatılır.
▪ Vapur	▪ Kadıköy-Haydarpaşa hattı vapurları	▪ Üsküdar’a sefer yapan vapurlara göre manzarası sınırlı bir yolculuğun yapıldığı hatlardır.
▪ Çeşmeler	▪ Selamiçeşme ▪ Ayrılık Çeşmesi	▪ Bağdat Caddesi’ndeki üç çeşmeden ikisidir. Tarihi boyutuyla ele alınır.

Halide Nusret Zorlutuna (1901–1984) ilk baskısı 1974 yılında yapılan *Aydınlık Kapı*¹⁰¹ romanında mekân olarak Anadolu’nun bir kasabası ile İstanbul’un Anadolu ve Avrupa yakalarını tercih eder. Bu yerlerdeki yaşam şartlarını dile getirirken Anadolu ve İstanbul yaşamlarındaki farklılıkları da gözler önüne serer.

Roman karakterleri yaşamlarının bir bölümünü İstanbul’da geçirmiştir. Şişli’de bir apartmanda oturmaktadırlar. İki kardeşin çocukluk arkadaşları ve tek sırdaşları

¹⁰¹ Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Fazilet Göztepe’de oturmaktadır. Lerzan ve Vildan, dinlenmek, dertleşmek ve rahatlamak için sıkça Fazilet’in yanına uğramakta, günlerce Göztepe’deki köşkte kalmaktadırlar. Kadıköy’e dair ilk iz Lerzan’la Fazilet’in tesadüfen birbirlerini gördüklerini Erenköy karşılaşması ile görülür. Ziya ve Lerzan İstanbul’a gelmişlerdir. Ziya’nın Erenköy ile Ege’deki kasabayı karşılaştırması Erenköy’ün Anadolu’dan nasıl görüldüğünü gözler önüne serer:

“Erenköy dediğin bizim memleketten daha büyük bir yerdir.” (s. 83)

Birinci Dünya Savaşı’ndan Kadıköy’de görülen değişimler, anlatıcının bakış açısıyla gözler önüne serilir. Bu değişime bakış Kadıköy’ün 1960’tan sonra yaşadığı değişimlere bakıldığı gibi nostaljiktir:

“Tramvay, otomobil nerede, o yıllarda bu caddelerden çift atlı paytonlar bile seyrek geçerdi, yalnız tek atlı fakir talikalara sık sık rastlamak mümkündü.” (s.109)

Yaşanan değişime olumsuz bir bakış söz konusudur:

“Caddenin iki tarafında, şimdiki gibi birbirine yakın süslü bahçeler içinde muhteşem beton köşkler de yoktu. Feneryolu’ndan sarı köşkler büsbütün seyrekleşmeye başlar; ulu ağaçlarla birer ufak orman haline gelmiş büyük bahçeler ortasında boyaları solmuş kocaman köşkler, sakit ve esrarengiz uyurlar; güya bir zamanki ihtişamlı hayatın rüyasını görürlerdi.” (s.109)

İki kardeşin en yakın arkadaşı olan Fazilet Göztepe civarında orta halli bir köşkte ablasıyla birlikte yaşamaktadır. Göztepe’deki köşkün tasvir edildiği bölümler Birinci Dünya Savaşı’nda sonra Göztepe ve çevresinin görünümünü de ortaya koyar:

“Bahçesi büyüktü ve her türlü meyve ağaçlarıyla dolu idi... Çardağın üstündeki odanın pencerelerinden, kendi bahçelerinin ötesindeki buğday tarlası; bu tarlanın tükendiği yerde ezeli ‘Bağdat Caddesi’ onun arkasında ‘Muhacir Mahallesi’ denilen fakir mahallecik ve daha ötede, ta adalara kadar, masmavi, pırıl pırıl Marmara Denizi görünürdü.” (s.110)

Köşkün bu güzel manzarası Fazilet’in aşık olduğu gençten gelen bölümde de anlatılır. Manzaranın güzelliği Fazilet’in içindeki heyecanı tamamlayacak güzelliktir:

“Tavan arasının; bir yandan Marmara’yı bir yandan bir yeşillik tufanına bürünmüş Erenköy’ü gören balkonunda Fazilet bu güzel mektubu bir daha... Bir daha ve bir daha... Damla damla tadarak içine sindirerek okudu.” (s.123)

Lerzan, Vildan, Fazilet ve arkadaşlarının deniz kenarına doğru gezinti yapmak amacıyla dışarı çıkmaları, bütün ilgileri üzerlerine çektikleri için geri döndüklerinin anlatıldığı bölüm de Çiftehavuzlar ve Bağdat Caddesinin o yıllardaki görünümünü de dile getirmektedir:

“Bu seyyar güzellikler meşheri, Bağdat Caddesi’nin sakın ve tozlu havasını güzel kokular, güzel seslerle dalgalandırarak, Çiftehavuzlar’a doğru akıp giderken köşk pencerelerinden meraklı başlar eğiliyor; bahçe duvarı üstünden hayran gözler onları kovalıyor; rastladıkları insanlar durup arkalarından bakakalıyorlardı.” (s.121)

Mondros Mütarekesi’nden işgal altındaki İstanbul’un havası Kadıköy’ün semtlerindeki manzaralar tasvir edilerek çizilmiştir:

“Her taraf müstevlilerle dolu idi. Bağdat Caddesi’nin ezeli sükûnu motosiklet, otobüs, kamyon hırıltılarıyla bozulmuş, perişan olmuştu. Geç vakit sokakta kalan çocuklar, kadınlar kayboluyorlardı ve bunların yamyamlar tarafından yakalanıp fırınlarda pişirilerek yenildikleri rivayetleri ağızdan ağza dolaşarak yüreklere dehşet saçıyordu.” (s.126)

Eserde işgal yıllarının İstanbul’u özetlenir. Yazarın bu durumu özetlerken çizdiği İstanbul manzaraları Kadıköy, Bağdat Caddesi ve Belvü Otelі’ndedir. Mütareke yıllarının korkunç bir tezatlar âlemi olan İstanbul’ da yaşanan olaylar roman karakterlerine acı verir. (s.170)

Vildan’ın hatıra defterinde anlattığı ‘renk, ışık ve ipek, müzik tufanı içindeki Belvü gecesi’ de işgalin İstanbul’a etkilerini Kadıköy örneğinde ortaya koyar. Fazilet, Vildan ve Lerzan Kalamış’ta işgalcilerin düzenlediği bir yardım davetine katılırlar. Fazilet’ten piyano çalması istenir. Vildan da Fazilet’in ‘sihirli parmaklarından süzülen sihirli nağmelerle bütün Kalamış koyunu doldurmasını’ hayal ettiğinden bir an için çalmasını ister. Ancak Kalamış Belvü Otelі’nde Türk ve Müslüman kadınların yabancılarla dans etmesi, onlara ‘ölçsüz bir acı’ verir. Belvü Otelі’ni ter ederler. İşgal altındaki İstanbul’un duyarlı insanlarda uyandırdığı üzüntü kendini bu olayla göstermiştir. Genç kızların gösterdiği bu hassasiyet romanın diğer bölümlerinde de anlatılmıştır İşgal yıllarının vatansever insanlarda uyandırdığı hisleri Vildan ve fazilet birlikte yaşar:

“Biz düşman gemilerinin İstanbul sularına girişini köşkün balkonundan Fazilet ile beraber, gözyaşları dökerek seyretmiştik.”(s173)

Aydınlık Kapı romanında Birinci Dünya Savaşı, işgal, Milli Mücadele ve Cumhuriyet yıllarında Kadıköy’ün fiziki ve sosyal yapısı hakkında izler bulunmaktadır. İstanbul’un Göztepe, Erenköy ve Kalamış gibi seçkin semtlerinin işgal yıllarındaki sosyal yapısı hakkında da gözlemler yer almaktadır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Köşkler	▪ Fazilet’in Göztepe’deki köşkü ▪ Göztepe’deki diğer köşkler	▪ ‘Birer ufak orman haline gelmiş büyük bahçeler ortasında boyaları solmuş kocaman köşkler’ içinde Fazilet’in orta halli köşkü de tasvir edilir.
▪ Cadde	▪ Bağdat Caddesi	▪ ‘Sakin ve tozlu havasının güzel kokular ve güzel seslerle dalgalandığı sakin bir cadde olarak anlatılır. ▪ İşgal yıllarında bu sakin hava ‘otobüs, kamyon hırıltılarıyla’ bozulur
▪ Otel	▪ Belvü Otel	▪ ‘Türk ve Müslüman kadınların birlikte dans ettiği, dönem sosyetesinin bir araya geldiği ana karakterlerin olumlu bakmadığı eğlence mekânıdır.

Birinci baskısı 1978 yılında yapılan *Aşk ve Zafer*¹⁰² romanında Halide Nusret Zorlutuna Milli mücadele yıllarını ve İbrahim ile Zinnur arasındaki aşkı, İstanbul, Ankara, Urfa üçgeninde anlatır. Roman, Halide Nusret Zorlutuna’nın eserlerinde yer alan aşk ve vatan sevgisi gibi iki temel unsur üzerinde şekillenmiştir.

Aşk ve Zafer romanında İstanbul, Ankara ve Urfa üçgeninde geçen mekânlar, ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmemiştir. Bu mekânlardan Urfa ve Ankara milli mücadelenin kahramanca sergilendiği mekânlar olarak karşımıza çıkmıştır. İstanbul’da ise olayların yaşandığı yer Kadıköy’ün Çiftehavuzlar semtidir. Çiftehavuzlar’da Zinnur’un büyüdüğü ve evlendikten sonra yaşamaya devam ettiği köşk ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir. Eserde Çiftehavuzlar ve köşkün güzelliği üzerinde sıkça durulur:

“İstanbul’un baharı güzeldir. Hele yazlıklarda, hele Çiftehavuzlar’da, baharın tadına doyum olmaz.” (s.23)

¹⁰² Halide Nusret Zorlutuna, *Aşk ve Zafer*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında (1917) bütün İstanbul'da olduğu gibi Çiftelhavuzlar'da da savaşın getirdiği olağanüstü durum kendini göstermektedir:

“...Ama kuşlar artık Çiftelhavuzlar'ın nazlı kızlarını uykudan uyandıramıyorlar. Bu vazifeyi şimdi askerin 'kalk borusu' yapmaktadır.”(s.23)

Köşkün bahçesi romanda kahramanların içinde bulundukları durumu anlayan adeta onların durumuna göre görünümünü değiştiren bir izlettir. Romanda anlatılan aşk ve vatan sevgisi temalarını tamamlayan değişiklikler yaşar. Bahçe, içinde güzel renkli leylaklar yetiştiği için leylaklı bahçe olarak bilinmektedir.

“Bu bahçe; insanların özenip bezenmesiyle düzeltilip güzelleştirilmiş 'süs kadını' duruşlu bahçelerden değildi. Allah'ın elinde, duruyor; insana hayranlık ve hürmet telkin ediyordu.” (s.9)

İbrahim leylaklı bahçenin önünden geçerken duyduğu keman sesi ve gördüğü kadının güzelliğinin etkisi ile bu bahçeye 'cennet bahçesi' der. Günlerce köşkün etrafında Zinnur'u bir kez daha görebilmek için bekler.

Zinnur Ankara'da, İbrahim Urfa'da iken kurdukları hayallerin içinde Çiftelhavuzlar'daki bu köşk de vardır. Zinnur bir mektubunda

“Bizim için hatırası mukaddes olan leylaklı bahçemizde dolaşacağımız günler uzak değildir.” (s.145) der.

Zinnur'un Ankara'ya yerleştiği dönemde satılmayan bu köşk savaşın ve ayrılığın takipçisi gibidir ve bu süre boyunca içinde kimsenin oturmadığı, bakımsız bir bina olarak kalır. Savaştan sonra Zinnur'un tekrar yerleştiği bu köşk ayrılıkla biten aşkın ve zaferle sonuçlanan bir savaşın sonrasında vatan ve aşk gibi değişim geçirir:

“Yıl 1938 Çiftelhavuzlar'a bahar; yine bütün haşmetiyle gelip kurulmuş. Bahçelerde yine o eşsiz renk, ışık, gölge cümbüşleri... Kuşlarda, böceklerde bir şenlik, bir telaş... Toprak bir buhurdan gibi tütüyor... Bütün canlı neşeli... Adeta sarhoş...” (s.192)

Savaş sonrası değişime ayak uyduran bir Çiftelhavuzlar vardır:

“Allah vergisi güzelliğini makyajla arttırmağa çalışmış bir modern hanımefendi gibi güzel.” (s.192)

Çiftelhavuzlar'daki köşk ve bahçesi roman boyunca mesut ailelerin yaşadığı, iki genç aşığın birlikte yaşamayı hayal ettiği, umut ve mutluluğu içinde barındıran

mekândır. Romanın sonunda Doktor Nurettin Işık'la mutlu bir yuva haline dönüştürdüğü yer de bu köşktür.

Romanda milli mücadele yıllarında İstanbul ve Ankara arasındaki fark da dile getirilir. İstanbul'da yetişip zorluk ve köylülük görmeden yetişen genç kızlar Ankara'yı görünce şaşırılmaktadır:

“O küçük hanımlar ki Anadolu toprağı diye Anadolu Hisarı kıyılarını ve ormanlarını; köy olarak da Vaniköy, Erenköy ve Kadıköy'ü bilirlerdi.”(s.155)

İbrahim'in arkadaşı Nabi onun öldüğünü Zinnur'a söylemeye gittiğinde cennet bahçesi diye anlatılan bu bahçeyi görür ve bitmiş bir aşkı düşünmenin verdiği kötümserlikle şunları düşünür:

“Ne bu bahçe kendine anlatılan ‘başka âlemlerden kopup bu dünyaya düşmüş o esrarlı bahçe’ idi; ne de bu köşk; muhayyilesine altın çivilerle mihlanmış olan o beyaz boyalı ahşap köşke benziyordu, ‘onlar daha güzeldi!’ diye geçirdi içinden.” (s.195)

Eserde Bostancı (Zinnur'un arkadaşı Lamia ve halası Süreyya Hanım Bostancı'da oturur) ve Kalamış¹⁰³ (Zinnur ve kalfası İstanbul'a inmek için Kalamış'a giderler) ve Moda (Doktor Nurettin Işık'ın muayenehanesi Moda'dadır) semtlerinin de isimleri geçmektedir. Ancak bu semtler romanın kurgusunda önemli bir yere sahip değildir.

¹⁰³ Halide Nusret Zorlutuna'nın *Beyaz Selvi* adlı eserinde de Kalamış, Nadide ve Dünder'in ortak bir zevkin ve geçmişin belirlediği mekân olarak geçmiştir: “Genç kızlık hatıraları, Kalamış Koyu'na bakan geniş sofada sarı bukleli afacanı uslu bir kedi gibi saatlerce minderin üstünde uyuşturan sihirli keman sesi, peri masallarına benzeyen uzun, meraklı, parlıtlı rüyalar...” (Halide Nusret Zorlutuna, *Beyaz Selvi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s.16)

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Köşk-Bahçe	▪ Çiftelhavuzlar'daki köşk ve bahçesi	▪ Ana karakterin büyüdüğü bu köşk gösterişli yapısı ile tasvir edilir. Köşkün bahçesi de içinde renkli leylaklar yetiştiği için 'leylaklı köşk' olarak tanınır.
▪ Semt	▪ Çiftelhavuzlar	▪ 'Allah vergisi güzelliğini makyajla arttırmağa çalışmış bir modern hanımefendi gibi güzel' olarak tanımlanan ve bahar aylarında tadına doyum olmayan Çiftelhavuzlar, işgalle birlikte nazlı kızlarının 'kalk borusuyla' uyandığı bir yer haline dönüşür.
▪ Mevsim	▪ İlkbahar	▪ Bütün haşmetiyle 'eşsiz renk, ışık ve gölge cümbüşlerinin yaşandığı, kuşlarında, böceklerinde bir şenlik ve telaşın gözlemlendiği, toprağın bir buhurdan gibi tütüğü, her canlının neşeli olduğu bir doğa güzelliği biçiminde tasvir edilir.

Yiğit Okur (1954-) *Güvercinler*¹⁰⁴ (2000) adlı romanında Anadolu'nun ücra kasabaları ile İstanbul ana mekânlardır. Bu mekânlar bu yerler arasındaki yaşam farklılıklarını göstermesinin yanı sıra romanın karakterlerinin yaşamlarının değiştiğini de göstermektedir. Anadolu'nun ücra kasabalarında kaymakamlık yapan Saffet Bey saygı gördüğü bu yerlerde insanların ikiyüzlülüğüne de tanık olur. İstanbul'a geldikten sonra kendisini tanıyamayan Saffet Bey herkes gibi yaşadığı İstanbul'da saygı görmek bir yana yanlış anlaşılma sonucu hapse girmiş, kaba tavırlarla karşılaşmıştır.

Güvercinler romanında Kadıköy -her ne kadar romanın ikinci bölümünün adı 'Kuşdili Çayırı'nda Emeklilik Yılları' olsa da- çekirdek olayda anlatılmaz. Emekli edildikten sonra 'Kuşdili Çayırı'na yakın bir yerde iki katlı ufak ahşap bir ev alıp' buraya yerleşen Saffet Bey ve karısı hayatlarının bundan sonraki kısmını burada geçirirler. Romanda Kadıköy ve civarının tasvirlerine sık rastlanmaz. Saffet Bey'in Kadıköy İskelesi'ne indiği bir gün gördüğü İstanbul manzarası tasvir edilir:

¹⁰⁴ Yiğit Okur, *Güvercinler*, İstanbul: Can Yayınları, 2008 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Postaneye gitti. Oradan Kadıköy İskelesi’ne indi. Sahildeki babalardan birine oturdu. Yazın ilk günleri, ılık. Karşıda Haydarpaşa, uzaklarda Topkapı Sarayı, ardında kurşun kubbeli camiler, sis altında belli belirsiz bir İstanbul...” (s.101)

1955 yılında meydana gelen 6-7 Eylül Olaylarının gerçekleştiği günlerde Kadıköy’de azınlık sayısı fazla olmasına rağmen herhangi bir olumsuzluk yaşanmamıştır. Romanda bu günlerin nasıl geçtiğine dair ipuçlarını yakalamak mümkündür. Olayların olduğu akşam Kadıköy’de herhangi bir olağanüstü durum yoktur:

“Şehrin İstanbul yakası bir gece önce yağmalanırken, onlar otuz üç yıllık beraberliklerinin dingin akşam yemeğini yiyorlardı. Şehrin öbür yakasında olup bitenlerden haberleri yoktu.” (s.109)

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Manzaralar	▪ İskele ▪ Haydarpaşa Çayırı	▪ Kadıköy İskelesi tarafından İstanbul tarafının sis altında belli belirsiz görünen manzarası anlatılır.
▪ Yakın Tarih Tanıklığı	▪ 6-7 Eylül Olayları	▪ Azımsanmayacak sayıda azınlığın yaşadığı Kadıköy’de 6-7 Eylül olaylarının yarattığı kaotik durum yoktur.

Peride Celal’in *Deli Aşk*¹⁰⁵ romanında İstanbul-Paris gibi iki farklı mekân merkez alınmıştır. Birinci bölümde hâkim mekân İstanbul iken, ikinci ve üçüncü bölümlerde bütünüyle Paris’in tarihi yerleri, parkları, caddeleri, kafeleri, restoranları ve sokakları yer alır. İstanbul’da ise en çok Feneryolu’ndaki köşkten bahsedilir.

Birinci bölüm Cem Soner’in Elifin ölümünün ardından yaşadıklarının anlatıldığı bölümdür. Burada Elifin ölümüyle onun çok bağlı olduğu, adeta geçmişini simgeleyen köşke bakış açısı ve Cemin köşke olan duyguları anlatılmıştır:

“Feneryolunda büyük apartmanların arasında ezilip kaybolmuş o eski köşkten kurtulmuştu sonunda.” (s.7)

Cem Soner’in gözünden Feneryolu’ndaki köşkün betimlendiği cümleler de yaşanmışlığın izlerini yansıtırken Feneryolu ve çevresi hakkında da ipuçları verir:

¹⁰⁵ Peride Celal, *Deli Aşk*, İstanbul: Can Yayınları, 2002 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Feneryolu’ndaki evde duvarlar resimlerle doluydu Elif’in çocuk eli... Oraya buraya astığı resimler... Sevdiği şiirler... Bahçeden toplayıp çivilediği bitkiler...onlar duvarlarda yavaştan solup kururlar, Elif kimse dokunsun istemezdi. Duvarları çivilerle bozup kirletmekten başka bir işe yaramayan bir sürü pislik.” (s.47)

Elif’in geçmişini, çocukluğunu, babaannesi ve annesiyle anılarını içinde barındıran mekânların kentleşmenin etkisiyle yok edilmesi Elif’i büsbütün hayal kırıklığına uğrattır. Çünkü Elif için İstanbul geçmişini barındıran dededen kalma Feneryolu’ndaki köşktür:

“Eski Feneryolu’nun çiçekli bahçelerini, beyaz küçük köşklerini anlatıyorum. Bizim sokak, yeşili tükenip betonlarla birbirine girmeden önce, asfalt yol çöplerle dolmadan önce...” (s.104)

Deli Aşk romanında Feneryolu’nun geçmişi hakkında söylenenler incelenen diğer romanda rastladığımız geçmişi özleme duygusunu gösterir niteliktedir:

“Bizim Feneryolu’nda, kasabımızı, bakkalımızı silip götürdü yeni mahalleler. Bakkalların yerini yeni marketler aldı. Bahçelerinde leylaklar açan, duvarlarında mor salkımlar sarkan ıhlamur kokulu yollarımız yok artık. Lodos rüzgârlarında dallarından dibine dökülen, ellerimizi dikenleriyle kanatarak topladığımız atkestaneleri, ıhlamur ağaçlarının gölgesinde oynadığımız ara yollar da yok. Güzel ne varsa kirlendi. Simdi kente ‘metropol’ diyerek övünen para babaları, onların pesinden giderek, onlar gibi olmaya özenen orta sınıf burjuvalar var.” (s.122)

Elif’i geçmişe dair hatırlamaları mutlu çocukluk yıllarının mekânla birleştirildiği anlardır:

“Babam yıllarca yabancı ülkelerde sekreter, müsteşar elçi olarak ödev aldığı için İstanbul’a ancak tatillerde gelirdi. Kente iner inmez Feneryolu’nda, Suadiye’den uzun yürüyüşlere çıkar, daha çok bahçede büyük çınar ağacının altında “Le Monde”unu okurdu.” (s.201)

Deli Aşk romanında Kadıköy Feneryolu semtiyle anlatılmıştır. Feneryolu genellikle karakterlerin iç dünyalarındaki ve hayatlarındaki değişimin tanığı olan, karakterlerle birlikte kendisi de değişen bir mekân olarak görünür.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Apartmanlar	▪ Feneryolu'ndaki apartmanlar	▪ Sokağı, yeşili tüketip betonların birbirine girmesine yol açan bu nedenle de mekânın doğal halini bozan unsurlardır
▪ Köşkler	▪ Feneryolu'ndaki Köşk	▪ Doğallığı bozan apartmanlar arasında varlığını koruyan ancak eski ruhunu kaybetmiş bir mekândır.

C. Kadıköy'ün Bir Motif Olarak İşlendiği Romanlar

Kadıköy, bazı roman ve hikâyelerde gerek dış mekân tasvirleri gerekse kurgunun içinde edildiği yer bakımından ön plana çıkartılmamıştır. Bu tür roman ve hikâyelerde çoğunlukla ana mekânların dışında bir uğrak yeri ya da güzergâh olarak anlatılmıştır.

Kadıköy'ü bir motif olarak ele alan romanların ilki 1890 yılında ilk basımı yapılan *Kuşdili'nde* romanıdır. Mehmet Celal'in 1890 yılında yayınlanan *Kuşdili'nde*¹⁰⁶ romanı aşk, evlilik ve ihanet konularını ele almaktadır. Romanın kahramanı romantik ruhlu, şıpsevdi, şair ruhlu Rafet'in duygularının ve şehvetinin peşinde koşması hem ona hem de ailesine zarar vermiştir.

Romandaki olayların çoğu *Kuşdili'nde* ve *Tepebaşı'nda* geçmektedir. Ancak bu mekanlarla ilgili ayrıntılı bilgiler verilmemiş sadece kahramanların iç dünyaları ve aralarındaki ilişkiler ele alınmıştır. Romanın bu isimle anılmasının sebebi Rafet'in karısı Nurhayat'ı *Kuşdili'nde* görüp ona âşık olması ve daha sonra *Kuşdili'ndeki* köşkte yaşamalarıdır.

Kuşdili özellikle romanın başında çeşitli eğlencelere ev sahipliği yapan bir mekân olarak karşımıza çıkar. Rafet, arkadaşı Remzi ile eğlenecek, güzel vakit geçirecek bir mekâna gitmeyi düşünür. İstanbul'un hemen hemen bütün semtlerini çeşitli eksikliklerinden dolayı tercih etmezler. Onlara göre İstanbul'da eğlenilecek tek yer Fener'dir. Haydarpaşa'ya vapurla gelirler, buradan tren yerine fayton kiralayarak *Kuşdili'ne* geçerler. Burası oldukça kalabalıktır, akşama doğru kalabalığın “izdiham şeklinde” artacağını düşünürler. Deniz havası iki arkadaşını acıktırır. *Kuşdili'nde*

¹⁰⁶ Mehmet Celal, *Kuşdili'nde*, İstanbul: Meşrutiyet Matbaası, 1890.

romanda ismi verilmeyen bir otelin lokantasına giderler. Anlatıcı yazar, iki arkadaşın denize karşı simit yemek yerine “medeniyet” göstergesi olarak “muhteşem ve muazzam” otelde yemek yemelerini eleştirir. Yemekten sonra Kalamış’ta dolaşırken, Rafet, Nurhayat’ı görür ve ona âşık olur. Nurhayat, Abdülhamit’in eski paşalarından birinin kızıdır ve Kuşdili’nde gösterişli bir köşkte yaşamaktadır. Daha sonra evlendiklerinde Rafet de bu köşkte yaşamaya başlar. Romanda köşkün ihtişamından bahsedilmiş ayrıntıya girilmemiştir.

Romanın son sayfalarında anlatıcı yazar hem romana bu ismi verme sebebini hem de Kuşdili’nin bir mekan olarak taşıdığı kendine özgü yönünü şu sözlerle dile getirmiştir: “Yaz güneşinin cuşuş-i envarı altında ratib ve zümrüdün görünen Kuşdili Çayırı, geçen baharın bir gününü ihtar (üst paragrafta ihya-Y.N.) ediyor, ihtiyarlara teselliler, gençlere emeller saçıyordu.” (s.145)

Romanda Kadıköy İskelesi ve Haydarpasha ise güzergâh olarak ele alınmış, Kadıköy vapurlarıyla yapılan yolculuğun ve denizin güzelliğine değinilmiştir.

Kadıköy’ün motif olarak anlatıldığı romanlardan biri olan *Mai ve Siyah*¹⁰⁷ (ilk baskı tarihi 1900), Halid Ziya Uşaklıgil’in (1886-1945) başkahraman Ahmet Cemil’in şahsında Servet-i Fünun neslini anlatan romanıdır. Servet-i Fünun edebiyatının en önemli romancısı olan Halit Ziya Uşaklıgil, bu romanında Servet-i Fünun yazar ve şairlerinin tamamını değil, her yönüyle onları temsil edebilecek Ahmet Cemil tipini yaratmış; onun hayatını, dünya görüşünü, kişiliğini, kültürünü, sanat anlayışını anlatmıştır.

Mai ve Siyah romanında mekân olarak Taksim, Babıali, Tepebaşı, Cihangir, Erenköy gibi İstanbul semtleri anlatılmıştır. Bu mekânlar içerisinde Erenköy ana mekân olarak seçilmemişse de ikinci derecede öneme sahip mekân olarak karşımıza çıkar. Ahmet Cemil’in yatılı okulda birlikte kaldığı ve sanat zevkini birlikte geliştirdiği Hüseyin Nazmi Erenköy’de yaşamaktadır. Ahmet Cemil için Erenköy ve buradaki köşk dertlerini paylaşabileceği âşık olduğu Lamia’yı görebileceği yerdir. İki aylık tatilini geçirmek için Erenköy’e gitmeye hazırlandığı sırada babasını kaybeden Ahmet Cemil bir süreliğine bu düşüncesinden vazgeçer. Babasının ölümüyle sorumluluğu ve sıkıntıları artan Ahmet Cemil, dertleşmek için Hüseyin Nazmi’nin yanına gitmeye karar

¹⁰⁷ Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998, (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

verir. Sıkıntılarını düşünerek geçirdiği bir yolculuktan sonra Erenköy'deki köşkün önüne gelir:

“Haydarpaşa’dan tren atlamak, Erenköy’e çıkmak; duraktan epeyce uzak olan Hüseyin Nazmi’nin açık mavi boyalı, bahçesi demir parmaklıklı güzel köşküne kadar gelmek için geçen zaman, hep kafasını dolduran düşüncelerle dolu olarak geçti.” (s.52)

Köşke girip Hüseyin Nazmi ile konuştuğundan sonra odasına yerleşen Ahmet Cemil, odada olmaktan köşkün bahçesine bakmaktan, kır kokusunu koklamaktan kendisini bir an mutlu hisseder. Bir an için bu köşk gibi bir eve sahip olmayı ister:

“Ah! Ahmet Cemil zengin olsaydı, evet, zengin olsaydı. Onun da Erenköy’de bir köşkü, köşte süslü bir kitaplığı, kitaplığın önünde tatlı bir bahçesi olsaydı; Lamartine’yi, Musset’yi orada okusaydı.”(s.60)

Ahmet Cemil için Erenköy’deki köşk, yalnızca bir dostu ve âşık olduğu kadını görmek için geldiği bir yer değil sanat aşkını coşturan, sahip olmayı hayal ettiği bir ilham yeridir.

Kadıköy’ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Semt	▪ Erenköy	▪ İstanbul tarafından gelişin uzun sürdüğü Erenköy sakinliği ve köşkleleriyle tasvir edilir
▪ Köşk	▪ Erenköy’de Hüseyin Nazmi’nin Köşkü	▪ Ahmet Cemil’in dinlenmek, gizli aşkına yakın olmak için gittiği, bir anlık da olsa kendisini huzurlu hissettiği mekândır.

İlk baskısı 1920 yılında yapılan *İstanbul’un Bir Yüzü*¹⁰⁸ romanında Refik Halid Karay (1888-1965) Türk edebiyatında farklı anlayışa sahip pek çok edebiyatçıların ele aldığı bir meseleyi gözler önüne serer. Kolay yoldan para kazanan insanların tüketime yönelik, yüzeysel ilişkilerinin konu edildiği romanın ana mekânı İstanbul’dur.

Romanında Kadıköy’ün motif olarak işlendiği romanlardan biri olan *İstanbul’un Bir Yüzü* romanında Kadıköy ve semtleri roman kurgusunun içinde önemli bir yere sahip değildir ve Kadıköy’ün toplumsal ya da doğal özellikleri ile ilgili herhangi bir tasvire de yer verilmez. Suskun ve tarafsız tavrıyla devlet kademesinde ilerleyen Fikri

¹⁰⁸ Refik Halid Karay, *İstanbul’un Bir Yüzü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Paşa'nın eşi olan Dilara Hanım bağlı olduğu bir Bektaşî tekkesinin bütün bakımını üstlenir. Bu tekke Merdivenköy'dedir:

“Nihayet hanımefendi Merdivenköy'den bir gün yeni yeni bir hararet ve heyecanla geldi. Tekkeyi kurtarmaya karar vermişti; hemen kalfalar, dülgerler üşüştiler, kireçler, keresteler taşındı; bir faaliyettir gidiyordu.”
(s.54)

Kadıköy, romanda Kani Bey'in İstanbul'u adım adım dolaştığı (s.64), Anlatıcı ve Kani'nin arkadaşı İsmet'le Şadiye Hanım'ın gezdiği yerlerden biri olarak anlatılır.

Kadıköy'ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Semt	▪ Merdivenköy	▪ Yalnızca tekkenin kurulacağı mekân olarak ismi geçmektedir.

Servet-i Fünun döneminin önemli yazarlarından biri olan Mehmed Rauf'un hikâyeleri üzerine araştırma yapan Doç Dr. Rahim Tarım'ın yazarın hikayeciliği üzerine yaptığı değerlendirmenin onun bütün metinleri için geçerli olduğunu söyleyebiliriz: “Mehmed Rauf'un hikayeleri içinde yer aldığı edebi topluluğun dünya görüşüne paralel unsurların yanı sıra kendi hayat tecrübeleri ve yaşadığı devrin birtakım özellikleri yer alır.”¹⁰⁹ Mehmed Rauf Servet-i Fünun etrafında toplanan diğer yazarlar gibi mekân tercihinin genellikle İstanbul'dan yana kullanır. Yazarın *Karanfil* ve *Yasemin* ve *Harabeler* romanlarında Kadıköy bir motif mekân olarak yer almaktadır.

Mehmet Rauf'un (1875-1931) ilk baskısı 1924 yılında yapılan *Karanfil* ve *Yasemin*¹¹⁰ romanı, üçlü bir aşk ilişkisini konu edinir. Aşk ilişkilerinin yaşanma biçimine yüklenecek anlam bu aşkların yaşandığı mekânlarla tamamlanabilir. Samim'in evli bir kadını elde etmek için döşediği eve seçtiği mekan Moda'dır.

Kadıköy ve semtleri *Karanfil* ve *Yasemin* romanında kurgunun yerleştirildiği ana mekân olarak kullanılmaz. Romanın bazı bölümlerinde kurgunun ilerlemesine yardımcı olur. Kadıköy bu romanda Peyami Safa'nın *Canan* romanında olduğu gibi toplum tarafından meşru görülmecek bir ilişkinin yaşandığı mekândır. Samim Nevhiz'i elde etmek için bir ev kiralar ve Nevhiz'i etkileyebilmek amacıyla evin içini kendisi süsler. Beyoğlu'ndan aldığı eşyalarla evini döşeyen Samim'in evi Moda Burnu'ndadır:

¹⁰⁹ Rahim Tarım, *Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikayeleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

¹¹⁰ Mehmet Rauf, *Karanfil ve Yasemin*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2002 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Bu hizmet için tahsis edilmiş yarım bir bodrum katı üzerine biri büyük ikisi ufak üç oda bir sofa ile tam bir garsoniyerdi... Ortadaki salon odaların en büyüğü olup bunu sağ ve solu büyük camlı kapılarla bir terasa sevk ediyor ve bu terasın ortasından üç ayak bir merdivenle bir bahçeye iniliyordu.” (s.270)

O günkü şartlara göre küçüklüğü, oda sayısının azlığı ile tam bir garsoniyere benzetilen evin içini özenle döşeyen Samim, salon, odalar ve yatak odası için ayrı ahenkler düşünmüştür:

“Yatak odasının sarısına uygun olsun için o nisbette daha koyu renkte şekillerle düz yeşil bir duvar kâğıdı intihab etti... Yemek odasının karaağaçtan yapılacak eşyası için bir yolu beyaz, bir yolu krem zemin üzerine perişan bir surette kırmızı ufak murabbalar serpilmiş pek şen bir kağıt buldu. Pencere perdesi ile sandalyelerin kumaşı için bu renkleri okşasın diye düz, çilek renkli bir kumaş seçti.” (s-271-274)

Romanda tasvir edilen mekânlardan biri de Feneryolu’ndaki Şakir Paşa Köşküdür. Şerefle evlenen Pervin bir süreliğine onun Feneryolu’nda bir köşkte oturan kızkardeşine yerleşir. Şakir Paşa Köşkü olarak bilinen bu mekân çam ağaçlarıyla donatılmış bahçesiyle meşhurdur:

“Köşk yarı tuğla, yarı parmaklık bir duvarla muhat idi. Sık çam ağaçlarıyla mestur olan bahçede ilerlerken tarhlara ve ağaçlara büyük bit itina sarf edilmiş olduğunu görüyordu.” (s-311)

Samim, Pervinle Fenerbahçe’de bir gezintiye çıkar. Romanda bu gezinti anlatılırken Fenerbahçe manzarası da tasvir edilir:

“ Fener’de ilerliyorlardı. Adalar tarafında en uç köşede sahile indiler... Bu silik güneşi ile, dumanlı semasıyla, ketum, hazin, muhteriz, bir sonbahar günüydü. Ta uzakta Adalar, yekpare bir silsile halinde İzmit’e doğru uzanıyor, arkasında mai dumanlarla gaib olmuş eflatun dağların zinciri seçiliyordu. Beri tarafta Marmara, sincabi, sakın, uzanarak, bir adem uçurumunda gayb oluyor gibi idi... Arka taraf seması saf ve pak bir mailikle, mahmur ve hayali, imtidad ediyor, tepeler, sahiller berrak, parça parça, uzakta İstanbul, ufkun üzerinde irtisam eden camilerin ve minarelerin ahvalıyla müphem tebellür ediyordu. Ufukta bir vapur, ufalmış, dumanlarının içinde gaib olmuş idi. (s-243)

Samim Nevhiz’le Fenerbahçe’de buluşur. Ancak Nevhiz hemen gitmesi gerektiğini söyleyip ayrılır. Bunun üzerine Pervin’e gitmeye karar veren Samim’in gözünden Fenerbahçe Moda arası tasvir edilir:

“Deniz simin bir incila ile süzülüyor, sema bakir bir mahmuriyetle derinleşiyor, arkada ta arkada Bozburnu uzakların ağışunda dumanlanıyor, Adalar, daha yakın, yeşil kabartılarla yekpare denilecek kadar birbirine yapışık, daha derin, daha bariz tecessüm ediyordu... Sağında Kalamış’tan başlayıp Moda’ya kadar giden sahilde yeşiller daha canlı, renkler daha ateşli görünüyor, sonra, Moda’nın ilerisinde, daha uzak görünen Rumeli kıyısı yayılıyor. (s-300)

Ertesi gün Nevhiz’le buluşacağı için mutlu olan Samim’in bu duygusuna Moda manzarası da eşlik eder gibidir:

“Moda burnundan geçerken, biraz durdu, önüne serilen muhteşem akşam manzarasını seyretti. Billur bir ufukta şeffaf bir gurub levhası irtisam etmişti. Ilık, mahmur bir ağustos akşamı idi. Kadın erkek bu gece kalabalık çayırı doldurmuş, piyasa ediyorlardı.” (s-276)

Kadıköy’ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Semt	▪ Moda ▪ Feneryolu	▪ Moda semti evlilik dışı ilişkinin yaşandığı mekândır. Feneryolu semti de sevgililerin buluştuğu yer olarak karşımıza çıkar
▪ Ev	▪ Samim’in Moda’daki evi	▪ Evlilik dışı ilişki için “tahsis edilmiş yarım bir bodrum katı üzerine biri büyük ikisi ufak üç oda bir sofa ile tam bir garsoniyerdir...”
▪ Mevsim ve Manzara	▪ Feneryolu’nda Sonbahar	▪ ‘Silik güneşi, dumanlı semasıyla ketum, hazin, muhteriz, bir sonbahar gününde ta uzakta Adalar, yekpare bir silsile halinde İzmit’e doğru uzanır, arkasında mai dumanlarla gib olmuş eflatun dağların zinciri seçilmektedir. Beri tarafta Marmara, sincabi, sakın, uzanarak, bir adem uçurumunda gib oluyor gibidir.
▪ Köşk	▪ Feneryolu’ndaki Köşk	▪ ‘Yarı tuğla, yarı parmaklık bir duvarla muhat, sık çam ağaçlarıyla mestur olan bahçede ilerlerken tarhlara ve ağaçlara büyük bir itina sarf edildiği’ anlaşılan bu köşk mekanın ruhunu yansıtan niteliklere sahiptir.

*Harabeler*¹¹¹ romanında Mehmed Rauf, son dönem Osmanlı yapısının ahlaki açıdan çöküşünü Çiftehavuzlar’da bir köşkte yaşayan insanların hayatlarıyla anlatır. Bulunduğu noktaya miras yiyerek değil de çalışarak gelen Nuri Süha’nın ağzından anlatılan romanda köşk içinde yaşayan, köşke gidip gelen insanların hiçbir ahlaka sığmayan davranışları ve bu nedenle yok olan köşkün hikâyesi yer alır.

Harabeler romanında Kadıköy semtleri ya da dış görünüşüyle anlatılan bir mekân olmaktan çok ev içi tasvirlerle yer almıştır. Romanda çöküşün sembolü olarak gösterilen ve romanın sonunda yanan köşk Çiftehavuzlar’dadır. Önündeki havuz ve havuzun etrafındaki rengârenk çiçeklerle süslenmiş bu köşk, gösterişli bahçesi ve köklü bir yapı olmasıyla da dikkat çeker:

“Köşk, Beylerbeyi sarayının küçük modelde aynı, iki katlı, mutena bir mimari eseri idi. Ortada terasın sevkettiği iki tarafı geniş camlı, yüksek pencerelerle muhat, büyük kapıdan vasi bir orta salona, bir antre hole giriyordunuz... Bu hole sağdan soldan dört kapı açılmıştı... beni aldıkları salon muazzam aynasıyla, zarif masasıyla koltukları, kanepeleri ve bütün levamızıyla Onaltıncı Lui üslubunda mefruşatla döşenmiş ve yerde insanın topuklarını derağuş eden zengin bir halı ile pencereler ise ipekli mükellef perdelerle tezyin edilmişti.” (s-270)

Nuri Süha, köşkteki insanlarla yakınlaşmaya başladığı dönemlerde Çiftehavuzlar’a yakın Belvü Otelinde kalır.

Çiftehavuzlar’daki bu köşk yandıktan sonra Nuri Süha Şefik Bey ve ailesi için Göztepe’de Yoğurtçu civarında bir köşk bulur. ‘Bir bodrum katıyla, bir ilk kattan ve bir de tavan arasından ibaret, geniş Avrupa villaları tertibi’ bir köşktür. Bu köşkün ihtiyaçlarını da Kadıköy’den karşılar.

Romanda adı geçen karakterlerden biri olan Naim’in yaşadığı ‘mutena bir bahçe ile muhat şık’ bir yapı olarak tasvir edilen ev de Moda’dadır:

“Muhtelif cesamette ve mutena yıldız çerçeveler içinde beş on parça yağlı boya levha, Fenerbahçe’ye, Adalara ait peyzajlarla bir iki kadın portresi ve jardiniyere mukabil geniş duvarda Avrupa mamulâtı olduğu tertip ve itinasından anlaşılan sanatkarane çerçeveler içinde iki oforet resim konulmuştu.” (s-271)

¹¹¹ Mehmed Rauf, *Harabeler*, Cumhuriyet, nr:790-1066 22 Temmuz 1926-27 Nisan 1927.

Kadıköy'ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Köşk	▪ Çiftehavuzlar'daki Köşk	▪ 'Beylerbeyi sarayının küçük modelde aynı, iki katlı, mutena bir mimari eseri' olan köşk içinde yaşayanların hiçbir ahlaka sığmayan davranışlarıyla yok olmanın ve ahlaki çöküşün sembolüdür.
▪ Ev	▪ Moda'daki ev	▪ 'Muhtelif cesamette ve mutena yıldız çerçeveler içinde beş on parça yağlı boya levha, Fenerbahçe'ye, Adalara ait peyzajlarıyla' daha mütevazı bir yaşam biçimini gösteren mekândır.

Ana mekânı Boğaziçi olan *Anahtar*¹¹² romanında evlilikte güven meselesi ele alınır. Kadıköy, yalnızca Perihan ve Kenan'ın yaz tatillerini geçirdiği Suadiye'deki köşkten bahsedilir. Kenan ve Perihan yaz aylarını geçirecekleri yer hakkında konuşurken, Kenan içindeki şüphenin ve Perihan'la birlikte geçirdiği tatillerin mutlu tatilleri hatırlamak istemeyişinin etkisiyle Suadiye'deki köşkün sahiplerini ve Suadiye'deki hayatı kötüler, oraya gitmek istemediğini söyler:

“Bunları dinlerken Kenan yazın yaklaşmasından, hele Suadiye'nin denize inen bir sokağındaki o özenti köşke tekrar taşınacaklarını hatırlamaktan memnun olmuyordu. Buradaki ev sahipleri semtlerinin birdenbire parlamasından, mallarının beş misli kıymet kazanmasından piyango vurmuşçasına şaşırılmış, para hırsına düşmüş, hasisleşmiş adamlardı...Şakınbakkal'ın barakamsı dükkanları, o kasaplar, kasap yanında sütçüler ve muhallebiciler, köşedeki sebze, öte köşede kahve ve buraya toplanmış bu noktada sıkıştırılmış alışveriş gürültüsü, hepsi zihinde belirdi.”
(s.78)

Romanın geçtiği dönemler Suadiye ve Şaşkınbakkal'ın sayfiye yeri olarak kullanılmaya devam edildiği ancak şehir kimliğini henüz kazanmadığı dönemleridir.

¹¹² Refik Halid Karay, *Anahtar*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1994 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Kadıköy'ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Yazlık Köşk	▪ Suadiye'deki Köşk	▪ Kenan ve Perihan'ın yaz aylarını geçirdiği bu köşk etrafının sakinliği ile tasvir edilmiştir.
▪ Semt	▪ Suadiye	▪ 'Barakamsı dükkanları, kasapları, kasap yanında sütçüleri ve muhallebicileri, köşedeki sebzecisiyle' bir köy ortamını andıran şehirleşmemiş yapısıyla tasvir edilir.

Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey Üç Kızı*¹¹³ adlı romanı (1968) nehir roman serisinin ilk kitabıdır.

“Romanda İstanbul'un kibar ailelerinden biriyken savaşlar yüzünden servetini kaybeden Pertev Bey ve ailesinden yola çıkılarak Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü konu edinilmiştir.”¹¹⁴

Kadıköy ve semtleri romanda Pertev Bey ve ailesinin birlikte yaşadığı zamanların mekânı olarak geçmektedir. Miralay Pertev Bey evlendiği günden beri Moda'daki zengin bir Rum'a ait evde yaşar. Victorian tarzda yapılmış bu ev II. Abdülhamid zamanının köşklerini andırmaktadır. Evde İngiliz, Alman ve Fransız kültürlerinin hâkim olduğu ailenin üyeleri bazı cumalar, Fenerbahçe'ye faytonlarıyla gezmeye giderler. Buradaki eş dost akrabaları ziyaret ederler.

Savaşlar yüzünden maddi güçlükler yaşamaya başlayan aile “Kadıköy Bahariye de Şekerci Cemil Bey sokağında iki oda bir sofa sefertası gibi denilen evlerden bir ev” (s.55) bulurlar ve buraya taşınırlar.

Savaşın etkilerinden biri de azınlık okullarının bazılarının kapanmasıdır. Alman mektepleri de kapanmıştır. Bu nedenle Nermin Kadıköy'deki bir mahalle mektebine verilir. 1934 yılında Muammer, eski saltanat paşalarından birinin zor durumundan kalan hanımından çok ucuza Çiftehavuzlar da ki büyük, denize kadar inen bir park içinde ipotekli olan koskoca ahşap köşkü çok ucuza alır. (s.200) Fakat bu köşk 1935'te Alman, Fransız ve İsviçreli mimarların çizdiği planla yeniden yaptırılır.

¹¹³ Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey Üç Kızı İki Kızı Torunları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2005 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

¹¹⁴ Fatih Özdemir, *Türk Romanında Ruslar*, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009, s.139.

Nermin ve Muammer İstanbul'a geldiklerinde rahat etmek için Suadiye de bir yer kiralarlar (1933). O dönem:

“Suadiye çok moda bir semt ve zengin yatağı halini almıştı. Genç yaşında ölen ve kederli bir babanın kızı Suad Hanım için yaptırdığı Suadiye Camisi'ni ve bu bahtsız genç ve güzel kızdan dolayı bütün semtin adını Suadiye olduğunu herkes çoktan unutmuştu. (s.195)

Kadıköy'ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Köşkler ▪ Evler	▪ Moda'daki Köşk ▪ Bahariye'deki ev	▪ Mimarisi ve dekorasyonu ailenin zenginliğini gösteren köşk II. Abdülhamit döneminden kalma bir yapıya benzetilir. Buna karşın bahariye'deki ev savaş sonrası sıkıntı yaşayan ailenin daha ekonomik yaşadığını gösteren bir mütevazılığa sahiptir.
▪ Semtler	▪ Feneryolu ▪ Suadiye	▪ Ailenin varlıklı zamanlarında pikniği gittiği yer olarak anlatılan Feneryolu doğal güzellikleri ile romanda var olur. Suadiye ise 'çok moda bir semt ve zengin yatağı halini almıştır.'

Nazım Hikmetin 1965 yılında kaleme aldığı *Kan Konuşmaz*¹¹⁵ adlı romanında Meşrutiyet Dönemi, I. Dünya Savaşı ve sonrası Anadolu'daki sosyal ve siyasal hayata dair genel havayı Nuri usta ve yakındaki kişilerle olan ilişkileri üzerinden aktarmıştır.

Romanda olayların gerçekleştiği ve Nuri ustanın yaşadığı yerler İstanbul'un Avrupa yakasında geçmektedir. Ancak Gülizar'ın çocukluğunun geçtiği yer, yanında yaşadığı büyük hanımın Göztepe'deki köşküdür. Gülizar romanda yer yer çocukluğunun geçtiği bu köşkü anımsar:

“Gülizar'ın içinden gıcıklanışa benzer bir sevinç dalgası yükseldi. Birdenbire kendini, iki örgü saçları omuzlarından uçarak Göztepe'deki köşkün bahçesinde yalınayak, kovalamaca oynayan kız çocuğu gibi gördü(s.62)”

¹¹⁵ Nazım Hikmet *Kan Konuşmaz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, 2010 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

Nuri ustanın Kadıköy ile olan ilişkisi yakın arkadaşlarında biri olan Gavur Cemal'in dönemin paşalarından biri olan Şemsi Paşanın oğlu Tevfik Şemsi Bey'in Kızıltopraktaki köşkünü ziyareti ve bu ziyaret esnasında Nuri ustanın köşkün şatafatı ve köşkün sahibiyle yaptığı konuşmanın şaşkınlığı aktarılmıştır:

“Usta etrafına bakındı. Çam ağaçları, lavanta çiçekleri, serinliği ve genişliğiyle bu bahçe ustayı şaşırttı. Böyle bir bahçeye bir paşa köşkü bahçesine ustanın ilk girişiydi bu.(s. 67)”

Nuri ustanın Anadolu yakasını ziyaretleri esnasında Kadıköy'ün farklı semtleri hakkında da bilgi edinilir. Bu semtlerden biri dönemin gece hayatının yaşandığı yer olan Çiftehavuzlar'dır:

“Araba bulmak için Çiftehavuzlar'a döndükleri vakit piyasa başlamıştı. Renk renk maşlahlı hanımlar, faytonlar, köşk landonları, şık, çoğu burundan takma altın gözlüklü ve bastonlu beyler(s. 76)”

Romanda Anadolu yakasındaki semtler yer yer Avrupa yakasındaki semtlerle karşılaştırılmıştır:

“Ömer kendi damının altında doğacağına Göztepe'deki köşkün oymalı tavanlarında biri altında doğsaydı kütükte babası Seyfi Bey diye gösterilseydi boncuk gibi mavi gözleri belki Kasımpaşa'yı hiç görmeyecek, bir amele evinin alacakaranlığında bir gün olsun nefes almayacaktı (s.129)”

Kadıköy'ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Köşk	▪ Göztepe'deki Köşk	▪ Gülizar'ın çocukluğunun geçtiği köşk mutlu hatırlamaların mekânı olarak anlatılır.
▪ Semt	▪ Suadiye	▪ ‘Renk renk maşlahlı hanımlar, faytonlar, köşk landonları, şık, çoğu burundan takma altın gözlüklü ve bastonlu beyler’in gezdiği bir piyasa mekânı olarak anlatılmıştır.

Buket Uzuner'in, *İstanbulullar*¹¹⁶ adlı romanı, karakterleri birbirinden farklı roman kişilerinin hayatını anlatır. Romanda İstanbul, roman kişilerinin karakterlerinin oluşumunda, kendilerini sorgulamalarında ve hayat bakışlarının değişiminde etkin olan

¹¹⁶ Buket Uzuner, *İstanbulullar*, İstanbul: Everest Yayınları, 2007 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

ayrı bir karakter gibidir. Romanda bir karakter kadar ön planda olan İstanbul'un semtlerinden bahsedilse de bütün olarak İstanbul ve İstanbullu olma üzerine yoğunlaşan vurgu, semtlerin adlarını da ikinci planda bırakır. Kadıköy de İstanbul'un kendisi ya da İstanbullu olma ruhu üzerinde yoğunlaşan romanda bir motif olarak bahsedilen semtlerden biridir.

Romanın ana karakterlerinden Ayhan, romanın bir bölümünde Acıbadem'de çalıştığını söylemektedir.

“Ben İstanbul'un neresindenim? Ben hem Ortaköylüyüm hem Acıbademliyim be Baturcan hocam. Evim ve atölyem en büyük 'Beşiktaş'a yakın Ortaköy'de; Avrupalıyım, ders verdiğim okul Acıbadem'de, Asyalıyım...” (s.57)

Buradan akademisyen bir heykeltıraş olan Ayhan'ın Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde çalıştığını anlamaktayız.

Aslen Adanalı olan Ayhan için, İstanbul'a ilk geldiği yıllarda hatırladığı ve İstanbul'la özdeşleştirdiği lavanta kokusu, Torosların '*mis gibi*' kekik kokusundan çok daha güzeldir.

“...Beyoğlu'nun, Şişli'nin, Bahariye'nin köşe başlarında bizim Adana fellahlarına benzer kadınların sürekli harmanlayarak kokusunu sokaklara, apartman girişlerine, pantolon ceplerine, sutyen içlerine, iki bakış arasına, düşlere ve umutlara dağıttığı, kalanları da küçük torbalarda sattığı lavantaydı; oydu İstanbul'un alameti, simgesi, oydu İstanbul'un kokusu...” (s.166)

Roman karakterlerinden Berlin'de yaşayan Almancı işçi Safiye, 1979 yılında yaşanan Maraş olayları sonucunda İstanbul'a kaçan alevi bir ailenin kızıdır. Safiye ilk gençlik yıllarında İstanbul'da yaşadıkları dönem geçirdiği psikolojik bir rahatsızlık sonucu tedavi görmüş fakat gördüğü tedaviler sonuç vermeyince, ailece en iyi doktorların orada olduğunu düşündükleri Almanya'ya göç etmişlerdir. Romanda Safiye'nin özverili bir aileye sahip olduğu, kızlarını hastalığı boyunca haftada iki kez bıkmadan, vapurla Kadıköy'den Karaköy'e, Karaköy'den Kadıköy'e taşıdıklarından bahsedilmektedir.

İstanbulular eserinde Kadıköy'den çok sık bahsedilmemektedir. Kadıköy, İstanbul'un göçerle birlikte büründüğü çok kültürlü yapının bir prototipidir.

Kadıköy'ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Semt	▪ Bahariye	▪ Çiçek satan kadınların yaydığı koku ile daha da güzelleşen Bahariye Caddesi anlatılır.

Murat Gülsoy'un (1967-) üçüncü romanı olan *İstanbul'da Bir Merhamet Haftası*¹¹⁷ romanının kurgusu yedi farklı karakterin haftanın her günü farklı resimlere bakarak yazdığı metinlerden oluşur. Kurgunun ön planda olduğu romanda karakter tahlilleri, ayrıntılı mekân tasvirlerine rastlanmaz. Kadıköy de kurgu içerisinde İstanbul'un karakterlerin birbirinden bağımsız yazdığını ve farklı olduğunu gösteren mekânlardan biri olarak karşımıza çıkar.

Karakterlerden Ali, yazarın okul arkadaşıdır ve yazdıklarından öğrencilik yıllarının Kadıköy'de geçtiğini ve halen Ataşehir'de yaşadığını anlamaktayız. Yedi gün boyunca daha çok öğrenciliği sırasında yaşadığı anılarını ve Pervin isimli bir kıza duyduğu saplantıyı anlatan Ali, romanın bir bölümünde İlhan İrem'le tanışmasından, aynı okulda okuduklarından ve O'nun Moda'daki entel öğrenci evinde yaşadıklarından bahseder.

“...Sonra İlhan'ın bekâr evi. Her gece içki içip koyu muhabbete daldığımız o efsanevi ev. Moda'da çok hoş bir çatı katıydı. Manzarası da vardı. Belki de o yüzden gelen gideni hiç eksik olmazdı...” (s.132)

Ali, İlhan İrem'le tanıştıktan sonra bir süre Kadıköy ve Moda'da onunla ve onun arkadaşlarıyla geçirdiği hoş vakitlerden bahsetmektedir.

“Onunla Kadıköy'de farklı plaklar satan bir dükkânda tanışmıştık... Dükkâncıyla bir şeyler konuşurken kırk yıllık arkadaşımız gibi lafa girdi. Sonra kendimi bir anda Kadıköy'den Moda'ya doğru yürürken, bu şişman ve komik adamla konuşurken buldum. Daha önceden anlaşılmış gibi Bomonti'den içeri girdik... Zaten o yaz Moda'dan ayrılmayacak, bu çay bahçesine demir atacaktım...” (s.133)

Romanda birçok İstanbul semtinin adı geçse de Kadıköy ve semtleri yukarıda bahsettiklerimiz kadar yer almaktadır.

¹¹⁷ Murat Gülsoy, *İstanbul'da Bir Merhamet Haftası*, Can Yayınları, 2007 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Kadıköy'ü Ön Plana Çıkaran Unsurlar		
▪ Dükkan	▪ Kadıköy'de plak satan dükkan	▪ Yeri net olarak belirtilmeyen bu dükkan tanışmanın yaşandığı tesadüfî mekân olarak geçer
▪ Çay Bahçesi	▪ Moda'daki Bomonti	▪ Anlatıcının yaz aylarını geçirdiği huzur verici bir mekân olarak ayrımtıya girilmeden anlatılır.

3. Şiirlerde Kadıköy

Bir sanat eserini ve onun sanatçısını, onları ortaya çıkaran mekândan, içinde yetiştikleri çevreden ayrı düşünmek imkânsızdır. Mekân ve sanatçı arasındaki ilişki, özellikle şiir söz konusu olduğunda daha içten ve insan-mekân ilişkisini en yalın haliyle dile getiren eserler ortaya çıkmasını sağlar. Mekânların onunla iletişimde olana söylediği açık-gizli göndermeler bulunmaktadır. Her mekânın kendine özgü bir dili, atmosferi, aurası vardır. Mekânın bu soyut dilini şairler hissederek sözcüklere dönüştürürler. Bu yüzden sıradan insanların çoğu zaman gözden kaçırdıkları, önemsemedikleri ya da görmezden geldikleri mekânların nitelikleri şiirlerde ruh bulur.

Şiirlerde Kadıköy'ün ele alınması ya da Kadıköy'den bahsedilmesi Cumhuriyet dönemi sonrasındadır. Kadıköy'ün anlatıldığı veya buradan bahsedilen şiirlerde mekânı anlatma biçimi şairlerin bakış açılarına göre farklılaştığı, şiirde kurulan anlam ve anlatım biçimlerinin her şiir özelinde değişmesi nedenleriyle bu bölümün alt başlıklarını oluşturmak güçleşmiştir. Bu nedenle her şiiri birer metin bağlamında ele alıp şiirde Kadıköy'ün ele alınış biçimini ayrı ayrı anlatmak gerekmektedir.

Erisin Tezcan, *Kediköy*¹¹⁸ adlı şiirinde sözcük anlamlarında ve yazılışlarında sapmalar yaparak Kadıköy'ü anlatmıştır. Kediköy olarak tanımladığı Kadıköy'ün Bahariye, Fenerbahçe, Moda gibi semtlerinden dilin imkânlarını zorlayarak bahsetmiştir. Fenerbahçe'deki Aya İrini'ye, Yeldeğirmeni yokuşlarının yoruculuğuna göndermeler yapar:

bulunç- akışı tekniğiyle- Sağaltı yolunda boğanın borcuyum tamamı ödenmemiş kalacaklısıyım
ve de dikeniyim elalemin ışığında

¹¹⁸ Erisin Tezcan, *Kediköy*, Kadıköy Şiirleri, İstanbul: Kadıköy Belediyesi Yayınları, 1991.

mod: A'da kod adım: Levi's Carroll
bahariye'de yedim baharı öz tan vaktinde
aya ironisiyim fenerbahçenin- çanlarının çingırağıyım-
sahi: Fenerci kendini niçin öldürdü...
bacaklarıma bilge karasu'lar iniyor yeldeğirmeninde
donsuzkişotum rosinantesini kaybetmiş
haykırıyorum
hay hay kırıyorum
belaKETleri
Anadan doğma sarhoşum makadamlacıklarında
Siz görün yine de A kediköyü !..”

Kediköy şiirinde sözcük sapmaları, açık, gizli göndermelerle Kadıköy, doğal ve kültürel unsurlarıyla, bunların ortaya çıktığı geniş bir zaman dilimiyle yaşamın merkezindeki bir mekân olarak öne çıkmıştır.

Erisin Tezcan, Kadıköy hakkında yazdığı şiirlerin ikincisinde dizelerin ilk ve son harfleriyle Kadıköy akrostişi yapmıştır. Şiirde Kadıköy yaşamının canlılığı ve insan-doğa-kültür buluşmasına mekân oluşu çağrıştırılmıştır:

“Kadınları: Zamba**K**

Adamları: Barb**A**

Duvarları: Avangar**D**

Işıkları: Ozans**I**

Kedileri: Çocu**K**

Öğlenleri: Mösy**Ö**

Yolları: Şebbo**Y**” ¹¹⁹

¹¹⁹ Erisin Tezcan, *Kadıköy*, Milliyet Sanat Dergisi, Temmuz 1991, sayı 267/1 s.11.

Refik Durbaş'ın (1944-) *Denizin Yaralı Yüreği*¹²⁰ adlı şiirinin öznesini Kadıköy İskelesi ile Haydarpaşa rıhtımına gidip gelen bir küçük kayıktır. Şiir baştan sona kadar Kadıköy'deki olumsuz değişimlere bir ağıt niteliğindedir. İnsan profilleri, doğa ve mimari eski narinliğini, güzelliğini yitirmiştir.

“... Bir küçük kayak, Haydarpaşa ile Kadıköy arasında.

haftanın yedi günü Kadıköy İskelesi ile Haydarpaşa rıhtımına güneş şemsiyeli güzel bayanlar taşırdım, narin bastonlu beyler...

Çocuklar, düşlerini burnumun ucunu kavuran rüzgârın

kokusunda uyuturdu.

ben haftanın yedi gecesi

Kadıköy iskelesinin arka

yamacındaki parkın serinliğinde

Boş zamanlarımı nerede mi değerlendirirdim?”

Şiirin öznesi olan küçük kayığın dilinden Kadıköy iskelelerindeki değişimin yalnızca biçimsel bir değişim olmadığına, bu değişimlerin iskeleleri ve Kadıköy Rıhtımı'nın eski günlerini özlemek gibi bir duygusallık yarattığına da işaret eder:

“Elbette, şimdi deniz otobüslerinin mekân tuttuğu

Kadıköy Evlendirme Dairesi'nde

...Gün kavruldu, deniz kirlendi, sonbahar ve ilkbahar aldı

başını gitti hayatımdan

Kışlar ve yazlar da...

Bir ben kaldım tek başıma bir fotoğrafın suretinde...”

Şiirde kayak hem Kadıköy'ü bir anlatıcı olarak gözlemler hem de eski Kadıköy'ün simgesi olma işlevini üstlenir. Kayığın sadeliği ve onunla ulaşım sağlayan

¹²⁰ Durbaş Refik, İstanbul Hatırası, İstanbul: Adam Yayınları, 1998, s.37-38.

eski güzel insanlar sahnedan çekilmiş; deniz otobüsüyle yerini Kadıköy’de bulunan yığnlara terk etmiştir. Artık Kadıköy yaşamda bir üslubun temsilcisi değil tesadüfen uğranılan bir geçiş yolu olmuştur. Değişimin yarattığı olumsuz etkiyi şiirin adından başlayarak hissetmek mümkündür. Kirlenen deniz, sonbahar ve ilkbaharın uğramadığı iskeleler ve rıhtım bir zamanlar küçük kayığın kendini huzurlu hissettiği bir sığınak gibidir:

“Başımı bağrına dayayıp
gecelerce uyuduğum
rıhtım
duydun mu feryadımı?
Kadıköy iskelesinin
bir zamanlar süsüydün
anılarımın su katılmamış
deniz köpüğü sütüydün
nic’oldu şimdi adaşlığımız.”

Can Yücel’in (1926-1999) *Hayırsız Ada*¹²¹ şiiri öyküleyici bir anlatıma sahip olmasının yanı sıra bir gününü tesadüflerin akışına bırakan şair öznenin gezdiği yerler hakkında yaptığı toplumsal analizleriyle de dikkat çeker. Tesadüfen karşılaştığı bir arkadaşıyla Kadıköy tarafına geçen şair özne Mühürdar, Altıyol ve Suadiye semtlerini dolaşır:

“Köprü üstünde Arif’e rastladım
patiska ararmış fakir
Birlikte Kadıköy’e geçtik
Kardeşliği mavişliği üstünde denizin
...şu kahraman harp gemileri de olmasa

¹²¹ Can Yücel, *Hayırsız Ada*, Sunay Akın, Sabit Ayasbeyoğlu (Derleyenler) *Kadıköy Şiirleri*, İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür ve Sanat Merkezi Yayınları, 1991, s.23.

Oturur kalırdık Mühürdar'da
Altıyol'da Şadi çıktı karşımıza
O da şeker peşindeymiş
Üç kişi koyulduk yola
Suadiye'de bir eşitliktir başladı
Adam başına değil
Adım başında bir villa

Şair özneye göre Mühürdar'daki 'kahraman harp gemileri' orada oturmayı zorlaştırmıştır. Suadiye ise adım başına bir villanın düştüğü, orada yaşayanların kendi aralarında eşit olmalarına rağmen eşitsizliğin somut göstergesi sayılabilecek hayat tarzlarına sahip olduğu bir semttir. Şair özne, bu eşitsizliğin özgürlük düşüncesini yok ettiğini dile getirirken bunun sorumlusu olarak Suadiye'de villalarda yaşayan insanları gösterir. Şair özneye göre burada yaşayan insanların eşitlik ve özgürlük gibi kavramlardan haberi yoktur:

Ednan Beğendi pişirmiş ama
Canı özgürlük çekmiş
İlle de özgürlük dedi
Yetişmez dedik buralarda yemezler onu..."

Turgut Uyar (1927-1985) Nazım Hikmet için yazdığı *Büyük Gurbetçi*¹²² adlı şiirini Papirüs dergisinde yayınladıktan sonra *Her Pazartesi* kitabına almıştır. Turgut Uyar, Kadıköy'ün, Cumhuriyet öncesinde maddi durumu iyi olan üst sınıf bürokrasinin eğlencelerine ev sahipliği yaptığı günlerini 'bahar, sürekavları, paşa ve yalı' imgeleriyle anımsatır. Şiirde Nazım Hikmet'in Kadıköy'de yaşadığı yıllara, Yahya Kemal Beyatlı'nın *Erenköyü'nde Bahar* şiirine göndermeler vardır:

"Erenköyü'nde bir bahar eskir

¹²² Turgut Uyar, *Büyük Saat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.301.

Savrulur ve eskir sürekavları
Sen herhalde iyi bilirdin bayramları
Paşalarla yalılarla uzlaştıran...

İkini Yeni şiir hareketinin öncü isimlerinden olan ve bir dönem Kadıköy’de yaşamış Cemal Süreya (1931-1990) *Bir Çiçek*¹²³ şiirinde yalnız bireyin şehir hayatına bakışını, bu hayattan manzaraları anlatır. Bunları anlatmak için şairin seçtiği mekân Kadıköy’dür:

Dev bir gemi geçiyordu
Küçük küçük sulardan
Kadıköy parkının umarsızları
Sıralanmışlar banklara
Bugün de her zamanki gibi
tek laf etmeden
Denize bakıyorlardı.

Kadıköy parkındaki ‘umarsız’ların konuşmadan denize bakmaları yalnızlığa, umutsuzluğa, iletişimsizliğe işaret eder. Şiirin sonraki bölümünde dikkatini insanlardan kendine yöneltmeye çalışan özne Kadıköy mekânlarına bakmaktan ve bunları anlatmaktan vazgeçemez:

“Karışık düşünceler içinde
Ağır ağır yürüyordum
Şey kalabalıktır şimdi
Önce şu mektubu mu atmalı
Evlendirme Dairesi’nin önü
Çelenk dolu

¹²³ Cemal Süreya, *Sevda Sözleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.45.

Birdenbire
Bir çiçek
Rıhtım taşının aralığından
Uzatmış başını...

Cemal Süreya, yalnızlığın, umutsuzluğun kalabalığın ve koşuşturmanın mekânı olarak ele aldığı Kadıköy’de kişinin her an küçük mutluluklar ve güzel tesadüfler yaşayabileceğini çiçek imgesiyle dile getirmiştir.

Şiir ve hikâyelerinde küçük insanı anlatan Ziya Osman Saba, *Misak-ı Milli No. 37*¹²⁴ şiirinde evinde yaşamının verdiği mutlulukları geriye dönüşlerle anlatır. Selim İleri bu evin Yeldeğirmeni’nde olduğunu söyler: “Yeldeğirmeni’ndeki Misakımillî Sokağı’nı, şair, altmış, yetmiş yıl önceki haliyle betimler. Boş arsalar, havagazı feneri, arnavut kaldırımları. Tam o sırada ‘elektrik’ çıkagelir. Durgun ama erinçli bir hayat. Havagazı fenerinin rüzgârla açılıp kapanan ışığı, sanki tek hareketlilik. Şair, kim bilir hangi günler, kim bilir ne çok gün, pencere önünde, arnavut kaldırımlarını seyrediyor. Rüzgâr esiyor, kar yağıyor. Günler öyle tekdüze...”¹²⁵ Selim İleri aynı yazıda Behçet Necatigil’den alıntı yaparak bu şiirin Kadıköy’deki ev ve *O Mahalle* hikâyesi ile arasındaki bağdan bahseder: Oysa ‘O Mahalle’ hikâyesinde mevsim hâlâ sonbahardı. Gökyüzü ‘sanki daha merhametle üzerimize titrer.’ Şairle nişanlısı Kadıköyü sokaklarında kiralık ev ararlar. Şairin nişanlısı ince bir pardesü giymiştir, başında ‘bere şapkası’. ‘Arnavut kaldırımlı fakir mahallelerden, asfalt caddelerden’’ geçerler. Ziya Osman Saba şiirinde çocukluk oyunu gibi gördüğü yıllarda yaşadığı evin kendisine huzur getirdiğinden, bu evde doğan çocuğunun, komşu arsaya bakan penceresinin verdiği mutluluktan bahseder:

“Ah, şimdi hatıralar mahallesinde
Misakımilli sokak No.37
Orası bütün evler, bütün ömür içinde,
Mesut olduğumuz evdi.

¹²⁴ Ziya Osman Saba, *Nefes Almak*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1962 s.24.

¹²⁵ Selim İleri, “Bir şiirin çevresinde...” Zaman Gazetesi 17 Kasım 2007, Cumartesi.

Talihin bir gün karşımıza çıkardığı.
Elele döşediğimiz bir çift küçük odası.
Ne diyeyim bilmem ki:
Gönül sarayı, aşk yuvası...
Akşamlar iner "kaymak yoğurt"çularla
Kaldırımlar benim için gölgelenirdi.
Saatler ilerler bozacılarla,
Derken bir komşu seslenirdi.
Pencerelerimizden biri komşu arsaya bakar,
Ötekinin önünde bir havagazı feneri;
Rüzgârla açılıp kapanırdı ışığı,
Geceleri...
O geceler, doğan günler orada,
Kaderlerin en güzelini ördü.
Misakımilli sokağı No.37,
Çocuğum orada dünyayı gördü.
Misakımilli sokağı! Senin
Esen rüzgâr, yağan karımı sevdim.
Camin önüne her oturuşta seyrettiğim,
Arnavut kaldırımlarını sevdim.
Bir çocukluk oyunu mu oynadık orada?
Sen gelin olmuştun, ben güvey.
Sen öyle güzel; ben daha genç,
Yepyeni, taptazeydi her şey.
Ne zaman o sokağa yolum düşse şimdi,
Ayaklarım geri geri gider.
Evler cansızdır elbet, insanlar vefasız,
Komşumuz başkalarına komşuluk eder.

Yabancı perdeler aşılmış penceresi,
Bir vakitler içinde çocuğumun oturduğu.
-Yeni kiracılar evlatsız besbelli-
Şimdi birkaç saksının durduğu.
Söz birliği etmiş şimdi saksılar, perdeler,
Elektrik lambasıyla değiştirilen fener.
O sokağa ne zaman yolum düşse, bir ses:
Günler geçti, geçti, geçti...

Bir hatırlama şiiri olan *Misak-ı Milli Sokak No.37* hafıza ile mekân arasındaki bağı gösteren örnek bir metindir. Geçmiş Yeldeğirmeni'ndeki bu ev ve bu evin verdiği huzurla hatırlayan şair, ev düşüncesinin barınak yerine sığınak sözcüğüyle hatırlanmasını ister gibidir. Ziya Osman Saba'nın *Nişanlılık*¹²⁶ adlı şiiri bu şiiri tamamlayan bir kompozisyonla örülüdür. Şair, *Misak-ı Milli Sokağı No. 37* şiirinde evlenmeden önce yaşadığı evi nişanlısıyla birlikte aradığı zamanlardan bahseder:

Rüzgâr dinmiş, ağaçlar dinler gibi
Gün batarken o sakın sonbaharda
Akşamları dolaşmamız
Kolkola Mühürdar'da"

Ziya Osman Saba, Mühürdar'daki evinden, mahallesinden ve çevresinden memnundur. Şiirdeki hüznün ve mutsuzluk zamanının yıkıcı etkisinden kaynaklanmıştır. Şair zamanın şehri, semti ve insanları değiştirmesinden şikayet eder.

Oktay Rifat Horozcu (1914-1988) Garip şiir anlayışı etkinde kaldığı dönemlerde yazdığı *Kuşdili*¹²⁷ şiirinde gündelik hayatının bir parçası olarak Kuşdili'nden bahseder:

¹²⁶ Sunay Akın, Sabit Ayasbeyoğlu (Derleyenler) *Kadıköy Şiirleri*, İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür ve Sanat Merkezi Yayınları, 1991, s.34.

¹²⁷ Oktay Rifat Horozcu, *Garip: Şiir Hakkında Düşünceler ve Melih Cevdet, Oktay Rifat, Orhan Veli'den Seçilmiş Şiirler*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, 1941, s.44.

“Param olsa satar mıydım
Kahverengi elbisemi
Damalı gömleği giyerdim
Alaca mendil takardım
Kuşdili’nden geçerdim
Param olsa satar mıydım
Kahverengi elbisemi.”

Garip adlı ortak kitaba aldığı *Kuşdili* şiiri Garip şiir anlayışına uygun olarak samimi ve kaygısız bir üslupla yazılır. Parasızlıktan elbisesini satmak zorunda kalan şair özne bu nedenle Kuşdili’nden geçememektedir. Orhan Veli Kanık ve Melih Cevdet Anday’ın şiirlerinde de görülen İstanbul ve semtlerinden bahsetme anlayışının bu şiire bir Kadıköy semtiyle yansıdığını görebiliriz. Sunay Akın Oktay Rifat Horozcu’nun şiirlerinde şairin şiir serüvenini incelerken Kadıköy’de yaşanan değişimlere de tanık olunabileceğini söyler. Şair *Anı*¹²⁸ şiirinde geçmişi hatırlarken Erenköy’de yaşanan değişimi de göstermiş olur:

“Her dakikasını ayrı hatırlarım
Erenköy’de geçen zamanımın
Rüyama girer bir arada
İstanbul bahar ve Türkan’ım
Bir odamız vardı etrafı sarmaşık
Bostanlara bakan penceremiz...”

Oktay Rifat, geçim sıkıntısı içindeki orta halli insanın Kadıköy’de kendine bir yaşam alanı bulduğunu, aylaklığını ve ufak mutluluklarını yaşayabileceği bir ortamı olduğunu dile getirmiştir. Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)

¹²⁸ Sunay Akın *Aşk Kadıköy*, Milliyet Sanat Dergisi, Temmuz 1991 sayı 267/1, s.8.

“Ruhumu eritip de kalıpta dondurmuşlar
Onu İstanbul diye toprağa kondurmuşlar”

dizeleriyle başlayan *Canım İstanbul*¹²⁹ şiirinde İstanbul’un pek çok semtine bir sıfat yükler. Kadıköy’e de:

“... Kadıköy süslü, Moda kurumlu”

dizesiyle süslü ve kurumlu sıfatlarını yakıştırır. Aynı dizede Eyüp ise “öksüz” sıfatıyla nitelenmiş ve bu semtle Kadıköy arasındaki karşıtlık ifade edilmiştir. İstanbul yedi tepeli, yedi renkli, yedi sesli bir şehirdir Necip Fazıl’a göre. Kadıköy bu seslerden ve renklerden biri olmasına rağmen şairin dünya görüşünün benimsemeyeceği renklere sahiptir. Dolayısıyla İstanbul’un diğer semtlerindeki sadelik, alçakgönüllülük Kadıköy’de yoktur. Bu sıfatların kullanılmasında şairin bu semte bakışında olumsuz bir yaklaşım barındırdığını söylemek mümkündür.

Mücap Ofluoğlu (1913-2012) *İstanbul*¹³⁰ şiirinde İstanbul’un bütün olarak güzelliğinden ve vazgeçilmezliğinden bahsederken Kadıköy’ü de İstanbul’un vazgeçilmez bir parçası olarak görür:

“İstanbul bulutlu bugün
Henüz altısı sabahın
Aylardan haziran
Ayın on dokuzu
Kadıköy iskelesi
Günlerden pazartesi
Henüz altısı sabahın
Çoktandır görmemiştim
Altıda İstanbul’u

¹²⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2008, s.87.

¹³⁰ Sunay Akın, Sabit Ayasbeyoğlu (Derleyenler) *Kadıköy Şiirleri*, İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür ve Sanat Merkezi Yayınları, 1991, s.14(Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Yağmur çiseliyor hafiften
İstanbul'u görüyorum
Yüzyılların üstünden
...Bu şehri Stambul'un
Fatihine Beykozunu
Beykozuna Kadıköyü
Kadıköye Göztepeyi değişmem
Adasında Modasında
Boğazında limanında
Gözlerimin rengi var.

Mehmet Müfit (1952-) *Bugünün Şiiri* (s.29) adlı şiirinde Mühürdar ve Kadıköy İskelesi'nden bahseder:

“mühürdar’dan kadıköy iskelesi’ne
bugünün şiiri nasıl olmalı-
...örneğin mühürdar’ın “M” başlangıç noktası
kadıköy iskelesi’nin “İ” son noktası
...dünü bin parçaya bölebilirim- evet böl,
en küçük parçasını mühürdar’la
birleştirebilirim- evet birleşir,
ve kadıköy iskelesi’nde katılırcasına
gülebilirim- evet gül”

Mehmet Müfit’in bu şiirinde hayatla şiir ilhamı arasındaki bağ Kadıköy İskelesi ve Mühürdar’da başlayan bir yolculukla birleştirilir. Bu birleştirme semtlerin isimlerinden yola çıkarak yapılan şiir sapmalarıyla pekiştirilmiş olur. Mehmet Müfit’in şiir ve mekân üzerine yazdığı bu şiir Kadıköy’ün semtlerinin ve semt adlarının verdiği ilhamla oluşmuştur.

Serdar Koçak (1961-) *Ömer Reis* şiirinde seslendiği kişinin özelliklerini sırlayan şair özne:

“Eski bir ikindi güneşiydin, ruhun yorgun;
Kalamış sabahında şairane gül derdin.
...Ne şiirsel zincirin, ne pervasız-siyah-zeytinin vardı;
Alışkanlıklarından mühürdar açıklarına fulya taşırdık...

dizeleriyle aralarındaki dostluk ilişkisinin mekanı olarak Kalamış ve Mühürdar semtlerini gösterir. *Ömer Reis* hatırlama ve yaşanmışlık hissiyle mekânı birleştiren bir şiir örneğidir.

Attila İlhan (1925-2005) *O Eski Adamlar* (s.23) şiirinde Haydarpaşa’dan Türkiye manzarası çizer. Attila İlhan’ın çizdiği bu manzara, pek çok roman, hikâye ve filmde de anlatılan İstanbul’a gelmenin ya da İstanbul’dan ayrılmanın fotoğraflarından oluşur:

“ne cepte bilet elde bavul Haydarpaşa garı’ndayım
parasızım içim kapalı yalnızlığım uğulduyor
hangi trene bineceğim martılarla anlaşamıyoruz
lacivert hareket memuru bilinmez kaçınıcı çay
maniple tıkırdıyor hat nokta hat nokta hat
kurtarılan treni yetmiş beş dakika gecikecektir...”

Bu manzaranın içinde ‘ensesi traşlı kadın’, ‘yolcuları biraz samsun biraz Malatya biraz sivas’ olan lokomotifler yer alır. şairin yalnızlığını tamamlayan bir mekân olan Haydarpaşa kararsızlığını da artıran manzarasıyla karşımıza çıkar. Attila İlhan şiirinde Mustafa Kemal Atatürk ve Nazım Hikmet’in de Haydarpaşa Gar’ında bulunuşlarını hayal eder:

“kısmı-siyasi”den “onu” mevcutlu getirdiler gözleri mavi mavi mahzun başında meşin kasket
uzun boylu bir adam bilekleri kelepçeli
şair miymiş neymiş ihtimal nazım hikmet
mahkemesi ankara’da idamdan dönüyor
...ne cepte bilet elde bacul Haydarpaşa garı’ndayım
...bir an Mustafa Kemal göründü yataklı vagondan
ince uzun parmaklarında eriyor sigarası...

Şükran Kurdakul (1927-2004) *Yeni Gelen* (s.26) adlı şiirinde Haydarpaşa’yı
İstanbul’a gelmiş olmanın sembolü olarak görür:

“Az önce indi trenden
Vurdu sırtına yorganı.
Çağları yüklenmiş gibi geçti
Haydarpaşa köprüsünden
Cebinde kimlik cüzdanı
korkuyla açtı, çabucak gösterdi.
Türküsü dağlarda söylenen,
İşte İstanbul’a geldi”

Haydarpaşa’yı şiirine konu edinen şairlerden biri de Ali Cengizkan’dır. (1954-)
Şair, *Haydarpaşa Burası* (s.11) adlı şiirinde İstanbul’a gelme ya da İstanbul’dan
ayrılma düşüncesinden farklı olarak Haydarpaşa İskelesi ve Gar’ında sık yaşanan
durumları anlatır:

“Kaç kere yanaştın bu minyatür iskeleye
Kaç kere bağlandın ve çözüldün, saçlarınla
Kaç kere lastiklerin ezildi, palamarın koptu
Kaç kere düdük çaldın bir çocuk istedi diye

Kaç kere öptün o kızı dudağının üstünden
Kaç kere sarıydı içerisi, sıcak ve rahat
Kaç kere çarptı yüzüne o tuzlu yağmur
Kaç kere yanaştın, eli yanağında sandın...

Bu durumların rutinliğini her dizenin başındaki sözcük tekrarlarından anlayabiliriz.

Hayatının önemli bir kısmını İstanbul'dan uzakta geçiren Nazım Hikmet *Tuna Üstüne Söylenmiştir*¹³¹ şiirinde İstanbul özlemini dile getirir. Tuna'nın suyu olmak isteyen şair, kendini Kadıköy İskelesi'nde bulmak ister:

“Gökte bulut yok
Söğütleryağmurlu
Tuna'ya rastladım
akıyor çamurlu çamurlu
hey Hikmet'in oğlu
Tuna'nın suyu olaydın
Karaorman'dan geleydin
Karadeniz'e döküleydi
mavileşeydin mavileşeydin mavileşeydin
geçeydin Boğaziçi'nden
başında İstanbul havası
çarpaydın Kadıköy iskelesine
çarpaydın çırpınaydın
vapura binerken Memet'le anası.”

¹³¹ Sunay Akın, *Aşkadiköy İskelesi*, Milliyet Sanat Dergisi, Temmuz 1991, Sayı 267/1.

Yaşanmışlık duygusunun verdiği heyecanla ile Kadıköy'e gelmek isteyen Nazım Hikmet'in İstanbul semtlerinden Kadıköy'ü seçmesinin nedeni, oğlu Memet ve eşiyle bir dönem burada yaşamasıdır.

Nazım Hikmet Ran'ın, *Memleketimden İnsan Manzaraları*¹³² adlı şiir kitabının ilk şiirinde de mekân Haydarpaşa'dır. Nazım Hikmet 'Galip Usta' adlı şiir kişinin gözünden Haydarpaşa'yı tasvir eder:

“Haydarpaşa garında

1941 baharında

saat on beş.

Merdivenlerin üstünde güneş

yorgunluk ve telaş.”

Hayatı üzerine düşünen şiir kişisi sonraki dizelerde Haydarpaşa'da baharın nasıl geldiğini de tasvir eder:

“Denizde balık kokusuyla gelir

Döşemelerde tahtakurularıyla gelir

Haydarpaşa garında bahar

...Haydarpaşa koyunda/ martılar inip kalkıyor/ denizde leşlerin üstünde (s.12-15)

Melisa Gürpınar (1941-) *Kedili Saim Hanım*¹³³ şiirinde Fikirtepe ve edebi eserlerde sık rastlamadığımız Hasanpaşa semtlerinden bahseder. Gazhane kömürü kokan sokağı, kabadayıları ile hatırladığı Hasanpaşa yaşanmışlık hissini duyabildiği bir mekândır:

“Hasanpaşa'da

Gazhane kömürü kokan bir sokağın üstündeki

İki katlı geniş yüzölçümlü tahta ev

¹³² Ran Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, s.11 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

¹³³ Sunay Akın, Sabit Ayasbeyoğlu (Derleyenler) *Kadıköy Şiirleri*, s.17-21.

Bir çatı altında üç bölüktü
Karaya çıkmış bir gemi gibi uzanırdı
Belliymiş be sokağa büyük geldiği
Üç ayrı mermer merdiveni
Ve üç ayrı kapısı vardı kelebek zilli
Masallardan çıkmış sihirli bir kutuydu da
Sanki durmadan kapıları açılırdı anlattıkça birisi
...Ve fikirtepesi'nde yaşayan kavuncu güzelinin
Gazelleriyle dolardı/ Zaten kabadayıları olmasa
Ne kalırdı geriye hasanpaşa'dan/..."

Osman Serhat Erkekli *Erenköyünde Bir Anne* (s.16) şiirinde çocukluğunu annesini ve annesine karşı hissettiklerini Erenköy'le birlikte anar:

"Erenköyünde bir anne, maskesiz, sade
...Şiirin okşadığı kalem misali bir çocuk
Boyuna annesini, annesinin çantasını karıştırıyor
Anne uzatıp uzatıp veriyor kendini, her şeyini
Gülümsüyor sade..."

Hayatının bir kısmını Göztepe'de geçirmiş olan Edip Cansever'in (1928-1986) şiirlerinde Kadıköy'e dair izlere pek rastlanmaz. Ancak *Ruhi Bey Anlatıyor Bir Düğün Günü ve Sonrası*¹³⁴ adlı şiirinde şair öznenin İçerenköy semtine dair hatırladıklarından

bahseder:

"...İçerenköy'deki tozlu bir yolu

Postacıyı

Terziyi

¹³⁴ Edip Cansever, *Şairin Seyir Defteri*, İstanbul: Adam Yayınları, 1998 s.102.

O yanmış limonluğu
Çiçek satan adamı
Bir otobüs durağını iyice hatırlıyorum
O yoktu.”

Eray Canberk, *İlhami Bekir İçin*¹³⁵ adlı şiirinde 1990lı yıllarda Kadıköy’de bazı edebiyatçıların düzenli olarak katıldığı ‘Perşembe Toplantıları’nın mimarı olan ve Kadıköy’de yaşamış, şairin öğretmenliğini de yapmış İlhami Bekir Tez’e ikisi için ortak mekanlardan biri olan Erenköy’ü hatırlatmak ister. Bunu yaparken Yahya Kemal Beyatlı’nın Erenköyü’nde Bahar şiirine de göndermesi vardır:

“...Öğretmenim Erenköy’ü hatırla
Erenköy’ün baharını değil
Hayatını... hayatımızı
Nasıl çeviriyorlar kara kışa...”

Yahya Kemal Beyatlı’nın aşk duygusu ile doğayı birleştirdiği *Erenköy’ünde Bahar*¹³⁶ şiirine mekân olarak Erenköy’ü seçer. Yahya Kemal’in dizelerine aşk hissini ve mekânı geçmişte bırakmış olmanın verdiği hüznün sinmiştir. Biten ya da başlamayan aşk duygusunun doğurduğu bir duygu olan hüznün şiirin ilk üç bendinde görülebilir:

“Canan aramızda bir adındı,
Şirin gibi hüsnü ana unvan,
Bir sahile hem şerefti hem şan,
Çok kere hayalimizde canan
Bir şir’i hatırlatan kadındı...”

¹³⁵ Sunay Akın, Sabit Ayasbeyoğlu (Derleyenler) *Kadıköy Şiirleri*, s.9.

¹³⁶ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1961, s.32.

Son iki dizede ise yaşanan duygunun tekrarlanmayacak kadar yoğun oluşu vurgusu Erenköy'e verilmiş olur:

“İstanbul’un öyledir baharı;
Bir aşk oluverdi aşinalık..
Aylarca hayal içinde kaldık;
Zannımca Erenköyü’nde artık
Görmek felek böyle bir baharı”

Yahya Kemal, edebiyatımızda İstanbul’u ve İstanbul Türkçesini “kültürde devamlılık ve bütünlük” düşüncesi doğrultusunda çeşitli açılardan işlemesiyle önemli bir yer tutmaktadır. O İstanbul’da yüzlerce yıl devam eden bir kültürün mimaride, musikide ve günlük hayatta en rafine şekillerini görür. Kocamustafapaşa, Üsküdar gibi yoksul semtleri kültürün manevi atmosferini yaşattığı için ele alır. Ancak Yahya Kemal’in Kadıköy ve çevresin işlediği şiirlerinde yaşanmışlık duygusu, lirizm ve Dionysosçu haz ilkesi daha belirgindir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Fransa’dan döndükten sonra bir süre Kadıköy’de yaşayan Yahya Kemal’in bu günleriyle ilgili şu tespiti yapar: “İstanbul’da bulunmak, Moda’da veya Büyükada’da yaşamak, içine girdiği kadınlı, erkekli yeni dost muhitleri, bize ait şarkılarında o kadar vazıh bir üslup, kuvvet katacağı santimentalizm, muhayyilesini daimi bir heyecan halinde tutar gibidir.¹³⁷” Yahya Kemal’in Kadıköy’deki yaşamından yola çıkarak yazdığı diğer şiirlerinde de doğa, aşk ve insan derin bir lirizmle birlikte ele alınır. *Fenerbahçe*¹³⁸ şiirinde zümrüt, bahar-deniz-sonsuzluk ve aşk imgeleri Yahya Kemal tarafında adeta bir cennet atmosferi yaratacak şekilde şiirleştirilmiştir. Yahya Kemal bu şiirinde “vatan” sözcüğünü manevi anlamının yanında insanların neşeli bir ruh haliyle bir arada yaşadığı toprak parçası anlamında da kullanmış, vatanın en sevilen ve en çok gezilen yeri olarak Fenerbahçe’yi göstermiştir:

“Dün Fenerbahçe’de gördüm
İri bir zümrüt içindeydi bahar...

¹³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 3. Baskı, 1995, s.61.

¹³⁸ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, s.28.

Bir mücevherde yalan bir cennet

Görünür;

Çağlayanlar dökülür yüksekten,

Çeşmelerden su akar rengârenk...

Göge ser çekmiş ağaçlar yücelir.

Bu mücevherde fakat

Vatanın en gerçek

En sevilmiş ve gezilmiş yeri var;

Üç taraftan denizin sardığı yer.

Bu büyük zümrütte

Varsa her aşkın uzun hâtırası,

Varsa her sevgili, her sevdâlı,

Varsa engin geceler, gündüzler,

Bu derin zümrütte

Biz de cânanla beraber varız.”

Yahya Kemal’in Kadıköy’ü ve çevresini neşeli bir bahar imajıyla ele aldığı bir diğer şiiri *Moda’da Mayıs*¹³⁹’tır. Moda’nın toprağı çocuğunu tüm tehlikelerden koruyan ve kollayan “anne”lik duygusuyla birleştirilmiştir. Yahya Kemal’in çoğu şiirinde karşımıza çıkan ölüm-sonsuzluk-yokluk gibi temalar bu şiirde de karşımıza çıkar. Ancak Moda’nın verdiği mutluluk duygusu (haz) şairin ölüm korkusunu yenmesine ve bu güzel topraklar altında huzur içinde yatan ölümlerle kendini özdeşleştirmesine yol açar. *Moda’da Mayıs* şiirindeki neşe duygusu semtin doğasından kaynaklanmakla birlikte şair öznenin sevgilisiyle güzel anları bu mekanda paylaşmasından gelmektedir. Moda, anne-sonsuzluk- bahar-ölüm-aşk-korku gibi zıt kavramların kişiye mutluluk veren yanlarını ortaya çıkaran, onları kendine ait bir atmosfer içinde birleştiren bir

¹³⁹ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, s.36.

mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahya Kemal, yaşamda az bulunan haz duygusunu Moda’da tattığını ifade eder:

“Moda’da Mayıs

Şafaktan önce uyandım bahâr odamdaydı.

Mayıs, çiçekleri etrâfa öyle bir yaydı

Ki varlığım büyülenmişti en derin hazla

Cihanda lezzet alınmaz bu duygudan fazla.

Seven kadınla seven erkeğin visâli gibi,

Bütün saâdet olan mevsimin bu hâli gibi,

Sürekli sevgiyi duydukça anne topraktan.

İçimde korku nedir kalmıyor yok olmaktan.

Hayatı râyiha gibi sihriyle sindiren toprak,

Bugün ne semtine baksam, çiçek, çimen, yaprak!

İçinde râhata varmış yatan azîz ölümler

Demek ki böyle bahâr örtüsüyle örtülüler!”

Yahya Kemal, *Bedri’ye Mısralar*¹⁴⁰ ve *Maltepe*¹⁴¹ isimli şiirlerinde eskiden Kadıköy’e bağlı semtleri ele almıştır. İstanbul sevgisini dile getirdiği *Bedri’ye Mısralar* şiirinde Yahya Kemal, ahiretten dünyaya ikinci kez gelme imkanı olsa İstanbul’a dönmek istediğini belirtir. Bu ikinci ömrünün ihtiyarlığını ise İçerenköy’de geçirmek ister. İçerenköy bu şiirde ihtiyarlıkla birleşmiş ve sakinliğin, huzurun sembolü olmuştur:

“ Lakin bu ikinci varlığımda,

Son devrede, ihtiyarlığımda,

Artık çekilince söz ve sazdan,

¹⁴⁰ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1961, s.40.

¹⁴¹ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1961, s.16.

Ömrüm İç Erenköyü’nde geçsin.”

Yahya Kemal’in şiirlerinde deniz imgesinin ayrı bir yeri vardır. Deniz imgesi sonsuzluğu hatırlatması ve çeşitli hayalleri uyandırması dolayısıyla Yahya Kemal tarafından sık sık kullanılmıştır. Maltepe şiirinde de deniz, gece ve ölüm imgeleriyle birleşir. Şiirde Maltepe’de şairin gördüğü deniz hem geçmişi içinde saklayan, yaşamın geçiciliğini hatırlatan ve sonsuzluğu düşündüren bir unsurdur. Yahya Kemal’in Maltepe’yi özellikle Büyükada’ya gidiş-gelişlerinde güzergah olarak kullanması, onun günlük yaşamın ayrıntılarını kendi estetik dünyasının bütünlüğüne derin bir şekilde katmasının güzel bir örneğidir. Şair önce bir ressam titizliğiyle manzaranın tasvirini yapmış daha sonra da manzaranın kendisinde uyandırdığı duyguyu tahlil etmiştir:

Maltepe

“Güneş altın denizden alçalıyor;

Nice kayserlerin donanmaları

Uçurum ufka durmadan dalıyor.

Gökte milyonla gizli tellerden

Gene milyonla gizli parmaklar,

Son hazin marşı durmadan çalıyor.

Artık enginleşince mâvi sükûn,

Artıyor gökyüzünde yıldızlar...

Gece gittikçe başka hâl alıyor.

Suyu ürpertiyor çıkan rüzgâr.

Şimdi sâhil boyunca Maltepe’yi

Köpüren mâvi dalgalar yalıyor.

Kanmadık gaşy eden bu mâviliğe

Ne yazık! Geçmek üzredir bu gece;

Ey gönül fecre az zaman kalıyor!

Süreyya Berfe (1943-) *Kalamış*¹⁴² adlı kısa şiirinin ilk bölümünde değişen hayatı, Kalamış'ta meydana gelen değişimi anlatır. Anılarında yer edinmiş mekânların kaybolması, tanıdığı insanları kaybetmesi, hayat biçiminin değiştiğine tanık olması Kalamış'ı sıradan bir yer olarak görmesine, neden olur:

“Tahta körü beton olmuş.
Kiralık sandal yok.
Cumhuriyet Aile bahçesi kapalı
Todori Çarkas ölmüş, salaş yıkılmış.
Anılar da geçiyordu oradan
Sıkıldı yeni Kalamış'tan, hızlı yürüdü.
Güldü halimize yeni açan bir çiçek.”

Anılarındaki gibi bulamadığı Kalamış, şair öznenin buraya yabancılaşmasına yol açar.

Ataol Behramoğlu (1942-) metaforlarla resmini çizdiği *İstanbul* (s.5) adlı şiirinde deniziyle Kadıköy'ü anlatır:

“...Kadıköyden herhangi bir deniz
Tenha bir tramvay şişliden
Samatya'dan belki sultanahmetten
İncir ağaçları ansıyorum/
Göğsüme bir İstanbul çiziyorum...”

İstanbul Düşerken (s.4) şiirinde ‘Beton gelincikleri geliyordu yalnız aklıma’ dizeleriyle İstanbul'da yaşanan değişimi eleştiren ve değişimi İstanbul'un düşmesiyle anlatan İnci Asena(1948-) bu değişimden nasibini alan Kalamış'ı da anlatır:

¹⁴² Sunay Akın, Sabit Ayasbeyoğlu (Derleyenler) *Kadıköy Şiirleri*, s.6.

“İstanbul düşerken Kalamış’taydım

Bir dört yüz elli üç yılında

Eteklerim belimde, bileklerime kadar deniz,

Yosunlu bir mayıs rüzgarı esiyor, ben sevdalar içinde

Ne bileyim, İstanbul düşüyormuş,

Sonra söylediler, göz bir şey görmüyormuş...”

İnci Asena İstanbul’un fethi ile betonlaşmanın getirdiği olumsuzlukları dile getirdiği şiirinde ait olduğu toplumun bu değişime neden olan duyarsızlığını da eleştirir.

Hayatının bir bölümünü Koşuyolu’nda geçiren Özdemir Asaf (1923-1981) *Şarkılar* (s.3) adlı şiirinde ilk gençlik yıllarını hatırlarken vurgusunu on altı yaşına değil Kadıköy’e yapar:

“Her şarkının götürdüğü yer başka,

Hepsi başka başka sinmiş içime.

Biri, Büyükdereye götürüyor.

Biri on altı yaşamın Kadıköyüne...”

Oğuzhan Akay’ın *Geçmişe Travesti* (s.1) adlı cinsel çağrışımlı şiirinde Kadıköy bu çağrışımın parçalarından biridir:

“Beyaz ve uzun bacaklarını gördüm Sevim hanımın

Kadıköy’ün çapkın sokaklarını çağırdım düğüne...”

Kemal Özer (1935-2009) *Tedirgin Olmasam* (s.31) adlı şiirinde gündelik hayatının bir parçası olan Kadıköy vapurundan bahseder:

“İskeleden kalkınca vapurumuz

çay söylüyorum her sabah

ve açıp okumaya başlıyorum gazetemi

düşmanca bir bakışla karşılaşmadan...”

Arif Damar, *İstanbul Bulutlu* (s.14) adlı şiirinde üzerinde bulut gezdirdiği ve bir anlamda semtler arasında mukayese yaptığı İstanbul’un Moda semtine ak bulutun uğradığını söyler:

“Bulut gelir pare pare

Ada’da Moda’da ak

Haliç üstünde kara

Topkapı’da karışır kayıplara.

Tarık Değirmenci’nin (1979-) *Ben Kadıköy Sen Üsküdar*¹⁴³ adın verdiği şiir kitabının ilk şiiri kitapla aynı adı taşır. Şiirinde geçmişte kalan bir aşkı geriye dönüşlerle anlatan şair, bu aşkın mekânının Kadıköy olduğunu belirtir:

“kadıköy’de bir kız sevdim

önce o bana aşık oldu” (s.5)

Salah Birsell *Kahveler Kitabı*’nda Çarkçı Ethem’in Kadıköy hakkında yazdığı maniyi aktarır:

“Adam aman.. dı.. köye

Arzuladık ihvanı geldik Kadıköy’e

Müftü haraç keserken ne yapar kadı köye¹⁴⁴

Anı Eserlerinde Kadıköy bölümünde bahsettiğimiz Fener İskele Gazinosu’nda da Üsküdarlı Razi’nin bu kahve üzerine dizeleri kalmıştır:

“İskele başında gazinosunun

Methini duydum da geldim Fener’e

Selsebil olmuş ülfet muhabbet

Çıkamaz içine giren bir kere”¹⁴⁵

¹⁴³ Tarık Değirmenci, *Ben Kadıköy Sen Üsküdar*, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2006.

¹⁴⁴ Salah Birsell, *Kahveler Kitabı*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2004, s.163.

Şiir sanatı yakın uzak çağrışımları, imgelerin, değişik dil kullanımlarının ve orijinal buluşların öne çıktığı bir sanattır. Kadıköy doğası, tarihi ve günlük yaşamıyla, her şairde kendi iç yaşamları ve otobiyografileri doğrultusunda farklı şiirsel duygular uyandırmıştır. Moda'nın şiirlerde en çok ele alınan mekan olduğunu söyleyebiliriz. Hemen hemen bütün şiirlerde ortak olan nokta, Kadıköy'ün her zaman doğal güzellikler ve sosyal-kültürel bir merkez olma özelliğiyle ele alınmasıdır. Hikayelerde ve romanlarda zaman, mekan ve kişi gibi unsurlarla somutlaşan Kadıköy, şiirde ise muhayyileyi harekete geçiren bir mekan özelliği yüklenmiştir. “Mekânlar, nesneler, kokular ve tatlar insanları geçmiş zamanlara taşır. Zaman, mekânın içinde ve insanın belleğinde saklıdır.¹⁴⁵” Kadıköy'ü ele alan şiirlerde nostalji duygusu ve değişimin olumsuz yönleri göze çarpmaktadır. Yine Kadıköy şiirlerinde iç mekânlar değil sokaklar, doğa ve sosyo-kültürel mekânlar işlenmiştir.

¹⁴⁵ Salah Bırsel, *Kahveler* Kitabı, s.38.

¹⁴⁶ Emel Koşar, “Sabahattin Kudret Aksal’ın *Batık Kent*’inde ‘Ev’”, *Türkoloji Kültürü*, C: IV, N:8, Yaz 2011, s. 77-83.

III. BÖLÜM

ARA TÜRLERDE KADIKÖY

Bu bölümde ara tür olarak nitelendiğimiz anı, deneme ve gezi türlerinde eser veren sanatçıların Kadıköy’ü anlatış biçimleri üzerinde durulacaktır.

1. Anı Eserlerinde Kadıköy

Bu bölümde anılarında Kadıköy’den bahseden, yaşamının bir döneminde Kadıköy’de yaşayan edebiyatçılardan bahsedeceğiz. Kadıköy pek çok edebiyatçının yaşadığı yaşamasa bile sürekli uğradığı önemli İstanbul mekânlarındandır. Kadıköy’de yaşayan edebiyatçıların pek çoğu eserlerinin bazılarını burada yazmışlar, bazıları da burada yaşamının etkisiyle eserlerine mekân olarak burayı seçmişlerdir. Kadıköy, edebiyatçıların kimi zaman birlikte toplanıp bir edebiyat zümresi oluşturdukları yer kimi zaman da eserlerinde vermek istedikleri mesaj ve duyguları en iyi anlatan mekân olagelmıştır.

A. Başlangıçtan 1940’a Kadarki Anı Eserlerinde Kadıköy

1940 yılına kadar geçen sürede Kadıköy’de yaşayan, burada yaşamının etkisiyle Kadıköy’den bahseden edebiyatçıların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. 1940 yılına kadarki süreçte özellikle Cumhuriyet’in ilk on yılını kapsayan dönemde edebiyatçıların çoğu Kadıköy’de yaşamış, burada sürekli bir araya gelmiştir. Bu nedenle Kadıköy edebiyatçıların yaşamlarında ve birbirleriyle ilişkilerinde önemli bir hafıza mekân olarak yer edinmiştir.

1864-1932 yılları arasında yaşayan Ahmet Rasim, kullandığı dil ve üslubuyla edebiyat tarihinin samimi ve öğretici yazarlarının önde gelenlerindendir. İstanbul yazarlarından biri olan Ahmet Rasim, anı ve deneme kitaplarındaki yazılarıyla İstanbul’dan başka bir yerde yaşamayı aklına getirmeyen bir içtenlikle, şehrin bütün havadislerini okuyucusuna aktarmaya çalışır. Ahmet Rasim İstanbul’da Bakırköy, Kadıköy ve Heybeliada’da yaşamıştır.

Evlenince bir süre Bakırköy’de yaşayan Ahmet Rasim, Kadıköy’e yerleştikten sonra ömrünün sonlarına doğru Heybeliada’ya yerleşene kadar Kadıköy’de yaşamıştır. Pek çok edebiyatçının anılarında Ahmet Rasim’in, Kadıköy’deki yaşantısı, müdavimi olduğu gazino ve kahvehaneler hakkında bilgiye rastlamak mümkündür. Yazarın kendisi de anılarında ve gazete yazılarında zaman zaman bizim köy olarak bahsettiği Kadıköy’ün (Bakırköy’den de bizim köy diye bahseder) mesire ve eğlence mekânlarından, Kadıköy’den, Kadıköy’ün vapurlarından, mesire ve eğlence yerlerinden bahseder:

“Birkaç yıldan beri yazları hemen her gün ilk ve son baharlarda uygun havalarda köy’ün vaktiyle (Katib’in Bağı) denirken şimdi bir hastane adından dolayı (Şifa) denilen Kalamış Koyu’na bakan yüksek sahiline gidip oturur, çoğunlukla تنها olduğu için okur, yazar, arada bir çakar, bakınır, eğlenir ve dinlenirim. Burayı pek severim. Bence burası insanı şehrin her türlü görüntülerinden doygun kılar. Deniz var, biraz çekkin oturuldu mu göl var, Fener Burnu var, yarım ada, dil var, tren karşıdan geçer, otomobil buraya da gelir, sandal yelkenli, vapur göz önünde, yazın deniz hamamları gürültüleri, mehtaplarda saz özlemleri, sarhoşların naraları, heyheyleri duyulur. Sözüün kısası var oğlu var!”¹⁴⁷

Tahir Alangu, Ahmet Rasim’in Kızıltoprak’ta Papaz’ın Bağı’ndaki odalardan birinde oturduğu bilgisini verir. Zaman zaman evinden ayrılarak pansiyonda yaşayan yazar, Kızıltoprak dışında Haydarpaşa ve Kuşdili’ndeki pansiyonlarda da yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki yıllarda Kadıköy’de geçim sıkıntıları içinde yaşayan Ahmed Rasim, ailesiyle birlikte küçük bir odada kalmıştır:

“Cemiyetten kaçarak yaşadığım Papazınbahçesi’ndeki, bir odasının yerden birbuçuk arşın yüksekliğindeki tek penceresi önünde dirseğim küçük bir yazı masasının üzerine dayalı duruyordum.”¹⁴⁸

Adnan Giz, Ahmet Rasim’in İstanbul tarafından Kadıköy yakasına geçişini ve uğrak yeri olarak benimsediği mekânları anlatır:

“Rasim, matbaa çıkışı Kadıköy’e dönerken şöyle bir rota tutturmuştu. Önce Karaköy’de zamanın birçok yazarının uğrağı olan Cenyö’de birkaç kadeh patlattıktan sonra vapura biner, Kadıköy’de vefalı dostu Mardik’de veya Kara Miço’da, Kadifeli’de ya da mevsimine göre Hasırcının Galip’de,

¹⁴⁷ Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s.155.

¹⁴⁸ Ahmet Rasim, *Eşkal-i Zaman*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989 s.84.

bazen de Kalamış'da Vasil veya Todori'de kafayı bulurdu. Ama Kadıköy'de sürekli iki yere bağlı kalmıştı: Papazınbağı ve Şifa Gazinosu.¹⁴⁹»

Müdavimi olduğu yerler genellikle kır gazinoları ve kahvehaneleridir. Salah Birsnel müdavimi olduğu gazinolardan birinin Fener İskele'sinde olduğunu anlatır:

“Ama biz bunların hiçbirine kulak asmayıp Fener İskele Gazinosu'nda içeri dalacağız. Çünkü biraz sonra Ahmet Rasim de orada bir arkadaşıyla buluşup iskeleden kayığa atlayacaklar ve ver elini Kâğıthane.¹⁵⁰»

Ahmet Rasim'in sıkça uğradığı Kadıköy mekânlarından biri Kalamış Koyu ile Yoğurtçu parkı arasında yer alan kır kahvesidir. Bu kahveyi işleten Yervant, Ahmet Rasim'e büyük saygı gösterir:

“Hele Ahmet Rasim'e silme bir saygı besler. Ahmet Rasim o vakitler Kızıltoprak'ta Papazın Bağı'ndaki bir odada kalır, hemen hemen her akşam da buraya gelerek تنها bir köşede oturur. Malumat gazetesinin Şehir mektupçusu bahçeye adımını atar atmaz –ki bu adımlar sayılmıştır- Yervant hemen kahve ocağının bulunduğu barakaya koşar, oradan Ahmet Rasim'in özel koltuğunu sırtlayarak onun oturacağı yere yetiştirir... Artık elli beş yaşına gelmiş olan Ahmet Rasim de pelteleşmiş vücudunu koltuğa iyice yayar, gözlüklerinin altından ayna gibi düz ve saydam Kalamış koyunun sularını seyre koyulur.” (s.225)

Anı kitaplarının çoğunda bu koltuk ile hatırlanan yazar, Yervant'ın kahvehanesine gelen herkesçe izlenir:

“Tavla oynamayanlar ise oynayanların çevresini çevirir, gözleriyle oyunu izlerken bir gözleriyle de uzaktan Ahmet Rasim'i dikiz geçerler. İçlerinde onun koltuğunu Comedie Française müzesindeki Moliere'nin koltuğuna benzetenler de olur. Faruk Nafiz koltuğun ilerde saklanması üzerine yazı yazar.” (s.226)

Ahmet Rasim'le özdeşleşen yerlerden biri de Şifa'dadır:

“Şifa'da Ahmed Rasim'in gediklisi olduğu bir kahvesi vardı ki, şimdiki Riviera Otel'i'ne inen sırtta idi. Kalamış Koyu'na bakan sırttaki bu kır kahvesi, çok güzel bir yerdi. Arkalıksız hasır iskemlelerde oturulur, burada içki de içilirdi. Ahmed Rasim'in çilingir sofrası, grup vakti burada bir

¹⁴⁹ Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, s.155.

¹⁵⁰ Salah Birsnel, *Kahveler Kitabı*, İstanbul: Sel Yayınları, 2002, s.38 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

köşeye kurulur, üstadın çevresi hiçbir gün boş kalmaz, edebiyatçılar toplanırlardı.”¹⁵¹

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Şifa, ▪ Kızıltoprak, ▪ Haydarpaşa, ▪ Kuşdili, Rıhtım	▪ Katib’in Bağı (Şifa) semti yazarın sık uğradığı, dinlendirici ve sakinliği ile karşımıza çıkar. ▪ ‘İnsanı şehrin her türlü görüntülerinden doyun kılan, deniz biraz çekkin oturuldu mu göl’ manzarası ile tercih edilebilir. ▪ Bir odasının yerden bir buçuk arşın yüksekliğinde olduğu ev de Kızıktoprak’tadır.
Gazino, Kahvehaneler	▪ Mardik ▪ Kara Miço ▪ Kadifeli ▪ Vasil ▪ Todori ▪ Şifa Gazinosu ▪ Fener İskele Gazinosu ▪ Yervant’ın Kahvesi	▪ Yazarın sık uğradığı bu mekânlar Kadıköy’deki, sosyal hayatın canlılığını gösteren mekânlardır.

Servet-i Fünun döneminin önemli şairlerinden Cenap Şahabettin de (1870-1934) hayatının belli bir döneminde Kadıköy’de yaşar. Yakup Kadri Karaosmanoğlu hatıralarında bundan bahseder.

“İzmir Valiliği Mektupçusu olan kaynatasının yanına bıraktığını, her vazifeden dönüşünde onları alıp İstanbul’a götürdüğünü, İstanbul’daki evinin de Kadıköy’de Mühürdar caddesinde olduğunu söylemişti.”¹⁵²

Yakup Kadri Karaosmanoğlu aynı anı kitabında Cenap Şahabettin’i Kadıköy’deki evinde ziyaret ettiğinden bahseder:

“Ben tekrar Cenap Şahabettin Bey’le görüşmek arzusuna düşmüştüm. O da benim gibi Kadıköy’de oturuyordu ve adresini de ‘Bostatul Vabüratül Hıdvıyye’deki konuşmalarımız sırasında bana bildirdiği için, bir gün kendisini gidip evinde bulmam güç olmamıştı.” (s.147)

¹⁵¹ Tahir Alangu, *Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, İstanbul: May Yayınları, 1968, s.321.

¹⁵² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990 s.145 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Yakup Kadri, ziyaretinde Cenap Şahabettin'i biraz dağınık bulmuştur. Bir saatlik ziyaret sırasında edebiyat üzerine konuşmadan Cenap'ın yanından ayrılmıştır.

Kadıköy'de yaşadığına dair izlerine Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anılarında gördüğümüz Cenap Şehabettin'in buradaki hayatına dair ayrıntılarla ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Mühürdar	▪ Sanatçının Mühürdar'daki evi edebiyat havasının Kadıköy'de bulunduğu göstergesidir. Yakup Kadri, Yahya Kemal ve pek çok edebiyatçı Mühürdar'daki evi ziyaret etmişlerdir.

Meşrutiyet'in ilanından sonra sürgünden dönen Süleyman Nazif (1870-1927) Moda'da yaşamıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu anılarında bir arkadaşıyla Süleyman Nazif'i evinde ziyarete gittiğini ve o gün yaşananları anlatırken Süleyman Nazif'in yaşadığı yer ve evle ilgili bilgiyi de aktarır:

“Arkadaşım bana bunları söyleyerek Moda'nın dar sokaklarından birinde iki katlı bir küçük evin önünde durdu. Kapıyı çaldı...” (s.163)

Bu ziyaret sırasında Süleyman Nazif, Namık Kemal'in bilinçli bir Meşrutiyet taraftarı olmadığını söyler. Bu düşünceler, edebiyat tarihinde Namık Kemal çizgisinde bir yazar olarak düşünülen Süleyman Nazif'ten duyulduğu için Yakup Kadri ve arkadaşını şaşırtmıştır.

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Dar sokaklı, birkaç katlı evleriyle anılarda yer edinen semt apartmanlaşma öncesinde semtin mimari yapısı hakkında ipuçları verir.

1884 yılında Üsküp'te doğan Yahya Kemal Beyatlı, çocukluğunu Üsküp ve Selanik'te geçirir. Öğrenimine devam etmek için İstanbul'a gönderilen şair, Galatasay Lisesinde öğrenimine devam ederken Paris'e gider. Dokuz yıl sonra İstanbul'a geri döner. İstanbul'daki hayatının uzun bir dönemi Beyoğlu'nda geçse de birkaç yılı da Kadıköy'de geçer.

Yahya Kemal Paris'ten döndükten sonra İstanbul'da geniş bir edebiyat çevresinin içinde kendine kolayca yer edinmiştir. Ancak bir taraftan işsizlik diğer taraftan devrin politik ortamının karışıklığı nedeniyle bu çevreler, İstanbul'dan uzaklaşmaya başlar. Yahya Kemal de Yakup Kadri ile birlikte Kızıltoprak'ta yaşamaya başlar.

“Ama hayatımızın bu umursuzluk devresi çok sürmeyecekti. Bir gün, bu havanın baskısına dayanamayan arkadaşlarımız birer birer memleketi terk edip gitmek kalınca Yahya Kemal'le ben sudan çıkmış balığa dönecek ve Kızıltoprak'ta annemle birlikte oturduğum daracık bir eve çekilip sığınacaktık.” (s.163)

Yakup Kadri, yaşadıkları evi ve mütevazı şartlarda yaşayan Yahya Kemal'in durumunu anlatır:

“Bu etrafı tahta parmaklıklarla çevrili bakımsız bir bahçe ortasında, pencereleri kafesle örtülü küçücük bir evdi ve Yahya Kemal'i ancak bunun salon diye kullandığımız bir odasına yerleştirebilmiştik. Yerleştirmek derken bir mübalağaya düştüğümü hissediyorum. Zira bu oda gündüzleri yine bir salon vazifesi görür ve geceleri yere bir döşek serilmek suretiyle yatak odası haline çevrilirdi.. Anneme misafir gelince de Yahya Kemal pılsını pırtısını toplayıp yukarı kattaki sofaya taşınırdı. Bereket versin ki, küçücük bir valizden başka eşyası yoktu.” (s.126)

Yahya Kemal, Kızıltoprak'ta yaşadığı dönemde maddi sıkıntılar yaşar. Yakup Kadri'nin kazandığı cüzi miktardaki parayı da(İkdam gazetesinden aldığı üç dört lira) birlikte Fenerbahçe ve Beyoğlu'nda harcarlar:

“Gerçi, benim elime ‘İkdam’ gazetesine haftada bir defa yazdığım küçük hikâyelerin ücreti olarak her ay üç dört lira kadar para geçerdi. Fakat, bu da aramızda paylaşıldığı için, ne bana ne Yahya Kemal'e hayrediyordu. Bu şartlar altında mesela, arada bir Fenerbahçe'ye gidip Belvü otelinin gazinosunda birkaç bardak bira içmek, ya da –bundan daha büyük bir hayal kurarak- Beyoğlu'nda, şimdi adını unuttuğum bir Fransız lokantasında, bifteğiyle, şarabıyla bir akşam yemeği yemek bize erişilmez mutluluk gibi görünürdü.” (s.127)

Yahya Kemal İstanbul'un üzerine şiir yazdığı semtlerinden biri de Erenköy'dür. Erenköy'ünde Bahar şiirinde İstanbul'un baharla gelen güzelliğini Erenköy'den anlatır. Bedri'ye Mısralar'da da İçerenköy'de yaşamak istediğini yazar:

“Bir tepe yükselen Boğaz’dan
Baktıkça vatan görünsün engin;
Her yıl, bir ömür boyunca, yazdan
Yelkenler açılsın ufka gergin.
Lakin bu ikinci varlığında,
Son devrede ihtiyarlığında,
Artık çekilince söz ve sazdan,
Ömrüm İç-Erenköyü’nde geçsin”¹⁵³

Yahya Kemal, Yakup Kadri’ye en büyük aşkı olan Celile Hanım’la da (Nazım Hikmet’in annesi) Kadıköy’de tanışmıştır. Vuslat şiiri de bu aşkı anlatır.

Yahya Kemal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Kızıltoprak’taki evinden başka Bahariye Caddesi’nde bugünkü Ali Suavi Sokağı’nın arkasında kalan sokakta ahşap bir evde de yaşamıştır.¹⁵⁴ Halit Fahri Ozansoy, Faruk Nafiz Çamlıbel ve Ömer Seyfeddin gibi Kadıköy’de yaşayan şairler zaman zaman bu eve uğramışlardır.

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semtler ▪ Evler	▪ Kızıltoprak ▪ Fener ▪ Erenköy ▪ Bahariye Caddesi’ndeki ev	▪ Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile birlikte yaşadığı ev sanatçının geçirdiği zor zamanların mekanıdır. ▪ Fenerbahçe ise Yahya Kemal’in anılarında eğlence mekânı olarak geçer. Bahariye Caddesi’ndeki ev pek çok edebiyatçının durağı olmuştur. Bu durum, edebiyat ortamının Kadıköy’de devam ettiğini göstermiştir.

1884 yılında Balıkesir’in Gönen kasabasında doğan Ömer Seyfeddin¹⁵⁵, otuz altı yıllık hayatı boyunca İstanbul’un çeşitli semtleri ile İstanbul dışında İnegöl, Ayancık, Edirne Kuşadası ve Selanik’te bulunmuştur. İstanbul’un Aksaray, Kocamustafapaşa,

¹⁵³ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1996, s.43.

¹⁵⁴ Bu evin yeri ile ilgili birbirine yakın olsa da farklı tahminler vardır. Adnan Giz Ali Suavi Sokağı’nın arka kısmında kalan sokakta olduğunu söylerken Halit Fahri Ozansoy, ‘Altıyolağzı’ karşısındaki yokuşun biraz daha yukarısında soldaki sokakta (merdivenli Nihal Sokak) olduğunu söyler.

¹⁵⁵ Ömer Seyfeddin’in Kadıköy yıllarına dair bilgilere Tahir Alangu, Ömer Seyfeddin *Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, İstanbul: May Yayınları, 1968-Hicran Göze *Bir Zamanlar Kadıköyü’nde Edebiyatçılar ve Aşkları*- Ali Canib Yöntem, *Ömer Seyfeddin Hayatı-Eserleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1947 kaynaklarından ulaşılmıştır.

Eyup semtlerinde yaşayan yazar 1915 yılında Calibe Hanım'la evlendikten sonra vefatına kadar (1920) Kadıköy'de yaşar.

Düzenli bir hayat arzulayan Ömer Seyfeddin, arkadaşlarının aracı olmasıyla Kadıköy'de tanınan Doktor Besim Bey'in kızı Calibe Hanım'la evlenir. Evliliği süresince iç güveysi olarak Besim Bey'in Kadıköy'deki evinde kalır. Bir yıl sonra kızı Güner dünyaya gelir. Calibe Hanım ' Kadıköy'deki Fransız Saint Euphemie Okulundan mezun olmuş Moda Mühürdar sosyetesinden' bir kadındır. Calibe Hanım'la evliliği uzun sürmeyen Ömer Seyfeddin tanışma anlarını :

“... evlenmeğe kalkınca, bir komşum karımı tavsiye etti... Ailesi için çok iyi şeyler söyledi.. Bir gün sabahleyin Fenerbahçesi'nde buluştuk, görüştük.

156,,

sözleriyle dile getirirken evlendikten sonra ev hanımı olarak hayal ettiği Calibe Hanım'ın 'alafrangalık müptelası' bir kadın olduğunu öğrenince hayal kırıklığına uğrar. Bu nedenle evliliği 1918 yılında sona erer. Eşinden ayrıldıktan sonra Kadıköy'de kalmaya devam eden Ömer Seyfeddin Manastır'daki komutanı Cavit Paşa'nın Kalamış'taki küçük köşkünde kalır. Ömer Seyfeddin uğradığı hayal kırıklığından sonra yalnız hayatına geri döndüğü bu köşke 'Münferid Yalı' adını verir. Yalının kapılarını başı sıkışan herkese açmıştır. Abdullah Cevdet'in evden çıkardığı Sabiha ve Zekeriye Sertel'i Amerika'ya gitmelerinden önce bu yalıda misafir etmiştir. Münferid yalıya sıkça misafirlğe gidenler arasında Ahmed Rasim, Salih Zeki Aktay, Yusuf Ziya Ortaç, Fuat Köprülü, Ali Canib Yöntem, Reşat Nuri Güntekin de vardır.

Kadıköy o dönemde Ömer Seyfeddin'in de aralarında bulunduğu pek çok edebiyatçının yaşadığı ve sosyal çevresini oluşturduğu mekân olarak bilinir:

“Babıalının gazete ve dergi idarehanelerine, Sirkeci'nin bazı lokanta ve birahanelerine uğruyorlar, akşamları ve geceleri aynı vapurda birleşip 'köye' dönüyorlar, sonra da evlerde buluşup geç vakitlere kadar içip sohbet ediyorlardı.” (s.317)

Ömer Seyfeddin, hem edebiyatçı arkadaşlarına ev sahipliği yapar hem de onların Kadıköy'de yaşadığı yerlere misafirlğe gider. Halit Fahri Ozansoy onun kendisini son ziyaret ettiği günü anılarında anlatır:

¹⁵⁶ Tahir Alangu, *Ömer Seyfeddin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, İstanbul: May Yayınları, 1968, s.305 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Ölümünden on beş gün evvel bir akşam, 1920 yılının karlı bir şubat akşamı, Kadıköy’nde, Altıyolağzında Şemsitab Mahallesi’nde oturduğum pansiyonda beni görmeğe gelmişti.” (317)

Bu ziyarette Halit Fahri Ozansoy’un Hüsn ü Aşk’ı okuduğunu gören Ömer Seyfeddin onunla birlikte okumaya devam etmiştir.

1920 yılının şubat ayında baş ağrısı ve yüksek ateş şikâyetiyle Haydarpaşa Numune Hastanesine kaldırılan Ömer Seyfeddin, 6 Mart’ta vefat etmiştir. Önce Kuşdili’ndeki Mahmut Baba Mezarlığına defnedilen yazarın naaşı, buraya tramvay garajı yapılacağı için Zincirlikuyu Mezarlığına taşınmıştır.

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Fenerbahçe, Kalamış	▪ Köşk ve mesire yerlerinin güzelliği ile karşımıza çıkar
▪ Ev	▪ Şemsi Tab Mahallesi’ndeki ev	▪ Edebiyatçıların uğrak yeri olmasının yanı sıra Ömer Seyfeddin’in yalnızlığının sembolüdür.

1887 yılında Bağdat’ta doğan Ahmet Haşim (ölümü 1933) 12 yaşında annesini kaybedene kadar burada kalır. 1899 yılında geldiği İstanbul’dan -kısa süreli gittiği Çanakkale, İzmir, Paris ve Frankfurt dönemleri hariç- ayrılmamıştır. Ahmet Haşim’in Kadıköy’de yaşadığı yıllara dair izlerini başta Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Abdülhak Şinasi Hisar’ın anı kitapları olmak üzere pek çok anı kitabından takip edebilmek mümkündür.

Ahmet Haşim İstanbul’da yaşadığı yıllarının çoğunu Kadıköy’de geçirmiş, bir dönem Acıbadem’deki Güzel Sanatlar Lisesinde estetik dersleri vermiştir.¹⁵⁷ Kadıköy’de sık ev değiştiren şair, en uzun süre Bahariye Caddesi 72 numaralı Belvü apartmanının birinci katında yaşar. Ahmet Haşim sıkıntılı olduğu edebiyat çevresinden kimseyle görüşmek istemediği zamanlarını Kadıköy İskelesi’ndeki Acem’in Kahvesi’nde geçirir. Salah Birsell, Haşim’in bu kahvede geçirdiği vakitlerin onun için eğlenceli olduğunu anlatır:

“Kadıköy Vapur İskelesi’nin karşısındaki *Acem’in Kahvesi* de Ahmet Haşim’in kahvesidir. Haşim burada yazar olmayan kişilerle çene yarıstırarak

¹⁵⁷ Ahmet Haşim öldükten sonra Acıbadem Güzel sanatlar Lisesindeki dersleri Ahmet Hamdi Tanpınar devam ettirmiştir.

ay, kahve ve nargile içmeyi çok sever. Kahvede rastladığı bu yabancı kişilerle kimi zaman tavla attığı da olur.¹⁵⁸”

Acem’in Kahvesi’ne Haşim dışında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Salih Zeki Aktay, Fahri Celal, Halit Fahri Ozansoy gibi sanatçılar da uğrarlar. Ahmet Haşim’in Kadıköy’de müdavimi olduğu kahvehanelerden biri de Kadıköy İskelesi’ne yakındır:

“Haşim 1923-26 yılları arasında Mihran’ın Kahvesi’ni de şenlendirir. Kadıköy İskelesi’nden çıkıp çarşıya saparken sol köşededir kahve. Sonradan arşının dibine taşınan kahveye devrik cümle ile yazan Dr. Rusçuklu Hakkı da gelir. Reşat Nuri de hiç eksik olmaz. Mahmut Yesari ise arada bir uğrar. Yavrum Salih Zeki ile fizikçi Refik de buranın gediklileridir.” (s.246)

Halit Fahri Ozansoy Ahmet Haşim’in Kadıköy’ü ve Kadıköy’deki evini ne kadar çok sevdiğini onun ağzından aktarır:

“Kadıköy ne güzeldir değil mi? Ben nedense buradan asla ayrılamam. Şu levhaya bakın! şu ağalara, şu...¹⁵⁹”

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Ahmet Haşim’in tanışması Kadıköy Belvü Otel’de gerçekleşmiştir. Serveti Fünun’da çıkan bir yazısında Ahmet Haşim’i öven sözlere yer vermiştir. Haşim Yakup Kadri’ye teşekkür etmek istemiştir. İkisi Kadıköy’de Belvü Oteli’nde buluşmuştur:

“Yakup Kadri’nin Belvü Gazinosu’nda Haşim’le buluşması bir randevu üzerine olur. Yakup Kadri o zamana değin Haşim’le tanışmamıştır. Ama *Servetifünun*’da Haşim’i göklere çıkaran bir yazı yazmış, Haşim de ona engel atmak istemiştir.¹⁶⁰”

Haşim, Kadıköy’ü ve Kadıköy’deki evini çok sevmektedir. Abdülhak Şinasi Hisar onun kendisini Kadıköy’e geçmek için vapura bindiği anda huzura kavuşmuş gibi hissettiğini söyler:

“Kadıköy vapuruna binince sanki terliklerimi ve gecelik entarimi giymiş gibi rahatlar, ferahlık duymaya başlarım.¹⁶¹”

Yakup Kadri de Haşim’in Kadıköy’deki mütevazı yaşamından memnun olduğunu bu memnuniyetinin Bağdat’tan gelen yüksek makamlı bir teklifi ona reddettirdiğini anlatır:

¹⁵⁸ Salah Bırsel, *Kahveler Kitabı*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2002, s.244.

¹⁵⁹ Hicran Göze, *Bir Zamanlar Kadıköy’ünde Edebiyatçılar ve Aşkları*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010, s.37.

¹⁶⁰ Salah Bırsel, *Kahveler Kitabı*, s.247.

¹⁶¹ Abdülhak Şinasi Hisar, *Ahmet Haşim-Yahya Kemal’e Veda*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1979, s.104.

“Ahmet Haşim, bununla beraber, onların haline imrenmek şöyle dursun, hatta isimlerini bile ağzına almak istemezdi. Kadıköy’ün kenar mahallerinin birinde oturduğu küçük ve harap bir evin Kuşdili çayırına bakan penceresinden, akşamları, renk renk yeldirmeler giyinmiş, beyaz başörtülü İstanbul hanımlarının kırıta kırıta gezinişlerini seyretmek, geceleri ise, Kurbağalıdere’den akseden kurbağa seslerinde ruhunu okşayan ve bizim anlamamıza imkan olmayan bir melodiyi dinleyerek hayallere dalmak onun için, sanki, yeter artar bir mutluluktu.¹⁶²”

Ahmet Haşim, Yakup Kadri ile aynı zamanda Kadıköy’de oturur. Bu nedenle bir dönem birlikte vakit geçirirler, Cağaloğlu’ndan Kadıköy’e beraber (akşam 6 vapuruyla) dönerler. Yakup Kadri bu dönüş yolculuğu için “vapur saatleri” tabirini kullanır. Vapur saatlerinden Yakup Kadri’nin aklında kalan en belirgin hatıra Haşim’in vapurda gördüğü bir kadına âşık olması ve bu nedenle akşam 6 vapuruna her gün heyecanla binmesidir.

“Ona her şey hoş görünürdü. Zira, o genç kızla bir vapurda beraberdir. O anda bir fırtına çıkıp vapur batsa da ne zarar. Onunla birlikte boğulacaktır.” (s.98)

Vapurun Kadıköy’e yanaşmasından sonra Kadıköylü genç kız, Haşim ve Yakup Kadri Kadıköy gezintileri yaparlar. Haşim bir süre sonra Kadıköylü genç kızla münasebetine son verir. Sonlandırdığı her gönül macerasının ardından gittiği yer bellidir:

“Moda ve Fenerbahçe gezintilerimizin de artık tadı kalmamış, Haşim ise her gönül macerasından sonra olduğu gibi Kadıköy’ün iskele caddesindeki Acemin Kahvesi’ne çekilmişti. Burada bir yandan da tavla oynar; bazı günler de kahve halkının mahalle dedikodularını dinlemek, hatta araya bizzat kendisi bu dedikoduların en tuzlu ve biberlilerini yapmakla avunurdu.” (s.101)

Yakup Kadri, Ahmet Haşim’in hastalandığı haberini Moda’da bir içki meclisinde öğrendiğini söyler:

“Ankara’dan İstanbul’a geldiğim bir günün akşamı Moda’da bir dostumuzun sazlı ve içkili meclisinde idik. Haşim ne yiyor, ne içiyordu. Üstelik o zamana kadar hiç görmediğim bir neşesizlik ve mağmumluk içinde

¹⁶² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, 97.

idi. ‘Neyin var Haşim?’ diye sorunca kulağıma eğilerek verdiği cevap şu olmuştu: Hastayım, çok ağır hastayım. Doktorlar bana birkaç sene daha yaşayabileceğimi söylediler.” (s.103)

Yakup Kadri bu haberden sonra Haşim’in sessizce ölümü beklediğini anlatır:

“Kadıköy’deki küçücük evinde kendisinden umulmayan bir sabır ve tevekkülle ölüme beklemeye başladı.”(s.103)

Yakup Kadri’nin Haşim’e dair hatıralarının çoğu Kadıköy’de geçmiştir. Bu nedenle Kadıköy her zaman ona Haşim’i hatırlatmaktadır:

“İstanbul’a, hele Kadıköy’e her uğrayışımda gözlerim daima Haşim’i arar. Nereye baksam, kimi görsem onun eksikliğini hissederim. Birlikte seyrettiğimiz tabiat, birlikte dile getirdiğimiz manzaralar onsuz artık bana bir şey söylemez ve ne işim var diyeceğim gelir: ‘bu sönen gölgelenen dünyada.’” (s.106)

4 Haziran 1957 yılında Bahariye’deki evinde vefat eden Ahmet Haşim’in cenazesi Eyüp Mezarlığı’na defnedilmiştir.

Türk edebiyatının önemli kilometre taşlarından biri olan Ahmet Haşim hayatının bir bölümünü Kadıköy’de geçirmiş, Kadıköy’de geçirdiği yıllarından her zaman memnuniyet duymuştur.

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Eğitim Kurumları	▪ Acıbadem Güzel Sanatlar Lisesi	▪ 1920li yılların sonu ile 30lu yılların başında Kadıköy'deki eğitimin niteliği hakkında ipuçları verir.
▪ Ev	▪ Bahariye Caddesi'nde 72 numaralı Belvü Apartmanının birinci katındaki ev	▪ Penceresinden Kuşdili Çayırının görüldüğü ev şair için ilham kaynağı olmuştur.
▪ Kahve, Gazinolar	▪ Acem'in Kahvesi ▪ Mihran'ın Kahvesi	▪ Kahvelerden biri sıradan insanların (Acem'in Kahvesi diğeri edebiyatçıların (Mihran'ın Kahvesi) uğrak yerleridir. ▪ Bu kahveler Kadıköy'deki sosyal hayatın çok yönlülüğünü gösterir.
▪ Vapur	▪ Kadıköy Vapuru	▪ Şairin bindiğinde kendini terlikleri, entarisini giymiş kadar rahat hissettiği aidiyet hissinin yoğun olarak yaşandığı mekânlardan biridir.
▪ Semt	▪ Moda ▪ Bahriye ▪ Fenerbahçe	▪ Sazlı, içkili edebiyat meclislerinin düzenlendiği, sakinliği ve doğal güzellikleri ile anlatılan mekânlardır.

1888 yılında İstanbul'da doğan kış aylarında Vezneciler'de Şemsu'l-Maarif ve yazları Göztepe'de Taş Mektep'te öğrenim gören ve ayrıca özel dersler de alan Refik Halid Karay (ölümü 1965) Mekteb-i Sultani'yi terk ettiği gibi, Mekteb-i Hukuk'u da yarıda bırakıp Maliye Merkez Kalemî'ne kâtip olarak girer. 1908'de kâtipliği bırakarak, Servet-i Fünun'da ve Tercüman-ı Hakikat'te yazmaya başlar, bu arada Son Havadis adıyla bir gazete çıkarır. Bu gazeteyi yalnızca on beş sayı çıkarabilen Refik Halid, Fecr-i Ati Topluluğu'na katılır. Kalem adındaki mizah dergisinde de "Kirpi" müstear ismiyle siyasi mizah yazıları yazar.

Gazeteci Ahmet Samim'in 9 Haziran 1910'da İttihatçılarca katledilmesi üzerine İştirak adlı gazetenin 13 Haziran 1910 tarihli nüshasının buna ilişkin yazılara ayrılmasını sağlar ve bu yüzden İttihat ve Terakkicilerce mimlenir. "Kirpi" müstear ismiyle yazdığı, İttihat ve Terakki Fırkası'nı yerden yere vuran yazılarını "Kirpinin Dedikleri" adıyla bir kitapta toplar ve bu arada Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın elindeki

Beyoğlu Belediyesi'nde yedi ay süreyle Başkâtip olarak çalışır. Mahmud Şevket Paşa'nın katlinden hemen sonra da, yargılanmaksızın Sinop'a sürülür. (1913) Sonra Çorum, Ankara ve Bilecik'e gönderilir. Bilecik'teyken on günlük bir izinle İstanbul'a geldiğinde Ziya Gökalp'ın yardımlarıyla burada kalır. İzmir'in işgalinden sonra Anadolu Hareketiyle İstanbul Hükümeti arasında yaşanan telgraf krizinde suçlu bulunduğu için “Yüzellilikler Listesi”nde adı geçer ve 1922 yılında Suriye'ye sürgün edilir.

1938'de yurda dönüp yazmaya ve geçimini yazarak sağlamaya devam eden Refik Halid Karay, 18 Temmuz 1965'te tarihinde İstanbul'da ölür.

Yaşamının bir kısmını sürgünde geçirmesine rağmen İstanbul yazarlarından biri olarak da bilinen Refik Halid Karay'ın pek çok roman ve hikâyesinin mekânı İstanbul ve semtleridir. İstanbul ve semtlerini mekân olarak seçmesinde İstanbul'da doğup büyümesinin rolü vardır. Gerek Refik Halid Karay'ın gerekse Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi yazarın yakın arkadaşı olan sanatçıların anıları incelendiğinde İstanbul'da yaşadığı her dönemde yazar için Kadıköy'ün önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Çocukluk döneminde kış aylarını Vezneciler'de geçiren ailesi yaz aylarında Göztepe'ye geçer. Refik Halid Karay da yaz aylarında öğrenimine Göztepe'de devam eder:

“Kışlıktan yazlığa taşınınca yaz mektebine gitmeğe başladık! Beni de Göztepe ile Erenköy arasındaki Taşmektebe gönderirlerdi ki resmi ismi ‘Mekteb-i Latif’ idi.¹⁶³

Bir Avuç Saçma kitabında “İlk Sevgililerim” başlıklı yazısında çocukluğunda aşık olduğu ikinci kızın Göztepe'deki Taş Mektep'te olduğunu anlatır. Bu aşkı anlatırken -okula gelen öğrencilerden bahseder- Göztepe'nin sosyal durumu hakkında da bilgi vermiş olur:

“Göztepe'de bir taş mektep vardı ki civar sayfiyelerin bütün kibar çocukları oraya giderdi ve akşamüzeri kapısında midilliler, sepet arabalar ve kupalar beklerdi. Kız erkek beraber okurduk.¹⁶⁴”

Çocukluğuna dair anılarında Kadıköy'ü sakin bir sayfiye mekânı olarak hatırlayan yazar daha çok Çiftehavuzlar ve Fenerbahçe semtleri hakkında bilgiler verir. Oynadığı oyunları anlatır. Yirminci yüzyılın başları için en hızlı araç olarak bilinen tren (şimendifer) o dönem çocuk oyunlarına ilham verir. Refik Halid ve arkadaşları

¹⁶³ Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.54.

¹⁶⁴ Refik Halid Karay, *Bir Avuç Saçma*, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1939, s.103.

“Şimendifercilik” oynarlar. O dönemde şimendifer işinde çalışanların kullandığı iki yaygın sözcük vardır. Bunlardan biri Haydarpaşa Garı’nı yapan Almanların etkisiyle söylenen ‘Fertik’ diğeri de onun Türkçe karşılığı olarak kabul edilen ‘tamam’ sözcüğüdür. Anadolu Yakası’nın çocukları bu sözcüklerin Türkçesini kullanırken Avrupa Yakasındakiler Almancasını tercih etmektedir. Refik Halid sanki bu sözcük seçimlerinden yola çıkarak iki yaka arasındaki farka da vurgu yapmaktadır:

“Evet bizler ‘Tamam’ diye bağıryorduk; zira Anadolu Yakası çocukları idik.

-Fertik!

Diye haykıranlar Rumeli tarafı çocukları idi.”¹⁶⁵

Çiftehavuzlar’a yaptıkları gezileri anlatan yazar bir taraftan gezileri anlatırken diğer taraftan semte bu ismin verilmesinin nedenini de anlatır:

“Yarı ahşap ve oldukça harap meyhane binası bahçesindeki biri yukarıda küçük, öbürü aşağıda büyük, demir parmaklıklarla çevrilmiş iki havuz buraya o ismi vermişti. Meydana sıra sıra kestane ağaçlarını kimler dikmişti? Bilinmez, sormadık da... O kır gazinosuna, daha doğrusu meyhanesine pazar, cuma ve çarşamba günleri –seyran günleri idi bunlar- Fenerbahçe dönüşü hep kibar adamlar uğrar; azıcık demlenirler ve nihayet güneş batışından bir saat sonra hepsi de hususi arabalarını çekip giderlerdi.”(s.105)

Eğlence yerlerine hususi arabaları ile gelen bu insanlar Kadıköy’ün sosyal yapısını da gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra insanların akşam olur olmaz kalkmasının nedeni ışıklandırmanın yetersizliğidir. Ancak bu yetersizliğe rağmen Çiftehavuzlar ve Fenerbahçe güvenli yerlerdir:

“Beylerin daha fazla gecikmemelerine sebep civarın sokak fenerlerinden mahrum oluşu ve yolların bozukluğu idi. Asayiş yerinde idi ama ışık kıttı ve ışıksızlığa, tenhaliğe rağmen hiçbir vakaya rastlanmaması da –bugün hayretle karşılamamız lazım gelen- acayip bir keyfiyetti.”

Refik Halid Karay Meşrutiyet’e kadar bu iki semtin en küçük bir tatsızlığın yaşanmadığı güvenli yerler olduğunu anlatır:

“Pek iyi bilirim: Çoğu hanımlarla dolu akrabaların dönüp dolaştığı Fenerbahçe gezintilerinde ve dönüşlerinde çocukluğumda yetişkinliğime, yani Meşrutiyet’in ilanına kadar kimsenin burnu kanamamış, tek bir kız

¹⁶⁵ Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.56 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

kadın ne ferdi, ne kolektif tecavüze uğrayarak kırlara sürüklenmemişti.”
(s.57)

Bu güvenli ve sakin mekânlar başlangıçta mutlu hatıralarla dolu bir çocukluğu da beraberinde getirir. On iki on üç yaşlarında bir çocuk iken babası ve onun devlet ricalinden arkadaşları ile aynı sofrada oturan rakı yerine gazoz içen ve Midilli’yle gezintiler yapan Refik Halid’in hatırladığı mutlu anlardan biri de büyük bir köşkün sahibi Mehmet Ali Bey’in kırmızı balıklarını kâğıt helvayla beslemesini seyredişidir. Ancak Meşrutiyet’in ilanından sonra değişen sosyal ve siyasi yapı bu semtlerin güvenilirliğini kaybetmesine yol açmıştır. Refik Halid de diğer yazarlarda olduğu gibi anılarında anlattığı Kadıköy’ün değişmesinden yakınır. Ancak diğer yazarlardan farklı olarak değişimin nedenini siyasi şartlara da bağlar:

“Derken Meşrutiyet ilan edildi; bütün adetler alt üst oldu. Aziller, değişiklikler, sürgünler, iç ayaklanmalar ve harpler serisi... İşte Çiftehavuzlar o tarihten sonra pek çabuk mevkiini kaybetti; Fenerbahçe de aynı akibete uğradı. İkisine de nadir olarak ayak basıyorduk, değişikliklerden vakit yoktu ki...” (s.57)

Değişimin başladığı yıllardan (Meşrutiyet yılları) Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar Kadıköy’den uzak kalan Refik Halid döndüğünde hatırladığı bütün yerlerin harap olduğunu görür:

“Dünya Harbi’nin son yılında İstanbul’a döndüğüm zaman Feneryolu’nda oturuyordum. Birgün dört adım ötemizde Çifte Havuzlar’a gittim. Meyhane yıkılmış, havuzlar kurumuş, balıklardan tabiatıyla eser yok. Manzara pek acıklı idi; mırıldandım: *Havz tehi, gülistan harab..*” (s.57)

Mehmet Ali Bey’in köşkünü de arar ancak bulamaz.

Dönemin karışık siyasi atmosferi içinde (Hürriyet ve İtilaf partisin desteklediği devlet adamları kabineye girdiği zaman) Refik Halit “kalemi kâğıdı bir yana bırakıp” Erenköy’de babasından kalan köşke yerleşir. Siyasi atmosferin karışık ortamından kurtulup kendini edebiyata vermiştir:

“Refik Halit ise yeniden edebiyata dönmüş görünüyordu. Zira her köşke geldiğim saatte onu kah Verhaeren’in şiirlerini, kah Maupassant’ın hikâyeleri okurken bulur ve gülerek Fransızların ‘İnsan gezer, dolaşır, fakat, yine eski aşklarına döner’ manasına gelen bir sözünü tekrar ederdim. Ve son

zamanlarda benim de Maurice Barres'in etkisi altına girdiğimi bilen Refik Halit 'Tam senin tersine bir yol tutmuşum öyleyse!' derdi.¹⁶⁶

Yakup Kadri ile Refik Halid'in yakın arkadaş olmalarının nedenlerinden biri ikisinin de Kadıköy'de yaşamış olmalarıdır. Yakup Kadri anılarında Refik Halid ile arkadaşlık ilişkilerini de anlatır. Refik Halid, bir dönem uzun bir süre Yakup Kadri ile görüşmez. Kızıltoprak'ta verilen bir davette birbirlerine tesadüf ederler. Refik Halit, Yakup Kadri'yle hiçbir değişiklik olmamış gibi şakalaşmıştır:

"Hiç unutmam, Kızıltoprak'ta, Necmettin Sadık (Sadak)'ın evinde kadınlı erkekli bir çay toplantısında idik. Refik Halit de Sinop'ta iken tanıştığı ve İstanbul'a geldikten sonra evlendiği hanımla birlikte orada bulunuyordu. Her vakitki alaycı, şakacı ve hafif ruhlu Refik Halit! Sanki Beyoğlu'nda hiçbir değişiklik olmamış, sanki buradaki kimselerle kırk yıldan beri tanışmış gibi hemen herkesle konuşarak ve beni takdim ederek 'İşte benden hikâyelerini dinleye dinleye bıkip usandığın Yakup kulağıma eğilerek: 'Nasıl, geçtiğin yol korktuğun kadar çamurlu muydu?' diye bana sataşmaktan kendini alamayan şen ve kalender Refik Halit.'" (s.68)

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Göztepe ▪ Erenköy ▪ Çiftehavuzlar ▪ Fenerbahçe	▪ Kadıköy'ün sayfiye yeri olma özelliğini gösteren mekânlardır. Varlıklı ailelerin yaz aylarını geçirmek için tercih ettikleri bu mekânlar Kadıköy'ün sosyal yapısı hakkında ipuçları da verir. ▪ Bu semtlerin Meşrutiyet ve savaş sonrası görünümü eskisi gibi değildir. 'yıkık meyhaneler, kurumuş havuzlar acıklı bir manzara' vardır.
▪ Eğitim Kurumu	▪ Taş Mektep	▪ Göztepe ile Erenköy arasındaki bu okul 19. Yüzyılın sonlarına doğru Kadıköy'deki eğitim kurumlarının yaz aylarında daha hareketli olduğunu gösterir. Bunun yanı sıra okulun çıkışında arabaların çokluğu zengin sınıfın yaz ayları için Kadıköy'ü tercih ettiğini gösterir.
▪ Köşk	▪ Erenköy'de yazarın babasından kalan köşk	▪ Savaşla birlikte Kadıköy'deki sosyal hayatın ve dış mekânın eskimeye başladığını gösterir.

İlk çocukluk dönemini önce Kahire'de sonra Manisa'da geçiren Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889–1974) 1889 yılında Kahire'de doğar. İlköğrenimine ailesiyle

¹⁶⁶ Yakup Kadri Karaosmaoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, 60.

birlikte 6 yaşındayken gittiği Manisa’da başlar. 1903’te İzmir İdadisi’ne girer. Ömer Seyfettin, Şahabeddin Süleyman ve Baha Tevfik ile burada tanışır. Babasının ölümünden sonra 1905’te annesiyle birlikte Mısır’a gider. Öğrenimini İskenderiye’deki bir Fransız okulunda tamamlar. 2. Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre önce İstanbul’da gelir. 1908’de başladığı İstanbul Hukuk Mektebi’ni bitiremez. Rahatsızlığı nedeniyle 3 yıl İsviçre’de tedavi gören Yakup Kadri Milli Mücadele döneminde İstanbul’a gelir. Mütareke yıllarında İkdam gazetesindeki yazılarıyla Kurtuluş Savaşı’nı destekler. 1921’de Ankara’ya çağrılır. "Tetkik-i Mezalim" komisyonundaki görevi nedeniyle Kütahya, Simav, Gediz, Sakarya yörelerini dolaşır. Cumhuriyet’in ilanından sonra 1923’te Mardin, 1931’de Manisa milletvekili (2 kez) olur. Prag, La hay, Bern ve Tahran’da elçilik görevlerinde bulunur. 1974 yılında Ankara’da vefat eder.

Manisa, İsviçre, İzmir ve Ankara’da yaşadığı dönemlerde gerek akrabaları gerekse edebiyat merakından dolayı İstanbul’la ilişkisini her zaman devam ettirmiştir. İsviçre’den döndüğü sıralarda Mütareke dönemi başlamıştır. Döner dönmez mütarekenin ağır havasının İstanbul’u etkilediğini görür. Ailesine ulaşmaya çalışır. Uzun uğraşlardan sonra ailesinin izini Kadıköy’de bulur:

“Kadıköy’ünde oturduklarını bildiğim akrabalarımı hatırladım. Bunlar halamın kızları idi ve ömrümün yarısından fazlası kendi evimizden ziyade onların evinde geçmişti.¹⁶⁷”

Ailesinin yerini öğrenir öğrenmez soluğu Kadıköy vapurunda alır. Daha önce de bu vapurda seyahat eden Yakup Kadri, mütareke yüzünden vapurun eski havasının bozulduğunu hisseder. Herkesin birbiriyle selamlaştığı, en azından tanıdık bir yüz olarak görüp benimsediği bir mahalleye benzeyen Kadıköy vapuru yabancılarla doludur:

“Kadıköy vapuru bir vakitler, benim için bizim mahallenin başlangıcı gibi bir şeydi. Muayyen saatlerde bütün tanıdıklarına orada rastgelirdim. Tanımadıklarım arasında da aşina olmadığım veya görmeğe alışmadığım hiç bir yüz yoktu. Bu sefer ise üç buçuk yıl evvelkinin tamamiyle aksine olarak bu vapur hep yedi kat yabancılarla doluydu. Etrafıma bel bel bakınıyordum: Bir takım zenci ve Hintli askerlerden, İngiliz ve İtalyan subaylarından ve Türkçeden mada her türlü diller konuşan ne olduğu belirsiz insan

¹⁶⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, İstanbul: Selek Yayınları, 1958, s.27 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

kalabalığından başka bir şey göremiyordum. Gerçi, bu kalabalığın içinde Türkler de yok değildi. Fakat, bilmem neden hepsinin ikinci üçüncü plana atılmış bir hali vardı. Hepsi bencileyin bir sığıntı ruhu, bir sığıntı eksikliği taşıyor gibiydi.” (s.28-29)

Vapurdaki bu hal işgal mütareke İstanbul’unun küçültülmüş bir fotoğrafı gibidir. İskeleye inince akrabası tarafından karşılanır ve ailesini görmek için Bahariye’ye doğru yürürler. Vapurdaki tatsız mütareke havasının ailesine ve akrabalarına da sıçradığını fark eden Yakup Kadri, bu ümitsizlik karşısında şaşkına döner. Manisa’daki işgalden kaçan akrabaları Kadıköy’ün farklı semtlerinde yaşayan akrabalarına sığınmıştır ve ümitsizlik içindedirler:

“Manisa’dan kaçıp gelmiş, erkekli, kadınlı, çoluklu çocuklu başka akrabalarım da rastgelmıştim. Bunların kimi Moda’da, kimi Kızıltoprak’ta bir nevi göçmen hayatı sürüyordu.” (s.31)

Milli mücadeleyi Bab-ı Ali’de çıkan İkdam gazetesinde yazılar yayınlayarak destekleyen Yakup Kadri o yıllarda Kadıköy’de yaşar. Çalıştığı gazeteye gitmek için her gün rıhtıma kadar yürüyüp iskeleden vapura biner. İskeleye indiği bir gün gördüğü manzara ve yaşadıkları onu şaşırtır ve üzer. Vapura binmek için iskeleye inen Yakup Kadri, vapurların çalışmadığını ve Kadıköy’de gündelik hayatın dışında olağanüstü bir durum olduğunu sezer:

“Kadıköy’deki evimden çıkıp İstanbul’a geçmek için vapur iskelesine giderken bir de baktım ki, sokaklar tek-ü تنها, evlerin kapıları pencereleri sınıksız kapalıdır. Ne acayip ha! Dememe kalmadı; bir takım beyaz getirli ve beyaz takkeli İngiliz bahriyeli askerlerin köşe başlarını tutmuş olduklarını gördüm.” (s.47)

Bir şey olmamış gibi davranır ve iskeleye doğru yürür. Kendisi gibi Kadıköy’de yaşayıp Bab-ı Ali’de çalışan gazeteci arkadaşlarını görür ve onlarla birlikte gazeteci Ahmet Emin’in¹⁶⁸ Mühürdar’daki evine gider. Tedirgin bir bekleyişten sonra Ahmet

¹⁶⁸ Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerini görmüş bir gazeteci olan Ahmet Emin Yalman, 1917 yılında Mehmet Asım Us’la birlikte Vakit gazetesini çıkarmaya başlar. Bu gazeteyi çıkardığı yıllarda Kadıköy Mühürdar’da yaşar. Ancak 1920 yılında İstanbul’u işgal eden İngilizler tarafından yazılarından dolayı Malta’ya sürülür. Cumhuriyet’in ilanından sonra 1923 yılında Vatan gazetesini çıkarır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yanlısı yazılarından dolayı 1925 yılında İstiklal Mahkemelerinde yargılanır ve Çorum’a sürgüne gönderilir. Vatan gazetesi kapatılır. Yalman 1925-1935 yılları arasında diğer Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yanlıları gibi siyasetten uzaklaşır. 1936 yılında Zekeriya Sertel’le birlikte Tan gazetesini satın alarak bir süre çalıştırır. Diğer Tan gazetesi sahipleriyle olan görüş ayrılığından dolayı gazeteden ayrılır. 1940 yılında tekrar Vatan gazetesini çıkarmaya başlar. II. Dünya Savaşı sırasında müttefikleri öven ve Nazileri yeren yazılar yazar. Vatan’ın tirajı 100.000’e kadar ulaşır. Ahmet Emin Yalman 1952 yılında bir suikasta uğrar. Yaşamının son yıllarında hatıralarını 4 ciltlik bir

Emin'in tutuklanacağını öğrenirler. O gün Cağaloğlu'na geçemezler. Ertesi gün hayat (mütareke şartlarında) normale döner. Yakup Kadri'nin bu anekdotu bize o yıllarda Necmettin Sadık, Kazım Şinasi, Ali Naci (Akşam Gazetesi), Ahmet Emin Yalman ve Enis Bey (Vakit Gazetesi) gibi gazetecilerin de Kadıköy'de yaşadığını göstermektedir.

Yakup Kadri annesinin İstanbul'a gelmesinden sonra da Kadıköy'de yaşamaya devam eder. Kızıltoprak'ta küçük bir evde annesiyle yaşayan Yakup Kadri'ye sıkça misafir gelir. Bu misafirlerin en önemlisi Yahya Kemal'dir. Bir süre Yahya Kemal'le birlikte Kızıltoprak'taki bu küçük evde kalırlar. Yakup Kadri Kadıköy'de yaşadığı dönemlerde Yahya Kemal dışında Refik Halid, Abdülhak Şinasi Hisar, Tahsin Nahid, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif gibi pek çok edebiyatçı ile görüşür. Yakup Kadri bu dönemlerde yaşadıklarını anı kitaplarında anlatır.

Bu anılardan biri Şahabettin Süleyman ve Ali Naci ile ilgilidir. Bir gün Ali Naci ile Kadıköy'de karşılaşır.

“... Zira birkaç zaman önce, bir akşam geç vakit Şahabettin Süleyman onu Kadıköy'de oturduğum eve getirmişti ve ben, Ali Naci'yi görür görmez hayret içinde kalmıştım. Vay, Rûbab'ın kâh baş sayfasında edebi tenkidler, kâh iç sayfalarında serbest nazımlı şiirler yazan bu muydu? Evet, ortalığı karmakarışık eden bu şair ve yazar, daha, iki üç yıl evvel Tahsin Nahit'le Kuşdili çayırında gezindiğimiz günlerde sık sık rastgeldiğimiz ve bisikletiyle etrafımızda, durmadan fırıl fırıl dolaştığını gördüğümüz kısa pantolonlu çocuktan başka biri değildi. ¹⁶⁹”

Kendisi gibi Anadolu yakasında oturan Abdülhak Şinasi Hisar ve Refik Halid Karay'la sıkı dostlular kuran Yakup Kadri Beyoğlu'na birlikte geçtikleri gecelerin yine orada sonlandığını anlatır. Refik Halid, Abdülhak Şinasi ile birlikte Tepebaşı'na gidip vapuru kaçırınca otelde kalırlar:

“Eyvah! Ne yapmalı? Bütün bu seyrine doyum olmaz âlemi bırakıp Abdülhak Şinasi'yi Rumelihisarı'na, Refik Halit'le beni Haydarpaşa ve Kadıköy'üne iletecek son vapura yetişmemiz için beş on dakikamız kalmıştır.” (s.230)

Son vapuru kaçırınca evlerine bir telgraf çekip Beyoğlu'nda bir otelde kalırlar.

kitapta toplayarak Yakın *Tarihimizde Gördüklerim ve Geçirdiklerim* adıyla yayınladı. 19 Aralık 1972 tarihinde İstanbul'da vefat eder.

¹⁶⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, s.40.

Yakup Kadri'nin Refik Halit'le olan dostluğunun pekişmesinde ikisinin de Kadıköy'de oturmalarının katkısı olmuştur. Refik Halid'in Erenköy'de kaldığı köşkte yaptıkları uzun sohbetler ve rahat yaşam dostluklarının pekişmesini sağlar:

“Artık Beyoğlu'nun dar ve mundar sokaklarında sürtmekten kurtulmuş; köşkün geniş bağ ve bahçelerinde derin nefesler alarak dinlenmek imkânını bulmuştum.”
(s.230)

Bir dönem Kadıköy'den ayrılmak zorunda kalan yazar, döndüğünde işgal altındaki Kadıköy'ü görüp eski günlerini özlemle anar. Kızıltoprak'taki küçük ve harap ev, Yahya Kemal'le geçirdiği sıkıntılı fakat güzel günler, Nur Baba romanını yazdığı yıllar, işgal yüzünden geride kalmış mutlu Kadıköy zamanlarıdır.

Kadıköy, o dönemde de kent yaşamının karmaşıklığından uzak dinlendirici yapıya sahip bir mekandır. Yakup Kadri bir dönem Refik Halit'in Erenköy'de kaldığı köşke sıkça uğramaktadır:

“Kaldı ki burada şehrin politika zırlıtlarından uzaktaydık. Yazılarımı çalıştığım gazeteye birisiyle gönderiyor ve bütün öğle sonlarını burada geçirmeye geliyordum. Hele o sıralarda oturduğum Kızıltoprak'ta oturmakta olduğumdan akşamları da rahatına kavuşmak benim için ayrı bir zevk teşkil ediyordu.”(s.232)

Erenköy'deki köşkte uzun edebiyat sohbetleri yapan Yakup Kadri belirli bir süre sonra Bab-ı Ali'ye sık uğramaya başladığı için Refik Halit'le görüşmelerini seyrekleştirir:

“Böylelikle kaç gün geçti bilmiyorum. Fakat, bana pek uzun bir zaman gibi geldi ve Erenköyü safası tarihin başka bir dönemi kadar uzun göründüydü. Bütün günler, bütün o uzun, bitip tükenmek bilmeyen günler boyunca da ne Refik Halit beni, ne de ben Refik Halit'i sorup arayabilmiştik.” (s.61)

Uzun yıllar sonra yine Erenköy'deki köşkte bir araya geldiklerinde köşk ve çevresinin eskisi gibi olmadığını farkına varır:

“Oysa, bu ilk buluşmamızda oturup konuştuğumuz yer nice hoş zamanlar geçirdiğimiz Erenköy'ndeki köşkün bahçesiydi. Her köşesinin bizde bir hatıra uyandırması lazım gelirdi. Gerçi, asıl köşk, o geniş verandasıyla yanıp gitmişti. Bunun karşısındaki eski ve ahşap ev ise yıkılmak üzereydi. Orada, sanırım, vaktiyle büyük kardeşlerinden biri otururdu. Yabani otların sarmağa

başladığı bahçe de hayli viranlaşmıştı. Benim dilim varmıyordu ‘Buralara ne olmuş? Kardeşin nerede? Baban sağ mı, öldü mü?’ diye sormağa.” (s.68)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, bir dönem Üsküdar Lisesi’nde öğretmenlik yapar. Seferberlik yıllarına denk gelen bu dönemde ikamet ettiği Kadıköy’den Üsküdar’a yürüyerek gider:

“Üsküdar lisesinin bulunduğu yerle benim Kadıköy’de oturduğum ev arasındaki mesafe üç dört kilometreden aşağı değildi ve ben bu üç dört kilometreyi, kâh kestirme olsun diye Karacaahmet mezarlığının içinden geçerek, kâh, o zamanlar Tıp fakültesi olan şimdiki Haydarpaşa hastanesi yoluşunu tırmanarak yapmak zorundaydım.” (s.66)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun edebiyat çevresinin yetkin ve tanınan isimleriyle tanışması, Kadıköy vapurunda karşılaştığı Cenap Şahabettin aracılığı ile olur:

“Bir gün üstada Kadıköy’den Köprü’ye hareket eden vapurda rastgelmişim. Beni uzaktan görüp yanına çağırdı ve gene birtakım havai sözlerden sonra Eğer İstanbul’a mühim bir iş için inmiyorsanız, gelin, sizi bir edebi toplantıya götüreyim dedi... Hamit, Süleyman Nazif, Ali Ekrem ve Süleyman Nesip gibi bazı ünlü şair ve yazarların adlarını sıraladı.” (s.155)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun yarım asırlık yazarlık macerasında bu tanışmanın önemi büyüktür.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, gençlik dönemlerinde Kadıköy’de yaşamıştır. Sonraki yıllarının çoğunu Ankara’da geçirse de edebiyat çevresi ile olan ilişkilerinde, gençlik döneminin sıkıntılı günlerini atlatmasında Kadıköy’ün önemli bir rolü vardır.

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Vapur	▪ Kadıköy Vapuru	▪ Tanıdık bir yüze her an rastlama ihtimalinin yüksek olduğu bir mahalle gibidir. Ancak işgal yıllarında yabancıların kullandığı bir ulaşım aracıdır.
▪ Semtler	▪ Kızıltoprak, Moda	▪ İşgal yıllarında insanların ‘bir nev’i göçmen hayatı’ sürdüğü mekânlardır.
▪ Ev	▪ Kızıltoprak’taki ev	▪ Küçük ve harap’ görüntüsüyle mütevazı yaşam biçiminin mekânıdır.
▪ Köşk	▪ Refik Halid Karay’ın Erenköy’deki Köşkü	▪ Bahçesi ve canlılığıyla hatırlanan köşk işgal yıllarından sonra harabeye dönmüştür.

Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*¹⁷⁰ adlı eserinde 1918'den 1923 yılının sonlarına kadar olan döneme dair anılarını anlatmaktadır. Bu anılar aynı zamanda milli mücadele döneminde yaşananları da içerdiği için bir döneme ışık tutan anılar niteliğindedir. Eserde Milli mücadeleyi hazırlayan sebepler, İstanbul'un işgaliyle birlikte İstanbul'da azınlıklara karşı yapılan mitingler, Halide Edip Adıvar'ın İstanbul'da Anadolu'ya geçip milli mücadeleye katılımı anlatılmaktadır.

Halide Edip Adıvar eserinde işgal yıllarında İstanbul'un genel durumunu anlatır. İstanbul'un işgal yıllarında yaşanan münferit olaylardan örnekler verir. Bunların yanında işgal kuvvetlerine karşı kendisinin de konuşmacı olarak katıldığı mitingleri anlatır. Bunlar içerisinde en önemlisi ve ses getireni Sultanahmet Mitingi'dir. Sultanahmet Mitingi'nden önce Kadıköy'de düzenlenen bir mitinge de konuşmacı olarak katılır. Yağmurlu bir günde yapılan bu mitinge dair hatırladıklarından bahsederken Haydarpaşa'dan denizin görünümünü de tasvir etmektedir:

“Bunu takip eden Cuma günü Haydarpaşa Tıp Fakültesi talebesi ve Kadıköylüler orada da konuşmamı benden istediler. Fırtınalı ve yağmurlu bir gündü. Fakat bu, halkın orada toplanmasına mani olamadı. Ben gene Belediye binasının balkonundan konuştum. Önümde bir şemsiye denizi çalkalanıyordu. Arada bir, suların arkasından bazı yüzler de görebiliyordum. Onların arkasından beyaz köpüklü dalgalar mütemadiyen akıp gidiyor ve ta uzaklarda, ufuklarda mavilik görünüyordu. Fakat yağmur devam etti ve halk üç saate yakın aradan ayrılmadı.”(s.36)

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semt-bina	▪ Rıhtım-Belediye binasının önü	▪ Ufukta 'köpüklü dalgaların akıp gittiği ve maviliklerin' görüldüğü bir manzarası vardır.

Şiirleri, tiyatro yazarlığı, tercümeleleri ile tanınan ve hecenin beş şairinden biri olan Halid Fahri Ozansoy, 1891 yılında İstanbul'da doğar. (ölümü 1971) mesleği öğretmenlik olan sanatçı bu görevini Muğla ve İstanbul'da yerine getirmiştir. İstanbul'da öğretmenlik yaptığı ve edebiyat çevrelerine dâhil olduğu yer Kadıköy'dür. Kadıköy'de Yoğurtçu Parkı ile Kızıltoprak arasındaki Kadıköy Sultanisinde (bugünkü Kenan Evren Anadolu Lisesi) Türkçe öğretmenliği yapan Halid Fahri, Erenköy ve Altıyol'da (Şemsitab Mahallesinde) yaşamıştır. Erenköy'de yedi ay kalan sanatçının

¹⁷⁰ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul: Can Yayınları, 2009 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Altıyol'da yaşadığı yer Hüseyin Suad ve Cenab Şahabeddin'in de kaldığı Matmazel Liza'nın pansiyonudur. Pansiyon bugünkü Halitağa Caddesi'ndedir.

Halid Fahri Ozansoy'un yaşadığı pansiyon odasına devrin önemli edebiyatçıları sık uğramaktadır. Odaya uğrayanlar arasında Ömer Seyfeddin, Ahmet Haşim, Yusuf Ziya Ortaç, Salih Zeki Aktay, Reşat Nuri Güntekin, Faruk Nafiz Çamlıbel gibi isimler de vardır. Beylerbeyi'nden Kadıköy'e gelen Yusuf Ziya Ortaç bazı akşamlar evine dönmeyi göze alamayarak odadaki bir koltukta uyur.

Halid Fahri'nin de dâhil olduğu edebiyat çevresinin Kadıköy'de sıkça uğradığı yerlerden biri de Şifa semtindeki kahvehanelerdir. Halid Fahri anılarında Şifa'da geçirilen güzel günlerden akılda kalanları anlatırken bütün edebiyatçıların âşık olduğu bir kadından bahseder. Sanatçının bahsedilen bu kadın için yazdığı şiiri de vardır:

“Gölgelerde izini aradık, o kadının
Hala yeri sıcaktır sahilin çamlarında,
Ruha ürperme veren Şifa akşamlarında
Arkasından kaç şair ağladık o kadının.”¹⁷¹

Halit Fahri Ozansoy Şifa ve civarındaki gezilerde iki kadına âşık olur. Birincisi 1919 yazında âşık olduğu bir Çerkez kadındır:

“Kadın sevgi konusunda Eflatun'un düşüncelerinden yanadır. En sevdiği şey de parmaklarının ucunu Halit Fahri'ye öptürmek. Bir de Moda'da parmaklıklara dayanarak elini Halit Fahri'nin ellerine bırakmaya ve ayın sulardaki titreşimini seyretmeye bayılır.” (s.230)

İkincisi dadısı ve kızkardeşinin yanında gördüğü bir kızdır:

“Moda'ya dadısı ve kızkardeşiyle gelen bir kıza kapılır. Bu kız da dolunay budalasıdır. Halit Fahri Moda burnunda kıza gönlünün en gizli yanlarını açtığı vakit, kızın biraz ötede duran ve o ana kadar hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranan dadısının kart ve karık sesi işitilir: Hadi kızım vakit geçiyor.” (s.230)

Hicran Göze Halid Fahri Ozansoy'un diğer edebiyatçılar gibi maddi sıkıntılar içinde yaşadığını bu nedenle Kadıköy'de en ucuz lokantaları tercih ettiğini aktarır:

¹⁷¹ Salah Bırsel, *Kahveler Kitabı*, s.232.

“O zamanın memurları ve edebiyatçıları gibi geçim sıkıntısı çeken Halit Fahri yemeklerini bir zamanlar kerestecilerin bulunduğu sokaktaki ‘Çavuş’ diye çağrılan birinin aşçı dükkânından almış. Tabii veresiye...¹⁷²”

Adnan Giz, Türkçe öğretmeni olan Halid Fahri’nin evlendikten sonra 1926-1927 yılları arasında Kadıköy’de yaşamaya devam ettiğini sonrasında Galatasaray Lisesinde öğretmenlik yaptığı bilgisini aktarır:

“Öğrencisi olduğum 1926-1927 yıllarında Halid Fahri evliydi ve Yel değirmeni’nde Rıhtımiskele Sokağı’nda sonradan üçüncü ortaokul olan Fransız Kız Ortaokulu’nun karşısında dar yüzlü küçük bir apartımında oturuyordu. Sonradan Kızıltoprak’a taşındığını yazıyor. Kadıköy’de sekiz yıl çalıştıktan sonra Galatasaray Lisesine atanmıştı.¹⁷³”

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Eğitim Kurumu	▪ Kadıköy Sultanisi (Bugünkü Kenan Evren Anadolu Lisesi)	▪ Kadıköy’de eğitim kurumlarının köklü olduğunu gösteren okullardan biridir.
▪ Otel Pansiyon	▪ Matmazel Liza’nın pansiyonu	▪ Cenap Şehabettin ve Hüseyin Suad Yalçın gibi edebiyatçıların da kaldığı bu mekân edebiyatçıların toplanma yerlerinden biridir.
▪ Kahvehaneler	▪ Şifa semtindeki kahvehaneler	▪ Manzarası ve dönem edebiyatçılarının uğrak yeri olmaları yönüyle anlatılmıştır.
▪ Lokanta	▪ ‘Çavuş’un lokantası	▪ Bu mekân yemekleri ucuz olduğu için sanatçı tarafından tercih edilmiştir.

1896 yılında İstanbul Yeşilköy’de doğan Şükufe Nihal(ölümü 1962) büyük ve hızlı değişimlerin yaşandığı 1920 ile 1960 yılları arasında şiir, hikâye ve roman yazarı olarak edebiyat tarihinde yer almıştır. Öğretmenliği, şiirleri, evli iken üniversiteyi bitirmesi, 1919 yılında İnas Darülfünun’undan mezun olan ilk kadın olması onu öncü bir kadın yazar yapan özelliklerindendir.

Şükufe Nihal’in Kadıköy’de geçirdiği yıllar sanatsal açıdan en verimli, yaşamı açısından da en hareketli olduğu dönemlerdir. İnas Darülfünun’u bitirdikten sonra coğrafya öğretmenliği yapan sanatçı, bir dönem Kadıköy Kız Ortaokulunda da

¹⁷² Hicran Göze, *Bir Zamanlar Kadıköyü’nde Edebiyatçıları ve Aşkları*, s.78.

¹⁷³ Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, s.184.

çalışmıştır. Adnan Giz'in belirttiğine göre Kadıköy'de kaldığı dönemin ilk yıllarında Erenköy'de Şemsettin Sami'nin yaptırdığı köşkte kiracı olarak yaşayan Şükufe Nihal, burada Halide Nusret Zorlutuna, Faruk Nafiz Çamlıbel, Nazım Hikmet gibi edebiyatçılarla tanışır ve onlarla birlikte toplantı ve sohbetlerin yapıldığı bir edebiyat çevresinin içine dâhil olur.¹⁷⁴ Anılarda, bu çevrenin içinde yer alan Nazım Hikmet ve Faruk Nafiz Çamlıbel gibi şairlerin Şükufe Nihal'e âşık olduğuna dair pek çok ayrıntı yer almaktadır. Ayrılmayla sona eren iki evlilik geçiren sanatçı, ikinci eşi Hamdi Başar'dan ayrıldıktan sonra Faruk Nafiz'in halasının Erenköy'deki köşkünde bir daireyi yazlık olarak kullanır.

Hülya Argunşah, sanatçının yaşlılık yıllarında Feneryolu'nda geçirdiği bir kazanın (bir çukura düşerek kalça kemiğini kırar) ölümünü hızlandıran bir talihsizlik olduğunu belirtir:

“Şükufe Nihal 1962'de Kadıköy Selamiçeşme'de caddeyi karşıdan karşıya geçerken üzücü bir kaza geçirir. Bu kaza onun hayatının son safhasında yeni bir dönüm noktası olur... Sanatçı o kazayı şöyle anlatır: 66 yaşında olmama rağmen dinçtim, diyor. İki genç yardım etmek istediler. Kendime güvendiğim için razı olmadım. Ama sol bacağıma bir bıçak saplanmış gibiydi. Hastaneye kaldırdılar.”¹⁷⁵

Bir kadın yazar olarak Cumhuriyet döneminin öncü isimlerinden biri olan Şükufe Nihal, Kadıköy'de geçirdiği yıllarda pek çok şiir, hikâye ve roman yazmış, Milli Mücadele'ye buradan destek vermiş (Fatih mitinginin konuşmacılarından), evliliklerini burada yapmış ve noktalamıştır. Hayatının kırılma noktaları diyebileceğimiz dönemlerini Kadıköy'de geçirmiştir.

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Eğitim Kurumları	▪ Kadıköy Kız Ortaokulu	▪ Kadıköy'deki köklü hayatın göstergesi olan bir kurumdur.
▪ Köşk	▪ Erenköy'de Şemsettin Sami'nin yaptırdığı köşk	▪ Sanatçının yaz aylarını geçirdiği köşk Cumhuriyetin ilk yıllarında Kadıköy'ün sayfiye yeri olma özelliğini koruduğunu gösterir.
▪ Semtler	▪ Erenköy ▪ Fenerbahçe	▪ Kadıköy'deki gündelik hayatın nasıl devam ettiğini gösteren mekânlardır.

¹⁷⁴ Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, s.188.

¹⁷⁵ Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını Şükufe Nihal*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, s.69-70.

1898 yılında İstanbul-Aksaray'da doğan Faruk Nafiz Çamlıbel (ölümü 1973), aruzlu şiirler yazarak başladığı sanat hayatı boyunca şiir, tiyatro ve roman türlerinde eserler vermiştir. Aruzu bıraktıktan sonra hecenin beş şairinden biri olan Faruk Nafiz, edebiyatımızda *Han Duvarları Çoban Çeşmesi*, *Dinle Neyden* gibi şiirleri; *Akın*, *Özyurt* gibi tiyatro eserleriyle kalıcılığını sağlamıştır.

Faruk Nafiz Çamlıbel, -Meşrutiyet yıllarında ailesinin buraya taşınmasıyla birlikte- 1922 yılında Anadolu'ya geçene kadar Kadıköy'de kalmıştır. Bir süre Haydarpaşa Tıp Fakültesine devam etmiş ancak bu eğitimini yarıda bırakmıştır. Kadıköy'de yaşadığı yıllarda Haydarpaşa'da, Osmanağa Camii'nin yanındaki yokuşta ve Kuşdili Caddesi Şefik Bey Sokağı'nda yaşamıştır. Anılarda yalnızca Kuşdili Caddesi'ndeki evine ve yaşamına dair ayrıntılar vardır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yokluk çekmeyen bu eve Orhan Seyfi Orhon, Yahya Kemal Beyatlı, Yusuf Ziya Ortaç gibi sanatçılar da uğrar. Yusuf Ziya anılarında yokluk yıllarında sıkıntı çekmeyen bu evdeki hayatı ve zaman zaman bu hayata ortak oluşlarını anlatır:

“Bazı yaz günleri Yahya Kemal, Orhan Seyfi, ben misafir giderdik. Gece Moda kıyılarında gözleri mehtap ile dolu güzellerin dudaklarında isimlerimizin fısıldandığını duymak için... Sabahleyin zengin kahvaltı sofrasına otururduk. İki üç çeşit peyniri, dört beş reçeli, rafadan yumurtası, taze tereyağı ile... Benin babam ölmüştü birkaç yıl önce. Yoksulluk içindeydim. Onun güzel hayatında acılar benden sonra başladı.”¹⁷⁶

Faruk Nafiz'in Kadıköy'de yaşadığı yıllar gençlik aşklarını bütün hızıyla yaşadığı, uğruna şiirler yazdığı kadınlarla tanıştığı yıllardır. Bu aşklarından biri Halide Nusret Zorlutuna'nın da arkadaşı olan Bedriye Sadrettin ve şair Şükufe Nihal'dir.

Faruk Nafiz Çamlıbel, İffet Halim Oruz'un Erenköy'deki köşküne de Celal Sahir, Şükufe Nihal, Halide Nusret, Nazım Hikmet gibi edebiyatçı dostlarıyla sık uğrar ve onlarla edebiyat sohbetleri de yapar.¹⁷⁷

Salah Birsell ve Hicran Göze Faruk Nafiz Çamlıbel'in o dönemin tek partisi olan ve bir dönem Faruk Nafiz'in de milletvekilliği yaptığı Cumhuriyet Halk Partisiyle sorunlar yaşadığını, kendisine sipariş verilen tiyatro oyunlarını yazmadığı için parti tarafından suçlandığını anlatır. Bu suçlama üzerine Kalamış Belvü Oteli'ne kapanan sanatçı üç tiyatro oyununu yazmıştır:

¹⁷⁶ Yusuf Ziya Ortaç, *Bizim Yokuş*, İstanbul: Akbaba Yayınları, 1966, s.184.

¹⁷⁷ Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, s.187.

“1932 yazında Faruk Nafiz, Belvü’ye kapanacak ve yaz sonunda oradan Akın, Özyurt, Kahraman adlarında üç manzum oyunla çıkacaktır.¹⁷⁸”

1922 yılında Anadolu’ya geçtikten sonra Kadıköy’de yaşadığına dair izler bulamadığımız Faruk Nafiz Çamlıbel 1973 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Ev	▪ Kuşdili caddesindeki ev	▪ I. Dünya Savaşı yıllarında Kadıköy’de yoksulluğun yanı sıra lüks içinde bir hayat sürüldüğünü gösteren mekânlardan biridir.
▪ Otel	▪ Belvü Otel	▪ Sanatçının piyeslerini yazdığı bu otel Cumhuriyetin ilk yıllarında da seçkin kesimin uğrak yerlerinden biridir.

1901 yılında doğan Nazım Hikmet Ran (ölümü 1963) yaşamı boyunca İstanbul, Bolu, Moskova, Varşova, Romanya gibi farklı yerlerde yaşamış, Avrupa, Afrika, Arap Yarımadası gibi pek çok yerlere de seyahatlerde bulunmuştur. Yaşamının 12 yılını hapisanelerde geçiren Nazım Hikmet’in, çocukluğunun ve evlendikten sonraki yaşamının bir kısmı Kadıköy’de geçmiştir. Matbuat Umum müdürlüğü ve Hamburg konsolosluğu yapmış olan babası **Hikmet** Bey, Bahariye’de Süreyya Sinemasının müdürlüğünü yapmaya başlayınca sinemaya yakın bir evde oturmuşlardır.¹⁷⁹ Kız kardeşi Samiye, 1907 yılında bu evde doğmuştur. Nazım Hikmet, 1908 ile 1909 yılları arasında da Göztepe’deki Numune Mektebi’nde okumuştur. Annesi Celile Hanımla babası Hikmet Bey’in ayrılımlarından sonra Hikmet Bey bu evde yaşamaya devam etmiş ve 1932’de bu evde ölmüştür. Memet Fuat’ın bu evi tasviri Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki Kadıköy sokakları ve evleri hakkında ipuçları verir:

“1930’larda Hikmet Bey’in dolayısıyla Nazım’ın evi olarak bildiğim ilk ev Kadıköy’deydi. Altıyol’dan yukarı doğru gelip Süreyya Sineması’nı geçince, solda aşağı doğru inen bir yokuş vardır. Sinemanın bahçe duvarı bu yokuşun köşesine kadar uzanırdı. Karşı köşede de bir hamamın giriş kapısı yükselirdi. Doğrudan hamam değil bahçesine girilen büyük kapı... Yokuşun solunda ev filan yoktu, sinemanın bahçe duvarı köşeyi dönüp aşağı doğru

¹⁷⁸ Salah Bırsel, *Kahveler Kitabı*, s.243.

¹⁷⁹ Nureddin Vala, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1965, s.32.

uzanıyordu. Sağda ise birbirinin eşi bir dizi Kadıköy evi vardı. Dar cepheli, bitişik, küçük evler. Yanılmıyorsam üç katlıydılar. Bunlardan biri, yukardan üçüncü ya da dördüncüsü, Nazım'ların eviydi.¹⁸⁰

Nazım Hikmet Ran bu dönemde Beş Hececilerin Kuşdili, Kalamış, Yoğurtçu civarında yaptığı gezilere katılır. Edebiyat anlayışı ve dünya görüşü de Beş Hececi şairlerin anlayışıyla aynıdır. Faruk Nafiz Çamlıbel, Halit Fahri Ozansoy ve Şükufe Nihal Nazım Hikmet hakkında yazılar yazmıştır. Bu akşam gezintilerine kimi zaman Nazım Hikmet de katılır. Nazım Hikmet o vakitler adını yeni duyurmaya başlamış bir ozandır. Salah Birsal o yıllarda Nazım Hikmet'in bir kadına âşık olduğunu ve bu aşk için bir şiir yazdığını söyler:

“Nazım Hikmet Şifa ve Moda akşamlarında siyah gözlü bir kıza da sevdalanmıştır. Kendini beğenmiş bir kızdır bu. Nazım'ın coşkulu sözlerini kupkuru sözcüklerle karşılar hep.¹⁸¹”

O yıllarda Nazım Hikmet'in çok beğendiği ve özel ders hocalığını yapan Yahya Kemal Beyatlı'yla ilişkisi de pek çok anı kitabında anlatılır. Bu anılara dair ayrıntılarda farklılıklar olsa da ortak olan nokta Yahya Kemal'in Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım'a âşık olduğu ve Nazım'ın bu aşkı onaylamadığı bu nedenle de Yahya Kemal ile aralarındaki bağları kopardığıdır. Beşir Ayvazoğlu *Eve Dönen Adam* kitabında Nazım Hikmet'in Yahya Kemal'in cebine 'hocam olarak girdiğin bu eve babam olarak giremezsin' notunu okuduktan sonra bu aşktan vazgeçtiğini yazar.¹⁸²

Nazım Hikmet 1932 yılında Piraye'nin ailesinin yanında da bir süre kalır. Mithat Paşa köşkü olarak bilinen bu köşk Erenköy'dedir:

“Bu köşk Erenköy'de Piraye'nin gelin gidip içinde yedi yıl yaşadığı Mehmet Ali Paşa köşkünün karşısındaydı. Büyük bahçesi, çamlıkları, yemişliği, bağı, sebzeliği, kümesi, ahır, ayrı bir otağı bulunan, bodrumunu, girdisini çıktısını saymadan, on iki büyük odalı, çok güzel bir köşktü. Adresi Ethem Efendi Caddesi 13, Erenköy idi.¹⁸³”

Erenköy'deki bu köşk ve çevresindeki yapılar şehircilik anlayışının değişmesi ile yıkılmıştır.

¹⁸⁰ Fuat, Memet, *A'dan Z'ye Nazım Hikmet*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.247–248.

¹⁸¹ Salah Birsal, *Kahveler Kitabı*, s.228.

¹⁸² Beşir Ayvazoğlu, *Eve Dönen Adam*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.

¹⁸³ Salah Birsal, *Kahveler Kitabı*, s.248.

“Şimdi bu numaranın bir anlamı yok. Çünkü Mithat Paşa köşkünü yıkıp üstünden bahçeyi derinlemesine ikiye ayıran bir yol geçirmişler. Yolun iki yanında birbirine bakan sıra sıra apartmanlar yükseliyor.” (s.248)

Nazım Hikmet’in bu evden ayrılmasının sebebi çalıştığı film stüdyosunun Erenköy’e çok uzak (Nişantaşı’nda) olmasıdır.

1950 yılında hapisten çıktıktan sonra kısa bir süreliğine annesinin Cevizlik’teki evinde oturmuştur:

“Babasının Süreyya Sineması’nın ordaki evinin yokuşundan, ya da Kadıköy Halk Eğitim Merkezi’nin sağında, solundaki yokuşlardan aşağı inince Cevizlik’e varılırdı. Celile Hanım’ın evi orada iki yolun kesiştiği bir köşede ahşap bir evdi.” (s.249)

Bu evde yaşadığı süre boyunca Kadıköy’ü özgürce dolaşma ve burada eğlenme fırsatı da bulur. Nurettin Vala, bu döneme ait bir hatırasını da anlatır:

“Kırda, denizde, güneş batımında, mehtapta dolaşıyorduk. Evlerde toplanıyorduk. Hayli de gürültü çıkarıyormuşuz ki. Kalamış’ta bahçeler ortasında, kışın camları ve panjurları kapalı uyuyan komşularımızı tedirgin etmişiz.¹⁸⁴”

Nurettin Vala, şairin *Delikanlım* şiirini de Moda’da yazdığını belirtir:

“Bir gece sabaha karşı Moda burnunda kızılı erkekli arkadaşlar otlara uzanmıştık. Çene çalıyorduk. Nazım’ın hiç sesi çıkmıyordu. Bir ara omzuma dokundu. O andaki ilhamı, şu mısralarıydı: Delikanlım!

iyi bak yıldızlara,
onları belki bir daha göremezsin.
Belki bir daha yıldızların ışığında
kollarını ufuklar gibi açıp geremezsın
Delikanlım!
Senin kafanın içi
yıldızlı karanlıklar
kadar

¹⁸⁴ Nureddin Vala, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1965, s.393 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

güzel, korkunç, kudretli ve iyidir

Yıldızlar senin kafan

kâinatın en mükemmel şeyidir.” (s.393-394)

Nazım Hikmet, oğlunun doğumu yaklaşınca Mühürdar’da Sular İdaresi’nin karşısındaki bir apartmanın zemin katına (İpek Film’den avans alarak) taşınmıştır. Nazım Hikmet ve ailesi Mühürdar’da yaşadığı bu dönem boyunca sürekli takip edilmiştir. Oğlunun doğumu bu evde olmuştur. Gelecek planlarını bu evde yapmıştır.

“Ana baba, arabaya koyup çocuklarını gururla gezdiriyorlardı. Mühürdar kıyılarında, parklarda, sokaklarda...” (s.439)

Bu evde yaşarken askerlik görevini yapmadığı için askere çağrılır. Askerliğini yapmadığı kendisine bildirilir ve Kadıköy Askerlik Şubesi’ne götürülür. 8 Haziran 1951 yılında Haydarpaşa Asker Hastanesi Sağlık Kurulundan sağlam raporu gelince altı ay yerine 2 yıl askerlik yapacağından endişe ettiği için yurt dışına kaçmıştır. Nazım Hikmet’in Türkiye’de iken yaşadığı son ev Mühürdar’daki bu evdir. Nazım Hikmet yurt dışına kaçtıktan Münevver Hanım ve oğlu da yurt dışına yerleşene kadar bu evde yaşamışlardır.

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Eğitim Kurumları	▪ Göztepe Taş Mektep	▪ 20 yüzyılın başlarında Kadıköy’de yerleşik bir hayatın varlığına işaret eder.
▪ Park	▪ Yoğurtçu Parkı	▪ Doğal güzelliğinin yanı sıra dönem edebiyatçılarının birlikte vakit geçirdikleri, sık uğradıkları dış mekanlardan biridir.
▪ Köşk	▪ Erenköy’de Piraye Hanımın ailesine ait köşk	▪ 20. yüzyılın başlarında Erenköy’de seçkin sınıftan insanların yaşadığına işaret eder.

Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984) *Bir Devrin Romanı*¹⁸⁵ adlı kitabında çocukluğundan 1973 yılına kadarki anılarını anlatmaktadır. İstanbul’da doğan ve ilk çocukluk dönemini burada geçiren Halide Nusret Zorlutuna babasının¹⁸⁶ Kerkük

¹⁸⁵ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, İstanbul: L M Kitaplığı, 2004 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

¹⁸⁶ Avnullah Kazımı: II. Meşrutiyet ilan edilmeden önce Sinop’ta hapsedilir. 7 yıllık hapis hayatından sonra İstanbul’a döner. Siyasetin içinde kalır ve Fedakaran-ı Millet adlı muhalefet partisini kurar. Kerkük

Mutasarrıflığı görevi nedeniyle 14 yaşına kadar Kerkük'te yaşar. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'a döndükten sonra Erenköy Kız Lisesi'nde okur. Babasını kaybettikten annesi ve Kızkardeşi İsmet (Kür)'le yaşamaya devam eder. Lise yıllarında şiirleri dergilerde yayımlanmaya başlar. Özellikle babasının ölümünden etkilenerek yazdığı '*Git Bahar*' adlı şiiri büyük yankı uyandırır. Ahmet Haşim, Reşat Nuri Güntekin, Halit Fahri Ozansoy, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi pek çok şair ve yazarla birlikte edebiyat ortamlarında yer alır. Şükufe Nihal ile mesai arkadaşlığının yanında sıkı bir dostluk kurar. Lisenin son sınıfındayken girdiği öğretmenlik sınavını kazanarak Kadıköy Aşıyan Mektebi'nde öğretmenlik yapmaya başlar. Allah beni öğretmem olmak için yarattı" düşüncesine ömrü boyunca sadık kalan Zorlutuna, Edirne'de ve İstanbul Lisesi'nde de öğretmenlik yapar. Halide Nusret Zorlutuna, anılarını anlatırken yaşadığı dönemin izlerini de aktarmıştır. II. Meşrutiyet dönemi, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayan yazar, bu dönemlerin kendisi ve toplum üzerindeki etkilerini dile getirmiştir:

"Yirmi beş yıl içinde üç devir gördüm ve bu devirleri yaprak yaprak önünüze serdim." (s.303)

Kadıköy'de doğan Halide Nusret Zorlutuna 7 yaşına kadar buradadır. 14 yaşına kadar kaldığı Kerkük dönüşünde de, lisede öğrencilik yıllarında ve öğretmenliğinin ilk yılında da Kadıköy'de Kadıköy'dedir. Çocukluğuna dair hatıralarının ilki Kadıköy'de geçmektedir:

"Yıl 1905 olmalı. Güneşli bir kış günüydü, iyice hatırlıyorum. Selamiçeşme'de küçük evimizin oturma odasında idik ve pencereden giren gün ışığı kafeslerin gölgelerini, dantel dantel, yerde kırmızılı, yeşilli kilimin üstüne sermişti." (s.12)

Çocukluk yıllarına dair bir anısında Kadıköy'de her zaman renkli geçen donanma eğlencelerinden birini anlatır. Babasının bakıcısı ve ailenin tek erkeği olarak kabul edilen Hacı Dede'nin götürdüğü bu eğlence Halide Nusret için heyecan doludur. Yazar bu eğlenceyi bütün canlılığı ile tasvir eder:

"Sağ elim hacı Dede'min avucu içinde, etrafımıza bakına bakına, Feneryolu'ndan Kızıltoprak'a kadar yürüdük. Bütün köşkler baştanbaşa içinde mumlar yanan cam fenerlerle donanmıştı, en küçük evlerin

Mutasarrıflığına tayin edilir. Pek çok defalar yargılanır ve tutuklanır. Ömrünün son yıllarını siyasetten uzak bir şekilde Kadıköy'de geçirir. 49 yaşında vefat eder.

kapılarında bile, bir iki fener yanıyordu. Sokaklar neşeli bir kalabalıkla doluydu. Her taraf şıkır şıkır, pırıl pırıldı. Hele büyük köşklerin bahçelerindeki ağaçları süsleyen renkli kâğıt fenerler ömürdü, en çok onlar hoşuma gitmişti.” (s.14)

Yazar, bu ışıklı eğlencenin kendi çocukluğu döneminde bir anlam ifade ettiğini, şimdiki caddelerin her zaman ışıltılı olduğunu anlatır. Donanma eğlencesinin en gösterişli köşkü herkesin o dönem yakından bildiği ve Kadıköy’ün sosyal hayatını değiştiren Zühtü Paşa Köşkü’dür.¹⁸⁷ Bahçesinde buzlu şerbetlerin ikram edildiği renkli fenerlerle süslenmiş bu köşk çocuk yaştaki yazarın da dikkatini çekmiştir:

“Büyük bir köşkün önüne gelmiştik. Kızıltoprak’taki Zühtü Paşa Camii’nin yanında koskocaman Zühtü Paşa Köşkü. Köşk ve bahçe şimdiye kadar gördüklerimizin hepsinden daha iyi donanmıştı. Kalabalık müthişti... Buradaki ışıklar renkli fenerlerle bezenmiş ulu ağaçlar, yer yer göklere yükselen havai fişekler, bugün için bile görülmeye değer şeylerdi. O kadar zengin ve güzel.”¹⁸⁸

Babasından uzak ve onu tanımadan büyüten Halide Nusret Zorlutuna hayatımın ilk büyük acısı ve sevinci dediği hadiseleri Kadıköy’de oturduğu ikinci köşkte yaşamıştır. Taşındıkları köşk, Feneryolu’ndadır ve bu semtin en büyük köşküdür. Bu köşkte yaşadığı süre içerisinde Hacı Dede’sini kaybeden yazar, babasının gelmesiyle büyük bir sevinç yaşamıştır. Bakımsız ve yalnızca bir katını doldurabildikleri köşk babasının bir hürriyet kahramanı gibi karşılanmasıyla canlanmıştır. Bu tarihten sonra Halide Nusret’in Kadıköy’deki yaşamı kesintiye uğrar. Önce İstanbul tarafına Süleymaniye’ye taşınan aile sonra Kerkük’e yerleşmiştir. 14 yaşına kadar Kerkük’te kaldıktan sonra ailesiyle yeniden Kadıköy’e yerleşir. Selamiçeşme’de birkaç günlüğüne akraba köşkünde misafir olduktan sonra Kızıltoprak Kuyubaşı’nda bir köşke taşınırlar:

“Bu çok geniş fakat bakımsız bir bahçe ortasında kocaman bir köşktü; tavan arasını saymazsak üç kat üzerine on beş oda. Sofralarında at koşturacak cinsten koca bir berhane!...” (s.99)

Roman okuma merakı bu köşkte tutku haline dönüşmüştür ve bu köşkte yaşadığı sıralarda Erenköy Kız Lisesi¹⁸⁹’ne kaydolmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı

¹⁸⁷ Müfid Ekdal’ın bildirdiğine göre bu köşk, Abdülhamit devrinin Maarif Nazırı Ahmed Zühtü Paşa’nın yazlık olarak kullandığı ve mahalleye adını veren köşktir. Kırk odalı bu köşk 1948 yılında yıkılmıştır.

¹⁸⁸ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, s.15.

¹⁸⁹ Okulun o zamanki adı ‘Erenköy İnas Sultani’dir. Rıdvan Paşa Köşkü diye bilinen görkemli bir binada açılan okul büyük bir yangın geçirdikten sonra bugünkü yerine taşınmıştır.

etkilerini yaşayan aile bu nedenle iki kez taşınmıştır. Kızıltoprak'tan sonra taşındıkları ilk köşk Göztepe'de Kızıltoprak'taki köşkün yarısı büyüklüğündedir. Babası hastalandıktan sonra Yine Göztepe'de daha mütevazı bir köşte kiracı olarak yaşar. Yazar, taşındıkları bu köşte yaşamının en büyük acılarından birini yaşar, babasını kaybeder.

İşgal yılları İstanbul'unu gören yazar bu yıllarda İstanbul'da iki farklı yaşam olduğunu anlatır. Bunlardan biri Anadolu'daki mücadele ile yaşayan, orada mücadeleye katılan ya da oraya yardım gönderen duyarlı insanların kurduğu, ikincisi de harp vurgunculuğu ile zengin olmuş, işgalcilerle eğlence hayatına dalmış insanların oluşturduğu yaşamdır. Halide Nusret bu zorlu yılları ve işgalin İstanbul'a etkilerini şahit olduğu olaylarla anlatır. İşgalin İstanbul'a etkisini Kadıköy ve çevresini tasvir ederek dile getirir. Kalamış'ta Belvü Otelinde işgalcilerin düzenlediği bir geceye katılmıştır.

“Pek güzel bir yaz gecesi idi. Manzara muhteşemdi. Fakat bahçe gitgide işgal kuvvetleri subaylarıyla, şık sosyete hanımlarıyla doluyordu. Hele müzik başlayıp da bu subaylarla kadınlar dansa kalkınca ben adeta deli gibi oldum, haykırmamak, üstlerine atılmamak için kendimi zor tutuyor, yumruklarımı sıkıyordum.” (s.140)

O gece kendisinden şiir okuması istenmiştir. Ancak o, işgalciler ve onlarla birlikte eğlenen duyarsız Türklerden öğrenip, şiir okumayı reddetmiştir.¹⁹⁰

Erenköy Kız Lisesi yılları, yazarın mutlu hatırlamalarla anlattığı yıllardır. İlk yazısını yayımlattığı, edebiyat çevreleri ile tanışıp görüştüğü bu yıllar onun yazarlık serüveninde önemli rol oynamıştır. İlk tanıştığı yazarlardan biri Faruk Nafiz'dir. Faruk Nafiz'le tanışması yüz yüze olmamıştır. Okul arkadaşları aracılığıyla bir iki kez yazıştığı Faruk Nafiz'den başlarda hoşlanmamıştır. Faruk Nafiz'in onun için “Alnına siyah kurdele bağlayıp Şifa'da gezintiye çıkıyor” yorumu Halide Nusret'i kızdırmıştır. Sonraları Erenköy'de Faruk Nafiz'in halasının evinde tanışmış ve dost olmuşlardır. Halide Nusret yazılarının, şiirlerinin yeni yayımlanmaya başladığı yıllarda Şifa'da o dönemin pek çok ünlü yazar ve şairiyle ahbaplık etmiş, gezmiş yahut mektuplaşmıştır. Bu gezilerin çoğu Kadıköy'ün Şifa semtindedir:

¹⁹⁰ Halide Nusret Zorlutuna'nın hatıralarında anlattığı bu olay, otobiyografik özellikler taşıyan *Aydınlık Kapı* romanında anlatılmıştır.

“Daha sonraki seneler Celal Sahir, Halit Fahri, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Vala Nurettin, Nazım Hikmet gibi birçok şairle tanışmış olduğum halde Faruk Nafiz’le selamlaşmazdık bile...” (s.115)

Babasını kaybettikten sonra ailenin sorumluluğunu üstlenen Halide Nusret lisenin son yılında öğretmenlik sınavına girmiş ve öğretmen olmaya hak kazanmıştır. İlk görev yeri Kadıköy’dedir.

Halit ağabeyimin delaletiyle Kadıköy’deki Özel Aşıyan İdadisi’nin ilk kısmında öğretmen olmuştum.” (s.121)

Bu sırada, çevresinde buğday tarlası bulunan, ufkunda Marmara Denizi’ni gören Göztepe’deki köşkte oturmaya devam eden yazar, edebiyat çevreleri ile görüşmeyi de ihmal etmemiştir. Kendisine yapılan ilk ilan-ı aşk da Göztepe’de öğretmenlik yaptığı sırada olmuştur. Göztepe’de oturdukları köşkün sahibi olan İhsan efendi’nin oğlu ona ilk aşk mektubunu yazmıştır. İsmi geçmeyen bu gencin Halide Nusret’i ilk gördüğü yer de Göztepe İstasyonu’dur. Edebiyat dergilerinde yazıları ve şiirleri yayımlandıkça tanınmaya başlayan Halide Nusret’in yazışma adresi ‘Göztepe-İstanbul’dur.

Halide Nusret Zorlutuna kendisi gibi edebiyat çevresine henüz girmeye başlamış genç heveslilerle toplantılar düzenlemektedir. Bu toplantılar çalıştığı bir okulun salonunda yapılmıştır. Kadıköy’deki bu toplantıya ‘Vala Nurettin, Suat Salih, Ahmet Hamdi (Tanpınar) Rıfkı Melul (Meriç)... Şükufe Leman’ gibi isimler de katılmıştır. Ahmet Haşim, Reşat Nuri Güntekin, Vala Nurettin gibi edebiyatçılarla mektuplaşan Halide Nusret’in bu mektuplarında Kadıköy ve çevresinde oluşturulan edebiyat havasının izleri vardır. Vala Nurettin, Halide Nusret’e yazdığı bir mektupta iki dostun nasıl tanıştığını hatırlatır. İki edebiyatçının dostluğunun izlerini bu mektupta görmek mümkündür:

“Arka kapıdan, Taşmektep Yolu’ndan, Bağdat Caddesi’ne Mükerrerrem ‘sana ne oldu Allah aşkına?’ diyordu. Sizinle tanışmamız o gün başladı.” (s.164)

Beş hececi şairlerle olan münasebetleri, görüşmeleri de aynı şekilde Kadıköy ve civarında gerçekleşmiştir. Öğretmen olmak için yaratıldığını düşünen ve uzun yıllar öğretmenlik yapan Halide Nusret Zorlutuna, Edirne’ye atandıktan sonra ilk tatilini Kadıköy’de geçirmiştir. Sonraları İstanbul Kız Lisesi’ne atanan yazarın anılarında Kadıköy’e dair izlere rastlanmamaktadır.

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Eğlence Hayatı	▪ Donanma Eğlenceleri	▪ Kadıköy'de Milli bayramları kutlama biçimlerinin halkın eğlence hayatının bir parçası olduğunu gösterir. Bugün de 30 Ağustos fener alayı yürüyüşleri Bağdat Caddesi'nde yapılmaktadır.
▪ Eğitim Kurumları	▪ Erenköy Kız Lisesi ▪ Özel Aşçıyan Lisesi	▪ Kız lisesinin varlığı Tanzimatla birlikte başlayan eğitimin çağdaşlaşması hareketinin ve eğitimde özel teşebbüslerin Kadıköy'de de hayat bulduğunu gösterir.
▪ Kökler	▪ Kızıltoprak'taki Zühtü Paşa Köşkü, Feneryolu'ndaki, Kuyubaşı'ndaki köşkler	▪ Kadıköy'de seçkin sınıfın yaşadığını ve bu sınıfın yaşam biçimlerini gösteren mekânlardır.
▪ Ev	▪ Selamiçeşme'deki ev	▪ Kadıköy'de seçkin sınıfın yanı sıra orta ve alt tabakadan insanların da yaşadığını gösterir.

B. 1940'tan Günümüze Kadarki Anı Eserlerinde Kadıköy

*Bir Tatlı Huzur*¹⁹¹ Ayşe Kulin'in Cumhuriyet'ten sonra 'Türk musikisini ayağa kaldıran adam' olarak nitelediği Münir Nurettin Selçuk'un yaşam hikâyesini anlattığı kitabıdır. Kitapta, 1900 yılında Sarıyer'deki bir konakta başlayan ve 1981'de Kalamış'ta sona eren yaşamı boyunca Türk musikisine hizmet eden Münir Nurettin Selçuk'un gittiği okullar, aldığı müzik eğitimi, Atatürk'le olan ilişkisi, verdiği konserler ve özel yaşantısı anlatılır.

'Görgülü, varlıklı, sanatsever bir aile içinde yetişen' Münir Nurettin Selçuk çocuk yaşlarda sesinin güzelliği ile dikkatleri üzerine çeker. Besteleri okuyuşu hatta yorumlayışı onun ileride yapacağı yeniliklerin ilk adımı olmuştur. 1928'de Paris'e giden Münir Nurettin, orada aldığı eğitim ve gördüğü müzik ortamının etkileri ile Türkiye'ye dönerken Türk müziğinde yapacağı yenilikleri de tasarlamıştır. Verdiği konserlerle Türk müziğini meyhane ortamlarında kullanılan bir fon olmaktan kurtarır. 'İlk solist, ilk frak giyerek şarkı söyleyen lirik tenor, böyle bir gösteriye soyunabilen ilk cesur

¹⁹¹ Ayşe Kulin, *Bir Tatlı Huzur*, İstanbul: Everest Yayınları, 2008 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

adam...”(s.44) olarak anlatılan Münir Nurettin yaşamı boyunca sesine zarar verebilecek her türlü alışkanlıktan uzak durduğu için titiz biri olarak hatırlanır. Özel hayatında bir kez evlenen ancak birçok kadınla ilişkisi olan Münir Nurettin, Yahya Kemal’in şiirlerini besteleyen müzisyen olarak da bilinmektedir.

Sarıyer’de doğan Münir Nurettin Selçuk’un, Kadıköy’ü tanımaya başlaması okul yıllarına rastlamaktadır. On iki yaşında orta öğrenimini Kadıköy Numune Mektebi’nde sürdüren Münir Nurettin, müzik hayatına da yine Kadıköy’de başlar. Dar’ül-Feyz-i Musiki Cemiyeti’nde müzik eğitimine başlar ve ilk konserini de bugünkü Reks Sineması’nın bulunduğu yer olan Apollon Sineması’nda verir. Dar’ül-Feyz-i Musiki Cemiyeti:

“Yeniköylü Hasan Efendi’nin öğrencilerinden başhanende ve Meclis-i Ayan zabıt kâtibi Üsküdarlı Edhem Bey tarafından 1915’te, Kadıköy’de Ali Şamil Paşa konağında kurulmuştur... Dernek, iki yıllık bir hazırlıktan sonra ilk konserini Donanma Cemiyeti yararına Kadıköy’deki Apollon Sineması’nda vermiştir.”(s.13–14)

bu konserde Münir Nureddin de vardır.

Ömrünün büyük bir kısmını Kadıköy’de geçiren Münir Nureddin, şöhreti yayılmaya başladıktan sonra da Kadıköy’de yaşamaya devam etmişti. Onunla ilgili anılarda Kadıköy ve semtlerinin ismi pek çok yerde geçmektedir. Yakın arkadaşlarından Mesut onunla ilk olarak Kızıltoprak civarında karşılaşmıştır: “... Tamburi Hatif Bey’le bir gün arabayla Yoğurtçu’dan Kızıltoprak’a giderken ‘İşte Münir Nureddin’ diye, onu bana göstermişti, ‘tanışmak ister misin, arabayı çevirelim mi?’ O sırada şöhreti kulaktan kulağa yayılıyordu.

Behçet Kemal Çağlar da onunla geçirdiği bir Kalamış akşamını anlatır:

“Harika bir Kalamış akşamıydı. Münir Nureddin, kah mırıltı, kah feryat halinde, güzel sesinin ipek merdivenini gökle dayayarak bana alaturka cenneti gezdirdi...”(s.141)

Şöhreti kulaktan kulağa yayılan Münir Nureddin, Feneryolu’nda o dönem yaşadığı köşkü ile tanınan Prens Zehra tarafından da iltifatla karşılanmıştır. Prens Zehra Feneryolu’ndaki köşke sıkça davet ettiği Münir Nureddin’e ‘bülbulüm’ diye hitap etmektedir:

“Rahmetli Prens Zehra Hanımefendi’nin Feneryolu’ndaki köşkünü o zamanlardan hatırlayan kaç kişi kaldık bilmem? ... Prens odaya girince

ayağa kalktık. Ali Rıfat Bey müjdeledi; ‘Kadınım, bu akşam bülbülünüz gelecek.’”(s.24)

Münir Nureddin’in gözünde İstanbul dünyanın en güzel yeridir. Bir süre İstanbul’dan ayrı kalmışsa da sonra İstanbul’a dönmüştür. Bestelediği şarkıların içinde İstanbul şarkıları oldukça fazla sayıdadır. Onun İstanbul sevgisi ve şarkılarına yansıttığı İstanbul havasından bahseden yazar Hikmet Feridun Es’in bu konudaki görüşünde faydalanır. Feridun Es’in görüşlerinden de anlaşılacağı üzere Münir Nureddin’in anlattığı İstanbul’un çağrışımları genelde Kadıköy semtleri üzerindedir. Çünkü Münir Nureddin Kadıköy’ü çok sevmektedir. Kadıköy ve semtleri, daima titiz bir yaşam tarzını benimsemiş bir bestekarın bu titizliğini tamamlayan uygun ortamlara sahiptir:

“Şiirde İstanbul’u bize Nedim, Yahya Kemal ve Orhan Veli anlatmıştı... Müzikte ise, Münir Nureddin... Orhan Veli’nin İstanbul’u Münir’in İstanbul’undan farklı idi. Kapalıçarşı’nın baş döndüren hareketi! Bir yaz öğlesinde doklardan yükselen çekiç sesleri! Köprü üstü! Galata’daki çıplak kolları dövmeli, vesikalı yar! Zaman da gece değil... Münir Nureddin’in İstanbul’u aksine huzur ve sükûnet dolu, eski Kadıköy geceleri... Fenerbahçe... Mühürdar... Moda koyu... Kalamış mehtapları...”(s.125)

Kadıköy’ün Moda, Mühürdar, Fenerbahçe gibi semtlerini çok seven Münir Nureddin için Kalamış’ın ayrı bir yeri vardır. En çok bu semti sever. ‘Bir Tatlı Huzur’ şarkısını da Kalamış sevgisi nedeniyle bestelemiştir: “en çok da Kalamış sahillerinde büyüyen bir İstanbullu olarak Kalamış koyunda denize girmeyi ve Fenerbahçe-Moda arasında kürek çekmeyi sevmiştir. Hatta Kalamış aşkı, bir ara ellili yılların başında, yine o sahillerde dostlarıyla bir araya gelebileceği bir kulüp kurup, işletmeye kalkmasına da yol açmıştır. Ünlü sanatçı Perihan Altındağ Sözeri, üstadın ölümünden sonra verdiği demeçte,

“kendisi o denli severdim ki, çok sevdiği Kalamış semtinde bir kulüp açtığı zaman sırf ona yakın olabilmek için ben de Kalamış semtine taşınmıştım’ diyecekti.(s.184–185)

Kalamış’ta büyüyen, Kalamış sevgisini dile getiren şarkı besteleyen Münir Nureddin yine burada vefat etmiştir: “Kalamış sakinleri, 1981 Nisanının bir mehtaplı akşamında, o, ‘*başka bir âlemden gelen billur ses*’in dalga dalga sahile vuruşunu duyacaklardı:

Yok başka yerin lütfu ne yazdan ne de kıştan

Bir tatlı huzur almaya geldik Kalamış'tan
Yok zerre teselli ne gülüşden ne bakıştan
Bir tatlı huzur almaya geldik Kalamış'tan
İstanbul'u sevmezse gönül aşktan ne anlar
Düşün suya yer yer, ersin eski zamanlar
Sarsın bizi akşamda, şarap rengi dumanlar
Bir tatlı huzur almaya geldik Kalamış'tan
Efendimiz ay parlayarak, sen gülerekten
Gündüz koya sen gel, gece kalsın aya elbet
Hiç çıkmıyor ne kürekten ne yürekten
Emret güzelim, istediğin şarkıyı emret
Bir tatlı huzur almaya geldik Kalamış'tan”(s.199)

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Eğitim Kurumları	▪ Dar'ül Feyz-i Musiki Cemiyeti ▪ Kadıköy Numune Mektebi	▪ Kadıköy'de örgün eğitim kurumlarının yanı sıra sanat eğitimi veren kurumların da varlığına işaret eder.
▪ Semtler	▪ Kalamış ▪ Kızıltoprak ▪ Feneryolu ▪ Moda	▪ Sanat çevrelerinin bir araya geldiği mekânların önemli bir kısmı Kadıköy'dedir.

1916 yılında doğan ve Cumhuriyet'le birlikte toplum hayatında yaşanan değişikliklerin canlı tanıklığını yapan İsmet Kür, *Yarısı Roman*¹⁹² adlı kitabında çocukluğundan 1994 yılına kadar biriktirdiği anılarını anlatmaktadır. Yazar, çocukluğu, ilişkileri, evliliği, yakın çevresi, ablası Halide Nusret Zorlutuna ile ilişkisinden, Nazım Hikmet, Şukufe Nihal, Suat Derviş gibi dönemin önemli edebiyatçıları hakkında bildiklerinden bahsetmektedir. Yazarın ilk gençlik yılları Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk on yılına denk gelmektedir. Bu nedenle İsmet Kür'ün anıları kadının Cumhuriyet'le birlikte toplumsal hayatta değişen rolünü de göstermektedir. İsmet Kür, çocukluk yıllarını Göztepe ve Vefa semtlerinde geçirir ve bir dönem edebiyat öğretmenliği yapar. Lise öğrenciliğinin bir kısmını da Erenköy Kız Lisesi'nde geçirir. Yurt dışında da görev

¹⁹² İsmet Kür, *Yarısı Roman*, İstanbul: Everest Yayınları, 2006 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

yapan İsmet Kür 1970’li yıllarda Moda’da yaşar. Yazar çocuk romanı, tiyatro, araştırma-inceleme gibi alanlarda da eserler verir. Ablası Halide Nusret Zorlutuna ile çok sıcak bir ilişkisi olan İsmet Kür, Şukufe Nihal, Nazım Hikmet, Suat Derviş gibi yazarlarla da tanışma fırsatı bulmuştur.

İsmet Kür’ün ilk çocukluk dönemi Göztepe semtinde bir evde geçmiştir. Beş yaşına kadar burada yaşar. Daha sonra Vefa semtinde yaşamaya başlayan yazar, ortaokulun ilk yılını Kadıköy’de, lise öğrencisi iken bir yaz tatilini de Bostancı’da geçirir. İlk çocukluk dönemine ait anılarında Göztepe’deki evden ve mahalleden bahseder.

Yazar ilk çocukluk yıllarını geçirdiği Göztepe’deki mahalle ve ev hakkında hatırladıklarını ayrıntılarıyla anlatır. Göztepe semti, yaşadığı mahalle ve evi her çağrışımında hatırladığını belirtir:

“Dün Göztepe’den yola çıkıp, gitmediğimiz yer, yapmadığımız akıl hocalığı kalmamış... Oysa, ilk çocukluğumun geçtiği bu köşkü anımsamaktan, anlatmaktan çok hoşlanıyordum.” (s.122)

Kadıköy, 1930 yılında ilçe olduğu için yazarın çocukluk yıllarında Üsküdar’a bağlı bir semttir. “Evimiz Göztepe İstasyonu’ndan Bağdat Caddesi’ne giden caddeye paralel bir yolun üstündeydi... Eski harflerle olan nüfus kâğıdına bakıyorum:

‘Vilayeti: İstanbul, Kazası: Üsküdar (demek o zaman Kadıköy kaza değilmiş) Mahalle ve kariyesi: Göztepe, Zühtüpaşa, Sokağı: Bağdat Caddesi, Mesken Numarası: Mükerrer 62” (s.116) Oldukça geniş bir bahçesi olan köşkün içi de oldukça büyüktür: “Köşk, selamlık ve harem olarak birbirine bağlı iki bölümden oluşurdu; bodrum ve tavan arasını saymazsak, iki katlıydı.” (s.116)

Göztepe’deki köşte koyun, kuzu beslendiğini de hatırlayan yazar, annesinin bu merakının sebebini de sonradan öğrenmiştir. Annesi çocukluğunu Bursa’da bir çiftlikte hayvanlar arasında geçirmiştir. Yaşadığı mutlu çocukluğu köşte koyun ve kuzu besleyerek hatırlamak istemektedir.

Çocukluk döneminde Göztepe’ye dair hatıralarından biri de Göztepe’de kadınların giydiği kıyafetin Avrupa Yakası’ndan farklı olmasıdır:

“Annemle ablam eğer gidecekleri yer ‘karşı taraf’ta yani, İstanbul’un Rumeli yakasında değilse, başlarına hafif, zarif bir örtü alır ve maşlah

giyerlerdi... Karşı tarafa geçeceklerse, giyinme merasimi daha da uzun sirerdi. Ablam mevsimine göre, uzun bir pardesü ya da palto giyerdi, saçlarını ‘sıkma baş’ dedikleri biçimde kapatırdı.”(s.146)

Anadolu ile Avrupa Yakası arasında yaptığı bir karşılaştırma da Göztepe ve Vefa semtlerinde yaşadığı mahallelerin gündelik yaşayışına dair karşılaştırmadır. Vefa’da sokak satıcıları mahalleye geldiklerini sesleriyle belli ederler. Göztepe’de satıcılar işlerini sessizce yapar:

“Göztepe’de hiç böyle şeyler yoktu... Sabahları süt, gazete ve ekmek getirenlerin hiç sesleri çıkmazdı. Buradakiler mallarını bağırarak, şarkı söyleyerek ya da zurna, klarnet ağız mızıkası çalarak duyuruyorlardı.” (s.148)

Lise birinci sınıfta bir yaz tatilini Bostancı’da geçirir. Ancak eserde bu anılarıyla ilgili ayrıntılara yer vermemiştir. Geçirdiği rahatsızlık yüzünden fazla güneşe çıkamadığı Bostancı tatilinde annesinin tutuculuğunu bu hastalığı bahane ederek plaja gitmesine izin vermeyerek açığa çıkardığını anlatır. Bostancı tatiline dair yazarın aklında kalan “Akşamlardan Biri” ya da Bostancı’da Akşam” adıyla yazdığı şiiridir.

Kadıköy ve semtleri ayrı bir bölüm ya da başlık halinde anlatılmamaktadır. Yazarın anıları anlatışında kronolojik bir sıra da takip edilmemiştir. Bu nedenle Kadıköy ve semtleri eserin bazı bölümlerinde anlatılan anının hatırlanmasına yardımcı olan mekân olarak geçmektedir.

Eserde Kadıköy’ün Cumhuriyet’ten önce ve hemen sonraki yaşam biçimi hakkında, anlatılanlar incelediğimiz diğer eserlerdeki gibi Kadıköy’ün o yıllardaki karakteristik özellikleri hakkında bilgi verir. Köşkler uzun bir dönem boyunca Kadıköy’ün şehir manzarasının bir parçasıdır. Bostancı gibi denize yakın semtler sayfiye yeri olarak kullanılmıştır. Köşklere, geniş bahçeleri ve temiz havasıyla insanlara ferahlık veren Kadıköy 1950’li yıllara kadar bu özelliğini korumuştur ve bu özellik o dönem Kadıköy’ünden bahseden roman, hikâye, anı gibi edebi eserlerde yer almaktadır.

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Göztepe ▪ Bostancı	▪ Bahçesinde koyun kuzu beslenebilen evlerin yer aldığı bu semtler o dönem Kadıköy’deki yaşamın doğallığını gösterir. ▪ Yaz tatillerinin geçirildiği Bostancı ve civarı Kadıköy’ün sayfiye yeri olma özelliğini o yıllarda koruduğunu gösterir.

Refik Durbaş (1944-) *İstanbul Hayattır*¹⁹³ adlı anı-deneme kitabında 1990'ı ve 2000li yılların İstanbul'unu anlatır. Edebi eserlerin çoğunda rastlanmayan ve 90'lı yıllardan sonra Kadıköy kimliği ile özdeşleşmiş yerlerden Salıpazarı, Evlendirme Dairesi gibi mekânlardan bahseder. Kitaptaki yazıların bazıları Kadıköy, semtleri, o yıllarda Kadıköy'deki yaşam biçimi ile ilgili ayrıntılarla doludur.

Refik Durbaş, Kadıköy Vapurundan sık bahseder. Kadıköy vapurları, İstanbul'daki sıradan gündelik yaşamın sıkıcı olmayan, renkli parçalarından biridir:

“Ayrıca bir meşveret mekânı idi vapurlar. ‘Müdavimler’, bir önceki günün muhasebesini gönül defterine düşerken, birbirlerine gelecek gün üzerine dilek ve temennilerini de aktarırdı.” (s.83)

Güne vapurda başlayan insanların duymaya alışık olduğu seslerden biri satıcı sesleridir. Vapur seyahati yaparken edinilen alışkanlıklardan biri de gazete okuma alışkanlığıdır. Hemen herkes simitle birlikte çayını yudumlarken gazete okumaktadır. Yazar ironik bir yaklaşımla gazete okuma oranının düşüşünü vapurda okuma alışkanlığının kaybolmasına bağlar:

“Şimdi birkaç kişi gazetesini açsa da kendisinden başka kimsenin umuru değil. Bu, gazete tirajlarının yükselmeyişinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.”(s.81)

Kadıköy Sirkeci vapurunun 8.30, 9.15 vapurları da köşe yazarlarının, yazı müdürlerinin, sekreterlerin ve muhabirlerin ‘doğal buluşma mekânıdır.’ Bu insanlar Çağaloğlu’ndaki mesailerine Kadıköy-Sirkeci vapurunda başlarlar. Çaylarını yudumlarken gazeteleri incelerler. Vapurlar bir semt, sokak, ev hatta Kadıköy gibi ruhu olan mekânlardır. Ancak gündelik yaşamın telaşı içinde renkli manzaralarıyla insana huzur veren vapur yolculuğu yazara göre artık değişmiştir. İnsanlar gazete okumamaktadır, satıcıların yerini dilenciler almıştır. Vapurlar birer süper market haline dönüşmüştür. Vapurlarda çayların da eski tadı yoktur:

“Yolunu şaşırılmış bir martı diyor ki: ‘Ne düşünüyorsun? Eskidendi o vapur sefaları...’ Şimdi vapurlar büyük bir market...” (s.78)

Edebi eserlerde pek değinilmeyen Salı pazarından bahsedilir. Salıpazarı edebi eserlerde seçkin bir yaşam yeri olarak anlatılan Kadıköy’ün halka yakın yeridir. Enflasyona inat Salıpazarı her kesimden insanın alışveriş yaptığı renkli bir Kadıköy

¹⁹³ Refik Durbaş, *İstanbul Hayattır*, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2010 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

parçasıdır. Çilek Soak'tan başlayıp Fenerbahçe Stadı'na uzayan pazarı ahtapota benzetir:

“Bir ahtapot düşünün. Kafası Yoğurtçu Parkı'nda, kollarından biri Altıyol'a, biri Selamiçeşme'ye biri ta Haydarpaşa'ya uzanmış... Pazar değil kolları birbirine dolanmış bir ahtapot.” (s.72)

Pazar günü Fenerbahçe semtinde sanat pazarı kurulmaktadır. Oğlu ile birlikte sanat pazarını gezen yazar, el işçiliği ürünlerden, ebru sanatçılarına kadar geniş bir yelpazesi olan sanat pazarının aynı zamanda bir sosyalleşme mekânı olduğunun farkına varır. Fenerbahçe, oğlunu sanatla ve Kadıköylülerle tanıştırmak için önemli bir yerdir.

Kadıköy İskelesi ve çevresinin burada yaşayanlar için bir çeşit bağımlılık olduğunu anlatır. Bunlardan biri de yaşamının 30 yılını iskele ve çevresinde geçiren şair İlhami Bekir Tez'dir. Cemal Süreya'nın “Kadıköy iskelesine en yakın oturan şair” sözleriyle övdüğü İlhami Bekir Tez, ömrünün son otuz yılını Kadıköy Postanesi'nin arka sokağındaki Elif Otel'de geçirmiştir. Elif Otel yıkıldıktan sonra Rıhtım boyundaki Marmara Otel'e yerleşir. Refik Durbaş 1989 yılında bir geceyi, İlhami Bekir Tezle Kadıköy'ün Rıhtım Caddesi ve caddeye yakın sokaklarını dolaşarak, geçirir:

“Otelin lobisinden İlhami Bekir'i alıp vadeye çıkıyorum. Misakı Milli sokağını geçip Acıbadem dolmuşlarının kalktığı sokağın başında konaklıyoruz. İlhami Hoca şiirler okumakta. (s. 103)

Sabaha kadar Rıhtım Caddesi ve pek çok sokağını dolaştıkları iskele çevresinde seyyar satıcılar, Ankara yolcuları, birahanelerde yaşam gündüzümü gibi devam etmektedir.

Haydarpaşa Garı ve bu garın çağrıştırdığı pek düşünceden de bahseder. Haydarpaşa ile ilgili düşüncelerini Nazım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaralarının¹⁹⁴ ilk dizelerini anlatarak başlar:

“Haydarpaşa garında
1941 baharında saat on beş.
Merdivenlerin üstünde güneş
yorgunluk
ve telaş...

¹⁹⁴ Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

1991 yılına gelindiğinde Haydarpaşa değişmiştir: Çalışanların düzgün ve şık giyindiği, düzenli olarak bilet alınabilen, sigara küllerinin bile yerde olmadığı temiz bir Haydarpaşa tasvir edilir. Refik Durbaş, Haydarpaşa'yı pek çok roman ve hikâyede ayrılık ve buluşma yerinin en önemli dekoru olan Haydarpaşa'nın aynı zamanda pek çok Türk filminde de umutların ve yeni yaşam biçimlerinin başladığı, ayrılıkla biten aşk maceralarının sonlandığı mekân olarak hatırlar. Gece yarısı Haydarpaşa'yı ve Haydarpaşa'dan İstanbul'u seyreder. Düşündüklerini ve hissettiklerini anlatır. Haydarpaşa'yı yine Nazım Hikmet'le hatırlar:

Haydarpaşa koyunda
martılar inip kalkıyor
denizde leşlerin üstünde
imrenilir şey değil
martıların hayatı”¹⁹⁵

Gecenin karanlığında Haydarpaşa'yı ve Haydarpaşa'dan İstanbul'u seyreten yazar, şiirlerin yeniden yazılabileceğini, filmlerin yeniden çekilebileceğini düşünür.

Refik Durbaş, kitabındaki denemelerin birinde Moda'daki Fazılpaşa Sokağı'ndan bahseder. Bu sokaktan bahsetmesinin nedeni '19. Yüzyıl Levanten mimarisinin en son örneklerinden biri olan' Frederici ailesine ait köşktür. 1830'lardan sonra Moda'ya yerleşen ve İtlyan olan aileye ait köşkün bahçesinde türlü çiçek vardır.

“Kokusunu Marmara'nın güneşinden, rüzgârın renginden alan envai çeşit çiçekler...” (s.69)

Moda Deniz Kulübü'ne ve Kalamış koyuna yakın bu köşk hakkında yıkım kararı alınmıştır. Refik Durbaş bu kararın 'demir ve beton' aşkına alındığını savunur. Zaten azalmış güzelliklerin çarpık kentleşmeye kurban edilmesini eleştirir:

“İstanbul Moda olduğu için güzeldi biraz da... Moda Frederici gibilerin evleri olduğu için güzeldi. Güzellikler de 'yıkım'a uğruyormuş demek ki...”
(s.70)

¹⁹⁵ Refik Durbaş, *İstanbul Hayattır*, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2010, s.106.

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Vapur	▪ Kadıköy Vapurları	▪ Gündelik yaşamın ve rutinlerin sembolleştiği, kent insanının gazete okuyarak, denizi seyrederek fotoğraf verdiği, huzur verici mekânlardır.
▪ Pazar	▪ Salı Pazarı	▪ Kadıköy'deki hayatın canlılığını ve her kesimden insanın burada yaşadığını gösteren mekanlardan biridir.
▪ İskele	▪ Kadıköy İskelesi	▪ Hayatın akıcılığını, Kadıköy'deki kent kültürünü yansıtan mekanlardan biridir.
▪ Gar	▪ Haydarpaşa Garı	▪ İstanbul'da olmanın ya da buradan ayrılmanın sembol mekanıdır. Bunun yanı sıra sanatçıların mekan ortaklığında metinler arası bağ kurduğu imajlardan biridir.
▪ Kulüp	▪ Moda Deniz Kulübü	▪ Çarpık kentleşmenin yok ettiği, gözden kaybettiği doğal güzellikleri temsil eden dinlendirici mekânlardan biridir.

27 Ocak 1949 doğumlu Hulki Aktunç (ölümü 2011) roman ve hikâyelerinde olmasa da anı ve söyleşi kitaplarında Kadıköylülük kimliğine ve özellikle çocukluk hatıralarının en önemli mekânı olan Kadıköy'e sıkça değinir. Hayatının büyük kısmını Kadıköy'de geçiren Aktunç'un kendisi ile ilgili anımsadığı ilk anların mekânı Kadıköy'dür:

“Kadıköy'de Üzerlik Sokak 35 numaralı evin cumbasından bakıyorum, dışarıda kar yağıyor. Ama bir taraftan çok güzel. Sokak lambalarının ışıkları huzmeler oluşturmuş, içlerinde kar düşümleri... 31 Aralık diye tahmin ediyorum o günü...”¹⁹⁶

Kadıköy'de Güneşli Bahçe Sokak'ta doğan sanatçı, çocukluğunu Üzerlik Sokak 35 numarada geçirir.¹⁹⁷ Bu evden önce de Acıbadem'de Talimhane denilen yerde bahçesini cennete benzettiği bir evde yaşamıştır. Sanatçı bu bahçeli evlerin doğa sevgisinin temelini attığını söyler. Muvakkithane Caddesi ve Kadıköy Çarşısı arasındaki bu sokak Hulki Aktunç'un dil merakını ve becerisini ilerlettiği okul gibidir. Sanatçının hayatında çeşitli önemlere sahip bu kozmopolitlik Kadıköy'ün çok kültürlü yapısını da

¹⁹⁶ Rıza Kıracı, *Hulki Aktunç Yoldaşım Kırk Yıl Edebiyatta 40. Yılında Hulki Aktunç*, İstanbul: Say Yayınları, 2008, s.13.

¹⁹⁷ Her ne kadar yaşadıklarını yazmama konusunda hassas davrandığını belirtse de Hulki Aktunç'un *Bir Çağ Yangını* romanında tasvir ettiği ev çocukluğunu geçirdiği bu evdir.

gözler önüne serer: “Evimizde bir Sudanlı Hanım (o, Gülfidan Kalfa), harem artığı. Babamın dükkânında Yemenli yatalak bir adam (I. Dünya Savaşı’nda bir Osmanlı eri olarak savaşmış, bir İngiliz saldırısında bir çukura sığınmış, bir cemse geçmiş üzerinden). Ev sahibi Tatar (adı Ürküş Özüçoksular), Komşular, zenci. Fırıncımız, terzimiz Rum. Küçük pastanenin sahibi Bulgar. Çarşıda (ara sıra) birlikte maydonoz sattığım çocukluk arkadaşlarım Kürtler. Aşağıda Hacı Bekir’in hemen altında bir kitapçı kadın var. (Her gün zarıf kıyısına iner, denize girer; Zarıf Zaharof’tan bozma). Çaycılar, İranlı (adları çoğunlukla Ali Ekber). Rıhtımdan biraz yürüseniz, bahar diriliğindeki Çingene çergilerine ulaşabilirsiniz.¹⁹⁸” Babasının Kadıköy Çarşısında esnafılık yapması Hulki Aktunç’un Kadıköy’ün çok dilli ve kültürlü yapısını yakından tanımasını sağlamıştır. Farklı dilleri konuşan ve farklı adetleri olan çarşı esnafı onun çocukluğuna dair hatırladıkları arasında önemli yere sahiptir. Çarşıda konuşulan Türkçe, Rumca Ermenice, Kürtçe, Yidce gibi diller zihninde yer edinmiş ve sonradan ilgi alanlarının belirlenmesinde rol oynamıştır. Aktunç bu etkinin Büyük Argo Sözlüğü çalışmasının da ilk adımı olduğunu dile getirir:

“... ve bu, yıllar sonra yazacağım Büyük Argo Sözlüğü’nün temelinde yatıyor. Yani çocukken yaşadığım diller... Kadıköy Çarşısı bir diller yelpazeyle, diller ormanı ile karşılaştığım bir yerdi ve benim için inanılmaz bir şanstır yani.¹⁹⁹”

Hulki Aktunç Kadıköy Çarşısında geçen çocukluğunu anlatırken esnafılık yapan insanlardan da bahseder. “Karikatürdeki tiplere benzeyen Yahudiler”, çarşı mescidinin köşesinde eski eşyalar satan siyahi Sudanlı Hanım, Hasanpaşa Gazhanesinde çalışan dilsiz Rum, yazları gelip hamallık yapan Kürtler Aktunç’un farklı dilleri ve yaşam biçimlerini gördüğü çok kültürlü bir yapı haline dönüştürür, Kadıköy Çarşısını.”

Kadıköy Çarşısında sevilen bir çocuk olan Aktunç herkes tarafından “doktor” lakabıyla çağrılır:

“Çünkü bütün millet muayene edip nabızlarını sayarak Gripin, Aspirin tavsiye edermişim. Vizitem de 10 kuruş.” (s.22)

Çocukluk arkadaşı Arto’yla futbol oynayıp denize giren sanatçı o günlere dair bir anısını anlatırken Kadıköy sahilinin güzelliğini dile getirir:

¹⁹⁸ Hz: Murat Yalçın *İstanbul Sokakları 101 Yazardan 101 Sokak*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.157.

¹⁹⁹ Rıza Kıracı, *Hulki Aktunç Yoldaşım Kırk Yıl Edebiyatta 40. Yılında Hulki Aktunç*, İstanbul: Say Yayınları, 2008, s. 118-19 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“O dönemde Zaharof kıyısı, bugün Mühürdar’dan Moda’ya kadar olan kıyı bir cennet gibiydi. Benim denizle karşılaştığım yer adeta bir tapınaktı. Arto’yla kaçır orda buluşur ve ece Ayhan’ın dediği gibi sivil olarak denize girerdik” (s.23)

Denize girdikleri bir gün arkadaşı Arto’nun yayası (anneanne ya da babaannesi) çocukların kıyafetlerini alıp kaçınca iki arkadaş gazete kâğıtlarını kendilerine kıyafet yapıp Mühürdar Caddesinden geçerek eve gitmek zorunda kalmışlardır. O dönemde rıhtımda balık tutmanın da kendisi için büyük zevk olduğundan da bahsen Hulki Aktunç Zaharof kıyısı dediği Kadıköy sahilinin etkilerini eserlerinin çoğunda görmenin mümkün olduğunu söyler:

“Ama o kıyı yazdığım hemen her şeyde bir yoluyla geçmiştir.” (s.23)

Kadıköy’de yaşayan veya Kadıköy’e eserlerinde yer veren pek çok sanatçı gibi Hulki Aktunç da anlatılan bütün güzelliklerin geride kalmasından, Kadıköy’ün ruhunu kaybetmesinden şikâyetçidir:

“O rıhtım artık hiçbir balığın yaşamadığı bir yer haline geldi. O iskeleyi yıktılar oradan, Soğan İskeleyi yok oldu. Şimdi orası başka bir yer ama sanıyorum ki renkli bir yer değil. Hödük Beton!” (s.23)

1955 yılında gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarını hatırlayan Aktunç olayların Kadıköy’deki yansımalarını dile getirir:

“Ve o çarşının durumunu, Sidikli Yokuş’tan çıkarak, Osmanağa Camisinden geçip iskeleye doğru yürüdüğümüzü, o yıllarda en parlak elektronik eşya satıcısı Odeon mağazasının paramparça edildiğini anımsarım; yollara paramparça edilmiş, perdelikler, kumaşlar, incik boncuklar atılmıştı, dehşet vericiydi. Altıyol’dan iskeleye akan bir perişanlık durumuydu.²⁰⁰” Hulki Aktunç bu olayların izlerini Göz Bağı öyküsünde anlattığını söyler: “Gidenler Dönmeyenler kitabımın Göz Bağı öyküsü aslında 6-7 Eylül izlenimlerini yansıtır... Göz Bağı da olan biteni birebir yansıtmaz. Yaşananı sanki kırk yıl sonra yorumlar.” (s.29-30)

Göz Bağı hikayesinde Yusuf adlı 12-13 yaşlarında bir çocuğun gözünde 6-7 Eylül olaylarının Kadıköy’deki yansımalarını görmek mümkündür. Bu hikayede anlatılanlar Hulki aktunç’un anılarında anlattığı olaylarla bire bir örtüşmektedir. Yusuf komşu çocuğu Mihal’le dışarı çıktığı 7 Eylül sabahı gördüklerini anlatır:

²⁰⁰ Rıza Kırac, *Hulki Aktunç Yoldaşım Kırk Yıl Edebiyatta 40. Yılında Hulki Aktunç* s.28.

“Altıyol tarafına vurdular. Sinemaların önünden geçerek anacaddeye çıktılar. Orta alana geldiklerinde birden neye uğradıklarını şaşırıldılar. İskeleyle, denize doğru, darala genişleye, hafif bir yokuşla inen cadde kaldırımları, asfaltları görünmemesiye kapanmıştı. Bezlerle, kağıtlarla, sandık parçalarıyla, kumaşlarla, cam kırıklarıyla, talaş yığınlarıyla, küçük küçük madeni pırıltılarla örtülmüştü.”²⁰¹

İlkokulu da Kadıköy’de okuyan Hulki Aktunç “yaşlıların hala sekizinci mektep dediği” Moda İlkokuluna gider. Öğretmeni Ahmet Rasim’in kızı Rasime Hanım Kalkedonya Tarihi isimli bir kitap hediye eder. Okula başladığı yıllarda küçük çapta kendisini mutlu edecek işler de yapmıştır. Bunlardan biri gazete satıcılığıdır:

“Ha, aynı dönemde bir de gazete satışı yapardım, Pazar günleri. Surp Takavor Ermen Kilisesinin karşısına bir gazete toptancısı gelirdi ve ben ondan kırk elli gazete alırdım, Mühürdar, Moda turlayıp tekrar dönüp Kadıköy çarşısına gelirdim, güzergahım buydu.” (s.45)

Ortaokul yıllarında Selimiye’deki askeri okula giden Hulki Aktunç, lise yıllarını da Erzincan askeri Lisesi’nde geçirir. Kadıköy’den ayrı kaldığı dönem bu liseden ayrılana kadar Erzincan’da geçirdiği üç yıllık dönemdir. Buradan döndükten sonra kitap ve resim ilgili olduğu, sürekli çalışmalar yaptığı alanlardır. 1966 yılına geldiğinde hatırı sayılır bir kütüphane oluşturmuştur. Bahariye Caddesinde devamlı gittiği bir kitapçıda (caddedeki kilisenin hemen yanında) edebiyat dünyasından isimlerle tanışmaya başlar. Kemal Özer, Vedat Günyol, Özdemir Asaf, Arif Damar gibi isimlerle orada tanışır. Sonraları Kemal Özer’in açtığı kitapçıda yakın ilişkiler kuracağı Taylan Altuğ ve Selim İleri ile tanışır. Yazılarının yayımlanmasında Vedat Günyol’un yardımlarını görür. Memet Fuat’tan yazdığı bir hikâye nedeniyle eleştiriler alır. Hulki Aktunç’un ismini tam belirtmeden “H.A Kadıköy’den”e diyerek Aktunç’u eleştirir. Selim İleri ve Taylan Altuğ ile birlikte Kemal Tahir’in Suadiye’deki evine gidip onunla tanışırlar. Tanışma sırasında Kemal Tahir’le aynı kasabadan olduklarını öğrenir. İkisi de Şebinkarahisarlıdır ve Kadıköy’de yaşamaktadırlar.

Hulki Aktunç anı ve denemelerinde Kadıköy’ün tarihi yapısı üzerinde de durur:

“Harhadon, Harhedon, Khalkedona, Khalkedon, Kalkedonya, Kalkedon, Halkidona. Kadı Köyü, Kadı Kövü, Kadıköy, Kadıköy. Frenk milleti okuyup

²⁰¹ Hulki Aktunç, *Toplu Öyküler I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 22.

‘Haa, bu imiş!’ desin diye, Kadikeu. Karşıya karşı Karşı. Anadolu yakası. Avrupa yakasından daima birkaç derece sıcak ülke. Amasyalı Strabon, 2070 yaşındadır, bugün yazmıştır. ‘Pontus’un ağzında Megaralılar tarafından kurulmuş olan Khalkedon ve bir köy olan Khryosopolis ve Khalkedonlar tapınağı bulunur; ve denizden biraz içerde içinde küçük timsahların beslendiği bir pınar vardır.²⁰²’

Kadıköy, Mühürdar, Moda ve Kadıköy İskele civarı Hulki Aktunç’un sosyal ve edebiyat hayatında en önemli mekan olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar eserlerini otobiyografik etkilerden uzak yazdığını söylemiş olsa da Bir Çağ Yangını romanı, Göz Bağı hikâyesi ve Hayalkar Hüseyin Terzihanesi şiirlerinde Kadıköy merkezli otobiyografik etkiler olduğunu görmek mümkündür. Hulki Aktunç’un Hayalkar Hüseyin Efendi Terzihanesi şiirlerindeki otobiyografik etki babasının, işlettiği kıraathane ve burada gördüğü insanların etkisidir. Ama Aktunç asıl etkinin Kadıköy çarşısı ve bu çarşıda konuşulan diller olduğunu söyler.²⁰³

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Sokaklar	▪ Güneşlibahçe Sokak ▪ Üzerlik Sokak	▪ Doğal ve dar bir yapıya sahip bu sokaklar, anıların biriktirildiği bir arada yaşamının en güzel örneklerinin sergilendiği mekânlardır.
▪ Azınlıklar	▪ Rum ▪ Ermeni ▪ Acem ▪ Kürt ▪ Yahudi	▪ Pek çok milliyetin bir arada yaşadığı Kadıköy çok kültürlü yapısı ile birlikte yaşamının ideal örneğini sergileyen bir mekândır.
▪ Çarşı	▪ Kadıköy Çarşısı	▪ Kadıköy’deki hayatın renkliliğini ve canlılığını gözler önüne serer

Kadıköy’de doğan ve çocukluğunun bir kısmını burada geçiren Selim İleri (1949-) İstanbul üzerine yazdığı denemelerinde Kadıköy ve semtlerinden de bahseder. Selim İleri, İstanbul üzerine yazdığı yazılarında şehri anılarından yola çıkarak bütün bir güzellik halinde anlatır. Bu güzelliği oluşturan parçalar arasında Kadıköy’ü mutlaka

²⁰² Hulki Aktunç, *Bir Kadıköy’oğlu*, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2009, s. 16.

²⁰³ Hadiye Hanoğlu Hanımefendi, Hadiş, Ohannes İznikliyan Bey/ (Ki Bay Ohannes diye anılmasından hiç hoşlanmazmış),/ Bay Onnik Sefardimis (Karışık Orhan deniliyor), İved Kordoba/ Hanımcaz (o da Bayan diye anılmasından hiç hoşlanmazdı),/ Kendisi Nühket Ablacık ‘Kurtuba’ diye de bilinirmiş),/ Yorgios Meraklidis (bazen Müsü Yorgo filan diye de/ Anılırdı ama bundan pek de hoşlanmazdı, bir öyküsünün/ Varolduğunu bilmeden Kaybolmuştu), ölümle birlikteyiz... (Hulki Aktunç, *Firak Toplu Şiirler 1989-1999*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.324.

anlatır. Kadıköy yazar için yalnızca İstanbul'un ruhunu tamamlayan bir yer değil aynı zamanda kendisi için yaşanmışlığın, İstanbul'u tanımanın da önemli mekânlarındandır. Selim İleri'nin Kadıköy'ü anlatırken üzerinde durduğu en önemli nokta havuzları, köşkleri, sinemaları ve sokaklarıyla kimliği olan bir Kadıköy'dür. Kadıköy'e dair hatıraları arasında Kadıköy semtleri, çiçekler, Arnavut kaldırımlar, ağaçlar, ahşap evler, köşkler, samimi ilişkiler vb. vardır:

“Kadıköyü benim için daha çok, Altıyol, Bahariye, Mühürdar ve Moda demekti. Biraz da Fenerbahçe ya da Çelik Gülersoy'un Türkçe özeniyle, Fenerbahçesi.²⁰⁴”

Yazar zaman zaman bu kimliğin değişmesinden de şikâyetçidir.

Kadıköy'ü yalnızca gördükleriyle değil duydukları ve okuduklarıyla da anlatan Selim İleri Atatürk'ün 1927 yılında Moda'ya gelişini ve yelkenli yarışlarını seyredişini anlatır. Annesinin arkadaşı Nezihe Hanım 7-8 yaşlarında olduğu o dönemi her anlatışında aynı heyecanı yaşar.

Edebi eserlerinde doğduğu, yaşadığı ve çok sevdiği Kadıköy'den sıkça bahseden Selim İleri, anılarında, İstanbul üzerine yazdığı kitaplarda da Kadıköy ve semtlerini anlatır.

1949 yılının nisan ayında Bahariye'de doğan yazar, beş yıl yaşadığı evi ayrıntıları ile anlatır:

“Bahariye Caddesi üstündeki Gere de Apartmanı'nda doğmuşum. Gere de Apartmanı yorgun cephesiyle hala yerli yerinde. Giriş katında doğmuşum. Beş yaşına kadar oturduğumuz o kira evini hayal meyal hatırlarım. Önde, biri caddeye bakan iki oda.” (s.19)

Yazarın doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği yıllarda Bahariye dingin ve nezih bir İstanbul köşesidir: “O dingin, erinçli İstanbul'da, İstanbul'un bahçelik Kadıköyü'nde, Kadıköyü'nün caddesinden bazen saatlerce taşıt geçmeyen Bahariyesi'nde bir ev.”²⁰⁵ Bahariye'yi ve Oturduğu evi *Fotoğrafi Sana Gönderiyorum* kitabında yer alan *Perisiz Evler* hikâyesinde anlattığını belirtir.

²⁰⁴ Selim İleri, *İstanbul'un Sandık Odası*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2004, s.165 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

²⁰⁵ Selim İleri, *Yıldızlar Altında İstanbul*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2008, s.43 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Bahariye yazarın dünyasında “tramvay sesleri cümbüşüdür.” Tramvay seslerine ara sıra çan sesleri de eşlik eder.

“Tramvayın sesleri hep uçarıyken çanındaki hüznü, ağırbaşlı hatta matemlidir.” (s.20)

Selim İleri’ye göre Bahariye’nin sembollerinden ve orada yaşayan herkesin olağan karşıladığı çan sesleri farklı kültürlerin bir arada yaşadığını gösteren birer birliktelik sembolüdür. Bu birliktelik 6-7 Eylül olaylarına kadar devam edebilmiştir:

“1950’lerin İstanbul’unda farklı kültürler, farklı dinler birbirine kardeşti. Henüz 6-7 Eylül felaketi yaşanmamıştı. Bağnazlık yoktu. Kiliseyi gezdiğimizizi, kilisede dua ettiğimizi hatırlıyorum.” (s.20)

Selim İleri Kadıköy’e dair anılarında Bahariye Caddesi’nin adının değiştiğinden de bahseder. Caddenin adı Asım Gündüz²⁰⁶ caddesi olmuştur. Asım Gündüz’ün Ayia Trias Kilisesinin yanında Nisbiye Sokağının köşesinde bir köşkü vardır. Selim İleri bu köşkü ve köşkün bahçesinin unutamayacağı mekânlardan biri olduğunu söyler:

“Ev dediğime aldanmayın. Bütün hayatım boyunca unutamayacağım mekânlardan biri. Eskilerin ‘köşk yavrusu’ dediklerinden. Onun da harikulade bir bahçesi var. Ayia Trias’inkini çamlar bezemişken, bu bahçede sünger taşlarıyla yapılmış havuz ilk anda göze çarpıyor. Havuzun nilüferli olduğunu söylememe gerek yok herhalde. Derken öteki güzelliklere dalıp gidersiniz: Mevsim çiçekleri, meselâ, anasınababasınapayverenler, leylakî ortancalar -başka bahçelerdekiler çividîyken, bunlar gerçekten leylakî-, sincabî horozibikleri, havuz kenarında öbek öbek hercai menekşeler.²⁰⁷”

Anlattığı ve bütün ayrıntılarıyla anlattığı bu Kadıköy mekânı pek çok edebi eserinde de geçmiştir.

“Bahçe olsun, ev olsun, rüyadan çıkageliyormuşçasına, yazdıklarımnda göründüler. Pastırma Yazı’ndaki "Annemin Sardunyaları" oradan esinlenme; Dostlukların Son Günü’nde "Erişmez Nevbahar", yıllar sonra Ada, Her Yalnızlık Gibi... Dönüp dolaşıp oraya geri dönmüşüm.” (s.20)

Bu mekân zaman içinde yazarın hafızasında ve eserlerinde kalmış, yıkılmıştır.

²⁰⁶ Milli Mücadelenin önemli komutanlarından ve Cumhuriyet’in ilk genelkurmay başkanlarından biridir. 1938’de Hatay’ın Türkiye’ye katılması için Antakya’da Fransızlarla yapılan görüşmelerde Türk Askeri Heyetinin başkanlığını yapmıştır.

²⁰⁷ Selim İleri, *İstanbul Lale ile Sümbül*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2007, s.20 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Selim İleri Bahariye'deki sinemaları da anlatır. Sinemaların semtin modern yüzüdür. Kadıköy'deki bütün sinemalar Bahariye'dedir. Selim İleri'nin anlatımıyla sinema salonları da anıların tazelendiği birer hafıza mekânı olmuştur, aynı zamanda. Halkevi binasındaki Yurt, Sakızgülü Sokağındaki Hale²⁰⁸ sinemaları yazarın dünyasında yalnızca film izlenen bir salon değil geçmişe yaptığı yolculukta hatırlamasına yardımcı olan, yaşanmışlığın birer somut mekânı olarak görünürler. Anlatılan bu sinemalar arasında en önemli yer Kadıköy ve Bahariye'nin de sembol mekânlarından biri olan Süreyya Sinemasıdır. Süreyya İlmen²⁰⁹ tarafından yaptırılan bu mekân sinema olmasının yanı sıra içinde heykellerin, maskların, balo salonunun bulunduğu modern bir yerdir. Yaşarken ve Ölürken romanında sinemanın bu görüntüsünün izleri olduğunu anlatan yazar, annesiyle Bahariye'den Altıyol'a inerken gördüğü ve hatırladığı yerleri özlemle anar:

“Annemle Bahariye'den Altıyol'a inerdik. Hafif eğimli yokuş. Altıyol'da dedemin kitapçı dükkânı, ufarak kitabevi. Tezgâhın üstünde Miki fareli, Vakvaka kardeşli, Varyemez Amcalı çıkartmalar. Dedem cimri. Anneciğim hayatta. Çıkartmalar tezgâhta kalacak, ama annemle el ele tutuşup Gerede Apartmanı'na döneceğiz. Az sonra. Ah keşke!²¹⁰ ”

Selim İleri Şifa'yı anlatırken edebiyatçıların yaşadığı mekândan, Kadıköy'ün değişen ve kendisini hiç memnun etmeyen yüzünden bahseder:

“Bilmem neden, içimde küskünlük. Geçen zamana değil. Değişen görünüme, Bahariye'nin, Moda'nın, Şifa'nın, karşıda Kalamış'ın, Fenerbahçe'nin yitirdiğimiz pitoreskine.” (s.24)

Şifa, Cumhuriyet döneminin önemli yazarlarının yaşadığı mekândır. Ali Naci Karacan, Halit Fahri Ozansoy, Tahsin Nahit, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fahri Celal, Reşat Nuri, Ahmet Haşim, Ömer Seyfettin, Salih Zeki Aktay gibi pek çok edebiyatçı Şifa sokaklarında dolaşmış ya da burada yaşamıştır. Selim İleri saydığı bu sanatçıların Şifa'da yaşadığı hayatı hayal eder ve onları bir arada anlatır:

²⁰⁸ Hâle Sineması, eskiden tiyatroymuş; Apollon Tiyatrosu. İlk Müslüman Türk kadın tiyatro sanatçısı Afife Jale'nin o kadar trajik yaşamını bilenler, bedbaht ve çaresiz Afife'nin Apollon'da başına gelenleri, o can yangınına hatırlayacaklar. Büyük romancımız Reşat Nuri Güntekin, Afife Jale'yi kaleme getiren içli yazısında Apollon'u, Bahariye'de bahar kokan geceyi, aktrisin, kamuoyunca değil, zabıtaca lânetlenişini anlatır.

²⁰⁹ İstanbul milletvekilliği yapmış, başta Kadıköy olmak üzere İstanbul'da pek çok binanın yapılmasına ve girişimin başlatılmasına öncülük etmiştir. Yoğurtçu Parkı'nın yapılmasına öncülük etmiş, Üsküdar-Kadıköy tramvay hattının açtırmış, Maltepe'deki Süreyya Plajı'nı yaptırmıştır. Devlet desteği olmadan açılan ilk fabrikayı (mensucat fabrikası) açtıran, Kayışdağı suyunu Kadıköy'e getiren de Süreyya İlmen'dir.

²¹⁰ Selim İleri, *İstanbul Lale ile Sümbül*, s.22 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Hemen her akşam, Şifa’da, Bakla Tarlası’nın ucundaki bir açık hava kır kahvesinde buluşuluyor. Kızıltoprak sahilleri, Kalamış Koyu kahvenin manzarası. Bazan tavla oynanıyor. Sonra, kır kahvesinde, "beş aşağı beş yukarı" dolaşmalar. "Kahveci Yervant, kıranta, yaşlıca bir Ermeni. " (s.25)

Yazar, bu sanatçılardan bazılarının Şifa’daki hayatından ayrıntılı olarak bahseder. Bu sanatçılardan ilki Ahmet Rasim’dir. Hayatının önemli bir bölümünü Kadıköy’ün Şifa, Fenerbahçe’de (Papazın Çayırı) geçiren Ahmet Rasim’i Şifa’da Kahveci Yervant’ın kahvesinde hayal eder:

“Artık yaşlanmış olan Ahmet Rasim, şişman vücudunu bu koltuğa gömerek, gözlüklerinin altından, ayna gibi düz ve şeffaf koy sularını temaşaya dalarken, kim bilir içinden eski İstanbul ve bilhassa Kadıköyü akşamlarına dair ne gençlik hatıraları geçirirdi!” (s.25)

Selim İleri’nin Şifa sokaklarında ve kahvelerinde hatırladığı sanatçılardan biri de Nazım Hikmet’tir:

“Şifa akşamlarına derken iki genç daha karışır: Mecdi Sadrettin’le Nâzım Hikmet. Nâzım Hikmet o tarihlerde daha ilk şiirlerini yazmaktadır; "fakat bu heveskârlık şiirlerinde bile kuvvetli bir heyecan"... Bu şiirlerden bir ikisi kırık aşk şiirleridir. "İri siyah gözlü" sevgilisiyle Nâzım’ın arası açılmış ve şair taşkın bir "intikam feryadıyla" şiirleri yazmış.” (s.25)

Gelinlik Kız hikâyesinde Şifa semtinin izlerini de anlatır: "Kapıdan kedi adımlarıyla çıkıyoruz." (İşte Gereke Apartmanı’nın kapısından!)

“Annem, dikkatle sokak kapısını kilitlemiyor. Sonra sokak, yazsa daha bir iç açıcı serinlikte, sonbaharı yaşıyorsak iyicene iliklerimizi ısıtan ılık güneşlerle dolardı. " (s.23)

Selim İleri *Kar Yağıyor Hayatıma* adlı eserinde Kadıköy’de yaşayan ya da burada rastladığı edebiyatçılardan da bahsetmeye devam eder. Selim İleri, Taksim Erkek Lisesi’nden öğretmen olan yazar Vedat Günyol ile ilgili anılarını heyecanla anlatırken, onu çok etkilemiş Bostancı’da dört bir yanı kitap dolu evlerinden bahseder.

“Bostancı’daki evine gidiyordum. Vedat Bey, Aziz Nesin’in kiracısıydı. Bu evde bazı akşamlar, bazı geceler sanki dünyanın bütün konuları konuştuk, uzun yıllar içinde. Bazan başkalarıyla, bazan ikimiz. ²¹¹”

²¹¹ Selim İleri, *Kar Yağıyor Hayatıma*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2005, s.88 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Yazar, Kemal Tahir'i ziyaretlerine giderken Kadıköy'den Suadiye dolmuşuna bindiklerini, Kemal Tahir'in önceleri Şaşkınbakkal'da bahçeli bir evde daha sonra Göztepe taraflarında bir apartman dairesinde oturduğunu anlatır. Kemal Tahir'in Şaşkınbakkal'daki evini ve buraya gelen insanları da anlatır. Selim İleri Moda'nın dik merdivenli daracık sokaklarında Behçet Necatigil ile karşılaşmalarından bahseder:

“Bazı günler Beşiktaş'a vapura binip, Üsküdar'a, oradan da Moda'ya giderken, dik merdivenlerde, daracık ara sokaklarda Behçet Hoca'ya rastlıyordum. Elinde file, çarşı pazardan yorgun argın dönerdi, şiirin birebir insanı.” (s.153)

Sevim Burak, dostu Selim İleri'ye Bağdat Caddesi'nde geçecek olan yeni romanından şöyle bahseder:

“Beni en çok anan sanatçı, vefalı, dostum... sevdiğim yazar'a sevgiyle... her zaman. Sevim Burak. Aralık1982 Erenköy.”... “Uzun bir öyküsü olduğunu, Bağdat Caddesi'ndeki çılgın gençliği bir otomobilin bakışından anlattığını söyledi...” (s.174)

Hayatı Kadıköy'de geçmiş bir başka edebiyat insanı öykü ve tiyatro yazarı Haldun Taner, Selim İleri'nin anılarında Şaşkınbakkal'daki evde ve Mühürdar'da canlanır:

“Başında beresi, sırtında yağmurluğu; nedense onu öyle sonbahar günlerinde Şaşkınbakkal'daki eve geri getiriyorum. Anılarda. Daima güler yüzlü, gerçek bir edebiyat adamı.” (s.211)

Yoğurtçu Parkı'nın kış günlerini hatırlamayan –aslında hatırlamak istemeyen- yazar, diğer mevsimlerinin ayrı güzellikleri olduğunu anlatır. Yoğurtçu Parkı onun çocukluğunun parkıdır:

“Ayrıca, Yoğurtçu Parkı benim çocukluğumun parkıydı. 1950'lerin dünyasında parkta çok günlerim, çok hatırlarım...”²¹²

Sonbaharda kendini gösteren ateşçiçeği de çocukluğunun mekânlarından biri olan Yoğurtçu Parkı'na dair hatırladıklarıdır. Çocukluk dönemi hatıralarında Kadıköy güzel kokulu çiçeklerle sıkça yer bulur:

“Burası Kadıköy'nün Moda taraflarında bir evdir. Vakit, öğleden sonra akşamüzeri arası. Aylardan mart olabilir. Yosun yeşiliyle deniz mavisi

²¹² Selim İleri, *İstanbul Lale ile Sümbül*, s.44 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

karışımı perdelerden... hem de kadife perdelerden güneş ışığı üşüşmekte, evin salonunu ancak yer yer aydınlatmaktadır. Kupa bir vazoda mimoza salkımları durur. Mimozaların kanarya sarısı çiçekleri küçücük ponponlardır. Ve dokunursanız tüylerini hissedersiniz, parmak uçlarınız kanarya sarısına boyanır...”(s.22)

İstanbul ve Kadıköy’ün en güzel doğal manzaraları çiçeklerle tamamlanmıştır. Ancak çiçekler, çiçek ağaççıkları şimdi birer mutlu hatırlamalardan ibarettir:

“Leylak da romanlara geçmiş çiçeklerden. Leylak İstanbul’un en gözde çiçek ağaççıklarındandı. Göztepe’de leylak ağaççıklarıyla donanmış o köşk... şimdi yol geçiyor.” (s.22)

Selim İleri’nin çiçeklere ilgisi onun sözlükten yararlanıyor olduğuna dair şüphelere uyandırır da kendisi bu bilgileri Kadıköy’e borçlu olduğunu söyler:

“Rahmetli öğretmenim Rauf Mutluay’ın bir yazısını hatırlıyorum: Bir hikaye kitabındaki çiçek ve bitki adlarının bolluğuna şaşıyor, özel bir sözlük çalışması yaptığını ileri sürüyordu. Oysa o çiçekler, o bitkiler, süs ağaçları, hepsi Kadıköy’ün bahçelerinden, çocukluğumun bahçelerinden, yankılardı benim için.²¹³”

Selim İleri’nin Kadıköy’e dair anılarında yer edinen mekanlardan biri de Moda’dır. Yaz esintileri ile birlikte hatırladığı Moda bir karnavalı andıran plajıyla da kimliğini oturtmuş Kadıköy semtlerinden biridir:

“Sonra yaz günlerinde plajların lokantaları vardı. Moda Plajı’nınkiyle Küçüksu Plajı’nınkini kaç kez anlatsam bıkmam. Geçmiş bir daha geri gelmeyecek o günlere, o saatlere özlemim dinmez. Güneş yine alev alevdir, gökyüzü masmavi, deniz pırıl pırıl.²¹⁴” Yazarın Moda’yla ilgili anıları kimi zaman bir hikâyenin konusuna ilham kaynağı olacak gibidir: “Moda İskelesi’nde, taze tuttuğu balıkları satmaya çalışan yaşlı balıkçının kırış kırış yüzünü hiç unutmadım...” (s.81)

‘Anlı şanlı dondurmacıları ve bisküit satan pastanecileri’, Kız Olgunlaşma Mektebi, Aya Triada Kilisesi ile Kadıköy’ün ‘en şatafatlı’ semtidir. Moda Vapur İskelesi de yazara göre İstanbul’un en güzel iskelelerinden biridir. Şimdilerde ise yalnızca bir silüetten ibarettir:

²¹³ Selim İleri, *Yıldızlar Altında İstanbul*, s.45.

²¹⁴ Selim İleri, *İstanbul Lale ile Sümbül*, s.51.

“Orayı o kadar çok severdim ki sonra dayanamayıp bazı romanlarımda yazdım. Moda İskeleyi de bembeyazdı, mavi çiniliydi; bugün de öyle ama, artık uğramıyor vapurlar, orada kendi kendine duruyor.”²¹⁵

Kadıköy’de Moda Plajı’ndan başka Suadiye, Caddebostan, Bostancı Plajları da vardır. Ancak yazar için Fenerbahçe Plajı’nın ayrı bir yeri vardır:

“Ama Fenerbahçe Plajı’nda çok daha uzun yazlarım var. Yüzmeyi Fenerbahçe Plajı’nda öğrendim.” (s.69)

Osmanlı döneminde ‘Fenerlibahçe’ adıyla anılan ve bir dönem tramvayla gidilen bu semt, güzelliklerini kaybetmiştir:

“Ana yol olsun, ara sokaklar olsun, o sakın, hep yaz çağrışımı, hep bahçe dünyalı Fenerbahçe, beş on, bilemediniz on beş yıl içinde birbirine fazla sokulmuş, birbirinin özel dünyasını röntgenci isteklerle araştırmaya meraklı apartmanların semtiydi artık.”²¹⁶

Selim İleri, Türk filmlerinin ana mekânlarından biri olan ve yazarın bir gün otel ya da işyeri olmasından korktuğu Haydarpaşa’yı görmeden Şifa’ya kadar duyulabilen tren seslerinden tanımıştır:

“Ben Haydarpaşa’yı tren seslerinden hatırlarım. Bu ilk hatırlayış, belki de garı görmeden yaşandı. Çünkü dedemlerin Şifa’daki evlerinde, arka balkona çıktığımda, o zamanın... bundan elli yıl öncesinin تنها ve handiyse kırılık İstanbul’unda, tren sesleri Haydarpaşa’dan Şifa’ya kadar yankır dururdu.”

Haydarpaşa yazara Türk filmlerinin yanında Nazım Hikmet’in “Memleketimden İnsan Manzaraları” şiirinden bir bölümü de hatırlatır:

“Haydarpaşa garında
1941 baharında
saat on beş
Merdivenlerin üstünde güneş
yorgunluk ve telaş.”²¹⁷

Bu dizeler Nazım Hikmet’in yenilikçi tavrının çıkış noktasının Haydarpaşa olduğu çağrışımını uyandırır:

²¹⁵ Selim İleri, *Yıldızlar Altında İstanbul*, s.85.

²¹⁶ Selim İleri, *İstanbul Seni Unutmadım*, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2001, s.29-30.

²¹⁷ Selim İleri, *İstanbul Lale ile Sümbül*, s.173.

“Nazım Hikmet’in yenilikçi edebiyatımızın en güçlü ‘öncü’ eseri saydığım şiir-destan-roman-tarih-film senaryosunda, sonra, Haydarpaşa Garı’ndan tren kalkar, kederden ibaret yolcularıyla. Kızıltoprak’ta ahşap bir köşk, bahçesinde ‘çok büyük bir fıstık ağacı’... Buradan bütün bir yurt haritasına çılgın, haykırışın yolculuğu.” (s.174)

Acıbadem dinginliği, esintileri ve ‘yeşertileri’ ile Kadıköy’ün güzel mekânlarından biridir. Görkemli günlerini kaybetmiş olsalar da Acıbadem köşkları ile İstanbul’un sayfiye yerlerinden biridir. Bu köşklarin -onarılıp tamir edileceğine- yerine apartmanların dikilmesi semtin güzelliğine gölge düşürmüştür.

O dönemlerde bolca bulunan uskumru, çiroz, palamut gibi balıklar da Kadıköy Çarşı’sında tezgâhların en önemli malzemeleridir.

Yazar, Kadıköy ve semtlerinden bahsederken Nazım Hikmet, Safiye Erol, Halit fahri Ozansoy, Faruk Nafiz Çamlıbel, Kemal Tahir, Salah Bırsel, Ahmet Haşım, Cemal Süreya gibi kendisiyle birlikte ya da kendisinden önce burada yaşamış, buranın havasını solumuş edebiyatçıları da hatırlar.

Eski İstanbul’u renkleriyle hatırlayan Selim İleri Kadıköy ve semtlerinin de kendilerine has renkleri olduğunu anlatır:

“Şifa’dan deniz uzaktan bir yelkenlinin beyazıyla beyaz bir lekeye kavuşurdu. Sandalla Kalamış’a geldiğimizde, burada kehribar sarısı duvarlı ve denize inen bir bahçeden, bilmem neden, yosun yeşili çamlar fıskırırdı. Çamın yeşilini, o koyu yeşili, belki de sarı duvarlar kırıyordu... Kadıköyü Çarşısı’nın rengi, balıkçıların kırmızı tablalarıydı. ²¹⁸”

Çocukluğunda Bahariye’den Şifa, Kadıköy Çarşısı ve Moda’ya yaptığı gezintiler yazarın gözünde dünya yolculuğu gibidir. Frerler Mektebi’yle²¹⁹ başlayan ahşap evler, taraçalı, bahçeli Şifa evleri, akşam ampulleri yanan Kadıköy Çarşısı, o zaman nostaljik olmayan Koço restoranı Göztepe’deki akraba ziyaretleri, çiçekleri, evleri ve plajıyla Moda, Süreyya ve Hale Sinemaları Selim İleri’nin çocukluğunda dünya gezintisine çıkmış kadar heyecanlandığı Kadıköy mekanlarıdır.

Kadıköy Çarşısı için ayrı bir parantez açan yazar, çarşının sebze meyve, balık, ‘bin çeşidiyle baharat’, turşu satan dükkânlarını birer birer hatırlar. Kadıköy Çarşısı’nda

²¹⁸ Selim İleri, *İstanbul Seni Unutmadım*, s.10.

²¹⁹ Frerler Mektebi Kadıköy yerlisinin Saint Joseph’e verdiği addır.

şekerleme satan Cemilzade ve balıkçı dükkânlarının ayrı yeri vardır. Balıkçı tezgâhlarının kırmızı tablaları yazara resim gibi görünür:

“Kadıköy Çarşısı’nın oldum bittim balık tezgâhları da birer resim, birer şiirdir.”²²⁰

Uluslararası üne kavuşmuş Udi Cemil Bey’in önce Şehzadebaşı’nda kendisinin sonra Mehmet Ali Bey’in Kadıköy’de açtığı şekerlemecinin akidelerin, badem ezmelerin, lokumların tatları yazar için bir rüya gibidir.

Selim İleri için Kadıköy’ün özel hayatı açısından da ayrı bir yeri vardır. Erken yaşta Alzheimer hastalığına yakalanıp hayatını kaybeden annesine dair pek çok hatırasının mekânı Kadıköy’dür. Annesi ilk gençlik yıllarını Kadıköy’de geçirmiştir. Selim İleri bu yılların romanını hep yazmak istediğini annesinin romanını yazdığında Kadıköy’ün de romanını yazmış olacağını söyler:

“Yazabilseydim, bir bakıma eski Kadıköy’ün de romanını yazmış olacaktım. Papasın Bağı, Kuşdili çayırı, Moda, Deniz Kulübü... İlk gençliği, genç kızlığı oralarda geçmişti. Manolya ağaçları, gölgede salıncaklar, piyanoda alaturka musiki...”²²¹

On sekiz yaşında ölen bir tanıdıklarını kaybettiklerinde ölen insan için değil annesi için üzülen yazar bütün bu hatıraların hep Kadıköy’de geçtiğini belirtir:

“Kadife Sokak. Çiçek öbeklerinin, kuğuların, derelerin bezediği faytonlar. Kadıköyü. Hep Kadıköyü.” (s.25)

Annesinin Alzheimer hastalığına yakalandıktan sonra kaybolup eski bakıcılarının evine gittiğini öğrenen yazar annesini bulmak için hatırlarında yer edinen bütün Kadıköy mekânlarını ‘ter içinde’ arar:

“Moda’yı, çay bahçelerini, dedemin Yoğurtçu’daki, Nezihe Hanımların Şifa’daki evlerini... akla gelebilecek her yeri koşarak arandım.”²²²

Annesini Mühürdar’daki evinde kaybeden Selim İleri *Annem İçin* kitabında Kadıköy’ü annesinin varlığını yanında hissederek arar.

²²⁰ Selim İleri, *İstanbul Seni Unutmadım*, s.24.

²²¹ Selim İleri, *Annem İçin*, İstanbul: Everest Yayınları, 2001, s.40

²²² Selim İleri, *Annem İçin*, s.37.

Selim İleri'nin anı kitaplarında Kadıköy çocukluk, yazar ve şairler, annesi, çiçekler, köşkler, plajlar vb. bağlamlarında, Kadıköy'ün kimliğini oluşturan bütün nostaljik öğeler bağlamında ele alınmıştır.

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Spor Faaliyetleri	▪ Moda Yelkenli Yarışları	▪ Kadıköy'le özdeşleşmiş spor etkinliklerinden biri olan bu yarışlar bugün de yapılmaktadır.
▪ Cadde	▪ Bahariye Caddesi	▪ Bahçeli köşkları, tramvayı ve seçkin insanlarıyla Kadıköy kimliğini yansıtan mekânlardan biridir.
▪ Ulaşım Araçları	▪ Bahariye'den geçen tramvay	▪ Ulaşımında kolaylık sağlamanın yanı sıra Kadıköy'le özdeşleşen tramvayla bugün de nostalji seferleri düzenlenmektedir.
▪ Park	▪ Yoğurtçu Parkı	▪ Kadıköy'ün doğal güzelliğini tamamlayan sembol mekânlardan biridir.
▪ Çiçekler	▪ Leylak ▪ Hanımeli ▪ Süs ağaçları ve bitkileri	▪ Kadıköy'de mevsimlerin değiştiğini gösteren doğal güzelliklerden biridir.
▪ Plajlar	▪ Moda ▪ Fenerbahçe Plajları	▪ 1980li yılların sonuna kadar denize girilebilen bu plajlar İstanbul'un en tanınmış plajlarındandır.
▪ Sinema-Opera Salonları	▪ Süreyya Sineması	▪ Kadıköy'deki kültür hayatının devamlılığını gösteren mekânlardan biridir.
▪ Çarşı	▪ Kadıköy Çarşısı	▪ Tezgâhları 'birer resim, birer şiir'e benzeyen Kadıköy Çarşısı buradaki yaşamın canlılığını da göstermektedir.

C. Kadıköy'de Yaşayan Diğer Edebiyatçılar

1887 yılında doğan Tahsin Nahit (ölümü 1919) Fecr-i Ati Beyannamesi'nde imzası olan şairlerden biridir. Yaşadığı dönemin önemli edebiyatçılarından biri olan şair, bir dönem Haydarpaşa'da yaşamıştır:

“Yeldeğirmeni'nden Haydarpaşa Çayırına inen Taşlıbayır Sokağı'nın alt sağ köşesinde küçük, mimarisi bakımından bize yabancı gelen bir kâgir ev

vardı. İngiliz kasabalarındaki küçük kırmızı damlı yapıları hatırlatan bu evde, Fecr-i Ati'nin aşk şairi Tahsin Nahid oturmuştu.²²³»

Adnan Giz'in bildirdiğine göre şairin 1910'da çıkardığı ikinci şiir kitabı Ruh-ı Bikayd'taki şiirlerinde semt adı olarak Cağaloğlu'nun yanında Haydarpaşa da geçmektedir.

Nev-Yunanilik hareketinin içinde yer alan, şiirlerinde mitolojik unsurları sıkça Kullanan Salih Zeki Aktay (1896-1971) hayatının önemli bir kısmını Kadıköy'de geçirmiştir. Adnan Giz'e göre Kadıköy'de bir dönem yaşamış diğer edebiyatçılardan farklı olarak ömrünün sonuna kadar burada kalmış olan şaire Kadıköy'ün romantik mekânlarında rastlama olasılığı yüksektir. 'Tam kırk yıldır bu beldenin bütün kadınlarına aşığım diyen' Salih Zeki'nin gizlice âşık olduğu bir İngiliz kadın da Moda'da yaşamaktadır. Yine Adnan Giz'in aktardığına göre Beş Hececiler onu aralarına almış ve ona 'yavrum Salih Zeki' diye seslenmişlerdir. Kadıköy toplantılarına da katılan Salih Zeki Aktay'ın şiirleri Ahmet Haşim tarafından beğenilir ve onun olmadığı Kadıköy toplantılarından birinde övülür. Afif Yesari anılarında Salih Zeki Aktay'ı Kars Pastanesinin vitrininde gördüğünü anlatır:

“Kadıköy iskelesinden az ilerde, köşede bir dükkân var... Yıllar önce orası 'Kars Pastanesi' iken caddeye bakan geniş vitrini gerisinde, öndeki masada, üzerinde her zaman açık duran, saçları omuzlarına kadar uzun, monokl takmış, gür kaşları hafif çatık, bakışları hafif dalgın, plastronlu bir şair görülürdü: Salih Zeki Aktay...²²⁴»

1990lı yılların başlarında edebiyat ortamının içinde yer alan pek çok sanatçı Perşembe günleri Kadıköy'de Deniz Lokantası'nda toplanmaya başlamıştır. Yusuf Çotuksöken ve Eray Canberk'in başlattığı bu toplantılar uzun bir süre düzenli olarak devam etmiştir. Eray Canberk edebiyatçıların Kadıköy'de toplanma alışkanlığının yüz yıllık bir gelenek olduğunu söyler:

“Kadıköy yakasında oturan yazar sanatçı takımı, aşağı yukarı yüz yıldan fazla bir zamandan beri bir geleneği sürdürmektedir: Kadıköy yakasında belli bir yerde toplanma geleneği. Bu toplanma yerleri kıraathaneler (sonra kahveler), meyhaneler, içkili gazinolar, kır kahveleri olmuştur. Son otuz yılı düşünürsek Kalamış'ta Todori, Fenerbahçe'de Belvü, Dalyan'daki balıkçı kahvesi, Moda'daki Koço, Kozyatağı'ndaki kır kahvesi, Çamlıca ve

²²³ Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, s.159.

²²⁴ Afif Yesari, *İstanbul Hatırası*, İstanbul: Türkiye Turing Otomobil Kurumu Yayınlar, 1987, s.84.

Kısıklı'daki kır kahveleri, Kadıköy'de Hacı Bekir, Beyaz Pastane, Kars Pastanesi, Baylan, Altıyol'da Rasim, Kalamış'taki Saadet Hanım'ın çay bahçesi bu tür toplanma yerleriydi.”²²⁵

1970li yıllarda kendisi de Kadıköy'de yaşayan İlhami Bekir Tez'in öncülüğünde toplanan edebiyatçılar 1990'lı yılların başlarında toplanma geleneğini yeniden başlatmışlardır. Perşembe toplantılarının devamlı üyelerinin başında Yusuf Atılgan gelir. Eserlerinde Kadıköy ve semtlerine dair izlere az rastlanan Yusuf Atılgan toplantılara gelen diğer arkadaşlarından yaşça büyük olmasına rağmen herkese dostça davranır:

“Zaman zaman açılıp, edebiyattan, çeviriden ve çok sevdiği hocası Ahmet Hamdi Tanpınar'dan söz ettiğinde bize tadına doyum olmaz anlar yaşattırdı.”²²⁶

Bu toplantılara katılanlar arasında Alpay Kabacalı (1942-) Nejat Bozkurt (1956) Teoman Duralı (1947-) Metin Cengiz (1953-) Tuğrul Tanyol (1953-) Şükran Kurdakul (1927-) Afşar Timuçin (1939-) Refik Durbaş (1944-) Necati Tosuner, (1944-) Ataol Behramoğlu (1942-) Süreyya Berfe (1943-) gibi isimler yer almaktadır.

Kadıköy'deki Perşembe toplantılarında bir başka oluşum daha vardır. Öncülüğünü Sabahattin Kudret Aksal'la (1920-1993) Salah Birsal'in (1919-1999) yaptığı bu toplantılar öğleden sonra üçte başlayan ve düzenli olarak devam ettirilen buluşmalardır. Bu iki sanatçı dışında Füzûzan (1932-) Ahmet Miskioğlu (1924-) Müslim Çelik (1952-) Muzaffer Uyguner (1923-) Asım Bezirci (1927-1993) Melisa Gürpınar (1941-) Osman Şahin (1940-) Necati Tosuner bu toplantılara sıkça katılan edebiyatçılardır. Perşembe toplantılarının müdavimlerinden bir kısmı ayrıca Bostancı'daki Hatay İçkiewi'nde de toplanır.

1987'de başlayan ve 1990lı yılların başlarına kadar devam eden Bostancı ve Kadıköy'deki toplantılar 23.5.1991 Perşembe günü Bostancı'daki Hatay İçkiewi'nde birleştirilir. Bu tarihten itibaren Kadıköy'deki edebiyatçıların Perşembe toplantıları farklı yerlerde bir araya gelinse de tek gurup halinde gerçekleştirilir.

Beyoğlu'nda bulunan Narmanlı Han'da yaşamış olan ve bu yerle adı özdeşleşmiş olan Ahmet Hamdi Tanpınar da (1901-1962) Kadıköy Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapmış, Ahmet Haşim'in ölümünden sonra onun yerine Acıbadem Güzel

²²⁵ Eray Canberk, *Perşembenin Gelişi Pazartesisiden Bellidir*, Milliyet Sanat Dergisi, Temmuz 1991, Sayı 267/1, s.2.

²²⁶ Eray Canberk, *Perşembenin Gelişi Pazartesisiden Bellidir*, s.3.

Sanatlar Lisesinde (bugünkü adı Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar fakültesi) Estetik dersleri vermiştir.

Hayatının büyük bir bölümünü Kadıköy’de geçirmiş edebiyatçılardan biri de Fazıl Hüsnü Dağlarca’dır. (1914-2008) Kadıköy’deki evinden dışarıda geçirdiği zamanların çoğunu Hayal ve Vagon kahvehanelerinde geçirmiştir:

“Eminönü’nden Kadıköy vapuruna binerseniz Kadıköy’e geldiğinizde bir dağ ile karşılaşmazsınız. İstanbul’un topoğrafyasında böylesi bir görüntü tabii ki olamaz. Ama ‘Şehremaneti’nin hemen arkasındaki kahvehanede Dağlarca çıkar karşınıza...²²⁷”

Fazıl Hüsnü Dağlarca ölümünden hemen önce yaptığı bir söyleşide Kadıköy’ün hayatındaki yerini anlatır:

“Ben İstanbul’un birçok yerinde ikamet ettim. Gezdim, gördüm yaşadım. Ama en çok Kadıköy’ü sevdim. Tabi Kadıköy eskiden bir başka güzeldi. Güzellik sergisiydi; çirkin kadın, çirkin adam, çirkin çocuk yoktu. Ya da biz göremezdik. Kadıköy’e Moda’ya çıktığımız zaman üstümüze başımıza ayrı bir özenirdik. Kadıköy’ün kadınları hep güzel kokardı. Moda’da şık hanımlar gezerken yanlarına yanaşır koklardım. Gerçekten diğer semtlerdeki hanımlara göre daha bir başka kokarlardı. Kadıköy benim için hep farklı bir yer oldu. Kadıköy’ü çok seviyorum. Geçmişte de severdim şimdi de seviyorum. Kadıköy’ü bu kadar güzel yapan bence buradaki yaşamın çeşitliliği, renkliliğidir... Eskiden daha çok dolaşırdım. Ama şimdi yaşım dolayısıyla sokağa çıkamıyorum... Rahmetli Barış Manço’nun evinin belediye tarafından müze olarak düzenleneceğini öğrenip memnun oldum. Bende yıllardır içinde yaşadığım, şiirlerimi yazdığım bu evimin ölümünden sonra yaşamaya devam etmesini istiyorum. Belediye Başkanımıza rica ettim, evimi alıp müze olarak düzenlesinler. Ama yaşayan bir müze olmasını istiyorum. Bir bölümünde kitaplarım, eşyalarım sergilensin bir kısmı da kafeterya gibi olsun. Buraya gelip gençler, kadınlar kızlar otursun, kitap okusun bir şeyler içsinler.²²⁸”

Buket Uzuner de Moda’da yaşar ve gerek yazılarında gerekse kendisiyle yapılan söyleşilerde Kadıköy’de yaşamının güzelliğinden bahseder: "Burası kesinlikle körler ülkesi değil; aksine, İstanbul'un en güzel manzarası Kadıköy'dendir. Kadıköy,

²²⁷ Sunay Akın, *Aşkadiköy İskeleyi*, Milliyet Sanat Dergisi, Temmuz 1991, Sayı 267/1, s.8.

²²⁸ anadoluyakasi.com.

İstanbul'un aynasıdır. Mahalle kültürü vardır; ayrıca burunda olduğu için saklanmaya izin verir. O anlamda yazarlar için uygundur. Aksi halde Haldun Taner'den Cemal Süreya'ya, Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan Mina Urgan'a kadar bu kadar çok yazar ve şair yaşamazdı.

“Kadıköy'de yaşıyorsanız, Avrupa yakasında yaşayan arkadaşlarınız tarafından 'taşralı' muamelesi görmeniz olasıdır. Kadıköylülerin 'mahalle havası' diye tanımladıkları his, Avrupa yakasındakilerin aşağılayıcı bir tavırda "Orası taşra," nitelemesiyle karşılaşılır. Uzunur, Avrupa yakasında yaşayanların, Kadıköy tarafında yaşayanları çoğu zaman küçümsediklerini söylüyor ve ekliyor: "Arkadaş grubumda her zaman Anadolu yakasında yaşayan bir tek ben olurum. Gece tek başıma dönerim ve dönerken de 'Ben Anadolu'ya gidiyorum,' derim.”²²⁹

Cemal Süreya (1931-1990) hayatının bir kısmını Kadıköy'de Moda'da Başak Apartmanı'nda ve Mühürdar'da bir tavan arasında geçirmiştir. Metinlerinde izlerine rastlanmasa da Edip Cansever de (1928-1986) Kadıköy Göztepe'de yaşamıştır. Salah Bırsel Bostancı'da bulunan evinden her sabah Çatalçeşme'ye kadar yürüyüş yapmaktadır.²³⁰ Orhan Pamuk da (1952-) Moda'da bir hastanede dünyaya gelmiş ve çocukluğunun bir bölümünü Erenköy'de geçirmiştir.

Anılarda ayrıntılarına rastlanmamış olursa da Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949) Fahri Celal Göktulga (1895-1945) Mahmut Yesari (1895-1945) Mahmut Sadık Bey (1864-1930) Esat Mahmut Karakurt (1902-1977) ve Ziya Osman Saba da²³¹ Kadıköy'de yaşayan edebiyatçılarımızdandır.

²²⁹ Ece Koçal, *Vapurdan Karaya Ayak Basmak*, Sabah Gazetesi, 10.05.2009.

²³⁰ Sunay Akın, *Aşkıkadıköy İskeleyi*, s.8-9-10.

²³¹ Şiir ve hikâyelerinde otobiyografik unsurlara sıkça rastlanan Ziya Osman Saba'nın Kadıköy ve semtleri ile ilgili hikâyeleri önceki bölümlerde incelenmiştir.

Kadıköy'ün Ön plana Çıkan Unsurları		
- Pastane - Gahvehane - Gazino - Çay bahçeleri - Oteller	- Todori - Kars Pastanesi - Beyaz Pastane - Hacı Bekir - Rasim Çay Bahçesi - Saadet Hanım'ın Çay bahçesi - Belvü Oteli vb.	- Bu mekânlar edebiyat havasının solunduğu önemli İstanbul mekânlarından birinin Kadıköy olduğun u gösterir. - Bu mekânlardan bazılarının günümüzde de varlığını devam ettirmesi buradaki köklü yaşam geleneğinin varlığına işaretir.
- Meyhane - İçki evi	- Todori - Hatay İçki Evi	- Bu mekânlar edebiyatçıların toplanma yerlerinden bazılarıdır. - Yaşam geleneğinin yanı sıra edebiyatçılarla özdeşleşen mekânlardır.

2. Denemelerde Kadıköy

Kadıköy, edebi türlerin hemen hepsinde yer alan önemli İstanbul mekânlarındandır. Deneme türünde yazılmış eserlerde çoğunlukla kendine has kıraathaneleri, gazinoları, vapurları, mesire yerleri, köşkleri ile anlatılan Kadıköy'ün sayfiye yeri olma, sakinliği ve huzur verici atmosferiyle tercih edilen bir mekân olma gibi özellikleri ön plana çıkar. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gazete yazıları ve denemelerde bahsedilen Kadıköy zamanla pek çok İstanbul yazarının öncelikli mekânlarından biri olmuştur. Kadıköy hakkında yazılan ilk denemelerden biri Basiretçi Ali Efendi'ye aittir.

1838 yılında İstanbul'da doğan Ali Efendi, Osmanlı Devletinin çeşitli kademelerine memur yetiştiren Enderun-ı Hümayun'da eğitim gördükten sonra Saray'da çalışmış ve emekli olurken dönemin padişahı Abdülaziz tarafından kendisine aylık bağlanmıştır. Emekli olduktan üç yıl süreyle Bosna'da yaşayan Ali Efendi, döndüğünde Takvim-i Vekayi gazetesinde bir süre çalıştıktan sonra kendi gazetesi olan Basiret'i çıkarmaya başlamıştır. Bu gazeteyle birlikte Basiretçi Ali Efendi olarak anılmaya başlanmıştır. Gazetesinde İstanbul'un gündelik hayatıyla ilgili ayrıntılara yer veren ve toplumsal kaygılarla yazılar yazan Basiretçi Ali Efendi, Tanzimat dönemi hakkında pek çok bilgiye ulaşılmasını sağlar. İstanbul'un hırsızlarından, iskelelerinden, çeşmelerinden, mahallerinden, tulumbacılarından, yangınlarından ve daha pek çok

gerçekliğinden bahseder. Nuri Sağlam, yazara ait bu gazete yazılarını *Basiretçi Ali Efendi İstanbul Mektupları*²³² adıyla kitaplaştırmıştır.

Dönem İstanbul'unu ayrıntılı olarak anlatırken Kadıköy'den de havadisler vermeyi, ihmal etmeyen Ali Efendi Kadıköy'deki azınlıklardan, gazete haberi sayılacak ilginç olaylardan bahseder. Bu olaylardan biri Kadıköy'deki bir eczaneden aldığı ilacı içtikten sonra ölen bir gençle ilgilidir: "2160 numaralı *Ruzname*, Kadıköyü ahalisinden ve Yusufyan familyasından bir delikanlının karye-i mezkurede bir eczacıdan aldığı ilacı yemesiyle müteessiren vefat eylediğini yazıyor. Bunun zirine de güzel bir mütalaa ilave etmiş." (s.144) Bir başka haber de Kadıköy'e giden bir vapurdan düşüp ölen biriyle ilgilidir: "Dün ahibbadan bir zat haber veriyor ki geçen sabah Kadıköyü'ne giden vapurda bir ateşçi davlumbaz üzerinde ve kenara pek yakın surette oturmakta iken, Sarayburnu akıntısında denize düşüp her ne kadar çalışılmış ise de kurtarılamayıp biçare dikkatsizlik uğruna feda-yı can etmiştir." (s.319) Kadıköy'ün İstanbul'un bir parçası olarak görülmediğine işaret eden bir sosyal aksaklıktan da bahseder. Kızıltoprak tarafına gitmeyen şehir postasının mahalle halkını güç durumlara düşürmektedir: "Kartal tarafında şehir postası var, Kızıltoprak'a gitmiyor. Kızıltoprak ve civarında bulunanlar için esbab-ı muhabere mefkut olduğu gibi bazı vilayetler dâhilinde bulunan sapa kasabata, gerçi posta gidiyor ise de akçe ve emanet alınmıyor imiş." (s.311)

İstanbul'un okullarından bahsettiği ve Müslüman okullarıyla azınlık okullarını karşılaştırdığı bir mektubunda genelde İstanbul özelde Kadıköy'deki azınlık okullarının sayısının çokluğundan bahseder: "Milel-i gayrimüslimenin Beyoğlu'nda, Kadıköyü'nde ve Köprü içinde, Fener tarafında ve Dersaadet ve bilad-ı selasenin mahall-i sairesinde müteaddit cem'iyet-i ilmiyeleri ve Adalarda, Kadıköyü'nde, Üsküdar'da, Rumelihisarı'nda, Beyoğlu'nda, Ortaköy'de, Hasköy'de, Fener'de, Kumkapı'da, Samatya'da ve daha mahal-i müteadditede mektepleri vardır." (s.238)

Moskova zulmünden kaçan bir gurup azınlığın İstanbul'a gelip Kadıköy'e yerleştiğini anlatır. Bu gurup Kadıköy'de yaşayan Ermeniler onlara barınma ve iş olanağı sağladığı için buraya yerleşmişlerdir: "Ermeni kısmından Kadıköyü'nde bulunan bazı zevat, bu muhacirleri kendine ait kirahanelere kabul ve iskândan istiğna etmişler." (s.639)

²³² Basiretçi Ali efendi, *Basiretçi Ali Efendi İstanbul Mektupları* (Haz. Nuri Sağlam) İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001, (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Kadıköy hakkında yazdığı mektuplarda azınlıkların buradaki hayatından sıkça bahseden yazar burada azınlıkların yaşamasına bağlı olarak değişen sosyal yapıdan da bahseder. Kadıköy'deki hamalların Müslüman unsurlardan oluştuğunu bu oluşumun zamanla değiştiğini ve azınlık guruplarının arttığını anlatır: “Geçen gün Kadıköyü’ne gitmişim. Ahbaptan biriyle esna-yı musahabette söz Kadıköyü hamallarına dair mevcut olan niza intikal edip, bu maddede görülen haksız teşebbüsattan bahsetti ve şöyle dedi: ‘Kadıköyü’nde büyük iskele ile Çavuşbaşı İskelesi’nde, kadimden beri mevcut olan hamallar, cümleten İslam iken muahharen bunlara kilise tulumbacılarından vesair taraftan birer ikişer Ermeni hamalı daha rica ve niyaz ile iltihak ederek beş on seneden beri mezkûr iskelelerde İslam ve Ermeni hamallar müttehiden işlemekte iken, bundan bir sene evvel, kendilerinin büyük iskelede ve İslam hamalların Çavuşbaşı İskelesi’nde işlemlerini Ermeni hamalları istida eder.” (s.596)

Küçüksu’da bir mahalleden bahsederken güzel havasıyla Kadıköy gibi bir yer olabileceğini anlatır: “Ve havası dahi latif olup birkaç seneye kadar Kadıköyü gibi bir mall-i mergub olacağına hiç şüphe yoktur.” (s.484)

Kadıköy ve semtlerinden bahsederken Kadıköy’ün İstanbul tarafından farklı, daha ıssız bir yer olduğuna işaret eden cümleler kurar: “Yukarıda beyan ettiğim veçhile Haydarpaşa’ya gittiğim gece tüfek sesinden pek rahatsız oldum. Çünkü biz İstanbul’da böyle gece yarısı tüfek sesi işitmeğe alışmamışız. O civarda ve hele Kadıköyü’nün arka taraflarında geceleri birçok tüfek atılıyormuş. Buraları mevaki-i harbiyyeden olmadığı cihetle bir mana veremedim.” (s.616)

Kadıköy’ün Ali Efendiye göre İstanbul’dan uzak oluşu burada hayatın daha pahalı olmasına neden olmaktadır: “Hal böyle iken İstanbul’da elli beşe satılan kömür Kadıköyü’nde altmış beş yetmiş ve sair yerde yirmi beşe verilen odun kömür getirip burada otuz üçe satılıyor.” (s.620)

Yukarıda alıntılanan örneklerle benzer başka cümlelerinde bulunabileceği mektuplarda Kadıköy, İstanbul tarafına göre daha az gelişmiş, başta Ermeniler olmak üzere azınlıkların kümелendiği bir mekân olarak anlatılır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Eğitim Kurumları	▪ Kadıköy'deki azınlık okulları	▪ Azınlık okullarının Kadıköy'de diğer semtlere göre daha fazla oluşu burada azınlık nüfusunun yoğun olduğunu gösterir
▪ Semt	▪ Haydarpaşa	▪ İstanbul tarafına göre daha ıssız bir yer olarak anlatılır.

İstanbul yazarı olarak bilinen Ahmed Rasim (1869-1932) 1897-1899 yılları arasında Musavver Malumat dergisinde yazdığı gazete yazılarının bir araya getirildiği *Şehir Mektupları*'nda²³³ İstanbul yaşamının genel görünüşünü samimi bir üslupla anlatır. İstanbul yazılarında Kadıköy ve semtlerinden genellikle 'vapur havadisleri' verirken ya da mesire yerlerini anlatırken bahseder.

Bakırköy ve Kadıköy'de yaşamış olan Ahmed Rasim, İstanbul'a (Avrupa Yakası'na) gidip gelirken kullandığı Şirket-i Hayriye vapurları hakkında sıkça bilgi verir. Bu bilgileri verirken bir taraftan İstanbul ulaşımının önemli bir parçası olan vapurları İstanbul'un gündelik hayatının bir parçası haline getirmiş olur diğer taraftan vapurları yazılarının önemli bir karakteri haline getirerek nesne olmaktan çok canlı birer varlık olarak gösterir. Onun yazılarında yaşlanan, bozulan, yorulan, ağırlaşan vapurlar canlı birer varlık gibi anlatılır. Ahmed Rasim'in anlattığı vapurların çoğu Kadıköy-İstanbul arasında işleyen vapurlardır. *Şehir Mektupları*'ndan birinde 4 ve 5 numaralı Kadıköy vapurlarından bahsederken vapurların deniz üstünde ilerleyemediğini anlatırken ironik bir dil kullanır: "Davul modasının ilerlediğini yazmıştık. Evvelki akşam 4 ve 5 numaralı Kadıköy vapurları hakkında danışveran-ı deryadan birinin tehzil ala't-tehzil olarak irad ettiği *Bu vapurlar ki derya üzeredir deryada yürümezler* mısra-ı bercestesini gören zavallı şair, tabl-ı bi-avazını boynuna talik ederek bizim evin önüne geldi ve eda-yı nagmekaranesiyle söze başlayarak *Yüzler gerçi ağnami fakat mantari yüzmezler/Efendi! Eskiye hürmet edip pirani yüzmezler/Emekdaran- Bahr-i çeşm-i istihza ile süzmezler/Hava sert olmadıkça ukde-i zinciri çözmezler/Bu vapurlar ki derya üzeredir deryada yüzmezler* kıt'a-i murabbasını okudu. Derhal hokkayı, kalemi, kağıdı toplayıp *Bu vapurlar ki derya üzeredir tamir görmezler* mısraını terbi'e başladım, muvaffak dahi oldum, zannederim ki: *Yüzerler ruy-i deryada fakat takdir görmezler/Batidirler onun için seyl-i tedvir görmezler/Nedense hal-i cüsban-ı nahuda*

²³³ Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2005 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

tedbir görmezler/Bu vapurlar ki derya üzeredir tamir görmezler kıt-a-i şiranesi de ötekinden aşağı kalmaz.” (s.353) Ahmed Rasim 4 ve 5 numaralı vapurlardan başka yazılarında da bahseder: “Terli terli Kadıköyü’nden avdet eden 5 numara köprüye yanlayıp da sırtından dumanlar çıktığı esnada, ‘Yeni vapur alınıyormuş, acaba beni tamiredip yine kullanacaklar mı? Zemininde.” (s.467) “Ben demedim mi? Bu ‘5’ numarayla ‘4’ numaralı bir iş çıkaracaklar. Bunları tamire göndermemeli, altlarını temizlemeli. Dediklerim çıktı. Köprüye çarpa çarpa, akıntılarla dövüşe dövüşe, istirahat için yaslana yaslana, sularla vura vura dubayı delmişler, su almaya başlamış. Köprüde bir gürültü: ‘Kadıköy iskelesi batıyor.’ ‘Kadıköy vapuru da delinmiş, denize gidiyor’ sadalarıyla karışık bir heyecan peyda oldu.” (s.405)

Ahmed Rasim’in vapurların adlarını vererek bilgiler aktarması o dönemde Kadıköylüler için vapurların ne kadar önemli olduğunu ve bu vapurların herkes tarafından tanındığını gösterir: “*Havadis-i Mahalliye* Kadıköy’üne amed ü şüd eden Ferah vapurunun tek silindirli bulunması hasebiyle bir çift makinist vasıtasıyla hareket ettirildiği ve makinistlerin de silindirle beraber gidip gelme suretiyle işledikleri re’yü’l-ayn görülmüştür.” (s-586) “Kadıköy’üne işleyen 4 ve 5 numaralı vapurların lodos estiği esnalarda deniz ortasında iki tarafa dünbale-cünban-ı betaet olmaları ekser erbab-ı sıyamin midelerine hanel ve hatırlarına kesel iras ettiği cihetle bunların dahi oruç bozmak hususunda gösterdiği suhuletten istifade eden köylülerden pek çoğunun sahura kalkmadıkları muhabir-i mahsusamızdan alınan varakadan anlaşılmıştır.” (s.348)

Vapurların dışında Kadıköy’ün kentsel yapısında meydana gelen değişiklikleri ve Kadıköy civarında herkesin haberdar olduğu söylentileri de sıcaklığı anlatır: Kadıköy Rıhtım’ında yapılan çalışmayı taze havadis olarak okuyucularına verir: “*Taze Havadis* Kadıköy rıhtımıyla İstanbul rıhtımları arasında derkar olan karabet ve sihriyete binaen merkumandan Kadıköy rıhtımının sokak molozlarıyla imla ve setrine karar verildiği mahall-i mezkur muhabirimizin cümle-i iş’aratandır.” (s.612)

Kızıltoprak’ta meydana gelen ve çabuk yayılan bir hadiseden de bahseder. Çakırkeyif oluncaya kadar içki içen iki üç kişi Göztepe’ye doğru şarkı söyleyerek gezerken Kızıltoprak halkı bu gürültüye “cop”la karşılık vermiştir.(s.601) Bu hadisenin bir benzeri de Kalamış’ta meydana gelmiştir: “Saat dörde kadar Feneryolu’nda Otel Belvü’de seyr-i mehtab ve idare-i akdah- şarab eyledikten sonra mest ü harab bir halde azm-i aşıyan- ahbab eden bir zatın nasılsa Kalamış bostanlarında tevcih-i pay-ı şitab eyleyerek sabaha kadar oradaki gübrezar-ı fenada horul horul meyl-i hab kıldığı rivayat-

ı ahire-i mestanedendir.”(s-292) Okurlarıyla Kalamış’tan bir haberi paylaşırken Kalamış’ın güzelliklerini de anlatır: “*Ajans enternasyonal* Kalamış: 12 Kanunısani. Bu gece tıfl-ı nevsevda-yı dil başının üstünde Sarı şaşaaalarını serpip güya sakit bir ninni,insanın kalbini bütün acılarından yıkayan münevver çiçeklerden mürekkep bir neşide-i rüya söyleyen, bir kameriyenin altında ve yavaş yavaş, adeta lütufkar bir beşik gibi sallayan denizin üstünde uykuya dalmışken Anadolu şimendiferleri lokomotifin istifrağ ettiği cehennem nefesten uyanarak sabaha kadar ‘anne!’ diye bağırıştır.” (s-104) Kalamış’ta denize girmenin güzelliklerini ve kolaylıklarını da anlatır: “Ben yüzme bilmediğim için ekseriya Kalamış sahilini severim. İsterseniz denizin ortasına kadar gidin. Sular belden yukarıya çıkmaz. Hem biraz da sıcak olur. Fener de ondan aşağı kalmıyor.” (s.20)

Bir mektubunda Kadıköy ve Üsküdar’da su borularına karışan yabancı maddelerin halkı tedirgin ettiği haberini verir: “Kadıköy ve Üsküdar su borularında eyyam-ı sayfa mahsus bir nevi koku peyda olmaya başladığı ve içenlerin yün kokusu aldıkları cihetle suyun firaşında bozukluk bulunduğu söyleniyor.” (s.579)

Kadıköy’ün semtlerinden de sıkça bahseden yazar buralarda meydana gelen hadiseler veya değişiklikleri de okuyucusuyla paylaşır: “Kuşdili: 1 Haziran- Abdi’nin cesamet-i mudhikesinden ürküp kaçan serçeler yavaş yavaş avdet ediyorlar. Şakırtı berdevamdır. (s-540) “*Ajans Enternasyonal*: Caddebostan 25 Mayıs: *Tarik* çıkmıyor ilanını memurini belediye kimse sokağa çıkmıyor anladıkları için yol tamiratı sekte-i tatile uğramıştır.” (s.529)

Ahmed Rasim bazı yazılarında İstanbul’la beraber yaşayan bir yazar olduğunu, İstanbul ve semtleri üzerine ne kadar düşündüğünü belli eden yazılar da yazar. Bu yazılarda Kadıköy ve semtleri de mutlaka kendine yer bulur: “Demişler ki: Kadıköyü ile Haydarpaşa arasında ne fark var? Demiş ki ‘Yıkık bir rıhtım.’ Demişler ki: Boğaziçi vapurlarıyla Kadıköy vapurları arasında ne fark var? Demiş ki ‘Biri seri yürür, diğeri aheste.(s.524)” Benzer bir üslupla İstanbul semtlerinin isimlerinden yola çıkarak okuyucularına eğlenceli tavsiyelerde bulunur: “Şirket-i Hayriye ve İdare-yi Mahsusa vapurlarına bineceklerden: Vapur görmeyenler: Nev’eser’i, Kadıköyü’ne gidecekler: Kadıköyü’nü” (s.406) kullanmalıdır. Hükkam ve heyet-i adl erkanına: Kadıköyü, Topal, oturak, mazul, kötürümlere: Merdivenköy, kaymakçı ve sütçülere: Lüleçiler, Sütlüce, Yoğurtçu, Ehl-i lisana: Kuşdili (s.393-394-395) Farklı bir yazısında da Sulak yerler

arasında Selamiçeşme, Kurak yerler arasında Fener, Havasıyla meşhur yerler arasında da Kurbağalıdere'yi gösterir.

İstanbul yazılarının bazılarında Muhsin Bey adında birinden bahsederken Kadıköy'ün pek çok semtinden de bahseder: “Muhsin Bey'i tanır mısınız? Şu yakında hiç gördüğünüz var mı? Acaba nerededir? Kuşdilinde mi? Yeldeğirmeninde mi? Moda'ya çıkıyor mu? Yoksa Kalamış'tan süzülerek gece saat bilmem kaç kadar Fener'de mi patlatıyor? ... Alemdağı ispinozu gibi öte öte Kadıköy'ünde dehen-işikayetini açar. Haydarpaşa'ya selam bile vermez. Acıbadem'de Hacıbekir kurabiyesine başlayarak Koşuoğlu'ndan aheste aheste iner. Erenköy'ünde sire-i dervişanesi başka bir haletle vecde gelir.” (s.488-489)

Kadıköy'deki kültür hayatı ve kültürel faaliyetler hakkında da bilgiler verir: “Taze havadis: Cuma, Pazar Kadıköy'ünde Papas'ın Bağı'nda icra-yı lubiyat eden Kel Hasan'ın Şirket-i Hayriye vapurlarında ibiş varmış serlevhali fırkayı görür görmez protesto ettiği ve o türlü biletcilerin namı ibiş olmayıp iğdiş olduğunu bağıra bağıra ilan eylediği haber alınmıştır.” (s.292)

Mesire yerlerinden bahsettiği yazılarında Kadıköy'ün pek çok semtini zikreder. Ahmed Rasim'in yazdığı ve Kadıköy'de yaşadığı dönemlerde Kadıköy'ün önemli bir kısmı hala sayfiye ve mesire yeri olarak bilinmekte ve kullanılmaktadır. Yazın gelmesiyle her biri benzersiz birer ‘baharistan’ı andıran mesire yerlerini gezme isteği uyanır: “Mesele boğazın hisarlarından ötede ne kadar karyesi, mahallesi varsa hiç olmazsa birer gece kalmak, adaları sırasıyla gezmek, Kadıköy'den başlayarak Kalamış, Fener, Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy, Maltepe, Kartal taraflarına doğru uzanmak benim gibi havadarane, hemen hemen levazım-ı hayatiyeten imiş gibi geliyor.” (s.17-18)

Gözünden rahatsızlanan Ahmed Rasim gittiği doktordan gözüne yabancı maddeler kaçtığını öğrenip sebebini düşününce yaptığı Fener gezisi aklına gelir. Çok tozlu bir yer olan Fener'de (Fenerbahçe'de) gözünden rahatsızlanmıştır. “Ha! Sebebini bulduk. Araba piyasası, toz duman. Evet hatırlıyorum. Pek çok toz vardı. Bir halde ki yarım saat sonra gözümün derece-i rüyeti azaldıydı. Hatta yirmi otuz adım ötede bulunanları görmek kabil değildi.” (s-26) Sohbet havasında yazan Ahmed Rasim sonraları Fener'in toz dumanını unuttur ve bir mesire yeri olarak Fener'le ilgili gözlemlerini aktarmaya başlar. Fener'e gittiği zaman ‘kesesinin boşaldığını’, buradaki eğlenceden hoşlanmadığını ve bunun nedenlerini de anlatır: “Fener'in eğlencesi

söylendiği kadar pek hoş değil. İnsan arabalara tabi olup da muttasıl gezecek olursa devvare illetine uğrayacak.” (s.28) Fener’in bir mesire yeri olmaktan çok araba sirkine benzediğini yazar, ‘paraşol, bağ arabası, fayton, brik, kupa, lando, tek atlı, çift atlı’ gibi çeşitli arabalarla dolu olduğunu bu nedenle fener’de gezmenin eğlenceli olmadığını anlatır. Fener’e gelen kadınların ‘çarşafı, yaşmaklı veyahut yeldirmeli’ olduğunu anlatan yazar abracıları tasvir ederken de bu hoşnutsuzluğunu belli eder. Başka bir mektubunda da Fenerbahçe’nin ‘zamparalık yapmak için gidilen bir yer olduğunu yazar: “*Ajans Enternasyonal Fenerbahçesi: Keza-Şık beyleri arı gibi dolaşıyorlarmış. Elde bir ince baston, arkada şıkça çaket/Bu zamanlarda o zenparelerindir meydan*” (s.572)

Ahmed Rasim, Kadıköy üzerine müstakil yazılar yazmamış olsa da İstanbul üzerine kaleme aldığı gazete yazılarının pek çoğunda Kadıköy’den, semtlerinden, vapurlarından, mesire yerlerinden, Kadıköy’deki kentsel değişimlerden bahsetmeyi ihmal etmemiştir.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Vapur	▪ Kadıköy vapurları	▪ Kadıköy vapurları gündelik yaşamın ve gazete haberlerinin vazgeçilmez bir parçasıdır.
▪ Semtler	▪ Yel değirmeni ▪ Moda ▪ Acıbadem	▪ Ahmed Rasim’in yazılarında bu semtler İstanbul’un gündelik yaşamının ve eğlence hayatının vazgeçilmez birer parçasıdır.
▪ Mesire yerleri	▪ Fenerbahçe ▪ Göztepe ▪ Erenköy ▪ Kalamış	▪ Doğal güzelliğiyle İstanbul’un gezilecek yerleri arasında bu semtler gösterilir.

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) ölümünden sonra çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış yazılarının bir araya getirildiği *Yaşadığım Gibi*²³⁴ adlı deneme kitabında plastik sanatlardan, insan ve topluma, musikiden dil ve edebiyata kadar pek çok konu hakkında düşüncelerini dile getirir. Roman ve hikâyelerinde mekân olarak İstanbul’u seçen ve geçmişten şimdiye bir hayat deneyiminin mekânı olarak gördüğü şehrin bütün güzelliklerini estetik bir dille anlatan yazar denemelerinde de İstanbul

²³⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi* (Hazırlayan Birol Emil) İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

üzerine yazmayı ihmal etmez. Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul hakkında yazdığı denemelerde Kadıköy'den de bahseder. *İstanbul'un Mevsimi ve Sanatlarımız* başlıklı denemesinde her mevsim başka bir güzellikle karşıladığımız İstanbul'un sonbaharda ayrı bir güzelliği olduğundan bahseder. Ahmet Haşim'e ait bir sonbahar beytinde²³⁵ anlattığı kuşa Kozyatağı'nda rastladığını belirtir. Ahmet Haşim ve bahsettiği kuş üzerine düşünen yazar bu sırada Kozyatağı'nı da tasvir eder: "Kozyatağı'nın yüzlerce ayna kırılmış, yüzlerce ipek kervanı yağma edilmiş gibi renklerle dolu, sade parıltı ve kamaşma sonbaharında Haşim bana şakağında vehmettiği kan ve gözlerinin suda parlayan yıldız hüznü ile geldi." (s.156) Haşim'in şiiri ve Kozyatağı semtinin doğal güzelliğini birleştiren bu cümleler Ahmet Hamdi Tanpınar'ın İstanbul'a bakışını da örnekler niteliktedir.

Lodosa, Sise ve Lüfere Dair adlı denemesinde de uzun tasvirlerle dolu ve yazarın iç dünyasının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş İstanbul'un resmedildiğini görebiliriz. Yazar denemesinde Kadıköy İskelesi ve Haydarpaşa'nın da resmini çizer: "Gece sis büsbütün arttı. On bire doğru indiğim Kadıköy iskelesinin bir adım ilerisi karanlığın aşılmaz bir duvarı olmuştu. Yalnız bir noktada. Haydarpaşa garının çok uzaklara atılmış ışıkları, sudaki akisleriyle beraber, bu duvarın üzerinde uzak, çok hayali ve zengin bir 'Binbirgece', bir Şehrazad dekorunu aksettiriyordu." (s.169)

Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul'un İmarı adlı 1946 yılına ait denemesinde çehresi değişen şehrin yeni imar düzeninden ve bunun doğurduğu sonuçlardan bahsederken Suadiye ve çevresinde yaşanan değişimi de anlatır. Yazara göre yeni imar düzeni Suadiye gibi İstanbulluların ferahladığı sayfiye yerleri özelliğini kaybetmek üzeredir: "Suadiye ve Anadolu kıyısını ne kadar çabuk kaybettik ve acayip mimari nasıl ancak yeni raksların çılgınca modasında eşi görülen bir sür'atle ilerledi. Her tarafı bürüdü. Bir kısım halkımız şimdi sayfiye diye Allah'ın sıcağında cam bir kavanozda oturup rahat rahat terliyor..." (s.192) Kadıköy'ün doğal güzellikleri ile sanat arasında ilişki kuran Ahmet Hamdi Tanpınar, mimari yapısının değişmesinden de rahatsızdır.

²³⁵ Bir kuş düşünür bu bahçelerde/ Altın tüyü sonbahara uygun

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Kuş	▪ Ahmet Haşim'in şiirinde bahsettiği adı verilmeyen kuş	▪ Güzelliği ve 'düşünme' haliyle anlatılan kuş Kozyatağı gibi doğal güzellikleri barındıran bir yerde tahayyül edilir.
▪ İskele-gar	▪ Kadıköy İskelesi ▪ Haydarpaşa Garı	▪ 'Bir adım ilerisi karanlığın aşılmaz duvarı' olan iskele ile 'ışıkları uzaklara atılmış' gar İstanbul silüetinin önemli resimlerindendir.

Refik Halid Karay mizah yazılarını Kirpi ve Ago Paşa takma adlarıyla yayımlamıştır. Mizah yazılarından bazıları *Ago Paşa'nın Hatıratı*²³⁶ adlı kitapta bir araya getirilmiştir. Yazar, bu kitapta meyve, misafirlik, yemek, parasızlık, korku gibi kavram ve nesneler üzerine düşüncelerini sohbet havasında dile getirir.

Ago Paşa'nın Hatıratı kitabında yer alan *Kadıköy'ünü Takdir* yazısında Kadıköy'ün insana huzur veren, insanı rahatlatan ve gerek yaşam alanlarında gerekse kültürel anlamda İstanbul'un önde gelen mekanlarından biri olduğu anlatılır. Yazar isminden yola çıkarak başladığı yazısında Kadıköy'ün geçmişine dair fantastik bir kurgu yapar: "Fakat nedense, bana gelir ki bu kaygısız, mihnetsiz ve müsrif zat (Kadıköy'e ismini veren kadı), ahir ömründe, gırtlığına kadar borca girmiş, muhtaç, fakir, perişan bir halde göçmüş, fakat son sözü, mesut yaşadığı köyü düşünerek: 'Allahım, dilerim senden şu yer Safasız kalmasın!' duası, bu temenni olmuştur." (s.132) Refik Halid Karay'a göre Kadıköy kadısının bu temennisi tutmuşçasına Kadıköy İskelesi'ne ayak basan herkesin içini bir sevinç kaplar: "Akşamları vapurdan çıkıp da sinema ilancılarının havaya neşe ve şetaret serpen, memlekete bir bayram ve bir panayır keyfi veren şen, şakrak çingiraklarıyla karşılaşınca İstanbul'da yüreğine çöken kasvetin dağılmaya başladığını duyar ve merhum kadıyı daima, hayırla, rahmetle, yad ederim..." (s.131) Vapurdan iskeleye ayak basan herkes insanların samimi, nazik ve güleryüzlü halini görünce mutlu olmaya başlar. "İstanbul'daki hiçbir semt, ne Adalar, ne Boğaziçi hangi mevsimde olursa olsun bu mühim bu derman verici tesiri yapamaz." (s.132) Yazar, İstanbul'daki hiçbir semtin bu tesiri yapamayışının nedenlerini de sıralar. Kadıköy tıpçılar, şairler, siyasetçiler, sporcular için her türlü imkânın bulunduğu,

²³⁶ Refik Halid Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

çarşısında dürüst satıcıların esnafılık yaptığı, doğal güzellikleri ile herkesin eğlenebildiği, ‘suyunu içenlerin gözlerinin döndüğü’ çok kültürlü bir yapıya sahiptir.

Sahilleriyle şairlere ilham veren Kadıköy, siyasetçiler için de ‘muteber’ bir mekândır: “Devirlere göre İttihat ve Terakki olsun, Hürriyet ve İtilaf olsun Kadıköy kulüplerine, Kadıköy intihabatına büyük ehemmiyet verirler” (s.134)

Kadıköy’ün güzelliklerinden biri de her tabakadan insanı bünyesinde barındırabilen bir sosyal yapıya sahip olmasıdır: “Kadıköy hem avam, hem havas yatağıdır. Güzellerin en mutenası orada bulunur: Kah pahalı kürklere bürünmüş, haşmetli kısmından, kah mezat malı atkılara sarınmış tevazulu cinsinden... Zaten her devrin en meşhurları Kadıköy’ünde oturur... Kadıköy, asil şairler mecması, şairler ve edipler beldesidir.” (s.133)

Kadıköy’ün her bakımdan diğer semtlere göre üstün bir yer olduğunu düşünen yazarın huzur bulduğu, kendini mutlu hissettiği bir mekândır, Kadıköy. Yazar bütün güzellikleriyle Kadıköy’ün İstanbul için bir nimet olduğunu düşünür: “Kadıköy zevk beldesi, neşe diyarı, sevda memleketidir? Kadıköy İstanbullulara bir nimet, bir mükâfattır; kadrini bilelim.” (s.136)

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ İskele	▪ Kadıköy İskelesi	▪ ‘Ayak bassan herkesin içini sevinçle dolduran’ huzur verici bir mekândır.
▪ Meslek gurupları	▪ Tıpçı ▪ Şair ▪ Siyasetçi ▪ Sporcu ▪ Esnaf vb.	▪ Meslek guruplarının hepsi için ‘her türlü imkânın bulunduğu, çarşısında dürüst satıcıların esnafılık yaptığı, doğal güzellikleri ile herkesin eğlenebildiği, suyunu içenlerin gözlerinin döndüğü’ çok kültürlü bir yapıyla anlatılır
▪ Sahiller	▪ Moda ▪ Fenerbahçe	▪ ‘şairlere ilham veren’ siyasetçiler için ‘muteber’ olan mekânlardır.

1890 yılında İstanbul’da doğan Osman Cemal Kaygılı (1890-1945) 1910 yılında başladığı yazı hayatında Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi Gürpınar geleneğinin devamcısı olmuştur. “Osman Cemal, o dönem edebiyat dünyasının dışında kalmış Kumkapı, Kasımpaşa, Samatya, Hasköy gibi semtleri; bu semtlerdeki sosyal hayatı; çingeneler, tulumbacılar, hovardalar, akşamcılar, külhanbeyleri gibi tipleri; meyhâneler,

kahvehâneler, gazinolar gibi eğlence yerlerini, eserlerine malzeme olarak seçer. Bu zengin malzeme, yazarın dilini önemli ölçüde belirler. Yazar roman, hikâye, oyun, sözlük ve araştırma-inceleme türlerinde eserler yazmıştır.²³⁷

Osman Cemal Kaygılı, 1931 yılında Yeni Gün gazetesindeki denemelerini İstanbul yazılarını Köşe Bucak İstanbul²³⁸ adıyla kitaplaştırmıştır. Ahmet Rasim'in Şehir Mektupları'nda kullandığı üsluba benzer şekilde kaleme alınmış yazılarda Kadıköy'ün 1930lu yılların başında toplumsal ve doğal yapısı hakkında bilgi ve yorumlara ulaşmak mümkündür.

Osman Cemal Kaygılı Caddebostan ve civarı hakkında yazarken bu bölgeye halk arasında Cadı Bostanı dendiği bilgisini de verir: “Kızıltöğrağın, Feneryolu'nun, Göztepe'nin, Erenköyü'nün cuma günleribile ıssız birer köyden farkı yok! Çünkü Cadıbostanı'na herkes şimdi 'Caddebostanı' diyor. Zaten oranın asıl ismi 'cadde bostanı' iken eskiler buraya hep 'Cadı bostanı' derlerdi.” (s.23)

Yaz aylarında Feneryolu, Erenköy ve Göztepe gibi Kadıköy semtleri sakinken kalabalıklığıyla Beyoğlu'na benzeyen Bağdat Caddesi kalabalıktır: “Feneryolu'nun, Göztepe'nin, Erenköyü'nün hakikaten köyleri andıran tenhaliğine mukabil cuma günleri Bağdat caddesinin hemen hemen Beyoğlu caddesinden farkı yok gibi... Hele akşam üstleri... Otomobiller, arabalar, bisikletler, otobüslerin hiç artları, araları kesildiği yok!” (s.23)

Osman Cemal Kaygılı, 1930lu yılların başlarında Kadıköy ve civarının eski canlılığını kaybettiğinden bahseder. Buna rağmen köşkleri, meyve bahçeleri ile doğal güzelliğini korumaya devam etmektedir: “Göztepe olsun, Erenköy olsun bu tenhalık, bu sessizlik içinde gene eski güzelliklerini kaybetmemişler. Gene zarif köşkların, meyvalı ve gölgeli bahçeleri insanı kendine çekiyor; gene bu köşkların, bu bahçelerin arasından geçerken insan oralandaki güzelliklerin mıknaısına tutuluyor. Göztepe'nin, Erenköyü'nün asıl letafeti, yaz günleri zarif köşkların geniş bahçelerindeki vişne, kayısı, şeftali, armut ağaçlarının altında kurulmuş aile sofralarıdır.” (s.23)

Kadıköy'ün bir kısım edebiyatçıların Beyoğlu'na geçmesine rağmen 'muarrir yatağı olduğundan bahseden yazar Sadri Ertem, Mahmut Yesari, Vala Nurettin, Salih Zeki gibi edebiyatçıların Kadıköy havası soluduğunu da anlatır. Osman Cemal Kaygılı

²³⁷ Mediha Mangır, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, p.755-768, TURKEY.

²³⁸ Osman Cemal Kaygılı, *Köşe Bucak İstanbul*, İstanbul: Selis Kitaplar, 2009 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

sayısı bir gazete çıkarmaya rahatlıkla yetecek kadar edebiyatçının Kadıköy’de yaşadığını bir gaztenin çıkarılmamasının nedenini anlamadığını Mahmut Yesari’ye söylediğinde Yesari ona ‘Kurbağalıdere’ adında ‘yarı edebi, yarı mizahi’ bir dergi çıkarmayı planladıkları cevabını verir. Planlamaya göre Sadri Ertem, Salih Zeki ve Ömer Rıza ile birlikte bir dergi çıkaracaklardır. Ancak kaynaklarda böyle bir dergiye rastlanmaması bu amacın gerçekleşemediğini gösterir.

Koço’nun ve Nasip Efendi’nin gazinoları ve Mardik ve Yervant Efendilerin kıraathaneleri o dönem edebiyatçıların sık uğradığı yerlerdendir. Kaygılı, başta ‘Ahmet Rasim Bey babamız’ olmak üzere pek çok sanatçının uğradığı bu yerlerdeki genel havayı da yansıtmaya çalışır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Semtler	▪ Kızıltoprak ▪ Feneryolu ▪ Caddebostan	▪ Eğlence hayatının önemli mekânları oldukları için yaz aylarında ve Cuma günleri kalabalıklaşırlar.
▪ Köşkler	▪ Göztepe ve Erenköy’deki köşkler	▪ ‘Geniş bahçelerindeki vişne, kayısı, şeftali, armut ağaçlarının altında kurulmuş aile sofraları’ ile bir yaşam biçiminin özetler gibidir.
▪ Edebiyat Çevresi	▪ Salih Zeki, Mahmut Yesari, Sadri Ertem, Ömer Rıza gibi pek çok edebiyatçının mekânı olan Kadıköy ve çevresi	▪ Edebiyat havasının bulunduğu önemli mekânlardan birin Kadıköy olduğunu gösterir.
▪ Gazino ▪ Kıraathaneler	▪ Koço ve Nasip Efendi gazinoları ▪ Mardik ve Yervant Efendi Kıraathaneleri	▪ Sosyal hayatın canlılığını ve Kadıköy’deki köklü yaşam biçimini gösteren mekânlardır.

İstanbul yazarı olarak bilinen Sermet Muhtar Alus (1887-1952) İstanbul bilgisi, İstanbul evladı gibi sıfatlarla da anılır. Osmanlının son dönemlerinden Cumhuriyet Türkiye’si’ne geçiş sürecini İstanbul’dan anlatan yazar meddah üslubuyla şehrin eğlence hayatından mesire yerlerine, vapurlarından gazinolarına kadar geniş bir fotoğrafını çeker. Sermet Muhtar Alus *İstanbul Kazan Ben Kepçe*²³⁹ adlı kitabında da 1938-1939

²³⁹ Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

yıllarında İstanbul'un bütün sosyal yapısı hakkında ayrıntılar verir. Bu ayrıntıların içinde Kadıköy'ün de yer alması kaçınılmazdır.

Sermet Muhtar Alus, 1930'lu yıllarda İstanbul hakkında yazan diğer yazarlar gibi Kadıköy vapurlarından bahseder. Vapurlardan bahsederken Kadıköy'ün sayfiye özelliği taşıyan yerlerini ve bu yerlere vapurla gelen ekâbirini de anlatır. Sermet Muhtar Alus'un bahsettiği bu insanlar Kadıköy'ün Anadolu yakası için seçkin bir yer olduğunu da göstermektedir. Sermet Muhtar Alus, bu isimlerden bahsederken unvanlarını da belirtir:

“Kaçın kurası imişler biliyor musunuz?.. Mithat Paşa 1864'te Tuna valisi iken bunları müstacel(ivedi) olarak aldirtmış. Yıllarca Tuna'da işlemişler İstanbul'a oradan aktarmalar. 17 numaralı Şahin, Moda, Kalamış, Caddebostan'ı ilh... gibi Anadolu kıyılarına uğrardı.18 ve 19 numaralı Fenerbahçe ve Haydarpaşa, İngiltere yapısı, kunt (ağır) yollu gemilerdi. Beş altı sene evveline kadar çalıştılar; hatta biri iskelelik bile yaptı. Bir de iki başlı Kalamış adlı 21 numara vardı ki en ziyade Haydarpaşa'nın akşam ve sabah postalarını yapar, hat boyu sayfiyelerindeki paşalar ve beyefendiler hazaratını (hazretlerini) taşırdı. İçinde kimler yoktu kimler?.. Haydi etrafa bir göz gezdirelim: Şimendifere binip Kızıltoprak'a inceklerden: İkinci esvapçı İlyas Bey, teşrifatçı Galib Bey, kilercibaşı Osman Bey, fabrikatör Raif ve damadı... Feneryolu'ndan: ... Şura-yı Devlet azasından Arap Sam, Bey...”(s.83)

20. yüzyılın başlarında Kadıköy'ün semt, mahalle ve sokaklarını anlatan yazar Kadıköy'ün geçirdiği değişim ve bu değişimin sebepleri üzerinde de durur:

“Kadıköy yetmişbeş, seksen sene evveline kadar küçük bir köy. 1860'da dörtte üçü yanıp kül olduktan sonra yavaş yavaş rağbet buluyor. İstanbullular, yerli Hristiyanlar taşınıyorlar; bazı Frenkler, Moda taraflarına yayılıyor... 1883'de gene büyük bir yangın dalamış. Asıl büyümeye ve mamurlaşmaya başlaması Haydarpaşa-İzmit demiryolunun yapılışından sonradır. Hem kışlık, hem yazlık olduğu için göç eden edene, yerleşen yerleşene... En baş tacı zamanı Meşrutiyet ve Umumi Harp seneleriydi (1908-1918). Kibar, münevver, edip, şair, muharrir herkes orali olmuştı.”(s.199)

Sermet Muhtar Alus'un Kadıköy İskelesinden de bahseder. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Nimetşinas* romanında ismi geçen Ferah vapuru Kadıköy'e sefer düzenleyen vapurlar arasındadır:

“O vakit ki, iskele, İskele Camisinin hizasında, üstünde salaş bir gazinosu bulunan uzun, ahşap bir alametti. Tonton-u bahrilerden(vapurlardan) 4 ve 5 numaralar, sonraları tek silindirli ve hayli yollu meşhur Ferah vapuru Köprü’ye gidip gelir, Şirket-i Hayriye misillü (gibi) biletler vapur içinde alınırdı... Vapurdan iskeleye çıktın mı, Rum Kilisesi meydanına kadar İskele Caddesi. Sağda Abdülatif Bakkaliye Mağazası... Şimdiki Lokman Fırını’nın yerinde ve karşısında iki selatin meyhane. Müşterilerinin çoğu Rumlar; içlerinde güldür güldür laternalar...(s.199-200)

Sermet Muhtar Alus, Kadıköy’ün o dönemdeki önemli mekânlarından ya da Kadıköy hayatının önemli parçalarından bahsederken bu mekân ya da hayatların içinde yer alan herkesçe bilinen insanlarından da bahseder:

“Gazino dopdolu, bir tarafında da mutlaka ahenk: Kadıköy’ünün meşhur tiplerinden udi Zenop... Yağlı fesli, kirli suratlı, yırtık redingotlu, kırık udlu, fakat kendini müthiş musikişinaslardan sanan kart bir Ermeniydi. Çatır, çutur mızrap vurarak, gayet berbat sesiyle böğürür durur; onar, yirmişer para parsa toplardı. Boyuna sataşırlar, udunu paramparça edip bağırtıp ağlatırlar, etraftan içer beşer kuruş toplanıp yüzü güldürülür; hemen bir ud daha tedarik ediverirdi. Herifcağız Cuma ve pazarları da Kuşdili, Yoğurtcu, Fenerbahçe gibi seyir yerlerinde; bangır bangır şarkıda...”(s. 200)

Kadıköy Çarşısının önemli dükkânları ve simalarından da bahseden yazar buradaki hayatın canlılığına köklü oluşuna da vurgu yapar. ‘Moskoflu’nun fırını, Yorgancı Kamil Efendi, Merkez Eczanesi Kadıköy Çarşısının bilindik dükkân ve simalarıdır: “Çarşı boyundaki Çarşı Hamamı, yanındaki Osmanağa Camisi o vakitler de mevcut. Kadı(köyü)nün elyevm (bugün) duran helvacı dükkânı elli altmış yıllıkmış, karşısındaki Moskoflunun Fırını da gene fırındır. (s.201)

Sermet Muhtar Alus (1887–1952) *30 Sene Evvel İstanbul*²⁴⁰ kitabında 1900’lü yılların başında İstanbul’un gündelik yaşamına dair pek çok ayrıntıyı anlatır.

“Beyoğlu, Direklerarası, Kayışdağı, ve Fenerbahçe’deki eğlence âlemleri, tiyatro kumpanyaları, eski sünnet ve düğün törenleri, büyüler, batıl inanışlar, İstibdat devrine dair ayrıntılar, yazarın okul hatıraları ve sokak

²⁴⁰ Sermet Muhtar Alus, *30 Sene Evvel İstanbul*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

satıcıları gibi çok geniş bir yelpaze içinde, 1900’lü yılların başlarında yaşananlar gözleme dayalı olarak anlatılmaktadır.²⁴¹”

Bu ayrıntılar İstanbul’un 1900’lü yılların başındaki sosyal hayatı, şehir yapısı, insan ilişkileri, kadınların toplum içindeki yeri gibi pek çok konu hakkında da ipuçları verir.

Eserde 20. Yüzyılın başındaki İstanbul hayatı anlatılırken Kadıköy ve semtleri mesire yerleri, eğlence âlemleri, edebiyat sohbetleri anlatılırken geçer.

1900’lü yıllarda Fenerbahçe, İstanbul’un kalabalık mesire yerlerinden biridir. Sultan Abdülaziz devrinde rağbet gören Boğaziçi âlemleri sonrasında bu rağbeti kaybeder ve Boğaziçi mesirelerinin yerini Fenerbahçe alır. Yazarın anlattıkları o yıllarda da ağaçlıklı ve yeşil bir yer olan Fenerbahçe’nin canlılığını gözler önüne serer:

“Fenerbahçe’nin pek eski zamandan beri mesire yeri olduğunu söylerler. Vaktiyle Üsküdar ve civarında oturanlar bahar gelince, bilhassa hıdrellez ve mayıs ayının cumaları, söğüşler yaparlar, dolmalar doldururlar, helva basarlarmış; öküz arabalarıyla cümbür cemaat buraya gelip Marmara’ya karşı asırdide (asırlık) ağaçların serin gölgeleri altında, hasırlar ve kilimler üzerine serilirler, kolları sıvayıp tıka basa mideyi doldurduktan sonra biraz uyurlar, Kayışdağı suyu içerler, akşamı ederlermiş... Fenerbahçe’nin içi mahşerallah idi. Tur yapılan yolda, kenarlarda, sahil taraflarında, köşede bucakta binlerce araba; faytonlar, kupalar, muhacir arabaları, Üsküdar paraşolları... Ağaçların altı da, Fener kulesinin yanındaki salıncağın dibi de tıklım tıklım, her çeşit insan.”(s.41-43)

Şimendiferin de uğradığı Fenerbahçe belli günlerde oldukça kalabalık olmaktadır. Toprak yollardan geçerek kalabalığa karışan insanlar “sandalye ve hasırlara” yerleştikten sonra eğlenmeye başlar.

Boğaziçi âlemlerinde sonradan önem kazanan Fenerbahçe’ye dönemin ünlü devlet adamları gelir ve bunlardan bazıları Fenerbahçe, Erenköy civarına yerleşerek meşhur köşkler yaptırırlar:

“Sultan Aziz devrinin Boğaziçi âlemleri eski rağbetini kaybetmiş bunu Anadolu yakasına kaptırmıştı. Kızıltoprak’la Erenköy güzergâhı sultanlar, şehzadeler, damatlar, mabeyinciler ve kibar tabakaya inhisar ediliyordu.”(s.42)

²⁴¹ Meral Demiryürek, “Bir İstanbul Bilgesi Sermet Muhtar Alus”, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Bu ilgiden dolayı Fenerbahçe “piyasetının” müdavimleri üst tabakanın insanlarıdır. Bu insanlar İstanbul’da şöhret yapmış kişilerdir.

Fenerbahçe o yıllarda denize girmek için de İstanbul’un uygun yerlerinden biridir. Sahil kenarında yer alan deniz hamamları en çok rağbet gören hamamlardandır. Mayıs ayından itibaren inşa edilen bu hamamlarda kadın ve erkek kabinleri ayrıdır. Özellikle pazar günleri sahile gelen azınlıklarla birlikte ortalık kalabalıklaşır:

“İğne atsan yere düşmeyecek zaman Pazar günleri idi. Civardaki gayri-müslimler o gün işlerine gitmezler ve buraya gelirler. Şimdiki gibi bir kenarda soyunuverip cumburlop denize saldırmak yok. Muhakkak hamam gireceksin ve bu salaşın içindeki gürültüye karışacaksın.” (s.47)

Sermet Muhtar Alus, 1930lu yıllarda sahillerdeki bu eğlenme biçiminin artık değiştiğini dile getirir:

“Şimdi neredesiniz ey mübarekler? Florya’yı, Caddebostanı’nı Atinkum’u, hiç değilse uzaktan, çakar almaz bir nazarla olsun gördünüz mü?.. Çi (Ne) faide!.. Evvelce gerekti değil mi?” (s.49)

İstanbul eğlence biçimi, ünlü simaları ve gündelik yaşamından manzaralar anlatılırken hangi semtlerden bahsedildiği çoğunlukla belli değildir. Ancak bazı bölümlerde simalardan bahsedilirken bu simaların çalıştığı veya yaşadığı yer de belirtilir. Bu yerlerden bazıları Kadıköy ve civarındadır. Ortaoyunlarını icrasıyla tanınan Hamdi’nin çalıştığı yer Merdivenköy’dedir. Yazar Hamdi ve ortaoyunlarından bahsederken semt hakkında da bilgi verir: “Merdiven kariyesi (köyü) civarında Mama nam mesiregah Bektaşî tekkesine varmadan evvel, soldaki ağaçlar altındadır. Civarın derebeyi, meşhur musahip Lutfü Ağa mensuplarından Osman Bey’dir. Orada daha evvelleri ince saz çalar ve hokkabaz oynardı. Ortada bir de havuzu vardı... Bugün buralar tarla halinde, in cin top oynuyor.” (s.65)

Şarkıcı Nedim’den ve onun sesinin etkileyiciliğinden bahsederken de namının Erenköy’den ve Kızıltoprak’a kadar duyulduğunu anlatır:

“Devrin en meşhur ses sahibi Nedim merhumda hançere kuvveti o kadardı ki Erenköyü’nde söylediği gazeli, sonra arkasından kendi yaptığı ‘Fırakınla zalim, harap oldu can’ şarkısı Kızıltoprak’ kadar aksedermiş.” (s.74-75)

İstanbul'da bir dönem rağbet gören donanma eğlencelerinin²⁴² en görkemli olanları da genellikle Kadıköy ve civarında yaşayan şahsiyetlerin düzenlediği eğlencelerdir. Bunlardan biri Sadi Bey'dir. Bostancı'daki köşkünde düzenlediği donanma eğlenceleri herkes tarafından bilir ve oldukça görkemlidir. Bostancı'daki köşkünde yaptığı donanmalar hakikaten nazarrüba olurdu (göz alırdı). Köşkün sahilde olması, güzel ağaçlar, muntazam tarhlar arasında bulunması da işe ayrı bir zevk ve letafet veriyordu. Fuad Paşa'nın Feneryolu'ndaki köşkü de bu eğlencelerin görkemli bir şekilde yapıldığı yerlerdendir. Fuad Paşa bu eğlencelerde köşkünün bahçesinde İstanbul'un ilk projektörünü kullanmıştır. Erenköy'de Zühtü Bey, Kozyatağı'nda Reşat Paşa, Çiftehavuzlar'da Operatör Cemil Paşa'nın köşklerinde düzenledikleri donanma eğlenceleri de İstanbullular tarafından bilinmektedir.

Sermet Muhtar Alus, Kadıköy Tarafı ve Kuşdili ile Haydarpaşa Çayırı'nın Meşhur Simaları'ndan bahsederken Kadıköy'ün pek çok semtinden bahseder ve bu semtlerin tarihi hakkında bilgiler verir. 1900'lerin başında Haydarpaşa'nın genel görünümüne bakıldığında burasının deniz kenarında ve sakin bir mesire yeri olduğu görülür:

“O zaman Haydarpaşa İstasyonu'nun bulunduğu yer ve etrafı deniz derya, Üsküdar geçit noktasına kadar her yer su. Vapur iskelesi Kadıköy'ne giden rıhtımın başında. Biraz ileride istasyon binası. İstasyonun ittisalinde (yakınında), çayır tarafında bir gazino, rıhtım tarafında da bahçe içinde bir kahve vardı.” (s.89)

Şimendiferin İstanbul'un gündelik yaşamına girmesiyle birlikte insanların oturduğu yerlerde değişmiştir. Şimendiferlerin güzergâhı veya uğradığı yerler daha çok tercih edilmeye başlamıştır. Üsküdar ve Kadıköy'de önceden rağbet görmeyen şimendiferden sonra revaçta olmaya başlayan yerlerdendir. Kadıköy azınlıkların yaşadığı yer olarak bilinmektedir:

“Öteden beri Üsküdar ve Kadıköy sayfiyeden Madut (sayılır) değil. Üsküdar bilad-ı selaseden ve mutasarrıflık merkezi bir şehir; Kadıköy ise kasaba; Moda ecnebiler yatağı. Hep bu taraftakiler yerli; yazlı, kışlı otururlar.” (s.263)

²⁴² Donanma: Osmanlı Devletinde mübarek günlerde, bayramlarda, Osmanlı ordularının zafer dönüşlerinde, padişahların çocuklarının doğumlarında ve düğünlerde yapılan şenlik ve gösterilere verilen isimdir.

Sermet Muhtar Alus’a göre Kadıköy hızlı gelişim göstermiştir ve kısa zamanda görünümü değişmiştir. Bu değişimi İstanbul tarafından Kadıköy’e geçen insanların konuştuklarından anlamak mümkündür:

“Kadıköyü’nün az zaman içinde çok ilerlediği muhakkaktır. İstanbul’un ilk Alamot’ye (moda olan) uyanık yerlerindendir. İstanbul yakasında ‘evet efendim, sepet efendim’ demekle demgüzar olan (vakit geçiren) bu tarafa adım atar atmaz, ‘deniz geçtik üstümüze bir ferahlık ve serbestlik geldi’ diye kendilerini verirlerdi.” (s.91)

Kuş sütünden başka her şeyin bulunabileceği işkembe çorbacısı, yorgancısı, tahin helvacısı ile oldukça canlıdır.

Altıyol ismi Kadıköy’de yaşayan ve oraları bilenler için yeni bir isimdir. Çünkü Kadıköy halkı buraya Ermeni Mezarlığı der. “Süreyya Sineması’na giden havali de ‘Pekmezoğlu’ diye anılıyordu.” (s.91)

Yoğurtçu ve Kuşdili civarı da Fenerbahçe ve Haydarpaşa gibi kalabalık eğlence yerleri arasındadır:

“Yoğurtçu ve civarı daha evveleri işlek ve kalabalıkmış. İleride bir de tiyatro varmış. Yaz ramazanlarında Yoğurtçu çayırında ezanlar okunur, teravîh namazları kılınır, konu komşu, entarileriyle cemaat teşkil ederlermiş.” (s.91)

İlk bakışta oldukça ıssız görünen ve yeşil bir çayırıktan oluşan Kuşdili de insanların eğlenmek için uğradığı, boylu boyunca arabaların sıralandığı, bisikletlilerin gezindiği canlı bir merkezdir:

“Kuşdili çayırı ilk nazarda allahlık bir yer. Layuat (sayısız) serviler, mezarlar, kitabeler. Mahmut Baba türbesinin parmaklığında hacet için bin bir düğüm bulunur. Ezan okundu mu donanma gibi mumlar ve fenerler yanar. Hemen diz çök, secde-i rahmana yat, dua, tilavete (Kur’an okumaya) koyul. Hâlbuki ortalık tamamen berakisti (tersineydi). Kadıköyü’nün başlıca seyreneh mahalli (eğlence yeri) burası idi.” (s.92)

1900’lerde Kadıköy’de tercih edilen gezinti yerlerinden biri de Kurbağalıdere’dir: “Kurbağalıdere hakikaten kurbağalı dere idi. Kurbağa sesleri ayyuka çıkar, dereye yosunlu, çamurlu su hiç eksik olmazdı.” (s.94) Sinekler, ‘haşerat’ ve kurbağaların olduğu bu dere arabaların yıkanması için de kullanılır. Bu derenin üstünde

Dördüncü Murat'ın Bağdat Seferinden kalma bir köprü bulunur ve bu köprü genellikle yayalar tarafından kullanılır.

Kurbağalıdere'nin yanındaki yokuşta bugün bulunduğu semte adını veren Ziverbey Köşkü vardır:

“Kurbağalıdere'nin yanındaki yokuşta hala ismi kalan Ziver Bey köşkü vardı. Yokuşun alt başındaki şimendifer geçit noktası öyle tehlikeli bir yerdi ki Eğridere yanında halt etmiş.” (s.264)

Göztepe başlangıçta az gelişmiş, boş alanların bol olduğu bir semttir:

“Göztepe ilk zamanlar o kadar solda sıfırmış ki bu havaliye gelen mektuplar bile ‘Erenköy Göztepesi’ diye muharrermiş (yazılıymış). Bundan anlaşılıyor ki Göksu sırtlarında, ismi var cismi yok olan Göztepe'den farksızmış. Göztepe istasyonu o zaman şimdiki gibi değil. Bin bir ayak inip çıkmaya hacet yok; ayak üstü bir yer.” (s.265)

Erenköy semti de 20. Yüzyılın başlarında yaşamak için yeteri kadar imkânın olmadığı bir yerdir:

“Bitişikte Ziver efendi'nin bakkal dükkânı. Burnun kanasa yarım paket asitborikli pamuk yok Erenköyü'nde, Hosdikyan Eczahanesi'ne gideceksin.” (s.265)

Bağdat Caddesi'ne doğru uzanan yolda yer alan köşkler o dönem Kadıköyü'nde herkes tarafından bilinir. Bunlardan biri de Şemseddin Sami'nin köşküdür.

Suadiye ise o dönemlerde yerleşimin henüz başlamadığı ıssız bir yerdir:

“O tarihlerde Suadiye'nin ne ismi var, ne cismi. Gözün aldığı kadarbak, Allah'ın kırır, ecnebiler top oynuyor.” (s.267)

Fecr-i ati topluluğunda yer alan ve daha çok tiyatro eserleriyle edebiyat tarihinde yer edinmiş Tahsin Nahid Haydarpaşa civarında yaşamıştır. Sermet Muhtar Alus, Tahsin Nahid'le olan arkadaşlık ilişkisinden, onun evinde yapılan edebiyat toplantılarından da bahseder:

“Haydarpaşa çayırının önünde, Terkos musluğunun karşısındaki köşede, damı ‘Orozdi Bak’ın damına benzeyen, kâgir, mini mini balkonlu, odaları kutu gibi, derli toplu bir ev vardır. Genç yaşında vefat eden zavallı Tahsin Nahid'in evi.” (s.136)

Tahsin Nahid'in evinde yapılan edebiyat sohbetlerine Emin Bülend Serdaroğlu, Raif Necdet Kestelli gibi edebiyatçılar da katılmıştır. Şiirlerin okunduğu, edebiyat dedikodularının yapıldığı bu sohbetlere Sermet Muhtar da katılmıştır.

20. yüzyılın ilk yıllarında Kadıköy cemiyet hayatının öncelikli olarak tercih ettiği merkezi bir yerdir. Bisiklet kullanılan düz alanları, mesire yeri olan yeşillikleri, edebiyat sohbetlerinin yapıldığı evleri, köşkleri, eğlence yerlerinin ve “Kadıköy” “Moda” gibi öncü spor kulüplerinin bulunduğu canlı bir hayatın yaşandığı yer olarak karşımıza çıkar.

Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958) için İstanbul güzelliğinin yanında medenileşmenin gelebileceği en yüksek seviyenin de mekanıdır. İstanbul üzerine pek çok şiir yazmış olan Yahya Kemal *Aziz İstanbul*²⁴³ (1969) adlı eserinde de İstanbul'a övgülerle dolu denemeler kaleme almıştır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Vapurlar	▪ Ferah Vapuru ▪ Kalamış Vapuru (21 Nolu Vapur) ▪ Haydarpaşa, Moda, Kalamış Vapurları	▪ Gündelik hayatın önemli bir parçası olmalarının yanı sıra ticaret hayatının da önemli araçlarıdır.
▪ Yangın	▪ 1860 yangını	▪ Kadıköy'ün mimari yapısının büyük ölçüde değişmesine yol açan büyük yangındır.
▪ Gazinolar	▪ Kadıköy'ün eğlence yerlerindeki gazinolar	▪ Kadıköy'de herkesin tanıdığı insanların sürekli mekânı olarak bilinen yerlerdir.
▪ Mesire Yerleri	▪ Fenerbahçe ▪ Kurbağalıdere	▪ Fenerbahçe “bilhassa hıdrellez ve mayıs ayının cumaları, söğüşler yapıldığı, dolmaların doldurulduğu, helva basılan; öküz arabalarıyla cümbür cemaat gelinip Marmara'ya karşı asırdide (asırlık) ağaçların serin gölgeleri altında” oturulan bir yerdir. ▪ Kurbağalıdere Boğaziçi'nin önemini kaybettiği yıllarda üst tabaka insanların tercih ettiği mesire yerlerinden biridir.
▪ Eğlenceler	▪ Donanma eğlenceleri	▪ İstanbul'da projektörün ilk kez kullanıldığı, Fenerbahçe ve Çiftehavuzlar'da görkemli merasimlerle yapılan eğlencelerdir.
▪ Semtler	▪ Altıyol ▪ Yoğurtçu ▪ Fenerbahçe ▪ Haydarpaşa ▪ Kuşdili	▪ Halkın Ermeni Mezarlığı dediği Altıyol ve kalabalık eğlence yerleri olarak bilinen diğer semtler, doğal güzellikleri, mimarisi ve eğlence hayatıyla dikkat çekmektedir.

²⁴³ Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1992 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Yahya Kemal Beyatlı *Aziz İstanbul*'da Kadıköy ve civarından iki farklı çerçeve ile bahseder. Bu iki farklı çerçeve Kadıköy'ün Türkleşme macerası ve azınlıkların yaşadığı önemli bir merkez olması ile ilgilidir. Birincisi İstanbul'un fetih macerasında 1453'teki nihai sona gelene kadar İstanbul'un Türkler tarafından işgalini anlattığı tarihi meselenin içindeki Kadıköy'dür.: "1081'de Türk atlıları ilk defa İstanbul'un karşı sahilinde Fenerbahçe'yle Üsküdar asında göründüler. İstanbul'u ve Ayasofya Kubbesini Anadolu yakasından ilk gören Türk gözleri bu gözlerdir. Bu gelen asker Üsküdar'ı, o sene ilk defa fethetti."(s.16)

İstanbul'un fethini bütün stratejileri ile anlatan yazar, fetihe giden yolda Bağdat Caddesi'nin güzergah olarak kullanıldığını belirtir: "Malazgird muzafferiyetinin neticesi olarak on sene sonra Anadolu fatihi Kutulmuşoğlu Süleyman'ın, Türk atlılarıyla – şimdi Bağdat caddesi dediğimiz yoldan – 1081'de Üsküdar'a gelişi ne kadar düşündürülen bir vak'adır."(s.36)

Kadıköy, aynı zamanda fetihten sonra İstanbul'da Türk nüfusunun yayılışını, Bizans'la birlikte harabe haline dönüşen İstanbul'un Türkleştikten sonra yeniden canlanışının da örneğini teşkil etmektedir. "Eski devirlerde Kasımpaşa'dan Karaağaç'a kadar, yeni devirlerde Kadıköy'nden Maltepe'ye kadar, Bakırköy'den Yeşilköy'e kadar halkın yayılmasını ve yerleşmesini zikretmek gerekir."(s.51)

Kadıköy aynı zamanda Bizans döneminde küçülen İstanbul'un fetihten sonra genişlemeye ve mamurlaşmaya başladığını gösteren semtlerden biridir: "Hayale pay vermeksizin denilebilir ki İstanbul Osmanlı Türk Devletinin merkezi olduğundan sonra dünyada mevcut payitahtların en güzeli olmuştur; Bizans'ın son devrinde, sur içine tıkılmış bir şehirken, Galata tepelerine, Boğaziçi kıyılarına, Üsküdar'dan Çamlıca'ya Kadıköy'nden Maltepe'ye, sur dibinden Eyüb'e Karaköy'den Beşiktaş'a kadar çok daha geniş bir çerçeve ortasında dirilmeğe başlamış, her tarafın mimari ile bezendiğini görmüş, koynunda asırlarca, fakir ve zengin milyonlarca halkı yaşatmıştır."(s.73)

Yahya Kemal'in Kadıköy hakkında yazdığı yazıların ikinci boyutu Üsküdar'ın yanındaki Kadıköy'dür. İstanbul'un fethinden sonra Türkleşen, (bize ait olan) İstanbul'un ezansız semtlerinden olan Kadıköy'dür:

"Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan büyüyen oynayan Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derecede nasib alabiliyorlar mı? O semtlerde ki minareler görülmez ezanlar işitilmez,

ramazan ve kandil günleri hissedilmez. Çocuklar Müslümanlığın çocukluk rü'yasını nasıl görürler.”(s. 121)

Kadıköy fetihten sonra İstanbul'un pek çok semtini Türkleştiren ve Müslümanlaştıran atalarımızın ihmal ettiği, Türk ve İslam yurdu haline gelmiş Üsküdar'ın yanında çorak kalan bir semttir:

“Ah! Büyük cedlerimiz! Onlar da Galata, Beyoğlu gibi Frenk semtlerinde yerleşirlerdi, fakat yerleştikleri mahallede Müslümanlığın nuru belirir, beş vakitte ezan işitilir, asmalı minare, gölgeli mescid peyda olur; sokak köşesinde bir türbenin kandili uyanır, hasılı o toprağın o köşesi imana gelirdi; Beyoğlu'nu ve Galata'yı saran yeni yapıların yığını arasında o mescidlerden, o türbelerden bir ikisi kaldı da gördük ki cedlerimiz o kefare Frenk mahallerinin toprağına böyle nüfuz ederlerdi. Biz bugünün Türkleri bilakis Şişli, Nişantaşı, Kadıköy, Moda gibi küçücük bir şehri andıran yerlere yerleştik, fakat o yerler Müslüman ruhundan ari, çorak ve kurudur. Bir Üsküdar'a bakınız bir de Kadıköyü'ne. Üsküdar'ın yanında Kadıköy Tatablayı andırır. Eski Türklerin ruhları ile yeni Türklerin ruhları arasındaki farkı anlamak isterseniz bu son asırdan peyda olan semtlerle İstanbul içlerini mukayese ediniz.”(s.122)

Yazar İstanbul'un Türkleştikten sonra “fetih, saray ve sayfiye” diye kısaltabileceğimiz üç aşama geçirdiğini belirtir. Bu aşamalardan üçüncüsü İstanbul'u “metruk bir eve” benzetmiştir. Kadıköy de “sayfiye” döneminde İstanbul'u Türk olmaktan uzaklaştıran düzensiz yapılanmanın örnek olabileceği semtlerden biri olarak görülür.

“Kadıköy'nden Bostancı'ya kadar o acaib yayılışımız bu son devrin tecellilerindendir. Hergün güneş battıktan sonra, İstanbul sokaklarında tek tük insanlar görüldüğü saatlerde Kadıköy, Haydarpaşa vapurları sefine-i Nuh gibi birer mahşer kesiliyor. İskelelerde, cehennemi bir kalabalık kaynaşiyor. Lodos yüzünden vapurlar, grev yüzünden tramvaylar işlemediği akşamlarda payitaht halkının açıkta kaldığını görüyoruz”(s.144)

Haydarpaşa vapurundan görünen ve biri İslam mimarisinin (Selimiye Kışlası) diğeri Avrupa tarzının (Haydarpaşa Gar Binası) ürünü olan iki binayı karşılaştırır ve Selimiye Kışlası'nı daha estetik bulur:

“Dört sene evvel ecnebi bir mimarla Haydarpaşa vapurunda idim, vapur denize açıldıktan sonra Anadolu sahili görünür görünmez bu ecnebi mimar

‘ne güzel mimari!’ dedi. Ben, Haydarpaşa Gar’ından bahsediyor sandım. “Son senelerde yeni yapıldı” dedim. Yüzüme hayretle baktı “Hayır o müstekreh anbarı kasdetmiyorum” Şu dört köşe kuleli bina güzel” dedi ve Selimiye Kışlası’nı gösterdi. Bütün Türkler bu şehirde herhangi bir binayı bu kışladan fazla beğenir, çünkü beyinleri “yeni” dedikleri mikropla aşılannmış bir nesin çocuklarıdır.”(s.146)

Yahya Kemal Beyatlı *Aziz İstanbul* kitabının son yazısında Kadıköy’e Nostaljik bir bakış açısı ile bakar:

“İstanbul’un eski mesirelerini neden kaldırdık? Kuşdili’nin tam Türk üslubuna uygun bir şey olarak mavi suyunun iki tarafı çayır olan, içersinde sandallarda gezilen bu mesirede acaba hangi Avrupa fikrine zıd olan ne vardır?”(s.169)

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Cadde	▪ Bağdat Caddesi	▪ Kutalmışoğlu Süleyman’ın Üsküdar’a giderken kullandığı güzergâhlardan biri olan Bağdat Caddesi diğer denemelerden farklı olarak Türk tarihindeki önemi ile anlatılır.
▪ Ezansız Semler	▪ Moda	▪ İstanbul’u Türk olmaktan uzaklaştıran düzensiz yapılanmanın örnek olabileceği semtlerden biri olarak anlatılır.
▪ Gar Binası	▪ Haydarpaşa Gar Binası	▪ Yanı başında duran Selimiye Kışlası’yla karşılaştırıldığında Türk ve Müslüman olmaktan uzak görünmektedir.

İstanbul’un bütün semtlerini, gündelik yaşamını -tarihin şanlı ve mutlu sayfalarını anarak – anlatan Samiha Ayverdi (1905-1993) *Hey Gidi Günler Hey*²⁴⁴ (1952) adlı deneme kitabında Bağdat Caddesi, Göztepe, Çiftehavuzlar semtlerine de aynı perspektiften bakar. Bağdat Caddesinin mağazalarla dolmadan önceki halinin Türk semtine benzediğini belirtir:

“Kırk kırk beş sene evvel, Bağdat Caddesi bu değildi. Binadan çok, boş arsa bulunuyordu. Hele mağazaların hiçbir, yabancı isimlerle

²⁴⁴ Ayverdi, Samiha, *Hey Gidi Günler Hey*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2008, (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

künyelenmekle, bir Türk semtinden ziyade bir batı kasabası çehresine bürünmemiştir.” (s.17)

Bağdat Caddesi kültürel anlamda yozlaşmayı da temsil etmektedir. Bağdat Caddesi’ne komşu semtlerin isimlerini nereden aldığına dair tarihi bilgi de vermektedir:

“Osmanlı ordusunun askerinden Eren Baba’nın kılıç oynattığı semtlerden biri de Erenköy olmuştur... Düşman ordusunu gözleyen Gözcü Baba’nın ise hem cihat, hem de barış semti olan mahalle, Göztepe denmiştir.” (s. 18)

Semtlerin bu tarihi kökeni, İstanbul’un fethini hazırlayan insanların isimlerini taşıması unutulmaması, derslerde anlatılması gereken önemli değerlerdir:

“Şimdi Göztepe semtinde ilkokul ve lise mevcut. Acaba edebiyat ve tarih öğretmenleri ya da mekteplerin herhangi bir hocası çıkıp, buralarda İstanbul’un fethine adım adım yaklaşmak üzere kan dökmüş Türk ordusunun savaştığı Gözcü Baba’nın bu semtte bir kabri bulunduğunu talebelerine söylemeyi, hatta göstermeyi düşünmüş müdürler?” (s. 18)

İstanbul Samiha Ayverdi’nin dünyasında tarihi kökeni ile yer almakla birlikte çocukluğunu hatırlatan bir mekân olarak da görünür. Kadıköy’de bir dönem ailesiyle yaşadığı mekânlardan biridir. Kadıköy’de yaşadığı dönemleri de anlatan yazar *Hey Gidi Günler Hey* kitabında çocukluk dönemine ait bir anısını paylaşır. Evlerine giren iki hırsızdan biri köpekleri tarafından ısırılır. Bacağında yaralanan hırsız yazarın babası Suadiye’den Haydarpaşa Numune (o zamanki adıyla Numune Hastanesi) Hastanesine götürür ve hırsızın tedavisiyle ilgilenir.

*İstanbul Geceleri*²⁴⁵, 20. yüzyılın başlarında İstanbul’un maddi ve manevi atmosferini, gelenek ve görenekleri, gündelik hayatını anlatan denemelerden oluşur. Eserde Şehzadebaşı’nda, Çarşamba’ya, Beyoğlu’ndan Çamlıca’ya kadar pek çok İstanbul semtinin yüzyılın başlarındaki doğal ve sosyal yapısını görmek, bu semtlerin gündelik hayatına dair izler yakalamak mümkündür. Samiha Ayverdi bu kitabında İstanbul’un ‘Türk sanatını zirveleştiren’ yönünü de ele aldığını söyler.

İstanbul’un pek çok semtinin anlatıldığı bu kitabın önsözünde Nihad Sami Banarlı–Yahya Kemal Beyatlı’nın Erenköyü’nde Bahar şiirine gönderme yaparak-Kadıköy’ün ele alınış biçimini özetler:

²⁴⁵ Ayverdi, Samiha, *İstanbul Geceleri*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2007 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Bu kitapta gerçi *Kadıköy* vardır. Fakat baharlarında derin gönül maceraları saklanan *Erenköy* belki onda bir isimdir.”

Kadıköy, köklerinde yazarı cezbeden unsurlar barındırmayan, bu nedenle de yazarın bahsetmek istemediği bir mekân olarak görünür:

“Fakat şunu da itiraf etmeliyim ki, eğer Kızıltoprak olmasa, eğer Zühtü Paşa Camiinin köşesinde, yarım asırdan beri tebeddül göstermeden yerli yerinde duran o çardaklı esnaf kahvesi bulunmasa, bu taraflara kim adım atardı? Belki Pendik’le Haydarpaşa arasında uzanan bel-kemiği üstünden bir şimşek süratiyle geçmek bile hatırıma gelmezdi. Evet o iki ismi yadedebilmek için adımımı bu kadarcık olsun o tarafa atmış bulunuyorum.” (s.204)

Ayverdi, bahsetmek istemediği Kadıköy civarına ‘o taraf’ diyerek kendi iç dünyasında büyük anlamlar yüklediği İstanbul’un bir parçası olarak görmediği Kadıköy’ü dışlamış olur.

Dışlayarak baktığı Erenköy’e tanıdık ziyaretlerine gelir. Gelirken içinde ne hüznün ne de sevinç vardır. Bu ruh hali Haydarpaşa’dan trene bindikten sonra hoşnutsuzluğa dönüşür:

“Tren Haydarpaşa’nın yığın yığın üst üste mahallerinden kendini süratle çekip, köşkerin, bahçelerin ve bağların ferahlığı arasına dalınca ben de ferahlar gibi olur, fakat inişi yokuşu, gizliliği şaşırtmacılığı olmayan bu havaliyi, bakımına süsüne, insan elinin gayretli okşayışına rağmen Boğaz’ın dakikası dakikasına uymayan işveli, şuh, asi, çıldırtıcı bazen de uslu ve uysal güzelliği ile mukayese ettiğim zaman, yüreğe ezgi veren bu düzlükten başımı çevirerek büyük annemin ela gözlerinin, içimdeki hoşnutsuzluğu sezip sezmediğini araştırdım.” (s-198-199)

Denemelerinde Kadıköy’e farklı bakış açılarıyla yaklaşan Samiha Ayverdi, kimi zaman Müslümanlaşan İstanbul’un önemli bir değeri olarak gördüğü Kadıköy’ü bazen de İslam’ın izlerine rastlayamadığı için dışlamaktadır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Cadde	▪ Bağdat Caddesi	▪ Mağazalarla dolmadan önce Türk semti gibi görünmektedir.
▪ Semtler	▪ Göztepe ve Erenköy ▪ Kızıltoprak	▪ Göztepe ve Erenköy semtleri Osmanlı askerinin kılıç oynattığı ve ismini kılıç oynatan velilerden alan, Türk tarihi için önemli semtlerdir. ▪ Kızıltoprak ise Zühtü Paşa Camii olmasa yazarın hiç uğramayacağı Türk olmaktan uzak mekânlardan biridir.

Salah Birsell *Kahveler Kitabı*'nda²⁴⁶ edebiyat, semai, yeniçeri, esrar, tulumbacı, çalgıcı, karagöz, meddah ve mahalle kahvelerinin öykülerini dile getirir. Bu kahvelerin içinden şehir hayatına girer, kahvelere gidip gelen edebiyatçıları ve kahvelerin canlı varlıklar gibi doğup, büyüüp, sevip, sevilip öldüklerini anlatır.

İstanbul'da 1971 yılında bir sayıma göre İstanbul'un semtlerindeki kahve sayıları hakkında bilgi veren yazar, Beyoğlu (1259 kahvehane), Eminönü (1133) ve Fatih'ten (857) sonra en fazla kahvehanelerin Kadıköy'de bulunduğu bilgisini verir. 1971 yılında Kadıköy'deki kahvehane sayısı 417'dir. Bu kahvehaneler, şehir hayatının canlı parçalarından biridir ve sundukları içeceklere, bu mekânlara gelen kişilere göre tulumbacı kahvesi, esrar kahvesi, çalgıcı ya da semai kahvesi diye ayrılırlar.

Salah Birsell, Kadıköy'deki kahvehanelerden bahsederken Ahmed Rasim, Halit Fahri Ozansoy, Ömer Seyfeddin, Nazım Hikmet, Faruk Nafiz Çamlıbel, Yakup Kadri ve Ahmet Haşim gibi edebiyatçıların 'Yoğurtçu Çayırı'nın yukarısında Bakla Tarlası' denilen yerde buluştukları bir kır kahvesini anlatır. Burayı Yervant adında yaşlıca bir Ermeni işletir. Yervant yazarlara, ozanlara 'çokça düşkündür.' Ahmet Rasim, Halit Fahri gibi edebiyatçılara büyük saygı gösterir.

Kahvehaneler İstanbul'un kültürel dokusunu gündelik hayatın bir parçası olarak canlı tutan, sözlü kültürün devamını sağlayan önemli mekânlardır. Kahvehanelerde tanınmış simaların manileri, semtlerin adlarının, kimliklerinin kalıcı olmasına katkıda bulunur. Bu manilerden biri de Çarkçı Ethem'in Kadıköy hakkında yazdığı manidir:

"Adam aman.. dı.. köye

²⁴⁶ Birsell, Salah, *Kahveler Kitabı*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2002 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Arzuladık ihvanı geldik Kadıköy'e

Müftü haraç keserken ne yapar kadı köye (s.163)

Kadıköy ve semtlerinde ismini duyurmuş kahvelerden biri de Fener İskele Gazinosu'dur. Ahmet Rasim de gidip geldiği bu mekânın, 1970 yılına kadar yalnızca adı ve Üsküdarlı Razi'nin bu kahve üzerine dizeleri kalmıştır. İskele başında gazinosunun/Methini duydum da geldim Fener'e/Selsebil olmuş ülfet muhabbet/Çıkamaz içine giren bir kere (s.38)

Salah Birsell Kahveler Kitabı'nda Kadıköy'deki kahvehaneleri anlatırken mesire yerlerinden de bahseder. Fenerbahçe, yabancıların yaz aylarını geçirdiği, o günkü şartlara göre lüks arabaların gezindiği, Yakup Kadri ve Ahmet Haşım gibi sanatçıların sık uğradığı bir mesire yeridir:

“Fenerbahçe, çok eski yıllarda cuma ve pazar günleri konak arabaları, kira paytonları, tenteli çekçeklerle dolar. Yaya gezinenler de gırladır... Fenerbahçe'de, yabancıların tatlısu Frenklerinin evleri de pek çoktur. Onlar yazı burada geçirirler. Pazarları Belvü Gazinosu'nda kimi zaman balo ve suare de verilir. O zaman bahçenin ve taraçanın her yanı renk renk bayraklar, kağıt fenerlerle donatılır. Ta Kuledibi'nden. Beyoğlu'ndan kalkıp buraya gezmeye gelmiş olan Yahudi kadınlar, Ermeni duduları, Levantenler ve rumyozlar da içeri girip dans edenleri yakından görmek için can atarlar.” (s.242)

Salah Birsell Kadıköy'ü kahvehaneleri, mesire yerleri ile kültür hayatının önemli ve canlı bir mekânı olarak anlatır. Ahmet Haşım, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Faruk Nafiz Çamlıbel, Nazım Hikmet, Orhan Seyfi Orhon, Halit Fahri Ozansoy gibi pek çok sanatçı için de önemli bir mekândır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Kahveler	▪ Yervant'ın Kahvesi	▪ Edebiyatçıların uğrak yeri olan bu kahve kültür hayatının devamlılığını sağlaması bakımından da önemlidir.
▪ Gazinolar	▪ Fener İskele Gazinosu	▪ Edebiyatçıların ve Kadıköy'deki eğlence hayatının renkli mekânlarından biridir.

Deneme ve çevirileriyle bilinen Ahmet Cemal (1942-) İstanbul Dergisi'nin üçüncü sayısında yer alan *Bir Zamanlar Moda'da...*²⁴⁷ başlıklı denemesinde kendi hayat tecrübelerinden yola çıkarak Moda'nın yakın tarihini anlatır. Çocukluğunda Moda İlkokuluna gittiği dönemlerde Bahariye'de oturan ve Bahariye Caddesi'ni de Moda'nın bir parçası olarak gördüğünü belirten yazar caddenin kimliğinin önemli parçası olan binaları hatırlar. Hemen bütünüyle bahçeli köşklere ve iki üç katlı evlerden oluşan Bahariye Caddesi'ndeki Rum-Ortodoks Kilisesinin yanındaki köşk, Süreyya ve Opera Sinemaları anılarında yer etmiş binalardandır. Caddeyi bitirten eczacı Alaaddin Efendi'nin iki katlı evi ve Bakkal Mehmet Efendi'nin dükkânının yerinde şimdi apartmanlar vardır. Bu binaların karşısındaki ahşap köşk de apartmanlaşma yenik düşen evlerdendir.

Moda havuzunun yapıldığı zamanları da hatırlayan yazar, yapıldığı ilk yıllarda Kadıköylülerin çöplerini döktüğü bu havuzu 'ucube' olarak nitelendirir. Moda Caddesi'nin Bahariye tarafından başladığı yerde Makbule Hanımefendi'nin 'konak yavrusu' olan evi de on yıllar önce yıkılmıştır. Moda Caddesi'ndeki yeni apartmanların ilklerinden olan 'Sirkeci Apostol'a taşındıktan Modalılığını tescil eden yazarın anılarında meşhurlarına benzemeyen ve kendisine tatlıyı sevdiren Moda'ya has Stasuli Pastanesi de yer alır. İçki içecek yaşa geldiğinde birer birer kapanan ve Rum meyhanesi örneği olan üç Moda meyhanesi de sıcak havasıyla gitmek istediği yerlerdendir.

1902 yılında Kadıköy'ün başka bir semtinde açıldıktan sonra 1928 yılında Moda'ya taşınan Yeni Moda Eczanesi ve onun şimdiki işletmecisi Melih Ziya Sezer de yazarın bahsettiği Moda'yla özdeşleşmiş mekânlardandır. Melih Ziya Sezer yazara göre 'koruma altına alınması gereken' Modalılardandır. Moda İskelesi, Koço, Moda Palas, Mono Palas, moda Deniz Kulübü, Bomonti, Moda Plajı yazarın hatıralarında yaşattığı Moda'ya özgü yerlerdendir. Yazara göre Modalı olmak burada yaşamakla ilgili olmaktan uzaktır. 'Yaşam üslubu' ile Modalı olunabilir. Son yıllara kadar Moda'ya yeni taşınanlara 'dışarıklı' denmesinin arka planında bu yaşam üslubu vardır. Fetih sonrasında başlayan Türkleştirme politikasının Moda'nın kimliğini bozduğunu belirten yazara göre İstanbul gibi bir kentte dünün dünyasını yazabilmek 'biyografik çabalarla' değil 'tarihçilikle' eş anlamlı olabilir. Değişimi kentleşme sorunuyla değil bilinçlenme sorunuyla yaşayan İstanbul'da anılardan yola çıkıp İstanbul'un herhangi bir semtini

²⁴⁷ İstanbul Dergisi'nin bu sayısına <http://zaferyal.kuzeyyildizi.com/birzamanlarmoda.jpg> adlı adresten ulaşılmıştır.

anlatmak kolay değildir. İstanbul'un yakın geçmişini dahi kartpostallarda aramak 'ilerleme' değil 'gerileme' ile açıklanabilir. Bu nedenle Moda aslında bir 'yokülkedir.'

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Havuz	▪ Moda Havuzu	▪ Moda'nın kendine has ve içtenlikli görünümünü bozan bir 'ucube' olarak anlatılır.
▪ Cadde	▪ Bahariye Caddesi	▪ Herkesçe bilinen dükkânları, kilisesi ve köşkleriyle Kadıköy hayatının canlı mekânlarından biridir.
▪ İnsanlar	▪ Melih Ziya Sezer	▪ Kadıköylü olmak ve burada yaşamak konusunda en bilinçli insanlardan biri olduğu için koruma altına alınması gerekmektedir.

Son dönemlerde İstanbul üzerine yazdığı yazılarda İstanbul'un kaotik şehir hayatından çok güzelliklerini gören, yazılarında İstanbul'u kültürel ve tarihi değerlerin önemli bir mekânı olarak anlatan Haluk Dursun (1957-) *İstanbul'da Yaşama Sanatı*²⁴⁸ adlı deneme kitabına *Nostaljiye Reddiye* başlığı ile kaleme aldığı yazıyla başlayan Haluk Dursun kitabında İstanbul'un kaybolan değerlerini, unutulmuş güzelliklerini, bugün yalnızca nostaljiyle bakılan İstanbul hatıralarını değil de bugün varlığını koruyan bütün maddi ve manevi değerlerini anlattığını belirtir. Bu anlayışla kaleme aldığı denemelerinde varlığını devam ettiren eski evler, sokaklar, mahallelerden, mehtabın hala güzel görüldüğü Boğaziçi'nden, ruhunu koruyan camilerinden, bugüne kadar taşınan gündelik hayat ayrıntılarından, güzel çiçekleriyle baharın hala yaşayabildiği İstanbul semtlerinden bahseder.

Haluk Dursun, Kadıköy'ün baharın güzelliklerini gösteren Fenerbahçe ve yağmur yağdığı zaman hala İstanbul'da yaşanıldığını hatırlatan Göztepe semtlerinden bahseder. Fenerbahçe parkı bahar aylarında açan papatyalarıyla baharı yaşatan mekânlardan biridir:

“İstanbul'da papatya tarlası mı kaldı ki? Nerede seyredelim papatyaları?
diyenlere hemen Nisan-Mayıs ayında Fenerbahçe Parkı'nı tavsiye ederiz.
Yahya Kemal'in şiirlerindeki 'Dün Fenerbahçesi'nde gördüm iri bir zümrüt

²⁴⁸ Haluk Dursun, *İstanbul'da Yaşama Sanatı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2005 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

içindeydi bahar’ dizesinin ne anlama geldiğini görmek için mutlaka bir bahar sabahı oraya gitmek gerek.” (s.312)

Fenerbahçe Parkı, eski bayram coşkusu ve güzelliklerini yeniden yaşamak isteyen yazarın yardımcısı olmuştur. Ailesiyle on dakika içinde ulaşabildiği bu park, ‘girişindeki Roma kaldırım taşları, yol kenarındaki bantlarda buluna hercai menekşeler, heybetli ağaçların dibindeki bakımlı çiçekleriyle’ dolaşmaya doyum olmayan bir mekândır. Bu güzelliği parkın tarih boyunca sevilen bir yer olmasıyla özdeşleştirir:

“Bizanslıların beğenip yerleştikleri, Osmanlıların Kanuni’den beri içine köşkleri inşa edip, yazlık olarak kullandıkları bu mekan denize doğru uzanmış bir burunda, sol tarafında Dalyan Koyu’nu, Dragos’u, Adaları gözlüyor, taa ileride, yukarıdan Kayışdağı’nı görüyor. Sağ tarafında ise Kalamış Yat Limanı ve Moda Burnu, oradan da ilerilere Sarayburnu’na, Sultanahmet’e uzanan klasik İstanbul silüeti.” (s.316)

Nisan yağmurunun eski İstanbul’daki gibi insana güzel duygular uyandırarak yağmaya devam ettiği semtlerden biri Göztepe’dir. Kadıköy’ün tepelerinden biri olan Göztepe İstanbul’un fethinden önce ve Osmanlı döneminde düşman gözetlemek için kullanılır. Zamanla buraya kurulan bağlar ve yaptırılan köşkler semtin kimliğinin oluşmasında önemli rol oynar:

“Malum olduğu üzer köşkü, konak ve evden ayıran, bahçesinin büyüklüğü hatta çiftlik özelliğidir. Bahsettiğimiz bölgede bu vasfa sahip sadece birkaç tane köşk bulunmaktadır. Bunlardan Ziverbey Caddesi üzerindeki Fahrettin Kerim Gökay’ın, Caddebostan tarafında da Cemil Topuzlu (Büyük Kulüb)’nun, Hacı Bekir’in ve Ragıp Paşa’nın köşkleri zikredilebilir. Sadece hamam kısmı kalan ve geniş korusuyla bilinen V. Murad’ın köşkü ise Marmara Üniversitesi ve Atatürk Fen Lisesi’nin bahçesinde kalmıştır.” (s.323)

Fenerbahçe ve Göztepe semtlerinde bahar ve yağmurun hala güzel geldiğini anlatan Haluk Dursun bu semtlerin tarihinden de bahsederek İstanbul’un yaşayan özelliklerine Kadıköy ve semtlerinden de örnek vermiş olur.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Köşkler	▪ IV. Murat ▪ Ragıp Paşa ▪ Cemil Topuzlu ▪ Hacı Bekir Köşkları	▪ Kadıköy'ün tarihi bir yerleşim yeri olduğunu gösteren köşklardır.
▪ Parklar	▪ Fenerbahçe Parkı	▪ Çiçekleri, temiz havası ve doğal güzelliğiyle baharın İstanbul'a has güzelliğini göstermeye devam eden mekânlardan biridir.

İstanbul yazarlarından biri olarak anılan Mario Levi'nin (1957-) *İçimdeki İstanbul Fotoğrafları*²⁴⁹ adlı eserinde hayatını anlatır. Bir Yahudi olarak İstanbul'da yaşamının ne anlama geldiğini, çocukluğunu ve ilk gençliğini geçirdiği Şişli, Feriköy ve Kadıköy gibi semtlerle ilgili anı ve izlenimlerini anlatır. Bu nedenle *İçimdeki İstanbul Fotoğrafları* bir anı kitabından çok deneme türünün örneği olarak kabul edilebilir.

Kadıköy, Mario Levi'nin severek yaşadığı, anılarında genellikle hüznü ve mutlu anlarını yaşadığı yer olarak anlatılmıştır. Yazar Kadıköy'de yaşamının İstanbul'un Avrupa Yakası'nda yaşamaktan farklı bir durum olduğunu belirtir:

“Denizdeydin. Vapur şehrinin kendini daha çok evinde hissettiğin yakasına doğru yol alıyordu. ‘Bir İstanbulluluk var, bir de İstanbul’da Kadıköylülük’ dedin içinden. Gülümsedin.” (s.95)

Haydarpaşa'nın tasvirini yaptığı cümlelerde Haydarpaşa Garı'nın Venedik'tekinden daha güzel olduğunu da belirtir:

“Kalktın dirseklerini küpeşteye dayadın. Haydarpaşa Garı'na baktın. Önündeki iskelenin seyretmekten her zaman büyük keyif aldığın eşsiz çinilerine... Tarihin bu yüzü akla getirildiğinde Gar'ın ne kadar müthiş bir yere oturtulduğunu bir daha fark ettin... Venedik, Ferrovia geldi aklına. Haksızlık edemezdin. Çıkışta, orada karşılaşılan resim de çok etkileyiciydi. Ama Ferrovia Haydarpaşa kadar etkileyici değildi ki...” (s.97)

Mario Levi kitabının bir bölümünde Kadıköy'ün İstanbul'un bir parçası olarak görülüp görülmemesi meselesi üzerine düşünür:

²⁴⁹ Mario Levi, *İçimdeki İstanbul Fotoğrafları*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2010 (Metindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

“Şehrin iki yakası bir köprüyle birbirine bağlanmamış, bir başka açıdan bakıldığında da tutsak edilmemişti henüz. Kendini daha çok ait hissettiğin Kadıköy Yakası’nın kıyıları da şehre şimdiki kadar ait olmamıştı. Şehir, İstanbul Tarihi Yarımada olmaya devam ediyordu sonuçta. Babanın Eminönü’ndeki işyerine doğru yol almak için evden çıktığı sabahlarda bazen ‘İstanbul’a gidiyorum’ ya da ‘şehre ineceğim’ ifadelerini kullanması boşuna değildi ki... (s.98)

Yazar, köprüler yapıldıktan sonra İstanbul’un bir parçası olarak görülmeye başlanan Kadıköy’ün bu halinden memnun değildir.

Kadıköy’ün yalnızca vapurlarla İstanbul’a bağlanan yıllarını ve bu yıllardaki sakin ortamını özlemle anar:

“Bu şehirde gurup vaktini en iyi Kadıköylünün bildiğini söylemek için Kadıköylü olmak gerekmiyor muydu sonuçta? Vapurların, sadece vapurların şehre bağladığı Fenerbahçe, Moda, Erenköy, Suadiye, Bostancı, İdealtepe, Süreyya Paşa kıyıları, senin ve birçok insanın yaz kıyılarıydı, sayfiye yerleriydi. Kışların Avrupa, yazların Asya yakasında geçirildiği hayat geleneğinin belki de son halkasına tutunmuştum.” (s.98)

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları		
▪ Gar Binası	▪ Haydarpaşa Gar Binası	▪ Eşsiz çinileri, girişteki resmi ve genel görünümü ile Venedik’ten daha güzeldir.
▪ Vapur ve İskeleler	▪ Moda ▪ Fenerbahçe ▪ Suadiye ▪ Bostancı	• Kadıköy’le İstanbul’u yalnızca vapurların bağladığı dönemlerde Kadıköy daha güzel bir yerdir.

Şiirleri ve denemeleri ile edebiyat dünyasının önemli isimlerinden biri olan Ahmet Oktay (1933-) *Erenköy Fırın Sokak No: 10*²⁵⁰ adlı denemesinde çocukluğunun bir bölümünü geçirdiği sokağı ve evi anlatır. Bu sokağa Erenköy Köprüsü’ne gelmeden, sokağın Ethem Efendi Caddesiyle kesiştiği köşedeki fırından sola dönünce, ceviz ve çınar ağaçlarının süslediği yoldan inilir.

Yıllar sonra eşiyle birlikte gezdiği bu sokak yazara bu sokakta yaşadığı yılları hatırlatır. Bu yılları anlatırken mekan ve nostalji kavramlarının birlikteliği üzerine de

²⁵⁰ Haz: Murat Yalçın, *İstanbul Sokakları 101 Yazardan 100 Sokak*, “Erenköy, Fırın Sokak No. 10, Ahmet Oktay”, Yapı İstanbul: Kredi Yayınları, 2008 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

düşünen Ahmet Oktay, başlangıçta böyle bir amacının olmadığını anlatır. Ancak sokağa girince sokağın eski biçimi gözünde canlandıkça yaşanan fiziksel değişimleri fark eder ve istemese de nostaljik bakıştan kurtulamaz:

“Fiziki değişikliği görmek istemiştım sadece. Ama bir kez daha anlıyordum evler, ağaclar, sokak fenerleri, duvar taşları, salt doğal ve fiziksel nesneler değildirler... Dahası, her birinin gizil güçleri vardı: Belleğimi kışkırtıyor, ayaklandırıyordu yıkıntılar, yitikler üzerinde yükselenler.” (s.30)

Yazar gördüğü değişikliklerin farkına eski günleri hatırladıkça varır:

“Sokağa girdik. Ve... zaman tünelinden geçtik: İleri geri çalışan buldozerlerin yıkım sesleri yükselmeye başladı. Sol kolda, camlı çiçekliğiyle gelen geçenin dikkatini çeken, ağaclar arasındaki Bursalılar’ın evini toz etmişlerdi çoktan.” (s.27)

İlhami Bekir Tez’in de oturduğu Fırın Sokak’taki, ruhu olan bu evlerin apartmana dönüşmesi, bahçelerindeki ağacların yok edilmesi yazara Ziya Osman Saba’nın dizelerini çağırıştırır:

“Çocukluğum, çocukluğum

Bir çekmecedeki unutulmuş

Senelerle rengi solmuş

Bir tek resim çocukluğum.”

Leonardo Benevolu’dan alıntıladığı sözle bu tür bir değişime tanıklık eden bireyin ruhsal durumu da ifade edilmeye çalışılır: “büyüdüğüm çevrenin uğradığı fiziksel yıkım üzerinden bir yabancıya dönüşmüşüm.”

Erenköy’deki Fırın Sokak’ın geçirdiği bu değişimi Modernizm’le birleştiren Ahmet Oktay modernleşen kentlerin topluluk ruhunu öldürdüğünü belirterek denemesine sonlandırır:

“Modern kent dolayısıyla modern sokak, topluluk ruhunun ölümünü ilan ediyor.” (s-30)

Arif Damar (1925-2010) Eski “*Cihan Seraskeri*” Yeni Cemal Süreya Sokak (s.44-48) denemesinde Cemal Süreya yaşadığı için adı değiştirilen sokağın tasvirini

yapar ve Cemal Süreya'nın Kadıköy'de geçirdiği dönemiyle ilgili bilgiler verir. Yeni adıyla Cemal Süreya Sokak Moda Caddesi'ne yakındır:

“Mühürdar Caddesi'nden yukarıya doğru çıkarak Moda Caddesi'yle birleşen Sarraf Ali Sokağı'ndan sağa doğru sapınca Cihan Seraskeri Sokağı'na girilir. Yazar, bu sokakta kullanılmadığı halde ayakta durmaya çalışan üç katlı bir evi tasvir ederken bu tip evlerin bir daha görülemeyeceğinden şikâyetçidir: “Bu eski Kadıköy evlerine yolumuzun sonuna kadar bir daha rastlayamayacağız.” (s.44)

Cihan Seraskeri Sokağı'yla kesişen Dr. Şakir Paşa Sokağı'nda yer alan bir evin bahçesindeki defne ağacını anlatır. Kendi evinin defne ağacı ihtiyacını yıllardır bu ağaçtan karşıladığını söyler. Kadıköy'ün ahşap evleri, bitkileri ve ağaçlarından kalan tek tük numunelerden bahseder.

Cemal Süreya'nın 'Bayan Nihayet'le evlenene kadar bu sokakta Başak Apartmanı'nda yaşadığı bilgisini aktarır. Cemal Süreya evlendikten sonra 'Mühürdar Bağı Sokağı'nda ahşap bir evde' yaşar. Cemal Süreya'nın Serasker Sokağı'nda yaşadığı yıllardan bugüne kalan izlerden biri Başak Apartmanı'nın alt katındaki yufkacıdır. Cihan Seraskeri Sokağı'nın adı Kadıköy Belediyesi ve duyarlı kişilerin girişimleriyle Cemal Süreya Sokağı olarak değiştirilir.

Cemal Süreya'nın Kadıköy'de bıraktığı izlerden biri de Hatay İçki Evi'nin adını duyurmasıdır. Cemal Süreya buraya gidip gelmeye başladıktan sonra ünlenen bu lokanta sonra Bostancı'ya taşınmıştır. Arif Damar, Sunay Akın ve Cemal Süreya'nın da katıldığı bir imza gününden sonra onunla birlikte geç vakitlere kadar oturup dertleştiği bir günü de anlatır. Aile içindeki sıkıntılarını anlatan Cemal Süreya'yı son gördüğü gece Arif Damar'ın Cemal Süreya'yı evine bırakmasıyla son bulur.

Ayşegül Yüksel(1941-) Halitağa Caddesi'ndeki evini anlattığı *Halit Ağa Caddesi mi Sokağı mı?* (s.62-65) denemesinde yaşadığı sokağın, evin, tasvirini yaparken çocukluk yıllarına geri döner:

“1948'de taşındığımız çocukluk sokağım, bir ucu İskele'den Altıyol'a çıkan ana caddeye, öteki ucu da Acıbadem'e uzandığı için 'iddialı' 'Halit Ağa Caddesi' adını taşırdı. Şimdi trafiğe kapalı bir 'yayalar' sokağı olmuş, öyle duydum.” (s-62)

On üç yıl yaşadığı bu eski cadde yeni sokakta mutlu bir yaşam sürmüştür. Aynı sokakta Duygu ve İnci Asena kardeşler de yaşamıştır:

“1950’lerin sonuna doğru, bizden küçük, kızıl saçlı iki güzel kız da başladı sokağımızı arşınlamaya. Duygu ve İnci Asena... 1950’li yıllarda bize bitişik evlerin arkasındaki boş arsada Salı Pazarı ve Bayram Yeri kurulurdu. Kayık salıncağına binmenin coşkusunu ilk tattığım, ‘çadır’daki Belden Aşağısı Balık Kız’ı görmeme izin verilmeyişinin düş kırıklığını yaşadığım ‘sihirli’ uzam...” (s.63)

Ayşegül Yüksel Kadıköy’deki bu sokağı hayatın akışına tanıklık eden mekân kimliği ile de anlatır. Kadıköy’deki bu sokak yazarın hem toplumsal hem de bireysel gelişmelere tanık olduğu bir mekândır:

“1950 genel seçimlerini, Direkli Dükkanlar’ın gayrimüslim esnafına utanç içinde ‘geçmiş olsun’ dediğimiz 6-7 Eylül Olayları’nı ve 27 Mayıs’ı hep bu sokakta yaşadık. Çocukları yabancı dil öğrenebilecekleri okullarda okuyabilsin diye, yaşamının önemli bir bölümünü gittiği kahırlı görev yerlerinde, tek başına ve parasal sıkıntılarla geçirmiş olan, zırlı tümen komutanı babamın 27 Mayıs’ın hemen ardından emekli edilerek harcanışına da aynı sokakta otururken tanık olduk.” (s.64)

Baki Ayhan T.’nin (1969-) *Kadıköy Serasker Sokağı* (s.65-69) isimli denemesinde 1985 Eylül’ünde üniversite okumak için geldiği ve bir daha ayrılamadığı İstanbul’da tanıştığı ilk sokaklardan biri olan bu sokak, şair ve eleştirmen kimliği ile tanınan sanatçının imge dünyasında yer edinen, ‘biriktirdiği’ sokaklardan biridir. Sanatçı denemesine sokağı tarif ederek başlar:

“Boğa’dan Bahariye’ye girdikten sonra sağ koldan ikinci sokak, Yapı Kredi Bankası’nın yanından iskeleye inen geniş sokak” (s.65)

Serasker Sokağı Baki Ayhan T.’nin ilk gezişinde farklı bir yer olarak görmediği zamanla alıştığı ve vazgeçemediği mekânlardan biridir. Başlarda rıhtıma inerken kullandığı zorunlu güzergâhlardan biri olan Serasker Sokağı, buradan geçtikçe kimliğini ve zenginliğini keşfettiği, ruhu olan Kadıköy mekânlarından biri gibi görünmeye başlamıştır. Estetik simetrisiyle dikkat çeken sokağın yalnızca ticari açıdan değil çok kültürlülük bakımından da bir karnavalı andıran yapısı sokağa kimlik kazandıran en önemli özelliğidir. Nostaljik müzik albümlerinin, renkli avizelerin, meyve biçimli sabunların, eski moda elbiselerin, yeni çıkan ayakkabıların, Brezilya ve Kolombiya

kahvelerinin içilebileceği kafelerin, lokantaların bulunduğu bu sokak her çeşit insanı da barındırabilen küçük bir İstanbul ya da hayatın kendisi gibidir:

“Serasker’in dükkânları ve esnafı gibi müdavimleri, gelip geçenleri de çeşitli perspektifler sunar. Serseriyane dolaşan genç şairleri emekli gazete satıcıları, emeklilik için gün sayan lokantacılar, kendilerini dünyayı ayaklarının altına alıp ezmekle mükellef gören deli dolu üniversite öğrencileri, sevgilisinden yeni ayrılmış ve bağıra çağıra ağlayan bakireler, belediye tiyatrosu oyuncular, belediye işçileri, zor zaptettiği ikiz çocuklarıyla alış verişe çıkan taze anneler, öykü yazmaya heveslenen liseliler, herkesin bir öyküsü olduğunu düşünen yergöstericiler, hemen oracıkta sizinle sevişecekmiş gibi gözlerinizin içine içine bakan ergen kızlar, para bozdurmak için dükkân dükkân dolaşan tezgâhtarlar, hazır sayısaloto ve şanstopu kuponu satıcıları, koltuğunun altına sıkıştırdığı gazete ve dergilerde orta yaşlı bir edebiyatsever, semt takımının santraforu olabilmek için durmadan çalışan geleceğin futbol yıldızları, kafasının içinde binbir hespla sokakları arşınlayan anketörler...” (s.67)

Sokağın renkli yapısı sanatçının şiirini de beslemiştir:

“Bir fleneur gibi vitrinleri seyrederek sokaklarda, pasajlarda dolaştığım akşamlardan az şiirle dönmemişimdir boş kâğıtlarla dolu odama.” (s.67)

Sokakta eski bir çeşmenin ve üst üste yapııştırılmış afişlerin varlığı yakın Kadıköy tarihinin yazılması için gerekli bütün malzemenin tamamlanmış olduğu anlamına gelir:

“Üzerinde birbirine saldıran tiyatro, konser, kermes, dil kursu afişlerine bakarak Kadıköy’ün yakın tarihini yazmak hiç de zor değildir.” (s.68)

Serasker Sokağı sanatçının Kadıköy, İstanbul ya da bütün bir hayatı sığdırdığı imgesel çağrışımlarla ve şiirsel bir dille anlattığı bir mekân olarak karşımıza çıkar.

Sınırdaki Bir Sokak: Sarılale (s.71-76) isimli denemede anlatılan Kızıltoprak’ta Bağdat Caddesi üzerinde Çuhaçiçeği ve Sadberk Sokaklarını ‘diklemesine kesen’ Sarılale Sokak Behçet Çelik’in (1968-) İstanbul’a ilk geldiği yıllarda oturduğu sokaktır. Bu sokak başlangıçta ismi ve cismiyle yazarın dikkatini çekmez. Sokaklara ad vermek yerine numara vermenin adres bulmayı kolaylaştıracağını düşünür. Sonrasında arkadaşlarıyla birlikte ilkgençlik dönemlerinin farklı çağrışımlarla zenginleştirdiği bir

isim haline gelen Sarılale, yazarın ve arkadaşlarının sık kullandığı ortak bir söyleyiş ve duygu haline döner:

“Akşam Sarılale’deydik, var mısınız Sarılale’de bir kahvaltıya... Sarılale kime ne çağırıyordu bilmiyorum; ama belli duygusallığı, şiirselliği duyuruyor olmalıydı.” (s.71-72)

Üniversiteyi bitirdikten sonra sokakla ilişkisini samimileştiren yazar, sokağı penceresinden izledikçe daha çok benimser:

“Yaşadığım sokaktan çok baktığım bir sokaktı.” (s.73)

Arkadaşlarıyla geçirdiği günler, sokaktakileri tanınması sokağı insanla zenginleşen, benimsenen bir mekân haline getirmiştir. Sarılale Sokak yazara Adana’daki evini de hatırlatmaktadır.

Nazım Hikmet’in *Memleketimden İnsan Manzaraları* şiirindeki bir bölümü²⁵¹ hatırlayan yazar zamanla bu sokağı iç dünyasının bir parçası haline getirmiş zaman zaman bu sokaktan ilham almıştır:

“bazen bir şeyler yazmaya çalışırken tıkanıp kaldığımda masadan kalkar pencereden sokağa bakardım. Aynı görüntü; ama işe yarardı. Yazları masayı pencerenin önüne çeker, babamın eski daktilosunda takır tukur bir şeyler yazardım.” (s.73)

Yıllar sonra sokağı gördüğünde Sarılale Sokak’ın imar planına bağlı kalınarak değiştirilemediğini gören yazar diğer sokakların apartmanlarla dolu olduğunu görünce Kadıköy sokaklarının çehresinin değiştiğini anlar. Ancak Sarılale Sokak hatırladığı gibi durmaktadır:

“Yine de Bağdat Caddesi tarafından Çuhaçiçeği’nden geçerek Sarılale’ye doğru döndüğünüzde sokağın eski yüzü çıkar karşınıza. Başka bir zamanın İstanbul’unu duyurur.” (s.74)

İstanbul üzerine yazdığı denemeleriyle tanınan Eray Canberk (1949-) *Sultan Sokak* (s.107-110) isimli denemesinde hayatının yalnızca üç yılını geçirdiği ancak kendisinde kalıcı izler bırakan bir Kadıköy sokağını anlatır:

“Çünkü hayatımın ve aile hayatımızın önemli bir bölümü o sokağın adıyla özdeşleşmiş, daha doğrusu bütünleşmiş” (s.107)

²⁵¹ “Kızıltoprak istasyonuna yakın/bahçesinde bir ahşap köşkün/çok büyük bir fıstık ağacı vardır./ Yana yatmıştır biraz./ Bu fıstığın altında bir kadın/ yeldirmesi sarı/ çamaşır asıyordu./ Geçti çığlıklarla 15:45 katarı.”

Erenköy’de Şemsettin Günaltay Caddesi’ne bağlanan sokaklardan biri olan bu sokağın yeni adı Bengü Sokak’tır. Abdülhamit’in kızı Cemile Sultan’ın yazlık sarayının bulunduğu yer olduğu için de sokağın yakın çevresine ‘Sarayıçi’ denir.

Adnan Menderes’in İstanbul’da yaptığı ‘istimlak’ uygulamasının bir mağduru olarak ailesiyle geldiği Kadıköy’de Erenköy Sultan Sokak’a yerleşirler. Aksaray’da üç katlı bir evden gelip apartman içine yerleştiği bu sokağın yazar açısından ilk önemi sokağın ne demek olduğunu ona öğretmesidir:

“Caddenin ortamı sert, hoyrat ve dışa açıktır; sokağın yumuşak, içten ve dışa karşı korumalı bir ortamı varmış. Sokağın biraz alaturka, biraz senli benli, paylaşımcı ve alçakgönüllü havasını yeni taşındığımız Sultan Sokak’ta tanıdım.” (s.107)

Liseyi bitirip üniversiteye başladığı, 27 Mayıs Askeri Darbesi’ni gördüğü, kız arkadaşla ilişkiyi ve aşk sanılan duyguları yaşamaya başladığı bu sokak her bakımdan yazar için özeldir.

Sultan Sokak’tan yazarın aklında kalan bir özellik de sokağın sınıf farkı gözetilmeyen bir yer olmasıdır. Orta hallilerle varlıklı aileler bu sokakta iç içe yaşar. Evlerin henüz ‘otomobilenmediği’, bahçıvanların vakit buldukça komşu bahçeleri de güzelleştirdiği bu sokak yazara Haldun Taner’in ‘İsteddiği Şarkıyı Dinleyebilmek’ hikâyesini çağrıştırır.

Eray Canberk’in bütün güzellikleriyle hatırladığı bu sokak şimdi ‘iki yanına heyula gibi dikilmiş apartmanların sıralandığı’ sıradan bir İstanbul sokağıdır.

Erenköy’deki Hacı Hakkı Bey Sokak, 1929 yılında doğan ve edebiyatın pek çok türünde eserler veren Erhan Bener’in (1929-) hayatının bir bölümünü geçirdiği sokaktır. Yazar *Erenköy Hacı Hakkı Bey* (s.112-114) Sokak isimli denemesinde bu sokakta geçirdiği yıllar yerine bu sokağa ilk geldiği zamanı anlatır. 12 yaşında verem olma tehlikesi yaşadığı için babasıyla İstanbul’a tedavi amacıyla gelen yazar Erenköy istasyonunda iner. Ethem Efendi Caddesi’nden geçerek gideceği ev amcasının evidir. Caddeden geçerken yaptığı tasvirler 1941 yılında Erenköy’ün sakin bir semt olduğunu gösterir:

“Caddenin iki tarafında çitler, bahçe duvarları yükseliyor, onların arkasında vezir külahlarını andıran kuleleriyle en çok iki katlı ahşap köşkler göze çarpıyordu.” (s.112)

Yazarla babasının gittiği ev de bahçe içinde ancak betondan yapılmış bir akraba evidir. Amcasının sonradan üç katlı bir apartman yaptırdığı bu evin birinci katında yaşayacakları henüz belli değildir. Küçük bir sokak olan Hacı Hakkı Bey Sokağı'nın adının nereden geldiğini öğrenemeyen yazar, evin arkasındaki Mehmet Ali Paşa Koruluğu'ndan bahseder. İçinde dönemin ünlü film yıldızlarının film çektiği bir köşkün de yer aldığı bu koru o yıllarda tanınan bir mekândır. Hacı Hakkı Bey Sokağı ve yıllar sonra kardeşinin yaşadığı bu sokağın bitişiğindeki kantarcı Rıza Sokağı'nın bazı eserlerine esin kaynağı olduğunu anlatan yazar, 'esrikli havasını' biraz olsun korusa da bu sokakların ruhunu kaybettiğini söyler:

“Oysa ben 1950’li yıllarda, buradaki evimizden Karaköy’e gitmek için her sabah düdük sesini duyar duymaz evden fırladığım banliyö trenine buradan, tarlaların içinden koşarak, her sabah kıl payı yetiştirdim.” (s.113)

Feridun Andaç (1954-) *Sokağın Ucundaki Sesler Renkler* (s.116-120) isimli denemesinde, Moda civarında bulunan Şair Latifi Sokak'tan bahseder. Bu sokak yazarın asıl anlatmak istediklerine ulaşmak için kullandığı bir güzergâhtır. Şair Latifi Sokak'tan yola çıkan yazar sesi, rengi, kokusu ve dili olan sokakların arka bahçelerine giden yolun insanı mekânların geçmişini de götürdüğünü söyler. Melih Cevdet Anday'ın da yaşadığı bu sokak çok kültürlü bir yapıya sahiptir:

“Çocukluğunu arnavutkaldırımlarda sekerek geçiren Melih Cevdet Anday'ın bir zamanların İstanbulunun bütün renklerinin yansıdığı, bütün kültürlerinin buluşma kavşağında duran yer olduğunu söylemem abartı sayılmamalı.” (s.116)

Denemesinde sokaklara verilen adların sokağı ve insanı geçmişe bağlayan önemli bir unsur olduğundan bahseden Feridun Andaç, Şair Latifi adının Moda'daki sokağa verilme nedenini anlamak için Şair Latifi hakkında bilgiler verir; ancak neden bu adın verildiğine dair somut bir delil bulamaz.

Şair Latifi Sokağı'na Kuşdili ve Rıhtım tarafından gidişin tarifini veren yazar, her iki gidiş yolunda da insanı Moda deniziyle buluşturmadan önceki su kaynağı olarak gördüğü Moda Havuzu'ndan bahseder. Şair Latifi Sokağı'na Kuşdili tarafından gidenler güzel kokulu bitkileri de görmüş olurlar:

“Eski Kuşdili Çayırı'ndan geçip, Yoğurtçu Parkı'nın beri yanındaki yolun ucuna geldiğinizde, solunuzda kalan Kurbağalıdere'nin yalı boyu evlerinden de koparsınız artık. Yazsa ağır bir kokuya, baharsa akasya,

g lhatmi, manolya; eğer göze ermişseniz çınarların ve atkestanelerinin son
demi ile buradan Yoğurtçu Parkı'na kavuşur ayrılırsınız sonra." (s.118)

şair Latifi Sokağı bozulan İstanbul düzeninin her şeye rağmen değişmeyen
yüzlerinden biri olarak görülür:

"Kuşatılmış kentin bir bir izlerini getiren görüntüler o denli sıklıkla
karşımıza çıksa da, bu sokağın yitirilemeyen tek boyutu batı ile doğu
arasında uzayan eğimli güzergâhıdır." (s.116)

Gültekin Emre (1951-) *G l Sokağının G lleri* (s.133-135) adlı denemesinde
Eski adı Sabit Bey olan Koşuyolu'ndaki en fazla yüz adımlık G l Sokak'ın canlı hayat
izleriyle dolu tarihini anlatır. şimdi    apartmandan oluşan G l Sokak:

"Sokollu Hikmet Paşa'nın av köşkünü görürmüş. Feridun Paşa'nın
k şk yle Telgraf Nazırının Köşkünün yolu üstündedir. Emin Beylerin
k şk yle Mısırlı Neslihan Hanım'ın köşküne buradan gidilirmiş. Sokağa
girenleri İrfan Bey'in Köşkü karşılamış. Memduh Bey'in köşkü çok
 nl ym ş. Sokakta faytonlar cirit atarmış!  evre bağlık-bağ elik,
bostanlıkımış" (s.133)

Yazar, sokağı yalnızca köşkleriyle hatırlamaz. Sokaktaki insan ilişkileri ile de
anlatır. Emin Bey, ilkleri getiren ve sokaktaki herkesle paylaşan Cevdet Bey de sokağa
ruh kazandıran varlıklardandır.

Çocukların saklambaç oynarken erkeklerin politika konuştuğu bu sokak artık
'konserve' apartmanlardan oluşmuştur. Bu sokağa renk veren Yahudi bakkal, Rum
berber ve Ermeni komşulardan da iz kalmamıştır. Hatırladığı ve geçmişinden bahsettiği
bu sokağın g lleri için de dizler yazan Gültekin Emre kısa şiirinde de sokakta yaşanan
değişimleri eleştirir:

"G l Sokak'a mevsimler uğramış mıdır?

G l Sokak'ın g lleri kurutulmuş mudur acaba?

G l Sokak'ın yeni sakinlerini tanıyor musunuz?" (s.134)

Halil İbrahim Bahar (1928-) adlandırmanın öneminden bahsederek giriş yaptığı
Tepegöz (s.148-150) adlı denemesinde Çiftehavuzlar'da yer alan Tepegöz Sokak'ı
anlatır:

“Tepegöz Sokağı, Bağdat Caddesi Çiftehavuzlar, durağından başlıyor, tam kuzey yönünde hafif yokuşumsu tatlı bir tırmanmayla demiryoluna kadar çıkıyor.” (s.148)

Çiftehavuzlar ve Bağdat Caddesi civarında yalnızca Tepegöz olarak bilinen bu sokağın tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Bilgiler İstanbul ve Kadıköy tarihi hakkında bilinenlerle aynıdır. Önce bağlık bahçelik olan bu sokağın alanı önce köşklerle dolmuş sonrasında da köşkların yerine on beş yirmi katlı apartmanlar yapılmıştır. Meşhur Kurukahveci ailesinin de bu sokakta bir köşkü vardır. Denemesinin başlarında bahsettiği adlandırma meselesine yeniden değinen yazar Göztepe’ye bağlı, Gözcübaba Türbesi ile Gözcübaba Tepesine komşu olan bu sokağın komşularıyla ‘göz’ sözcüğü özelinde kurduğu bağa dikkat çeker. Halil İbrahim Bahar denemesinde son olarak sokakta çınar, fıstık çamı, porsuk, akasya, manolya, zeytin, incir, iğde gibi çeşitli ağaç ve çiçeklerin yetiştiğinden bahseder.

İnci Asena (1948-) *Bayramyeri Sokak* (s.163-166) isimli denemesinde Halitağa Caddesi’nde askerlik şubesinin karşısındaki sokağı anlatır. Bu sokak bir yönüyle Yeldeğirmeni, Acıbadem ve Çamlıca’ya açılmaktadır ve bu komşuluk sokağın eğitim tarafını temsil eder. Çünkü sokağın çocukları bu yönden ilerleyerek okula gider, gençleri bu yönden askere çağrılır. Bayramyeri Sokağın komşu olduğu diğer semtler Bahariye, Moda, Fenerbahçe, Kuşdili Çayırı ve Yoğurtçu Parkı gibi mekânlar sinemaları, tiyatroları ve (eski) plajlarıyla eğlenceyi temsil ederler. İnci Asena sokağın yaşadığı değişim sürecini ‘Elliler’, ‘Öncesi’ ve ‘İkibinler’ alt başlıklarıyla anlatır. 1950lü yıllardan önce bayramyerinin kurulduğu yer olan bu sokakta Mısırlıoğlu köşkü, Zamoğlu bahçesi de yer almakta, Hafız Burhan da bu sokakta oturmaktadır. 1950li yıllarda sokak birlikte yaşamanın en güzel örneklerinin sergilendiği bir sıcaklığa sahiptir. ‘Çocukların meyvesinin gazoz olduğuna inandırıldığı ağaç, alçak basamaklarda oturup çay içen mahalle kadınlar; bu sırada oyun oynayan çocuklar; çiçekli, ağaçlı iki katlı evleri ile sokak canlılığını ve insani değerlerini koruyan bir mekândır. Arka tarafı içinde patlıcan, domates, caneriği ve meyvelerin yetiştirildiği bir bostandan oluşan sokağın 2000li yıllara gelindiğinde bütün çehresi değiştirilmiştir:

“Görseniz inanmazsınız. Her şeyi yıkıyorlar. Bahçelere de yeni yapılar koyuyorlar. Mimar ağabeyler, şehirci ağabeyler ‘Bu böyledir,’ diyorlar, metropolleşme budur.” (s.165)

Bu değişimi anlamakta ısrar eden yazar, ‘nostaljik takılmadığını’ ve bu değişimin yalnızca çirkinliği beraberinde getirdiğini anlatır.

Melisa Grpnar (1941-) *Hacı Kamil Efendi Sokağı* (s.185-190) isimli denemesinde dedesi Hacı Kamil Efendi’nin adıyla özdeşleşmiş ancak sonradan siyasi bir oyunla Hüseyin Paşa adını almış sokağı anlatır. Yazar denemesine İstanbul’un kuruluşu üzerine söylenmiş bir efsane ile başlar. Anlattığı efsaneyi İstanbul’un günümüzdeki haline kadar getirir. Efsanenin gerekdişi ögeler barındıran yapısı devam ederken bugünün İstanbul’unu anlatırken kullandığı üslup efsanelerdeki üsluba benzer. Ancak gerekdişi anlatımdan gerçekçi bir anlatıma doğru geçiş vardır. İstanbul mirasını bilinçsizce tüketen insanları eleştirir. İstanbul hakkında yaptığı bu genellemeden sonra Bağdat Caddesi’nin tren köprüsüne yakın kısmında yer alan sokağı anlatmaya başlar. Melisa Grpnar, nceki denemelerde pek rastlamadığımız bir yaklaşımla sokağa adını veren Hacı Kamil Efendi hakkında bilgi verir. Hacı Kamil Efendi fetih yıllarından beri İstanbul’da yaşayan bir aileye mensuptur. 1800l yılların son çeyreğinde ‘dört çocuğu ve barındırmak zorunda olduğu söylenilen mülteciler için evler kurmak üzere’ Kadıköy Bağdat Caddesi’ndeki bu sokağa gelir. Sokağın imarını kendisi yapar. Yazarın dedesi olduğunu metnin ortalarında öğrendiğimiz Hacı Kamil Efendi, nl hattat Sami Efendi’nin öğrenciliğini yapmış İstanbul’un tanınmış hattatlarındandır. Demokrat Parti zamanında apartmanlaşmanın hız kazanmasıyla bu sokaktaki köşkler de yıkılmaya başlanmıştıır. Bu sırada sokağa partiden olan oğlunun etkisiyle sokağın adı komşuları olan Hüseyin Paşa’nın adı verilir. 1960lı yıllara gelindiğinde müteahhitlere teslim olan sokağın bütün değerleri kaybolmaya başlamıştıır:

“şimdi o sokağın iki yanına dizili apartmanlar, hasta insanların anlamsız bakışlarıyla birbirlerine bakıyorlar.” (s.189)

Müge İplikçi (1966-) Moda’daki Devriye Sokak’ı anlattığı *Mor Salkımlı* (s.215-217) isimli denemesini düşle geçmiş arasında gidip gelen bir kompozisyon üzerine oturtur. Devriye Sokak Moda’nın ağaçlarla biten ıkmaı sokaklarından biridir:

“Devriye Sokak... Kemal’in yeri, Moda ay Bahçesi, Melih Cevdet Anday’lı halamların evi: ‘şişşşt yukarda Melih Cevdet oturuyor’, hepsi ama en önemlisi mor salkımlı ev...” (s.215)

Müge İplikçi Mor Salkımlı başlığını koyduğu denemesinde Halide Edip Adivar’a da göndermede bulunur:

“Bir yanda Halide Edip’in izleği, bir yanda kendi geçmişim. Demek herkesin bir mor salkımlı evi varmış.” (s.215)

‘Kedi kokusu sinmiş’ bu eve dair anılarında uyuma isteği vardır. Uyumak, uyandıktan sonra halasının özenle hazırladığı portakallı keki yemek isteyen yazar, rüyasını anlatmaya başlar. Mor salkımlı evi canlı bir varlık olarak ve kendisiyle konuştuğunu gördüğü rüyasında evle kendisi arasındaki ilişkiyi ‘ocuğun eve sarılışı’ olarak adlandırır.

Devriye Sokağı’nı anlatan sanatçılardan biri de şiirleriyle bilinen Tuğrul Tanyol’dur. (1953-) *Devriye Sokağı* (s.305-310) ismini verdiği denemesinde sokağın adının değişmesinden yakınan yazar bu sokaktan yola çıkarak kendini ait hissettiği Moda’yı ve tarihini anlatır. Siyasetçilerin etkisiyle adı Ferit Tek olarak değiştirilen sokağın adının Devriye olarak kalması için direnen yazar, yazışma adreslerinde sokağın eski adını kullanır. Ancak mektupların gecikmesi ve sokakta apartmanların artmaya başlaması bu ısrarından vazgeçmesine neden olur. Devriye Sokak, Moda Caddesi’ni ‘denize dökölmekten kurtaran’ bir mekândır. Sayısı giderek azalan azınlıkların birkaçını gördüğü bu sokakta mimari yapılarıyla ayırt edilebilecek İtalyan ve kırmızı renklerinden tanınabilecek İngiliz evleri bulunur. Devriye Sokağı’nın uzandığı bir uçta bugünkü Dondurmacı Ali’nin bulunduğu yerde paten kiralama yeri ve Moda Park sineması olduğunu hatırlayan yazar bu sinemanın hafızasında edindiği önemi de anlatır. Çocukluğunun Moda’sında Kadıköy’ün son güzel yıllarını plajlar sayesinde geçirmiştir. Bu plajlar ve Moda Park sineması Kadıköy’ün o yıllarda(1960lı yıllar) yazlık bir yer olduğunun da ispatıdır. İlk gençlik yıllarında müdavimi olduğu, Kemal Tahir, etin Altan gibi yazarları tanıdığı Lozan Kulübü ve Fenerbahçe futbol takımının kamp yaptığı Mona Palas yazarın anılarında tazeliği koruyan mekânlardır.

Tuğrul Tanyol İstanbul’da Kadıköy ve Moda dışında bir yerde kendini evindeymiş gibi hissetmez:

“Üniversite yıllarımda Bebek’i çok sevdim, orada yaşamayı da düşündüm ama bir şey beni hep Moda’ya çekti, burada tuttu. Kadıköy bir bütün olarak benim dünyamın merkezi oldu hep. Yurt dışında kaldığım sürelerde ancak Kadıköy Meydanı’na geldiğimde evime gelmiş gibi hissederim kendimi.” (s.309)

Mehtap Sokağı (s.289-293) isimli denemesinde bir ucu Caddebostan Plajı bir ucu Tütöncü Mehmet Efendi Sokak’ına çıkan sokağı anlatan şadan Karadeniz (1931-)

‘benim sokağım’ olarak tanımladığı bu mekânın otuz kırk yıldır ayakta duran dört katlı apartmanlarını anlatır, sokağın bireyler için öneminden bahseder. Bahsettiği dört katlı apartmanlara bakan evinin balkonunda gündelik hayatın lezzetlerinden biri olarak gördüğü çayını yudumlarken apartmanlar hakkında serbest çağrışımla gelen düşüncelerini yazar. Bu çağrışımlarla apartmanları canlı birer varlık gibi düşünür. Bu apartmanlarla insanlar arasında ‘sembiyotik’²⁵² bir ilişki olduğunu belirten yazar apartmanların küçük bahçelerinde büyük bir beceriyle yetiştirilen ağaç ve çiçekleri de anlatır. Ceviz, kiraz, vişne, erik ağaçları ile gül, hanımeli, sardunya, siklâmen, ortanca gibi çiçeklerin yetiştirildiği bu bahçeler ‘bir sokağın sunabileceği en güzel armağanlar’ olarak nitelendirilir. Bir kasım günü balkondan baktığında ceviz ağacının meyve verdiğini fark eden yazar, apartman kapıcısını cevizleri toplarken görür. Denemesinde sokaklarla insanlar arasındaki ilişkinin derinlikli boyutlarına değinen yazar ‘her sokağın bir birey’ olduğunu söyler.

Tarık Demirkan (1957-) *Şakacı Sokak – Kozyatağı* (s.298-301) adlı denemesinde İstanbul’un ‘silik banliyölerinden biri’ olarak tanımladığı Kozyatağı’nda yer alan sokağı buranın en eski insanlarından biri Müşteba Amca’yla yaptığı bir konuşmadan yola çıkarak anlatır. Denemesinde yaşlı adamın söylediklerinden yola çıkarak ağırlıklı olarak sokağın tarihçesi üzerinde durur. Minibüs Caddesi’ne kadar uzanan bu sokak yaşlı adamın anlattıklarına göre ismi değiştirilmiş sokaklardan biridir. Önceki adı Tekke Sokak olan bu yerin adı yaşlı adamın da dâhil olduğu bir olay sonunda devlet görevlilerince değiştirilmiştir. Takım elbiseli adamların sokakta dolaştığını görünce çocuk cesaretiyle ne aradıklarını sorduğu görevlilerden sokak adlarını değiştirdikleri cevabını alınca onlara bunun bir şaka olup olmadığını soran Müşteba Amca sokağın farkına varmadan yeni adının mimarlarından biri olmuştur. Otuz yıl öncesine kadar bir köy olan bu sokak Aşağı ve Yukarı Köy olarak ikiye ayrılmıştır. Sokağın uğradığı değişimi en iyi özetleyen manzara burada yan yana duran iki camidir. Camilerden biri kısa kubbesiyle apartmanların arasında görünmez bir hale gelmiştir. Yaşlı adamın anlattıklarına göre eskiden bu kısa minareden Ayasofya görülebilmektedir. İkinci cami uzun minaresi ve büyüklüğüyle sokakta kendine hak etmediği kadar geniş bir yer edinmiştir. Bünyesinde uzak geçmişi barındıran bu sokaktaki ‘füze’ biçimli cami de değişimin göstergesidir.

²⁵² Sembiyotik: İki canlı türünün, bağımlı bir ilişki içinde yaşaması biçiminde tanımlanabilir.

Denemede Kozyatağı adının nereden geldiği hakkında da bilgi vardır. Osmanlı askerlerinin talim yaptığı yerlerden biri olan Kozyatağı Abdülaziz'in asker talimlerini izlemeye gelirken askerlerle güreş tuttuğu yerdir. Bu nedenle buraya 'kozların paylaşıldığı yer' anlamına gelen Kozyatağı ismi verilmiştir. Yazısını Müşteba Amca'nın bu sokağın tarihini bilen ve tarihine tanıklık eden tek varlık olmadığını söyleyerek bitiren yazar diğer tanıkların eski caminin avlusunda duran çınar ağaçları olduğunu belirtir.

Tarık Günersel (1953-) *İstanbul, Kadıköy: Dr. Esat Işık Caddesi* (s.302-305) isimli denemesinde Dr. Esat Işık Caddesi üzerinde eski adı Maarif Koleji olan Kadıköy Anadolu Lisesinin hemen bitişiğinde yer alan iki katlı bahçeli evden başlayarak bütün ömrünü geçirdiği Kadıköy sokaklarını ve evlerini anlatır. Annesi, anneannesi, dedesi ve teyzesiyle birlikte yaşadığı bu evin bahçesinde ortanca çiçekleri ve kirpi, kaplumbağa gibi hayvanlar vardır. Altıyol'daki Boğa heykelinin olmadığı, Kurbağalıdere'nin henüz kokmadığı çocukluk yıllarındaki Kadıköy'de Bahariye caddesinin bittiği yerde yapılmış Moda İlkokulu'nda okuyan yazar, okulunu, okuduğu çizgi kahraman serilerini, anlatır. 27 Mayıs Askeri Darbesi'ni de bu caddede yaşayan Tarık Günersel, sonraki yıllarda okuluna daha yakın bir eve taşınmıştır. 1964-1970 yılları arasına Kadıköy Maarif Koleji'nde okuyan yazar lisenin son yılında Amerika'ya gitmiştir. Döndüğünde Kadıköy'de yaşamaya devam etmiştir. 1993'te evlendikten sonra da burada yaşamaya devam eden yazarın kızı da Moda İlkokulu'na gitmiştir.

Tarık Günersel denemesinde bütün ömrünü Kadıköy'de geçirmiş, Şifa, Bahariye, Yoğurtçu Parkı gibi mekânlarda anılarını biriktirmiş bir Kadıköylü olarak karşımıza çıkar.

Türker Armaner (1968-) *Rıhtım İskele (Çınar) Sokağı* (s.316-318) isimli denemisinde geçmişin izlerinden yola çıkarak bir Kadıköy sokağını tasvir eder. Yalnızca gövdesi kalmış bir çınarla Kadıköy'deki yirmi sekiz namazgâhtan biri olan Ladikli Ahmet Ağa Namazgâhı'nın karşıladığı Çınar Sokağı'nın sağındaki ilk evde Ahmet Haşim yaşamıştır. Sokakta 'Art Nouveau'²⁵³ tarzında yapılmış iki ev de yer almaktadır. Bugün o sokağın tarihinden kalan birkaç metruk ev dışında sokağın ruhunu yansıtan herhangi bir iz yoktur.

²⁵³ Yeni sanat anlamına gelen Art Nouveau, 19. Yüzyılda Avrupa'daki sanat akımlarına karşı çıkan ve mimari yapıda kuş, dev insan ve savaşçı figürleri, çiçek motiflerine yer veren sanat akımıdır.

Zeki Coşkun (1960-) *Gençlik Sokağı: Göztepe Birinci Orta Sokak* (s.326-329) isimli denemesinde anlattığı sokağın insanlarından bahseder. Bu sokakta tanıdığı isimler kişiliğinin ve zevklerinin oluşmasında, geçmişinin temellenmesinde etkin rol oynamıştır. Yazara göre Göztepe Birinci Orta Sokak 1970li yılların İstanbul'unun 'en uç ve en tipik panoraması'nı çizer. 1 Mayıs 1977 olayını, 1980 Askeri Darbesi'ni bu sokakta karşılayan yazar 10 yıl kaldığı bu sokaktan izler bırakan anılar toplamıştır.

Zeynep Avcı (1947-) Bostancı'da yer alan Yazmacı Tahir Sokağı hakkında iki deneme yazmıştır. Bu denemelerden ilki *Bir Sokağın Anatomisi* adıyla Yazko Edebiyat dergisinin 1983 Eylül sayısında çıkmış, ikincisi *Yazmacı Tahir Sokak* adıyla *İstanbul Sokakları 101 Yazardan 100 Sokak* adlı derleme kitapta yayınlamıştır. Araştırmamızda yazarın iki denemesinde bu sokak hakkında yazdıklarını derleyeceğiz. İsminin nereden geldiği bilinmeyen Yazmacı Tahir Sokağı Bostancı'da sahilin paralelindeki sokaklardan biridir. İmar planındaki tutarsızlık nedeniyle sağında yüksek apartmanlar, solunda ahşap köşk ve müstakil evler vardır. Bu sokağa yakın tarihe kadar ruh veren özelliklerden biri faytonlardır:

“Bir zamanlar Kadıköy’ün özellikle Erenköy, Bostancı gibi semtlerinde sayfiye aracı olarak kullanılan fayton ve brıçkaların sık geçtiği bu sokak şimdilerde bambaşka bir kimlik taşımakta.”²⁵⁴

Son yıllarda trafik kontrolünden kaçmak isteyen ehliyetsiz sürücülerin güzergah yaptığı bu sokakta değişen yalnızca taşıtlar değildir. ‘floresan ışıklar, çağdaş müzik sistemleri ve tostçularıyla’ günümüzde alışılmış bir Kadıköy sokağı biçimine dönen ve sayfiye yeri özelliğini kaybeden sokak yazarın hatırlarında vişneli ve kaymaklı dondurmalar satan dondurmacısı, denize açılan çıkmazlarıyla yer almaktadır.

Bostancı’daki Yazmacı Tahir Sokağı hakkında yazarlardan biri de Adnan Özyalçın’dır. (1934-) *Yazmacı Tahir Sokağı’ndan Kırık Dökük Öyküler*²⁵⁵ adlı yazısında adını önceden duyduğu çok sonraları görmeye gittiği bu sokağa karşı büyüttüğü önyargısından bahseder. Eskiden paşaların sonra da tüccarların oturduğu villalardan ve köşklere oluşan bu sokak ilgisini çekmemiştir. Adını duydukça tanımadığı ve isminin nereden geldiğini bilmediği bu sokakla ilgili adından yola çıkarak hikâyeler kurgulamaya başlar. Bunların gerçekçi bir yazara yakışmadığını fark edince

²⁵⁴ Zeynep Avcı, *Bir Sokağın Anatomisi*, Yazko Edebiyat, Eylül 1983, Sayı 35, s.110.

²⁵⁵ Adnan Özyalçın, *Yazmacı Tahir Sokağı’ndan Kırık Dökük Öyküler*, Yazko Edebiyat, Eylül 1983, Sayı 35 s.113-123.

sokağı görmeye gider. Artık ‘kesme beton’ yapılardan oluşan sokakta eskimiş birkaç ev, çınar ağacı, ‘bırakılmış ve kapalı’ birer bahçe dışında geçmişin izlerini yakalamak zordur. Sokakta gezerken dayısıyla Bostancı’ya geldiği günü hatırlayan yazarın hafızasında kendilerini Bostancı’ya getiren tren ve Bostancı Plajı yer edinmiştir. Bostancı’ya ikinci gelişi ‘jimnastik öğretmenin’ yaptırdığı gezi sayesinde ‘arka pencere sokağı’ Bağdat Caddesi ve Bostancı sahiline açılan iki ucu sayesinde ‘arka pencere sokağı’ olarak da adlandırılabilceğini belirten yazar sokağı bitirdiğinde ‘her öykü başladığı yerde biter’ sözleriyle yazısını sonlandırır.

Kadıköy’ün Öne Çıkan Unsurları	
▪ Erenköy Fırın Sokak	▪ Şimdilerde tamamen değişmiş olsa da anılarda ev, ağaç, sokak fenerleri, duvar taşları ile bir İstanbul sokağıdır.
▪ Eski Cihan Seraskeri Yeni Cemal Süreya Sokak	▪ Ahşap evleri, defne ağaç ve çiçekleriyle hatırlanır.
▪ Halitağa Caddesi (sokağı)	▪ Hayatın akışına ve toplumsal değişimlere tanıklık eden bir mekândır.
▪ Serasker Sokağı	▪ Estetik simetri, Kadıköy’ün yakın tarihini özetleyen nostaljik unsurları ile ön plana çıkarılır.
▪ Sarılale Sokak	▪ Duygusallık ve şiirsellik barındıran, bir ucunda geçmişi yaşatan diğer ucunda yaşanan değişimi gösteren bir sokaktır.
▪ Hacı Hakkı Bey Sokak	▪ İki katlı ahşap köşkleri ile ön plandadır
▪ Şair Latifi Sokak	▪ Melih Cevdet Anday’ın da yaşadığı bu sokak çok kültürlü yapısıyla dikkat çeker.
▪ Gül Sokak	▪ En fazla yüz adımda biten bu sokak eskiden faytonların cirit attığı, önemli devlet adamlarının yaşadığı bir yerdir.
▪ Tepegöz Sokak	▪ Önceleri bağlık bahçelik olan bu sokak sonra köşklele dolmuş şimdilerde de apartmanlaşmanın esiri olmuştur.
▪ Bayramyeri Sokak	▪ Domates, patlıcan, caneriği ve çeşitli meyvelerin yetiştirildiği bu sokak günümüzde metropolleşme kurbanı olmuştur.
▪ Hacı Kamil Efendi Sokak	▪ Bütün güzelliklerini Demokrat Parti döneminde başlayan imarlaşma politikasıyla kaybetmiştir.
▪ Devriye Sokak	▪ Moda Caddesi’ni denize dökülmekten kurtaran bu sokak düşle geçmiş arasında bütün anıları ve güzellikleriyle çocukluğu hatırlatır.
▪ Mehtap Sokağı	▪ Ceviz, kiraz, vişne, erik ağaçlarının; gül, sardunya, siklamen, ortanca çiçeklerinin yetiştiği ve bir sokağın sunabileceği en güzel imkânları sunan mekânlardandır.

Kadıköy'ün Öne Çıkan Unsurları	
▪ Şakacı Sokak	▪ Eskiden manzarası Ayasofya olan sokak şimdilerde yüksek binalardan başka bir şey görememektedir.
▪ Rıhtım İskele (Çınar) Sokağı	▪ Şimdilerde yalnızca gövdesi kalmış bir çınar ağacıyla hatırlanmaktadır.
▪ Göztepe Birinci Orta Sokak	▪ Toplumsal değişimin (darbeler) izlenebileceği sokaklardan biridir.
▪ Yazmacı Tahir Sokağı	▪ Faytonların geçtiği bu sokak şimdilerde bambaşka bir kimlik taşımaktadır. Köşklerin kaybolduğu ve denize yakınlığı ile bilinen bu sokak şimdi sıradan bir İstanbul sokağıdır.

3. Gezilerde Kadıköy

Evliya Çelebi (1611-1682) 17. yüzyılda *Seyahatname*²⁵⁶ adlı on ciltlik gezi kitabı zaman zaman fantastik bir anlatım metodu kullansa da dönemin toplumu, coğrafyası, hayat biçimlerini göstermesi, kültür tarihinin ve gezi edebiyatının öncülerinden olması bakımından önemlidir. *Seyahatname*'nin İstanbul ciltlerinde İstanbul'un nüfusu, yerleşim planı, tarihi, şehirleşme düzeyi gibi pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür.

Evliya Çelebi Kadıköy'den ilk olarak *Akdeniz ile Karadeniz Arasını Bildirir* bölümünde bahseder. Kadıköy'ün konumu hakkında bilgi verir:

“Ama o hakir Akdeniz ile Karadeniz'in arasını nice gönül ehli dostlardan, fen bilgilerini ve ibret verici seyahatlerini tamamlamış dostlar ile uygun havada deniz dalgası olmadan kayıklara binip İstanbul'un Yedikule Burnu'ndan Üsküdar tarafında Kadıköy adlı kasabanın Kalamış adlı burnuna dek deniz yüzeyinde giderek ve seyrederek Allah'ın emriyle Yedikule Burnu'ndan bu Kalamış adlı buruna kadar deniz yüzeyinde kırmızı bir hat çekilmiştir ki sanki Kudret eli hattıdır. Bu hattın kuzey tarafı İstanbul'a doğru siyah denizdir ki Karadeniz derler. Yine bu hattın güney tarafına aşağı Kızıladalar'a ve başka adalara doğru mavi-beyaz deniz olmak ile Akdeniz derler. Huda'nın emri bu iki renkteki iki deniz arasında kırmızı bir çizgi çekmiştir ki aceb Lem-yazel işidir. Burada yine denizin sekiz zorlu rüzgârın dalgasından değişmek ihtimali yoktur. Ancak lodos rüzgârı Marmara adalarından beri coşup dalgalanarak geldiğinde bu hattın rengi ve

²⁵⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1. Cilt 1. Kitap*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

diğerlerinin araları değişir. Sakin havada nice gemilere hakir bu yeri gösterdiğinde hepsi hayret edip takdir ettiler.”(s.12)

İstanbul’un İçinde ve Dışında Tanrı Eseri Madenleri Bildirir bölümünde de Kadıköy’den bahseder:

“Birincisi Huda’nın emriyle İstanbul içinde Sultan Ahmed Camii’nin imareti altında büyük mağaralar var idi. Ondan Yaratıcı’nın hikmeti ile siyah barut, güherçile ve sarı kükürt çıkıp ihtiyaç anında ondan alıp ihtiyaç giderirlerdi. Rabbin hikmeti gök kazasından o mağaraya yıldırım isabet edip Kostantin devrinde Kostantin şehrinin nice yerleri o barudun yanmasından harap oldu. Bir rivayette ‘Fatih’in fethedeceğı günler oldu’ derler. Sözün özü bu barut mağarası üzerinde ne kadar eski yapı büyük binalar var ise gökyüzüne ebabil kuşu gibi uçup İstanbul’dan yapı parçaları Üsküdar tarafında salacak Burnu’na ve Kadıköy’üne düştüğü parçalar hala bellidir.(s.37)

İstanbul Dışındaki Hamamlar bölümünde Bağcılar’da Kadıköy Hamamı olduğunu yazar. Adı geçen hamamlar içinde Harem-i Has’daki hamamın gördüğü en güzel hamam olduğunu anlatırken bu hamamın Kadıköy’e bakan manzarasından da etkilenmiştir:

“ Bu hamam büyük bir set üzerinde olduğundan göklere baş çekmiş büyük bir yapıdır. Bütün pencereleri doğuya deniz aşırı Üsküdar’a ve Kadıköy’e bakar.”(s.291)

Fetihten önce İstanbul’un defalarca kuşatıldığı ancak alınamadığı tarihi kaynaklarda yer alır. Kadıköy coğrafi ve stratejik konumu itibariye bu kuşatmalarla sıkça karşılaşmıştır. Evliya Çelebi de bu kuşatmalardan etkisi en güçlü olandan ve bunun Kadıköy’e getirdiğı değişikliklerden bahseder:

“Seyyid Battal Gazi ki ismi Hüseyin Gazi oğlu Cafer’dir, bu zat Üsküdar’da deniz kıyısında Kızkulesi’ne bakan bir tepe üzerine çadırlarını kurarak orada yedi sene bağ ve bahçe yetiştirip oturlardı. Bugün hala bu bağlara Battal Bağları derler, galat-ı meşhur olup Kadıköy bağı derler. Böylece yedi sene ilk olarak Üsküdar’ı ve Kadıköy’ü Seyyid Battal Gazi imar etmiştir. Battal Gazi sonra şam gazalarına gidince Kral Kanator Kadıköy’e sağlam bir kale yaptı. Hala bu hakirin bağları içinde burç ve duvarlarının temelleri bellidir. Ondan sonra Üsküdar’ın kara tarafına ta Çamlıca dağlarına kadar derin bir hendek kazdı. Bu hendeğin toprağını iç

yüzüne kapatıp kapı yerleri Çamlıca Dağı üzere bir karakol kulesi, Toygar Tepesi'nde, Yassitepe'de, Piyale Paşa tepesinde hâsılı on iki yerde büyük kuleler ve karakolhaneler yapıp Üsküdar'ın dört tarafına 40.000 kefere gözcü koyarak Üsküdar'ı mamur etti.”(s.430)

Üsküdar mesire yerlerinin vasıfları bölümünde Kadıköy'deki Kalamış Burnu Mesiresi'nden bahseder. Kadıköy Bağları ile Fener Bahçesi arasında bir körfez içinde beyaz kumsal bir denizdir. Bütün güzeller ve sadık âşıklar orada deniz malikleri gibi 'âdem malikleri ve melekleri yüzüp âşık ve mâşuk birbirlerini aracısız' kucak kucağa olup sarılırlar, bir dinlenme yeridir. Kadıköy'ün mesire yerleri arasında Kadıköy Bağları Mesiresi, Haydarpaşa Bağ Mesiresi, Al-i Bahadır Mesiresi, Sücah Bağları Mesiresi gibi yerleri de sayar.

İki yüz altmış altıncı bölümde Kadıköy'deki imar durumu hakkında bilgiler verir. Kadıköy'deki hane, azınlık ve bağ sayılarını verir. Cami sayısının da az olduğunu belirtir. Önce, Hicret'in(---) tarihinde İstanbul tekfurı Kanator Kral, Seyyid Battal Gazi'nin korkusundan bu bölgeye kale yapıp büyük kiliseler ve sayısız adamlarla imar etti. İstanbul'un fethinden sonra Mehmed Han fethedip kalesini yıkarak şehrini Darüssaade ağalarına has ihsan eyledi. Hala 800 hanedir. Bir Müslim mahallesi, yedi Rum keferesi mahallesi ve 600 bağdır. Deniz kıyısında yel değirmenleri vardır. Terzi Mustafa Ağa Yalısı hepsinden mamurdur. Çarşı içinde, bir minareli, kible yapısına(---) basamak taş merdiven ile çıkılır, dörtgen şekilli ve kiremitli derli-toplu bir camii vardır. (---) Han'ın Darüssaade Ağası Osman Ağa yapısıdır, kible yapısı üzere tarihi, Nam-ı paki bani-i hayrata asarı tamam/ Dediler tarihini bil cami-i Osmandır. Sene(---) (s.439)

İstanbul'daki meyhaneler hakkında bilgi verirken Kadıköy'de de meyhaneler olduğunu yazar. *İstanbul içinde olan mescitleri açık seçik bildirir* bölümünde Hacı Hasan Mescidi adlı Mimar Sinan yapısının varlığını haber verir. Hasbahçeleri anlattığı bölümde Haydarpaşa ve Fenerbahçe'deki hasbahçeden bahseder. Fenerbahçe Mimar Sinan yapısı Haydarpaşa Bahçesi, Süleyman Han ve Mimar Sinan yapısıdır.

Evliya Çelebi Kadıköy hakkında bu ayrıntıları verirken Kadıköy'ün 17. Yüzyıldaki doğal, toplumsal, demografik yapısı hakkında da bilgiler vermiş olur. Bu bakımdan eserde kullanılan dil edebiyat dili olmasa da gezi yazısı türünün tarih, sosyoloji gibi disiplinlere de kaynaklı eden niteliğini ön plana çıkarmış olur.

Kadıköy'ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Rüzgâr	▪ Lodos rüzgârı	▪ Lodos rüzgârı Kadıköy'ün rengini değiştirmiştir.
▪ Hamamlar	▪ Kadıköy Hamamı	▪ Üsküdar ve Kadıköy'e bakan bu hamamın manzarası oldukça etkileyicidir.
▪ Mesire Yerleri	▪ Kadıköy'ün bağları ▪ Fener Bahçesi ▪ Haydarpaşa Bağ Mesiresi	▪ Doğal güzellikleri ile dikkat çeken mekânlardır.
▪ Hasbahçeler	▪ Haydarpaşa ve Fener Bahçesi'ndeki hasbahçeler	▪ Ayrıntılı olarak tasvir edilmeyen bu mekânlar Kadıköy'deki estetik unsurlardan biri olarak geçer.

Buket Uzuner, *Şehir Romantiğinin Günlüğü*²⁵⁷ adlı seyahat kitabında Türkiye ve dünyadan gezi anılarını anlatmakta, manzaralar sunmakta ve insan portreleri çizmektedir. Yazara göre Sevdiği şehirde yaşamak isteyen ve seyahat etmeyi seven, “yemekten tarihe, edebiyattan coğrafyaya, sinemadan zaman makinelerine kadar geniş bir ilgi alanı bulunan... dünya ve insana dair ilgileri olan, hatta bu anlamda oldukça meraklı”(s.9) insanlara ‘şehir romantiği’ denilir.

Almanya, Bodrum, Amerika, Yafa, Kazablanka, Afrika, Gölcük, Mardin, Ankara, Sofya, Kıbrıs ve İstanbul’un semtlerini gezen ve gezdiği yerlere dair izlenimlerini anlatan Buket Uzuner’e göre bir kente âşık olmak bir “karasevda hikayesi”ne benzer. Yazar İstanbul’a kara sevda ile âşıktır:

“Bu kent İstanbul’sa kendinizi o korkunç karışıklık, kirlilik ve kalabalıktan kısacık sıyrılıp, ince belli bardak çayla Boğaziçi’nde, bir bardak rakıyla Moda’da, bir fincan orta kahveyle Beyoğlu’nda bulduğunuzda kendinize kızarak bu kenti hala ne çok sevdiğinizi bininci kez keşfedersiniz. Çünkü siz iflah olmaz bir Şehir Romantiği’sinizdir.” (s.18)

Kitabın “*Moda’dan Yafa’ya Bir Akdeniz Randevusu*” başlıklı yazısında dünyanın en eski yerleşim merkezlerinden biri kabul edilen İsrail’de bir liman şehri olan Yafa’da Feride Çiçekoğlu ile buluştuğu bir Akdeniz barında seyrettikleri manzarayı anlatır. Manzaranın bir parçasında beyaz bir yelkenli de denizin ve şehrin manzarasında bir

²⁵⁷ Buket Uzuner, *Şehir Romantiğinin Günlüğü*, İstanbul: Everest Yayınları, 2004 (Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

fotoğraf gibi durmaktadır. Beyaz yelkenli yazara Moda'yı hatırlatır²⁵⁸. Yafa ile Moda arasında gerçek anlamda az benzerlikler bulunmasına rağmen beyaz yelkenli yazara arkadaşı ile karşılaştığı Moda'da geçirdikleri bir günü hatırlatır:

“Tabii ya, bu yelkenli bizi Moda’dan beri izliyor ve diyor ki: “Bak bana iyice bak! Ne kadar da Moda’ya benziyorum ben.” (s.71)

Yazının bundan sonraki kısmında Moda ile Yafa arasındaki benzerlikler ve farklılıklar anlatılır. Moda Yafa kadar eski bir yerleşim birimi değildir ve beton yığını biçimindeki manzarasıyla Yafa’dan çok Tel-Aviv’e benzer. Moda ile Yafa benzerliği, iki sevdiğiniz insanın tanıştırılınca çok iyi anlaşacakları umuduyla duyduğunuz sevinç ve heyecan gibidir.

Buket Uzuner, Moda’da yaşayan birinin geçirdiği bir günün özetini verirken Moda’nın esnaflarını, kafelerini, kulüplerini Moda’yı seven yazarlarını da anlatır. Yazarın anlattığı Moda bugünün Moda semtidir. Anlatılanlardan Moda’nın köklü bir yerleşim yeri olduğu ve esnaflarının, kulüplerinin tarihten bugüne uzayan Moda yaşantısının bir devamı olduğu da anlaşılır.

Yazar, bir günlük moda gezintisini anlatır. Moda gezintisi, Mühürdar’dan Moda’ya doğru yürürken başlar:

“Haldun Taner’in büstüyle zenginleşen Mühürdar’dan yürüyerek çay bahçelerine yönelirken Moda’da yaşayan yazar, eleştirmen, çevirmen, caz ve pop şarkıcısına rastlayıp kısa bir sohbete tutulacağım.” (s.73)

Dondurmacılar meydanına uğrayıp Ali Usta’nın dondurmasından yedikten sonra spor salonuna uğrayacaktır. Spor salonundan sonra “keyifle yeniden sokağa çıkıp Aysevenler’in yaşadığı Fırıldak Sokak’tan geçeceğim. Soyadı kanunu çıktığında Ayseven²⁵⁹ olduğu tescillenen dedelerinin sararmış resimleri ve kitaplarıyla çatı katında yaşayan Ömer’e bir selam vereceğim kolumu sallayarak.” (s.73) Moda Caddesi’nden karşıya geçip Alp Kırtasiye’ ye ve güzellik salonuna uğrayacaktır. Moda’daki tenis kortlarına varmadan Kırıntı adlı özel kafe-lokantada sebze dürüm yiyecektir. Fahri

²⁵⁸ Beyaz yelkenli Buket Uzuner’in *Şairler Şehri* kitabında aynı adlı hikâyesinde de vardır. Beyaz yelkenli bu hikâyede de Moda manzarasının bir parçasıdır: “Kendini gülümser biçimde Nevbahar Hanım’a atıp tutarken ayırmadığında, Moda iskelesine yaz artığı birkaç duyguyu toplamak umuduyla uğraşan ahşap bir yelkenli tekneyi pencereden izliyor, yeniden Chopin’i dinliyordu.”(Buket Uzuner *Şairler Şehri*, İstanbul: Everest Yayınları, 2004, s.69)

²⁵⁹ Celal Esad Arseven: Sultan Abdülaziz dönemi sadrazamlarından Ahmet Es’at Paşa’nın oğludur. Resim, edebiyat, tiyatro, sinema, mimari, şehircilik ve sanat tarihçiliği alanlarında eserler vermiştir.

Korutürk çocuk bahçesine uğradıktan sonra Moda Deniz Kulübü'ne²⁶⁰ gidecektir. Tarih boyunca birçok sanatçı ve devlet adamının uğrak yeri olan Moda Deniz Kulübü'nün bugünkü hali yazarı şaşırtacaktır. Kültürel açıdan zengin insanların yeri olan kulüp artık yalnızca maddi açıdan zengin olanların uğradığı bir yerdir:

“1935'te Atatürk kurduğu gururla zikredilen Moda Deniz Kulübü'ne ilk üyelerinin Nadir Nadi, Münir Nurettin Selçuk, Falih Rıfkı Atay, Fahrettin Kerim Gökay, Sedat Hakkı Eldem, Emin Onat, Nejat Eczacıbaşı gibi zenginliği çok katmanlı insanlar olduğunu öğrenmiş olarak gireceğim. Halbuki karşılaşacağım atmosfer bir burukluk yaratacak bende. Moda Deniz Kulübü, şimdi artık çoğunlukla kumar oynayan ve canı çok sıkılan orta yaşlı kadınlarla, onların çoğunluğu tek anlamda zengin kocalarının mekanı olarak çıkacak karşıma” (s.74-75)

Kulüpten sonra Kemal'in yerine uğrayan yazar, burada Moda'da yaşayan veya Moda'yı seven sanatçılarla karşılaşacaktır:

“Birkaç adım dönüp Kemal'in Yeri'ne oturacağım. Hemen Heykeltıraş Yavuz Görey'in evinin karşısına. Tam 'orta kahvemi' içerken o olağanüstü sesine bal damlaları gibi sinmiş canlı dişiliğiyle Nüket Ruacan gelecek yanıma. Aynı anda edip Akbayram hayranlarıyla yan masada sohbet ederken sıcak bir selam erecek bize. Feridun Andaç, hemen öte masada yeni kitabına bir araştırma yazıyor, Mario Levi ve Atilla Birkiye, çok sevdikleri Moda'da verdikleri bir randevu için bir masa arıyor olacak. Ahmet Cemal elinde kitaplarla uzaktan geçecek. Tuğrul Tanyol, sokak başından yürürken görünecek. Erol Evgin az önce oralardaymış diyecekler. Barış Manço'yu bir zamanlar evine giderken cipiyle görenler olacak.” (s.75)

Akşama doğru manav Orhan, kasap Kenan, berber İsmail ile ayaküstü sohbet edildikten sonra Eyfel Pastanesi'ne oradan da Ali Murat'ın çizgi film stüdyosuna uğrayacaktır. Akşam olunca da uğrak yeri Koço'dur²⁶¹. Koço'dan Moda İskelesi'ne bakınca iskelenin tarihini hatırlar:

“Artık Koço vakti geldiğini düşünerek iskeleye doğru yokuşu ineceğim. Tek katlı Moda İskelesi'nin üzerinde hattatlarca Arap harfleriyle yazılmış

²⁶⁰ 8 Nisan 1935 yılında Atatürk tarafından kurulmuş ve bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Edebiyatçıların da sürekli uğradığı kulüp'te yelken yarışları da düzenlenmektedir.

²⁶¹ Koço: Moda Deniz İskelesi'nin karşısında bulunan, adı Moda semtiyle özdeşleşmiş tarihi bir lokantadır. İçinde bir ayazma bulunmaktadır.

moda 1335 kitabesini görüp, bunun 1916–1917 yıllarına denk düştüğünü ve mimarının Vedat Tek olduğunu düşüneceğim.” (s.76)

Moda semtini adeta turistik bir tanıtım gibi Moda semtini tarihi uzantılarıyla anlatan Buket Uzuner’e göre Moda İstanbul’da yaşamının fark edildiği son Asya coğrafyalarındandır.

Kadıköy’ün Ön Plana Çıkan Unsurları		
▪ Semt	▪ Moda	▪ Yafa’ya benzer ▪ Haldun Taner, Mario Levi gibi pek çok edebiyatçının uğrak yeridir.
▪ Kulüp	▪ Moda Deniz Kulübü	▪ Cumhuriyet’ten bugüne pek çok sanatçı ve siyasetçinin uğrak yeridir.
▪ Cafe	▪ Kemal’in Yeri	▪ Yavuz Görey, Mario Levi, Feridun Andaç, Atilla Birkiye, Tuğrul Tanyol gibi pek çok sanatçının uğrak yeridir.
▪ Lokanta	▪ Koço	▪ Vedat Tek’in mimarı olduğu bu lokanta Kadıköy’le özdeşleşmiş mekânlardan biridir.

SONUÇ

Edebiyat ve mekân arasındaki ilişki farklı açılardan ele alınabilir. Edebi eserler bu ilişkinin yansıma alanı olarak incelenmek istendiğinde sosyoloji, psikoloji, tarih gibi farklı disiplinlerin de çalışma alanlarına girilmelidir. Edebi eserlerde mekân kavramının ele alınış biçimi “sosyolojik değişimin yansıma alanı” olarak incelenebileceği gibi “psikolojik” boyutuyla da değerlendirilmelidir. Bu bağlamda hafıza, nostalji, ev, sokak, semt kavramlarının içeriği de yeniden ele alınmalıdır.

Araştırmamızda Tanzimat döneminden günümüze kadar Kadıköy’ün hikâye, roman, şiir, anı, gezi ve denemelerde ele alınış biçimini inceledik. Edebi eserlerde edildiği yer ve edebi türlerin özelliklerine göre belirlediğimiz başlıklar Kadıköy’ün sayfiye yeri olmaktan çıkıp sürekli yerleşim alanı haline gelmesiyle ilgilidir. *Sergüzeşt*, *Araba Sevdası* gibi romanların çerçeve olayda işlediği Kadıköy, Tanzimat döneminde her semtinde birkaç köşk bulunan bir yazlık alandır. 1931 yılında ilçe olan ve Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren sürekli yerleşim alanı olarak kullanılan Kadıköy bu yılları anlatan *Aydınlık Kapı*, *Kadıköyü’nün Romanı* gibi eserlerde çekirdek olayda anlatılmaktadır. Tezimizde roman türünün yanı sıra anı, deneme, gezi ve şiir türlerinde de Kadıköy’ün hangi açılardan ele alındığını göstermeye çalıştık. Bu incelemeler, bize edebi eserlerde Kadıköy’ün ele alınış biçiminde pek çok ortak özellikler olduğunu gösterdiği gibi “her eserin kendine has Kadıköy algısı” olduğunu da ortaya koydu.

Yeni Türk Edebiyatında Kadıköy isimli araştırmamızdan çıkardığımız sonuçlardan biri sanatçıların Kadıköy’ü ele alış biçimlerinde “sosyolojik unsurların geniş bir biçimde yer aldığıdır.” İstanbul’un en eski yerleşim yerlerinden biri olan Kadıköy, kurulduğu günden beri, kentli olma bilincinin, kent yaşamının görüldüğü İstanbul mekânlarındandır. ‘İnsan hayatı iki kutup arasında gidip gelir: hareket ve yerleşme.’ Kadıköy tarihsel süreç boyunca bu sürecin başladığı Milattan Önce 17. Yüzyıldan beri insanoğlunun yerleşme kutbundadır. Bu tarih, Fikirtepe’deki arkeolojik kazılarda ortaya çıkan yeni bulgularla daha eski yıllara uzandırılmaktadır. Kadıköy’ün

tarikh öncesi çağlardan bu yana geçirdiği değişimleri - kuruluş dönemlerini saymazsak- edebi eserlerden takip etmek mümkündür. İlk roman örneklerinden biri olarak kabul edilen *Araba Sevdası* romanında evlerden daha fazla yer tutan mesire yerleri 19. Yüzyılın ikinci yarısında Kadıköy'ü bir gezinti ve dinlenme yeri olarak gösterir. Tanzimat döneminden 1950li yıllara kadar geçen yaklaşık yüz yıllık süre içerisinde yazılan eserlerin hemen hepsinde temiz havası, deniziyle sayfiye ve eğlence yeri olarak anlatılan Kadıköy, bu tarihten sonra yaşadığı hızlı değişimle birlikte edebi eserlerde de farklı açılardan ele alınan bir mekân olmuştur. Vapur ve demiryolu hattının Kadıköy'de açılmasıyla birlikte sürekli yerleşim yeri haline dönüşen Kadıköy'ün bu değişimini, 1950 sonrasında yazılan edebi eserlerin hemen tamamında görmek mümkündür. Kadıköy'ün bir kent olarak tarihinin anlatıldığı kaynaklarda bu değişimin kırılma noktası 1950li yıllar olarak gösterilse de edebi eserlerde sürekli yerleşim yeri olarak anlatılması Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlar. Başta Halid Fahri Ozansoy olmak üzere Beş Hececi şairlerin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Haşim gibi sanatçıların anılarında Kadıköy'ü yaşadıkları mekân olarak anlattıkları tarih Cumhuriyet'in ilk yıllarıdır. 1930'lu yılları anlatan *Kadıköy'ün Romanı*, *Ülker Fırtınası*, *Aylaklar* gibi romanlarda da Kadıköy sürekli bir yerleşim yeridir.

Kadıköy'ün fiziki yapısında meydana gelen değişiklikler edebi eserlerde hemen bütün boyutuyla ele alınmıştır. Yaşanan değişimlerin edebi eserlere yansıyan kısımlarının başında “apartmanlaşma” gelir. Doğal güzellikleri ile dinlenme yeri ve nezhbir yaşam alanı olan Kadıköy apartmanlaşma ile birlikte bu özelliklerini yitirmeye başlamıştır. Edebi türlerin hemen hepsinde Çiftelhavuzlar, Erenköy, Moda, Kalamış gibi semtlerin köşkleri tasvir edilir. *Fürüzan'ın hikâyelerinde*, *Aylaklar* romanında geçen Erenköy geniş bahçeleri ile *Geçmiş Suadiye'de Aştı*, *Roman*, *Aşk ve Zafer* gibi eserlerde Suadiye yazlık olarak kullanılan deniz banyolarına yakın köşkleriyle tasvir edilirken aynı eserlerde Kadıköy'ün fiziksel yapısındaki değişiklikler de gösterilir. *Sergüzeşt*, *Gidenler Dönmeyenler*, *Karanfil ve Yasemin* gibi eserlerde Moda'daki farklı mimari yapıların tasviri Batılılaşma macerasının iç mekân örneklerinin somutlaşması yönüyle de incelenebilir. Bu tasvirler, 1950li yıllarda apartmanlaşma ile başlayan değişimden önce de sonra da vardır. 1950li yıllara gelinceye kadar yazılan edebi eserlerde köşkler, güzelliği, bahçelerinin genişliği ve çoğu zaman toplumdan, aşk acısından kaçmak için gidilen yerler olarak görünmektedir. Bu tarihten sonra köşkların anlatılışında Kadıköy'ün eski haline geri dönüşler vardır. Bu köşkların apartmana

dönüştürülmeden önceki halleri hatırlanır. Yerine apartmanların yapılmasıyla yalnızca görünümü değişmekle kalmamış, sakinliği, dinlendiriciliği de kaybolmuştur, bu kayıplar ve değişim, değerlerin kaybolması anlamına da gelmiştir. Bu kayboluşun getirdiği hüznü günümüzde yazılan deneme ve romanlarda da görmek mümkündür.

1940’lı yıllara kadar yazılan edebi eserlerde Kadıköy’ün “mesire yerlerinin” güzelliğinden ve sosyal hayat içerisindeki yerinden bahsedilir. Bu eserlerde Kadıköy, mesire yerleri, denize yakınlığı, temiz havası, kadın erkek ilişkilerinde oynadığı rol, ailece gidilen piknik alanları, tozlu ve ıssız yolları ile anlatılmıştır.

Kadıköy’deki sosyolojik değişimin edebi eserlere yansıyan bir başka yönü de “azınlıkların” Kadıköy’deki nüfusunun zamanla azalmasıyla demografik yapının değişmesidir. Bu değişim, kurgusal metinlerden çok anılarda dile getirilmiştir. Azınlıklar, Cumhuriyetin ilk on yılına kadar başta Moda ve Yeldeğirmeni olmak üzere Kadıköy’ün birçok semtinde yaşamışlardır. Yahya Kemal Beyatlı’nın ‘Ezansız Semtler’den biri olarak Moda’yı göstermesi buradaki azınlıkların sayıca çok olmasına bağlanabilir. Azınlıklar 1930lu yıllardan itibaren Kadıköy’den uzaklaşmışlardır. Edebi eserlerde azınlıkların sayısının azalmasının nedenleri üzerinde çok durulmamıştır. *Güvercinler* romanında 6-7 Eylül Olayları bu azalmanın nedenlerinden biri olarak gösterilir. Edebi eserlerde azınlıklar genellikle gündelik hayatın bir parçası olarak anlatılır. Ahmet Rasim’in anılarındaki Yervant Efendi, *Kadıköyü’nün Romanı*’ndaki esnaflar, pek çok edebi eserde geçen ve Kadıköy’ün en önemli mekânlarından kabul edilen Todorî’nin Meyhanesi, Koço Restoranı gibi işletmeler hemen her Kadıköylünün sık uğradığı mekânlardan olmuştur. Edebi eserlerde Kadıköy’de yaşayan azınlıklara karşı dışlayıcı bir yaklaşım yoktur. Azınlıklar, Kadıköy’de yoğun olarak yaşadığı dönemlerde daha sık anlatılırken, nüfusun azalmasıyla birlikte edebi eserlerde de daha az yer almaya başlamışlardır.

Araştırmamız sonucunda vardığımız sonuçlardan biri de Kadıköy’ün genellikle “üst gelir gurubunun yaşadığı yerlerden biri” olarak anlatılmasıdır. Edebi eserlerin çoğunda Kadıköy’de yaşamak aynı zamanda sınıfsal durumun bir göstergesi olmuştur. Yeldeğirmeni, Mühürdar, Fikirtepe gibi semtlerde geçen *Dünyanın En Pis Sokağı, O Mahalle, Çok Tanıdık Çok Bildik, Tanrıkent ve Yitik Şarkılar* gibi eserler dışında Moda, Erenköy, Suadiye, Fenerbahçe, Bostancı gibi mekânlar üst gelir gurubunun yaşadığı yerlerdir.

Bazı edebi eserlerde Kadıköy, dış mekân olarak anlatılmamış ev içi tasvirleriyle eserin içinde yer almıştır. “Kadıköy ve evleri”, edebi eserlerin içinde yer alırken bu evlerin Kadıköy ve civarında yer alan mekânlar olduğu anlaşılır. *Sergüzeşt*’teki köşkün Moda’da olduğu, Yakup Kadri’nin yaşadığı -anılarında anlattığı annesi ve Yahya Kemal’le kaldığı- evin Kızıltoprak’ta olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu evler gerek mimari özellikleri ile gerekse içinde yaşayan insanların statüsünü göstermesi bakımından Kadıköy evleridir. Ziya Osman Saba’nın *O Mahalle* hikâyesi, Behçet Çelik’in *Sarılale Sokak* denemesi gibi eserlerde ev ve sokak birlikte anlatılır. Walter Benjamin iç mekânın, bireyin yalnızca evreni değil, aynı zamanda mahfazası olduğunu, bir mekânda yaşamamanın, orada izler bırakmak anlamına geleceğini söyler. Yukarıda bahsettiğimiz eserlerde ev, evin penceresinden izlenen Kadıköy sokaklarının bıraktığı izler anlatılır.

Aşk-Memnu, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* gibi romanlar başta olmak üzere edebi eserlerde İstanbul’un Anadolu Yakası’nda yer alan Kadıköy, kimi zaman “İstanbul’un bir parçası olarak görülmemiştir.” Bu eserlerde Kadıköy’den Avrupa Yakası’na gidilirken İstanbul’a gidildiğinin söylenmesi Kadıköy’ün İstanbul’un bir parçası olarak görülmediğinin de işareti. Basiretçi Ali Efendi de *İstanbul Mektupları*’nda Haydarpaşa’da yapılan yeniliklerin İstanbul’a bile henüz gelmediğini söylerken Kadıköy’ü İstanbul’un semtlerinden biri olarak görmediğini de belirtmiş olur.

Bununla birlikte Kadıköy, *Aşk ve Zafer*, *İstanbullular*, *Nimetşinas*, *Ahmet Metin ve Şirzad*, *İstanbul’da Bir Merhamet Haftası* gibi edebi eserlerin çoğunda “İstanbul’un bir parçası olarak görülmüştür.”

Kadıköy, *Nimetşinas*, *Aşk ve Zafer* gibi bazı edebi eserlerde de Anadolu’nun bir parçası olarak görülmektedir.

Kadıköy’ün Romanı, *Annem İçin*, *Ford Mach 1*, *Erenköy’ünde Bahar* gibi bazı eserlerde de İstanbul’la doğrudan bağları yokmuş gibi düşünülen Kadıköy, tarihi ve sosyal yapısıyla “kent kimliği taşıyan bağımsız bir mekân” olarak da anlatılır.

Kadıköy ile ‘İstanbul tarafı’ arasında yer alan her iki yakaya da ait olduğu kabul edilebilecek mekânlar ise “Kadıköy vapurlarıdır.” Bu vapurlar hem sosyal hayatta hem de edebi eserlerde İstanbul ile Kadıköy arasındaki sınırın mekânıdır. Vapurlar edebi eserlerde bazen Ahmet Haşim’in anılarında gördüğümüz gibi ‘ev’e varıldığını gösteren bir sığınak bazen Ziya Osman Saba’nın hikâyelerinde görüldüğü gibi misafirlğe

gittiğiniz bir komşu evi olarak düşünülür. *Neveser* isimli eserde Kadıköy’ün iskelelerine yıllarca sefer düzenleyen Kadıköy vapurunun hayatı hikâye edilebilmiştir.

Kadıköy “insanların psikolojisine etki eden bir mekân” olarak kurgusal yapılı edebi eserlerde daha sık karşımıza çıkar. *Kadıköyü’nün Romanı*’nda olduğu gibi aşkı burada bulan karakter, kaybettiği anda aşkını unutabilmek için Kadıköy’den uzaklaşmayı tercih eder. *Dünyanın En Pis Sokağı* romanının kahramanı Yılmaz zamanla bu sokağın dağınık ve pis görüntüsünü “benimser.”

Kadıköy, *Mai ve Siyah*, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* gibi edebi eserlerde “geçmişin hatırlanmasında, yaşananların hikâye edilmesinde hatırlatıcı ana unsur işleviyle” karşımıza çıkar.

‘İnsanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biri olarak’ mekân kavramına baktığımızda *Aylaklar* romanındaki ailenin Erenköy’deki köşk yıkıldıktan sonra dağılmasının nedenlerini daha iyi anlayabiliriz. Kadıköy *Aylaklar* gibi edebi eserlerin bazılarında birleştirici güç *Çalikuşu*, *Kadıköyü’nün Romanı*, *Pertev Bey Üç Kızı İki Kızı Torunları* gibi edebi eserlerde de unutmak için uzaklaşılması gereken, yaşanmışlığını silmek isteyen karakterlerin terk ettiği bir mekân olarak görünür.

Mekân kavramını, içinde yaşanılan dış gerçeklik olarak algılayanın yanında aile, mahalle, okul, yurt, dünya kısacası; insanın kendini ait hissettiği her yer anlamında benimsediğimizde Kadıköy’ün özellikle anılarda sanatçılar tarafından “ait hissedilen yer” olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. İnsanın aidiyeti, evi gibi dar, kent ya da kır gibi de geniş mekânlar arasında gidip gelerek şekillenmeye başlar. Onun için ilk aşamada en önemli mekânı ev oluştursa da evin de bulunduğu yer olarak dış mekânlar aidiyet hissini kuvvetlendirir. Kadıköy edebi eserlerde bir dış mekân olarak başta Beş Hececiler olmak üzere pek çok sanatçının yaşarken kendini ait hissettiği bir yerdir. *Dünyanın En Pis Sokağı* romanındaki Yılmaz da yaşadığı ev, her gün gidip geldiği sokak ve dolaştığı semtlerin yarattığı etkiyle evini, sokağını ve Kadıköy’ü ait hissettiği yerler olarak görür.

“Anı” eserlerine baktığımızda, özellikle İkinci Meşrutiyet ile Cumhuriyetin ilk yılları arasında yaşamış edebiyatçıların hayatlarının bir dönemini Kadıköy’de geçirdiğini görürüz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Haşim, Orhan Seyfi Orhon, Halid Fahri Ozansoy, Ömer Seyfettin, Nazım Hikmet, Refik Halid Karay, Şükufe Nihal, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi pek çok sanatçı burada yaşamıştır.

Aynın dönemde Kadıköy’de yaşayan sanatçıların hemen hepsi birbirleriyle görüşmüştür. Refik Halid Karay ile Yakup Kadri, Beş Hececi şairlerle Nazım Hikmet, Nazım Hikmet’le Yahya Kemal gibi örneklerini artırabileceğimiz ilişkilerin mekânı Kadıköy olmuştur.

Anılarda sık karşılaştığımız bulgulardan biri de anı kitaplarında Kadıköy’ün aynı zamanda bir aşk mekânı olarak gösterilmesidir. Ahmet Haşim’in Kadıköy vapurunda gördükten sonra etkilenip takip ettiği kadınlar, Nazım Hikmet ve Beş Hececi şairlere şiir yazdıran gizemli kadın, Nazım Hikmet ve Faruk Nafiz Çamlıbel’in Şükufe Nihal’e olan aşkları sanatçıların Kadıköy’deki birlikteliğinden çıkan duygulardır.

Kadıköy “anılarda sanatçılara ilham kaynağı olan bir mekân olarak yer almasa da edebiyat havasının solunduğu, edebiyatçıların birbirini etkilediği, edebiyat hayatının canlı kaldığı” bir yer olarak görünür.

Nur Baba, Nazım Hikmet’in şiirleri, Faruk Nafiz Çamlıbel’in şiir ve oyunları gibi -otobiyografik okuma yapıldığında görülen Kadıköy etkilerinin dışında- edebi eserlerin bazılarında “Kadıköy’de yaşamış olmanın yarattığı etkilerin” eserlerin içeriğine nasıl yansıdığını görebiliriz. Bahsi geçen eserlerde Kadıköy bir mekân olarak yer almasa da bu eserler sanatçıların Kadıköy’de yaşadığı dönemlerde yazılmıştır.

“Nostalji” kavramı ile mekân arasındaki ilişki mekânın yalnızca hatırlamaya yardım eden bir dekor olmasıyla sınırlı değildir. Geçmiş düşüncesi –özellikle edebi eserlerde- yeniden yaşamının, şimdiye ruh vermenin ya da kazanılan kimliğin en önemli parçalarından biri haline gelebilir. Bu durumda geçmiş bir düşünce hali olduğu kadar duygu halidir de. “Nostalji kavramı ve Kadıköy”, edebi eserlerde yalnızca hatırlamaya yardımcı olan bir dekor olarak görüldüğü gibi değişen zamanın, çarpık kentleşmenin bir uzantısı olarak şimdinin hazzından uzaklaşıp geçmişe sığınmanın da mekânıdır. Kadıköy’ün nostalji kavramıyla birlikte anlatıldığı edebi eserlerde ele alınış biçimindeki ortak özelliğin değişime verilen tepki olduğu söylenebilir. Bu tepkinin çoğu zaman geçmişin kaybolan değerlerinin bir yansıma alanı olarak Kadıköy’ün kimliğindeki değişimlerden duyulan üzüntü biçiminde verildiği söylenebilir. *Araba Sevdası* romanında anlatılan mesire yerleri, *Kadıköyü’nün Romanı*’nda anlatılan Kurbağalıdere kayık gezintileri, *Sergüzeşt* romanıyla başlayan Füzûzan’ın romanlarına kadar uzanan Kadıköy köşkları *Mavi Kanatlarında Yalnız Benim Olsaydın* romanı, *Erenköy Fırın Sokak No: 10* denemesi gibi metinlerde birer mutlu hatırlamadan

ibarettir. *Aylaklar*, *Geçmiş Suadiye’de Aşk* gibi kimi eserler de bu değişimin yaşandığı anlara tanıklık eder. Edebi eserlerde insan ilişkilerindeki içtenlik, birbirini tanıma ve farklı etnik toplulukların bir arada yaşadığı yer olması bakımında ‘köy’ vasfı sıkça vurgulanmıştır. Bu vurgu bazı edebi eserlerde bu vasıfların kayboluşuna karşı bir sitemdir.

Kadıköy ve geçmiş zaman ilişkisinin bir boyutunu da otobiyografik okumalar oluşturur. Selim İleri, Safiye Erol, Feyyaz Kayacan, Refik Halid Karay, Melih Cevdet Anday, Füzûzan, Halide Nusret Zorlutuna, Buket Uzuner, Ziya Osman Saba, Sevim Burak gibi yazarların Kadıköy ve semtlerini anlatmalarının arka planında bu yazarların hayatlarının bir bölümünü Kadıköy’de geçirmiş olmaları vardır. Otobiyografik okuma söz konusu olduğunda ele aldığımız yazarların çokluğu bize mekân-edebi eser-sanatçı arasındaki bağların ne kadar kuvvetli olduğu konusunda fikir verebilir.

Kadıköy edebi eserlerde bilhassa deneme ve anılarda “metinlerarasılık” bağlamında da ele alınmıştır. Ahmet Oktay *Erenköy Fırın Sokak No: 10* isimli denemesinde İlhami Bekir Tez’in bir şiirini hatırlatır. Selim İleri *Fotoğrafi Sana Gönderiyorum* kitabında yer alan *Şahane Bir Tuvalet* isimli hikâyesinde Ziya Osman Saba’nın *Neveser* isimli hikâyesine göndermede bulunur. Selim İleri, anı türündeki eserlerinde Nazım Hikmet, Safiye Erol, Feyyaz Kayacan gibi pek çok sanatçının metinlerine Kadıköy’den yola çıkarak göndermelerde bulunur. Behçet Çelik *Sarılale Sokak* denemesinde Nazım Hikmet’in *Memleketim’den İnsan Manzaraları* şiirine göndermede bulunur. Yapılan göndermeler edebi eserlerden yola çıkarak edebi eserlerde ruh bulan metinlerin akrabalığını gösterir. Kadıköy evleri, sokakları ve semtleriyle metinlerarasılık bağlamında ele alınabilecek bir kimlikle de karşımıza çıkar. Kadıköy’ün geçmişi ile metinlerin yazıldığı an arasındaki köprü ya da akrabalık metinlerarasılık bağlamında kurulur. Ancak edebi eserlerde kullanılan metinlerarasılık postmodernist edebiyatın kullandığı tekniklerden biri olarak sanatçının kendi kurgusunun bir parçası gibi ele alınmaz. Metinler arasında kurulan bu ilişkinin arka planında hem Kadıköy’de yaşayan hem de Kadıköy’ü yazan sanatçıların kurduğu duygu ortaklığı vardır. Bu duygu ortaklığının ana unsuru olan Kadıköy, anlatım tekniğinin bir malzemesi olmaktan öte geçmişin, geçmiş yıllardaki Kadıköy’ün hatırlanması, buradaki değişiminin gösterilmesi bakımından önem kazanır.

Şiirlerde Kadıköy’ün ele alınışı yukarıda bahesettiğimiz bağlamlardan farklıdır. Kadıköy’ün geçtiği ya da Kadıköy hakkında yazılan şiirler, ortak özellik göstermezler.

Şiirlerin her biri şairinin dünyasındaki imge ve anlatım düzlemine göre değişiklik gösterir. Kadıköy, Tarık Değirmenci'nin *Ben Kadıköy Sen Üsküdar* şiirinde bitmiş bir aşkın mekânı, Oktay Rifat Horozcu'nun *Anış* ve Refik Durbaş'ın *Denizin Yaralı Yüreği* şiirlerinde mekân ve şairin hayatında yaşanan değişimin gösterildiği alan, Can Yücel'in *Hayırsız Ada* şiirinde eşitsizliğin hayat bulduğu yer olarak karşımıza çıkar. Yahya Kemal Beyatlı'nın *Erenköyü'nde Bahar* şiirinde hatırlama, aşk ve doğanın birleştiği mekân olarak görünür. Kadıköy, türün barındırdığı öznelikle her şiirde farklı bir duygu ve bakış açısıyla ele alınmıştır.

Kadıköy, Yeni Türk edebiyatının ilk örneklerinden başlayarak günümüze kadar hemen her türde ele alınmıştır. Eski ve köklü bir yerleşim yeri olan, İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan Kadıköy, kuruluşundan bu yana kent olma özelliğini koruyan, sürekli bir değişim gösteren bir mekândır. Bu değişimin bireysel ve toplumsal boyutları, yansımaları edebi eserlerin içeriğine de yansımıştır.

Edebi eserlerde Kadıköy ile ilgili dikkat çekici unsurların başında mimari ve sosyolojik anlamda yaşanan değişimler gelir. Kadıköy'de yaşanan değişimi ve bu değişimin edebi eserlere nasıl yansıdığını aşağıdaki gibi tablolaştırabiliriz:

Değişimden Önce			Değişimden Sonra		
Doğal Güzellikler	Mesire Yerleri, Parklar, Piknik Alanlar, Lodos rüzgarları çiçekler vb.	<i>Kadıköyü'nün Romanı Aylaklar Kadıköy Rüzgarları Araba Sevdası,</i>	Değişen Mimari Yapı	Apartmanlaşma, Kapanan plajlar, Yıkılan Köşkler	<i>İstanbul Düşerken Ford Mach 1 Sevda Dolu Bir Yaz</i>
Sembol Mekanlar	Haydarpaşa Garı, Lokantalar, Kıraathaneler, Vapurlar Bağdat Caddesi	<i>Ford Mach 1 Neveser Nimetşinas Aşk ve Zafer Aydınlık Kapı Haydarpaşa Denizin Yaralı Yüreği Ahmed Metin ve Şirzad</i>	Azalan Çok Kültürlülük	Azınlıkların sayısının her geçen gün azalması	<i>Hulki Aktunç anıları Güvercinler</i>
Sayfiye ve Dinlenme Yerleri	Plajlar, Yazlık mekanlar	<i>Geçmiş Suadiye'de Aşktı Güneş Balıkları</i>	İletişimsizlik	Zayıflayan İnsan İlişkileri,	<i>O Mahalle Misak-ı Milli Sokağı No 37</i>

Değişimden Önce			Değişimden Sonra		
İklimi	Başta yaz ve sonbahar olmak üzere mevsimler	<i>Mavi Kanatlarında Yalnız Benim Olsaydın Annem İçin Şahane Bir Tuvalet</i>	Şehir Gürültüsü	Sakin ve nezh bir yaşam yeri olma özelliğini kaybetme	<i>Erenköy Fırın Sokak NO: 10 Sarılale Sokak El</i>
Köşkler	Hemen bütün semtlerinde yer alan köşkler	<i>Gecenin Ucunda Sevda Dolu Bir Yaz Mai ve Siyah Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Çalığı</i>			
Çok Kültürlülük	Farklı etnik toplulukların bir arada yaşadığı yer	<i>Dünyanın En Pis Sokağı Güvercinler Kadıköyü'nün Romanı Serasker Sokağı</i>			

BİBLİYOGRAFYA

İncelenen Edebi Eserler Bibliyografyası

ABASIYANIK, Sait Faik, *Alemdağ'da Var Bir Yılan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ABASIYANIK, Sait Faik, *Havuz Başı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ABASIYANIK, Sait Faik, *Kayıp Aranıyor*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ABASIYANIK, Sait Faik, *Kumpanya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ABASIYANIK, Sait Faik, *Lüzumsuz Adam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ABASIYANIK, Sait Faik, *Mahalle Kahvesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ABASIYANIK, Sait Faik, *Semaver*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ABASIYANIK, Sait Faik, *Son Kuşlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ABASIYANIK, Sait Faik, *Şahmerdan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

ADIVAR, Halide Edib, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları, İstanbul 2009

AKIN, Sunay Akın, Sabit Ayasbeyoğlu (Derleyenler) *Kadıköy Şiirleri*, Kadıköy Belediyesi Kültür ve sanat Merkezi Yayınları, İstanbul 1991

AKSAL, Sabahattin Kudret, *Gazoz Ağacı Yaralı Hayvan*, Cem Yayınevi, İstanbul 1983

AKTUNÇ, Hulki, *Toplu Öyküler I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003

AKTUNÇ, Hulki, *Toplu Öyküler II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003

AKTUNÇ, Hulki. *Bir Kadıköy'öğlü*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2009

ALUS, Sermet Muhtar, *30 Sene Evvel İstanbul*, İletişim Yay., İstanbul 2001

ALUS, Sermet Muhtar, *Eski Günlerde*, İletişim Yay., İstanbul 2005

- ALUS, Sermet Muhtar, *İstanbul Kazan Ben Kepçe* (haz: Necdet Sakaoğlu), İletişim Yay., 2004
- ANDAY, Melih Cevdet, *Aylaklar*, Adam Yayınları, İstanbul 1977
- ATAY, Falih Rıfkı, *Roman*, Varlık Yayınları, İstanbul 1952
- AVCI, Zeynep, *Bir Sokağın Anatomisi*, Yazko Edebiyat, Eylül 1983, Sayı 35, s.110
- AYAŞLI, Münevver, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009
- AYVERDİ, Samiha, *Hey Gidi Günler Hey*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008
- AYVERDİ, Samiha, *İstanbul Geceleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2007
- BASİRETÇİ Ali Efendi *İstanbul Mektupları* Yayına Hazırlayan Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001
- BEYATLI, Yahya Kemal, *Kendi Gökkubbemiz*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1996
- BEYATLI, Yahya Kemal, *Kendi Gökkubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1961
- BİRSEL, Salah, *Kahveler Kitabı*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2004
- BUĞRA, Tarık, *Dünyanın En Pis Sokağı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1989
- BURAK Sevim, *Ford Mach 1*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003
- CANSEVER, Edip Cansever, *Şairin Seyir Defteri*, Adam Yayınları, İstanbul 1998, s.102
- CELAL Mehmed, *Kuş Dilinde*, Meşrutiyet Matbaası, İstanbul 1890
- CELAL, Peride, *Deli Aşk*, Can Yayınları, İstanbul 2002
- CELAL, Peride, *Gecenin Ucunda*, Can Yayınları, İstanbul 1996
- ÇELİK, Behçet, *Çok Tanıdık Çok Bildik* (Editörler Mustafa Ziyalan, Amy Spangler), *Kara İstanbul*, Everest Yayınları, İstanbul 2008
- DEĞİRMENCİ, Tarık Değirmenci, *Ben Kadıköy Sen Üsküdar*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2006
- DURBAŞ, Refik, *İstanbul Hatırası*, Adam yayınları, İstanbul 1998
- DURSUN, Haluk, *İstanbul'da Yaşama Sanatı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005
- EKREM, Recaizade Mahmut, *Araba Sevdası*, Yayına Hazırlayan: Hüseyin Alacatlı, Akçağ Yayınları, Ankara 2005
- ENGİNÜN, İnci(Haz.), *Kenan Hulusi Koray'dan Hikâyeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983

- EROL, Safiye, *Kadıköyü'nün Romanı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2003
- EROL, Safiye, *Ülker Fırtınası*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001
- EROL, Safiye, *Ülker Fırtınası*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001
- EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1. Cilt 1. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003
- EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1. Cilt 2. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003
- FÜRUZAN, *Sevda Dolu Bir Yaz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999
- GÜLSOY, Murat, *İstanbul'da Bir Merhamet Haftası*, Can Yayınları, İstanbul, 2013
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Çalılıkusu*, İnkılâp ve Aka Yayıncılık, İstanbul 1962
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Nimetşinas*, AtlasYayınları, İstanbul 1965
- HİSAR, Abdülhak Şinasi, *Ahmet Haşim Yahya Kemal'e Veda*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979
- HOROZCU, Oktay Rifat Horozcu, *Garip: Şiir Hakkında Düşünceler ve Melih Cevdet, Oktay Rifat, Orhan Veli'den Seçilmiş Şiirler*, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul 1941
- İLERİ Selim, *Mavi Kanatlarıyla Yalnız Benim Olsaydın*, Can Yayınları, İstanbul 1991
- İLERİ Selim, *Fotoğrafi Sana Gönderiyorum*, Everest Yayınları, İstanbul 2006
- İLERİ Selim, *Kayıp Bir Romanın İzinde*, Zaman Gazetesi, 10 Mayıs 2008
- İLERİ, Selim, *İstanbul Tramvayları Dan Dan*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008
- İLERİ, Selim, *İstanbul Lale ile Sümbül*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007
- İLERİ, Selim, *İstanbul Yalnızlığı*, İstanbul Kütüphanesi, İstanbul 1989
- İLERİ, Selim, *İstanbul'un Sandık Odası*, Doğan Kitap, İstanbul 2004
- İLERİ, Selim, *Yıldızlar Altında İstanbul*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008
- İPLİKÇİ, Müge, *El*, (Editörler Mustafa Ziyalan, Amy Spangler), *Kara İstanbul*, Everest Yayınları, İstanbul 2008
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Anamın Kitabı*, Varlık Yayınları, İstanbul 1965
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Vatan Yolunda*, Selek yayınları, İstanbul 1958,

- KARAY, Refik Halid, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2009
- KARAY, Refik Halid, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2009
- KARAY, Refik Halid, *Bir Avuç Saçma*, Semih Lütü Kitabevi, İstanbul 1939,
- KARAY, Refik Halid, *Bir Ömür Boyunca*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996
- KARAY, Refik Halid, *Bir Ömür Boyunca*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996
- KARAY, Refik Halid, *Bu Bizim Hayatımız*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2003
- KARAY, Refik Halid, *İstanbul'un Bir Yüzü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2009
- KAYACAN Feyyaz, *Çocuktaki Bahçe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008
- KAYGILI, Osman Cemal, *Köşe Bucak İstanbul*, Selis Kitaplar, İstanbul 2009
- KAYRA, Cahit, *Kadıköy Rüzgârları*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997
- KISAKÜREK, Çile, *Büyük Doğu*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2008
- KULİN, Ayşe, *Bir Tatlı Huzur*, Everest Yayınları, İstanbul 2008
- KURBANZADE, Deniz, *Geçmiş Suadiye'de Aştı*, Sosyal yayınları, İstanbul 2007
- KÜR, İsmet, *Yarısı Roman*, Everest Yayınları, İstanbul 2006
- LEVİ, Mario, *İçimdeki İstanbul Fotoğrafları*, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2010
- MUTLUAY, Rauf, *Bende Yaşayanlar*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2004
- NİHAL, Şukufe, *Bir Cumhuriyet Kadını*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002
- NİHAL, Şukufe, *Bütün Eserleri 2*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008
- NİHAL, Şukufe, *Bütün Eserleri 3*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008
- NİHAL, Şukufe, *Bütün Eserleri 4*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008
- NİHAL, Şukufe, *Bütün Eserleri 5*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008
- NUREDDİN Vala, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965
- OKUR, Yiğit, *Güvercinler*, Can Yayınları, İstanbul 2007
- ORTAÇ Yusuf Ziya, *Bizim Yokuş*, Akbaba Yayınları, İstanbul 1966
- OZANSOY, Halit Fahri, *Edebiyatçılar Çevremde*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1970
- ÖĞÜT Hande (Hazırlayan) *Kadın Öykülerinde İstanbul*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2009

- ÖZYALÇINER, Adnan, *Yazmacı Tahir Sokağı'ndan Kırık Dökük Öyküler*, Yazko Edebiyat, Eylül 1983, Sayı 35
- PAMUK, Orhan, *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003
- RAN, Hikmet Nazım, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- RAN, Nazım Hikmet, *Kan Konuşmaz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- RASİM Ahmet, *Şehir Mektupları*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2005
- RASİM, Ahmet, *Eşkâl-i Zaman*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989
- RASİM, Ahmet, *Gecelerim ve Falaka*, Üç Harf Yayıncılık, İstanbul 2007
- RAUF, Mehmed, *Karanfil ve Yasemin*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2002
- SABA, Ziya Osman, *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi Değişen İstanbul*, Varlık Yayınları İstanbul 1992
- SABA, Ziya Osman, *Nefes Almak*, Varlık Yayınları, İstanbul 1962
- SAFA Peyami, *Canan*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989
- SAFA, Peyami, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1984
- SAĞLAM Nuri (Haz.), *Basiretçi Ali Efendi İstanbul Mektupları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001
- SANCAK, Jale, *Tanrı Kent ve Yitik Şarkılar*, Turkuvaz Kitap, İstanbul 2009
- SEZAI, Samipaşazade, *Sergüzeşt*, Yayına haz: Dr. Mehmet Emin Ağar, Enderun Kitabevi, İstanbul 1997
- SÜREYA, Cemal, *Sevda Sözleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012
- TANER, Haldun, *Kızıl Saçlı Amazon*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006
- TANER, Haldun, *Onikiye Bir Var/ Sancho'nun Sabah Yürüyüşü/ Gülererek Ölmek*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006
- TANER, Haldun, *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu/ Ayıışığında "Çalışkur"*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007
- TANER, Haldun, *Yalıda Sabah*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Hikâyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996

- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi* (Hazırlayan Birol Emil), DergahYayınları, İstanbul 1996
- TARHAN Abdülhak Hamid, *Abdülhak Hamid'in Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Mai ve Siyah*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996
- UYAR, Turgut, *Büyük Saat*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012
- UZUNER, Buket, *İstanbullular*, Everest Yayınları, İstanbul 2008
- UZUNER, Buket, *Şairler Şehri*, Everest Yayınları, İstanbul 2004
- UZUNER, Buket, *Şehir Romantiğinin Günlüğü*, Everest Yayınları, İstanbul 2004
- YALÇIN Murat (Haz.), *İstanbul Sokakları 101 Yazardan 100 Sokak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008
- ZORLUTUNA, Halide Nusret, *Aşk ve Zafer*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008
- ZORLUTUNA, Halide Nusret, *Aydınlık Kapı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008
- ZORLUTUNA, Halide Nusret, *Beyaz Selvi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008
- ZORLUTUNA, Halide Nusret, *Bir Devrin Romanı*, L M Kitaplığı, İstanbul 2004

Genel Bibliyografya

- AKARSU, Hikmet Temel, *Lodoslaraltında... Ve... Bağdat Caddesi*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- AKERMAN, Tanju, *Dünü ve Bugünü.. Kadıköy*, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul 2009
- AKTAŞ, Şerif, *Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997
- AKTAŞ, Şerif, *Refik Halid Karay*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986
- ALANGU, Tahir, *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul 1968
- ALİ RIZA BEY, Balıkhane Nazırı, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (Haz:Ali Şükrü Çoruk), Kitabevi Yay., İstanbul 2001
- ALİDEDEOĞLU, Narhanım, *Baylan Pastanesi*, THY Skylife Dergisi Ekim 2000
- ALTUNÇ, Cüneyt. *Suadiye Suadiye*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2009

- ANADOL Çağatay (Yayın koordinatörü), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 1–8.
Cilt, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı (ortak Yayın), İstanbul 1993
- ARGUNŞAH Hülya, *Bir Cumhuriyet Kadını Şükufe Nihal*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002
- ARIK, Şahmurat, *Ahmet Metin ve Şirzad Romanının Sultan II. Adülhamid’e Takdimi ve Bir Maruzat*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 35, Erzurum 2007
- ARSLAN, Nur Gürani, “*Kaybolan Konağın İzinde*”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998
- ASİLİSKENDER, Burak, *Mekan Kavramı*, Yüksek Lisans Tez Raporu 1, İ.T.Ü. F.B.E., Mayıs 2000,
- ASİLTÜRK Baki, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Hastalık*, İkaros Yayınları, İstanbul 2009,
- AYVAZOĞLU, Beşir, *Eve Dönen Adam*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010
- BACHELARD, Gaston, *Mekânın Poetikasi*, İstanbul: Kesit Yayıncılık, İstanbul 1996
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet. *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*, Selis Kitaplar, İstanbul 2008
- BATMANKAYA, Murat, *Marmara’da Bir Balık Olarak Haydarpaşa*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2012
- BAYRAK, M. Bayrak, *İstanbul Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996
- BEHAR, Cem – Duben, Alen, *İstanbul Haneleri*, İletişim Yay. İstanbul 1997
- BELGE, Murat, *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 199
- BENJAMİN, Walter *Pasajlar*, (Çev: Ahmet Cemal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002
- BİLGİLİ, Ahmet Emre (Editör) *Şehir ve Kültür İstanbul*, Profil Yayınları, İstanbul 2011
- BİRSEL, Salah, *İstanbul-Paris*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2004
- BUCAK, Nevra, *Rufinia’dan Çiftehavuzlar’a*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- Burçin ÖZMERAL, Suna AKSU (Hazırlayanlar), *Ben Kadıköylüyüm*, Milli Eğitim Bakanlığı Proje Yarışması Seçkisi, İstanbul 2008

- CANBERK, Eray, *Fener'e Giden Yol Feneryolu*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- CANSEVER, Turgut, *Şehir ve Mimari*, Ağaç Yay., İstanbul 1992
- ÇORUK, Ali Şükrü, *İstanbul'un 100 Romanı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2010
- DE AMİCİS, Edmondo, *İstanbul (1874)* (çev:Beynun Akyavaş), Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1993
- DEMİRYÜREK, Meral, *Bir İstanbul Bilgesi Sermet Muhtar Alus*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007
- DOĞANAY, Mehmet, *Ahmet Midhat Efendi'nin İstanbul'u*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2008
- DUBEN, Alan ve Bahar, Cem. *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880–1940*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998
- DUMAN, Harun, *Balkanlara Veda*, Duyap Yayınları, İstanbul 2005
- DUMAN, Harun, *Bireylerin Tarihi: Anı Türü Üzerine Bir Değerlendirme*, Tarih-Edebiyat İlişkileri Sempozyumu, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 11-12 Mayıs 2006
- DUMAN, Harun, *Kimlik Bunalımındaki Kadın İmajı: Seniha Örneği*, Dergâh Edebiyat, Sanat Kültür Dergisi, nr.92, İstanbul, Ekim 1997.
- DUMAN, Harun, *Metin Oluşturma Yöntemleri*, Türk Dili Kitabı, Duyap Yayınları, İstanbul, 2005
- EKDAL, Dr. Müfid, *Bir Fenerbahçe Vardı*, Hankur Matbaacılık, İstanbul 1987
- EKDAL, Dr. Müfid, *Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy*, Kadıköy Belediyesi Sağlık ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul 2004
- EKDAL, Dr. Müfid, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008
- ELÇİ, Handan İnci, *Roman ve Mekân Türk Edebiyatında Ev*, Arma Yayınları, İstanbul 2003
- ENGİNÜN, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006

- EROLGAÇ, Yılmaz, *Amerika'da Kırk Yıl Kadıköy'den Wall Street'e Yaşam Kavgam*, Dharma yayınları, İstanbul 2006
- EYİCE, Semavi, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007
- EYİCE, Semavi, *Eski İstanbul'dan Notlar*, Küre Yayınları, İstanbul 2009
- FAHRİ, Bekir, *Jönler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999
- FAROQHI, Suraya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst. 2000
- FREUD, Sigmund, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Metis Yayıncılık (Çev. Haluk Barışcan) İstanbul 1999
- FUAT, Memet, *A'dan Z'ye Nazım Hikmet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007
- GERMANER, Semra, *1960 Sonrası Sanat*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1997
- GİZ, Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990
- GOMBRICH, E.H., (Çev. Bedrettin Cömert), *Sanatın Öyküsü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, İstanbul 1992
- GÖKA, Şenol, *İnsan Ve Mekân*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001
- GÖKMAN, Muzaffer, *İstanbul'u Yaşayan ve Yaşatan Adam Ahmet Rasim*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları II Cilt, İstanbul 1989
- GÖKSU, Saime, TİMMES, Edward, *Romantik Kominist, Nazım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011
- GÖZE, Hicran, *Bir Zamanlar Kadıköyü'nde Edebiyatçılar ve Aşkları*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2010
- GÖZE, Hicran, *Kadıköylü Yıllarım*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2007
- GÜLERSOY, Çelik, *Fenerbahçesi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1998
- GÜNGÖR Necati. *Seyyahların Kaleminden Şehr-i Şirin İstanbul*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996
- GÜRPINAR, Melisa, *Çamlıca'dan Yeldeğirmeni'ne Rüzgârın Peşinde*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2009
- HIZLAN, Doğan, *Saklı Su*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996

- HİSAR, A. Şinasi, *Boğaziçi Yalıları-Geçmiş Zaman Köşkleri*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık,
- HÜREL, Haldun, *İstanbul'u Geziyorum Gözlerim Açık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010
- HÜREL, Haldun, *İstanbul'un Ansiklopedik Öyküsü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010
- IŞIN, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999
- İLERİ Selim, *Defterimde Safiye Erol*, Zaman Gazetesi, 27.02.2010
- İLERİ, Selim, “Bir şiirin çevresinde...” Zaman Gazetesi 17 Kasım 2007, Cumartesi
- İLİN, M. – SEGAL, E., (Çev. Ahmet Zekarya), *İnsan Nasıl İnsan Oldu*, İstanbul: Say Yayınları, 2004.
- İNCİCİYAN, P. Gugios, *18. Asırda İstanbul*, (Çeviren: Hrand D. Andreasyan) İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976
- İPLİKÇİ, Müge, *Koşuyolu Dünyalar Kadar*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- İstanbul Okuyan Us Dergisi, İstanbul: Ekim 2002.
- KAHRAMAN, Cengiz, *1929 Kışı Bir Şehir Efsanesi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007
- KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997
- KAVUKÇUOĞLU, Deniz, *Mühürdar'dan Moda'ya Geçmişe Doğru Bir Gezinti*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- KEFELİ Emel, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, İstanbul: 3F Yayınevi, İstanbul 2006
- KEYDER Çağlar (Derleyen), *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında –Metis Yay.* İstanbul 2000
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Şehirler ve Kentler*, İmge Kitabevi, Ankara 2000
- KOÇAK Ahmet, *Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk: “Ahmed Metin ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman”*, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Yıl 2012, Cilt 3, Sayı 5
- KOÇAL, Ece, *Vapurdan Karaya Ayak Basmak*, Sabah Gazetesi, 10.05.2009
- KOÇU, Reşat Ekrem, “*Ev, Apartman*”, İ.A. cilt 10, İstanbul 1971

- KOS, Karoly. (Çev. Naciye Güngörmüş). *İstanbul, Şehir Tarihi ve Mimarisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995
- KOŞAR Emel, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Batıl İnançlar*, Piya Art Yayıncılık, İstanbul 2008
- KOŞAR, Emel “Sabahattin Kudret Aksal’ın *Batık Kent*’inde ‘Ev’”, *Türkoloji Kültürü*, C: IV, N:8, Yaz 2011, s. 77-83.
- KUBAN, Doğan, *Kent ve Mimarlık Üzerine*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1998
- LEVİS Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, ayrintı Yayınları, İstanbul 2007
- MARTİN, Anaïs M., *Her Yeri Resim Gibi Küçük Moda*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- Milliyet Sanat Dergisi, Temmuz 1991, Sayı 267/1
- NEYZİ, Nezih Halim, *Kızıltoprak Anıları*, Peva Yayınları, İstanbul 1985
- OKTAY, Ahmet, *Metropol ve İmgelem*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002
- OKTAY, Ahmet. *Gizli Çekmece*, Doğan Kitap, İstanbul 2004
- ORTAYLI, İlber, “*İstanbul’da Yerleşme Düzeninin Evrimi Üzerine*” *İstanbul’dan Sayfalar*, Hil Yay, İstanbul 1987
- ORTAYLI, İlber, *Eski İstanbul Evleri, İstanbul’dan Sayfalar*, Hil Yayınları, İstanbul 1987
- ORTAYLI, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2001
- ÖZCAN, Celal, *Gözbebeğim Göztepe*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- ÖZDEMİR Fatih, *Türk Romanında Ruslar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009
- PELİSTER, Ayşe Özge, *Safiye Erol’un Romanlarında Sosyal Hayat*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.285
- ROZENTAL, İze, *Moda Sevgilim*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2009
- SARIYER, Muhterem (Yayına Hazırlayan), *2000’li Yıllara Doğru Kadıköy*, Şan Matbaası, İstanbul 1994

- SAVCAN Sürmeli Yasemin, *Safiye Erol'un Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, 2005
- SENET, Richard, *Ten ve Taş*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul 2002
- ŞENGEL, Piraye, *Acıbadem ve Sınırlarına Kısa Gezintiler*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- TARIM, Rahim, *Mehmed Rauf hayatı ve Hikayeleri Üzerine Bir Araştırma*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- TOROS, Taha, *Mazi Cenneti I*, iletişim Yayınları, İstanbul 1998
- TÖRENEK, Mehmet, *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999
- Turkish Studies, Nilüfer İlhan 'Feyyaz Kayacan'ın *Çocuktaki Bahçe Romanında Ev ve Sokak Karşıtlığı ya da İçerdekiler ve Dışardakiler*' International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p. 903-928 TURKEY
- TUTEL, Eser, *Eski Kadıköy Vapurları*, Tarih ve Toplum, Ağustos 1995, Cilt 24, sayı 140
- TUTEL, Eser, *İstanbul'un Unutulmayan Gemileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005
- TUTEL, Eser, *Şirket-i Hayriye*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997
- TÜRKER, Orhan, *Halkidona'dan Kadıköy'e*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2008
- UÇ Himmet, *Mehmet Celâl'in Hikâye ve Romanları*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000
- UĞURCAN, Sema, *Edebiyatımız II Yazarlar Meseleler*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012,
- URAL, A. Ali, *"Bostancı Bahane"*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010
- URRY, John, *Mekanları Tüketmek*, (Çev. Rahmi G. Ögdül), Ayrıntı Yayınları., İstanbul 1999
- URRY, John. *Mekanları Tüketmek*, (Çev. Rahmi G. Ögdül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999

VİLLEHARDOİN, Geoffroi, *Konstantinapolis 'te Haçlılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002

YAVUZ, Hilmi, *Yazın Dil Sanat*, Boyut Kitapları, İstanbul 1996

YERASİMOS, Stefanos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul 1993

YESARİ, Afif, *İstanbul Hatırası*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1987

YÖNTEM, Ali Canib, *Ömer Seyfeddin Hayatı-Eserleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947

İnternet Bibliyografyası

anadoluyakasi.com

Bağdat Caddesi <http://www.curcuna.com/tr/eglence/galeri/gale0023.html>

Cnn.turk.com

Grimn Kardeşler, <http://www.ntvmsnbc.com/news/146934.asp>

<http://1.bp.blogspot.com/->

<http://4.bp.blogspot.com/>

<http://images.gittigidiyor.com/g>

<http://imageshack.us/photo/my-images/125/gazibul9pl.jpg/>

<http://imageshack.us/photo/my-images/521/buyukadaiskele19251.jpg/sr=1>

<http://turkey.cri.cn/chinaabc/chapter18/chapter180203.htm>

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=1536242>

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=1709949>

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=2922>

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=2922>

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=2922>

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=2922>

<http://www.anadoluyakasi.net/g>

<http://www.bostanciplatformu.com/belgeler.asp?Sayfa=140>

http://www.catamaranvega.com/albumler/gallery/c%29%20bir%20zamanlar%20kalami s/moda_plaji.jpg

<http://www.cengelkoyde.com/plaj/suadiye.jpg>

<http://www.degisti.com/wp-content/uploads/2011/01/eski-kadikoy-carsi3.jpg>

<http://www.degisti.com/wp-content/uploads/2011/11/eski-moda>

<http://www.geocities.com/brkamimk/res/me kan/me kan.html>

<http://www.gezilesi.net/koco-restaurant.html>

<http://www.google.com.tr/search?num=10&hl=tr&site=imghp>

<http://www.hekartes.sitemynet.com/hekartes/id3.htm>

http://www.kentvedemiryolu.com/diger/haydarpasa_eski_bina_peronlar.jpg

<http://www.oguztopoglu.com/2012/08/fenerbahce-kadnlar-hamam-fenerbahce.html>

http://www.turkcaptains.com/upload/6266_1.jpg

<http://zaferyal.kuzeyyildizi.com/birzamanlarmoda.jpg>

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Ahmet Haşim ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun tanıştığı mekan olan ve pek çok roman ve hikâyede anlatılan Belvü Gazinosu

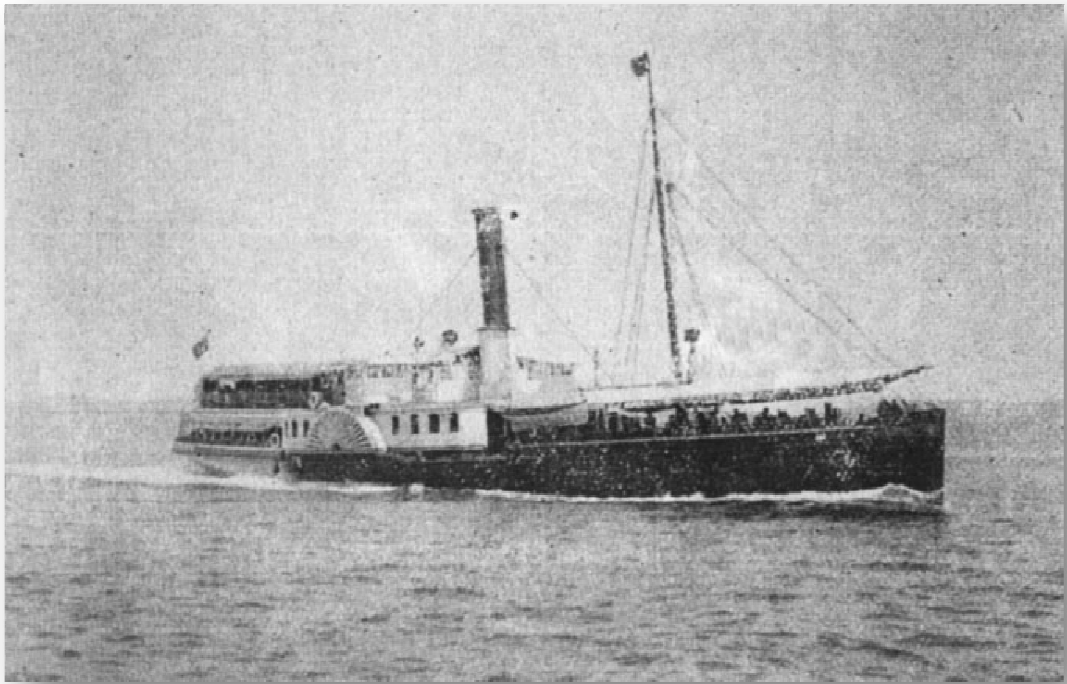
Fotoğraf 2: Selim İleri ve pek çok yazarın anılarında bahsettiği Fenerbahçe Plajı

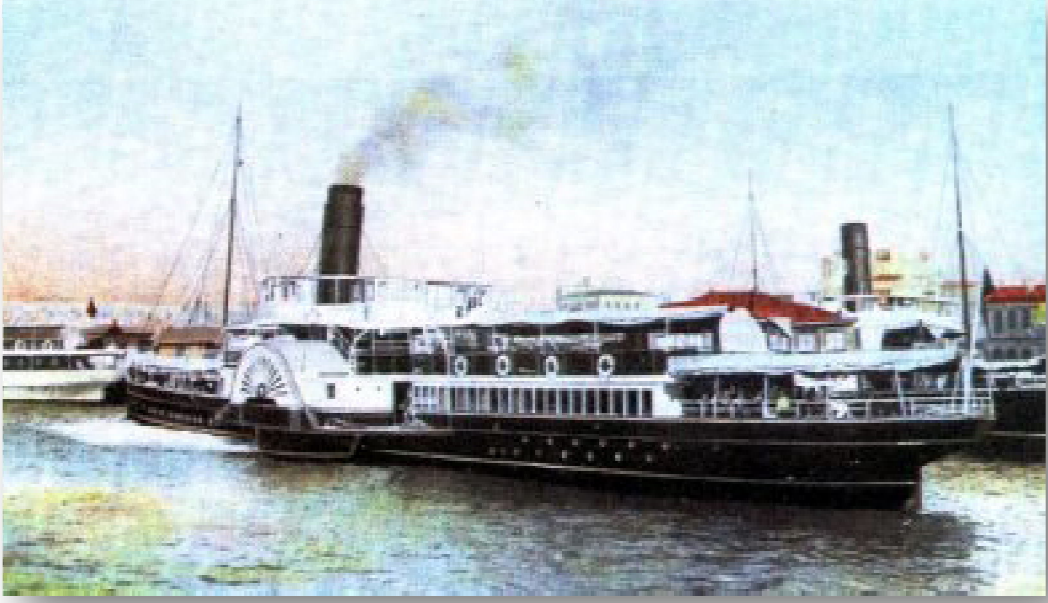
Fotoğraf 3: 20. Yüzyılın ortasına kadarki anı eserlerinde anlatılan Bostancı Plajı

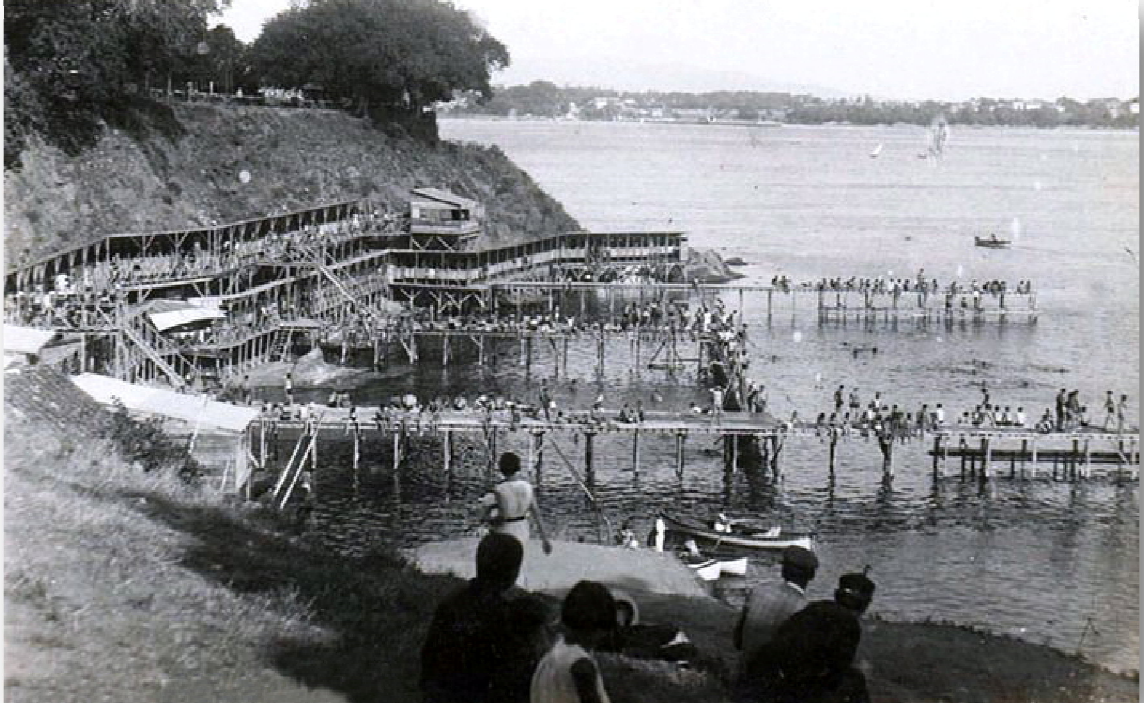
Fotoğraf 4: Geçmiş Suadiye’de Aşkta, Roman gibi eserlerde anlatılan Suadiye Plajı

Fotoğraf 5: Ziya Osman Saba’nın hikâyesine adını veren *Neveser* Vapuru

Fotoğraf 6: *Nimetsinas* romanında bahsedilen Ferah Vapuru

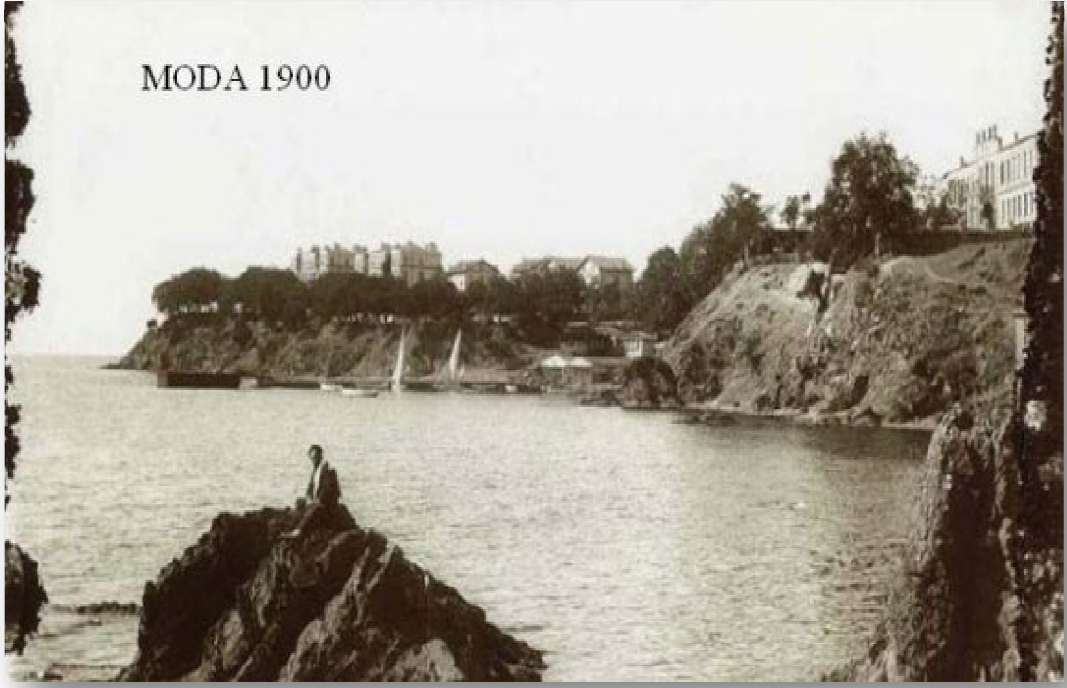
Fotoğraf 7: Başta *Kadıköyü'nün Romanı* olmak üzere pek çok edebi eserde anlatılan Moda Plajı

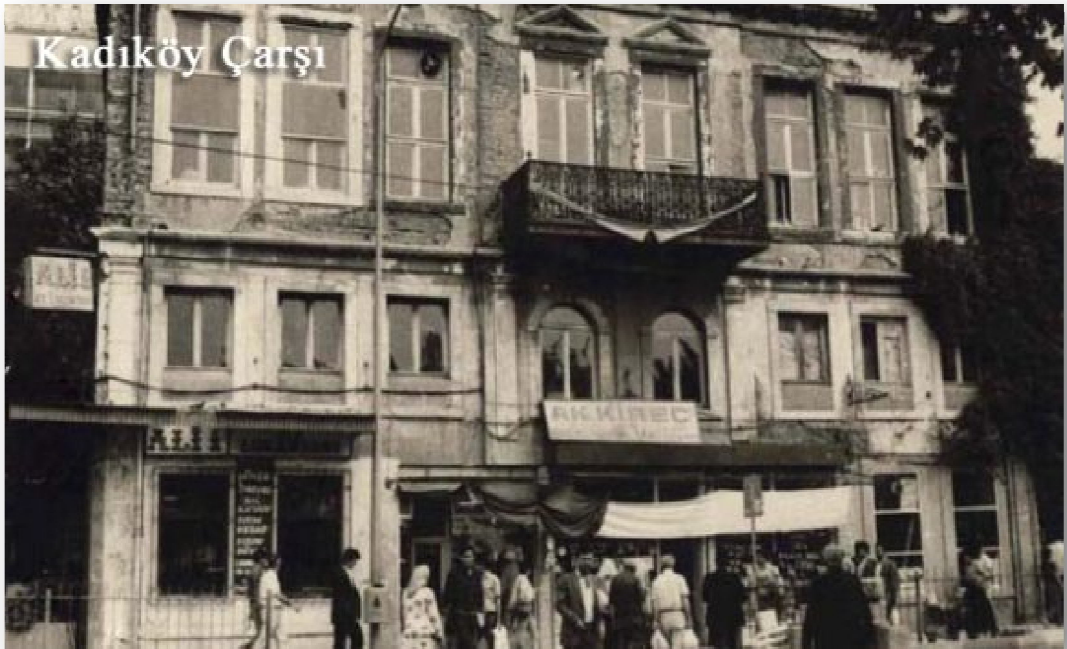
Fotoğraf 8: Anı eserlerinde sık rastlanan Mühürdar

Fotoğraf 9: Edebi eserlerin çoğunda anlatılan Kalamış

Fotoğraf 10: Moda

Fotoğraf 11: Kadıköy köşklerinden biri

Fotoğraf 12: Başta *Canan* romanı olmak üzere pek çok edebi eserde geçen Fenerbahçe Parkı

Fotoğraf 13: Refik Halid Karay'ın anılarında, *El* hikâyesinde ve pek eserde geçen Göztepe

Fotoğraf 14: Edebi eserlerde ve anılarda İstanbul'a gelmiş olmanın ve İstanbul'dan ayrılmanın mekânı olarak anlatılan Haydarpaşa Garı

Fotoğraf 15: Başta Ford Mach 1 olmak üzere pek çok eserde bahsedilen Bağdat Caddesi(1930)

Fotoğraf 16: Kadıköy Rıhtım İskelesi

Fotoğraf 17: Beş Hececi şairlerin kayak gezintisi yaptığı Kurbağalıdere

Fotoğraf 18: Anı ve romanlarda sık bahsedilen Koço Restaurant

Fotoğraf 19: Kadıköy Bomonti

Fotoğraf 20: Kadıköy Rıhtımı

Fotoğraf 21: Fenerbahçe

Fotoğraf 22: Bostancı Camii ve Çevresi

Fotoğraf 23: Moda İskelesi

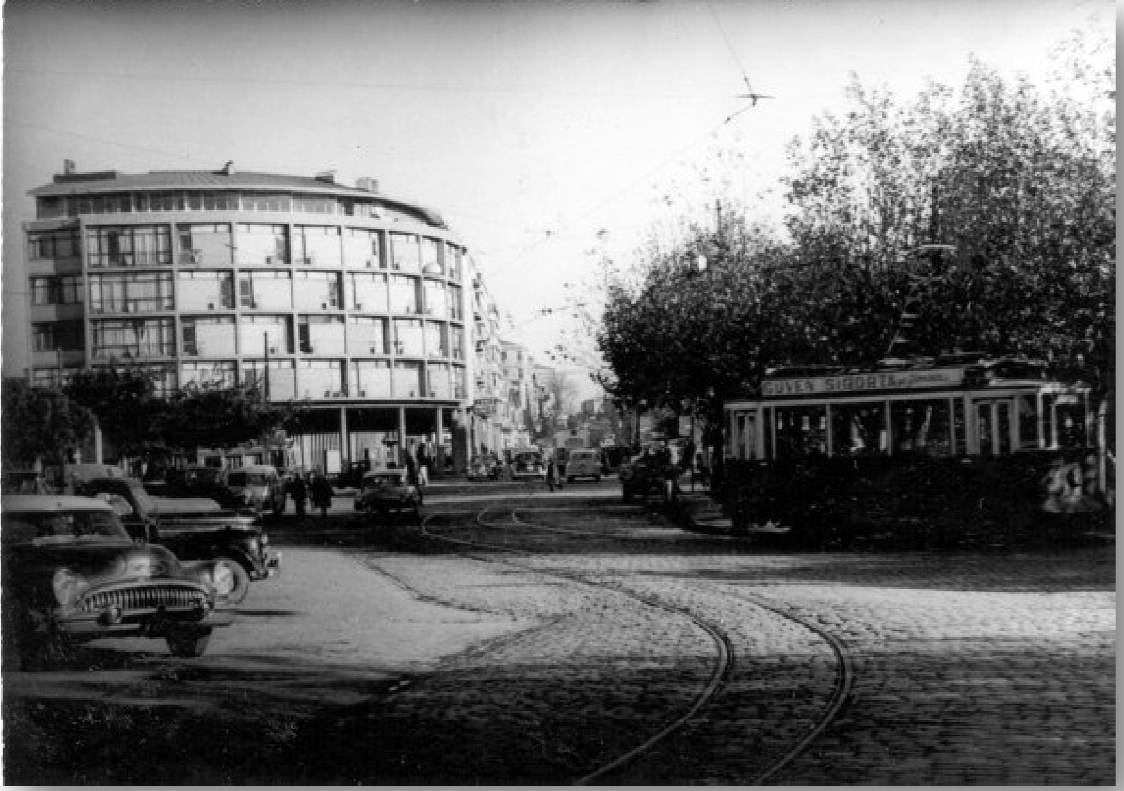
Fotoğraf 24: Altıyol

Fotoğraf 25: Altiyol

Fotoğraf 26: Suadiye

Fotoğraf 27: Kadıköy Çarşısı

Fotoğraf 28: Haldun Taner'in Moda'daki büstü

Fotoğraf 29: Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Mühürdar'daki evi

Fotoğraf 30: Kadıköy Cemal Süreya Sokak

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamladı. 2000 yılında Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. 2004 yılında *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İş ve Çalışma* isimli teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı. Özel bir kuruluştaki Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaya devam etmektedir.

EKLER

Ek 1: İNCELENEN ROMANLARIN ÖZETLERİ

Ahmet Metin ve Şirzad: [Şahmurat Arık, *Ahmet Metin ve Şirzad Romanının Sultan II. Adülhamid'e Takdimi ve Bir Maruzat*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 35 Erzurum 2007 s.159)]

Ahmet Midhat Efendi ikinci adı *Roman İçinde Roman* olan *Ahmet Metin ve Şirzad* (1891) romanında iç içe geçmiş iki hikâye kurgular. Romanın kahramanı Ahmet Metin, Selçuklu devrinde yaşamış Şirzad adlı bir Türk asilzadesinin izlerini aramak üzere Sicilya'ya gider. Ahmet Metin, Şirzad isimli İtalyanca bir roman okur. Şirzad, denizcilik bilgisini arttırmak üzere Sicilya'ya gitmiş, orada birçok Avrupalıyla tanışmış ve maceralar yaşamıştır. Okuduğu romandan çok etkilenen Ahmet Metin, romanda Şirzad'la ilgili her şeyin anlatılmadığını düşünerek, onun yaşadığı yerleri görmek ve başından geçenleri ayrıntılandırmak ister. Sicilya'ya giderek, Şirzad'ın izinde Türk-İslâm kültürünün izlerini ortaya çıkaracak ve elde ettiği bilgileri tarih sayfalarına geçirecektir. İlk işi 'Meliketü'l-Bahr' ismini verdiği bir yelkenlinin planlarını da kendisi çizerek- yaptırılması olur. Sicilya'ya doğru yol almaya başlar. Yolculuk sırasında pek çok zorlukla karşılaşan Ahmet Metin; cesareti, ileri görüşlülüğü, geniş bilgi ve tecrübesiyle bunların üstesinden gelmeyi başarır. 'Pire Limanı'nda' Neofari adlı bir kadınla tanışır. Neofari'nin seyahat ettiği vapur, deniz haydutlarınca yağmalanıp yakılmıştır. Genç kadın, Ahmet Metin'le hemhâl olduktan sonra onun bilgi, tecrübe ve karakterine hayran olur. Eğer kabul ederse onunla birlikte seyahat etmek istediğini söyler. Bu arzu kabul görür. Böylece Ahmet Metin, Neofari ve genç kadının eşim diye tanıttığı Nikoloso üçlüsü, mürettebatla birlikte Sicilya'ya doğru yola koyulur. Ahmet Metin ile Neofari, seyahat boyunca tarih, coğrafya ve güzel sanatlar üzerine sohbet eder. Bu çerçevede yapılan uzun konuşmalar, Türk gencinin bilgi ve görgüsünün ne derece ileri olduğunu ispatlar. Deniz seyahatinin sona ermesi ve başta Palermo ve Monreal olmak üzere Sicilya şehirlerinin gezilmeye başlanması, Türk-İslâm tarihinde gizli

kalmış pek çok hadise ve kültürel mirasın Ahmet Metin tarafından ortaya çıkarılmasıyla nihayet bulur.”²⁶²

Anahtar: [Refik Halid Karay, *Anahtar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1994]

Refik Halid Karay *Anahtar* romanında aile içi ilişkileri ve güvensizliğin yaratabileceği sıkıntıları ele alır. İstanbul’da Boğaz’a bakanyalılardan birinde yaşayan Kenan ve Perihan’ın evlilikleri Kenan’ın yalının anahtarını kaybetmesiyle farklı bir boyut kazanır. Karısının anahtarını alıp yaptıran Kenan anahtarın yalının anahtarı olmadığını anlayınca Perihan’ın kendisini aldattığını düşünür. Uzun bir müddet bu şüpheyile yaşar. Romanın sonunda Perihan’ın çantasından aldığı anahtarın oturdukları eski evin anahtarı olduğu anlaşılır.

Araba Sevdası: [Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004]

Recaizade Mahmut Ekrem’in (1847-1914) Tanzimat döneminde yaşanan zihniyet değişiminin, savurganlığın ve yanlış Batılılaşmanın anlatıldığı *Araba Sevdası* romanı İstanbul’da Boğaz’ın karşı yakası Çamlıca’da geçer. Yirmi üç yirmi dört yaşlarında, giyinişi konuşma biçimi ve davranışları ile alafranga bir tip olarak çizilen Bihruz Bey, babasının valilik görevleri nedeniyle sıkça yer değiştirmiş ve düzenli bir eğitim alamamıştır. Babasını kaybedince ondan kalan miras ile alafranga yaşam tarzını sürdürür. Annesi ve Bihruz Bey, yazları Çamlıca’da, kışları Süleymaniye’de otururlar. Bihruz Bey, arada sırada uğradığı bir kalemde de çalışmaktadır. Konuşmasına Fransızca sözcükler eklemek, berber ve garsonlarla Fransızca konuşmak ve zarif faytonuyla gezmek üzerine kurulu yaşamı Çamlıca’da yeni açılan mesire yerinde gördüğü bir kadına âşık olmasıyla değişir. Bir defa görerek âşık olduğu Periveş’i aklından çıkaramayan Bihruz Bey, acılar içinde kıvrılır ve kadına mektuplar yazmaya başlar. Konaklar içinde yaşadığını hayal ederek gözünde büyüttüğü kadının güzel görünümlü ve bakımlı bir fahişe olduğundan habersizdir.

“Doğuştan yalancı” kalem arkadaşı Keşfi Bey, kadından haber alamadığı için üzülen Bihruz Bey’e Periveş’in öldüğünü söyler. Üzüntüden ne yapacağını bilemeyen,

²⁶² Şahmurat Arık, *Ahmet Metin ve Şirzad Romanının Sultan II. Adilhamid’e Takdimi ve Bir Maruzat*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 35 Erzurum 2007 s.159)

evini ve annesini ihmal eden Bihruz Periveş'in mezarını bile bulamadığı için melankoli içinde yaşar. Bu arada babasından kalan mirası da tükenmeye başlamıştır.

Şehzadebaşı'nda dolaşırken gördüğü bir kadını Periveş'e benzetir, kızkardeşi zannederek yanına gider. Periveş'in mezarının yerini sorduğunda onun alaylı kahkahalarıyla karşılaşır. Karşısındakinin bir fahişe olduğunu öğrenen Bihruz Bey hayal kırıklığına uğrayarak hakaret ve gülüşmeler içinde oradan uzaklaşır.

Aşk ve Zafer: [Halide Nusret Zorlutuna, *Aşk ve Zafer*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008]

1917 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında başlayan *Aşk ve Zafer* romanı 1938 yılında sona erer. Romanın kadın kahramanı Zinnur, sekiz yaşındayken annesini kaybetmiş, babası Fahrettin Paşa ve teyzesi Vedia'nın gözetiminde Çiftehavuzlar'da oldukça görkemli bir köşkte büyümüştür. Köşke gelen özel öğretmenler, teyzesi ve edebiyat meraklısı dedesinden aldığı eğitimle kültürlü bir genç kız olan Zinnur, düzenli olarak keman da çalmaktadır. Urfa'lı soylu bir ailenin oğlu olarak büyüyen İbrahim de Çiftehavuzlar'da askerlik görevini yerine getirmektedir. Bölüğündeki askerlere eğitim yaptırdığı günlerde her zaman önünden geçtiği görkemli köşkten gelen keman seslerinden etkilenmiştir. Kemanı çalan kişinin Zinnur olduğunu görünce ona âşık olur. Urfa'daki ailesine onunla evlenmek istediğini bildirir. Zinnur devrin geleneklerine uygun olarak istenir. Fahrettin Paşa evlenmelerine razı olur ve iki genç nişanlanırlar. Görüşmeleri yasaktır, yalnızca mektuplaşmalarına izin verilir. Evlilik hayalleri kurulurken işgaller başlar. İbrahim'in memleketi Urfa da işgal edilmiştir. İbrahim milli mücadeleye katılmak için Urfa'ya gider. Bu sırada basını kaybeden Zinnur, teyzesi Vedia'nın yanına Ankara'ya gelmiştir. İki âşık mektuplaşmaya devam etmektedir. Urfa'da yaşayan -doğumuyla birlikte ailelerin nişanladığı- amcasının kızı Zeliha İbrahim'in Zinnur'a yazdığı bir mektup zarfının içine kendi mektubunu koyar. Mektupta İbrahim'i sevdiğini, doğumlarından itibaren nişanlandıklarını ve İbrahim'in Zinnur'un dışında Zeliha ile de evlenmesi gerektiğini anlatır. Gururlu bir kadın olan Zinnur, İbrahim'e bir mektup yazar ve sebebini açıklamadan ayrıldığını bildirir. Urfa'da verdiği mücadele sırasında başından yaralanan ve zaman zaman hafızasını kaybeden İbrahim ayrılık acısıyla 18 yıl yaşar ve Bakırköy'de vefat eder. İbrahim'in kendisini sayıklayarak öldüğünü öğrendiğinde Zinnur, babasının köşkünde kocası Doktor Nurettin Işık ve iki çocuğuyla yaşamına devam etmektedir.

Aydınlık Kapı: [Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008]

Halide Nusret Zorlutuna'nın(1901–1984) ilk baskısı 1974 yılında yapılan *Aydınlık Kapı* romanında Abdülhamit döneminde başlayıp Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan dönemde birbirinden farklı karakterlere sahip iki kız kardeşin hayatları, yaşanan dönemlerin izleriyle birlikte anlatılır. Roman bir Ege kasabası ve İstanbul'da geçmektedir. Lerzan, başına buyruk ve heveslerine göre yaşadığı için sonradan görme çiftlik komşusu Ziya ile aşk yaşamaya başlar ve genç yaşta Ziya'ya kaçır. Evlendikten kısa zaman sonra iki erkek çocuğu olur. Ancak zamanla Ziya'nın kıskançlıkları ve kaba tavırlarından bunalır. Ziya'dan ayrılır ve çocukluk arkadaşı Fazilet'in yanına İstanbul'a gelir. İstanbul'da çocukları ile hiç ilgilenmeyen Lerzan, rahat tavırları ve erkeklerin ilgisi ile Şişli sosyetesinin aranan yüzü olur. Vildan da genç bir subay olan Hurrem'e âşık olur. Hurrem cephede yaşamını kaybedince çocukluk arkadaşı Fazilet'in yanına İstanbul'a gelir.

Lerzan'la Vildan'ın yaşamlarının değiştiren olay çiftliklerinin uşağı Ali'nin Vildan'la İstanbul'a gelmesidir. Her erkeğin ilgisini arzulayan Lerzan, Ali'yle de yakınlaşır. Vildan ablasına inat Ali'yle evlenir. Üç çocuğu olur ve bütün hayatını çocuklarına adar. Lerzan da âşık olduğu İsmail ile evlenir ve Urfa'ya yerleşir. Ancak geleneksel yaşam biçimi ve İsmail'in uyguladığı şiddet yüzünden İstanbul'a döner. İstanbul'a döner dönmez sosyetedeki yaşam biçimini devam ettirir. Vildan'ın oğlu Behçet'in sünnet düğününün yapıldığı gece Ali, Lerzan'ı öldürür. Vildan ailenin ismine ve çocuklarının yaşamına leke gelmemesi için yalancı şahitlik yapar ve Ali'nin hapse girmesini engeller. Vildan çocuklarını büyütürken Ali Bey veremden ölür. Üç çocuğunun da birbirinden farklı yaşamları olur. Büyük oğlu Behçet zengin bir ailenin kızıyla evlenir, bir çocuğu olur. Vildan'ı sık göremez. Küçük oğlu Sermet mirasın kendine ait kısmını Avrupa'da bitirdikten sonra kendisinden yaşça büyük bir kadınla yaşamaya başlar. Kızı Feza da Behçet'in çevresinden Orhan'la evlenip Avrupa'ya gider. Vildan kendini adadığı çocuklarından birer birer ayrılmanın verdiği üzüntü ve yalnızlıkla çiftlikte hayatını kaybeder.

Aylaklar: [Melih Cevdet Anday, *Aylaklar*, Adam Yayınları, İstanbul 1977]

İlk basımı 1965 yılında yapılan *Aylaklar* romanı, Cumhuriyet sonrasında kocası, kızı, damadı, torunu ve çevresine toplanan menfaatçilerle Abdülhamit döneminde Paşa olan babasından kalan Erenköy'deki konağı eski lüksüyle yaşatmaya çalışan Leman Hanım ve çevresindekilerin yaşamını anlatır. Osmanlı'dan kalma düzenin armağanı olan mülkleri, arazileri satarak geçinen ama gün geçtikçe içinde yaşadıkları konakla birlikte çürüyen insanların anlatıldığı roman tükenen saray bürokrasisinin, artık tanıyamaz olduğu dış dünyayı yok sayarak, içinde yaşayan insanlarıyla birlikte ayakta zor duran Şükrü Paşa Konağı'nda birçok amacı ve fikri olan ancak bunların hiçbirini gerçekleştiremeyen insanlar yaşamaktadır.

Altın postu bulmayı, Yuşa Tepesine Fatih Sultan Mehmet heykeli dikmeyi düşünen Davut Bey, üniversiteyi bitirip Anadolu'ya gitmek, orada faydalı işler yapmak isteyen ancak evlenince okulunu bırakan ve ideallerini unutan Ayla, sürekli olarak bir edebiyat dergisi çıkarmaktan bahsedip tanıdıklarından borç toplayan, insanları henüz çıkmamış dergiye abone yapan Şükrü, geçmişte yaşayan Dünder Bey, alkolik ve dengesiz tavırları olan Mürşide, aşk serüvenleri arasında bocalayan Nesime farklı amaçları olsa da boş ve bu amaçları gerçekleştirecek iradesi olmayan insanlardır.

Bütün bu insanların arasında kalan ve gittikçe bunalan Muammer'in hayattan hiçbir beklentisi yoktur. İnsanları sevmez, onlarla birlikte olmaya katlanamaz. Hayatın boş ve anlamsız olduğunu, içinde bulundukları bu yaşantıyı değiştirmek için herhangi bir adım atmanın yarasızlığını savunur. Yaşadığı dünya içerisinde kendisini bir türlü konumlandırılamaz. Kimseyi sahiplenemez, kimseye tutunamaz. Sonunda bunalımı neredeyse deliliğe varınca tüm aileyi dağıtır, kendisi de insanlardan uzak kalmak için tek başına bir otel odasına yerleşir.

Bu Bizim Hayatımız: [Refik Halid Karay, *Bu Bizim Hayatımız*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2003]

Roman, Refik Halid Karay'ın (1888-1965) Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, Mısır kapı kethüdası şair Hayret Efendi'nin torunu olan Mazlum Sami'nin gençlik yıllarında, konak hizmetlilerinden Hüsniye ile yaşadığı aşkı ve yıllar sonra tekrar bu aşkın peşine düşmesini konu alır. Hayret Efendi, yıllar sonra peşine düştüğü eski aşkının izini özel dedektiflik yapan ve İstanbul mahallerini iyi bilen Şemsi

Arar aracılığıyla sürer. Hüsniye'nin izini neden aradığını bilmeyen Şemsi Arar, bir taraftan onu bulmaya çalışırken diğer taraftan hayret Efendi ile Hüsniye arasındaki ilişkinin boyutunu araştırır. Araştırmalarını yaparken -Eskişehir gibi İstanbul dışında mekânlara gitse de- İstanbul'un pek çok semtini dolaşır. Roman Şemsi Arar'ın Hayret Efendi'nin Hüsniye ile yaşadığı aşkı ve bu aşkın ürünü olan çocukları öğrenmesiyle sona erer.

Canan: [Peyami Safa, *Canan*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989]

İlk baskısı 1925 yılında yapılan *Canan* romanında Peyami Safa (1899-1961) evlilik dışı ilişkinin getirdiği yıkım ve pişmanlık üzerinde durur. Romana adını veren Çerkez kızı Canan, esirciler tarafından saraya satıldıktan sonra Şakir Beyler'in köşküne verilir. Evlilik yaşına geldiğinde Kazım Bey adında bir binbaşıyla Edirne'de kısa bir süre yaşadktan sonra ondan ayrılır ve İstanbul'a gelir. İstanbul'da Şakir Bey'in şirketinde çalışan, Bedia ile evli Lami Bey ile tanışır. Kısa sürede onu kendisine bağlar ve Lami Bey karısı Bedia'dan ayrılarak Canan'la evlenir. Evlilikleri süresince karısı Canan hakkında dedikodulara önem vermeyen Lami Bey tesadüfen arkadaşı Selim'le Canan'ın ilişkisi olduğunu öğrenir. Canan'ın yalnızca Selim'le değil birçok erkekle ilişkisi vardır. Bu ilişkiler yüzünden Canan'la tartıştıkları bir sırada bir süredir yanlarında kalan ve Canan'ın annesi olduğunu iddia eden yaşlı bir kadın Canan'ı öldürür. Bu yıkımlardan sonra bütün yaptıklarından pişman olan Lami Bey, Bedia'nın yanına geri döner.

Çalılıkusu: [Reşat Nuri Güntekin, *Çalılıkusu*, İnkılâp ve Aka Yayıncılık, İstanbul 1962]

Romanın ana karakteri olan Feride Anne ve babasını küçük yaşta kaybettikten sonra bir süre Besime teyzesinin yanında kalan teyzesinin oğlu Kamran'la nişanlanır. Kamran'ın kendisini aldattığını öğrenince teyzesinin evinden kaçır ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde öğretmenlik yapmaya başlar. Genç ve güzel bir kadın olduğu için her gittiği yerde dikkat çeker bu nedenle de sıkıntılar yaşar. Çalıştığı köylerden birinde (Zeyniler köyü) tanıştığı Hayrullah Bey ona yardımcı olur. Hayrullah Bey'in ölmeden önceki ısrarları ve vasiyeti üzerine döndüğü İstanbul'da Kamran'la yeniden karşılaşır. Romanın sonunda Kamran'ın kaybettiği karısıyla hasta olduğu için evlendiği ve üç yıl evli kaldığı anlaşılır ve Kamran'la Feride yeniden birleşir.

Çocuktaki Bahçe: [Feyyaz, *Çocuktaki Bahçe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008]

1982 yılında basılan ve sanatçının tek romanı olan *Çocuktaki Bahçe* otobiyografik öğelerin ağır bastığı, içeri-dışarı sorunsalını ev-sokak karşıtlığında imgeler. Roman, anlatıcı karakter Feyzi'nin ilk çocukluk döneminden okula başladığı yıllara kadar devam eden bir zaman diliminde geçer. Bütün çocukluğu baskı altında geçen anlatıcı yazar roman boyunca sınırsız olan hayal gücünün bu baskılarla daraltıldığını dile getirir. Evin içinde aile fertlerinden gördüğü baskıyı dışarı (sokağa) çıktığında atlattığını düşünen anlatıcı içerdeki baskıdan sonra dışarıyı özgürlük alanı olarak görmeye başlar. Romanda kullanılan şiirsel dil ve insan psikolojisine verilen ağırlık kurgunun özetlenmesini zorlaştırmaktadır. Anlatıcı yazarın insanları anlatırken imgesel bir dil kullanması (örneğin annesi için 'gözleri mavi kezzaplar gibi, babası için çay bardaklık; bir eli kırlarda) çocukluğuna dönerek hatırladıklarını çocukluk dönemindeki bakış açısıyla vermeyi tercih etmemesi, olaydan çok yaşadıklarının çocuk dünyasında yarattığı psikolojik etkileri anlatması olay örgüsünün anlatılmasını güçleştiren unsurlardandır.

Deli Aşk: [Peride Celal, *Deli Aşk*, Can Yayınları, İstanbul 2002]

Peride Celal'in *Deli Aşk* romanında hastalıklı-tutkulu bir aşk anlatılır. İstanbul ile Paris gibi iki farklı mekan arasında dokunan romanda Elif'in, köşe yazarı olan eşi Cem Soner'e duyduğu, mesafelerle büyüyen, yakınlaştıkça kaçma arzusu uyandıran saplantılı aşkı sorgulanır. Bunun yanında "İkitelli Medyası"nın 'çürüme' ve 'değersizliği' de Cem Soner karakteri ekseninde eleştirilir.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu: [Peyami, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1984]

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu (1930) romanı, 14-15 yaşlarında dizindeki rahatsızlıktan dolayı ızdırıp çeken genç bir adamın uzaktan akrabası Nüzhet'e duyduğu karşılıksız aşkla birlikte artan acıları ve gencin psikolojik durumunu anlatır. Annesiyle birlikte İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde yaşayan genç hastalığının ilerlediğini öğrenince uzaktan akrabasının Erenköy'deki köşküne gelir. Hastalığının ilerlediği ameliyat olması gereken döneme kadar burada kalır. Akrabasının kızı Nüzhet'e karşı duyduğu karşılıksız aşk acılarını artırır. Nüzhet'in bir Erenköy'den ayrılıp Avrupa'ya gitmek istemesi, bir doktorla evleneceğini öğrenmesi –dizinin ağrısı ile birlikte-

acılarını artırır. Bu ağrı ve acılarla hastaneye yatan, ameliyatla ayağı kesilmekten kurtulan genç hastaneden çıktıktan sonra Nüzhet'in evlendiği haberini alır.

Dünyanın En Pis Sokağı: [Tarık Buğra, *Dünyanın En Pis Sokağı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1989]

Tarık Buğra'nın, (1918-1994) ilk baskısı 1989 yılında yapılan *Dünyanın En Pis Sokağı* adlı romanında Bucak Müdürü olan Fazıl, çalıştığı yerde *Edebiyatta Caniler*'i okuduğu sırada telefona çağrılır. Gelen telefon İstanbul'daki büyük gazetelerden birinin yazı işleri müdüründendir. Kasabanın haftalık gazetesinde çıkan yazılarını beğendikleri için kendisine gazetede köşe yazarlığı teklif edilir. Fazıl teklifi kabul ederek İstanbul'a gider. Romanda Eğnidik'in Doğancılar köyünde yaşayan Ali'nin kan davası yüzünden işlediği cinayet yer yer anlatılsa da romanın asıl konusu ana karakterin Anadolu'dan, bir taraftan İstanbul'un diğer taraftan Anadolu'nun bir parçası olan Kadıköy'e gelişinden sonra oluşur. Eserin ana karakteri doktor Yılmaz, (yakın arkadaşı Fazıl'ın İstanbul'a -bir gazeteye yazar olarak- gitmesinden sonra) arkadaşı Cavit'ten Kadıköy'de bir sağlık merkezine ortak olması için teklif alır. Teklifi kabul ederek Kadıköy'e gelir. Buraya geldiğinde önce bir otele ardından bir eve yerleşen Yılmaz sık sık Fazıl'la görüşür. Bir taraftan iç dünyasında yaşadığı değişimlerin farkına varırken diğer taraftan İstanbul'un ve İstanbul'da yaşamının güzelliklerini keşfeder. Dünyanın en pis sokağı olarak tanımladığı bir sokağa yakın oturan Yılmaz, zamanla bu sokağı, buradaki yaşamı benimser ve sokağın gündelik yaşamının bir parçası olmasına izin verir. Sokağın insanlarını tanıdıkça onların hikâyelerini öğrenir. Zamanla insan denilen varlığın nerede yaşarsa yaşasın aynı duygularla yaşadığını fark eder. Geldiği kasaba insanları ile bu sokağın insanları arasında benzerlikler kurar.

Ford Mach 1: [Sevim Burak, *Ford Mach 1*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003]

İlk baskısı 2003 yılında yapılan *Ford Mach 1* romanının kurgulanış biçimi ortaya bütün bir değerlendirme, bir kurgu üzerinden çıkarsamalar yapmayı güçleştirmektedir. Bu nedenle *Ford Mach 1*'e roman yerine anlatı demek daha uygundur. 1973 yılında Cumhuriyet Bayramından bir gün önce başlayan Boğaz Köprüsü'nün açılışıyla devam eden anlatının kahramanları *Ford Mach 1* marka araba ve ihtiyar bir kadındır. İhtiyar kadının geri dönüşleriyle ilerleyen kurguda bir süre sonra

kadının yerini Palyaço Ruşen geçer. Palyaço Ruşen *Ford Mach 1*'i anlatırken kendini onun yerine koyar ve anlatı hayalin anlatılmasıyla devam eden bir yapıya bürünür. Anlatıcının da zaman zaman karakter olarak görüldüğü anlatının bu karışık yapısı ortaya bir özet sunmayı da güçleştirmektedir.

Gecenin Ucunda: [Peride Celal, *Gecenin Ucunda*, Can Yayınları, İstanbul 1996]

İlk baskısı 1963 yılında yapılan Peride Celal'in (1916-) *Gecenin Ucunda* isimli eseri bir aşk romanı olmasına rağmen içinde başka göndermeleri barındırmaktadır. Romanda özellikle 1960'ların Ankara ve İstanbul'undaki sosyal hayat gözler önüne serilmiştir. Zenginler ve fakirler arasındaki yaşam farkları, burjuva eleştirisi ve kadının toplum içindeki konumu romanın merkezindeki sorunlardır.

Romanın kahramanı otuz üç yaşında, avukatlığa yeni başlamış bir kadın olan Macide'dir. Macide dar gelirli bir ailenin kızı olarak İstanbul'da büyümüştür. Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Ankara'da çalışmaya başlar. Çok özlediği İstanbul'a kısa bir tatil için gelirken trende zengin iş adamlarından Ahmet Işık ile tanışır. Kısa sürede ilişkileri ciddi bir boyut kazanır. Ahmet Işık'ın ağabeyi Kazım Işık, evli olmasına rağmen Macide'ye âşık olur ve eşinden boşanarak ikna ettiği Macide'yle evlenir. Ancak Macide aradığı mutluluğu bir türlü bulamaz ve hamile olduğu halde Ankara'ya, annesinin yanına dönerek boşanma davası açar. Romanda hızlıca özetlediğimiz bu olaylar Macide'nin hatıraları şeklinde zaman sırası takip edilmeden anlatılmıştır.

Geçmiş Suadiye'de Aşkta: [Deniz Kurbanzade, *Geçmiş Suadiye'de Aşkta*, Sosyal Yayınları, İstanbul 2007]

Geçmiş Suadiye'de Aşkta isimli otobiyografik roman, cemiyet hayatının ünlü isimlerinden Suadiyeli Deniz Kurbanzade'nin ilk gençlik yıllarının yazlarını ve yaşadığı tutkulu aşk hikâyesini konu etmektedir.

Yazar Deniz Kurbanzade (1956-) romanında hem, İranlı bir ailenin yakışıklı oğullarına (Firuz Kurbanzade) karşı duyduğu tutkulu aşkı hem de dönemin sosyo-kültürel yapısını, önemli şahsiyetlerin hayatlarından kesitleri gözler önüne sermektedir. Romanın ve yazarın anılarının ağırlık noktasını İstanbul'un önemli semtlerinden biri olan Suadiye oluşturmaktadır. Roman 1966 yazından 2000'li yıllara kadar bir dönem

panaroması sunmaktadır. Anı Roman özelliği gösteren kitapta Yıldız ve Darius'un sonu mutlu bir evlilikle biten, iniş ve çıkışlarla dolu, tutkulu aşkları ve dönemin sosyal yaşantısı anlatılmaktadır.

Kitapta, Cumhuriyet sonrası önemli bir sayfiye yeri haline gelen Suadiye, Atatürk, Bülent Ecevit ve Nazlı Ecevit, devrik İran Şahı ve onun eşi Süreyya, modacı Vural Gökçaylı, Fransız dul Borenes Maria gibi dönemin sanat, siyaset, iş dünyasından ünlü ve önemli misafirleriyle birlikte anlatılmaktadır.

Güvercinler: [Yiğit Okur, *Güvercinler*, Can Yayınları, İstanbul 2007]

Yiğit Okur (1954-) *Güvercinler* (2000) adlı romanında Cumhuriyet'in değerlerine inanmış, dürüst bir kaymakamın hikâyesini anlatır. Okulunu bitirdikten sonra Anadolu'nun ücra bir kasabasına kaymakam olarak atanan ve karısıyla bu kasabaya giden Saffet Bey'in en büyük tutkusu güvercinlerdir. Kasabadaki insanların çıkarıcı ve cahilce hallerini görünce güvercin tutkusu artan Saffet Bey Fransa'da kuşlar konusunda uzman biriyle mektuplaşmaya başlar. Mektuplaşmanın sakıncalı olduğunu düşünen Ankara Saffet Bey'i emekli eder. Bunun üzerine Saffet Bey ve karısı Kuşdili'nde bir eve yerleşirler. 1955 yılındaki 6-7 Eylül olaylarının gerçekleştiği günlerde bir yanlış anlaşılma sonucunda hapse giren Saffet Bey hapisten sonra daha düşünceli ve durgundur.

Harabeler: [Mehmet Törenek, *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999]

Romanda Mehmed Rauf, maddi sıkıntılar yaşamasa da ahlaki açıdan çözülmüş insanların hayatını anlatır. Lebibzade Şefik Bey'in şirketinde çalışan Nuri Süha, sık sık onların yaşadığı köşke gitmekte, yeni insanlar tanımakta ve bu insanların hayatlarını nasıl geçirdiğine şahit olmaktadır. Şefik Bey'in eşi Zahide Hanım, aileyi ellerindeki ekonomik gücün verdiği rahatlıkla kısa bir süre içinde kocasının hayat tarzını değiştirerek farklı sosyal çevrelerin içine sokar. Köşke servetine güvenerek genç kızların peşinde koşan 'eski mebus' Fazluddin Bey, 'asalak' ve kadın düşkün Besim, kolay elde edilebilir bir kadın olan Süheyla Hanım, 'beş parasız' Mecdi gibi değerlerini kaybetmiş tiplerin gelip gittiği köşk, her geçen gün batağın içine sürüklenmektedir. Köşkü ayakta tutmaya çalışan Fahri Bey asıl kurtuluşun köşkün yok edilmesiyle

gerçekleşeceğini düşünerek köşkü yakar. Köşkte tanıdığı Mübeccel ve Selma'ya farklı özellikleri nedeniyle yakınlık duyan Nuri Süha, evlenilecek bir kadın olarak gördüğü Selma yerine Mübeccel'i tercih eder. Selma Mübeccel'le Nuri Süha'nın nişanını kendi yapmış olsa da romanın sonunda Nuri Süha'nın Selma ile Mübeccel arasındaki ikilemi sona ermemiştir.

İstanbul'da Bir Merhamet Haftası: [Murat Gülsoy, *İstanbul'da Bir Merhamet Haftası*, Can Yayınları, İstanbul, 2013]

Murat Gülsoy'un (1967-) üçüncü romanı olan *İstanbul'da Bir Merhamet Haftası* yedi farklı karakterin, haftanın yedi gününde, her gün farklı bir resme bakıp, içlerinden geldiği gibi hissettiklerini aktardıkları metinlerden oluşmaktadır. Romanda, varlığını bildiğimiz fakat sadece roman karakterlerinin ağzından anlatılan genç bir yazar vardır. Bu genç yazar yeni kitabı için bir proje düşünmektedir. Pazar gününden başlamak üzere yedi gün boyunca, tek ortak özellikleri İstanbul'da yaşamak olan yedi farklı karaktere, her gün farklı bir resim göndermektedir. Resimler, Gerçeküstücü ressam Max Ernst'e (1891- 1976) ait gravürlerdir. Her karakter her gün kendilerine, internet, posta ya da bizzat yazarın kendisi gibi farklı yollarla ulaşan resme bakarak otomatik olarak yazmaktadırlar. Romanın tamamı da karakterlerin yazdıkları bu yazılardan oluşmaktadır.

Romandaki karakterlerin yazdıklarından hepsinin İstanbul'un değişik semtlerinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Karakterlerin birbiriyle hiçbir ilgisi yoktur. Kimisi projeyi gerçekleştiren yazarın kuzeni, kimisi okul arkadaşı, kimisi üniversiteden hocası, kimisi de bir arkadaşının babasıdır. Hepsi her gün aynı resme bakarak metinlerini yazmaktadırlar fakat aslında her biri kendisini, geçmişini, yaşadıklarını ve daha çok İstanbul'da yaşadıklarını yazmaktadırlar.

İstanbullular: [Buket Uzuner, *İstanbullular*, Everest Yayınları, İstanbul 2008]

Buket Uzuner'in, *İstanbullular* adlı romanı, Atatürk Havalimanı dış hatlar terminalinde, sadece dört saat süren bir arıza sonucu, havaalanında mahsur kalan ve zorunlu olarak kendileriyle, aşklarıyla, hayatlarıyla yüzleşen, din, ırk, mezhep, cinsiyet, yaş, cinsel tercih, meslek, siyasi görüş v.b. bakımından birbirinden tamamen farklı on beş İstanbullunun hikâyesini anlatmaktadır.

2005'in sıcak bir yaz gününde geçen hikâye, İstanbul'un kendisi de dâhil olmak üzere bu on beş karakterin kendi anlatımlarından oluşmaktadır. Roman genel olarak, tarihi kökleri ve aldığı göçlerle giderek çok kültürlü bir yapıya bürünmüş İstanbul'a ve İstanbullulara vurgu yapmakla birlikte, romanın ana karakterleri olan genetik bilimci Belgin Gümüş ve heykeltıraş-akademisyen Ayhan Pozaner'in aşklarını anlatmaktadır. Belgin ve Ayhan'ın aşkları çevresinde genişleyen hikâyede, birbirini anlamak için hiçbir zorunluluk hissetmeye İstanbullular, havaalanında bekledikleri sırada birbirlerini anlamak için adım atmışlardır.

İstanbul'un Bir Yüzü: [Refik Halid Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2009]

İlk baskısı 1920 yılında yapılan *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında Refik Halid Karay (1888-1965) İkinci Meşrutiyet öncesi ve sonrasında İstanbul'da kolay yoldan para kazanan insanları ve bu insanların ilişkilerini anlatır. İşsiz olduğu ve parasız kaldığı için askere gitmeye karar veren Kani tesadüfen karşılaştığı arkadaşı İsmet'in yardımlarıyla Halep'te yağ toplama işini yapmaya başlar. Bu iş sayesinde kolay yoldan para kazanan insanları tanır, onların para kazanma yollarını ve ilişki biçimlerini de yakından görme fırsatını bulur. Refik Halid Karay, böylece İstanbul'un başka bir yüzünü de tanıtmış olur. Eski haliyle yeni halini karşılaştırır, değişen değer yargılarına vurgu yapar ve eski günlerin özlemini dile getirmiş olur.

Kadıköy'nün Romanı: [Safiye Erol, *Kadıköy'nün Romanı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2003]

Safiye Erol'un (1915-2002) ilk baskısı 1938 yılında yapılan *Kadıköy'nün Romanı* adlı eseri, 1930lu yıllarda Kadıköy'de doğup büyümüş yedi gencin birbirleriyle olan ilişkilerini konu alır. Çetrefilli aşk maceraları yaşayan bu gençlerin yaşadığı tecrübeler onların olgunlaşmasını ve hayata daha bütünlüklü bakmasını sağlar. Romanın ana karakteri Bedriye, eşini yıllar önce kaybetmiş, gelen evlilik tekliflerini reddederek yalnız yaşamayı tercih etmiş genç bir kadındır. Yalnız yaşamasına rağmen sosyal hayattan kopmayan Bedriye, arkadaş davetlerine katılarak insanlarla ilişkilerini devam ettirir. Arkadaş davetinde tanıştığı ve aynı zamanda bekârken komşusu olduğunu öğrendiği gazeteci Necdet, Bedriye'ye âşık olur; ancak aşkına karşılık bulamaz. Bunun

nedeni Bedriye'nin deniz banyosuna gittiği bir gün tanıdığı Burhan'a âşık olmasıdır. Necdet'in yakınlaşmasına izin vermeyen Bedriye Burhan'a olan aşkını itiraf eder ve onunla evlenir. Sevdiği kadının kendisini aldatmasından sonra kadınlara ikinci sınıf insan gözüyle bakan Burhan, Bedriye'nin beklentilerine karşılık vermeyecek kadar duyarsızdır. Ona göre kadınlar, erkeklerin güdülerini kontrol etmeleri için gerekli olan birer nesnedir. Evlendikten sonra Burhan'ın duyarsız ve kaba tavırlarına tahammül edemeyen Bedriye ondan ayrılır ve Viyana'ya müzik eğitimine gider. Viyana'da kaldığı bir buçuk yıllık sürede kendi benliğinin farkına varan, Viyana'ya müziğe sığınmak için geldiğini kendisine de itiraf eden Bedriye, Kadıköy'e döndüğünde daha olgun bir kadındır. Bedriye'ye beslediği duyguların karşılığını alamayan Necdet de bir süreliğine Kadıköy'den ayrılıp dağınık bir hayat yaşasa da arkadaşı Orhan'ın ısrarlarıyla Kadıköy'e dönmüştür.

Gurubun diğer şahısları Baha, Orhan, Mükerrerem ve Nesrin'dir. Nesrin, Necdet'e olan aşkına karşılık bulamayınca Mükerrerem'le nişanlanır ve Mükerrerem'in arabasıyla yaptığı bir gezinti sırasında -intihar şüphelerini de arkasında bırakarak- geçirdiği kazada ölür.

Romanın sonunda karakterler, kazandıkları hayat tecrübeleriyle hayata ve insanlara daha farklı bir gözle bakmaya başlamışlardır.

Kan Konuşmaz: [Nazım Hikmet, *Kan Konuşmaz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.]

Nazım Hikmetin 1965 yılında kaleme aldığı *Kan Konuşmaz* adlı romanında savaş sonrası toplumdaki genel havayı yansıtır. Nuri usta oturduğu mahallede sevilen ve saygı duyulan bir tamirhane ustasıdır. Romanın asıl karakterlerinden biri olan Gülizar ile olan ilişkisi, bu ilişkinin çevresi tarafından farklı algılanması, her şeye rağmen Nuri ustanın Gülizar'ı ve kendisinden olmamasına rağmen Gülizar'dan olacak çocuğu sahiplenmesi dönemin toplumsal yapısı hakkında okuyucuya genel bir fikir vermektedir. Romanı önemli noktalarından biri arka planındaki tarihsel atmosferi kurguladığı karakterlerle başarılı bir şekilde vermesidir. I. Dünya savaşı ve sonrası sosyal yapıdaki eşitsizlik, yaşanan sıkıntılar da romanda verilmeye çalışılmıştır.

Karanfil ve Yasemin: [Mehmed Rauf, *Karanfil ve Yasemin*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2002]

Mehmet Rauf'un (1875-1931) ilk baskısı 1924 yılında yapılan *Karanfil ve Yasemin* romanı, Samim adlı kadınlara düşkün bir karakterle Pervin ve Nevhiz arasındaki üçlü aşk ilişkisini anlatır. Samim pek çok kadınla av serüveni yaşar. Evli bir kadın olan Nevhiz'i gördükten sonra onu elde etmek ister. Dile düşmüş, kirli maceralarıyla tanınan bir kadın olmak istemeyen Nevhiz, Samim'in kendisini elde etmesine izin vermez. Ancak kumara düşkün eşi Sadri'nin Nevhiz'e olan ilgisizliği ve Nevhiz'in büyük arzuları olan bir kadın olması Samim'e umut verir. Samim Nevhiz'i elde etmek için Moda'da ayrı bir ev tutar ve her türlü inceliği hesaplayarak evi kendisi döşer. Bu arada kendisiyle evlenmek isteyen Pervin'le de ilişkisi olan Samim, onunla evlenmemek için türlü aldatmacalara başvurur. Pervin'in Nevhiz'le Samim arasındaki ilişkiyi öğrenmesi, Samim'in her iki kadını da kaybetmesine neden olur.

Kuşdili'nde: [Mehmed Celâl, *Kuş Dilinde*, Meşrutiyet Matbaası, İstanbul 1890.] Refet ve Remzi arkadaşlırlar. Kuşdilinde gezerken, bir faytonda iki genç kıza rastlarlar. Refet bunlardan birine âşık olur. Kız istenir ve Refet evlenir. Fakat Refet evlilik dışı ilişkilere yönelir. Rozali isminde bir kıza müptela olur. Eşi Nurhayat kocasının yasak ilişkisinden haberdar olur ve Rozali'yi öldürür, hamileyken hapse girer.

Mai ve Siyah: [Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996]

İstanbul' da orta halli bir ailenin çocuğu olan Ahmet Cemil, mülkiyeyi bitireceği sırada babasını kaybeder, ailesinin geçimini sağlayabilmek için dersler vermeye başlar. Bu arada büyük ümitler beslediği ve emek harcadığı eserini tamamlamaya çalışmaktadır. Ümitleri bir süre sonra ümitsizliğe döner. Kız kardeşi İkbâl kocasının eziyetleri sonucunda ölür. Sevdığı kadın Lamia başkasıyla nişanlanır. Eseri beklediği ilgiyi görmez. Ahmet Cemil kitabını yakar, annesini de alıp bir gemiyle İstanbul'dan ayrılır. Yemen' de bir ilçe kaymakamlığı görevini kabul eder ve oraya gider.

Mavi Kanatlarında Yalnız Benim Olsaydın: [Selim İleri, *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*, Can Yayınları, İstanbul 1991]

Selim İleri'nin *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* romanı 1991 yılında yayımlanmaya başlanan *Geçmiş Bir Daha Geri Gelmeyecek* serisinin ilk kitabıdır. Serinin isminden de anlaşıldığı gibi bu romanda ve serinin diğer romanlarında nostalji duygusu, bir daha geri gelmeyecek insanlar ve yaşam biçimleri geçmişi çağrıştıran sanat eserleriyle birlikte anlatılmıştır. *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* romanının anlatıcısı, okuduklarının ve geçmişte yaşadıklarının etkisindedir. Bu etkiler kurmaca ve gerçeğin iç içe geçtiği bir geçmiş zaman duygusuyla, yitirilmiş olana duyulan özlemle ve estetik bir duyarlılıkla dile getirilir.

Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın on bölümden oluşmaktadır. Bu on bölümde de aynı anlatıcı kişinin kitaplarla, semtlerle, gerçek ve kurmaca kişilerle ilgili anılarıyla karşılaşırız. İlk bakışta bir anı kitabı gibi görünse de anıların yarattığı hüznün kurguya dönüştürüldüğü bir romandır.

Nimetsinaş: [Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Nimetsinas*, AtlasYayınları, İstanbul 1965]

Nimetsinas romanında, Neriman isimindeki bir hizmetçi kızı anlatır. Neriman ve annesi Hayriye Hanım, bir konakta hizmetçilik yapmaktadırlar. Konaktakiler Neriman'ı o kadar çok severler. Hizmetçi çok evin kızı gibidir. Bütün yaptığı iş yaşıtı olan hanımı Nevber ile vakit geçirmektir. Zaten o da bundan zevk almakta ve Nevber'i çok sevmektedir. Amansız bir hastalığa yakalanan Nevber bir süre sonra vefat eder. O evde kalamayacaklarını anlayan Neriman ve annesi yaşadıkları konaktan ayrılır ve başka bir konakta hizmete girerler. Konakta hizmet etmesi gereken kişi Talat Hanım, Nihat Bey ve onların küçük oğludur. Yeni hanımı da Neriman'ı çok sever ve onu kızı gibi görmeye başlar. Neriman herkesin aklını çelebilecek ve kendisine hayran edebilecek bir güzelliكتedir. Talat Hanım kocası Nihat Bey'e sonsuz bir aşk ve güven duymaktadır. Fakat bu güven uzun sürmez. Nihat Bey, kısa zaman içerisinde Neriman'a sırlıslıkla âşık olur. Bunu Neriman'a da söyler; fakat Neriman her seferinde Nihat Bey'i tersler. Çünkü Talat Hanım'a büyük bir saygı ve sadakat ile bağlıdır. Bu aşkı bir süre sonra Talat Hanım ve bütün ev halkı duyar. Tartışmalar, boşanma kararlarıyla karışan eve huzur getirmek için Neriman ve annesi evden ayrılıp ilk çalıştıkları konağa dönerler. Talat Hanım, Neriman'ın ayrılmasından sonra kocasının ne kadar üzgün olduğunu görür

ve onun için kendisini feda ederek onu Neriman ile evlendirmeye karar verir. Neriman konağa çağrılır. Bu kararı duyan Neriman etkileyici ve dürüst ifadelerle evlenmeyeceğini anlatır. Talat Hanım, Neriman'ın ahlaklı bir kadın olduğunu bir kez daha anlar ve ona hayran olur. Nihat Bey de duyduğu bu sevgiden utanır ve eskisi gibi Talat Hanım'ı sevmeye devam eder.

Pertev Bey Üç Kızı: [Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009]

Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey Üç Kızı* adlı romanı (1968) 1912 yılında başlar. Romanda Balkan, I. Dünya, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları anlatılır. Bu savaşların yıkıcı etkisi Pertev Bey ve ailesinin başına gelenlerle somutlaştırılır. Ailenin bütün bireyleri yaşadıkları köşkten ayrıldıktan sonra savrulurlar.

Roman: [Falih Rıfkı Atay, *Roman*, Varlık Yayınları, İstanbul 1952]

İlk baskısı 1932 yılında yapılan *Roman* adlı eserde roman yazma aşamasındaki anlatıcının yazdığı romandan çok yazma serüveni anlatılır. Falih Rıfkı Atay (1894–1971) bu eseri için “söylemek istediklerimi söylediğim bir kitaptır” der. Birbirinden bağımsız anlatı biçimindeki bölümlerden oluşan eser, 1930’lu yılların toplum hayatından canlı tablolar sunmaktadır. Eseri kurgusal yapısı itibariyle bir türün içinde değerlendirmek mümkün değildir. Kurgusal bir türün (hikâye veya roman) başlangıcı gibi görünen bölümler bir anı, gezi yazısı biçimine dönüşen anlatılardan oluşmaktadır. Eserin anlatıcı yazar dışında Vatan Kulübü’nde her biri Cumhuriyet rejimini kendine göre yorumlayan yardımcı karakterleri de vardır.

Sergüzeşt: [Samipaşazade, *Sergüzeşt*, Yayına haz: Dr. Mehmet Emin Ağar, Enderun Kitabevi, İstanbul 1997]

Sami Paşazade Sezai'nin (1839-1936) esaret meselesi üzerinde durduğu *Sergüzeşt* (1888) romanı Türk edebiyatının realist çizgide yazılan ilk örneklerindendir. Romanda Kafkasya kökenli Dilber ile Paşa çocuğu Celal'in aşk hikâyesi anlatılır. Dilber, 8-9 yaşlarındayken Kafkasya'dan esirciler tarafından kaçırılarak İstanbul'a getirilir. Burada Mustafa Efendi adlı emekli bir memur tarafından satın alınır. Bu ailenin

yanında evin hanımından züyük eziyetler görür. Eziyetlere dayanamayıp kaçsa da kısa zamanda yakalanır. Mustafa Efendi Erzurum'a tayin olunca geri dönüp sıkıntılı bir eğitim sürecinden geçtiği esircinin evinden Asaf Paşa'nın köşküne satılır. Asaf Paşa'nın ailesi görgülü ve bilgilidir. Evde dengeli bir hava vardır. Dilber bu aileyi çok sever, ilk kez rahat eder. Ailenin oğlu Celal Avrupa'da okumuş, resim çalışmış, kültürlü ve yakışıklı bir gençtir. Dilber'i model olarak kullanır, iki genç zamanla birbirlerine yakınlık duyarlar. Bu yakınlığın evliliğe doğru gitmesini istemeyen aile Dilber'i esirciye, esirci de onu Mısırlı bir zenginin haremine satar. Dilber'in köşkten ayrıldığını öğrenen Celal Bey hastalanır. Mısırlı zenginin haremine girmek istemeyen Dilber zindana atılır. Zindanda harem ağası Cevher'in yardımıyla zindandan kaçır. İstanbul'a döndüğünde Celal Bey'e kavuşamayacağını düşündüğü için Kendini Nil nehrine atarak intihar eder.

Ülker Fırtınası: [Safiye Erol, *Ülker Fırtınası*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001]

Küçük yaşta annesini kaybeden ve asker bir babanın kızı olan Nuran Viyana'da müzik eğitimi almıştır. 6 yıllık bir aranın ardından İstanbul'a dönmeye karar verir. Teyzesi Dilruba Hanım ve eniştesi Numan Bey'in himayesinde büyüyen Nuran, İstanbul'a döndükten sonra annesinden kalan küçük serveti sayesinde Feneryolu'ndaki evinde yaşayacaktır. Kanlıca'daki bir köşte yapılan fasıl sırasında ud çalan Sermet'le aralarında aşk ilişkisi başlar. Nuran çok mutludur. Ancak Sermet'in evli ve dört çocuklu olduğunu öğrendiğinde büyük hayal kırıklığına uğrar. Bir süre ayrı kalsa da Sermet'ten vazgeçemez ve onunla tekrar birleşir. Sermet, ayrılacağına dair Nuran'a defalarca vaatte bulunur ancak sözünü hiçbir zaman tutmaz. Karısı Müzeyyen ve Nuran'dan başka kadınlarla da birlikte olan Sermet hata yaptıkça bir süreliğine ondan soğuyan Nuran sonrasında onu hep affeder. Çünkü Sermet'le birlikte olma zevkinden kendini alamamaktadır. Bir buçuk yıl boyunca bu düzenle devam eden ilişkileri Nuran'ın Sermet'e karşı dirayetli bir tavır takınmasıyla başka bir boyut kazanır. Nuran Sermet'le olan ilişkisini yalnızca bedensel zevk alabileceği bir düzeye getirir. Onunla sık görüşmez. Müzik alanında çalışmalar yapar, saygın bir müzisyen olur. Sermet'le her buluşmasında onu gözünde biraz daha küçültür. Sonunda Sermet'le olan ilişkisi arkadaşlık boyutu kazanır. Sermet bunu kabul etmek istemese de Nuran karardır.

Aşk ve toplumsal baskı konusunda kendi dönemi için konusu cesurca seçilmiş olan romanın kurgusunda ana hikâyenin dışında 55 yaşından sonra İtalyan bir kadına âşık olup onun başkalarıyla da birlikte olduğunu öğrendikten sonra intihar eden enişte Numan Beyin de hikâyesi vardır. Bunun yanında yurt dışında okuyan Turan ve Selçuk (Nuran'ın kuzenleri), eşini kaybettikten sonra askerlikten ayrılıp dünya nimetlerinden uzaklaşan, kendini Bektaşî düşüncesine adayan Ali Fethi Bey (Nuran'ın babası)'in de hikâyeleri roman kurgusu içinde yer almaktadır.